

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Stanislav V e j v a r

**Dějiny tělovýchovné organizace Orel
v Čechách 1909 – 1948**

**History of sports organization Orel in
Bohemia between 1909 - 1948**

Disertační práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jana Čechurová, PhD.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Děkuji vedoucí disertační práce paní docentce Janě Čechurové za její odbornou pomoc, také za její ochotu a trpělivost.

V Kladně dne 23. 3. 2014

Stanislav Vejvar

I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY ORLA

1. Úvod do historie katolické tělovýchovné organizace Orel v českých zemích a na Slovensku

K psaní orelské historie v Čechách mne vedl studijní i osobní zájem o toto téma. Přál jsem si vyplnit mezeru v naší historiografii, neboť kromě několika článků neexistují ucelené orelské dějiny. Orelská kronika J. Hanuše a materiál K pochopení Orla slouží jeho dějiny od J. Papeže představují interní přehledové texty bez poznámkového aparátu, bez uvedené pramenné a literární základny a postihující kromě hlavních historických momentů selektivně jen některé události. Oba materiály slouží jako podpůrný text pro badatele. Jsou však určené spíše pro základní osvětu současných členů obnovené organizace než jako publikace pro širokou veřejnost. Tematicky jsem svou disertační práci ohraničil územím české zemské organizace. Logicky se do budoucna nabízí rozšíření tématu o dějiny Orla na Moravě, ve Slezsku, na Slovensku i na Podkarpatské Rusi. Uvedené zemské organizace přirozeně rovněž v práci zmiňuji, avšak pouze základních rysech a ve vztahu k českým župám, také pro ucelenost zvoleného tématu, neboť český Orel tvořil po valnou část své existence unitární organizaci s orelstvem dalších zmíněných zemí.

V roce 1909 se oficiálně začala psát historie jednoho z našich nejstarších a nejdéle existujících spolků, českého katolického Orla. Specifičnost této organizace spočívala v tom, že se jednalo o tělovýchovný spolek koncipovaný na konfesním základě. Orel se definoval jako křesťanská a slovanská tělovýchovná jednota, jejíž členství je určeno Čechům, Moravanům a Slezanům katolického vyznání. V samostatném Československu získal pak Orel zastoupení i mezi katolickými Slováky a Karpatorusy. S konfesní definicí Orla korespondovala i vazba na křesťanskosociální stranu (resp. další katolické politické strany) a Československou stranu lidovou (dále ČSL), tedy reprezentanty politického katolicismu za monarchie a v samostatném československém státě. Tyto politické subjekty poskytovaly orlům prostor pro širokou angažovanost v sociální a politické oblasti.

V zakladatelském období vznikala ohniska organizace zvláště v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a v Dolních Rakousích. Skutečný rozvoj Orla na Slovensku a na Podkarpatské Rusi nastal až za první republiky. Jako zájmové hnutí s evidentním přesahem do sociální a politické oblasti měl Orel přednostní význam na Moravě. První orelská jednota vznikla v r. 1909 v Líšni u Brna. Hned v úvodu historického bádání narážíme na zajímavý fakt, že tělovýchovná organizace Orel nevyrostla na zelené louce, ale že navazovala na různé předchozí zájmové spolky, jakými byly svatojosefské

jednoty, spolky katolických tovaryšů, křesťanskosociální dělnické tělocvičné jednoty apod. Svatojosefské jednoty byly zakládány od roku 1891 v reakci na vydání sociální encykliky papeže Lva XIII: *Rerum novarum*. Mezi jejich přední úkoly se řadilo vzdělávání dělnictva, zakládání knihoven a čítáren, pořádání přednášek, vzdělávacích kurzů a kulturních podniků, stejně jako charitativní činnost. V prvotních dobách býval Orel často zastřešen svatojosefskými jednotami jako jejich tělocvičný odbor.

Pozitivně doložitelná historie zakladatelského líšeňského Orla proto tedy sahá před rok 1909, konkrétně až do roku 1902, kdy zmíněná jednota fungovala jako křesťanský tělocvičný odbor mající úzkou vazbu na moravskou křesťanskosociální stranu.

Abychom se věcně správně orientovali uvnitř historické organizace a poznali způsob, jakým fungovala, bylo užitečné nahlédnout do archivních fondů oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Historického muzea Národního muzea, které obsahují Stanovy a Řády Orla a další písemné materiály. Jedná se o primární historické prameny dokumentující vnitřní stavbu a pravidla, kterými se tento spolek závazně řídil. Umožňují nám analyzovat rozhodovací procesy a administrativní praxi, stejně jako nás zpravují o personálním obsazení a historickém kontextu, ve kterém se dané historické děje odehrávaly. Ústřední rovinu pokrývají výstupy z jednání vrcholných, zemských, krajských, okrskových i místních sdružení a jejich orgánů, korespondenci, oznámení, tiskoviny a další dokumenty v celostátním měřítku.

Dokumenty konstitutivní povahy pro Orla jsou Stanovy Československého Orla (dále Stanovy),¹ jeho žup a jednot a Řády ČSO (dále Řády).²

Stanovy definují název, sídlo a předmět činnosti Československého Orla (dále ČSO), jeho organizační strukturu, formu a podmínky členství, jednací řeč a další statutární náležitosti. K dispozici jsou obecně dvě dostupné edice Stanov Orla z let 1930 a 1939.

Řády z let 1922 a 1936 upravují podrobnější spolkovou praxi, různé administrativní a organizační procedury. Patří sem např. manuál, který stanovuje a radí, jak se má orel chovat při určitých příležitostech. Upravuje formu orelského pozdravu při spolkové akci i mimo orelské prostředí. Popisuje správné chování orlů při náboženských úkonech. Obsahuje řád osvětové práce, kterou vede funkcionář vzdělavatel, a dále disciplinární řád. Řády hovoří také o způsobu spolkové edukace, o náboženských promluvách, přednáškách, šíření orelského tisku, o orelském kroji. Řády jsou v mnohém směru doplněním, aktualizací Stanov. Upřesňují vzájemný poměr mezi župou (krajskou organizací) a jednotou (místní organizací). Osvětlují význam orelských okrsků,

¹ Stanovy Čsl. Orla, jeho žup a jednot. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 1, sign. I 1

² Řády Čsl. Orla. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 2, sign. I 2

koordinačních mezičlánků žup a jednot. Analyzují podmínky členství z hlediska náboženského a národnostního atd. Prostudování Stanov a Řádů ČSO je nutnou podmínkou pro formálně správnou definici Orla.

Pro praktický chod masového celostátního tělovýchovného sdružení jsou, vedle organizačních dokumentů a rozhodnutí, obzvláště důležité osnovy a programy cvičení. Orel, který se již roku 1923 vypracoval na skutečně masovou organizaci s celkovým počtem 125.924 členů,³ zajišťoval jednotnou metodiku provozování tělesné výchovy pro svoje členy na všech organizačních úrovních. Základem byla prostná cvičení podle směrnic a příruček ústředí. Vedle toho se samozřejmě vyskytovaly zvláštní druhy sportu a tělovýchovy, které vybočovaly z běžné obsahové náplně Orla. Spadá sem např. kánoistika nebo branná výchova. Některé aktivity Orla přesahovaly z čisté tělovýchovy do turistiky a širších volnočasových činností. Do spolkové praxe Orla byl zahrnut také např. skauting – existovalo dokonce orelské skautské sdružení s vlastním stejnokrojem a pravidly, které nemělo žádnou vazbu na oficiální samostatnou organizaci Skaut – Junák. Orelský Skaut byl integrální součástí TJ Orel. Idea skautingu získávala popularitu i v jiných tělocvičných sdruženích.⁴

Orel se snažil o to, aby jeho tělovýchova byla otevřená co největšímu počtu členstva resp. aby se stala atraktivní pro další, zatím neorganizované zájemce. Přitom orgány ČSO dbaly na to, aby se orelské cvičební a další zájmové aktivity nevzdalovaly ideálu křesťanské výchovy. Stanovy a Řády zde představovaly stěžejní dokument, ze kterého orlové vycházeli při posuzování adekvátnosti různých druhů tělovýchovy, sportů a cvičebních metod. Organizace od počátku odmítala oslavení těla skrze sport, což pokládala za novopohanství.

Ačkoliv se Orel ohrazoval vůči de facto materialistickému přístupu k tělocviku – a činil tak argumentem o nadřazenosti ducha nad tělem –, nemohl svou činností popřít vlastní sokolské kořeny romantického tělovýchovného ruchu 19. století (obdobně jako sokolové nemohli popřít inspiraci Jahnovým německým turnérským hnutím z počátku 19. století, jež tělocvik militarizovalo). Tím nemohl ignorovat fyzično, jež je tělocviku vlastní. Také hlavní turnérské zásady tělovýchovy sokolové resp. orlové přejali: cvičení zdrojem tělesné zdatnosti, branných schopností a národního uvědomění. Specifikum křesťanské tělovýchovy spočívalo v explicitním obohacení tělovýchovy o náboženský prvek (vše, co děláme, děláme pro slávu Boží, cvičení začínáme modlitbou, během her

³ Klimeš, B.: Statistika příslušníků Orla v r. 1923. In: Orelský věstník, Praha 1925, roč. IV., č. 1 – 2, s. 10 - 11

⁴ Třeba Dělnická tělocvičná jednota (DTJ) zaváděla pro své nejmladší členy skautské oddíly, jež byly podřízeny skautské radě. V r. 1926 měli skauti DTJ 96 vlastních skautských sborů se 1411 skauty, 119 skautkami a 283 nezařazenými spolupracovníky. Viz. Nepodepsáno: Ve Svazu DTJ /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 233

se k sobě chováme podle zásad desatera atd.). Tělocvik korigovaný duchovními zásadami nebyl však o nic méně fyzickou záležitostí než u sokolů. Tělocvičný ruch byl v 19. století revoluční záležitostí. Představoval institucionalizaci zdravého životního stylu a zároveň bořil mýty a předsudky vzhledem k dobovým zvyklostem oblékání a zahalování těla. S postupným vývojem tělocvičných spolků sledujeme zdokonalování cvičebních úborů směrem k vyhovění pravidlům aerodynamiky, praktičnosti, pohodlnému nošení tak, aby šat nebránil řádnému provádění cviků. Estetické hledisko slušivosti a přiměřenosti hrálo také svou roli, avšak všechny výše uvedené znaky úboru byly podmíněny nutným odhalením dosud spíše skrývaného těla: muži v Sokole nejprve cvičili v košilích s dlouhým rukávem, posléze se všechny úborové prvky začaly zkracovat, až u mužů převládlo praktické tílko a přiléhavé kalhoty a u žen krátké cvičební sukně, halenky a punčochy. Tomuto přirozenému vývoji se neprotivil ani Orel. Při veřejných cvičeních se tento styl účelného odívání prezentoval širokému publiku, čímž fakticky legalizoval změny v módě, byť zatím omezené pouze na tělocvičné aktivity. Krok k méně prudérnímu přístupu k tělesnosti však již byl učiněn. V prostředí katolického Orla ještě hluboko do první republiky museli bratři čas od času vyslechnout výtku od konzervativních katolíků, že sličné orlice předvádějí během akademií v sálech, kde jsou diváci dění blíže než na stadionech, své ladné křivky publiku. Mravokárný osten byl občas registrovatelný namířen z vlastních řad. Odklon podstatné části katolíků od Sokola r. 1909 měl také za následek hledání vlastní cesty a potřeba vymezit se proti Tyršovu duchu. Orlové tak činili mj. selektivním přístupem k tyršovským disciplínám, z nichž nepřijímali např. box jako násilí, kdy jsou sportovci ohroženi na svém zdraví. Obecně tělocvičné aktivity ohrožující fyzické i duševní zdraví byly zamítány s poukazem na extenzivní výklad přikázání nezabiješ, na něž se vztahují i skutky proti zdraví, poškozování zdraví svého i druhých lidí apod.

V Orlu se ihned po jeho vzniku ustavovaly samostatná ženské a dívčí družstva. Tělovýchova obecně přispěla k ženské emancipaci ve společnosti. Roku 1869, sedm let po vzniku Sokola, začaly z Tyršova popudu vznikat ženské tělocvičné odbory při Sokolu, které měly silnou bázi zejm. při Sokole pražském.⁵ Ženám se otevíraly možnosti cvičit ve spolcích, což znamenalo jednu z forem jejich společenské emancipace. Tělocvik určený ženám byl méně náročný než mužský, podroboval se více pravidlu estetiky než fyzické výkonnosti. Zesílení ženského organismu a tím i zvýšení ženského sebevědomí nemělo za cíl genderovou konkurenci, nýbrž cvičenky se provozováním správně zvolených pohybových aktivit měly stát odolnějšími a zdravějšími pro

⁵ Randák, J. – Nečasová, D.: Genderové aspekty konstrukce reálného a symbolického těla. In: Petrasová, T. – Machalíková, P. (edit.): Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století. Academia Praha 2010, s. 145 – 146. K počátkům ženské tělovýchovy v našem prostředí: Waic, M.:

realizaci svého hlavního úkolu: mateřství.⁶ Vstupem do tělovýchovy ženy nepřestaly být vnímány jako specifická cvičící skupina. Úkoly sokolů a sokolek byly nahlíženy odlišně, na cvičišťe nastupovaly obě skupiny vždy zvlášť a vedoucí maskulinní složce Sokola resp. dalších tělocvičných spolků ženy nekonkurovaly, ačkoliv se postupně staly početně významnou částí členstva a funkcionářkami těchto spolků.

Ideálem křesťanské tělovýchovy, identifikované s fyzickou i duchovní podobou středověkého rytířství, bylo otužení a posílení jednotlivce pomocí tělesné výchovy tak, aby člověk byl silnější v přemáhání pokušení pocházejícího od světa, těla a ďábla a aby dokázal snáze přemáhat svoje slabosti a neřesti. Základním filozofickým východiskem byla teze, že sport není cíl, ale výhradně prostředek posvěcení člověka, jeho fyzického posílení i hodnotné zábavy. Viděno prizmatem křesťanského univerzalizmu má tělovýchova svoje přirozené místo ve stvořeném světě a zapadá i do nadpřirozeného Božího řádu, neboť člověka otužuje a činí ho tak silnějším k tomu, aby řádně zvládal náboženské povinnosti a vystříhal se všeho, co ohrožuje jeho věčnou spásu. Dobrý náboženský život, jehož návod je obecně dostupný v katolickém katechismu, může být pak korunován šťastnou smrtí a věčnou blažeností. Tímto prizmatem lze nahlížet smysl tělovýchovy v dějinách spásy. Křesťanská tělovýchova není tedy sport pro zábavu, pouhá kratochvíle, nýbrž je to fyzická aktivita, mající podporovat lidskou osobnost v dosažení jejího přirozeného i nadpřirozeného cíle. V hierarchii stvoření má tělovýchova samozřejmě svoje vyhrazené místo. Primární povinnost závisí v plnění náboženských závazků, svátostném životě atd. Zájmová činnost orlů byla vždy pouze služkou duchovního posvěcení člověka.

V teoretických úvahách o roli těla a tělesnosti narážíme na dvojí antagonické pojetí: antické (resp. renesanční), jež se k tělu vztahuje kladně; a křesťanské, stojící vůči němu v opozici.⁷ Pokládám tuto tradovanou konstrukci za neudržitelnou. Je jí řečeno, že křesťanství tělo pokládá za špatnost, něco, co nás stahuje do bahna hříchu, a že je tedy třeba těšit se z jeho zániku a osvobození duše z těla. Skutečnost je taková, že tělo je podle křesťanského učení chrámem Ducha svatého, schránkou, ve které přebývá nesmrtelná duše. Je proto třeba tělo a život chránit, pro což je vymezeno i přikázání nezabiješ (které v praxi znamená i ochranu života). Tělo představuje v křesťanství hodnotu, souvisí s pojmem zmrtvýchvstání, jež se týká skutečných lidských těl, nikoliv jen duchovní existence duše. Výraznou pozici má také samotný středobod mše svaté: podstatné proměňování chleba v tělo a vína v krev Kristovu. I zde nacházíme odkaz na tělo. Rovněž úcta

Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace. Karolinum Praha 2013, s. 53 – 60, s. 69 – 76

⁶ Randák, J. – Nečasová, D.: o. c., s. 146

⁷ Grebeníčková, R.: Tělo a tělesnost v novověkém myšlení. Prostor Praha 1997, s. 7

k fyzickým pozůstatkům – ostatkům svatých má tělesný charakter (např. kostěnné ostatky světců).⁸ Křesťanská vize tělovýchovy hlásala potřebu vděčnosti za zdravé tělo, jež je však zároveň pomíjivé v čase. Tělesné umrtvování je součástí života nemnohých řeholních komunit, tento rys rozhodně není převládající praxí duchovního života většiny křesťanů.

Seznamujeme-li se s filozofií orelské tělovýchovy, nemůžeme v žádném případě abstrahovat od náboženských zásad.⁹ V porovnání s liberálním, nábožensky indiferentním Sokolem nebo socialistickou Dělnickou tělocvičnou jednotou samozřejmě působí katolictví Orla kontrastně. Namnoze zesílený důraz na náboženskou stránku neznamená, že bych Orla zařazoval mezi religiózní spolky. V tomto směru jej lze poměřovat maximálně se Sdružením katolické mládeže (viz. níže), nikoliv však s řády či kongregacemi. Orel byl organizací bytostně tělovýchovnou a kulturní, avšak zároveň integrálně katolickou. Ve stanovách a v každém aspektu své činnosti se hnutí viditelně identifikovalo s katolickou církví. Katolictví je hlavním ideovým a poznávacím znakem této tělocvičné organizace. Kvůli němu se odloučila od Sokola a pro něj podstupovala spory s protivníky. Nikterak nenadhodnocuji význam náboženství v organizaci, jen na základě empirického zjištění tvrdím, že na Orla nelze nahlížet izolovaně jako na výhradní instituci pro tužení těla. Tuto charakteristiku předkládám na začátku práce, abych upozornil na vzájemné prolínání duchovního a světsky spolkového prvku ve zkoumaném subjektu.

V systému orelské tělovýchovy byli na všech úrovních zaangażováni katoličtí kněží. Ti ve funkcích vzdělavatelů vykonávali jednak duchovní službu v Orlu, která pojímala sloužení bohoslužeb a náboženskou výchovu, jednak mělo jejich působení charakter osvětových pracovníků. Z tohoto druhého hlediska byli povinni se kvalifikovaně vyslovovat k ideovým, politickým a hlavně mravoučným problémům a proškolovat v těchto záležitostech svoje členy. Vzdělavatelé také v duchu katolické nauky měli dohlížet na to, aby do orelské tělovýchovy nepronikaly naturalistické prvky moderního sportování (jednostranný důraz na tělesnost, absence studu, oslavení tělesné síly jako hlavního účelu tělovýchovy). Cvičení žen a mužů ve všech věkových kategoriích probíhalo až na výjimky odděleně. Orel odmítal zejm. zásadu, aby kompetitivní prvky tělovýchovy předčily důraz na povznesení všech ostatních složek lidské osobnosti. Tělovýchovu jako výhradní překonávání rekordů měli za samoúčelnou, postrádající vyšší smysl pro všestranný rozvoj člověka a nerespektující nadpřirozené poslání duší.

S cílem vyvarovat se pronikání liberálních praktik do křesťansky regulované tělovýchovné činnosti se katoličtí organizátoři soustředili na kodifikování zásad křesťanské tělovýchovy

⁸ Tamtéž, s. 21

v příručkách, kterými se členstvo závazně řídilo ve své spolkové praxi. Mnohá moderní sportovní odvětví, autonomní, nezávislá na náboženství a projektovaná výhradně jako zábava s převažujícím prvkem soutěživosti, často zcela ostentativně omezovala náboženské povinnosti členů a ignorovala křesťanskou morálku. Pro katolíky má však politika i rodinný život, stejně jako sport i práce být realizovány v rámci sociální nauky církve. Proto členství v jiné než katolické tělovýchovné organizaci bylo oficiálně pro katolíky usilující o tužení těla nepřijatelné. Žádná oblast lidského pozemského konání není vyjmuta z učitelského úřadu církve, jež se pokládá za Bohem nadanou nejvyšší duchovní mocí na zemi s úlohou kultovní, učitelkou i soudní. Každá jiná, zejm. světská politická moc je podle těchto pravidel odvozena z moci Boží, ne naopak.¹⁰ A to i tehdy, jedná-li se o protináboženskou sekulární vládu. Nejvyšší duchovní moc ve světě reprezentuje viditelná osobní autorita Petrova nástupce. Rozhodnutí církevní autority ve věcech víry a mravů má univerzální platnost.

Dějiny Orla jsou součástí dějin české tělesné výchovy, čímž jsou spojeny s dějinami sociálními, s dějinami pedagogiky, také s církevními a politickými dějinami. Pro přehlednost tématu pracuji s informacemi o dějích a osobách a s číselnými údaji, jež nám pomáhají definovat zkoumanou organizaci a přiřadit k ní srovnatelně silný subjekt. Orlové svým angažováním v politice, v branných oddílech, odboji, zahraničních tělocvičných podnicích překročili hranici dějin tělesné výchovy a jejich působení sekundárně zaznamenáváme v dějinách politických (Mgr. J. Šrámek jako předseda ČSL a ministr čs. vlád), vojenských (MUDr. V. Jílek v protinacistickém odboji) i mezinárodních (účast na mezinárodních sletech, zahraniční styky, aktivity v emigraci – např. orelské vysílání Rádia Svobodná Evropa v 50. letech). Původní branný a ideově-výchovný účel orelské tělovýchovy se vlivem moderních trendů obohatil o prvek zdravotní, v němž má tělovýchova významnou úlohu při otužování organismu a prevenci proti nemocem, estetický a kulturní (např. v pojímání tematických ženských tanců jako svého druhu umění) a hygienický.

S politickou diferenciací obyvatelstva následovalo i štěpení spolkové. Tento proces, kdy strany zakládaly pro své členy i různé zájmové organizace (v našem případě sociálnědemokratická DTJ či křesťanskosociální Orel), lze chápat jako přirozený. Z hlediska sokolských zakladatelů české tělovýchovy však tento sekundární odklon od Sokola znamenal úpadek národní jednoty, které právě Sokol ztělesňoval. Sokolové hlásali, že dostatečně respektují názorovou různost uvnitř organizace. Přesto nedokázali zabránit secesi kvůli ideologické, třídní a konfesní otázce. Ačkoliv Sokol si se

⁹ Viz. podrobně in: Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda, Veselí n. M. 1927. ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 2, inv. 49, sign. XI 9a

značným historickým předstihem nadále podržel pozici nejlivnějšího reprezentanta národního spolkového života, přítomnost dalších sílicích aktérů s přelomem 19. a 20. století zpochybnila ideu národní jednoty zaštitěné všenárodním Sokolem. Příslušníci dvou samostatně vyprofilovaných organizací se přestali být vázáni touto ideou. Někdejší vazby na Sokola byly zpřetrhány. Osamostatněným tělocvikářům zůstalo dědictví propracované tělovýchovy, které si sami dále rozvíjeli. Tužení těla jako ukázkování, sebeovládání a posilování jednotlivců se stalo díky Sokolu obecně uznávanou sociální normou a životním stylem širokých vrstev obyvatelstva. Sokolské vize o silném českém národě a potřebě tělovýchovy byly začleněny do tehdejší morálky a automaticky přijímány. I díky tomuto úsilí Tyršových pokračovatelů měli orlové a dělničtí jednotáři ulehčenou cestu, neboť se sice museli prosadit mezi svými referenčními skupinami jako nový subjekt a soutěžit o jejich zájem, avšak už před nimi nestála povinnost odůvodňovat správnost tělovýchovy, brannosti a masové organizace. Stejně tak Sokol od 60. let 19. století vybojoval s rakouskými úřady bitvy o spolkovou svobodu. I tyto administrativní, právnícké ad. zkušenosti využily nové spolky a vyvarovaly se tak řadě problémů.

Můžeme říci, že dějiny tělesné výchovy nejsou izolovanou oblastí studia. Jsou výsečí dějin všeobecných. Zasahují do dějin každodennosti, neboť cvičení a tělesná zájmová aktivita se v moderní české společnosti staly běžnou součástí života. Dostává se jim významného místa v moderních českých dějinách pro roli, jakou tělocvik hrál v národním hnutí od poloviny 19. století počínaje, jako integrační činitel širokých národních mas především v Sokolu. Základní tělocvičná praxe inspirovaná heslem „ve zdravém těle zdravý duch“ byla postupně rozvíjena, strukturována, metodicky zpracovávána a následně aplikována (např. švédský systém ad.). Kořeny branné tělovýchovy nacházíme u Friedricha Ludvika Jahna (1778 – 1852), zakladatele německého tělocviku a turnéského hnutí a účastníka bojů proti Napoleonovi. Na svém prvním cvičišti Hasenheide za Berlínem Jahnovi cvičenci začali se cvičeními použitelnými v boji, s nacvičováním bojových situací (např. útoku) i s prvními nářadovými cvičeními (dřevěná hrazda). Turnéské hnutí zpopularizovalo tělesnou výchovu ve střední Evropě a přispělo o probuzení zájmu o tělocvik u Čechů, Poláků a dalších národů.

Jak jsme si v krátké odbočce objasnili, církev si nárokuje vyslovovat se autoritativně k problémům tohoto světa, přičemž laici v tomto konceptu mají pokládat učitelství výrok Církve – včetně toho nedogmatického – za závazný pro svoje chování. Tato praxe je integrální. Platí nejen pro oblast církevních náboženských předpisů, ale obecně pro všechny aspekty života, lidské

¹⁰ „Ježíš přistoupil a řekl jim: „Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi“. Mat. 28:18. Evangelium sv. Matouše, in: překlad a edit. Sýkora, J. L. – edit. Hejčl, J.: Nový zákon Pána našeho Ježíše

sdužování nevyjímaje. Proto také oprávněně nalézáme kněze jako pastýře a učitele v katolické tělovýchovné organizaci.

Záhy po svém vzniku vyrostl Orel v masovou, strukturovanou organizaci, již nechyběly ani vůdčí mozky, ani infrastruktura nutná pro rozvoj činnosti. Tuto sebevědomou organizovanou skupinu českých katolíků, která budila u protivníků respekt také svým branně-výchovným zaměřením, zakládaly a reprezentovaly schopné osobnosti. Mezi českými iniciátory jmenujme Bedřicha Pospíšila, Josefa Poláka nebo Pavlíka-Sychru. Na Moravě měl hlavní zásluhu na vzniku Orla Msgre. Jan Šrámek a P. Štěpán Klapil. U zrodu slovenského Orla stál Msgre. Andrej Hlinka. Prvotní inspirací pro založení Orla byla existence stejnojmenného tělocvičného spolku působícího na konfesní bázi ve Slovinsku. Šrámek měl asi ze všech českých vedoucích představitelů nejvíce kontaktů na slovinskou zakladatelskou generaci kolem dr. Jana Evangelisty Kreka. Až do 30. let 20. století udržoval ČSO čilé styky s orelskými Jihoslovany. Organizační spolupráci a informační výměnu mezi jihoslovanským Orlem resp. jeho nástupnickými organizacemi (chorvatští križari - križáci, Zveza fantovskih odsekov – Svaz družstev mládeže ve Slovinsku) a československými orly zajišťovali např. Ivo Kermavner nebo dr. Stanislav Žitko.

Slovinský vzor hrál v prvopočátcích významnou úlohu. V roce 1909 byly na podnět katolického básníka a kněze Karla Dostála-Lutinova první samostatné jednoty pojmenovány názvem Orel, převzatým právě od Slovinců. Nový spolek vstoupil na kolbiště českého společenského života s bezprostřední zkušeností zápasu katolíků proti liberálům a socialistům v Sokole. Vyrostl z naléhavé potřeby konstituovat vlastní, čistě katolickou tělovýchovnou organizaci. Praxe liberálních a socialistických spolků nebyla v souladu s vírou katolíků. Katolíci cvičili v těchto sdruženích, avšak ideově jim byli odcizeni. Mnozí křesťanští činovníci cítili nutnost odstranit tento schizofrenní stav, byť za cenu obvinění z porušování všenárodní jednoty v př. odchodu velké části katolíků ze Sokola.

Nebylo možné ignorovat fakt, že kolektivní tělovýchova se stávala stále významnějším trendem v životě širokých mas obyvatel. Nekatolické spolky měly tuto oblast pokrytu. Proto bylo nezbytné nabídnout věřícím odpovídající alternativu. Nová katolická organizace se navenek jasně profilovala a pod její perutě se začaly družít masy věřícího lidu, které odmítaly být příslušníky nekatolických spolků.

Vedení Orla se od počátku ujal aktivní moravský kněz Jan Šrámek. Orelskou hymnou se stal pochod Hoj, orli, mocnou perutí. Po slavném sletu r. 1922 vstoupila do povědomí orelstva další

skladba, pochod Vzhůru, orle slovanský. Odděleně od světských pochodů se hlavně během bohoslužeb zpívala modlitba Orla Ó, Zdroji pravdy.

V Orlu se integrovaly dříve autonomní křesťanské tělocvičné odbory, svatojosefské jednoty a další podobné skupiny. Byl to první jednotný, na politických stranách nezávislý tělovýchovný spolek katolíků české národnosti. Přes organizační autonomii se Orel přirozeně od počátku přimknul ke katolickým politickým stranám, zejm. ke křesťanskosociální straně. Členství mnoha orlů v konfesních politických stranách usnadnilo uvedené propojení politického a spolkového života.

Způsob geneze samostatné organizace, budované na náboženských principech, byl takový, že katolíci do Orla přestupovali z všenárodního liberálního Sokola, ve kterém nemohli setrvat kvůli jeho protináboženské radikalizaci. Ačkoliv protikatolické a často obecně ateistické tendence nelze přičíst Sokolu jako celku (všichni katolíci ze Sokola nevystoupili, některé sokolské jednoty si udržely křesťanský ráz, nebo byly alespoň vůči náboženství tolerantní), přestávala být postupně Tyršova organizace alternativou pro většinu praktikujících katolíků. Další část aktivního orelského členstva se rekrutovala z již existujících křesťanskosociálních tělocvičných odborů při katolických politických stranách. Zkraje 20. let, v roce 1923, přesáhla členská základna Orla na celostátní úrovni 122 tisíc osob. V roce 1926 tento stav poklesl na 101 284 členů. Po roce 1930 organizace zaznamenala opět nárůst členstva.¹¹ V polovině 30. let působilo ve 1325 jednotách celkem 160 289 členů.

Co si orlové kladli za svůj hlavní cíl podle Stanov? „*Povznesení duševních a tělesných sil v duchu křesťanském a národním a v duchu křesťanské solidarity a demokracie.*“¹² Z této definice nevysívá, že by Orel měl být výhradně tělovýchovnou organizací. Naopak, jeho účelem bylo pečovat o zdravý vývoj svých členů jak po stránce duchovní, tak fyzické. A jelikož orelská tělovýchova byla vzdálena moderním naturalistickým sportovním teoriím, bylo přirozené, že různé druhy cvičení byly pouze prostředkem k vyšším, transcendentálním cílům, které Orel sledoval. Duchovní, nadpřirozené hodnoty měly v Orlu přednost před tělovýchovou jako volnočasovou zábavou nebo programovým závoděním.

Orelští myslitelé, z velké části katoličtí kněží, definovali smysl orelské tělovýchovy. Chápali cvičení jako prostředek k otužení těla, které tak má být odolnější vůči různým tlakům a zkouškám tohoto světa. S cílem, aby orlové neustrnuli na samoučelném pěstování fyzické kondice a na pouhém soutěžení, orelští vzdělavatelé vždy poukazovali na to, že přes bezpochyby záslužnou tělovýchovu, radost z pohybu a aktivního odpočinku, spočívá smysl Orla v tom, že má být věrným

¹¹ Beranová, J. – Waic, M.: Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací. NM Praha 1998, s. 40

hlasatelem Kristova Evangelia a má plnit povinnosti, které vyplývají z jeho příslušnosti k Církvi, národu, vlasti a rodině.

Orelské společenství mělo integrující funkci, dohlíželo na růst svých členů ve víře, vzdělávalo je, poskytovalo jim kulturní vyžití, dávalo jim pocit sounáležitosti s lidským celkem. Praxe nebyla zaměřená výhradně na pěstování tělovýchovy. Pestrost orelských spolkových aktivit dokumentuje velké množství loutkářských divadelních skupin, lidových tanečních kroužků, orelských dechových kapel, dokonce hudebních a literárních odborů a mnoha dalších. Orelstvo různými prostředky přitahovalo pozornost katolického obyvatelstva ve snaze stát se nejsilnějším společenstvím českého a slovenského katolického lidu. Orlové vlastnili tělocvičny, hřiště, kina, restaurace, turistická zařízení. Svoje spolkové domy si stavěli a provozovali vlastní pomocí a silou. Oficiálně nepolitický, volnočasový a zájmový program jim skýtal možnost mnohem větší členské základny, než s jakou mohla počítat ideologicky vyhraněná politická strana.

Orel vytvářel pro své členy univerzální volnočasové zázemí s vlastními zdroji, generovanými převážně svépomocí, specifickým jazykem, obsahujícím cvičební povely, funkce (běžným termínem pro funkcionáře byl činovník), názvy (adjektivum říšský ve spojení se slovy starosta, slet apod. znamenal celostátní, československý), a normami (Stanovy a Řády ČSO).

V orelské organizaci se měli její členové cítit jako v druhém domově, tvořit orelskou rodinu, jež se měla stát obrazem ideálního národa, komunitu silnější než politicko-stranická příslušnost. K Orlu se lidé družili kvůli jeho bezprostřední viditelné působnosti v obci, ve městech, společnosti. V reálném čase a místě poskytoval vyžití a výchovu. Nabízel něco konkrétního: kulturu, sport, soudržnost v kolektivu, který se fyzicky setkává a rozvíjí přitom všem ještě duchovní společenství. Politická strana nabízela (kromě zaměstnání pro úzkou vrstvu profesionálních stranických funkcionářů) ideje a někdy iluze, často těžko uchopitelnou veličinu, jako je podíl na moci, již však zakoušeli nemnozí úspěšní politici umístivší se v zákonodárných sborech či ve vládě. Široké členské základny se týkala povýtce služba a práce pro stranu, odpracovali ve věrnosti programu strany potřebné hodiny, aby zvolená elita mohla vládnout, na vládě participovat nebo se k ní vztahovat utilitárně a učinit z ní zdroj živobytí. Politická strana požadovala po členech oddanost souboru myšlenek, ideologii a vedoucím osobnostem a službu ve stranických orgánech. Její sliby byla do značné míry abstraktní hesla, pro která se základna nasazovala v konkurenčním boji se subjekty sledujícími totožné cíle pod jiným praporem.

Očekávání orlů – proč katolíci uposlechli hlas svého svědomí a vstupovali mnohdy do nezabezpečeného Orla, když v jazykově českých oblastech většinou tělocvik nabízel Sokol?

¹² Stanovy ČSO, § 2. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 1, sign. I1

Odpověď zní idealisticky a nepragmaticky: ideový obsah byl přednější než bohatě zařízené sokolské tělocvičny ekonomicky silného Sokola. Jak jinak si vysvětlit, že katolíci zakládali Orla i v českých oblastech se silným vlivem Sokola. Přiváděli jej na svět jako bezdomovce, který nemá, kam hlavu složit, a musí si nákladně stavět orlovny, pronajímat si tělocvičny či živořit v půjčovaných hospodských sálech a prostorově nedostačujících klubovnách. Katolíci raději volili hmotnou nouzi nového spolku a začátek od nuly s vědomím svobodného rozhodnutí pro katolickou věc. Od politické emancipace na staročeších koncem 19. století až k rozchodu s liberálním Sokolem se katolíci byli nuceni vyhranit jako suverénní proud, který již není natolik všennárodním, aby vtiskl svého ducha Sokolu a velkým politickým stranám, proto se musí od nich vzdálit, změřit s nimi síly a v protikladu ke svému předchozímu národně většinového charakteru nastoupit dráhu jedné z mnoha politických sil. Vlivem odpadového hnutí, liberalismu, revolučních ideologií byla kdysi většinovým katolíkům vyražena zbraň z ruky. Katolíci se zpozdili a svoje sociální a politické organizace začali budovat v mnohaletém zpoždění za liberály a socialisty. Vlivem moderních ideologií a revolučních sociálních procesů na scéně již nestál jednotný katolický národ, nýbrž o katolickou nauku se zasazovalo katolické hnutí, jež však rozhodně nezasahovalo všechny vrstvy společnosti, zvláště ne ty odcizené náboženství.

Do politicky pluralitní doby, jež byla čerstvě ovlivněna vyhlášením všeobecného hlasovacího práva a růstem vlivu socialistických a pokrokařských stran, se zrodil Orel do značné míry v opozici vůči převažujícímu liberalizujícímu se sociálnímu systému. Současně se svým vznikem musel Orel okamžitě vystoupit na svoji obranu před nařčením z rušení národní jednoty. Zároveň budoval vlastní struktury, jejichž předobrazem představovaly někdejší křesťanskosociální tělocvičné odbory.

Důrazem na primární důležitost zjeveného náboženství se Orel lišil ode všech ostatních tělocvičných spolků. Ve světle katolické sociální nauky a morálky Orelský katechismus idealisticky hovořil o několika trvalých úkolech Orla v české společnosti:

„Náboženský úkol Orla.

2. Národové a státy bez náboženství hynou [...]. Pravým náboženstvím je učení Syna Božího, Ježíše Krista. Církev katolická jest ustanovena Bohem za jeho hlasatelku a vykladatelku. Budoucnost čs. národa může být zajištěna jen na základě věrouky a mravouky církve katolické. Učení Kristovo musí proniknout celý národ. Této snaze po křesťanské obrodě národa Orel má dát mladistvou sílu a průbojnost. Úkolem jeho je vychovat katolíky činu, ducha nekompromisního a statečného.

Národní úkol Orla.

3. [...] Úkolem Orla jest tedy vychovat národu občany zdravé, obětavé a snaživé ve svém povolání.

Sociální úkol Orla.

4. Jsme všichni dětmi jednoho Boha a jeho stvořením. Jeden původ a jeden cíl pojí všechny lidi. Neznáme nenávisti ani národní, ani třídní, ani stavovské. Úkolem Čsl. Orla je vychovávat ke vzájemnému bratrskému soužití a vzájemné podpoře příslušníky všech stavů a všech tříd. V Orlu není rozdíl mezi bohatým a chudým, mezi studovaným a nestudovaným, mezi příslušníkem jednoho a druhého stavu. Všichni jsou bratry a sestrami navzájem.¹³

Můžeme sáhnout po relativně velkém množství ideových materiálů. Méně dostupné jsou Řády Orla, které lze prakticky studovat pouze v archivech. Řády ČSO upravují podrobnější záležitosti spolkové praxe: pozdravy, chování při náboženských úkonech a ve společnosti (je-li člen v kroji) – zde se vyvinula jakási orelská etiketa -, řád osvětové práce, disciplinární řád, šíření orelského tisku atd. Řády ve všech svých bodech prakticky upřesňují a rozvádějí orelské stanovy. Jsou jejich interpretem.

Jinak Orel působil jako standardní tělovýchovná organizace svojí doby se vším, co k takovému sdružení patří. Vycházel z tradiční české tělovýchovné metody, ve které hrála primární úlohu prostrná cvičení. Cvičební metodika byla široce zpracována ve směrnících pro výcvik a závody mládeže, osnovách tělesné výchovy pro žáky a dorost, v graficky i slovně popsaných gymnastických hodinách pro nejmenší žačky, žáky a ženy, v návodech rytmického cvičení na kladině,¹⁴ napodobovacích hrách, sestavách k ženským akademiím atd. Kvalifikovaní funkcionáři, kteří měli za úkol organizaci cvičení a tělovýchovnou osvětu, se nazývali náčelníci. Do tohoto okruhu materiálů náleží také hudebniny jako tištěná pomůcka (např. hudba pro slet orelstva – cvičení členek). Sestavování metodických materiálů a agendu s tím spojenou měla na starosti Komise pro osnovy tělesné výchovy, jeden z ústředních odborných orgánů.

Bezpochyby bude důležité uchopit téma Orla jako součást české společnosti první poloviny 20. století. Naopak je třeba se vyvarovat izolovaného hodnocení této organizace. Není to ani možné, neboť se utvářela v neustálém vnitropolitickém vření a byla často konfrontována s domácími i mezinárodními tlaky, rušena a obnovována.

Orel konfrontovaný s ideologiemi nepřátelskými katolické víře je výrazným námětem pro studium a diskusi. Za první ideový střet pokládáme zápas Orla s liberalismem, laicismem a

¹³ Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda Veselý n. M. 1927, s. 3 - 4. ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 2, inv. 49, sign. XI 9a

¹⁴ K zásadám rytmického cvičení: Vj.: Rytmus – projev života, in: Orel, Brno 1932, roč. 17., č. 5, s. 75 - 76

ateismem. V tomto směru se do naší historie příznačně zapsal konflikt mezi Sokolem a Orlem. Nešlo pouze o napadání slovní resp. písemné. Ačkoliv v zájmu objektivitu nelze intenzitu tohoto boje zveličovat, několikrát v domácích podmínkách došlo i k násilným střetům. O prvním sletu Orla ve Vyškově r. 1909 se v této souvislosti hovoří jako o *orelském křtu krve*. České pokrokářské síly v čele se Sokolem se totiž rozhodly toto první veřejné vystoupení katolických orlů rozbít. Odpůrci zaútočili na orly klacky, kamením i nadávkami. Ve Vyškově tehdy poprvé, nikoliv však naposledy, tekla orelská krev. Orlové svůj slet uhájili – také silou paží. Přes pokrokářské násilí proběhl první orelský slet úspěšně. Liberálně nacionální Sokol tehdy prý projevil mnohem větší zášť vůči orlům než vůči Němcům.

S 1. světovou válkou přišly mnohem vážnější zkoušky. Ve snaze podpořit boj za obnovu samostatného českého státu orlové vstupovali houfně do československých legií. V ruské legii bojovalo 1472, v italské 712 a ve francouzské 97 příslušníků TJ Orel. V r. 1919 orlové nabídli svoje služby při obraně mladé Československé republiky a nasazovali svoje životy v boji proti maďarským bolševikům na Slovensku. Rovněž v roce 1920 měli orlové pohotovost a na několika místech dobrovolnicky zasáhli na obranu státu proti pokusu o komunistický převrat. Podobně se také později zapojili do protinacistického resp. protikomunistického odboje.

Základnu pro fungování rozhodovacích mechanismů představovalo několik územně odlišených, volených druhů orgánů. Nejvyšším orgánem organizace byl Valný sjezd ČSO, který volil předsednictvo. Praktickou výkonnou funkci plnilo Předsednictvo ČSO a v širším slova smyslu Ústřední rada Orla (dále ÚR Orla), která se ovšem zvlášť svolávala, zatímco Předsednictvo úřadovalo permanentně. ÚR Orla se skládala z Předsednictva ČSO, zástupců žup v ÚR Orla, odborných rad Předsednictva ČSO, Hospodářské rady a Sboru revizorů. Pod tímto ústředním aparátem fungovaly vlastní zemské organizace Orla podle zemského principu s vlastním zemským vedením. Zemské organizace se dělily na župy, koordinační celky s názvem okrsky a na jednoty.¹⁵

Pro názornost jsem vybral složení vrcholných orgánů Orla z r. 1938. V čele Předsednictva ČSO stál starosta Orla Msgre. Jan Šrámek, tehdy ministr unifikací, dále úřadující náměstek starosty František Leiner, II. náměstek starosty Josef Polák, vzdělavatel P. J. Křenek, katecheta z Vyškova, náčelník ČSO MUDr. Vojtěch Jílek, náčelník orlů-mužů dr. Rostislav Slavotínek, náčelnice orlic-žen J. Nečasová, jednatelé ČSO P. Karel Fanfrdla, O. S. A., Vladimír Kučera, P. Jan Vraštil, pokladník ČSO Karel Richter. Následovalo 28 zástupců orelských žup z celé republiky.

¹⁵ Jako příklad pro organizační strukturu používám nomenklaturní a personální složení ústředních orelských orgánů z r. 1938. Struktura Orla znázorněna níže v diagramech

Třetí složkou ÚR Orla byly odborné rady Předsednictva ČSO, které vykonávaly specializovanou spolkovou činnost v konkrétních oblastech. Osvětová rada byla složena z kněží. Soustředila se na duchovní vedení a edukaci členů. Náčelnické rady mužů a žen představovaly cvičitelský sbor, který vytvářel programovou tělovýchovnou náplň odděleně pro mužskou a ženskou složku. Obě rady se staraly o programy cvičení, koordinaci a organizaci celostátních, župních i okrskových sletů, podněcování tělovýchovné aktivity, školení náčelníků – cvičitelů, distribuci cvičebních návodů atd. Cvičení řadového členstva probíhalo zvláště pro ženy a zvláště pro muže. Hospodářská rada dohlížela na ekonomický chod organizace a Sbor revizorů prováděl kontrolu hospodaření. Kromě těchto orgánů fungoval v tuto dobu 10členný pracovní kolektiv, který zajišťoval provoz ústřední kanceláře ČSO v Brně.

Vedle ústředí fungovaly tři zemské organizace podřízené ústřednímu vedení. V zemi České, Moravskoslezské a Slovenské fungovaly jako spolky s vlastním vedením a spravovaly pod sebou župy (krajské organizace) a jednoty (místní organizace). Jednota musela mít minimálně 20 členů. Pokud se v určitém místě hlásilo do Orla méně než 20 osob, Orel v místě mohl být ustaven, ale nikoliv jako samostatná jednota, nýbrž jako odbor nejbližší řádné jednoty. Po dovršení stanoveného počtu pak teprve mohla vzniknout standardní orelská jednota. Koordinačním mezičlánkem mezi župou a jednotami byly okrsky, neformální obvody sdružující jednoty, které si byli geograficky nejbližší. Župy i jednoty měly vlastní funkcionářský aparát. V čele obou organizačních složek stáli starostové, v obou působili náčelníci-cvičitelé, místostarostové, vzdělavatelé a další činovníci analogicky k základní struktuře orelského ústředí.

Jako příklad krajské a místní struktury uvedu Jihočeskou orelskou župu Jana Valeriána Jirsíka.¹⁶ Župa měla sídlo v Českých Budějovicích. V roce 1932 byl úřadujícím župním starostou velkoobchodník Antonín Myslivec. Župa měla celkem 4 okrsky. V prvním okrsku bylo celkem 12 jednot (Borovany, Brloh, České Budějovice, Česká Kremže, Český Krumlov, České Velenice, Dubné, Hluboká, Hosín, Kamenný Újezd, Římov a Suché Vrbné). Z toho celkem 418 žáků, 159 dorostenců, 242 cvičících, 816 necvičících dospělých členů, celkem 1635 orlů v okrsku. Jednalo se o nejsilnější okrsek župy. Celkový počet členů jihočeského Orla činil v tuto dobu 3922 osob.

Orel měl ve Stanovách a Řádech ošetřeny všechny důležité oblasti, týkající se spolkové praxe. Pamatoval i na rozpuštění organizace, k němuž např. samovolnou cestou mohlo dojít tehdy, kdyby počet členů ČSO klesl na méně než 30 v méně než 3 jednotách.

¹⁶ Údaje pochází z r. 1932. Orelský kalendář 1932, ČSO Brno 1931, s. 81 – 83

Členové Orla se obecně dělili na:

- a. cvičící (žáci, dorost, členstvo)
- b. činní
- c. přispívající
- d. zakládající
- e. čestní

Župy, krajské organizace Orla, zastřešovaly a propojovaly činnost jednot. Udržovaly vědomí jednoty místních organizací, podněcovaly jejich spolkovou interakci a současně poskytovaly zpětnou vazbu směrem k vrcholovým orelským orgánům. Je nutné uvést, že župu sice definujeme jako krajskou organizaci, ale tuto definici je třeba brát jako pomocnou a orientační. Orelské župy jsou organizační útvary zahrnující větší územní celky, srovnatelné s dnešními kraji. Župy se sice odvozují od krajů, ale ne vždy se župa kryje s krajem na úrovni státní samosprávy z hlediska historie i z hlediska dnešního územněsprávního členění republiky. Župa je však kraji nejbližší z hlediska územní rozlohy a organizačního pokrytí. Abych tuto specifickou župního uspořádání Orla přiblížil, uvedu příklad dvou českých žup. Brynychova župa zabírala za 1. republiky celý kraj východních Čech (Královéhradecko a Pardubicko, což jsou dnes dva kraje). Ale středočeská župa Pospíšilova pokrývala Prahu, celé střední Čechy a část severních Čech, zatímco od roku 2001 zabírá pouze Prahu.

Celkový počet žup v Československé republice (dále ČSR) tak, jak se ustálil za 1. republiky,¹⁷ činil 27. K tomuto číslu se historicky přičleňuje ještě jedna oficiálně zahraniční župa Rakouská resp. Vídeňská, která odkazuje na existenci českého Orla v někdejších hlavních městě monarchie. Vídeňský Orel měl kontinuitu od zakladatelského období.

Nezbytným instrumentem pro celoplošnou integraci, vzdělávání a informovanost moderní sportovní organizace byl tisk. Od roku 1913 vycházel ústřední časopis Orel, který byl primárně zaměřen na vnitřní život organizace. Přinášel aktuality a informace o dění v Orlu, pokyny členům, důležité výzvy, inzerci akcí atd. Jeho vedoucím redaktorem byl od roku 1913 – 1930 br. F.M.Žampach, který k novinám přilnul již v mládí jako učeň benediktinské tiskárny v Rajhradě u Brna a který se později katolické žurnalistice věnoval. Prvním 12 let samostatné republiky působil zároveň ve funkci jednatele Československého Orla. Ve vedení redakce ústředního listu jej r. 1930 vystřídal br. Vladimír Kučera, který v této funkci vytrval až do zrušení Orla nacisty v r. 1941.

¹⁷ Seznam orelských žup v ČSR viz. níže in: 4. organizace Orla

Vedle ústředního listu vycházely, dle možností spíše sporadicky, regionální a místní zpravodaje (např. strojopisný informační bulletin Jirsíkovy župy). Díky potenciálu středočeského Orla, danému v tomto případě jeho spojením se strukturami ČSL, na prvním místě s jejími tiskovými podniky, vycházel během první republiky v Praze Orelský věstník, který plnil funkci zpravodaje Zemské rady ČSO v Čechách a od 30. let středočeské orelské župy Pospíšilovy, a přinášel zprávy z všech čtyř českých žup, jejich okrsků i jednot a významné zprávy z ústředí, stejně jako osvětové, duchovní, metodické, tělovýchovné a další důležité informace pro české orly. Díky zprávám ze žup a jednot, jež si byly geograficky značně vzdáleny, působil věstník na své členy integračně, spojoval jejich úsilí a shromažďoval údaje o jejich činnosti jako pochvalu za jejich píli a inspiraci pro druhé. Tiskoviny orelské provenience tvoří různorodou skupinu metodických příruček, kalendářů, katechismů, zpěvníků ad. materiálů.

Jako významná státotvorná organizace byl Orel viditelně přítomen na všech důležitých celonárodních náboženských slavnostech a vlasteneckých poutích, dále také na božítělových průvodech a dalších duchovních akcích. Národních akcí státnické povahy se účastnil do té míry, dokud se shodovaly s naukou a praxí katolické církve, tj. svatováclavských slavností se účastnil, ale politicky podporovaných husovských oslav nikoliv. Stejně tak se nepodílel na aktivitách jinověrců, tj. nekatolíků, ani nekřesťanských politických stran.

Jedinečnou přehlídkou orelské spolkové aktivity byl slet Orla r. 1922 v Brně, jehož se zúčastnilo tisíce cvičenců a velké množství zahraničních hostů. Tento velkolepý podnik znamenal – po poválečném probouzení a zápolení s nepřáteli – nejen reprezentativní a manifestační nástup Orla jako mocné tělovýchovné organizace, ale stal se také triumfem v boji za rovnoprávné postavení orlů a v širším slova smyslu katolíků v českém spolkovém životě. Slet emancipoval Orla celospolečensky. Opět nebylo pochyb, že Orel znamená vážného konkurenta pro Sokol. Schopnost uspořádat celostátní slet na Strahovském stadionu byla známkou vitality orelské organizace. Orel se představil jako silné tělovýchovné katolické sdružení hlásající, že katolíci jsou živou, mladou a průbojnou entitou v národě. Neexistovala početnější organizace katolíků v ČSR, než byl Orel.

Odpůrci katolické církve se zase mohli přesvědčit, že katolíci se nebojí veřejně vystoupit, pochodovat ulicemi Brna a posléze dalších měst ve stejnokrojích a s náboženskými symboly. Pro všechny angažované katolíky v ČSR byl brněnský slet výzvou k nové činnosti a důkazem toho, že věřící nebyli pokřtěni jen proto, aby odříkávali modlitby ve skrytu kostela, ale aby křesťanský názor hlásali ve společnosti. Těmto snahám probouzejícího se prvorepublikového katolicismu odpovídaly mnohé kroky papeže a církevních autorit, jakými byla např. encyklika papeže Pia XI. Quas Primas o

Svátku Krista Krále, která vyzývala k veřejnému šíření sociálního království Spasitele moderními prostředky a metodami apoštolátu, Katolická akce a mnohé jiné.

Během miléniových svatováclavských oslav roku 1929 se Orel zapojil jednak do náboženských slavností, jednak k oslavám přispěl vlastním tělovýchovným programem, Svatováclavskými dny orelstva (dále SDO), které se konaly v Praze ve dnech 4. – 7. července 1929. Organizování miléniových duchovních slavností připadlo pražskému arcibiskupství a sboru biskupů ČSR. Episkopát řídil a koordinoval všechny bohoslužby, slavné Mše sv. ke cti sv. Václava v hlavních poutních místech, otevření Svatovítské katedrály po jejím konečném dostavění, zahájení významné výstavy věnované sv. Václavovi a svatováclavským hmotným památkám atd.

Nepřehlédnutelnými se stali orlové při provázení ostatkového svatováclavského průvodu z Vyšehradu do katedrály sv. Víta. Podíleli se na slavnostech jako čestná svatováclavská stráž a také jako pořadatelská služba. Orel se prezentoval bohatým programem. Vedle bohoslužeb na mnoha místech Prahy probíhala v tuto dobu orelská spolková cvičení, závody, divadelní představení, akademie, přednášky atd. Přes 11 tisíc orlů pochodovalo v krojovaném průvodu Prahou. Orelského sletu na Strahovském stadionu se zúčastnili zahraniční cvičící hosté z katolických tělovýchovných spolků např. z Německa, Švýcarska, Polska, Jugoslávie nebo Francie. Slet hostil také návštěvu českých krajanů z amerického Katolického Sokola. Naplněná stadionová plocha i hlediště provolaly slávu prezidentu Masarykovi, který přijal pozvání a osobně se dostavil v doprovodu starosty Orla Msgre. Šrámka a br. Františka Leinera, aby shlédl sletová cvičení. Hlavního vystoupení před hlavou státu se zúčastnilo najednou 3816 mužů. Po nich nastoupilo k prostným sestavám 4104 orelských žen.

Obdobně se Orel angažoval během významného Sjezdu katolíků Republiky Československé ve dnech 27. – 30. června 1935. Na tomto eucharistickém sjezdu se prezentovaly všechny národnosti republiky, které se hlásily ke katolické církvi. Duchovní a edukační program jednotlivých sekcí rozdělených podle národnostního klíče probíhal odděleně. Hlavní Mše sv. na Strahovském stadionu se zúčastnili společně katolíci všech národností žijících v ČSR. Celkem zde před eucharistickým Kristem pokleklo na 380 000 katolických věřících. Orel během sjezdu vystupoval jako spolek v československé sekci sjezdu. Jeho účast měla reprezentativní charakter. Orlové kráčeli s prapory a ve stejnokrojích v průvodech, korporativně se účastnili bohoslužeb, drželi čestnou stráž po boku církevních knížíat apod.

Tento mnohonárodní katolický kongres se stal důkazem, že všechny národnosti v ČSR mohou nalézt jednotnou bratrskou řeč na základě sdílení společné víry otců, katolického

náboženství. Organizátoři sjezdu si přáli, aby tato náboženská spolupráce byla doprovázena ruku v ruce také společnou prací pro stát.

Éra Československa umožnila orlům největší rozmach. Proto také tomuto období náleží značná pozornost při studiu orelských dějin. Z kapacit nashromážděných zejm. ve 20. letech 20. století Orel žil a budoval svou organizaci i v pozdějších letech 1. republiky resp. po 2. světové válce. V československé tělovýchově se nepohyboval jako solitér, nýbrž v konkurenčním prostředí tak příznačném pro sport soutěžil s mnoha soupeři. Nejvýraznějšího činitele v dané oblasti představoval Sokol.

Orelsko-sokolský antagonismus se prolíná celou historií Orla. Svým způsobem je tak Sokol nerozlučným průvodcem Šrámkovy organizace po celou polovinu 20. století. Některé dějinné okamžiky tlumí averzi pod dojmem vnějšího nebezpečí, nutícího k jednotě i znesvářené osoby, strany a spolky. Normální a mírová praxe se však vyznačovala buď otevřenou konfrontací, nebo alespoň decentním přehlížením.

Někdy se může zdát, že protisokolská rétorika byla hlavním programem Orla, v němž se vysiloval jen kvůli tomu, aby se vymezil vůči silnějšímu a zkušenějšímu kolegovi. Jako by se konfrontace postupem doby zautomatizovala a sama sobě se stala příčinou i smyslem. Neustálým oplácením ran trpěly všechny strany. Svou folklórní řevnivostí jen podtrhovaly mínění přívrženců totality a unifikace spolkového života – např. za 2. republiky, mezi lety 1945 - 1948 a po nástupu komunistů k moci –, že různorodost tělocvičného ruchu neprospívá národní jednotě. Démonizování protivníka a vykreslování sebe sama jako jediného čestného hráče pomáhalo utužovat daný spolek zevnitř a udržovalo bdělost navenek vůči nepříteli, který byl znám. Tato negativisticky utvářená jednota však postrádala vyšší cíl – jímž byla celonárodní jednota. Takto vůči sobě stáli členové Orla, Sokola a DTJ, z nichž každý byl přesvědčen o správnosti svého počínání a o tom, že jeho cesta je pro národ jedinečně prospěšná. Vedle spíše ateistické DTJ a nábožensky indiferentního Sokola stála konfesní orelská organizace. Orelská kritika na adresu DTJ byla méně intenzivní než vůči Sokolu. Sociálnědemokratičtí dělničtí tělocvikáři, nazývající sami sebe jednotáři, nepředstavovali vzhledem ke svému počtu, srovnatelnému s Orlem, tak vážnou konkurenci jako všudypřítomní sokolové.¹⁸

¹⁸ Interakce mezi Orlem a DTJ nebyla intenzivní. Jednotáři si orlů mediálně všimli při významnějších příležitostech, jíž byl slet Svatováclavské dny orelstva r. 1929, kdy orgán DTJ Tělocvičný ruch otiskl několik kritických článků ke svatováclavské účtě. Srov. Bartoš, F. M.: Historický kniže Václav. In: Nepodepsáno: Tělocvičný ruch, 1929, roč. 29, č. 1, s. 3 – 4. Argument o tom, že sv. Václav má překrýt Mistra Jana Husa vyslovil senátor F. Modráček, jehož řeč ze 4. 6. 1929 Tělocvičný ruch otiskl, srov. Modráček, F.: Sv. Václav Římu, Hus našemu lidu! In: Tělocvičný ruch, 1929, roč. 23, č. 12, s. 139 – 140. Samotný svatováclavský slet 1929 jednotáři sledovali se zájmem a poměrně obsírně o něm referovali ve spolkovém časopise. Podle listu klerikální agitace nesplnila očekávání účastí ani sletem samotným. Socialistická a husitská Praha netleskala Orlu,

Příčina programové orelské diferenciace byla tím mocnější, že Orel ze Sokola vzešel, měl jeho předchozí tělocvičnou průpravu, zdědil funkcionářskou strukturu a buditelský aktivismus, jenž naplnil integrálně-katolickým duchem. Od společné minulosti se však orlové museli co nejvíce vzdálit, aby nic – snad kromě slovanských čamar – nepřipomínalo společné kořeny a aby nikdo Orla nezaměňoval za Sokola. V udržení ideové a organizační dělící hranice byla spatřována jedinečnost Orla, kterou si orlové žárlivě střežili. Bez katolického obsahu by Orel postrádal smysl. Preventivní obava před sokolskou hegemonií byla oprávněná v pomnichovském Československu nebo během poválečných integračních snah, avšak pro valnou část prvorepublikových dějin je charakteristické, že Sokol byl s existencí konkurenčního Orla, jakož i DTJ, smířen.

Je otázka, který subjekt byl náruživějším protivníkem spolkové arény. Z dobové publicistiky zaznamenávající tyto střety seznáváme, že intenzita žurnalistických útoků nebyla rovnoměrná. Je s podivem, kolik místa věnovali orlové preventivnímu boji proti sokolům. Neopomněli jedinou příležitost proti Tyršově organizaci vystoupit. Vyhraněnost byla obecným rysem tehdejší spolkové kultury a způsobu komunikace. Orlové až křečovitě udržovali napjatý vztah vůči Sokolu a marginalizovali sokolské úspěchy. Např. striktně se postavili orlové proti sokolskému charakteru proponovaného národního tělovýchovného ústavu. V porovnání s orly se sokolové, ve vědomí evidentní početní a hmotné převahy, ke kritice Orla ve Věstníku sokolském a v jiných spolkových listech uchylovali spíše sporadicky nebo vůbec ne.¹⁹ Výjimkou byly historické události typu Svatováclavských dní orelstva, kdy se Orel mimořádně zviditelnil a bylo třeba jeho aktivity

ale neprobuzenému, leč poctivému českému lidu. DTJ vyslovila obdiv k mužskému cvičení za prudkého deště a bouře. Jinak však jediným praktickým podnětem vyplývajícím pro jednotáře z orelského sletu bylo, že DTJ má ještě usilovněji pracovat na vymanění se lidu z náboženského tmářství. Srov. Nepodepsáno: Svatováclavské dny orelstva. In: Tělocvičný ruch, 1929, roč. 23, č. 14, s. 165 – 166

¹⁹ Na téměř 400 stranách Věstníku sokolského roč. XXXVI. vůbec nenacházíme v rejstříku článků samostatné heslo Orel, orelský nebo klerikální, viz. Věstník sokolský, roč. XXXVI., ČSOS Praha 1934, s. 2 – 4. List Orel naopak v r. 1934 na skoro 300 stránkách přinesl 5 přímo protisokolských článků (např. Petera, R.: Tyrš a sokolstvo ve světle pokrokové kritiky, s. 139, nebo Žampach, F. M.: Bude armáda zneužita Sokolem proti Orlu?, s. 173) a v řadě dalších se o sokolech kriticky zmínil, viz. Orel, roč. XIX., 1934. ČSO Brno, s. 1 – 2

okomentovat.²⁰ Orel se stal předmětem zájmu sokolské žurnalistiky také v souvislosti s tím, nakolik mohl ohrozit sokolské pozice.²¹

Spíše jsme svědky toho, jak orlové ve svých časopisech udržovali trvalou ostražitost svého členstva vůči Sokolu permanentním upozorňováními na sokolské nebezpečí, na jejich hegemonii v tělovýchově s důrazem na sokolské bezbožectví a liberalismus, ačkoliv samotná příslušnost člena Sokola ke katolické církvi neznamenalala vyloučení ze sokolské jednoty.

S růstem ohrožení Československa ze strany nacistického Německa ve druhé polovině 30.let slábla sice řevnivost mezi Orlem, Sokolem a dalšími českými tělocvičnými spolky. Zároveň se však znovu vynořilo staré nebezpečí integrace tělocvičných spolků, jež nabývalo na aktuálnosti právě ve světle ohrožení republiky, kdy se nabízela výzva: jde o život republiky, sjednotme řady. Orlové toto druhotné riziko plynoucí pro ně také z mezinárodní krize rozpoznali a svoji samostatnost nakonec uhájili přes mnichovskou krizi, druhou republiku až do protektorátního roku 1941 resp. 1942.

V pomnichovské republice Orel úspěšně čelil snahám o sjednocení sportovních spolků, neboť neměl záruku, že v proponované organizaci spojené tělovýchovy budou náležitě respektovány náboženské zásady Orla. Namísto plné integrace nabídli orlové federaci spolků za předpokladu zachování organizační samostatnosti. Tyto plány nebyly uskutečněny. Orel si uchoval svoji samostatnost až do okupace českých zemí nacistickým Německem.

Za německé okupace se mnoho orlů, vedených příkladem svého náčelníka MUDr. Vojtěcha Jílka a ústředního vzdělavatele ČSO, řeholního kněze P. Augustina Schuberta, O. S. A., zapojilo do odbojové činnosti. Oba výše uvedení funkcionáři byli mezi prvními orly, kteří zaplatili svoji protinacistickou činnost životem. Mnozí další orlové byli popraveni, vězněni nebo pokračovali v hnutí

²⁰ Z obsahu článku je patrný odborný zájem o technické provedení orelských sletových cviků. Sokolský pisatel si všiml jak nedostatků, tak pochválil dobré výkony orlů na stadionu. Nepodepsáno: Tělocvičné slavnosti orelstva v Praze I. In: Věstník sokolský, Praha 1929, roč. XXXI., č. 28, s. 507 – 511. Dále Nepodepsáno: Tělocvičné slavnosti orelstva v Praze II. In: Věstník sokolský, Praha 1929, roč. XXXI., č. 29, s. 538 – 540. Na 950 stranách se věstník ročníku 1929 věnuje Orlu v 19 článcích, což je výjimečný počet zapříčiněný Svatováclavskými dny orelstva, viz. Sokolský věstník, roč. XXXI., ČSOS Praha 1929. Časopis Orel r. 1929 (ročník měl celkem 360 stran) píše explicitně o Sokolu v 9 článcích a v bezpočtu poznámek uvnitř jinotématických článků, viz. Orel, roč. XIV., ČSO Brno 1929.

²¹ V souvislosti s cestou Msgre. J. Šrámka, starosty Orla, r. 1929 do Lužice v Sasku se sokolové obávali, aby katoličtí horní Lužičtí Srbové vlivem Šrámkovy propagace Orla neodpadli od Sokola. Šrámkova mise zavdala příčinu ke kritickému článku, jímž byl orelský starosta obviněn z ničení Lužickosrbského Sokola a národní jednoty Lužických Srbů, viz.: Nepodepsáno: Ministr Šrámek rozbíjí Sokolstvo v Srbské Lužici? In: Věstník sokolský, Praha 1929, roč. XXXI., č. 38, s. 748

odporu. Ze sedmičlenné skupiny atentátníků na říšského zastupujícího protektora Heydricha byli čtyři orlové: Jan Kubiš, Jozef Gabčík, Josef Valčík a Josef Bublík.²²

Represivní opatření v další fázi pokračovala zastavením činnosti Orla v listopadu 1941 nejprve na Moravě, čímž však stále ještě nebyla paralyzována celozemská organizace Orla v protektorátu. Až 30. září 1942 K. H. Frank rozpustil "Tělocvičný svaz Orel". Majetek organizace byl zabaven, neboť činnost Orla byla definována jako nepřátelská německé říši.

V květnu 1945 se v osvobozené vlasti probouzí zkrušený Orel k novému životu. Jak se ukázalo, také k novým bojům a sebezáporům. Starostou Orla se v tuto dobu stal opět Msgre. Jan Šrámek. Do funkce jeho náměstka se vrátil osvědčený br. František Leiner. Ústředním duchovním rádcem Orla byl předsednictvem zvolen P. dr. A. Pelikán, T. J., ústředním jednatelem dr. Vladimír Kučera a generálním tajemníkem dr. Josef Jurák. Postupně byla obnovována pestrá činnost žup a jednot v duchu starého předválečného katolického Orla, avšak v nových sociálních a politických podmínkách.

Zástupci Orla, Sokola a Dělnické tělocvičné jednoty (DTJ) se dohodli na zřízení Ústředního národního tělovýchovného výboru, jehož cílem bylo ustavit federaci československých tělovýchovných sdružení, nikoliv je organicky sloučit do jedné organizace. Pro takový způsob spolupráce se orlové vyslovovali již před německou okupací. V dubnu 1946 vznikl Československý tělovýchovný svaz jako výsledek koordinované práce funkcionářů jednotlivých spolků. V jeho řídicím orgánu zasedli orlové, sokolové i členové DTJ.

Na rok 1948 a 1949 plánovali orlové slet a spolkové slavnosti. K těm však již bohužel nedošlo pod vlivem politických událostí. Únorový nástup komunistů k moci v r. 1948 zasadil Orlu další tvrdou ránu a odsoudil ho ke 40letému mlčení. Opět stáli orlové před soudy, tentokrát komunistickými, a znovu putovali do vězení a mnozí do emigrace.

Nová historie Orla se začala psát po pádu komunismu v r. 1989. V současné době má Orel v České republice přes 17 tisíc členů. Hlásí se k tradici orelských zakladatelů, vyvíjí spolkovou činnost v katolickém duchu a provozuje závodně i kondičně širokou škálu sportů.

Díky tomu, že Orla obnovovali pamětníci, bylo jeho spolkové historii věnováno dostatek pozornosti uvnitř vlastní organizace.²³ Tím se bohužel odkrývají slabiny mého tématu, neboť studijní

²² Skupina nebývá jmenována kompletně v této sestavě. Vybranné kapitoly z dějin tělesné kultury např. jako atentátníky jmenují pouze J. Bublík a J. Kubiše. Srov. Kössl, J. – Štumbauer, J. – Waic, M.: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Karolinum Praha 2004, s. 139. Orelští badatelé naopak do této skupiny zahrnují prokazatelného slovenského orla J. Gabčíka a J. Valčíka z Valašska. Srov. Dějiny Orla od J. Papeže publikované od 90. let 20. století v časopisu Orel a na internetových stránkách Orla: http://www.orel.cz/?ukaz=2_sv_oresky_odboj

²³ Orelská historie z pera br. J. Papeže vycházela po r. 1989 na pokračování v časopise Orel, orelské ústředí vydalo knihu o orelském exilu, organizovalo výstavy ke 100 letům Orla a putovní

materiály orelské provenience, ať historické prameny, nepublikované vzpomínky pamětníků nebo současné historické články, převládají nad materiály mimoorelského původu. Dbal jsem na upozornění, že pro vyváženost tématu není možné zahrnout do disertace výhradně orelské materiály, nýbrž že je třeba hledat stopy Orla také v jiných zdrojích. Tento postup byl složitý vzhledem k tomu, že soudobé historické syntézy i monotematické publikace z politických a sociálních dějin Orla buď opomíjejí, nebo mu věnují často pouze základní zmínku s cílem jej definovat a ideově zařadit.²⁴ Tento minimalismus samozřejmě nestačí k tomu, aby Orel jako výrazný subjekt československé a české společnosti vešel v obecnou známost, ani aby mi výrazně pomohl při psaní textu. Prostřednictvím svých sborníkových a časopiseckých článků jsem se snažil o přiblížení orelských dějin.²⁵ Historik Milan Drápala ve své antologii nesocialistické publicistiky Na ztracené vartě západu jmenuje Orla v souvislosti s historikem a lidoveckým politikem Bohdanem Chudobou, jehož uvádí jako starostu exilové Svatováclavské župy.²⁶ Literatura zabývající se otázkou čs. exilu vícekrát oživuje také Orla. Badatel Jan Cholínský v životopise historika Josefa Kalvody píše o spojení této postavy, jež byla před rokem 1948 aktivně zapojena do lidovecké politiky v ČSR, s pouňorovým Orlem v exilu.²⁷

výstavy, v řadě jednot si připomínali významné osobnosti a události vlastní spolkové historie, jednoty restaurovaly svoje historické prapory atd.

²⁴ Již Almanach sjednocené tělovýchovy a sportu z r. 1947 nepřináší žádnou zprávu o činnosti obnoveného Orla, jenž se účastnil spolupráce s ostatními tělocvičnými organizacemi a jehož členové se rovněž věnovali sportům popisovaným ve sborníku. Stručné zprávy o třech orelských jednotách jsou obsaženy pouze v oddílu obnovených tělovýchovných organizací v někdejším sudetoněmeckém zabraném území. Podobnou marginalizaci sledujeme i u prezentace DTJ. Nosnou a převládající institucí je zde jednoznačně Sokol. Viz. Kol. aut.: Almanach sjednocené tělovýchovy a sportu. Talík Liberec 1947, obnovené hraničářské orelské jednoty Loučka s. 270, Vřesina s. 297, Znojmo s. 303. Z moderních syntéz např. Kapitalismus a česká společnost od Otty Urbana, jež ve své závěrečné části postihuje formování a diferenciaci českého politického a spolkového života na začátku 20. století, se o Orlu a jeho počátcích vůbec nezmiňuje. První díl knihy Z. Kárníka České země v éře první republiky (1918 – 1938) v kapitole Jenom ve zdravém těle může sídlit zdravý duch na s. 533 – 534 jmenuje existenci Orla mezi ostatními tělocvičnými spolky. Jde však rovněž o součást základního výčtu a rozložení čs. tělovýchovných organizací.

²⁵ Hlavním počinem v tomto ohledu byl můj příspěvek ve sborníku věnovaném Msgre. Janu Šrámkovi: Vejvar, S.: Jan Šrámek a Československý Orel. In: edit. Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011. Z článků Jihoslovanský Orel jako družební organizace ČSO: Vejvar, S.: Jihoslovanský Orel. In: Na východ č. 2/2001 – viz. elektronický archiv <http://www.navychod.cz/articles.php?id=ac4c64ae-a7b6-11df-aa30-00304830bcc4>

²⁶ B. Chudoba byl prvním starostou orelské Svatováclavské exilové župy, již M. Drápala nazývá jednou ze dvou konkurenčních organizací Orla. Při svém bádání jsem nikde nenalezl informaci o tom, že by počínaje rokem 1949 existovaly v exilu dvě konkurující si župy, pouze jediná Svatováclavská župa, později členěná na oblasti podle kontinentů. Srov. Drápala, M.: Na ztracené vartě západu. Kapitola Bohdan Chudoba. Na křížové výpravě dvacátým stoletím. Prostor Praha 2000, s. 421

²⁷ Autor píše o Kalvodově angažovanosti v SKM, jež bylo ustaveno 1. 12. 1948 v bavorském uprchlickém táboře Murnau. Kalvoda se stal jeho prvním předsedou. Ve stejnou dobu zde vznikl fakticky první exilový Orel, k němuž se J. Kalvoda později připojil. Ve Svatováclavské župě se začátkem 50. let snažil mírnit rozepře mezi orelskými funkcionáři V. Richtrem a B. Chudobou. Blíže: Cholínský, J.: Poutník Josef Kalvoda. Dílo Kladno 2002, s. 101, 137 - 142

Odras Orla v beletrii se mi nepodařilo nalézt.²⁸ Hnutí bylo možné zaregistrovat příležitostně v některých televizních pořadech²⁹ nebo při výjimečných událostech.³⁰

Bližší data lze nalézt v učebních textech k dějinám tělovýchovy. Na skriptech z předlistopadové éry³¹ je podle očekávání patrný negativní postoj k Orlu, jemuž autoři vytýkali reakčnost a protilidové zaměření, zatímco faktografie byla často jen povšechná.³² Věcně a obsahově zajímavější publikaci představuje kniha dvojice J. Beranové a M. Waice z r. 1998 s názvem Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací. Svými cizojazyčnými shrnutími zpřístupňuje téma rovněž cizím badatelům. Žádnou z těchto publikací jsem samozřejmě do své disertace neopomněl zpracovat s potřebnou charakteristikou.

Ve snaze zasadit Orla do dobového kontextu a vystihnout jeho postavení ve společnosti resp. jeho vztah ke konkurenčním spolkům jsem paralelně s orelskou dobovou publicistikou procházel různé ročníky Sokolského věstníku, Sokola a sociálnědemokratického Tělocvičného ruchu a rešeršoval to, jak byl Orel vnímán, komentován a hodnocen konkurenčními sdruženími. V tomto směru jsem vykročil k materiálům jednoznačně neorelské provenience. Zvláště jsem se soustředil na významné historické okamžiky, při nichž se Orel veřejně angažoval a vyvolával u jiných spolků reakce.³³ Zastavuji se přirozeně také nad soupeřením Orla se Sdružením katolické

²⁸ S obrazovou prezentací Orla je možné setkat se v příležitostné publikaci Listování stoletím - orelská stráž ve stejnokrojích s tasenými šavlemi provázející v Praze nově instalovaného pražského arcibiskupa K. Kašpara r. 1931 in: Kol. aut.: Listování stoletím. Kronika českých zemí ve fotografii 1901 – 2000. P. S. Leader Praha 2001, s. 65

²⁹ Např. v pořadu ČT Hledání ztraceného času byli orlové ve stejnokrojích zachyceni v dílech o TGM (jeho putování republikou, kde ho na jednotlivých místech východních Čech vítali také orlové) nebo o náboženských poutích (orlové na svatohorských poutích v Příbrami)

³⁰ Např. při udílení státních vyznamenání hlavou státu. 28. října 2010 tak za své aktivity obdržel někdejší orelský atlet a politický vězeň 50. let JUDr. Jan Haluza od prezidenta republiky Řád T. G. Masaryka II. třídy. Na Orla upomínaly fotografie z církevních slavností s účastí orelstva a orelský stejnokroj vystavený v Národním muzeu na výstavě Republika v letech 2008 – 2009

³¹ Krátký, F. a kol.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963; Perútka, J. – Marek, J.: Grexa, J. – Kössl, J. – Reitmayer, L.: Dejiny telesnej kultury. SPN Bratislava 1988; Závodník, J.: Dějiny tělesné výchovy v Československu, část II. Orelské hnutí. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně Brno 1967

³² Z výše uvedených socialistických učebnic vybočují Dějiny tělesné výchovy J. Závodníka z r. 1967, které zasazují Orla do širšího kontextu slovanského katolického sociálního hnutí, zabývají se statistickými údaji, základními myšlenkami programu, rozpory české a slovenské části hnutí, spolkovou publicistikou, slety, mezinárodními cestami atd. Viz. Závodník, J.: Dějiny tělesné /.../, o. c., s. 112 - 115

³³ V průběhu práce jsem tak např. sledoval, jak Sokol reagoval na orelský slet Svatováclavské dny orelstva, jež se jako samostatný spolkový podnik konal r. 1929 k výročí oslav 1000 let od mučednické smrti sv. Václava r. 1929. Sokolové se jubileu a svému, spíše historickému než duchovnímu pojetí svatováclavské tradice věnovali na stránkách Sokolského věstníku. Stran svatováclavského orelského sletu uveřejnili i technické komentáře k provedeným cvikům. Jinak interakce obou spolků probleskovala více v Orlu než v Sokolském věstníku. Sokolové ve vědomí početní a hmotně-majetkové převahy se Orlem zaobírali jen výjimečně, spíše jej ignorovali (viz. níže).

mládeže (SKM), patrně nejvážnějším konkurentem v katolickém hnutí, jež jsem zkoumal a srovnával při studiu zpravodaje SKM Dorost a časopisu Orel.

Výsledkem bádání v dobových periodikách bylo zjištění, že Orel se zpravidla kriticky věnoval Sokolu mnohem více, než Sokol Orlu. Tato negativní vzájemná závislost byla mnohem charakterističtější, než tomu bylo v případě Orla vs. DTJ. Tyto prakticky stejně silné a ideově výrazně diferencované spolky v sobě nespätřovaly vážného konkurenta. Naproti tomu Sokol dokázal organizovat jak mnohé katolíky, tak i příslušníky nižších sociálních vrstev. Udržoval si tak všenárodní charakter, zatímco Orel získal pověst religiózního spolku a DTJ slynul jako proletářská jednota – čili oba subjekty postrádaly sokolskou všenárodní univerzalitu.

S mírnou nadsázkou by se dalo vyvozovat, že Sokol byl společným nepřítelem orlů i dělnických tělocvikářů. Nabízí se známé rčení: nepřítel mého nepřítele je mým přítelem, jež však v našem případě nefungovalo. Výsledkem těchto vzájemných antagonismů byla jen obecná nedůvěra všech ke všem, stálý boj a napětí, programové sebeoslavení až mesianismus a neschopnost naslouchat druhé straně, a to všechno v široce proklamované demokratičnosti všech zúčastněných aktérů. Tento paradox měl samozřejmě své výjimky. Uvedený vzájemný vztah nelze chápat jako permanentní válku všech proti všem.³⁴ Existovaly různé stupně soužití: od spíše vzácné součinnosti a respektu, přes ignorování až k nepřátelství.

Dosud mezi námi žije poměrně mnoho pamětníků poválečné obnovy Orla, méně však pamětníků Československého Orla 20. a 30. let. Žijícím svědkem prvorepublikového Orla je emeritní starosta Kozinovy župy v Plzni PaedDr. Richard Průcha, bývalý politický vězeň 50. let, osobnost známá i současné historické obci.³⁵ Patří k hlavním osobám, jejichž vzpomínky jsem zapracoval do svého textu a na něž se odvolávám jako na autentický historický pramen. Od dětí a vnoučat některých orlů už mám zprávy již zprostředkované, informace od dr. Průchy jsou však sdělením osobní zkušenosti. Jeho svědectví mi posloužilo v části věnované západočeskému orelstvu. Těchto osobních kontaktů si při psaní práce obzvláště cením. Často se jedná o vitální a kriticky uvažující lidi. Z žijících mohu jmenovat místostarostu pražské Pospíšilovy župy akad. malíře

³⁴ V některých případech se orlové a sokolové scházeli ke společným cvičením, což byl příklad známý z plzeňského Orla ve 30. letech, kdy členové obou spolků pořádali společná fotbalová utkání. Vyšší formou kooperace byla společná účast v branné výchově 30. let a ještě zřetelněji pak ve Svazu občanské pohotovosti za účasti Sokola, Orla, DTJ a legionářů během ohrožení republiky r. 1938. Krizový stav sbližoval organizace spíše v technických aspektech než institucionálně resp. ideově. To koneckonců nebylo ani záměrem zmíněných společných podniků. Příkladem účelově-technické spolupráce byly plánované společné kurzy cvičitelů Sokola a Orla v r. 1939, kde neexistovaly fakticky třecí plochy. Šlo o kvalifikovanost v oblasti tělovýchovy, kdy nešlo provést nářadové cviky katolicky nebo protikatolicky, nýbrž správně nebo nesprávně.

Josefa Kuldu, Božetěcha Kostelku z Brna, Marii Maňasovou z Domažlic, ze zesnulých Růženu Pencovou z Českých Budějovic, Josefu Hušákovou ze Sušice, Petra Vitáska z Dobříše nebo Josefa Papeže z Brna. Podle vlastní zkušenosti mohu říci, že to, co je jinde s námahou získáváno – tj. pramenné informace, naopak v orelské látce převažuje a nabízí nepřeborné množství témat ke studiu.

2. Pracovní postup

2. 1. Archivy

Několik let jsem zpracovával téma své doktorské práce Dějiny tělovýchovné a kulturní organizace Orel v Čechách 1909 – 1948. Podle struktury schválené Ústavem českých dějin jsem postupoval většinou chronologicky. Výjimečné vybočení z časově posloupného pořadu bylo nutné v případě, pokud jsem se zabýval nadčasovými, obecnými nebo jinak překračujícími souvislostmi a ději ve vztahu k Orlu (např. Orel a slovanská myšlenka, ostatní tělovýchovné organizace, ap.). V tomto případě se nedržím striktní chronologické hierarchie. Nicméně se k ní vracím a tyto časové odbočky se snažím organicky začlenit do celkové struktury doktorské práce.

Heuristickou fází zpracovávání tématu jsem absolvoval v archivech, studovnách, knihovnách i v rozhovorech s pamětníky. Mnoho času mi zabraly sběr, třídění, ověřování a další rešeršování informací z dostupných pramenů a literatury. Bylo třeba nacházet témata s vypovídací hodnotou, která nejen předloží holá fakta, ale umožní současnému člověku pochopit Orla v jeho dobových historických podmínkách a bojích. O provázání orelských dějin s politickými, sociálními a kulturními jsem se snažil. Orel ve své době nepředstavoval izolovaný ostrov souvěrců nadšených pro pohybové aktivity, nýbrž početné hnutí zapojené do společenského dění, komunikující s úřady, politiky, armádou, církví, se školským systémem atd. Nešlo o uzavřenou komunitu, sektu, odloučenou od světa a vnějších mezilidských vazeb, i když vlastní program a myšlenka hrály primární roli a vůči nekatolickému okolí se orlové vymezovali spíše kriticky, v lepším případě k němu přistupovali s opatrností.

Z důvodů zpětné vazby a lepší orientace v tématu jsem získal poradce působícího v současném orelském sdružení. Mým konzultantem pro historii orelského hnutí byl zejména

³⁵ R. Průcha se narodil r. 1921 v Plzni, kde žije i současnosti. Viz. blíže: http://www.pametnaroda.cz/witness/photo/id/2077?locale=cs_CZ;

Božetěch Kostelka, pamětník, člen současného Orla, jenž se sám dlouhá léta zabývá mapováním orelské historie. Členové jeho rodiny byli za 1. republiky i po 2. světové válce angažováni v nejvyšších funkcích tehdejší orelské organizace. Otec současného člena ústřední orelské rady seniorů Bedřich Kostelka byl známým orelským atletem a říšským náčelníkem orlů – mužů ve 30. letech minulého století.

Vzhledem k tomu, že informace obsažené v orelských historických pramenech nebyly hodnotově neutrální, bylo třeba vzít v potaz tendenčnost resp. zaujatost autorů zpráv a umět odlišit skutečnou událost od pisatelem zamýšleného stavu. Zvláště pokud šlo o prezentaci Orla v místech, kde neměl silné zastoupení, tendovali orelisti zpravodajové často ke zdůraznění orelského úsilí a ignorování či umenšení vlivu protivné strany. Subjektivnost spolkových zpráv je v mnoha ohledech zavádějící, neboť neumožňuje badateli poznat náležitě okolí, konkurenci. V kritické fázi zkoumání byly tyto nedostatky možné vyvážit studiem pramenů opozičních hnutí a literatury. Ze své vůle resp. z osobní intuice jsem však nemohl domýšlet skutečnou povahu některých dějů, i když údaje o nich byly nadnesené nebo mlhavé. Některé instituce, aktivity, jejich průběh a výsledky bylo třeba srozumitelně definovat a interpretovat, neboť zapadají do minulého historického rámce a nemají v dnešní době obdobu (např. termín branné kurzy Orla, dobová spolková nomenklatura apod.). Snažil jsem se synteticky zachytit všechny důležité znaky Orla, jež ho provázely po celou dobu jeho existence, zhodnotit je a zapracovat orelské hnutí do širšího rámce československé tělovýchovy. Posledně jmenovaný krok je složitý kvůli exkluzivitě orelského hnutí a jeho akcí, jež byly pořádány orly prvořadě pro orly a katolíky, nikoliv pro celou tělovýchovnou obec. Obdobně sokolové a příslušníci DTJ pořádali své spolkové podniky pro vlastní členstvo. Několikeré, spíše neúspěšné integrační pokusy začaly získávat reálné obrysy po roce 1945: odzdola – společnými podniky tělovýchovných organizací; i odshora – založením Československého svazu tělesné výchovy. Veškeré získané informace o organizaci jsem se snažil dát do souvislostí s politickým a společenským vývojem a aktuálním stavem tehdejší společnosti. Moje úsilí směřovalo k vytvoření historického obrazu katolické tělovýchovné organizace, jež procházela na území českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi resp. v rakouském hlavním městě Vídni různými sociálními procesy, reagovala na politické a kulturní změny, inspirovala se soudobými trendy resp. s nimi byla konfrontována.

Zabýval jsem se podrobně studiem pramenů ze třech hlavních kompetentních archivů: oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea při Národním muzeu v Praze, brněnského Archivu Orla a složek týkajících se orelské organizace v Národním archivu v Praze – Chodovci.

2. 1. 1. Oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea Národního muzea

Nejucelenější archivní materiál poskytuje oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea při Národním muzeu (dále ODTVS HM NM). Celkem v 5 kartónech nabízí zpracovanou pramennou základnu, s kterou lze rekonstruovat činnost organizace zejm. s důrazem na ústřední orgány a župy od roku 1930 do r. 1948. Z tohoto časového rozmezí vyplývá, až na drobné výjimky, absence materiálu spadajícího do zakladatelského období, tj. do r. 1909, kdy jednotlivá orelská ohniska vznikala mnohdy samostatně a postrádala jednotné, česko-moravsko-slezské resp. dolnorakouské, vedení. Fragmentárnost dochovaných dokumentů se týká všech složek tohoto fondu. Chybějící časové období a materiály bylo doplnit v jiných archivech, především v Archivu Orla a částečně v Národním archivu.

Ve sledovaných zdrojích se nenacházejí tedy primární historické prameny ani o Orlu za Rakouska-Uherska, v období 1. světové války ani z důležité přelomové epochy 1918 a dalších let republiky. Hlavní prvorepublikové orelské události spadající před r. 1930 zde však mají svoje složky: slet Orla v Brně r. 1922³⁶ a Svatováclavské dny Orelstva v Praze při miléniových oslavách sv. Václava r. 1929³⁷.

Badatel zde však má k dispozici i další dokumenty staršího data, které zprostředkovaně informují o událostech z dějin Orla, zejm. o zakládání samotné organizace a o jejím působení po r. 1909. Jedná se např. o Jubilejní věstník Jednoty v Líšni zachycující období vývoje této první moravské jednoty Orla v letech 1902 – 1922, tedy již z předorelské doby, kdy zmíněná jednota byla pouze křesťanskosociálním tělocvičným odborem.

Užitečnost archivních fondů Muzea tělesné výchovy a sportu spočívá v tom, že obsahují důležitou dokumentaci týkající se vnitřního fungování organizace (Stanovy a Řády Orla), výstupy z jednání vrcholných, zemských, krajských, okrskových i místních sdružení a jejich orgánů, korespondenci, oznámení, tiskoviny a další dokumenty v celostátním měřítku, tedy české župy nevyjímaje. Nyní úžeji přiblížím jmenované pramenné zdroje.

Dokumenty konstitutivní povahy pro Orla jsou Stanovy Československého Orla (dále ČSO),³⁸ jeho žup a jednot a Řády ČSO.³⁹

³⁶ Slet orelstva v Brně 10. – 15. 8. 1922, program [...]. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 2, inv. 44, sign. XI 5a

³⁷ Svatováclavské dny Čsl. Orla Praha, I., II. 1929. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 4, inv. 56, sign. XI 12c

³⁸ Stanovy Čsl. Orla, jeho žup a jednot. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 1, sign. I 1

³⁹ Řády Čsl. Orla. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 2, sign. I 2

Stanovy obsažené v 1. kartónu definují název, sídlo, předmět činnosti Orla, jeho organizační strukturu, formu a podmínky členství, jednací řeč a další statutární náležitosti. K dispozici jsou dvojí edice Stanov Orla z let 1930 a 1939.

Řády ČSO z let 1922 a 1936 v prvním kartónu orelského fondu upravují podrobnější spolkovou praxi, různé administrativní a organizační procedury. Patří sem např. manuál, který stanovuje a radí, jak se má orel při určitých příležitostech chovat. Upravuje formu orelského pozdravu při spolkové akci i mimo orelské prostředí. Popisuje správné chování orlů při náboženských úkonech. Obsahuje řád osvětové práce, kterou vede funkcionář vzdělavatel, dále disciplinární řád. Řády hovoří také o způsobu spolkové edukace, o náboženských promluvách, přednáškách, šíření orelského tisku, o orelském kroji. Řády jsou v mnohém směru doplněním, aktualizací Stanov. Upřesňují vzájemný poměr mezi župou (krajskou organizací) a jednotou (místní organizací). Osvětlují význam orelských okrsků, koordinačních mezičlánků mezi župou a jednotami. Analyzují podmínky členství z hlediska náboženského a národnostního atd. Bez prostudování Stanov a Řádů ČSO není možné dospět k formálně správně definici toho, co je Orel.

Další složky se týkají zpráv z některých sjezdů Orla, konkrétně z let 1925 a 1947, zápisů ze schůzí a korespondence Ústřední rady Orla (ÚR Orla), zápisů ze schůzí ústředního předsednictva a dalších ústředních orgánů (osvětové rady, náčelnické rady žen aj.), pokynů pro zakládání jednot ČSO, korespondence adresovaná lidoveckým poslancům.

Pro praktický chod masové celostátní tělovýchovné organizace jsou, vedle organizačních dokumentů a rozhodnutí, obzvláště důležité osnovy a programy cvičení. Orel, který měl v dobách svého největšího rozkvětu v polovině 30. let 20. století na 130.000 členů v ČSR, zajišťoval jednotnou metodiku provozování tělesné výchovy pro svoje členy na všech organizačních úrovních. Základem byla prostná cvičení podle směrnic a příruček ústředí. Vedle toho se samozřejmě vyskytovaly zvláštní druhy sportu a tělovýchovy, které vybočovaly z běžné obsahové náplně Orla. Spadá sem např. kánoistika nebo branná výchova. Některé aktivity Orla přesahovaly z čisté tělovýchovy do turistiky a širších volnočasových činností. Do spolkové praxe Orla byl zahrnut také např. skauting – existovalo dokonce orelské skautské sdružení s vlastním stejnokrojem a pravidly, které nebylo svázáno s oficiální samostatnou organizací Skaut – Junák.

Orel se snažil o to, aby poskytovaná tělovýchova byla otevřená co největšímu počtu členstva a přitom aby se – podle Stanov a Řádů – nevzdalovala ideálu křesťanské výchovy. Orlové odmítali naturalistické a novopohanské oslavení těla skrze sport. Ideálem bylo otužení a posílení jednotlivce pomocí tělesné výchovy tak, aby člověk byl silnější v přemáhání pokušení pocházejícího

od světa, těla a ďábla a aby dokázal snáze přemáhat svoje slabosti a neřesti. Čili sport ne jako cíl, ale výhradně prostředek lidského zlepšení a hodnotné zábavy.

Čili hovoříme-li o filozofii originální orelské tělovýchovy, nemůžeme v žádném případě abstrahovat od náboženských zásad.⁴⁰ V procesu orelské tělovýchovy byly přímo na všech úrovních zaangažováni katoličtí kněží. Ti ve funkcích vzdělavatelů vykonávali jednak duchovní službu v Orlu, která pojímala sloužení bohoslužeb i náboženskou výchovu, jednak mělo jejich působení charakter osvětových pracovníků. Z tohoto druhého hlediska byli povinni se kvalifikovaně vyslovovat k ideovým, náboženským i politickým a hlavně mravoučným problémům a proškolovali v těchto věcech svoje členy v duchu katolické nauky. Vzdělavatelé také logicky dohlíželi na to, aby do orelské tělovýchovy nepronikaly naturalistické prvky moderního sportování. Cvičení žen a mužů ve všech věkových kategoriích probíhalo až výjimky odděleně. Orel odmítal zejm. zásadu, aby kompetitivní prvky tělovýchovy předčily důraz na povznesení všech složek lidské osobnosti. Tělovýchova jako výhradní překonávání rekordů jim přišla samoúčelná, postrádající vyšší smysl pro všestranný vývoj člověka a nerespektující nadpřirozené poslání duší. Z tohoto důvodu bylo nutné zásady křesťanské tělovýchovy zakotvit v příručkách, kterými se členstvo řídilo ve spolkové praxi.

Archiv obsahuje směrnice pro výcvik a závody mládeže, osnovy tělesné výchovy pro žáky a dorost, dále graficky i slovně popsané gymnastické hodiny pro nejmenší žačky a žáky, ženy, návody rytmického cvičení na kladině, napodobovací hry, sestavy k ženským akademiím, prostná cvičení pro všechny kategorie atd. Do tohoto okruhu materiálů náleží také hudebniny, jako např. hudba pro slet orelstva – cvičení členek. Sestavování metodických materiálů a agendu s tím spojenou měla na starosti Komise pro osnovy tělesné výchovy, jeden z ústředních odborných orgánů.

V oddílu Župy jsem studoval dokumentace některých žup, neboli krajských organizací Orla, které zastřešovaly činnost jednot. Je nutné uvést, že župu sice definujeme jako krajskou organizaci, ale tuto definici je třeba brát jako pomocnou a orientační. Orelské župy jsou organizační útvary zahrnující větší územní celky, srovnatelné s dnešními kraji. Župy se sice odvozují od krajů, ale ne vždy se župa kryje s krajem na úrovni státní samosprávy z hlediska historie i z hlediska dnešního územněsprávního členění republiky. Župa je však kraji nejbliže z hlediska územní rozlohy a organizačního pokrytí. Abych tuto specifickou župní uspořádání Orla přiblížil, uvedu příklad dvou českých žup. Brynychova župa zabírala za 1. republiky celý kraj východních Čech (Královéhradecko a Pardubicko, což jsou dnes dva kraje). Ale středočeská župa Pospíšilova pokrývala Prahu, celé střední a část severních Čech, zatímco od roku 2001 zabírá pouze Prahu.

Z celkového počtu 27 žup v Československé republice (dále ČSR) tak a 1 v cizině (Rakouská, někdy zvaná Vídeňská), jak se ustálil za 1. republiky,⁴¹ jsem dosud procházel dokumentace brněnských žup Jana Sedláka a Františka Sušila, jihomoravské župy Tomáše Šilingra, jihočeské župy Jana Valeriána Jirsíka a středočeské župy Bedřicha Pospíšila. Jedná se většinou o zápisy ze schůzí župních orgánů. Primární důležitost pro mé téma měly samozřejmě české župy: Pospíšilova a Jirsíkova.

U ostatních žup poskytuje fond jen základní přehled. Jelikož jádrem mé práce jsou dějiny Orla v Čechách v období let 1909 - 1948, s doplňujícím přihlédnutím k ostatním zemským organizacím, je pro mě naléhavě důležité doplnit chybějící dokumentaci východočeské župy Brynychovy a západočeské župy Kozinovy.

Stran tisku jsem nahlédl do některých uchovávaných časopisů. Prvotně do ústředního listu Orel, včetně výtisků prvního ročníku z r. 1913. K dispozici je několik ročníků Orelského věstníku, župního zpravodaje Pospíšilovy župy, dále různé novinové výstřižky, letáky, plakáty ap. Pro ucelenou analýzu orelského tisku jsou vhodnější fondy oddělení novin a časopisů Archivu Národního muzea. Prostudoval jsem ročníky časopisu Orel od r. 1922 – 1941 a 1945 – 1948. Starší čísla z prvotních dob po r. 1909 jsem pročítal jen podle daných možností a z důvodů jejich špatné dostupnosti. Procházel jsem také Orelský věstník, zpravodaj Zemské rady ČSO v Čechách vycházející z iniciativy pražské župy Pospíšilovy, a různé orelské příručky, kalendáře, katechismy, zpěvníky ad. materiály.

V rámci osvětové činnosti byly vydávány publikace s náboženskou a kulturní tematikou. Fond uvádí důležitý spis Zdraví a síla, orelský katechismus nebo Svatý Vojtěch, sborník programu svatovojtěšských oslav r. 1947.

Ve fondu nalezneme také zpravodaj sociálnědemokratických Dělnických tělocvičných jednot. Tiskoviny neorelské provenience s vazbou na další tělovýchovné organizace mohou být přínosné pro komparaci, pokud obsahují odvolávky a zprávy na akce Orla resp. informují o vzájemných vztazích daných organizací.

Orel se viditelně účastnil všech důležitých celonárodních náboženských slavností, poutí, božítělových průvodů atd. Národních akcí se účastnil do té míry, dokud se shodovaly s naukou a praxí katolické církve, tj. svatováclavských slavností se účastnil, ale státně podporovaných

⁴⁰ Viz. podrobně na mnoha místech in: Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda Veselý n. M. 1927. ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 2, inv. 49, sign. XI 9a

⁴¹ Seznam orelských žup v ČSR viz. níže in: 4. organizace Orla

husovských oslav nikoliv. Stejně tak se nepodílel na aktivitách jinověrců, tj. nekatolíků, ani nekřesťanských politických stran.

Z pramenných materiálů archivu čerpám informace o akcích, které ve své době byly jedinečné pro Orla i českou společnost. Mám na mysli Slet Orla r. 1922 v Brně, jehož se zúčastnilo tisíce cvičenců a velké množství zahraničních hostů. Tento velkolepý podnik znamenal – po poválečném probouzení a zápolení s nepřáteli – nejen reprezentativní a manifestační nástup Orla jako mocné tělovýchovné organizace, ale byl triumfem v boji za rovnoprávné postavení orlů v českém spolkovém životě obecně. Slet emancipoval Orla celospolečensky. Opět nebylo pochyb, že Orel znamená vážného konkurenta pro Sokol, když si orlové dovolí uspořádat celostátní slet na Strahovském stadionu. Orel se představil nejen jako silná tělovýchovná organizace, nýbrž také jako vlivný reprezentant katolického hnutí, který zaručoval, že katolíci jsou živou, mladou a průbojnou entitou v národě. Neexistovala početnější organizace katolíků v ČSR než byl Orel.

Nepřátelé katolické církve se zase mohli přesvědčit, že katolíci se nebojí veřejně vystoupit, pochodovat ulicemi Brna a posléze dalších měst ve stejnokrojích. Pro všechny angažované katolíky v ČSR byl brněnský slet výzvou k nové činnosti a důkazem toho, že věřící nebyli pokřtěni jen proto, aby odříkávali modlitby ve skrytu kostela, ale aby křesťanský názor hlásali ve společnosti. Těmto snahám probuzeného katolicismu odpovídaly mnohé kroky papeže a církevních autorit, jakými byla např. encyklika papeže Pia XI. Quas Primas o Svátku Krista Krále, která vyzývala k veřejnému šíření sociálního království Spasitele moderními prostředky a metodami apoštolátu, Katolická akce a mnohé jiné.

Miléniovým Svatováclavským dnům orlestva (dále SDO) je věnována také jedna složka fondu. Orel nebyl solitérním pořadatelem slavností 1000. výročí mučednické smrti sv. Václava. Prvotní organizační role připadala pražskému arcibiskupství a sboru biskupů ČSR. Episkopát také řídil a koordinoval všechny duchovní slavnosti, slavné Mše sv. ke cti sv. Václava v hlavních poutních místech, otevření Svatovítské katedrály po jejím konečném dostavění, zahájení významné výstavy věnované sv. Václavovi a svatováclavským hmotným památkám atd.

Přesto se však Orel stal nepřehlédnutelnou součástí těchto významných slavností. Doprovázel ostatkový průvod z Vyšehradu do katedrály sv. Víta, Vojtěcha a Václava. Podílel se na slavnostech jako pořadatelská služba. Přitom si vyhradil samostatný prostor pro vlastní spolkové vystoupení během svých SDO. Hlavní veřejnou částí SDO byly korporativní průvod Prahou a veřejné cvičení na stadionu na Strahově. Orlové se účastnili dalších duchovních miléniových slavností, přednášek, akademií ad. podniků.

2. 1. 2. Archiv Orla v Brně

Různorodost archivního materiálu uchovávaného v archivu současné tělovýchovné organizace Orel v Brně svědčí o těžkostech, s jakými se potýká obnovená orelská organizace po r. 1989.

Spolu s majetkem Orla byl rozchvácen komunistickým režimem i jeho archiv. Po r. 1948 přešel nejprve orelský majetek včetně archivu do majetku Sokola, o kterém komunisté zprvu spekulovali jako o jednotné tělovýchovné organizaci pod komunistickým vedením. Když se tento předpoklad v praxi nepotvrdil, přešlo orelské hmotné dědictví konečně do rukou KSČ.

Sportovní zařízení a materiál převzala do užívání většinou sjednocená organizace socialistické tělovýchovy. Mnohé orlovny, kina, restaurace a další objekty často přešly do majetku národních výborů, škol, kulturních center, výchovných ústavů, nemocnic atd.

Vlivem odkazů, pozůstalostí a věnování dochází k nárůstu materiálu, který Orel o. s. v současné době uchovává. Vedle archiválií domácí provenience slouží archiv i pro deponování dědictví organizace exilového Orla a jeho jednotlivých oblastí v USA, Kanadě, Austrálii, Německu, Rakousku a Venezuele.

2. 1. 3. Archiv Ministerstva vnitra ČR – Archiv bezpečnostních složek (ABS)

Ve skromných archivních zdrojích se mísí povinně poskytované údaje z let 1945 – 1948, tj. seznamy vedení jednot,⁴² s materiály zakládanými příslušníky komunistické StB na bývalé členy Orla a s lidoveckou agendou.⁴³ Vedle přihlášek do středočeských jednot v letech 1945 – 1947 obsahují přehled o hospodaření Orla a Sokola za r. 1948.⁴⁴

⁴² Seznam funkcionářů Orla v Praze-Michli a Nuslích. Stanovy Orla r. 1947. ABS, inv. č. 305-848-4.

⁴³ Seznam pražských členů Orla. Protokoly realizovaných osob v akci Orel r. 1955. ABS, inv. č. 305-848-3. Zpráva o poradách okresního tajemníka lidové strany na sekretariátu ČSL. Poznatky k situaci po bázi lidovců, situace v organizaci Orel a Charita. ABS inv. č. 305-851-11

⁴⁴ Přihlášky do orelských jednot středočeské župy v letech 1945 – 1947 (písmeno A-Z). ABS inv. č. 305-853-1 – 9. Finanční záležitosti tělovýchovných organizací Orel a Sokol za rok 1948. ABS inv. č. S-86-1 až 22, S-87-1 až 9, S-88-1 až 8, S-89-1 až 8, S-90-1 až 11, S-91-1 až 8.

2. 1. 4. Národní archiv v Praze – Chodovci

Fondy Orla jsou v Národním archivu rozsahově velmi slabé a poslouží spíše jako doplněk materiálu, který studuji v muzeu tělesné výchovy a sportu. Obsahují kusé údaje o činnosti a členstvu za 1. republiky. Ze žup je možné zabývat se zejm. středočeskou Pospíšilovou. Z výstřížkového archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR jsem pro účely své práce nemohl vytěžit významné informace.

obálka Orelského almanachu z r. 1922

2. 2. Faktografie. Zdroje v pramenech a literatuře

Díky obnově župních organizací v Čechách se mi dostalo několik možností nahlédnout do některých jejich dokumentů. Nedá se hovořit o existenci formálních archivů žup Jirsíkovy, Brynychovy, Pospíšilovy a Kozinovy. Spíše se jedná o jednotlivé písemnosti, tiskoviny a rovněž

ústní svědectví pamětníků. Po mém zjištění předmětné české župy vykazují velmi malé množství historického materiálu. Nicméně podařilo se mi nahlédnout do památečních listinných materiálů a pozůstalostí některých členů, např. do jubilejních materiálů Brynychovy župy (almanach k roku 1932), orelských kalendářů Orla jednoty Domažlice nebo do ucelené dokumentace Orla jednoty Dobříš. Bohužel bylo mnoho materiálu zabaveno či znehodnoceno nacisty a poté komunistickými orgány. Archiv Orla, obsahující četné doklady o vlastněných nemovitostech a další historické písemné prameny, jež mají aktuálnost k dnešním dobám kvůli prokazování vlastnictví v restitučních sporech, je z velké části dosud v držení České obce sokolské. Není snadné doplnit faktografii z originálních listin.

Dnešní nástupkyně někdejších historických žup Pospíšilovy, Brynychovy, Jirsíkovy a Kozinovy nevedou ucelené archivy, vlastní jen torza historických pramenů vztahujících se k jejich historii. Z dochovaných střípků lze čerpat směsici různých dokumentů: pozůstalosti, kroniky, úřední listiny, knihy účtů, evidenční členské knihy atd.

Písemné dokumenty i ústní svědectví pamětníků jsem nasbíral v současných obnovených orelských župách. Konkrétně v těchto občanských sdruženích: Orel župa Pospíšilova (Kraj Praha), Orel župa Kozinova (Plzeňský kraj), Orel župa Jirsíkova (Jihočeský kraj), Orel župa Brynychova (Královéhradecký kraj); dále pak z nových žup, které vznikly po r. 2000: Orel župa Svatováclavská (Středočeský kraj), Orel župa Trochtova (Ústecký kraj), Orel župa sv. Zdislavy (Liberecký kraj) a Orel župa Orlická (Pardubický kraj) resp. Orel župa Metodějova a Orel župa Kubišova (Vysočina).

V tomto ohledu jsem se neomezoval výhradně na organizační linii Orla, nýbrž sledoval jsem paralelně stopy orelského působení ve spřízněných spolcích (Sdružení katolické mládeže, mládež Československé strany lidové, Česká liga akademická, katolický Skaut, katoličtí legionáři aj.), vzdělávacích a sociálních institucích (vydavatelství Vyšehrad, Kruh katolických spisovatelů, katolická charita aj.), politických stranách (Československá strana lidová, Hlinkova slovenská ľudová strana) a hlavně v Církvi. ČSO a katolická církev jsou samozřejmě nerozlučně spjaté pojmy. Ve funkci svého ústředního starosty, katolického kněze Msgre. ThDr. Jana Šrámka byl Orel spojen s Církví personálně. Duchovní stav měl výsadní postavení v Orlu z hlediska toho, že byl nositelem učitelského úřadu Církve. Orel tento úřad samozřejmě respektoval a slovo kněze v otázkách víry a mravů bylo zákonem. Co znamenalo, že Orel vždy zůstával organizací katolickou?

Navenek se tento postoj demonstroval věností vůči československému episkopátu, následováním jeho příkladů a pastýřských pokynů, plněním stanovených náboženských povinností. Vnitřně museli orlové svoji příslušnost k Církvi a Římu také utvrzovat a posilovat, neboť bezprostředně po svém vzniku a ještě silněji po r. 1918 musel Orel čelit náporu protinábožensky a

protikatolicky zaměřených skupin, které napadaly Církev zvenčí, ale byl nucen vést také vnitřní zápas v období tzv. českého schismatu po 1. světové válce. Celá řada orlů, ve většině kněžského stavu, se hlásila k myšlenkám katolického modernismu⁴⁵, který usiloval o revoluční změny v liturgii i církevní disciplíně. Nejznámější příklad kněze – orla, jehož modernistické smýšlení a konání přivedlo na samou hranici kanonických trestů, byl básník Karel Dostál-Lutinov. Většina orelského členstva odmítala modernismus, který byl už od počátku 20. století odsouzen papežem sv. Piem X. encyklikou *Pascendi Dominici gregis*.

Orel ve svých tiskovinách i spolkové praxi čelil odpadovému hnutí, které postihlo katolickou církev po r. 1920 a vygenerovalo tzv. českou národní církev (Československá církev), která měla představovat moderní laické křesťanství, a samostatnou českou pravoslavnou církev, která se snažila neztratit apoštolskou posloupnost a proto svou jurisdikci odvozovala od autokefální srbské ortodoxní církve. Oba rozkolnické pokusy nepřinesly kýžený výsledek, neboť katolické vyznání si v národě udrželo většinu a přes narůstající laicismus a sekularizaci se o miléniu sv. Václava r. 1929 a v čase Sjezdu katolíků Republiky československé r. 1935 zmožilo na nové sebevědomé postavení ve společnosti a politice.

Nejen v České republice (dále ČR), ale také ve Slovenské republice existuje v dnešní době organizace Orla, která nese název Slovenský Orol. Opakovaně jsem se snažil slovenské orly kontaktovat se žádostí o spolupráci v rámci mého studijního záměru. Doposud mi neodpověděli. Pokračuji nadále ve snaze navázat s nimi kontakt, neboť významnou část ČSO tvořila také jeho slovenská zemská organizace.

Paralelně se zpracováváním doktorské práce o Orlu jsem se zapojil do mezinárodního projektu o historii Fédération Internationale Catholique d'Education Physique et sportive (FICEP). Jedná se o mezinárodní sdružení, které v současné době zastřešuje činnost katolických tělovýchovných organizací v Evropě. Jeho členové jsou vedle německého, rakouského, italského, francouzského nebo holandského křesťanského sportovního svazu také český Orel nebo Slovenský Orol. FICEP je rovněž historickou organizací, která vznikla r. 1911. Orel se stal členem této federace po 1. světové válce. Moje spolupráce s týmem historiků z FICEPu resp. se skupinou badatelů z jednotlivých národních sportovních sdružení se týká historie Orla ve vztahu k FICEPu. Každý člen tohoto badatelského kolektivu má za úkol zpracovat dějiny svojí národní organizace s důrazem na historické sepětí a spolupráci s FICEPem. Konečným výstupem tohoto projektu má

⁴⁵ Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky 1918-1924, L. Marek Brno 2005

být publikovaná historie FICEPu. Znamená to nejen akcent na společné evropské křesťanské základy, ale také na zviditelnění českého Orla na evropské úrovni.

Disertaci jsem doplnil vzpomínkami pamětníků. Pokládám za oživující a důležité přidat k empiricky získaným datům osobní zkušenost orlů, kteří v organizaci působili před r. 1948. Mám kontakty jak na osoby žijící v ČR, tak na orelský exil. V současné době žijí ještě mnozí předváleční členové. Více je však těch, kteří se angažovali až po r. 1945. Pamětníky a současné členy Orla jsem seznámil s účelem mého studia a oni ochotně souhlasili na spolupráci. Mohu zde jmenovat na prvním místě Božetěcha Kostelku ze současného orelského ústředí, Josefa Kuldu, emeritního starostu župy Pospíšilovy, PaedDr. Richarda Průchu, emeritního starostu župy Kozinovy, Marii Maňasovou, starostku jednoty Domažlice, Bohuslava Čápa, starostu Brynychovy župy, Františka Nešpora z Orla jednoty Šardice, Petra Vitáska (+) z Orla jednoty Dobříš, JUDr. Václava Stiebera z Orla jednoty Nové Strašecí, z exilových orlů Františka Šulce z amerického Chicaga a další. Historii Orla na Podřipsku, konkrétně v Roudnici n. Labem, se věnoval Filip Uzel, který mi poskytl cenné informace pro tento okrsek Pospíšilovy župy.

Zmapovat činnost Orla v Čechách znamenalo studijně obsáhnout značný geografický celek. Jedná se o celé Čechy s výjimkou míst s někdejší většinovým německým osídlením (i když např. severočeské Teplice – Šanov měly také svoji orelskou jednotu v rámci župy Pospíšilovy).

Průvod orlů na Svatováclavských dnech orelníků v Praze na Karlově mostě r. 1929

2. 3. Prameny

Rozhodujícími zdrojovými institucemi pro čerpání pramenného materiálu jsou archivy, o nichž jsem referoval výše. V nich jsem studoval a sbíral poznatky jak z primárních, tak sekundárních historických pramenů.

Pro seznámení se s vnitřní organizací Orla bylo potřebné prostudovat spolkové Stanovy a Řády, stejně jako další statutární dokumenty. K této problematice jsem se vyjádřil výše.

Mám k dispozici různé písemné a tištěné prameny s širokým časovým záběrem. Primárně se zabývám prameny, které referují o aktuální situaci v organizaci. Dále jsem postupoval ve studiu pramenů, jejichž autory jsou aktivní reprezentanti Orla.

Velice užitečné jsou Orelské kalendáře ze 20. a 30. let 20 století. Jsou to zápisníkově strukturované materiály obsahující mnohé důležité zprávy a informace o Orlu, aktuální stavy členstva, seznam ústředních orgánů a jejich personální obsazení, seznam žup, okrsků a jednot; dále vzdělávací, osvětové, didaktické, kulturní aj. stati atd. Kalendáře jsou o to cennější, že v první části obsahují autograficky zaznamenané informace někdejšího vlastníka. Jedná se o osobní poznámky aktivních činovníků, ze kterých se dozvídáme přesně časově zařazené plány konkrétních jednot. Orelské roční kalendáře vydávalo orelské ústředí v Brně.

Tentýž ústřední orgán vydával příležitostně almanachy s hojnou fotodokumentací. Mám k dispozici např. Sborník Orla Československého, vydaný v Brno r. 1919, nebo Ročenku Československého Orla z roku 1929. Mezi dalšími jubilejními publikacemi jsem studoval Slavnostní program Svatováclavských dní Orelstva v Praze (Praha 1929), Slet orelstva v Brně (Brno 1922, doplněno také o francouzsky text).

Uvádím pro informace některé další dobové publikace, které pokládám za důležité zmínit z důvodu jejich ideového významu pro orelskou organizaci: Zdraví a síla. Orelský katechismus. Veselí na Moravě 1926; Pecka, D.: Orelské besedy dorostu a členstva. Brno 1946; Nesnídal, V. A. (edit.): Jednoho jest zapotřebí. Výběr projevů a článků dachauského mučedníka Dr. Augustina Schuberta OSA. Praha 1947.

Monitoruji také literaturu, která může přispět k obohacení faktografie méj práce. Jedná se o tituly obsahově zaměřené na počátky katolického sociálního a politického hnutí, dějiny Československé strany lidové (ČSL), českou katolickou církev, protektorátní období, katolický exil po r. 1948 atd. V této souvislosti zmiňuji významnou publikaci patriarchy křesťanského socialismu Tomáše Josefa Jirouška Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české (Vlast Praha 1900), dále sborník projevů Dr. Jan Šrámek. Politické projevy v zahraničí. VV ČSL v Praze 1946. V antologii

české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948 od editora Milana Drápaly Na ztracené vartě Západu (Prostor Praha 2000) nalezneme texty českého historika a poslance ČSL Bohdana Chudoby, který už za 1. republiky působil v Orlu. Tělovýchova ho přitahovala. Byla pro něho obdobou středověkého rytířského tužení těla prostřednictvím soubojů. Významným orelským činovníkem byl katolický kněz Alois Kolísek,⁴⁶ který působil ve prospěch orelského sblížení Čechů a Slováků. V tomto ohledu je zajímavá jeho práce Cyrillo-Methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931 (vlastním nákladem, Brno 1935).

V problematice zakládání orelských jednot jsou důležitá církevní i světská pravidla spolkové činnosti. Je formálně správné seznámit se také s kanonickými pravidly, podle kterých katolíci vůbec mohli spolkovou činnost vykonávat. Jednalo se zejm. o morální zásady, které respektoval i Orel. Takovým normativním pramenem je např. motu proprio papeže Pia X. ze dne 18. prosince r. 1903, jímž stanovena jsou pravidla lidové činnosti křesťanské (Obrození Nový Jičín 1924).

V souvislosti s politikou ČSL píše o Orlu také Miloš Trapl (Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938. SPN Praha 1990; týž: Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938. SPN Praha 1968).

Dobovou příručku, ve které je Orlu věnován prostor jako významnému reprezentantovi československé tělovýchovy, představuje velkoformátový tisk Album reprezentantů všech oborů veřejného života československého vydané v r. 1927 Uměleckým nakladatelstvím Josefa Zeibridliche. Na straně 791 je Orel krátce představen mezi ostatními tělocvičnými spolky a stránky 807 – 808 přinášejí podobizny jeho některých čelných funkcionářů.

Biografický sborník k dějinám našich křesťanských politických stran Cestami křesťanské politiky (edit. Michal Pehr, Evropská akademie pro demokracii Praha 2007) je moderní užitečnou příručkou pro studium katolického hnutí, jehož byl Orel nedílnou součástí. Ve sborníku nalezneme životopisná data mnoha orelských osobností z historie i z přítomné doby: ze zesnulých samozřejmě celoživotního starosty Orla Msgr. Jana Šrámka, J. J. Rückla nebo Karla Fanfrdly, ze současných emeritního starosty Orla Ladislava Šustra. Reflexe Orla leckdy bohužel chybí u publikujících osobností, které široce vzpomínaly na děje, jichž byly přímými svědky, avšak svoje orelství pominuly. To je příklad memoárové literatury např. Mořice Hrubana (Hruban, Mořic: Z časů nedávno zašlých. Roma – Los Angeles 1967).

Noviny a časopisy tvoří samostatný pramenný celek. Svoje studium jsem začal u listu Orel, ústředního tiskového orgánu ČSO. Následovaly další, župní zpravodaje: Orelský věstník Zemské rady ČSO v Čechách resp. orelské župy Pospíšilovy a věstník jihočeské župy Jirsíkovy. Na

⁴⁶ Sommer, K. – Julínek, J.: Politik a kněz Alois Kolísek. Arsci Praha 2012

Slovensku vycházel Tatranský Orol. Zajímavý je časopis Orelská osvěta určený vzdělavatelům. Vydavatelství Orla v Brně a v dalších místech (např. v Praze při Československé akciové tiskárně nebo při královéhradeckém Adalbertinu) vydávalo různé spolkové příručky, programy, sbírky poezie, hudebniny atd.

Z ostatních periodik, které mají vztah k Orlu anebo na něj odkazují, jmenuji následující: Časopis katolického duchovenstva, Čech, Český západ, Den, Katolík, Lid, Lidová demokracie, Lidové listy, Luďová politika, Museum, Na hlubinu, Našinec, Neděle, Nedělní Lidové listy, Nový věk, Obzory, Polední Lidové listy, Pondělní Lidové listy, Pražský večerník, Přehled pro čtenáře sv. Václava, Slovák, Slovenský gazda, Studentská hlídka, Sursum, Svatá Hora, Svatováclavská stráž, 3. Generace, Venkovan, Věstník staroboleslavský, Věstník Ústřední jednoty československých legionářů-katolíků, Vyšehrad, Vývoj.

Tímto přehledovým výčtem není moje heuristická práce zdaleka vyčerpána. Množství tištěného pramenného materiálu je nadále k dispozici v seznamech inzerovaných ve 20. – 30. letech 20. století v různých orelských tiskovinách a seznamech. Tyto materiály jsem měl k dispozici a průběžně je rešeršoval.

Doprovodnou funkci měly i prameny hmotné povahy, jež jsem měl k dispozici k nahlédnutí a vyfotografování. Historické prapory orelských jednot Dobříš, Plzeň, Sušice, pražských jednot Libeň, Žižkov, Vinohrady nebo Staré město, případně žakovský prapor libeňské jednoty, dále historické poháry jako ceny pro vítěze, odznaky, medaile, diplomy, stejnokroje atd. Četný fotografický materiál jsem vytěžil pro účely této práce a podávám jej v jejím průběhu i v závěru jako obrazovou přílohu. Samozřejmě jsem provedl výběr fotografií podle hmotné kvality a důležitosti osob a událostí, jež zobrazují.

Pohlednice vydaná u příležitosti orelského sletu r. 1922 se starostou Orla Msgre. Janem Šrámkem

2. 4. Literatura

Pokud obrátím pozornost ke starším textům, mohu jmenovat kolektivní práci Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897-1921, kterou r. 1922 v Hradci Králové vydal Osvětový sbor Brynychovy župy, nebo spis Československý Orel, který rovněž vytvořil neupřesněný autorský kolektiv, tentokrát r. 1933.

V dobách sjednocené socialistické tělovýchovy bylo orelské hnutí v základních rysech prezentováno v učebních textech vysokých škol, v Dějinách tělesné výchovy z r. 1963 autorů F. Krátkého a kolektivu, v Dějinách tělesné výchovy v Československu, část II., z r. 1967 od J. Závodníka nebo v kolektivní práci J. Perůtky, J. Marka, J. Grexy, J. Kössla a L. Reitmayera s názvem Dejiny telesnej kultúry, vydaných v Bratislavě r. 1988.

V nejstarší publikaci F. Krátkého je Orel pojednán okrajově v subkapitole Imperialistická ideologie a organizace českého sokolstva, Svaz slovanského sokolstva. Tělocvik proti sportu.⁴⁷ Ve stínu Sokola, na necelých dvou stranách, autor činí nepatrnou odbočku směrem k Orlu, jehož nazývá pomocníkem velkoburžoazie, vytvořeným „na římskokatolické ideologii v duchu encyklik tzv.

⁴⁷ Krátký, F. a kol.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963, s. 254 - 255

slovanského papeže Lva XIII.⁴⁸ Nad faktografickým výkladem orelských začátků převažuje marxistický popis boje vatikánské ideologie, jež měla zneužívat náboženského citění lidu k protipokrokovému boji. Očividným nedostatkem charakteristiky Orla je opomenutí sokolsko-orelského antagonismu v zakladatelských i pozdějších dobách, stejně jako absence alespoň rámcové pozdější orelské historie. Chybí jakákoliv zmínka o sletech Orla v letech 1922 a 1929, orelská účast na protinacistickém odboji apod. Sokolu s v porovnání s Orlem dostalo zasloužené pozornosti. Jeho historie je interpretována sice v marxistickém duchu a sokolům se dostává četných odsudků, avšak přes ideologický nános je možné se podrobně seznámit se sokolskou historií, včetně úlohy některých důležitých osobností.

Druhý díl Dějin tělesné výchovy v Československu prof. J. Závodníka, vydaný v politicky volnějším čase na sklonku 60. let 20. století, přináší o Orlu již mnohem více informací. Ačkoliv se drží předávaného ideologického klišé o tom, že Orel byl opěrným sloupem buržoazie a pomáhal potlačovat ohniska dělnického hnutí a komunistické revoluce na Slovensku po první světové válce, umožňuje čtenáři vytvořit si představu o reálné podobě katolické tělocvičné jednoty. Mnohdy jde do podrobností. Kvantifikuje např. počty cvičenců na mezinárodním sletu r. 1922 v Brně, uvádí ideové kurzy a exercicie Orla, přibližuje jeho mezinárodní angažovanost v Mezinárodní federaci katolické tělovýchovy (Union Internationale des Oeuvres Catholiques d' Education Physique - UIOCEP), cituje ze stanov. Zdůrazňuje vyhraněnost Orla vůči liberálním a levicovým tělocvičným spolkům. Neodůvodněně tvrdí, že z kraje 20. let 20. století vypustil ze svého názvu adjektivum československý. Oficiální název organizace během celé první republiky a po druhé světové válce zněl Československý Orel. Autor pracoval se statistickými daty, z nichž vyplýval stav členské základny, kapacity ve sportovních zařízeních využívané Orlem, ale také počty přednášek či divadelních představení k určitému datu. Reflektuje rovněž diferenciaci mezi českým a slovenským Orlem.⁴⁹

Slovenské Dejiny telesnej kultury opomínají zakladatelské období a krátkou stať o Orlu začínají až rokem 1918. Autoři se soustředí na působení Orla na Slovensku. Seznamují nás se zajímavým údajem, že v roce 1920 měl Orel na Slovensku více místních jednot než Sokol (149 orelských proti 93 sokolským). Připomínají 300 orelských dobrovolníků zasahujících v roce 1919 na Slovensku proti maďarským a slovenským bolševikům v r. 1919. Také v této publikaci je Orel zařazen do klerikálního tábora, avšak není definován jako opora reakce, vyjma jeho slovenské zemské organizace, jejíž autonomistická část se od poloviny 30. let dostávala pod luďácký vliv.

⁴⁸ Tamtéž

Objevný byl tento článek zejm. přiblížením situace na Slovensku a odlišením organizací v obou zemích. Publikace účelově píše, že příprava Svatováclavských dnů orelstva v r. 1929 byla využita k hanobení husovské národní tradice. Tvrzení podsouvá dojem, že orelský slet 1929 se konal kvůli přehlušení a eliminaci husitské pokrokové tradice a nikoliv kvůli historickému tisícímu výročí smrti sv. Václava. Blíže pravdě bude syntéza těchto dvou stanovisek: Orel se chystal oslavit svatováclavské milénium, pročez svolal slet, a vyvýšením svatováclavské tradice, jež je starší než husitství, se přihlásil k dědictví katolického světce. Své výhrady vůči husitství a jeho moderním institucionálním i politickým projevům nemusel zdůrazňovat nutně v čase miléniových oslav, neboť protihusitský postoj – tj. odpor ke středověkému husitskému hnutí i jeho moderním zastáncům – zastával Orel kontinuálně po celou dobu své existence. Autoři diferencují mezi slovenským Orlem, který byl fakticky včleněn do Hlinkovy mládeže po vzniku Tisovy Slovenské republiky, a českou organizací, jež si udržela nezávislost a nedostala se do vleku radikálně nacionalistického hnutí, jež v Čechách koneckonců nemělo takovou integrační sílu jako na Slovensku.⁵⁰

K nejnovějším dějinám Orla máme k dispozici veřejně dostupnou práci Josefa Papeže, který po r. 1945 působil v ústřední orelské Náčelnické radě mužů. Na základě podrobného studia orelských tiskovin a svých vzpomínek a zkušeností napsal po r. 1989 text přesahující 100 stran. Pod názvem K pochopení smyslu Orla slouží jeho dějiny byl otiskován na pokračování v časopisu Orel během 90. let 20. století až do r. 2004.

O tomto textu však platí, že pro moji doktorskou práci je použitelný jako zdroj základních informací týkajících se hlavně organizace jako celku. Podrobné zprávy ze žup a jednot, až na několik výjimek, neobsahuje. Zde se spoléhám výhradně na vlastní studium materiálů župních a dalších orgánů a sdružení, dále pak ústředních i župních zpravodajů a dalších tištěných pramenů.

Ke studijním účelům pro členy Orla vydalo orelské ústředí v Brně r. 1992 třísvazkové chronologicky pojaté dějiny Orla. Jejich autorem je Jan Hanuš a jeho publikace nese název Kronika orelstva 1902 – 1948. Autor vycházel převážně z archivních materiálů a pramenů (novin a časopisů). Kronika orelstva je vhodnou pomůckou při zpracovávání mého tématu. Přispěla při porovnávání a doplňování faktografie, kterou jsem z různých zdrojů shromáždil a soustavně zapracovával do své práce.

Ačkoliv se jedná o materiál o rozsahu téměř 500 stran, neodchyluje se od povšechného, obecného pojetí orelských dějin. Zachycuje je na celostátní bázi – sleduje základní směry,

⁴⁹ Závodník, J.: Dějiny tělesné výchovy v Československu, část II. Orelské hnutí. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně Brno 1967, s. 112 - 115

⁵⁰ Viz. blíže: Perútka, J. – Marek, J. – Grexa, J. – Kössl, J. – Reitmayer, L.: Dejiny telesnej kultury. Kapitola Orol. Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1988, s. 143 - 144

představuje župy podle zemského členění, nechává hovořit významné reprezentanty a popisuje nejdůležitější aktivity Orla a jeho filozofii. Neproniká však hlouběji do orelského mikrosvěta, do života krajských a místních organizací. Nerozvíjí orelské ideje, nerozebírá každodennost v Orlu, kulturní a společenské zázemí organizace, neobsahuje medailony zasloužilých osobností, nepodává přesný statistický přehled členstva v průběhu let atd.

Nutno přiznat, že takový analytický záměr ani Jan Hanuš nesledoval. Po r. 1989 vyvstala potřeba předložit členům dějiny obnovené organizace. Autor svou chronologicky pojatou práci pomohl vyplnit informační vakuem a poskytl odrazový můstek k dalšímu zpracovávání orelské historie.

Již zmíněný Josef Papež také napsal a sestavil knihu pojednávající o orelském exilu v letech 1848 – 1989. Reprezentativní publikace s názvem Orel župa Svatováclavská – Orel v exilu vydal Orel ústředí Brno v roce 2005. Kniha je hodnotná tím, že obsahuje dosud nepublikované informace o českém orelském a obecně katolickém exilu v USA, Kanadě, Austrálii, Německu, Rakousku a také Venezuele. Přináší četné informace o orelských aktivitách v zahraničí, zejm. v zámoří, ale také o významných osobnostech, které s Orlem v exilu spolupracovaly (např. kardinál Josef Beran po vyhoštění z Československa). Na stránkách uvedené knihy nalezneme rovněž bohatý obrazový materiál daného období. Orelský exil nesouvisí časově s mojí doktorskou písemnou prací, ale jako součást orelských dějin tuto knihu také zmiňuji a ve svém textu se samozřejmě budu zabývat orelským exilem. Jeho důležitost spočívá v tom, že zajistil kontinuitu Orla v zahraničí po jeho zákazu komunisty po r. 1948.

Uvedené publikace vyšly z čistě orelského prostředí a jejich autoři pocházejí z řad orelských pamětníků a funkcionářů. Existuje však také literatura o Orlu z nezávislého akademického prostředí. Autorská dvojice Jitka Beranová působící v Národním muzeu a Marek Waic z Fakulty tělesné výchovy a sportu UK vydali v Národním muzeu v Praze r. 1998 souhrnnou publikaci s názvem Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací. Autoři se věnují pouze čtyřem vybraným masovým organizacím (viz. níže), které měly vazby na konkrétní politické strany, směry a hnutí. Nezabývají se čistě profesionálními sportovními svazy 1. poloviny 20. století, jakými byly např. Svaz lyžařů ČSR, Československý svaz těžké atletiky, Československá unie boxerů nebo významné fotbalové kluby.

Zájem autorů směřuje k tělovýchovným spolkům, které měly univerzální zaměření a jednoznačně a programově přesahovaly ze sportu do politiky, kultury a sociální oblasti. Nejobsáhlejší kapitola je v tomto sborníku věnována Sokolu. Orel je hned na druhém místě.

Následující oddíly jsou věnované Svazu dělnických tělocvičných jednot a Federaci dělnických tělocvičných jednot – Federaci proletářské tělovýchovy.

Na dvaceti stránkách je přehledně rozebrána základní historie Orla. Kapitola je zpracována s důrazem na prameny, jejichž odkazy se uvádějí pod čarou. Dozvídáme se o původu Orla, o ideových svárech katolíků v Sokolu, o programových tezích Orla, dvojkolejnosti s křesťanskosociální resp. lidovou stranou atd. Významný je rovněž přehled o početním, generačním a sociálním vývoji a skladbě členské základny. Kniha také poskytuje čtenáři ucelený obraz organizace. Seznamuje je se strukturou sdružení, funkcí, pravidel. Hojně jsou citace z pramenů. Nechybí cizojazyčné shrnutí.

Publikace z pera M. Waice z Fakulty tělesné výchovy a sportu a jeho spolupracovníků se v posledních letech věnují různým aspektům dějin tělesné výchovy: ženský tělocvik, tělovýchova a sport jako součást obrozeneckých iniciativ apod. Českou tělovýchovu zasazují do mezinárodního rámce zmíněním jinonárodních tělovýchovných spolků, které působily v českých zemích paralelně s českými tělovýchovnými jednotami, v blízkém sousedství (Polsko, Německo) nebo ve vzdálených zemích (USA, Rusko).⁵¹ Z literatury je patrná snaha zanést zmíněné organizace do kontextu doby a vystihnout jejich vzájemnou interakci.⁵²

Kniha od profesora Pavla Marka Český katolicismus 1890-1914, vydaná v Olomouci r. 2003, uvádí četné odkazy na činnost Orla ve strukturách sociálního a politického katolického hnutí Českých zemí do začátku 1. světové války. Z tohoto hlediska publikaci řadím mezi pomocnou literaturu. Užitečné jsou tituly mnoha dobových pramenů, které moravský autor použil.

Osobností zakladatele Orla se zabývá několik novodobých publikací: sborníky Jan Šrámek a jeho doba (CDK Brno 2011) a Jan Šrámek, kněz – státník – politik (Moneta FM Olomouc 2004), oba redigované prof. Pavlem Markem, a kniha Jiřího Šindara Zemřel pod cizím jménem, pojednávající o závěru Šrámkovy života (Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2007). Mezi nemnoho monografií a sborníků patří životopis historika a čelného funkcionáře exilového Orla v USA Josef Kalvody z pera Jana Cholínského: Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu (s přílohou Československo 1945-1948). Dílo Kladno 2002.

Z knihoven, jež mi pomohly při práci, jmenuji na prvním místě Národní knihovnu ČR s jejími fondy historických periodik a dalších dobových publikací. V menší míře se mi dařilo shánět literaturu

⁵¹ Waic, M. (edit.): Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu. Karolinum Praha 2004. Kniha píše také o tělocvičných sdruženích ruských, německých, polských aj.

⁵² Někteří badatelé se bohužel nevyvarují nepřesností a chyb. Monika Glettler nesprávně uvádí, že orelské jednoty založili r. 1898 čeští katolíci v USA a krátce po začátku 20. století se Orel rozšířil do Čech a na Moravu. Srov. Glettler, M.: Tschechische Turnorganisationen in Wien vor dem ersten Weltkrieg. In: Waic, M. (edit.): Češi a Němci, o. c., s. 359

a prameny v digitalizované verzi a vlastním nákupem v antikvariátech. Specifickou knihovnou, jež mi rozšířila informace o orelském exilu, byla knihovna českého samizdatu Libri prohibiti.⁵³

Tolik k aktuálním textům vztahujícím se k orelské historii. Odkazují rovněž na dříve odevzdané teze svojí doktorské práce, které obsahují strukturovaný seznam předmětné literatury.

Není od věci zmínit aktuálnější medializaci orelských dějin. Zajímavou prezentací orelské historie je putovní výstava, kterou současný Orel obnovený na sjezdu v roce 1990 zahájil v dubnu roku 2009 u příležitosti 100 let od svého vzniku na mezinárodním kongresu FICEPu v Praze - Břevnově v hotelu Pyramida. Patnáct panelů představuje dějiny orelského hnutí od r. 1909 až do současnosti. Na moderních přenosných tabulích s převahou obrazového materiálu výstava připomíná historické zvraty za obou světových válek, rozkvět Orla za 1. republiky, významné slety a slavnosti, mezinárodní vazby Orla, účast na protiněmeckém a protikomunistickém odboji atd. Orelský jubilejní rok je ve znamení řady tělovýchovných, kulturních, společenských a duchovních akcí v Čechách a na Moravě. Těžištěm budou červnové orelské slavnosti v Kroměříži, později na Svaté Hoře, Velehradě a Svatém Hostýně.

Orlové doprovázejí svatovítského kanovníka ThDr. A. Bořka-Dohalského, preláta a orla, na poutní slavnosti na Svaté Hoře u Příbrami r. 1933

⁵³ Knihovna uchovává torza ročníků orelských exilových zpravodajů: Orel - částečné ročníky 1950, 1952, 1953, 1955, 1983, 1985, 1988. Orel byl ústřední list Svatováclavské župy Čs. Orla v exilu, od roku 1950 vycházel s církevním schválením v Lincolnu v americkém státě Nebraska, ročníky 80. let vycházely v Jonesville ve státě Michigan. Unikátní jsou výtisky Našeho vzletu, orelského zpravodaje jihoamerické orelské oblasti ve venezuelském Caracasu (č. 03-04/1952, 6/1952 a č. 9/1952, kterým bylo vydávání ukončeno). Sbírkou doplňuje jeden výtisk australského orelského věstníku Orel Sydney z r. 2001.

3. Organizace Orla

V úvodu své doktorské práci Dějiny tělovýchovné a kulturní organizace Orel v Čechách 1909 – 1948 se chci soustředit na několik inspirativních momentů, které by moji práci mohly oživit a učinit zajímavější.

Jak si představit nebo k čemu přirovnat spolek, který byl nazýván katolická tělovýchovná a kulturní organizace Orel? Šlo o strukturovanou sebevědomou masovou organizaci českých (později i slovenských) katolíků, která vznikla v roce 1909 v Čechách a na Moravě. V Čechách zakládali Orla Bedřich Pospíšil, Josef Polák, Pavlík-Sychra ad. Na Moravě měl hlavní zásluhu na vzniku Orla Msgre. Jan Šrámek a u zrodu Slovenského Orla stál Msgre. Andrej Hlinka. Ve své práci sleduji i životní pouti významných československých orelských osobností. Nelze opomenout ani mnohá cizí jména, především slovinskou zakladatelskou generaci kolem dr. Jana Evangelisty Kreka, stejně jako pozdější jihoslovenské orly Ivo Kermavnera nebo dr. Stanislava Žitka, kteří ve 30. letech udržovali čilé styky s orelskými bratry v Československu.

První světová válka utlumila činnost orelské organizace. V samostatné ČSR došlo k obrovskému rozvoji Orla, který byl zastaven r. 1941 nacisty. Během Třetí republiky nabral Orel opět dech, ale komunistický puč r. 1948 mu opět nedovolil plně se rozvinout.

Rok 1909 byl zakládajícím rokem Orla, kdy na podnět katolického básníka a kněze Karla Dostála-Lutinova byly první samostatné jednoty pojmenovány tímto názvem převzatým od Slovinců. První orelskou hymnou se stal pochod Hoj, orli, mocnou perutí. Po slavném sletu r. 1922 dávali orlové přednost pochodu Vzhůru, orle slovanský. Odděleně od světských pochodů se, zejm. během bohoslužeb, zpívala modlitba Orla Ó, Zdroji pravdy.

V Orlu se spojily dříve roztříštěné křesťanské tělocvičné odbory, svatojosefské jednoty a podobné skupiny. Byl to první jednotný, na politických stranách nezávislý tělovýchovný spolek katolíků české národnosti.

Vznikla tak samostatná, konfesně orientovaná organizace. Způsob geneze byl takový, že katolíci do Orla plynuly z všennárodního liberálního Sokola, ve kterém nemohli setrvat kvůli jeho protináboženské radikalizaci a jeho trvale negativnímu vymezení vůči katolickému politickému táboru.⁵⁴ Další část aktivního členstva se rekrutovala z křesťanskosociálních tělocvičných odborů při

⁵⁴ „Každý sokol necht' se snaží podle Tyršova příkazu o vlastní a pevné politické přesvědčení, jež je ve shodě se zásadami sokolskými. Zásadně nepřijatelné jsou programy politických stran, přičítají se některé ze zásad sokolských. V přítomné době je to program strany lidové (ludové) a program strany komunistické.“ Nepodepsáno: Sokol, občan. In: Věstník sokolský, 18. 12. 1924, č. 50-52, s. 792. „U nás jest v přítomné době nejnebezpečněji vyvinut klerikalism katolický (klerikalism lidové a ludové strany, orelských jednot atp.). Proti tomuto klerikalismu sokolstvo pracovalo a bude

katolických politických stranách. Zkraje 30. let dosáhl Orel na celostátní úrovni 120 000 členů. Tento početní stav měl po celou dobu 30. let vzestupnou tendenci.

Co bylo úkolem této organizace podle Stanov? „*Povznesení duševních a tělesných sil v duchu křesťanském a národním a v duchu křesťanské solidarity a demokracie.*“⁵⁵ Z této definice nevysvítá, že by Orel měl být výhradně tělovýchovnou organizací. Naopak, jeho účelem bylo pečovat o zdravý vývoj svých členů jak po stránce duchovní, tak fyzické. A jelikož orelská tělovýchova byla vzdálena moderním naturalistickým sportovními teoriím, bylo přirozené, že různé druhy cvičení byly pouze prostředkem k vyšším, transcendentálním cílům, které Orel sledoval. Duchovní, nadpřirozené hodnoty měly v Orlu přednost před tělovýchovou jako volnočasovou zábavou nebo programovým závoděním.

Orelští myslitelé, z velké části katoličtí kněží, definovali smysl orelské tělovýchovy. Rozuměli cvičení jako prostředek k otužení těla, které tak má být odolnější vůči různým tlakům a zkouškám tohoto světa. S cílem, aby orlové neustrnuli na samoučelném pěstování fyzické kondice a na pouhém soutěžení, orelští vzdělavatelé vždy poukazovali na to, že přes bezpochyby záslužnou tělovýchovu, radost z pohybu a odpočinku spočívá smysl Orla v tom, že má být věrným hlasatelem Kristova Evangelia a má plnit povinnosti, které vyplývají z jeho příslušnosti k Církvi, národu, vlasti a rodině.

Orelské společenství mělo integrující funkci, dohlíželo na růst svých členů ve víře, vzdělávalo je, poskytovalo jim kulturní vyžití, dávalo jim pocit sounáležitosti s lidským celkem. Různými prostředky přitahovalo pozornost katolického obyvatelstva ve snaze stát se nejsilnějším společenstvím českého a slovenského katolického lidu. Orlové vlastnili tělocvičny, kina, restaurace, turistická zařízení. Svépomocí si svá zařízení stavěli a provozovali.

Důrazem na primární důležitost zjeveného náboženství se Orel lišil ode všech ostatních tělocvičných spolků. Ve světle katolické sociální nauky a morálky Orelský katechismus idealisticky hovořil o několika trvalých úkolech Orla v české společnosti:

„Náboženský úkol Orla.

2. Národové a státy bez náboženství hynou [...]. Pravým náboženstvím je učení Syna Božího, Ježíše Krista. Církev katolická jest ustanovena Bohem za jeho hlasatelku a vykladatelku. Budoucnost čs. národa může být zajištěna jen na základě věrouky a mravouky církve katolické.

pracovati především. V jednotách sokolských nebudtež trpěti ti, kdo snahám klerikálním dobrovolně a vědomě slouží. Jest povinností sokolů, zvláště pracovníků v politických stranách, aby se snažili o společný pokrokový postup proti klerikalismu. Sokolstvo zavrhne také každou lhostejnost ke klerikalismu, podceňující jeho nebezpečí.“ Nepodepsáno: Sokolstvo a klerikalismus, tamtéž, s. 795

⁵⁵ Stanovy ČSO, § 2. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 1, sign. I1

Učení Kristovo musí proniknout celý národ. Těto snaze po křesťanské obrodě národa Orel má dát mladistvou sílu a průbojnost. Úkolem jeho je vychovat katolíky činu, ducha nekompromisního a statečného.

Národní úkol Orla.

3. [...] Úkolem Orla jest tedy vychovat národu občany zdravé, obětavé a snaživé ve svém povolání.

Sociální úkol Orla.

4. Jsme všichni dětmi jednoho Boha a jeho stvořením. Jeden původ a jeden cíl pojí všechny lidi. Neznáme nenávisti ani národní, ani třídní, ani stavovské. Úkolem Čsl. Orla je vychovávat ke vzájemnému bratrskému soužití a vzájemné podpoře příslušníky všech stavů a všech tříd. V Orlu není rozdíl mezi bohatým a chudým, mezi studovaným a nestudovaným, mezi příslušníkem jednoho a druhého stavu. Všichni jsou bratry a sestrami navzájem.⁵⁶

Ideových materiálů je relativně velké množství. Méně dostupné jsou Řády Orla, které lze prakticky studovat pouze v archivech. Řády ČSO upravují podrobnější záležitosti spolkové praxe: pozdravy, chování při náboženských úkonech a ve společnosti (je-li člen v kroji) – zde se vyvinula jakási orelská etiketa -, řád osvětové práce, disciplinární řád, šíření orelského tisku atd. Řády ve všech svých bodech prakticky upřesňují a rozvádějí orelské stanovy.

Bezpochyby bude důležité uchopit téma Orla jako součást české společnosti první poloviny 20. století. Naopak je třeba se vyvarovat izolovaného hodnocení této organizace. Není to ani možné, neboť se utvářela v neustálém vnitropolitickém vření a byla často konfrontována s mezinárodními tlaky, rušena a obnovována.

Orel konfrontovaný s ideologiemi nepřátelskými katolické víře bude výrazným námětem mého studia. Příznačně se do naší historie zapsal konflikt mezi Sokolem a Orlem. Nešlo pouze o napadání slovní resp. písemné. Byl to střet takových rozměrů, při kterém tekla i krev. O prvním sletu Orla ve Vyškově r. 1909 se v této souvislosti hovoří jako o *orelském křtu krve*. České pokrokařské síly v čele se Sokolem se totiž rozhodly toto první vystoupení klerikálních orlů rozbít. Odpůrci zaútočili na orly klacky, kamením i nadávkami. Ve Vyškově tehdy poprvé, nikoliv však naposledy, tekla orelská krev. Přes pokrokařské bouře proběhl první orelský slet úspěšně. Sokol tehdy prý projevil mnohem větší zášť vůči orlům než vůči Němcům.

Přišly další zkoušky, při kterých orlové figurovali. Za 1. světové války houfně vstupovali do legií, v r. 1919 se dali do služeb mladé republiky a nasazovali svoje životy v boji proti Maďarům na

⁵⁶ Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda Veselý n. M. 1927, s. 3 - 4. ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 2, inv. 49, sign. XI 9a

Slovensku, kteří importovali bolševickou revoluci z Maďarska a za jejich přispění vznikla Slovenská republika rad. Orlové šli bránit Slovensko spolu se Sokoly a členy DTJ. Rovněž r. 1920 měli orlové pohotovost na obranu státu proti pokusu o komunistický převrat. Také ve 2. a 3. národním odboji se orlové angažovali. K poslední obnově Orla došlo závěrem roku 1989.

Během svého dosavadního studia orelských dějin docházím k závěru, že dějiny tohoto tělovýchovného a kulturního spolku jsou košaté a mnohvrstevnaté, nabízejí značné množství témat k zamyšlení, aktualizaci, publikování atd. Budu ve zpracovávání doktorské práce pokračovat tak, jak jsem nastínil v této zprávě.

3. 1. Struktura Československého Orla

Nejvyšším orgánem ČSO byl valný sjezd,⁵⁷ který volil předsednictvo. Praktickou výkonnou funkci plnilo Předsednictvo ČSO a v širším slova smyslu Ústřední rada Orla (dále ÚR Orla), která byla zvláště svolávána, zatímco předsednictvo úřadovalo permanentně. ÚR Orla se skládala z Předsednictva ČSO, zástupců žup v ÚR Orla, odborných rad předsednictva ČSO, Hospodářské rady a Sboru revizorů. Pod tímto ústředním aparátem fungovaly vlastní zemské organizace Orla podle zemského principu s vlastním zemským vedením. Zemské organizace se dělily na župy, koordinační celky s názvem okrsky a na jednoty.⁵⁸

Pro názornost jsem vybral složení vrcholných orgánů Orla z r. 1938. V čele Předsednictva ČSO stál starosta Orla Msgre. Jan Šrámek, tehdy ministr unifikací, dále úřadující náměstek starosty František Leiner, II. náměstek starosty Josef Polák, vzdělavatel P. J. Křenek, katecheta z Vyškova, náčelník ČSO MUDr. Vojtěch Jílek,⁵⁹ náčelník orlů-mužů dr. Rostislav Slavotínek, náčelnice orlic-

⁵⁷ Valný sjezd ČSO tvořily skupiny s hlasovacím právem: členové Ústřední rady Čs. Orla (Předsednictvo ČSO, členové odborných rad předsednictva), členové předsednictva Ústředního osvětového sboru, členové náčelnické rady, předsednictev zemských rad, předsednictev župních rad, delegáti vysílání župami (na každých 500 členů 1 delegát). Na sjezd byl vpuštěn jen člen s řádnou legitimací vydanou ÚR Orla a vydanou a podepsanou organizací, kterou delegát na sjezdu zastupoval. Každý člen disponoval 1 hlasem. Členové ústředních sborů nehlasovali o zprávách svých sborů. Viz. Pozvánka na IV. řádný valný sjezd ČSO 17. října 1926 v Brně. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 19, s. 289

⁵⁸ Jako příklad pro organizační strukturu používám nomenklaturní a personální složení ústředních orelských orgánů z r. 1938. Struktura Orla znázorněna níže v diagramech

⁵⁹ Náčelník br. V. Jílek byl aktivním sportovcem a zahraničním reprezentantem Orla. Byl např. vítězem mezinárodního pětiboje pořádaného během závodů Unie katolických gymnastů v belgických Antverpách v r. 1930. Viz. Nepodepsáno: Br. Vojtěch Jílek /.../. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 2, s. 28

žen J. Nečasová, jednatelé ČSO P. Karel Fanfrdla, O. S. A., Vladimír Kučera, P. Jan Vraštil, pokladník ČSO Karel Richter. Následovalo 28 zástupců orelských žup z celé republiky.

Třetí složkou ÚR Orla byly odborné rady Předsednictva ČSO, které vykonávaly specializovanou spolkovou činnost v konkrétních oblastech. Osvětová rada byla složena z kněží. Soustředila se na duchovní vedení a vzdělávání členů. Platilo, že orel upevněný ve spolkových katolických a národních zásadách bude lépe vzdorovat různým nepřátelským tlakům a osvojené myšlenky bude schopen účinně předat a rozšířit orelské řady. Orelští vzdělavatelé, ať kněží či laici, konali pravidelné schůze, ve kterých pro dané období stanovovali prioritní osvětová témata, která formou článků publikovaných zejm. v Orelské osvětě, specializovaném vzdělávacím periodiku, doporučovala k přednášení členské obci.⁶⁰ Prakticky to znamenalo uskutečnit v jednotě jednou až dvakrát za měsíc přednášku a formou diskuse, event.. přezkoušení ověřit osvojení daného tématu členy. Orel centrálně zajišťoval dostupnost konkrétních článků coby přednáškové látky tím, že je vydával v Orelské osvětě. Tento časopis tudíž svou ediční činností vytvářel praktickou vzdělávací osnovu pro ideově-vzdělávací činnost v jednotách. Členové tudíž nemuseli sami sbírat podklady a zpracovávat je v ucelené přednášce, nýbrž tohoto servisu se jim dostalo z ústředí. Působnost v osvětové radě byla jednou z hlavních domén orelských vzdělavatelů, jimž nabízela možnost publikovat, přednášet a diskutovat. Pro kněze představovala naplňování jejich pastýřského úřadu.

Náčelnické rady mužů a žen představovaly cvičitelský sbor oddělený podle pohlaví. Obě rady se staraly o programy cvičení, koordinaci a organizaci celostátních, župních i okrskových sletů, podněcování tělovýchovné aktivity, školení náčelníků – cvičitelů, distribuci cvičebních návodů atd. Hospodářská rada dohlížela na ekonomický chod organizace a Sbor revizorů prováděl kontrolu hospodaření. Kromě těchto orgánů fungoval v tuto dobu 10členný pracovní kolektiv, který zajišťoval provoz ústřední kanceláře ČSO v Brně.

Vedle ústředí fungovaly tři zemské organizace podřízené ústřednímu vedení. V zemi České, Moravskoslezské a Slovenské fungovaly jako spolky s vlastním vedením a spravovaly pod sebou župy-krajské organizace a jednoty-místní organizace. Jednota musela mít minimálně 20 členů. Pokud se v určitém místě hlásilo do Orla méně než 20 osob, Orel v místě mohl být ustaven, ale nikoliv jako samostatná jednota, nýbrž jako odbor nejbližší řádné jednoty. Po dovršení stanoveného

⁶⁰ Program osvětové práce pro I. pololetí roku 1935, schválený na sjezdu župních vzdělavatelů 28. 12. 1935: Leden – a) Katolické misie, unionismus, nutnost modlitby za sjednocení, b) Jak může žena působiti na náboženské obrození naší vlasti. Únor – Papež Pius XI., jeho vláda a nejdůležitější encykliky (zejm. sociální). Březen – Jubileum sv. Metoděje (1050. výročí jeho smrti). Duben – Prožijeme správně církevní rok. Květen – a) Ctěme Matku Boží i matku svou, b) Příprava k účasti orelstva na sjezdu čs. katolíků. Červen – Pojdte ke mně všichni, který pracujete a jste obtíženi (Božské Srdce Páně; sjezd katolíků v Praze). In: Orelská stráž, věstník Brynychovy župy Čsl. Orla, 1935, roč. VIII., č. 1, s. 2

počtu pak teprve mohla vzniknout standardní orelská jednotka. Koordinačním mezičlánkem mezi župou a jednotami byly okrsky, neformální obvody sdružující jednoty, které si byli geograficky nejbližší. Župy i jednoty měly vlastní funkcionářský aparát. V čele obou organizačních složek stáli starostové, v obou působili náčelníci-cvičitelé, místostarostové, vzdělavatelé atd.

Jako příklad krajské a místní struktury uvedu Jihočeskou orelskou župu Jana Valeriána Jirsíka.⁶¹ Župa měla sídlo v Českých Budějovicích. V roce 1932 byl úřadujícím župním starostou velkoobchodník Antonín Myslivec. Župa měla celkem 4 okrsky. V prvním okrsku bylo celkem 12 jednot (Borovany, Brloh, České Budějovice, Česká Kremže, Český Krumlov, České Velenice, Dubné, Hluboká, Hosín, Kamenný Újezd, Římov a Suché Vrbné). Z toho celkem 418 žáků, 159 dorostenců, 242 cvičících 816 necvičících dospělých členů, celkem 1635 orlů v okrsku. Jednalo se o nejsilnější okrsek župy. Celkový počet členů jihočeského Orla činil v tuto dobu 3922 osob.

Orel měl ve Stanovách a Řádech ošetřeny všechny důležité oblasti, dotýkající se spolkové praxe. Pamatoval i na rozpuštění organizace, k němuž např. samovolnou cestou mohlo dojít tehdy, kdyby počet členů ČSO klesl na méně než 30 v méně než 3 jednotách.

Členové se dělili na:

- f. cvičící (žáci, dorost, členstvo)
- g. činní
- h. přispívající
- i. zakládající
- j. čestní

Seznam československých orelských žup k roku 1932 (v závorce sídlo):

Župa kardinála dr. Františka Saleského Bauera (Valašské Meziříčí)

Východoslovenská župa Antona Bernoláka (Košice)

Východočeská župa Eduarda Brynycha (Hradec Králové)

Nitranská župa Cyrilometodějská (Nitra)

Dolnopovážská župa Jána Hollého (Trenčín)

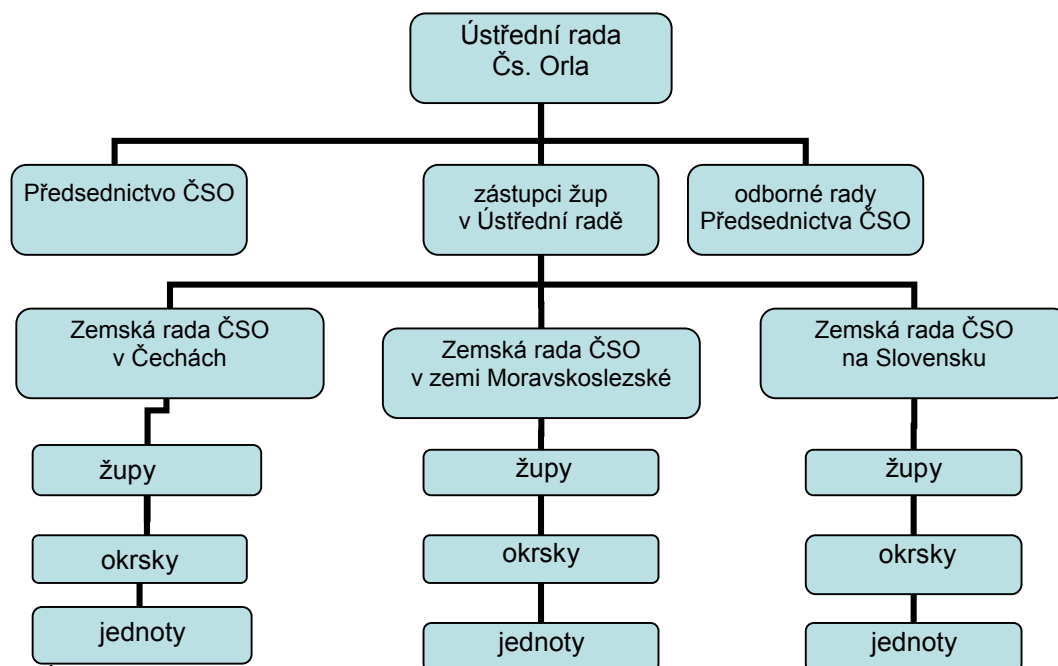
Tatranská župa Andreja Hlinku (Ružomberok)

Jihočeská župa Jana Valeriána Jirsíka (České Budějovice)

⁶¹ Údaje pochází z r. 1932. Orelský kalendář 1932, ČSO Brno 1931, s. 81 – 83

Lašská župa Kadlčákova (Moravská Ostrava)
Župa Štěpána Klapila (Vyškov)
Středoslovenská župa Andreja Kmeťa (Zvolen)
Západomoravská župa Václava Kosmáka (Třebíč)
Západočeská župa Jana Koziny (Plzeň)
Župa dr. Jana Evangelisty Kreka (Boskovice)
Slezská župa Pavla Křížkovského (Opava)
Župa sv. Metoděje (Tišnov)
Trnavská župa Štefana Moyzesa (Trnava)
Středočeská župa Bedřicha Pospíšila (Praha)
Západoslovenská župa Andreja Radlinského (Bratislava)
Brněnská župa dr. Jana Sedláka (Brno)
Župa Severomoravská (Zábřeh na Moravě)
Župa Spišská (Levoča)
Brněnská župa Františka Sušila (Brno)
Jihomoravská župa Tomáše Šilingra (Hodonín)
Hanácká župa Msgre. dr. Jana Šrámka (Olomouc)
Župa Antonína Urbana (Kroměříž)
Hornopovážská župa Svetozára Hurbana Vajanského (Žilina)
Slovácká župa Velehradská (Uherské Hradiště)
Župa Vídeňská (Vídeň)
Řeckokatolická župa na Podkarpatské Rusi a východním Slovensku (založena r. 1937, Užgorod)

Struktura Československé Orla v diagramech

4. Jihoslovanské kořeny

Mezinárodní aspekt - kořeny orelského hnutí ve Slovinsku. Univerzalistická katolická a národně slovanská myšlenka orelského hnutí. Spolková činnost katolíků jako odpověď na polarizaci spolkového života a naplňování sociální nauky církve

Kořeny orelského hnutí tkví v jihoslovanském Slovinsku. Také zde byly jeho tělocvičné odbory nejprve součástí křesťanskosociálních spolků a katolické politické strany. 12. října 1905 byl ustaven první křesťanskosociální odbor Orla v Lublani. 10. října 1907 pak v témže městě vznikla Zveza slovenskih odsedkov Orla, bratrská organizace pozdějších českých a moravských orlů. Mladý moravský kněz Jan Šrámek se v r. 1901, během svého léčebného pobytu ve Slovinsku, seznámil s místním katolickým spolkovým životem a jeho křesťanskosociálními spolky, jež byly rodištěm budoucího Orla.⁶² Tuto inspiraci si odtud odvezl domů. U Jihoslovanů navázal důležité kontakty a

⁶² Zotavovací cesta do Slovinska měla svůj poměrně dramatický původ. Když se P. Šrámek vracel vlakem ze schůze křesťanskosociálního dělnictva z Přerova do svého působiště v německém Novém Jičíně, obdržel varování, aby nevystupoval v konečné stanici, ale vystoupil dříve. Od

přátelství s katolickým politikem, sociologem a zakladatelem Orla ThDr. Janem Evangelistou Krekem, jeho spolupracovníkem Josipem Gostinčarem a filozofem a teologem dr. Franciškem Lampé.

Podobně jako Sokol byl členem mezinárodního sokolského slovanského svazu, rovněž Orel byl zapojen do evropského sdružení slovanského orelstva a od roku 1921 do širší organizace FICEP (Fédération Internationale Catholique d'Education Physique et sportive – Mezinárodní federace katolické tělovýchovy a sportu). Účast ve federaci s sebou nesla mezinárodní prestiž a možnost prezentovat se v zahraničí. Charakter tělovýchovných her FICEPu měl již orelský brněnský slet 1922. Orlové se účastnili slavností francouzských katolických gymnastů v r. 1921 ve Štrasburku, r. 1923 a 1937 v Paříži a v roce 1938 sletu slovinského orelstva v Lublani. Viditelného úspěchu dosáhli orlové v Paříži r. 1937, kde jejich ženské družstvo v mezinárodních gymnastických závodech vyhrálo první cenu. Mezi lety 1929 – 1934 zaujímal Čs. Orel pozici II.viceprezidenta a od r. 1934 – když odešli z federace Němci – do německé okupace dokonce funkci I. viceprezidenta FICEPu.

Ve slovanském Orlu, neformálním společenství katolických tělovýchovných organizací ze slovanských národů, byl spolu s Československým Orlem Jihoslovanský Orel, polský katolický Sokol a zejména spolupracující Sjednocená polská mládež, samostatné tělocvičné skupiny Lužických Srbů, a česko-americký Katolický Sokol a Katolický Sokol slovenský v USA.⁶³

V důsledku brněnského sletu Orla 1922 se setkáváme s četnými orelskými inspiracemi. Pod sletovým dojmem se orelská myšlenka uchytila v druhé polovině roku 1922 u Lužických Srbů v Horní Lužici v německém Sasku. Delegace Lužičanů se orelského sletu účastnila. Orelský věstník oznamuje založení první orelské jednoty podle orelských stanov v lužickosrbské obci Chroščice, ve

německých nacionálů, které Šrámkovy národně české aktivity v dělnictvu provokovaly, mu totiž na novojičínském městském nádraží hrozilo fyzické napadení klacky a holemi, údajně prý i vitriolem. Šrámek proto vystoupil z vlaku dříve a na faru se vracel oklikou. Při přechodu zamrzlého potoka se probořil a dostal těžký zápal plic. Poté se odjel léčit k moři do Slovinska, kde navázal uvedená přátelství s místními katolickými činovníky. Srov.: Turzová, V. M.: Kartouzský vězeň Mons. Jan Šrámek. Trinitas Svitavy 2006, s. 47 – 48

⁶³ Obě uvedené sokolské organizace, česká i slovenská, se v USA pokládaly za družební spolky Čs. Orla, doporučovaly odebírání orelských tiskovin a udržovaly kontakt se Šrámkovým ústředím v ČSR. Katolický Sokol slovenský čítal v r. 1931 na 40 tis. členů, český Katolický Sokol byl početně slabší než slovenská organizace. V roce 1931 vyšla z českoamerického Katolického Sokola výzva k přijetí jména Orel: „Smažme ze svého štítu svatováclavského nehodné jméno Sokol, to společné jméno našeho úhlavního nepřítel, který nás pro naše náboženské přesvědčení vyloučil ze svého středu, který katolíka Čecha nepovažuje za vlastence, nýbrž za otroka Říma. Nekladme na váhu nepatrné výlohy pro změnu jména své organizace, když tato změna jména má pro ni mít vyšší hodnotu mravní. Napomíná-li sv. apoštol křesťany: Nic nemějte společného s pohany, platí i nám: Nemějme ani společného jména s naším spolkovým nepřitelem. - Nás pojí stejné zásady s orelským svatováclavským vojem ve staré vlasti: Bůh a vlast – nuže, nechť nás spojuje s ním i

keré se nacházelo tradiční centrum katolického lužickosrbského hnutí. Orelská jednota měla užívat historického názvu Milčenko, vzatého z názvu historického slovanského kmene Milčanů, středověkých předchůdců současných Lužických Srbů. Stejnokroj měl být inspirován přímo čs. orelským stejnokrojem.⁶⁴

Lužickosrbský Orel se pojmenoval Milčenko, česky Milčan. Podobně jako v ČSR planul konflikt mezi Orlem a Sokolem, i v Lužici se objevily podobné konfrontace. Lužickosrbský sokol H. Šleca označil zakládání lužickosrbského Orla za rozbíjení národní jednoty Srbů, přičemž propagoval sokolské hnutí jako jedinou správnou a nestrannou alternativu pro Lužické Srby. S protinázorem se v Katolickém poslu, katolickém týdeníku vydávaném v Budyšině, ozval účastník brněnského orelského sletu, Lužický Srb P. Klement M. Rab, který upozornil na protikatolické zaměření Sokola a vyzval k zakládání katolických tělovýchovných spolků, které by zaručovaly křesťanskou výchovu svých členů.⁶⁵ Vzhledem k existenci silnějšího Lužickosrbského Sokola a katolického skautingu, v němž se sdružovala katolická srbská mládež, se lužickosrbský Orel nerozvinul ve významnější organizaci.⁶⁶

Osobní mise Msgre. J. Šrámka na Lužici s cílem získat tamní katolické elity i lid ke konstituování standardní lužickosrbské orelské organizace se uskutečnila na podzim roku 1929 pod dojmem účasti katolických Lužických Srbů na Svatováclavských dnech orelstva. Jeho poselství našlo pozitivní odezvu u lužického katolického duchovenstva, jež v časopisu Katolski posol rozvířilo kritiku Srbského Sokola za jeho účast na sokolských sletech v Poznani a v Plzni, přičemž mu vytklo absenci na Svatováclavských dnech orelstva.⁶⁷ Český Sokol si této orelské iniciativy všiml a hodnotil ji jako snahu rozdvouřit lužickosrbskou tělovýchovu na dvě konfesní organizace, což by mělo za následek pouze další oslabení těžce zkušného národa. Svaz srbského sokolstva i za účasti jednot z katolických obcí se ohradil proti Šrámkovu úsilí a vyslovil se pro zachování jednotné tělovýchovné organizace pod hlavičkou Sokola.⁶⁸ Osobní kontakty Orla na Lužici nadále trvaly, avšak významnější úspěchy v oblasti vývozu orelské myšlenky na bratrskou Lužici se nekonaly. Podle všeho také projekt Milčenko, který vznikl pod dojmem brněnského orelského sletu 1922, neměl dlouhého trvání. Nenacházíme o něm žádné další reference v orelských tiskovinách

stejně jméno – Orell“ Viz. F. V.: Český katolický Sokol v Americe. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 3, s. 43

⁶⁴ Zpráva: Srbsko-lužický Orel. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 19 – 20, s. 187

⁶⁵ Zpráva: Lužickosrbský Orel „Milčan“. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 23, s. 216

⁶⁶ Kontakty mezi orly a katolickými Lužickými Srby se realizovaly také skrze pouti a zájezdy.

V předmětné době konala zájezd na Lužici Zemská rada Orla v Čechách ve dnech 3. – 7. srpna 1923. Viz. Nepodepsáno: Zájezd orelstva do Lužice. In: Orel, Brno 1923, roč. VIII., č. 6 – 7, s. 120

⁶⁷ Nepodepsáno: Ministr Šrámek rozbíjí Sokolstvo v Srbské Lužici? In: Věstník sokolský, Praha 1929, roč. XXXI., č. 38, s. 748

druhé poloviny 20. let ani později. Lužickosrbský katolický klérus, který byl původně hrací silou zamýšleného lužického Orla, od orelské iniciativy ustoupilo a přenechalo tělovýchovu plně v kompetenci Srbského Sokola, který v r. 1926 čítal 400 členů. Také čs. orlové se smířili s faktem, že zakládání dalších organizací štěpících už tak malý národ by v důsledku bylo kontraproduktivní, a proti lužickosrbským sokolům se nevymezovali negativně. Koneckonců v Lužickosrbském Sokole neexistoval antagonismus namířený proti církvi, jak jej známe z českého prostředí. Lužická sokolská organizace spíše skýtala pohled, připomínající situaci za starých jednotných časů v Čechách před r. 1909, kdy většina katolíků ještě běžně cvičila v Sokole. Sami srbští katoličtí kněží v Sokole běžně působili a v katolických vesnicích Horní Lužice měl i Sokol katolický ráz. Sdružoval také evangelické Lužické Srby. Jeho statut formální náboženské neutrality nezabraňoval tomu, aby některé jednoty byly katolické a jiné evangelické.⁶⁹ Srbové se prozřetelně bránili rizikům, jež mohly rozleptávat národní jednotu, tolik potřebnou v neustálém vyrovnávání se s tlaky německé většiny. Oproti náboženským a politickým rozmiškám, na něž byli zvyklí Češi, představovala pro Srby mnohem vážnější problém germanizace, proti které se spojovali lužičtí krajané napříč konfesemi a politickými idejemi.

Jednou z takřka neznámých iniciativ byly přípravy k založení Ruského Orla, které probíhaly v Praze na podzim 1922. Kvůli útržkovitým zprávám orelského tisku můžeme předpokládat, že tento projekt nedosáhl většího úspěchu. Základem Ruského Orla měli být ruští vysokoškoláci žijící v ČSR. Věstník hlásil značný zájem o členství v nové bratrské organizaci, hned v začátcích se počítalo s jednotami v Praze a Brně. Do schválení stanov měli ruští orlové fungovat jako samostatný odbor, tj. provizorní přidružená skupina, v jedné z pražských jednot.⁷⁰ Případ Ruského Orla představuje zajímavý počín čs. orlů, který dokazuje jejich snahu proniknout s orelskou – tedy katolickou – myšlenkou mezi všechny Slovany. Ruská emigrace v ČSR byla evidentně přístupná spolupráci, nebyla orientovaná čistě pravoslavně, nýbrž v jejích řadách se nacházeli katolíci západního i východního obřadu. Spíše než o početní posilu ČSO se jednalo o význam propagační či ideový. Vytvořit samostatnou orelskou organizaci ruských emigrantů by pro Orla představovalo jistou prestižní záležitost vzhledem k tomu, že Rusko bylo spojeno s počátkem našeho boje za státní samostatnost, jemuž poskytlo zázemí za 1. světové války. V solidárním slavjanofilském smyslu, obohaceném o prvek katolického unionismu, se jednalo o další pomocnou československou ruku podanou bratrským Rusům. V dalších letech nenacházíme zprávy o pokračování tohoto projektu. Ruští zájemci o členství v Orlu hospitovali nadále v českých kmenových jednotách.

⁶⁸ Tamtéž

⁶⁹ Nepodepsáno: Lužický Sokol /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 12, s. 186

Kolektivní členství ČSO v druhé nadnárodní organizaci, jež měla svoje oficiální vedení a byla organizována mnohem formálněji než slovanský Orel, sdíleli českoslovenští orlové spolu s katolickými tělovýchovnými a gymnastickými spolky z Francie (Federace francouzských katolických gymnastů), Rakouska (Christlich-deutsche Turnerschaft, Křesťansko-německá tělocvičná jednota), Německa (Deutsche Jugendkraft, Německá mladá síla - DJK)⁷¹, Belgie, Švýcarska (Katholischer Turnverband, Katolický švýcarský tělocvičný svaz),⁷² Holandska, USA a také ze zmíněných dvou slovanských zemí. Neměli bychom zapomínat rovněž na domácí německé katolické turnery v čs. pohraničí, kteří se celostátních orelských sletů rovněž účastnili.⁷³ Národnostní preference sudetoněmeckých turnerů, stejně jako jejich kritický přístup k čs. státu a nízká míra ztotožnění s ČSR⁷⁴ však omezovaly kontakt s Orlem na uvedené slety, příležitostné zdvořilostní projevy resp. vzájemnou výměnu zpráv o činnosti sdružení. Mimo rámec těchto příležitostí domácí turněři s Československým Orlem žádné viditelnější kontakty neudržovali. Konflikty mezi členy obou národností resp. spolků v kritických časech byly omezeny převážně z geografických důvodů – Orel byl totiž většinou zastoupen v národnostně českých krajích a zůstal tudíž ušetřen česko-německé konfrontace.⁷⁵

V zásadě bylo společenství FICEPu čestnou, prestižní záležitostí, která se významněji projevila jen několikrát, v ČSR fakticky jen dvakrát: na sletu Orla v r. 1922 a na sletu u příležitosti

⁷⁰ Zpráva: Ruský Orel v Praze. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 19 – 20, s. 187

⁷¹ V polovině 20. let 20. století byla DJK nejsilnější katolickou tělocvičnou organizací na světě. Hned v roce 1921, kdy byla založena, měla 100 tisíc členů, v r. 1926 pak 703 tisíc členů. Konkurenční liberální německé turnérstvo mělo k 1. lednu 1926 celkem 1.600.023 členů. Viz. Nepodepsáno: Deutsche Jugendkraft. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 14, s. 218; dále Nepodepsáno: Početní sílu německého turnérstva /.../, tamtéž

⁷² Katolický tělocvičný svaz ve Švýcarsku měl v r. 1926 celkem 3000 členů ve 250 místních sdruženích. Pořádal pro svoje členy sportovní podniky podobně jako ČSO. Např. 23. – 24. července 1926 proběhly jeho III. tělocvičné slavnosti v Badenu u Curychu s účastí 5000 lidí, při nichž 43 družstev nastoupilo k závodům. Nepodepsáno: Katol. Turnverband švýcarský. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 267

⁷³ Blíže Waic, M. a kol.: Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu. Karolinum Praha 2008. Např. Svatováclavských dnů orelistva r. 1929 se zúčastnila delegace cvičenců sudetoněmeckých turnerů i DJK z Německa.

⁷⁴ Waic, M.: Turnerské hnutí a československý stát v letech 1934 – 1938. In: Waic, M. (edit.): Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu. Karolinum Praha 2004, s. 247 – 263

⁷⁵ Zkušenost s německými spolky měli spíše orlové na Moravě, kde např. ve Slezsku (župa Kadlčákova v Ostravě, župa Křížkovského v Opavě), na severní Moravě (např. Zábřeh, Bludov v župě Stojanově) či na jižní Moravě (župy Sušilova a Sedlákova v Brně nebo župa Kosmákova ve Znojmě) se slovanský živel, včetně orlů, stýkal přímo s domácím německým obyvatelstvem a jeho spolky. Nemám doklad o fyzických střetech německých turnerů s orly za první republiky. Jisté však je zapojení turnerů do protistátních akcí během mnichovské krize na jedné straně a angažovanost orlů vojnů v čs. armádě a ve Svazu občanské pohotovosti na straně druhé, což přirozeně stavělo oba spolky proti sobě, nikoliv v rámci jakési orelsko-turnérské konfrontace, ale při hájení čs. státu resp. jeho rozrušování a likvidace. Platí, že v řadách turnerů bylo mnoho katolíků. Národnostní otázka a inklinování k Hitlerovu Německu zde předčily náboženskou spřízněnost s orly.

Svatováclavských dnů orelstva v r. 1929, kdy účast zahraničních hostů na duchovním a tělovýchovném programu byla připravována a koordinována skrze FICEP.

Nejbližší styky měl ČSO s původní, zakladatelskou orelskou organizací ve Slovinsku resp. v pozdější Jugoslávii. Nejenže Šrámkovo hnutí převzalo od Slovinců název, udržovalo s nimi již za Rakouska-Uherska kontakty, jejichž výsledkem byl v r. 1911 projekt českých, slovinských a chorvatských orlů s názvem Svaz slovanských orlů, který se stal prostorem pro výměnu názorů, posilování duchovních a slovanských vazeb a také tělovýchovnou spolupráci.⁷⁶ Ve svazu byli sdružení Češi z českých zemí a Dolních Rakous. Svaz byl první mezinárodní federací, do níž se naši orlové zapojili. Svůj význam měl také pro poválečnou budoucnost, kdy sdružil nově obnovené subjekty: Československého Orla a Jihoslovanský orelský svaz.

Vzájemné vztahy mezi prvorepublikovým Československem a jugoslávským Královstvím SHS se po 1. světové válce vyvíjely na mnoha úrovních. Vedle politické, mezinárodně-bezpečnostní a hospodářské spolupráce ČSR a Jugoslávie vystupuje do popředí fenomén kulturní a tělovýchovné spolupráce obou států. Jeho příkladem je i existence jugoslávského Orla, katolické tělovýchovné a kulturní organizace, která udržovala úzké styky s bratrskou organizací Československého Orla v meziválečné době u nás.

Název Orel byl převzat ze Slovinska. Na počátku 20. stol. tak pojmenoval dobrodinec, lublaňský biskup, člen říšské rady ve Vídni a zemského sněmu v Lublani Jan Evangelista Krek křesťanské tělovýchovné dělnické odbory, které vznikly z potřeby uchránit katolický lid protináboženské agitace, které jim hrozilo v laických spolcích, zejm. v Sokolu. Při odbočce Slovinského křesťanskosociálního svazu v Lublani vznikl první takový odbor, který od biskupa Kreka obdržel roku 1906 vlastní tělocvičnu. Jeho orelské sdružení mělo vbrzku 4500 členů organizovaných ve 150 místních jednotách.⁷⁷

S přibýváním orelských jednot rostla také averze dříve monopolního laického a leckdy silně protiklerikálního Sokola vůči novému katolickému sdružení. Dr. Anton Bonaventura Jeglič byl dalším knězem, který spolu s ostatním katolickým duchovenstvem nabádal věřící ke vstupu do Orla. V prvním desetiletí 20. věku zaznamenáváme masivní vystupování katolíků ze slovinského Sokola a vstupování do křesťanskosociálních odborů, které se od roku 1909 ve Slovinsku nazývají Orel. Slovinský Orel zanikl nejpozději během roku 1917, slovinští sokolové však svou organizaci udrželi.

Až do 1. světové války působil Orel na jihu Evropy pouze mezi Slovinci. Po válce se Slovinci ocitli spolu s Chorvaty v novém mnohonárodním, leč slovanském státě, Království Srbů, Chorvatů a

⁷⁶ Marek, P.: Český katolicismus 1890 – 1914. Gloria Rosice Olomouc 2003, s. 216 – 217

⁷⁷ Marek, P.: Český katolicismus /.../, o. c., s. 216

Slovinců (Království SHS, od r. 1929 Království Jugoslávie) a dali vzniknout nové společné organizaci, jež nesla název Jugoslovenska orlovska zveza (JOZ, Jihoslovanský orelský svaz). Chorvatská katolická Omladina se po válce připojila k jednotnému spolku se Slovinci. Roku 1923 vznikly první orelské jednoty v Chorvatsku. Katolický Orel začal ve 20. letech pronikat i mezi katolické Srby a další národy království. Zpravodajem slovinských orlů byla Mladost, jejich chorvatští bratři vydávali stejnojmenný list a ještě časopis Orlovska straža. Všechny tituly vycházely měsíčně a bylo možné je odebírat i v ČSR.⁷⁸

Přestože jihoslovanské orelstvo jako celek mělo celostátní a celonárodní charakter a nepodporovalo separatistické tendence, takřka neustále se potýkalo s radikálním protikatolickým jugoslávským Sokolem, z jehož řad zaznívaly často hlasy po sjednocení tělovýchovy v Jugoslávii pod hlavičkou Sokola. JOZ představovala srovnatelně silný subjekt jako vládou prosazovaný jugoslávský Sokol. Ve Slovinsku byli orlové silnější než sokolská organizace. Chorvatští sokolové stáli dlouho mimo jednoznačně pokrokařskou protiklerikální sokolskou organizaci Slovinců a Srbů. Nevýhodou pro orly v Jugoslávii bylo, že srbská vláda Sokola zvýhodňovala subvencemi. Orlové se oproti tomu museli spoléhat na svépomocnou činnost a solidaritu vlastních členů.

Sokolové jen s nechutí snášeli konkurenci v podobě katolického Orla. Z pozice prvního provozovatele tělovýchovy si nárokovali monopol na tělovýchovu a v širším slova smyslu i na to být jediným masovým vlasteneckým hnutím v národě. Zvláště, když jihoslovanskí orlové samostatně reprezentovali Jugoslávii na mezinárodních cvičeních v německém Kolíně nad Rýnem či na jubilejních Svatováclavských dnech orelstva r. 1929 v Praze, která byla labutí písni zvezy. S cílem eliminovat orly vedl v listopadu 1929 Jihoslovanský sokolský svaz tajná jednání s vládou v Bělehradě. Z těchto jednání vyšel podnět pro zřízení jednotné jugoslávské tělovýchovné organizace, která měla v názvu obsahovat slovo Sokol. Jugoslávský Orel, mj. daleko unitárnější než jednotlivé části jihoslovanského Sokola, formálně souzněl s úsilím jugoslávského krále Alexandra o sjednocovací proces království. Pro katolické orly bylo však zásadně nepřijatelné, aby název jednotné jihoslovanské tělovýchovné organizace byl identický se jménem hnutí, které vystupovalo vždy otevřeně protikatolicky. Představitelé Orla viděli v takovém plánu na jednotnou tělovýchovu jen další pokračování a posilu dosavadního pokrokařského Sokola. Proto rezolutně prohlásili na jednáních s vládou, že do jednotné tělovýchovné organizace vstoupí jako samostatné těleso jen pod podmínkou, že nová zastřešující celojugoslávská organizace neponese název Sokol. Rovněž žádali, aby program a stanovy nové organizace byly přizpůsobeny křesťanským a demokratickým

⁷⁸ Slovinská Mladost stála ročně 19,- Kč, chorvatská Mladost ročně 15,- Kč a Orlovska straža rovněž 15,- Kč. Viz. Nepodepsáno: Co učiníte pro Orla. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 24, s. 353

zásadám Orla. Název Sokol nemohl u katolíků obstát. Zejména Slovinci si pojem Sokol vykládali jednoznačně ve spojitosti s protikatolickým bojem. Navíc byl Sokol znám i jako skupina usilující o politické postavení a mocenskou pozici v jugoslávské armádě. Zástupci JOZ kromě toho požadovali neutralitu případné jednotné organizace, která se měla v praxi projevit kupříkladu rovnou spoluprací s Československým Sokolem i s Československým Orlem. Vláda v Bělehradě však k orelským postulátům zůstala hluchá. Bylo jasné, že podnikne zásadní krok a ze zákona zruší dosavadní tělocvičné organizace a zavede jednotnou sokolskou státní organizaci. Z tohoto důvodu vydal lublaňský biskup dr. A. B. Jeglič oběžník všem orelským jednotám. V něm vysvětlil daný stav a vyslovil politování nad autoritativním zásahem státu do spolkového života katolíků. Zároveň dal orlům pokyny, jak se mají chovat v případě nucené likvidace své organizace. Nabádal k setrvání v kontaktu s katolickými kněžími, kteří mají zajistit křesťanskou výchovu mládeže. Aby nebyly zcizeny orlovny a spolkové domy, navrhoval dr. Jeglič převést tyto objekty pod správu katolických far. Například lublaňský orelský stadion, vybudovaný architektem Josipem Plečnikem, byl úředně převeden do majetku lublaňského biskupství. Jugoslávský katolický episkopát přešel do ofenzívy a domáhal se prostřednictvím đakovského biskupa dr. Akšamoviće audience u krále.

Vláda nevěděla, co má v daném okamžiku podniknout. Pro její neustálé váhání nakonec k audienci nedošlo. 22. 12. 1929 se konal valný sjezd JOZ, který se, za vyslovené morální podpory evropských katolických tělovýchovných organizací, rozhodl rozpustit jihoslovenské orelské hnutí. Sjezd, jenž ve svém začátku zaslal pozdrav králi Alexandrovi, tímto aktem znemožnil, aby byla JOZ jako celek absorbována novou státní organizací Sokol kraljevine Jugoslavije. Ta vznikla 6. 12. 1929 zákonem o jednotné tělovýchově stejného data, stanovujícím zrušení všech stávajících tělovýchovných organizací a zřízení jediné nástupnické a státem řízení – Sokola království Jugoslávie. Katolický Orel se nenechal zaskočit a přikročil k transformaci s cílem pokračovat v duchovní, zájmově-volnočasové a sociální sféře, když tělovýchova byla fakticky znárodněna a mimo královský Sokol byla alternativní sportovní struktura nezákonná. Obratem se bývalé orelské listy, lublaňská i záhřebská Mladost, změnilly na výchovné časopisy katolické mládeže. Orel se zároveň přetransformoval na hnutí katolické mládeže, jež bylo plně pod vedením jugoslávského episkopátu. Stejně jako orelstvo, rozešlo se dobrovolně i chorvatské sokolstvo. Slovinci a Chorvaté se již nikdy nesjednotili v jedné katolické tělovýchovné organizaci. Jestli liberálové, sokolové a stoupenci královské diktatury doufali, že zrušením Orla paralyzují katolické hnutí jako odstředivou sílu, ukázal se jejich plán lichým. Likvidací samostatného katolického spolku došlo k ještě užšímu sepětí organizovaných katolíků s jejich biskupy. Někdejšího orelstva se totiž biskupové přímo

osobně ujali. Zatímco dříve fungovali jako duchovní rádci nebo při orelských slavnostech sloužili bohoslužby, od roku 1929 se stali jeho reálnými vůdci. Významnou postavou jihoslovanského katolického episkopátu byl biskup-orel z ostrova Krk J. Srebrnič, souzený pro svůj odpor ke královské diktatuře a aktivně vystupující proti Sokolu jako organizaci protináboženské a neslučitelné s katolictvím.⁷⁹ Na počátku roku 1933 podal Slovinc dr. Anton Korošec, poslední premiér předdiktátorské jugoslávské vlády, s dalšími slovinskými představiteli, protest, tzv. punktace, proti nastolení diktátorského královského režimu. Odpovědí vlády byla jeho internace. Místo, kdy byl držen, musela vláda kvůli znemožnění četných významných návštěv, neustále měnit. Naposledy se bývalý ministr ocitl na ostrově Hvar. Současně s ním byli konfinováni bývalý ministr dr. Franc Kulovec, dr. Anton Ogricek a konečně někdejší místostarosta Lublaně a starosta slovinského Orla dr. Markus Natlačen. Rovněž čelný chorvatský politik dr. Vladko Maček byl za projevy nesouhlasu s královskou hegemonií držen v bezpečné internaci nedaleko Bělehradu. Oficiálním odůvodněním jejich zadržení bylo rušení veřejného klidu a pořádku. ČSO vyjadřoval svoji solidaritu s perzekuovanými slovinskými a chorvatskými činiteli. Přes přátelský postoj k Jugoslávii musel vyjádřit rozčarování z nedemokratického postupu jugoslávské vlády.⁸⁰

Zrušení Orla přispělo ke stávajícímu napětí mezi jihoslovanskými národy, zejm. mezi katolickými Slovinci a Chorvaty, kteří v Orlu ztratili významnou národní instituci, na jedné straně a Srby, pokládající se za hlavní nositele myšlenky jednotné královské Jugoslávie, na straně druhé. Nevraživost katolických Jihoslovanů se odrazila mj. v tom, že jedna z nástupnických organizací, chorvatští križari (křižáci) se politicky profilovali výrazně protijugoslávsky, ačkoliv jejich program byl téměř výlučně náboženský a obecně národní s podtržením služby potřebným.⁸¹ Postrádám pozitivní informaci o jejich vazbě na ustašovské hnutí, nicméně není pochyb o križarské averzi vůči srbské hegemonii v Jugoslávii, což je stavělo na stranu protikrálovské opozice.

Vládě, která vykonávala nařízení diktátorské monarchie Alexandra I., se nepodařilo vytvořit jeden masový monolit, pohlit rozvinuté katolické tělocvičné hnutí a z jednoho centra v Bělehradu ovládat výchovu veškeré mládeže. Do Sokola království Jugoslávie vstoupil vlastně pouze dosavadní Jugoslávský sokolský svaz. Zásah do soukromí spolkového života ve snaze zřídit tělovýchovný monopol státu jen utvrdil jihoslovanské orly v odporu vůči vládě, jejíž pověst byla tímto totalitním zásahem na mezinárodní úrovni značně poškozena. Orlové hledali nové formy existence, když jim Srby ovládaný stát nedemokraticky zasáhl do jejich práv. Brzy však orlové našli způsob, jak

⁷⁹ Srebrnič, J.: Tyršův duch. ČSO Brno 1932

⁸⁰ Nepodepsáno: Drobny, A.: Rubrika Veřejný život, Dr. Maček a dr. Korošec nebudou ještě propuštěni na svobodu. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 6, s. 66 – 67

⁸¹ Blíže viz.: P. J. K.: Směrnice výchovy „Križarů“. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 11, s. 126

pokračovat legálně a plnohodnotně ve své práci. Bývalí členové JOZ plánovali na rok 1931 slet v Lublani. K tomuto úkolu přistoupili pod jiným jménem.

Ve 30. letech nastala určitá rekonstrukce někdejšího jugoslávského orelstva, avšak pod jiným jménem a s modifikovaným programem. Název Orel zůstává jako neoficiální označení katolických jihoslovanských spolků v úctě k předchozí bohaté praxi. Do popředí vystupují v této době hlavně chorvatští Križari (Křížáci), kteří vznikli ve 2. pol. 30. let. Intenzivně začali pracovat na organizování jihoslovanské účasti na plánovaném orelském sletu v Praze r. 1939.

Od zavedení jednotné tělovýchovy trval status quo, kdy sportovní činnost mohla být vyvíjena pouze v rámci Sokola Království Jugoslávie. Během 30. let se neukazovala naděje na změnu v tomto směru. Zákon dával Sokolu monopol nad tělovýchovou. Ze slov chorvatského katolického biskupa dr. Srebrniče, podporovatele orlů, zněl jasný odsudek vůči útlaku katolíků, kteří jsou nuceni – chtějí-li sportovat – vstupovat do liberální prosrbské organizace Sokol, která je v rozporu s jejich svědomím. Řečený biskup členství katolíků v Sokole rezolutně odmítal: „Pro nás katolíky stojí tu fakt, že nábožensko-kulturní zásady Sokola Kraljevine Jugoslavije jsou naprosto nepřijatelné.“⁸² Situace se vyhrtila 8. ledna 1933, kdy biskup Srebrnič v krčské katedrále přečetl pastýřský list o Tyršově duchu, který předtím podepsali všichni jugoslávští katoličtí biskupové. V protisokolském odporu hrál hlavní úlohu, proto se trest snesl prvořadě na jeho hlavu, ačkoliv pro stejné provinění bylo souzeno mnoho dalších kněží. Kritizovat Sokola po r. 1939 již fakticky neznamenovalo pouze odpor vůči soukromé organizaci, nýbrž vůči spolku, v jehož čele stál král. Krčský biskup čelil od roku 1933 soudní žalobě za urážku jugoslávského Sokola. 24. června 1935 byl za přečítání pastýřského listu odsouzen na 7 dní do vězení a pokutě 300 dinárů podmíněně na jeden rok. Srebrničův obhájce dr. Oskar Turina nakonec v lednu 1937 dosáhl osvobozujícího rozsudku pro krčského biskupa s tím, že soud uložil žalobci – Sokolu království Jugoslávie zaplatit soudní výlohy. Z tohoto triumfu se přirozeně Československý Orel radoval.⁸³ Fakt, že vlivný biskup vystupující opozičně vůči bělehradskému centralismu nebyl odsouzen zmanipulovaným soudem, svědčí o tom, že v jugoslávské královské diktatuře se uchovávala jistá míra nezávislého rozhodování justice a možnost uspět s obhajobou i proti tak silnému protivníkovi, jakým byl státem protěžovaný Sokol. Obdobný konflikt mezi církví a státem ve skutečně totalitním režimu, např. v nacistickém Německu nebo v Sovětském svazu, by skončil pro obdobně vystupujícího preláta fatálně.

⁸² -Ns-: Co bude s Orlem v Jugoslávii. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 8 – 9, s. 4

⁸³ Nepodepsáno: Krčský biskup dr. Srebrnič osvobozen. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 5, s. 51. Dále: Nepodepsáno: Pastýřský list o Tyršově duchu, tamtéž s. 51 - 53

Když nemohli chorvatští katolíci pokračovat v autonomní tělocvičné praxi podle katolických morálních zásad, sdružili se k r. 1935 v Katolické akci ustavené papežem pro apoštolátní šíření katolické víry v národech, v nichž se šíří nevěra. Na 20 tisíc chorvatských katolíků sdružených v Katolické akci přijalo název križari (křižáci) a s heslem Eucharistie – Oběť – Apoštolát následovalo v otázkách náboženských a kulturních příkladu někdejšího Orla. Sílicí hnutí rostlo pod ochrannými křídly Katolické akce, ačkoliv aspirovalo na samostatnou organizaci. Vedení chorvatských křižáků, organizace s názvem Veliké bratrstvo Križarjev, se ujal bývalý orelský činovník dr. Protulipac. Patronem hnutí se stal sv. Archanděl Michael, vítěz nad ďáblem a velitel nebeských vojsk.⁸⁴

Mezi československými orly a chorvatskými križary se vyvinuly kontakty, jaké měl Československý Orel (ČSO) s někdejší JOZ. Ústřední list ČSO *Orel* pravidelně informoval o vývoji a činnosti jugoslávských križarů. Roku 1939 přinesl například směrnice výchovy križarů, čerpané z časopisu *Križarska Straža*. V jejich programu podtrhovali Češi zejména věrnost križarů svým biskupům a církvi. Pozitivní odezvu měla také križarská práce pro Katolickou akci, kterou vyhlásil papež Pius XI. a v níž vyzýval k účasti katolických laiků na apoštolátu prováděném biskupy, jinými slovy ke spolupráci laiků a biskupů.

Ve slovinském katolickém prostředí se od poloviny 30. let tvořilo hnutí s názvem Zveza slovenskih fantov (Svaz slovinských hochů), které pokračovalo v původním orelském programu, avšak nebylo profilováno výslovně tělovýchovně, neboť platil monopol královského jugoslávského Sokola. Program zvezy byl zaměřen na výchovu mládeže. Spolek vyvíjel osvětovou, duchovní, kulturní i tělovýchovnou činnost. Díky programové úpravě slovenski fantje obešli diskriminující královské nařízení o jednotné tělovýchově.

V čele zvezy stál bývalý činovník JOZ dr. Stanislav Žitko. V součinnosti s touto organizací pracoval Slovinský osvětový svaz – Prosvetna zveza v Lublani. Jednalo se o organizaci působící pouze na kulturním poli vymezeném především divadelní, přednáškovou a pěveckou činností. Zveza slovenskih fantov byla faktickým nástupcem JOZ. Patronem *slovenskih fantje* (Mladá chasa) byl biskup vladyka dr. Anton Bonaventura Jeglič, který se osobně účastnil táborů mládeže a aktivně se podílel na formování slovinské mládeže v duchu katolickém a národním. V zájmu plánovaného orelského sletu v Lublani, na němž měl participovat i ČSO, se jihoslovanské orelstvo sdružilo do organizace Zveza fantovskih odsekov (resp. jeho dívčí odnože Zveza dekliških krožkov – Svaz dívčích kroužků), kde fungovaly zvláště sekce mužská a ženská. Ve změněné politické atmosféře 2. pol. 30. let doznalo změn i oficiální stanovisko Bělehradu vůči katolickým spolkům. Vláška se začala chovat takticky a nebránila veřejné činnosti orelských spolků, které pro srozumitelnost kontinuálně

⁸⁴ -Ns-: Co bude s Orlem v Jugoslávii, o. s., s. 5

nazývám orelskými, ačkoliv toto jméno od r. 1929 nesměly používat. V případě Slovinců se jednalo o jmenovanou zvezu, chorvatští katolíci byli sdruženi v křižarech. Českoslovenští orlové v počtu 2000 osob na jihoslovenské pozvání navštívili 26. – 29. června 1938 slovinskou metropoli Lublaň, kde se zúčastnili svého historicky posledního orelského sletu vůbec.⁸⁵ Jeho organizátorem byl Svaz slovinské katolické mládeže (Zveza slovenskih fantje) a pro naše orly znamenal skutečnou vzpruhu do nadcházejících těžkých let.⁸⁶

Žijící pamětník a účastník lublaňského sletu Josef Vlček (nar. 6. 6. 1920) z Olomouce vedl sletová cvičení mužů. Tehdy působil ve funkci vzdělavatele orelské župy Kadlčákovy v Ostravě a byl činný též v ČSL. Vzpomíná na přátelskou atmosféru tehdejší Lublaně a hlavně bratrské chování Slovinců, kteří ho v jeho slavnostním orelském stejnokroji zdravili v ulicích pozdravem Bog živi! (Zdař Bůh!). Solidarita s ohroženým Československem a duchovní i slovanské bratrství se zde snoubily. Podle vlastních slov zažíval pan Vlček upřímné bratrství od Jihoslovanů, s kterými měl ČSO již ze zakladatelských šrámkových dob živé vazby. Spolu s tehdejším provinciálem českých saleziánů Dona Bosca P. Ignácem Stuchlým se zdržel celý měsíc v Lublani a účastnil se vizitace českých saleziánů působících ve Slovinsku. V osobní vzpomínce pamětníka, který po roce 1989 založil v Olomouci vydavatelství Matice cyrilometodějská a týdeník Světlo, působil slovinský slet v předvečer mnichovského diktátu a následných tragických událostí jako kousek ráje v propukající bouři evropského kontinentu.⁸⁷

Historie slovinských a chorvatských následovníků JOZ skončila za druhé světové války a po ní komunistická jugoslávská vláda nepřipustila jakoukoliv konkurenci svému ideologickému společenskému monopolu.

5. Vzory a průkopníci - E. J. N. Brynych, T. J. Jiroušek, J. E. Krek, K. D. Lutinov, J. Šrámek

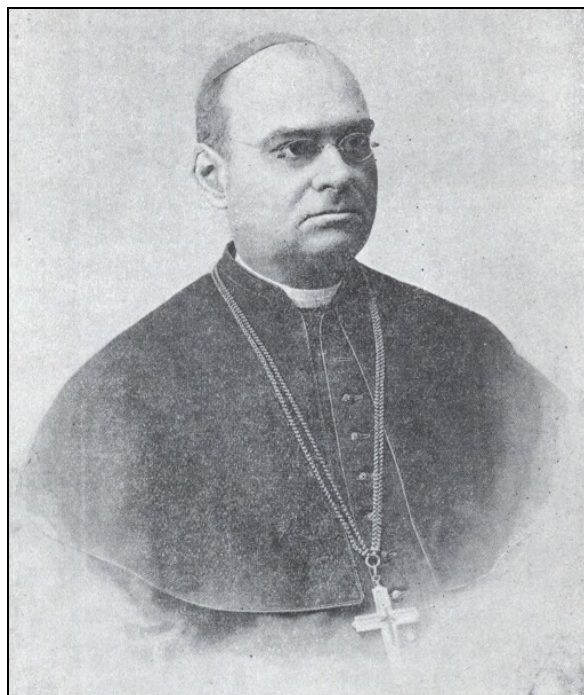
Za přední osobnosti Orla pokládáme v českém prostředí jednak patriarchu sociální buditelské činnosti, královéhradeckého biskupa Eduarda Jana Nepomuckého Brynychy, dále katolického dělníka a novináře Tomáše Josefa Jirouška, v obecném rovině pak básníka Karla Dostála – Lutinova, faktického zakladatele Orla u nás P. Jana Šrámka a J. E. Kreka, jenž jako první

⁸⁵ Papež, J.: K pochopení smyslu Orla slouží jeho dějiny, část 11. In: Orel, Brno 2000, roč. 10, č. 1, s. 8

⁸⁶ Níže v textu uvádím osobní vzpomínku žijícího účastníka lublaňského sletu J. Vlčka, tehdejšího orelského funkcionáře

⁸⁷ Osobní vzpomínky pana Josefa Vlčka na základě rozhovoru s autorem disertace v květnu 2013 a dříve

s orelskou myšlenkou vystoupil. Osobností, jež na sociálním, politickém i orelském poli předznamovali, zakládali a rozvíjeli orelské hnutí, je samozřejmě mnohem více.⁸⁸ My se však dotkneme působení uvedených jednotlivců, kteří vtiskli katolickému sociálnímu hnutí a z něj vyrůstajícímu hnutí orelskému program a cíl.

5. 1. Biskup z Hradce Králové Eduard Jan Nepomucký Brynych (4. 5. 1846 – 20. 11. 1902)⁸⁹

se sice nedožil vzniku Orla, ale svou sociální angažovaností a výzvami po organizování katolíků mu připravil cestu. Díky biskupově neúnavné osvětě bylo samozřejmé, že Orel, který se masově uchytil poprvé hlavně ve východních Čechách. Přijal Brynychovo jméno do názvu své župy.

Ačkoliv byl Brynych současníkem moderních osobností typu A. C. Stojana, pozdějšího olomouckého arcibiskupa, proslul svou buditelskou činností ve šlépějích starší generace, reprezentované proboštem V. S. Štůlcem nebo F. Sušilem.⁹⁰ Brynychovým heslem bylo: proti slovu slovo, proti tisku tisk, proti spolku spolek. Pochopil, že katolíci žijící pod formální ochranou státu, jehož státním náboženstvím je sice katolicismus, ale který je stále více rozleptáván nepřátelskými ideologiemi liberalismu a socialismu, potřebují pro ochranu svých práv odpovídající základnu. Tu

⁸⁸ Strojopisný Materiál J. Hanuše Orelské osobnosti (Brno 1989) obsahuje medailóny 191 orelských osobností

⁸⁹ Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989 (strojopis), s. 3

představovaly spolky a později politické strany. Jeho hlavním působením samozřejmě byla náboženská výchova, k tomu byl jako kněz a biskup povolán prvořadě. Jako vlastenec však také kladl důraz na národní výchovu, což dosvědčoval otevřeným hlášením se k české národnosti v čase protičeských bouří za Rakouska-Uherska (např. v čase bojů o jazyková vládní nařízení druhé poloviny 19. století). Vlivem německého a vídeňského tlaku musel svou českou obranu vysvětlovat dokonce v Římě, kde dosáhl plné rehabilitace.

Součástí dobového apoštolátu a biskupova pastýřského působení byla apologetika, obrana víry. Znalost sociálních problémů a příčin odpadového hnutí ho předurčovaly k veřejné osvětlové činnosti, kterou prováděl jak z kazatelny, tak tiskem.⁹¹

5. 2. Tomáš Josef Jiroušek (30. 5. 1858 – 6. 2. 1940)⁹²

Dělnický původ předurčil T. J. Jirouška do role dělnického politika a vůdce. Z pomocného dělníka se vypracoval na strojního zámečníka a po dokončení průmyslové školy v Praze pracoval

⁹⁰ K jeho veřejné sociální činnosti viz.: Jiroušek, T. J.: Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české od roku 1840 – 1900. Praha Vlast 1900, s. 64 - 67

⁹¹ Příkladem je jeho Štít víry, příručka pro katolíky-břimovance, kteří v nábožensky smíšených osadách přicházejí do styku s protestanty a musejí umět obhájit zásady katolického náboženství. Brynych, E.: Světlo víry. Cyrilometodějské knihkupectví Praha 1892

⁹² Jiroušek, T. J. in: Pehr, M. a kol.: Cestami křesťanské politiky. Akropolis Praha 2007, s. 115 – 116

v různých pražských podnikách. Mezi lety 1879 – 1885 byl aktivní v sociálnědemokratické straně. Spolu s F. L. Chleborádem, J. B. Peckou, L. Zápotockým, J. Barákem ad. Se řadil k zakladatelům českého dělnického hnutí. Za svou politickou činnost pobýval mezi lety 1881 – 1883 vícekrát ve vězení, kvůli tajnému spolčování se socialisty byl vypovězen z Prahy. V průběhu 80. let psal do dělnických tiskovin Spravedlnost, Bojovník a Křik lidu. Přelom u něho nastal v r. 1885 vystoupil ze sociální demokracie pro její protináboženský charakter a internacionalismus. S ideou křesťanského socialismu jej oslovil rajhradský benediktin a tiskový organizátor Placid Jan Mathon, který v klášterní tiskárně vydával jak české, tak německy psané křesťanské noviny směřující prvořadě k dělnictvu. Jiroušek v této době horlivě psal do Katolických dělnických novin, Dělníka, Hlasu ad. V roce 1888 se vrátil do Čech již jako přesvědčený křesťanský socialista odmítající internacionální marxismus sociálních demokratů.

V Praze spolupracoval s P. Tomášem Škrdlem a jeho tiskovým družstvem Vlast, stejně jako s patriarchou křesťanskosociální strany v Čechách ThDr. Rudolfem Horským. S druhým jmenovaným knězem v r. 1894 v Litomyšli založil českou křesťanskosociální stranu, jejíž kolegiálním subjektem byla moravská křesťanskosociální strana Šrámkova. Jiroušek se účastnil stranického ruchu a byl svědkem zvrátů na poli katolické politiky za monarchie, v samostatném Československu byl členem ČSL až do r. 1924, kdy odešel na odpočinek. Působil v řadě katolických tiskovin a podporoval různé katolické spolky, mezi jinými také Orla.

V Jirouškovi máme poctivého kronikáře křesťanskosociálního hnutí,⁹³ jehož organickou součástí byl i Orel. Dělnický patriarcha představoval spíše vlivného politika a novináře než orelského funkcionáře. Vytvořil základy konkurenceschopného a masového spolkového života katolíků v Českém království. Stal se členem Orla a svou neúnavnou spolkovou činností pomáhal nastupujícím českým orelským činovníkům. Orel vyrostl díky organizačnímu podhoubí, jež do našeho společenského života zasadil právě dělník a novinář T. J. Jiroušek. Jeho důraz na sociální a dělnickou otázku ovlivnil také Orla jako hnutí oslovující všechny vrstvy obyvatelstva, dělnický lid přednostně s cílem vymanit jej z vlivu protináboženských socialistických spolků.

⁹³ Jiroušek zmapoval chronologicky a podrobně historii dělnického hnutí, včetně křesťanskosociálního hnutí, a sociální otázky v českých zemích ve třech dílech. Jeho trojdílná práce mapuje zmíněné dějiny mezi lety 1840 – 1909. Viz. Jiroušek, T. J.: Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české od roku 1840 – 1909. Praha Vlast 1909

5. 3. ThDr. Jan Evangelista Krek (27. 11. 1865 – 8. 10. 1917)⁹⁴

Tento katolický kněz, spisovatel, sociolog, politik a novinář pocházel ze slovinské rolnické rodiny z obce Sveti Gregor. V roce 1888 byl vysvěcen na kněze. Na následných vídeňských teologických studiích poznal rakouské křesťanskosociální hnutí. V roce 1892 byl promován doktorem teologie a stal se vikářem lublaňské katedrály. Od roku 1895 působil jako pedagog – tomista v kněžském semináři.

Kamenem úhelným jeho aktivit byla jednak výchova kněžského dorostu a jednak podpora politické angažovanosti katolíků podle sociální encykliky papeže Lva XIII. Rerum novarum. V roce 1892 svolal první slovinský katolický sjezd. V oblasti hospodářské byl zakladatelem družstevních spolků, založen, ale také hospodářských a družstevních škol. Jeho venkovské kořeny ho přiměly více se zajímat o stav zemědělského lidu, pro nějž založil Svaz hospodářských družstev v Lublani. Mezi lety 1897 – 1901 a poté od roku 1907 do konce svého života v r. 1917 zasedal jako poslanec za oblast Kraňska ve vídeňské Říšské radě. V parlamentu zasedal ve Slovinském klubu resp. později v Chorvatsko-slovinském klubu. V roce 1901 byl zvolen také do Kraňského zemského sněmu.

Organizačně reformoval Slovinskou lidovou stranu tím, že tento konzervativní katolický subjekt přeměnil v masové politické hnutí, schopné konkurovat liberálním a socialistickým stranám.

⁹⁴ Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989 (strojopis), s. 7

Katolický a národní prvek tvořily organickou jednotu s odvoláním na tradiční hodnoty slovinského národa. Lidovce dovedl k vítězným volbám ve Slovinsku v roce 1907. Tehdy získali 20 z 24 míst vyhrazených ve vídeňském parlamentu pro slovinské zákonodárce. Spolu se svými spolupracovníky A. Kalanem a I. Žitnikem založil katolické noviny Slovinec a později křesťanskosociální list Glasnik, v r. 1905 pak katolický časopis Naše síla. V desetiletí před první světovou válkou přispíval také do novin Domoljub.

Vedle obrany náboženských a národnostních práv Slovinců (např. se nasazoval pro práva slovinského obyvatelstva v Terstu) usiloval o vytvoření jihoslovanského slovinsko-chorvatského státu v územním rámci monarchie. Za tím účelem kooperoval s Chorvatskou stranou práva Anteho Starčeviče. Byl původcem Májové deklarace vyhlášená na vídeňské Říšské radě, v níž v roce 1917 požadoval státoprávní přestavbu monarchie směrem k potvrzení státního práva Jihoslovanů a k odmítnutí centralismu. Posléze podpořil vznik samostatného jihoslovanského státu spolu s Chorvaty a Srby.

Jeho politické myšlení a praxe ovlivnily také mladého moravského kněze J. Šrámka, který se se slovinským katolickým průkopníkem setkával již ve vídeňském parlamentu a čerpal od něho inspiraci pro budování silného katolického hnutí na Moravě.

Pro nás je důležitá Krekova zakladatelská úloha v Orlu. Analogicky se situací v českých zemích katolíci také ve Slovinsku naráželi na nemožnost spolupráce se slovinským Sokolem a na nedostatek adekvátního spolku, jenž by nahradil odmítaný liberální spolek. Tuto poptávku uspokojil J. E. Krek, který od poloviny 90. let 19. století organizoval orelské tělocvičné odbory při své politické straně. V časové souslednosti se tělocvikáři družili v identických křesťanskosociálních odborech resp. svatojosefských jednotách i v Čechách a na Moravě. K ustavení samostatného slovinského Orla došlo v témže roce 1909, kdy z Lutinovova popudu a Klapilova konkrétního návrhu vznikl první Orel také na Moravě.

5. 4. P. Karel Dostál – Lutinov (22. 9. 1871 – 29. 11. 1923)⁹⁵

Rodák z hanáckého Prostějova a významný představitel katolické literární moderny byl vedle svého kněžského obětnického povolání básník, spisovatel a překladatel. Stál u zrodu Orla a díky svému bouřliváctví ovlivnil konstituování této organizace, když jiní se založením váhali. Těžiště jeho působení tkvělo v poezii a literární aktivitě. Za své druhé – básnické – příjmení si zvolil název říčky Lutina.

Nepodílel se na administrativní práci ve strukturách orelského hnutí, ale poskytl nové katolické tělocvičné jednotě první ideový impuls, nutný k překonání duševního pesimismu a materiálních těžkostí v začátcích. Do služeb organizace dal své umění slova. Jím pozvedal mysl orlů ve složitých začátcích. Jeho jméno je pevně zasazeno do Orla, neboť byl prvním orelským pěvcem, básníkem a tvůrcem textů jak pro orelskou poezii, tak pro orelskou píseň.⁹⁶ Jeho hlavním dílem v tomto směru je text pochodu Hoj, orlí, mocnou perutí.⁹⁷ Tato skladba, vyzývající orly

⁹⁵ Marek, P. – Soldán, L.: Karel Dostál-Lutinov bez mýtů, předsudků a iluzí. Nástin života a díla vůdčí osobnosti českého katolického modernismu. Arca JiMfa Třebíč 1998

⁹⁶ Nejznámější Lutinovův soubor orelských básní nese jméno Orlí fanfáry: Lutinov, K. D. (edit. Zamykal, L.): Orlí fanfáry. Družina literární a umělecká Olomouc 1928

⁹⁷ Text a nápěv hymny Hoj, orlí, mocnou perutí např. in: Odrážka, A. (edit.): Zpěvy domoviny. 333 písní vlasteneckých, orelských a národních v úpravě pro dva hlasy. ČSO Brno 1936, s. 68 – 69

k hrdinství a neohroženému boji za práva Církve a vlasti, se s melodií Josefa Nešvery stala oficiální hymnou orelstva.

Kněžské svěcení přijal na svátek moravských věrozvěstů sv. Cyrila a Metoděje 5. 7. 1894. Po několika kněžských působících zakotvil jako farář v Prostějově, kde se účastnil uměleckého dění, stal se vůdčí postavou katolické literární moderny a kde vydával politický list Ječmínek, jehož součástí učinil přílohu Orel, která se stala první tribunou ještě neexistujícího hnutí. Ve vydávání pokračoval i po oficiálním vzniku Orel, avšak paralelně a bez výslovného souhlasu orelského ústředí. Teprve po oboustranné domluvě přenechal titul ústředí, které z něj udělalo hlavní tiskový orgán Orla. Ačkoliv Lutinov zesnul velmi brzo, z jeho básnického dědictví orlové čerpali v celé své další historii.⁹⁸

5. 5. Msgr. Jan Šrámek (11. 8. 1870 – 22. 4. 1956)⁹⁹

Hanácký rodák Jan Šrámek studoval v mládí arcibiskupský seminář v Kroměříži a po maturitě teologii v Olomouci. Na vlastní přání byl na kněze vysvěcen r. 1892 brněnským českým biskupem Františkem Saleským Bauerem. Ve funkci kooperátora v Novém Jičíně se seznámil

⁹⁸ Nekrolog K. Dostála-Lutinova: Nepodepsáno: Za Karlem Dostálem-Lutinovem. Orel, Brno 1923, roč. VIII., č. 12, s. 192 – 193; Válek, J.: Karel Dostál-Lutinov nám mladým, tamtéž s. 193 – 194

⁹⁹ Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989 (strojopis), s. 17 – 19

Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011
Marek, P. a kol.: Jan Šrámek : kněz, státník, politik. Olomouc, Moneta-FM, 2004

s Karlem Dostálem – Lutinovem. Pro své české myšlení a prosazování českých národních práv museli oba z tohoto německého města odejít. Šrámek po dalších dvou farních působištích zakotvil v bohosloveckém učilišti v Brně.

Jelikož sám pocházel z chudé rodiny, zajímal se Šrámek o sociální situaci dělnických vrstev na venkově i ve městech. Encyklika papeže Lva XIII. Rerum novarum z r. 1891 v něm vzbuzuje zájem o studium politických a sociálních problémů. Ústředním pojmem rodícího se katolického politického hnutí je pojem křesťanský socialismus, jenž bude později modifikován na křesťanský solidarismus kvůli záměně s ateistickým revolučním socialismem. Angažovanost v dělnickém hnutí ho přivede r. 1897 do čela Ústředí katolického dělnictva, ze které vzejdou křesťanskosociální dělnické odbory. Průkopník katolického politického tábora v roce 1899 založil Moravskoslezskou křesťanskosociální stranu na Moravě. Jeho hvězda stoupá. Následují v r. 1906 mandát na moravském zemském sněmu a rok později i mandát vídeňské říšské rady, čímž se Šrámek dostává do vedoucích pater českého politického katolicismu. Profesionální kariéra politika jej neodcizuje dělníkům. Stává se předsedou Říšské československé všeodborové komise křesťanskosociální, která je pravým podhoubím budoucího Orla. Katolická tělovýchova vyrostla institucionální z dělnického odborového hnutí, v němž se pohybovali další budoucí orlové, např. Josef Polák z Hradce Králové a Čeněk Štěpánek z Vídně.

Politika, tělovýchovný spolek, odbory a ještě k tomu všemu přistupuje akademická aktivita, když se r. 1908 stává profesorem sociologie brněnského bohosloví. V roce 1911 založil politický deník Den. Vznik samostatné české katolické tělocvičné organizace Orel oznámil J. Šrámek 31. května 1909 na křesťanskosociálním sjezdu v Olomouci. V roce 1910 byla ustavena Zemská rada Orla na Moravě, v jejímž čele stanul rovněž agilní moravský kněz J. Šrámek. Fakticky organizaci vedl.

Po první světové válce stane v Revolučním národním shromáždění samostatného Československa. Ještě během války dal Šrámek návrh obnovit Orla. Pod jeho vedením Orel za první republiky vzkvétá a stává se přirozenou součástí českého společenského a náboženského života.

Během prvorepublikového dvacetiletí byl Šrámek téměř pořád ministrem čs. vlády v rezortech ministerstva unifikací, veřejných prací, zdravotnictví, pošt, železnic. Následkem toho administrativně spravoval organizaci F. Leiner jako náměstek starosty. Šrámek byl celoživotní starosta Orla. Za okupace předsedal exilové vládě v Londýně a v poválečných letech 1945 – 1948

Šindar, J.: Zemřel pod cizím jménem: dramatický závěr života Jana Šrámka. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2007

zasedal v kabinetu jako náměstek předsedy vlády. Po komunistickém převratu r. 1948 byl po neúspěšném pokusu o útěk do zahraničí držen v internaci, ve které v r. 1956 zemřel.

Je patronem hanácké orelské župy se sídlem v Olomouci.

6. Tělovýchova v Čechách

6. 1. Přehled ostatních českých historických tělovýchovných organizací na našem území v moderní době

6. 1. 1. Sokol

Uvolnění politických poměrů 60. let 19. století spustilo lavinu spolkového života, které záhy poutalo pozornost širokých mas obyvatel. Díky pádu Bachova absolutismu nastal rozmach různých politických a dalších zájmových spolků. Nejvýznamnějším z nich se stal Sokol. První sokolská jednota vstoupila v život v roce 1862 v Praze.¹⁰⁰

Od počátku měl spolek nejen tělovýchovný ráz, ale také hlubší, národně-výchovný smysl. Jako takový se stal Sokol celonárodním hnutím. Jeho význam se posunul. Brzo po jeho vzniku bylo jasné, že spolek není možné nahlížet pouze prizmatem tělovýchovy a zábavy. Jeho význam byl bezpochyby i v rovině politické. S obnovením ústavního života se brzy objevily různé politické směry a později i politické strany. V důsledku postupně sílící politické plurality se přirozeně v liberálním prostředí rozrůžňovala mapa politického života českého národa. Sokol byl však vůči tomuto procesu imunní, neboť byl svého druhu jedinou národní organizací, která byla otevřena Čechům různé názorové orientace. Nalezneme zde liberály, konzervativce, politické katolíky, příslušníky různých sociálních vrstev.

Čelnou zakladatelskou postavou Sokola se stal Miroslav Tyrš (1832 – 1884). Jeho zásluhou se z Pražského Sokola stala mohutné sdružení s propracovanou tělocvičnou metodikou a masovým organizováním členstva. Veškerá činnost byla zasvěcena národní budoucnosti. Důraz na vlastenectví a provozování tělovýchovy, jež v té době začala být populární, přivedl do organizace zástupy Čechů. Ve společnosti postupně Sokol nabyl významu určité národní armády také proto, že

¹⁰⁰ Ustavující valná hromada Tělocvičné jednoty pražské se konala 16. 2. 1862 v Praze. Běžné pojmenování Sokol bylo závazně přijato v r. 1864. Od té doby nesla organizace název Sokol pražský. Blíže in: Beranová, J. – Waic, M.: Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací. NM Praha 1998, s. 5 an.

tělovýchova silně korespondovala s branností.¹⁰¹ Ukázněné řady sokolů v garibaldiovských červených košilích stály coby vlastenecká stráž při pokládání základního kamene Národního divadla či při pohřbu Františka Palackého.

Atraktivitu získávali sokolové rovněž pořádáním tanečních zábav, zejm. maškarních plesů - šibřinek, výletů a podobných společenských akcí. K osvětě členům sloužily spolkové knihovny. Řečníci se věnovali důležitým tématům na přednáškách ve spolkových domech, sokolovnách. Konečně v roce 1871 získala organizace svůj první tiskový orgán s názvem Sokol. Nejrozsáhlejší tělocvičné podniky představovaly slety s masovou účastí cvičícího členstva.¹⁰²

Jednoty Sokola fungovaly formálně samostatně. Vedení organizace cítilo potřebu zdůraznit jednotu hnutí. Primární rozhodnutí v zájmu této věci bylo zřízení župních organizací. V roce 1884 bylo pražským místodržitelstvím povoleno Sokolu župní zřízení. Podle něj se samostatné jednoty mohly sdružovat do vyšších územních orgánů, žup. Zavedení župního zřízení v Sokolu vedlo ke konečné integraci celé organizaci. Tím bylo ustavení České obce sokolské (dále ČOS) v r. 1889. Integrace se však nezastavila. V roce 1896 se ČOS spojila se sokoly na Moravě a ve Slezsku. Sjednocená organizace sokolstva všech zemí Koruny česky nesla název Svaz československého sokolstva. V lednu 1902 byli postupně integrováni sokolové žijící v Dolních Rakousích. V roce 1904 se ČOS stala organizačním centrem všech sokolských jednot v monarchii. Svaz slovanského sokolstva jako nástroj této integrace pozbyl smysl, neboť sokolská organizace našla svou jednotu v ČOS.

První světová válka znamenala nucený konec rozvinuté spolkové činnosti. V r. 1915 byla ČOS rozpuštěna. Zároveň přestaly vycházet spolkové tiskoviny. Za účast na protirakouském odboji byl zatčen ústřední starosta Sokola Josef Scheiner. Činnost Sokola po dobu války fakticky ustala. Členové měli starosti se zachováním spolkového majetku. Zejm. sokolovnám hrozilo zabrání ze strany armády. ČOS byla oslabena také odlivem značné části členstva do válečných zákopů. V zajetí armád Dohody se sokolové podíleli na výstavbě československých legií.

Jakmile v Praze vznikl československý stát 28. října 1918, vznikl vojenský sbor Národní stráž, složená bezmála pouze ze sokolů. Narychlo vyzbrojené dobrovolnické skupiny konaly hlídky a pořádkovou službu zejm. v Praze, ale i v dalších městech, namířené hlavně proti narušitelům pořádku, rabování, pouličním násilnostem atp. V roce 1919 sokolové vytvořili čtyři jednotky Pluku

¹⁰¹ Pojem brannost charakterizoval Orel následovně: „Brannost národa je morální síla, tělesná vyspělost a vojensko-technická zdatnost národního kolektivu a to takové hodnoty a dokonalosti, že dokáže, vedena živelnou vůlí po zachování svobody a nezištnou láskou k národu s úspěchem odrazit každý útok, směřující proti národní svobodě kultuře, civilizaci a jazyku.“ Viz. definice brannosti in: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 18, s. 206

¹⁰² První slet se konal v r. 1882, následoval slet r. 1891 atd.

stráže svobody, které bojovaly na jižním Slovensku proti maďarským bolševikům. Starosta ČOS Josef Scheiner a náčelník Jindřich Vaníček v tomto čase působili na ministerstvu národní obrany při budování nové armády. Nejznámějším zpravodajem ČOS byl Sokolský věstník.

Sokol se postavil německé nacistické hrozbě. Vlastenecké citění a připravenost k boji demonstroval Sokol na manifestačním X. všesokolském sletu v roce 1938.

V okupovaných českých zemích byl Sokol r. 1941 zakázán. Kolem 12 000 sokolů putovalo do německých vězení. Přes 3000 členů Sokola zemřelo v koncentračních táborech. Mnoho jeho členů působil v zahraničním odboji.

Po válce vyletěl počet členů přes jeden milion. Přes prvotní pokus o sjednocení tělovýchovy si Sokol udržel samostatnost. Dokladem nadšení budovat organizaci znovu, po násilném ukončení činnosti za války, se stal XI. slet Sokola na pražském Strahově. Ten se však již konal v červenci 1948 za účasti komunistického vedení státu a v jeho režii. Přesto bylo vystoupení půl milionového davu cvičenců demonstrací proti vládě totality.

Měsíc po únorovém komunistickém puči proběhlo sjednocení československé tělovýchovy pod jednotnou organizací Československé obce sokolské. Té připadl majetek všech ostatních zrušených sportovních organizací.

Jelikož komunisté nemohl plně ovládnout Sokol, zbavovali jej demokraticky smýšlejících osobností. Hned na podzim 1948 akční výbory vyloučili ze Sokola přes 11 000 členů. V roce 1952 byla zrušena ČOS. Její majetek zabavil stát. O rok později se ze zbytků historického spolku stala Dobrovolná sportovní organizace Sokol, která fungovala v rámci sjednocené tělovýchovy a formálně podle nových socialistických zásad.

6. 1. 2. Svaz dělnických tělocvičných jednot (dále DTJ)

Nejstarší dělnická tělovýchovná organizace vznikala na sklonku 19. století v prostředí edukačních a podpůrných sdružení. První tělocvičný odbor vznikl v r. 1892 při Vzdělávacím spolku krejčovských dělníků v Praze. Podobné odbory od tohoto okamžiku vznikaly toutéž cestou také v dalších městech.

Vznik samostatného dělnického spolku s tělovýchovnou náplní měl významnou politickou předeheru a příčinu. 30. března 1897 vyslovili čeští sociálnědemokratičtí poslanci na vídeňské říšské radě protitátoprávní prohlášení, čímž se rozešli s většinovou českou politickou reprezentací usilující o plné uznání práv českých zemí a českého národa v monarchii. Sociální požadavky se

ukázaly být palčivějším problémem než uznání historických práv českého státu. Tento rozkol se přenesl i do Sokola, kde jeho sociálnědemokratičtí členové začali být vnímáni jako zrádci národa. Někteří byli pro své internacionální socialistické smýšlení vylučováni, další odešli ze Sokola dobrovolně.

20. srpna 1897 oznámil sociálnědemokratický list Právo lidu vznik nové tělovýchovné organizace nezávislé na Sokolu. Pod názvem Dělnická tělocvičná jednota v Praze (dále DTJ) začala fungovat nová organizace, která do svých řad zvala proletáře. V úvodu sama sebe prohlásila za obránce práv dělnictva, jež hodlá podporovat tím, že jim poskytne tělesnou i mravní výchovu, aby byli silni k boji za lepší postavení dělníků.

Organizační ohnisko se utvořilo v okruhu typografických dělníků, z nichž se také sestavilo první vedení DTJ. Do funkce starosty nové jednoty byl zvolen Josef Linhart. Od té doby byly v dalších částech Prahy, v Kladně, Ostravě a dalších městech zakládány další jednoty coby odbočky původní mateřské organizace. V praxi však vystupovaly již jako samostatné organizační jednotky. Košatění struktury dělnické tělovýchovné organizace mělo si vyžádat zřízení ústředí koordinující její chod. Za tím účelem vznikl v Praze v roce 1903 Svaz dělnických tělocvičných jednot (SDTJ). Starostou svazu byl zvolen František Hummelhans. Odbočky DTJ Praha a dosavadní dělnické tělocvičné odbory se přeměnily v samostatná sdružení s voleným vedením. V závěru téhož roku čítal počet členů SDTJ 1451 členů organizovaných v 31 jednotách. Do roku 1910 narostla členská základna na 20 000 členů ve 320 jednotách. Podobně jako u Sokola se členstvo dělilo generačně na muže, ženy, dorostence a žáky. Díky zastoupení českého živlu ve Vídni získala DTJ svoji odbočku záhy také v metropoli monarchie. V roce 1912 se jednoty sdružily do Dolnorakouského kraje DTJ, jehož sídlem se stala Vídeň.

Od svého počátku měla SDTJ přirozenou vazbu na sociálnědemokratickou stranu. Jednota se však nestala integrální sekcí strany. Ačkoliv sjezdy SDTJ doporučovaly spolupráci se sociálními demokraty a členství v jejich straně, formálně zůstávaly oba subjekty organizačně oddělené.

V roce 1903 proběhlo první veřejné cvičení jednoty v Praze na Štvanici za účasti 200 cvičících. Plánovanou 1. dělnickou Olympiádu překazila 1. světová válka. V červácích republiky se členové jednoty podíleli na službě v Národních strážích, předchůdci čs. armády. V poválečném čase zažila DTJ prudký nárůst členstva. V závěru roku 1919 dosáhly početní stavy DJT 154 940 a za rok poté 223 665 členů. Tiskovým orgánem hnutí se stal Tělocvičný ruch.

Přes nesporně sílící vliv se DTJ v zápolení o první místo v československé tělovýchově nevyrovнала Sokolu. Oslabení utrpěla také v důsledku změn a přesunů v sociálnědemokratické straně v letech 1920 – 1921. Radikální levicové kruhy v DTJ inklinovaly ke stranické levici

v Československé sociálně demokratické straně dělnické. Dříve než stačili sociálnědemokratičtí funkcionáři proti komunistické agitaci, získala levice na svou stranu většinu členstva.

Přes deklarovanou nezávislost na stranických strukturách a politických kontraverzích do DTJ prosakovaly ostré ideologické rozepře. Jednotná dělnická tělovýchovná organizace skončila 8. května 1921, kdy z iniciativy levice vznikla Federace dělnických tělocvičných jednot (dále FDTJ, později Federace proletářské tělovýchovy - FPT) ovládaná komunisty. Do federace přestoupilo 116 180 osob z celkového počtu 223 665 členů DTJ. V roce 1921 proběhla jak komunistická spartakiáda, tak dělnická olympiáda SDTJ. Členové jednot fluktovali mezi oběma sportovními podniky. Následující roky ubíhaly ve znamení vzájemného přetahování členů mezi oběma dělnickými tělocvičnými jednotami.

Ve 20. letech se DTJ stala členem Socialistické tělovýchovné internacionály, mezinárodní organizace sdružující další evropské sociálnědemokratické dělnické sportovní spolky. Také na vnitrostátní úrovni DTJ pokročila k integraci. Ztrátu členů odpadlých ke komunistické FDTJ částečně nahradila rozšířením svým kontaktů a spoluprací s dělnickými sportovními organizacemi sudetských Němců. V roce 1926 funkcionáři DTJ založili Ústředí socialistických organizací tělovýchovných v ČSR, do které spolu s DTJ vstoupily i německé dělnické sportovní spolky, např. Arbeiter Turn und Sportverband. Spolu s nimi dosáhlo socialistické tělocvičné ústředí na 200 000 cvičících členů.

DTJ se snažila o korektní vztah k Sokolu. Některé spolky, např. Skaut, pokládala DTJ za inspirativní. V náboženské otázce však zaujímal krajně kritické stanovisko k církvím. Zvlášť odmítavý postoj se projevoval nevraživostí vůči katolickému Orlu i vůči ČSL. Součástí dělnické osvětové práce byly přednášky vzdělavatelů DTJ o škodlivosti náboženství, zejm. o jeho rozporu s poznatky moderní vědy.

Mnichovská krize nakrátko sblížila DTJ se sokoly a orly. Členové DTJ jednali s ostatními tělocvičnými spolky o možnosti integrace do jednotné celonárodní organizace. Tento pokus však – podobně jako po r. 1945 – zůstal nenaplněn.

Během nacistické okupace zůstala činnost SDTJ zachována. Kupodivu německá správa rozhodla, že pro ni sociálnědemokratická jednota nepředstavuje ohrožení jejich politických a hospodářských plánů. Po nuceném konci činnosti Sokola v r. 1941 a Orla v r. 1942 vstupovali někteří členové těchto spolků do SDTJ. Naproti tomu se někteří činovníci SDTJ podíleli na sportovních aktivitách protektorátního oficiálního Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, kde se snažili omezit kolaborantské pronacistické snahy kuratorijního vedení.

Plně svobodnou činnost začal opět SDTJ rozvíjet v osvobozeném Československu. V době svého manifestačního sjezdu 27. – 28. září 1947 působilo v řadách jednoty 110.000 členů v 820

jednotách ČSR.¹⁰³ Tehdejší starostou svazu byl sociálnědemokratický poslanec L. Vaverka. DTJ následovala osud sociálnědemokratické strany a byla po r. 1948 včleněna do systému jednotné socialistické tělovýchovy.

6. 1. 3. Federace dělnických tělocvičných jednot – Federace proletářské tělovýchovy

Organizaci komunistické tělovýchovy v meziválečném Československu představovala Federace dělnických tělocvičných jednot (FDTJ), později Federace proletářské tělovýchovy (FPT). Vznikla oddělením od sociálnědemokratického SDTJ dne 8. května 1921. Jejím spolkovým zpravodajem byla Dělnická tělovýchova.

Významným charakteristickým znakem organizace bylo úzké sepětí s Komunistickou stranou Československa (KSČ). Nejvyšším orgánem FDTJ byl sjezd. Jejím hlavním výkonným orgánem byla federální rada resp. později ústřední výbor. Tento orgán řídil organizaci mezi sjezdy a generoval vedoucí funkcionáře: předsedu, náčelníka, vychovatele a další vedoucí činovníky. Starosty od začátku až do konce svobodného Československa byli postupně Antonín Trousil, Bedřich Thelen a Karel Aksamit. Také FDTJ se nadnárodně integrovala. V říjnu 1922 vstoupila do Rudé sportovní internacionály, komunistické mezinárodní tělocvičné organizace založené r. 1921 v Moskvě.

Mimo federaci zůstávala celá řada komunistických sportovních, turistických a dalších zájmových spolků (např. Spartakovi skauti, Dělnický klub turistů). Cílem FDTJ bylo posílit vlastní organizaci pohlcením autonomních komunistických spolků. K plné integraci došlo mezi 25. – 26. prosincem 1926 založením Federace proletářské tělovýchovy. Sjednocená organizace vykazala 110 000 členů. Dramatický pokles členské základny nastal koncem 20. let. Ve 30. letech tyto počty kolísaly mezi 20 – 40 000 členů.

Problémy vyvstaly i v jednání s KSČ, která si přála plně kontrolovat FPT. Vedení federace si naopak hodlalo uchovat samostatnost na politické straně. Jako pro přesvědčené komunisty však tento stav byl vážným dilematem. Činovníci FPT se mj. obávali manipulace ze strany KSČ směrem k politickému zneužití tělocvičného spolku ke skutkům, pro které by mohla být federace právně postižena vzhledem k tomu, že KSČ byla shledávána jako nestátotvorná strana s negativním vztahem k parlamentně demokratickému zřízení a s oddaností komunistické Moskvě. Bezpečnostní orgány ministerstva vnitra se na FDTJ zaměřily v souvislosti se zjištěným podezřením, že KSČ

¹⁰³ Nepodepsáno: Svaz DTJČ jubuluje. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 16, s. 221

chystá v r. 1923 násilné vystoupení proti státu. Oddíly FDTJ měly v tomto pokusu hrát centrální úlohu jako hlavní ozbrojené složky. Ačkoliv se nakonec tyto zprávy nepotvrdily v praxi, již zůstala FDTJ v hledáčkích policie a činnost rudých tělocvikářů byla trvale monitorována.

FPT uznávala svoji příslušnost ke KSČ, ale aby si zároveň uchovala svoji autonomii a vyhnula se vlastnímu zneužití pro politické cíle (jako např. úderná síla k rozbíjení schůzí cizích politických stran), trvali její funkcionáři na paragrafech spolkového zákona z r. 1867, který tělocvičným sdružením zakazoval politickou aktivitu. Proponovanou autonomii se však FDTJ a FTP nepodařilo uhájit. Sjezd FDTJ v r. 1926 a V. sjezd KSČ v r. 1929 se shodně usnesly na uznání integrity obou organizací s tím, že proletářská tělovýchovná federace uznává plně zásady třídního boje a podřizuje se stranickému vedení. Integrace s komunistickou stranu se stala faktem.

Pod vlivem agresivního gottwaldovského vedení následovaly ostrou politickou linii také komunističtí tělocvikáři, když na přelomu 20. a 30. let shodně označili všechny nekomunistické tělovýchovné organizace za fašistické s výjimkou sociálnědemokratické DTJ, pro kterou užíli označení sociálfašistická. Politická nomenklatura byla důsledně aplikována i na tělovýchovnou zájmovou oblast. Tato opozičnost se změnila až v polovině 30. let vlivem nové praxe tzv. lidové fronty a sblížování komunistických a sociálnědemokratických stran ve společném boji proti krajní pravici.

Vzrůstající bojovnost FDTJ zapříčiňovala odvetná opatření státu. V roce 1924 zachytili učitelé v některých školách štvavé kalendáře FDTJ napadající ostatní tělocvičné jednoty. Zemské školní rady zakázaly následně cvičení školní mládeže v FDTJ. Mnohem závažnější dopady na činnost organizace mělo rozhodnutí úřadů zakázat komunistickou spartakiádu v r. 1928. Nepomohlo ani prohlášení čelných představitelů FDTJ o formální nezávislosti jejich sdružení na KSČ. Úředníci ministerstva vnitra znali provázanost obou subjektů. Navíc tiskové orgány FDTJ a FPT Výboj a Spartakus otevřeně hlásaly potřebu zavést diktaturu proletariátu.¹⁰⁴ Jasně politické cíle nebylo možné vyvážit tělovýchovou, pěveckou činností, turistikou aj. zájmovými aktivitami. KSČ učinila z FDTJ - FPT nástroj vlastní politiky a pod tímto prizmatem byla organizace nahlížena i státem.

FPT následovala osud KSČ. Když v říjnu 1938 byla činnost komunistické strany v ČSR zakázána, byla úředně rozpuštěna také FTP.

¹⁰⁴ Beranová, J. – Waic, M.: Kulturně výchovná a vzdělávací činnost, ... c. d., s. 91

6. 2. Statistický přehled

6. 2. 1. Počet jednot a členů čs. tělovýchovných organizací k r. 1925¹⁰⁵

Organizace	Počet jednot	%	Počet členů	%
Sokol	3121	49.21	644.846	67
Orel	1213	19.71	125.924	13.10
DTJ	881	13.89	96.606	10.04
FDTJ	1090	17.19	94.981	9.86
Celkem	6305	100	962.357	100

Srovnání členské základny roku 1931 a 1935¹⁰⁶

Organizace	Členstvo 1931	Členstvo 1935	%
Sokol	683.510	759.916	11.18
Orel	111.501	160.289	43.76
DTJ	138.791	142.335	2.55

6. 2. 2. Členstvo čs. tělovýchovných organizací podle generačního rozdělení a podle pohlaví k r. 1925¹⁰⁷

Organizace	Členové	Členky	Dorostenci	Dorostenky	Žáci	Žákyně
Sokol	252.426	97.869	42.285	36.818	104.833	110.615
Orel	39.594	31.398	8947	9117	18.076	18.792
DTJ	37.651	11.439	7847	6295	17.083	16.291
FDTJ	36.885	10.860	7147	6171	16.866	17.052
Celkem	366.556	151.566	66.226	58.401	156.858	162.750

¹⁰⁵ Klimeš, B.: Stav tělocvičných sdružení v Československý. In: Orelský věstník, Praha 1925, roč. IV., č. 3, s. 35

¹⁰⁶ Nepodepsáno: Mohutný vzrůst Čsl. Orla. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 6 – 7, s. 63

¹⁰⁷ Klimeš, B.: Stav tělocvičných sdružení, o. c., s. 35

II. OREL V ČESKÝCH ZEMÍCH 1909-1948

1. Křesťanskosociální Sokol a Orel v Čechách v čase rakousko-uherské monarchie 1909-1918. Začátky orelské organizace v českých zemích

1. 1. Křesťanské dělnické tělocvičné spolky a křesťanskosociální Sokol – předchůdci Orla. Počátky Orla ve východních Čechách v roce 1909 – orelská župa Edvarda Jana Nepomuckého Brynycha v Hradci Králové

Rok 1909 pokládáme za rok vlastního vzniku Orla na Moravě. V Čechách ustavení orelské organizace proběhlo o rok později. Vznik Orla znamenal rozchod většiny katolíků se Sokolem. Orel vznikl a fungoval až do konce Rakouska-Uherska na zemském principu. Česká i moravská organizace byla spravována odděleně, každá fungovala pod vlastním zemským vedením. K založení Orla vedle poměrně složitá cesta. Samostatní katoličtí tělocvikáři se museli v prostředí české společnosti přelomu 19. a 20. století energicky prosazovat.

Od založení Sokola r. 1862 byli katolíci české národnosti v rakouské monarchii členy této celonárodní tělovýchovné organizace. Členství v Sokole znamenalo víc než jen pravidelné cvičení podle vypracované metodiky. Bylo vlasteneckým projevem, přihlášením se k národní myšlence, k českému národnímu politickému programu. Odklon od této organizace pak v sobě mohl nést stigma národní zrady.

Pro katolíky české národnosti bylo přirozené hlásit se ke svému národu. Byli k tomu vychováni svými vlasteneckými kněžími. Proto nespatovali rozkol mezi příslušností ke katolické církvi a k sokolské organizaci, ačkoliv již od začátku existence Sokola nebyl poměr mezi sokolskými zásadami a učením Církve kompaktní. Hlavními argumenty katolického hnutí proti sokolské organizaci byly náboženský indiferentismus, plodící odpad od víry, a jednostranné pohanské oslavení těla.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Osamostatnění katolické tělovýchovy od Sokola v křesťanskosociálním odboru tělocvičném při Svatojosefské jednotě v Brně-Lišni již 5. 7. 1902 bylo diktováno poznatkem „že v tělocvičných jednotách sokolských jest mládež naše vychovávána k náboženské lhostejnosti, která ve svých důsledcích končí bezvěřím a přímo chorobnou nenávisť ke všemu křesťanskému a zvláště k církvi katolické.“ Za příčiny odchodu bylo také uváděno sokolské ponižování svých katolických členů, což nebylo celoplošné, ale tyto případy se množily; kamenem sváru byla nedělní povinná účast na mši sv. překrývající se se spolkovými cvičeními. Tíživým obviněním byl odmítavý názor sokolského vedení vůči katolické církvi. In: David, H.: Dějiny orelstva. ZR ČSO Praha 1923, s. 3. Zakladatelé Sokola Tyrš a Fügner se inspirovali antickým vzorem pěstování tělesné síly, což v prostředí většinově křesťanského národa bylo katolickými mysliteli a hierarchií chápáno jako pohanské adorování lidského těla, přičemž posvátné klanění náleží výlučně Bohu: „Výchova

Pro pochopení smyslu vzniku Orla je nutné znát vztah katolické církve a Sokola. Od tohoto vztahu se totiž odvozovaly další děje, které vyústily ve vznik samostatné katolické tělovýchovné organizace.

Od 90. let 19. století a na přelomu století následujícího konflikty nabíraly na síle. Liberální sokolské vedení se vyhlašovalo stále jasněji proti katolické církvi, ve které spatřovalo konkurenci ve vlivu na národ a kterou propagandisticky vykreslovalo jako utiskovatele národní svobody.

Vše vygradovalo veřejnou protináboženskou kampaní sokolského vedení vůči katolické církvi. Vzhledem ke skutečnosti, že katolická církev byla nejsilnějším náboženským subjektem u nás, směřovalo antiteistické úsilí převážně proti ní. Protestantské denominace se na protikatolické agitaci často přizívaly, např. v souvislosti s obnovovaným husovským kultem.

Volbou dr. Josefa Scheinera starostou Sokola r. 1898 se zintenzivnila snaha, aby se Sokol zcela rozešel s katolickou církvi. Sokol se masově zúčastnil světového sjezdu Volné myšlenky, mezinárodní organizace bojující proti náboženství, v Praze dne 8. září 1907. Byla to podpora masová proto, že celkem 86 jednot přijalo účast na tomto sjezdu. Tento akt byl jedním z pádných důvodů k tomu, aby se katolíci začali ohlížet po vlastní organizaci.

Na průběžné protináboženské výpady Sokola katoličtí činovníci reagovali. Josef Polák z Hradce Králové a Boleslav Pavlík-Sychra z Českých Budějovic, kteří se v budoucnu postaví do čela katolického Orla, jako příslušníci českých křesťanskosociálních spolků, vystoupili již v r. 1897 na schůzi důvěrníků katolických spolků v Hradci Králové s příspěvkem o pěstování vlastní tělovýchovy na čistě katolických základech.¹⁰⁹

Prvním krokem ke zbudování samostatné katolické tělovýchovné organizace byl návrh Josefa Poláka zřídit při stávajících katolických spolcích tělocvičné odbory, které umožní tužit tělo, aniž by

tělesná pak měla vzorem pohanský kult těla, přičemž vzdělání a zušlechťování ducha na zásadách církve Kristovy bylo úplně opomíjeno.“ Tamtéž. Tyršův postoj k náboženství nebyl sice v pravém slova smyslu zamítavý, ale indiferentní do té míry, že v důsledcích schvaloval vystoupení z katolické resp. jakékoliv jiné církve, nesrovnává-li se učení dané církve s jeho osobním přesvědčením. Tento subjektivismus a liberalismus je evidentně v rozporu s církevní naukou a morálkou, protože zakladatel Sokola upřednostňoval osobní názor před objektivním učením církve. Tyršovo náboženství byl prakticky pantheismus a všelidství reprezentované hesly rovnost, volnost, bratrství. Není kompaktní s náboženstvím osobního Boha. Kategorie národa dostává u Tyrše božský význam. Viz. Srebrnič, J.: Tyršův duch. Brno 1932, s. 20 – 21. Další doklady sokolského odporu proti katolické církvi a Tyršova bezvěrectví v listu jugoslávského episkopátu ze 17. prosince 1932, kritizujícího sokolské kořeny i soudobé sokolské organizace československou a jihoslovenskou viz.: 19 jugoslávských biskupů: Katolický episkopát jugoslávský o sokolském duchu Tyršovy soustavy. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 3 – 4, s. 21 - 23

¹⁰⁹ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921. Brynychova župa ČSO Hradec Králové, nedatováno (nejdříve vydáno r. 1921), s. 4 - 5

katolíci museli vstupovat do tělovýchovných organizací, které nemají kladný vztah k víře. V tomto okamžiku, v červácích katolického tělocviku, ještě nepanovala úplná jednota v názoru, zda zbudovat vlastní organizaci či nikoliv. Odmítavé důvody byly motivovány nejen snahou zachovat národní jednotu demonstrovanou v Sokole, nýbrž měly často svou praktickou ekonomickou příčinu. Palčivým problémem pro vznik samostatné organizace byly finance. Osamostatnění by totiž samosebou přineslo potřebu budování vlastních cvičišť, tělocvičen, spolkových místností, publikací atd. Katolickým spolkovým činovníkům v té době zatím chyběla potřebná rozhodnost a nutné zázemí. Tělocvičné odbory při existujících katolických spolcích a politických stranách byly prozatím vyhovující alternativou.

Ústřední osobnosti tělocvičného ruchu v Čechách dlouhodobě zůstaly Pavlík-Sychra a Polák. Oba muži pracovali na výstavbě struktury budoucího hnutí, pro něž zatím neexistoval ani jednotný název. Čas uzrál v r. 1906, kdy Pavlík-Sychra navrhnul Polákovi zakládání spolků se stejným statutem, jaký má Sokol. Sbližování Sokola a Volné myšlenky vyslalo ke katolíkům jsoucím mimo sokolské řady vážné varování, aby katolíci působící v Sokolu postupně neodpadli od víry.

V roce 1907 Pavlík-Sychra vypracoval v Českých Budějovicích stanovy samostatného Křesťanskosociálního Sokola a v témže roce začal zakládat samostatné křesťanskosociální sokolské jednoty. První jednota Křesťanskosociálního Sokola vznikla daleko od zakladatelského centra, ve Vrapicích u Kladna. Místní kněz čelil hrozbě sokolů a pokrokářů, kteří mu slibovali, že pokud přijde založit katolickou tělocvičnou jednotu do místní restaurace, strhají z něho kleriku. Tyto výhrůžky však byly plané, a tak se v jedné z nejskromnějších hornických osad Čech uchytila první česká jednota křesťanskosociálního Sokola. Následovaly katolické sokolské jednoty v jihočeských Netolicích, dalším byl Sokol Puchmajer v Radnicích u Plzně, Sokol Jirsík v Českých Budějovicích a následně křesťanskosociální jednota ve Sloupnici u Litomyšle. Názvy místních jednot byly často doplňovány jmény významných katolických osobností vážících se k místu vzniku.

Taktika Josefa Poláka byla poněkud odlišná než u jeho budějovického kolegy. Zakládání samostatných jednot pokládal Polák za předčasné, neboť v mnoha místech Českého království nebyla situace v Sokole tak protinábožensky vyhocená. Na mnoha místech probíhala koexistence katolíků s nekatolíky v Sokolu bezproblémově, pokud dané sokolské jednoty netvořili přímo výhradně katolíci.

Ještě před organizováním samostatných tělocvičných odborů se Polák angažoval při vzniku křesťanských dělnických pracovních odborů, které jako protiváha sociálnědemokratických odborů nesly název Všeodborové sdružení křesťanského dělnictva (dále VSKD). Na Moravě zakládal ve stejné době takové spolky mladý katolický kněz Jan Šrámek. Záhy při nich na Moravě začaly

vznikat tělocvičné odbory mládeže. To byla pravá inspirace pro Josefa Poláka, tehdejšího sekretáře Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva v Čechách. Aby posílil organizaci křesťanského dělnictva, zakládal při ní vlastní tělocvičné odbory. Tyto odbory pokládáme za samotný základ budoucího Orla v Čechách. Tento název si také osvojily ještě před r. 1909, který pokládáme za historické datum vzniku české a moravské organizace Orla.

Oproti Pavlíku-Sychrovi tedy Polák postupoval opatrněji. Nerozhodl se zakládat samostatnou tělocvičnou jednotu na zelené louce, ale budoval strukturu hnutí uvnitř silnějšího subjektu. Možné osamostatnění ponechával jako eventualitu do budoucna. První pilotní tělocvičný odbor Orla založil při odbočce Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva v Hradci Králové roku 1906. Zajistil nejen administrativní založení spolku, ale postaral se také o jeho vybavení sportovním náčiním. Tito prvotní orlové kromě nadšení nedisponovali žádným výrazným kapitálem, proto v ostatním konání byli odkázáni na svépomoc. Při překonávání odporu u existujících katolických i nekatolických spolků pokrývajících místní tělovýchovu se Polákův tělocvičný orelský odbor utěšeně rozvíjel do té míry, že rozšířil svoje působení i na východočeský venkov. Po Polákově boku stanuli záhy věrní pomocníci. S organizační výstavbou pomáhali J. Havelka a F. Táborský, praktické tělovýchovy a její metodiky se chopil V. Kadeřábek. Z kněží se k hnutí přihlásil aktivní kaplan Robert Vala z České Třebové.

V této době ještě nemůžeme hovořit o suverénní orelské organizaci, nýbrž o dělnických křesťanských odborech s názvem Orel, jež však podléhaly VSKD. Analogicky k tomu neexistoval žádný samostatný orelský tiskový orgán. Josef Polák založil v tuto dobu časopis Práce, který se stal první hlásnou troubou křesťansky pojímané tělovýchovy.

Průkopníci nového hnutí naráželi na odpor nejen u Sokola, jehož se z důvodů národní jednoty drželi i mnozí katolíci, ale i u čistě katolických spolků, jejichž členové argumentovali nutností zachovat jednotu. Tělocvičné odbory pokládali za nadbytečnou novotu. Katolická inteligence se k Polákovým odborům chovala rovněž chladně. Ani klérus se zprvu neřadil k jejich příznivcům. Historicky a sociologicky je zajímavé, že průkopníky křesťanských tělocvičných odborů byli dělníci jak v Čechách, tak na Moravě.

Výhodou pro Polákovy orly byl fakt, že VSKD poskytlo svou síť organizací pro šíření tělocvičných odborů. Křesťanské dělnické odbory měly, kromě východních Čech, svoje odbočky také v jižních, středních i severních Čechách. Po této síti se šířila i orelská myšlenka a orelské jednoty.

Progresivní tělocvičné odbory pronikaly také na jih Čech, do oblasti, ve které působily křesťanosociální sokolské jednoty Pavlíka-Sychry. Jeho hnutí spíše stagnovalo, což bylo impulsem ke svolání sjezdu majícího oživit činnost v jednotách. Pavlík-Sychra obeslal delegáty

svých jednot s pozvánkou na sjezd spojený s tělocvičným kursem na dny 11. – 18. září 1909 v Praze. Jeho nadšení bylo hlavním motorem celého podniku. To však pro obnovu organizace nestačilo. Jistě i geografická vzdálenost jednot a nedostatek organizačních kádřů znamenaly postupné chřadnutí křesťanskosociálního Sokola. Pro své členy nicméně Pavlík-Sychra zavedl speciální kroj z tmavě šedé látky, při jehož komponování vycházel ze sokolského kroje (čamara, kajda, jezdecké kalhoty a vysoké jezdecké boty, čepice se sokolím perem). Místo koženého opasku nosili členové kolem pasu pruh látky v barvách slovanské trikolory. Ve své snaze se Pavlík-Sychra opíral o podporu českobudějovického biskupství, což nebylo zanedbatelné. Tuto podporu východočeští orlové neměli.

Čeští orlové ve slavnostních krojích a cvičebních úborech mezi lety 1909 – 1914. Kabátec – čamara se šňůrami na zapínání měl černou barvu, košile bez kravaty byla barvy bílé

V této době katolický politický ani obecně spolkový proud nezaznamenával zvláštní úspěchy mezi obyvatelstvem. Mnohem progresivněji si počínali liberálové a hlavně různé socialistické organizace zejm. vzhledem k zastoupení u dělnictva. V této situaci se konkurence mezi křesťanskosociálními sokoly a křesťanskými dělnickými odbory jevila oprávněně jako kontraproduktivní a pohoršlivá, neboť mezi křesťany má panovat jednota.

Společné jednací fórum o sjednocení katolických tělocvičných organizací se konalo v Hradci Králové, kam byl na 31. srpna až 2. září 1909 svolán všeobecný katolický sjezd, jehož se zúčastnili delegáti z Čech i Moravy. Na jednání se dostavili jak Polák se zástupci svých odborů, tak Pavlík-Sychra se svými křesťanskosociálními sokoly. Velká část delegátů se vyslovila pro nový název Orel. Jihočeské křídlo naopak, podle očekávání, hájilo původní název Sokol, od něž si slibovali zachování kontinuity na tradiční české národní hnutí alespoň podle názvu, když formálně se Scheinerovým Sokolem byla spolupráce vyloučena.

Po četných kontraverzích o sjednocení, společném názvu a kroji navrhl F. Šupka, ať o této otázce rozhodnou výkonné výbory dotčených organizací v Čech a na Moravě. Konečné rozhodnutí se tímto krokem oddálilo, neboť se z centrálního sjezdu věc vrátila de facto do místních organizací.

Trval stav faktické roztržičnosti tělocvičného hnutí českých a moravských katolíků. V této situaci, před konečným rozhodnutím o sjednocení, založili Polákovi orlové v Černilově nominálně první jednotu Orla s vlastními stanovami: Orel Brynych. Své jméno nesla po slavném královéhradeckém biskupovi Edvardu Janu Nepomuckém Brynychovi (1846 - 1902), který proslul jako významný iniciátor katolického spolkového života své diecéze. V této jednotě byla roku 1921 postavena vůbec první orlovna Brynychovy župy, která byla o dva roky později kapacitně rozšířena.¹¹⁰

Zemský vývoj v Čechách a na Moravě se lišil. Moravští organizátoři tělocvičného ruchu šli v té době rovněž svou cestou. Šrámkovi místní orlové začali nosit černé stejnokroje sokolského střihu (tj. černou čamaru, čepici s orlím perem) a modré košile. Vývoj v moravském Orlu byl mnohem pokročilejší než v Čechách. Moravské křesťanskosociální tělocvičné odbory byly již 31. května 1909 pojmenovány Orel. První moravská orlovna byla otevřena 15. prosince 1912 ve Vyškově, v hanáckém městě, jež roku 1909 proslulo pořádáním prvního sletu křesťanskosociálních tělocvičných odborů, toho roku nazvaných podle slovinského vzoru Orel.

Ústředí orelských odborů v Brně rozhodlo uspořádat 5. září 1909 První zemský slet Orla ve Vyškově. Prostrná cvičení zorganizovali bratři Josef Horňák a Karel Riegl, oba vyškovští orlové. Silný vyškovský Sokol s podporou města, socialistických stran a Volné myšlenky uspořádal ve stejný

¹¹⁰ Černilovská orlovna byla příkladem svépomocného úsilí členstva, jež ji od základu vybuvovalo. Členové ze selského stavu zdarma sváželi na povozech stavební materiál, členové-zedníci a tesaři pracovali na stavbě samotné. Ostatní členové přiložili dle potřeby ruku k dílu. Spiritus agens celého díla byl starosta jednoty, katolický kněz dp. Vacek. Během třech následujících let již orlovna byla téměř zbavena všech dluhů. Interiér orlovně tvořilo jeviště a hlavní sál. Pod heslem svůj k svému byla orlovna kompletně vybavena standardním tělocvičným nářadím od orelské firmy br. Jana Richtera z Brna. Instalaci nářadí provedl hospodářský správce orlovně br. Ludvík Sláma, který na své náklady vyrobil pro tělocvičnu kladinu, nářadové věšáky a ribstole. Viz. Nepodepsáno: Ze župy Brynychovy. Černilov. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 7, s. 109

termín vlastní slet s cílem početně zastínit orelský tělocvičný podnik. Nešlo primárně o cvičení, ale o snahu překazit orelský slet všemi prostředky. Sokolská župa Chelčického mobilizovala proti orlům všechny sokolské síly. Zvala na svůj slet každého moravského sokola, aby přijel zamezit klerikální akci. Vedení České obce sokolské podpořilo vyškovské sokoly vysláním ústředního náčelníka dr. Vaníčka a jednatele dr. Hellera. I přes zaručení obou organizací o řádném průběhu sletů byly posíleny počty vyškovského četnictva o 60 osob, neboť se očekávaly střety mezi katolickým a pokrokařským táborem. Právě v tomto městě, jež má v historii Orla své čestné místo, byla vybudována 15. prosince 1912 také první orlovna. Během 1. světové války bohužel budova vyhořela.

Tento historicky první orelský slet si zaslouží náležitou pozornost. Dopoledne 5. září 1909 začal slet pochodem, kdy Vyškovem defilovalo 100 dorostenců, 30 členek-žen a 500 orlů-mužů. Mezi krojovanými vynikly zvláště Hanačky, jež doplnili krojovaní ze všech částí Moravy. Následovala bohoslužba za zdar sletu. Z řečniště na sletovém stadionu zúčastněné pozdravil křesťanskosociální politik a kněz P. Jan Šrámek. Profesionálně připravené cvičení prostných předvedlo 417 cvičenců. Se svými cviky nastoupil orelský dorost z Vyškova a Drnovic. Samostatně se pod vedením prostějovského náčelníka Františka Příklad na cvičišti představily orelské odbory z Vyškova, Kroměříže a Prostějova. Tělovýchovný program zakončilo 15 družstev cviky na náradí. Spolu s orly z 36 moravských odborů vystoupili už na tomto zakladatelském sletu orlové z vídeňského odboru.

Přes hladký průběh cvičení obou organizací, Orla i Sokola, došlo v závěru tělovýchovného dne k násilnému incidentu. Paralelně s orelským sletem probíhalo sokolské cvičení v centru Vyškova. Orelský slet skončil dříve než sokolský a tak se šlo několik hanačských orlů z Němčic podívat na sokolské cvičení. Tím překročili hranici, kterou bylo třeba respektovat pro zachování klidu. Orlové byly napadeni a zraněni. Po úspěšném cvičení zakončili orlové svůj slet průvodem na nádraží. Pokrokaři a sokolové jim zastoupili cestu. Na orly dopadaly lahve a kamení. Obě skupiny od sebe pohotově oddělilo četnictvo. Nepodařilo se sice zabránit násilným rvačkám na vlakovém nádraží, ale hlavní věcí bylo, že orelský slet se podařil a pomohl popularizovat a rozšířit Orla na celé Moravě. Ještě v témže roce vzniklo na Moravě 34 nových orelských odborů.

Tento historicky první orelský slet se odehrál na Moravě, která měla před českými orly náskok ve všech směrech. Významně inspiroval české orelské činovníky. V čase vyškovského sletu pracoval Josef Polák na konstituování novopackého, litomyšlského a královéhradeckého okrsku se sídlem v Týništi nad Orlicí. Okrsky sloužily jako koordinační orgány sdružující více orelských odborů. Jejich smyslem bylo odstranit izolovanost některých místních odborů a učinit spolupráci

odborů s ústředím pružnější. Hradecké ústředí vypracovávalo tělocvičnou metodiku, plánovalo vlastní slety, vznikala sekce orelské mládeže, organizátoři podnikali přednáškové akce mezi rolníky.

Prvotní laboratoří Orla byl královéhradecký kraj. Polák hodlal však Orla rozšířit postupně také na ostatní kraje Českého království a postupně dospět k plnému osamostatnění. V roce 1910 vypracoval organizační řád pro krajské organizace, které nazval podle klasického označení župami. Základní členění počítalo se župami podle jednoduchých geografických názvů. Vznikly župy východočeská se sídlem v Hradci Králové, středočeská se sídlem v Praze, západočeská se sídlem v Plzni, severočeská se sídlem v Mladé Boleslavi a jihočeská se sídlem v Českých Budějovicích. Nejvíce propracovaná však byla struktura župy východočeské, kde již existovaly okrsky a jednoty, o které se nejvíce zasloužil okruh kolem Josefa Poláka.

Na Polákově organizačním centru spočívala celá tíha pořádání tělocvičných kurzů, funkcionářských školení pro zakládání a vedení jednoty atd. Vysněnou korunou vynakládaného úsilí byla pro Poláka a jeho orly jednoty českého katolického hnutí alespoň v rovině tělovýchovné.

Rok po sjednocení moravského Orla přikročili i čeští katolíci aktivní v tělocvičném ruchu k aktu sjednocení. 14. – 15. srpna 1910 se čeští orlové zúčastnili jako hosté II. moravského zemského sletu Orla v Kroměříži. Tělovýchovnému programu vždy předcházely bohoslužby. Všichni účastníci sletu pochodovali v první den konání na hlavní kroměřížské náměstí, kde se konala slavnostní mše sv. Každý počin začínal v Orlu znamením kříže. Úřední písemnosti interního rázu, např. zápisy ze schůzí, měly před oslovením zúčastněných zpravidla střelnou modlitbu Ve jménu Páně! Rovněž vrcholný tělocvičný podnik musel mít iniciován duchovním způsobem.

Sletový průvod na mši sv. zahajovali naši krajané – orlové z vídeňského Orla. Následovalo je 300 dorostenců a 300 orlic pod vedením vyškovské náčelní ses. Skácelové. Průvod uzavíralo 1500 orlů-mužů, které vedl br. náčelník Přikryl. Všechny skupiny členstva šly ustrojeny ve spolkovém kroji. Na venkovním stadionu vystoupilo před zraky diváků na 600 mužů, 200 žen a 300 členů orelské mládeže. Ženy předvedly cvičení s kužely, prostějovští a vyškovští orlové cvičily na nářadí. V manifestačním odpoledním průvodu šlo několik tisíc orlů. Návštěvnost sletu činila kolem 20 tisíc osob, na cvičišti se vystřídalo celkem 1192 příslušníků tělocvičných oddílů.

Polákova královéhradecká delegace načerpala novou inspiraci a posilu z moravského sletu. Slet vytvořil příznivý obraz Orla v moravské společnosti. Díky tomuto významnému podniku rostl zájem o Orla. Dokladem toho bylo založení nových 38 odborů Orla na Moravě. V zemské organizaci moravského Orla bylo v tuto dobu zapsáno na 7000 členů, zatímco předválečný Orel v Čechách dosáhl kolem 2000 členů, a to převážně ve východních Čechách. Pro budoucnost zůstával moravský Orel průbojnější a perspektivnější než jeho český protějšek. Po r. 1918, v čase tvoření jednotné

celostátní orelské organizace, bude tento fakt rozhodující pro obsazení vedoucích funkcí. Směrodatnou autoritou bude pak moravské vedení, přičemž Čechy budou trvale periferií hnutí.

Na Moravě se v tomto čase vyjasnil vztah mezi Sokolem a Orlem, který se stával na mnoha místech plnohodnotným partnerem Sokola. Česká obec sokolská se sice odmítavě vyslovila k orelskému sletu, zato však nabádala ve svém prohlášení svoje členy, aby se vůči svým orelským bratrům chovali vždy zdvořile. Sokolské prohlášení je významným dokumentem o snaze najít k sobě cestu, nebo se alespoň gentlemansky respektovat. Tento krok svědčí o tom, že historie Orla není jen trvalá konfrontace se Sokolem, ale že si slušní lidé z obou významných národních organizací dokázali vyslat i slušné gesto.

Sled moravských zemských cvičení pokračoval po dvou letech. 11. srpna 1912 moravská zemská organizace uspořádala v osvědčené Kroměříži svůj III. zemský slet. Za zdar podniku sloužil na začátku brněnský augustiniánský opat Bařina pontifikální mši svatou. Bylo možné pozorovat vzrůstající kvalitu i počet moravských orlů. Od posledního sletu vzrostl počet cvičenců. V průvodu defilovalo 1800 orlů, 460 orlic a 420 dorostenců. Již v této době moravský Orel překročil svou pověstí hranice Moravského markrabství, neboť jeho pověst přivedla na slet hosty z amerického Katolického Sokola, Slovinského Orla a katolického Chorvatského Sokola. Polákovi čeští bratři na sletu rovněž nechyběli. Počet cvičících všech zastoupených generací tentokrát činil úctyhodné číslo 2631 osob. Z tribun přihlíželo na 25 000 hostů.

Cesta k moravským bratrům byla předzvěstí brzkých snah po integraci obou zemských organizací. Šlo však o integraci v organizování duchovních a tělocvičných podniků, nikoliv o federaci obou zemských svazů Orla. Čechům k tomu však chybělo splnění podstatného úkolu – sjednocení vlastních českých spolků, v zápětí čehož by čeští orlové mohli vystupovat jako rovnocenný partner moravských šrámkovců.

Na neděli 10. října 1910 svolal Polák do Hradce Králové schůzi katolického lidu, konkrétně delegáty všech jednot Orla, křesťanskosociálního Sokola, zástupce pražského výkonného výboru křesťanskosociální strany pro Království české a zástupce královéhradecké diecéze. Polák, který si byl vědom své převahy v hnutí, vystoupil s rozhodným požadavkem sjednotit celé hnutí pod názvem Orel a dále s návrhem vytvořit společnou organizaci s moravským Orlem za předpokladu zachování zemských výkonných výborů. Znakem jednoty měla být říšská tělocvičná odborová rada, společné župní řády, stanovy jednot a spolkový kroj. Jako automatické navrhl zrušení dosavadních jednot křesťanskosociálního Sokola. Hlavní zastřešující orgán Orla v Čechách se nazýval Zemský svaz Orla pro Království české (dále ZSOKČ). Spíše symbolicky byla vyzdvihnuta vůle po úplné jednotě

s ostatními katolickými spolky. Maximalistickým cílem však bylo sjednocení katolických spolků zabývajících se tělocvikem.

Po následující rozpravě se plénum usneslo na přijetí společného nového názvu Orel. Stávající křesťanskosociální sokolské jednoty se nezrušily, ale transformovaly do Orla. Tím skončila nedlouhá historie první samostatné české tělocvičné jednoty, tzv. křesťanskosociální Sokola. Delegáti odsouhlasili společný kroj s moravskými orly s čamarou. Odznakem se stal kříž ve štítu s lípou a karafiátem. Do okamžiku naplnění zemské správy v Praze bylo vedení správy Zemského svazu Orla pro Království české svěřeno Polákově východočeské župě. V praxi to znamenalo převzetí zodpovědnosti o vedení všech dosavadních tělocvičných odborů v královéhradeckém kraji, ale také v ostatních českých krajích.

Starostou českého zemského svazu Orla byl zvolen Josef Polák, faktický zakladatel českého Orla. Do zemského výboru byli hlasy delegátů zvoleni za členy bratři V. Nejedlý, Zenčák, Havelka, Táborský, Petrásek, L. Svaták, A. Petr, Eliáš, Zachař a Škeřík. Vedle dělníků se k Orlu připojovaly i další skupiny obyvatel. Významnou posilou byl vstup celých skupin mládeže, jež vytvářely samostatné skupiny v jednotách východočeské župy. Zápisné do skupiny bylo na valné schůzi ústředí 22. září 1910 stanoveno na 50 haléřů a členský příspěvek 40 haléřů na člena.

1. 2. Zakladatelské období ve znamení konfrontace

Ve prospěch orelských snah a sílení jejich zemských žup vyznívala rezoluce V. valného sjezdu České obce sokolské z 27. a 28. listopadu 1910, která společně s prohlášením o sokolské apolitičnosti a všénárodnosti otevřeně vyzývala k vylučování organizovaných katolíků ze Sokola. Rezoluce nemínila vypuzovat ze Sokola ty katolíky, kteří svoji víru vyznávají soukromně, ale tzv. klerikály, čili katolíky, kteří jsou členy katolických politických stran a spolků a veřejně vystupují ve prospěch sociální nauky církve. Ačkoliv nebyl Orel přímo jmenován, byla orelská organizace pokládána za klerikální a její činnost škodlivá Sokolu: „Do jednoty sokolské nebudtež přijímání za členy příslušníci klerikálních spolků a ti, kdo snahám klerikálním vědomě slouží.“¹¹¹ Uvedené sokolské prohlášení Orlu spíše pomohlo, neboť vyloučení katolíci ze Sokola měli kam přestoupit. Mohli se ihned zařadit do orelských jednot resp. si v místě svého působení odbor či jednotu založit.

Důvody, pro které mohl být katolík vyloučen ze Sokola, byly v rezoluci uvedeny velice obecně. Sokolská rezoluce totiž hovořila o tom, že ze Sokola mají být vylučováni klerikálové a lidé,

kterí klerikálním snahám slouží. V praxi pak docházelo k vyloučení za účast na náboženském procesí, nejen za např. aktivní podporu křesťanskosociální strany.¹¹² Východočeští sokolové vyzývali k vylučování katolických kněží ze sokolských jednot, neboť klérus je vždy protipokrokový element, který do Sokola nepatří.¹¹³

Synonymem českého Orla bylo dlouho Orel východočeský, zejm. královéhradecký. První manifestačním vystoupením Orla nebyl slet, nýbrž náboženská slavnost. O slavnosti Božího Těla v Hradci Králové r. 1911 se poprvé prezentovali místní orlové ve spolkových krojích. V zástupu věřících orlové, kteří budili všeobecnou pozornost, viditelně demonstrovali svoji příslušnost k Církvi. Pro orly bylo zvykem doprovázet, někdy dokonce jako eucharistická stráž, průvod se svátostným Kristem.

První rok fungování východočeské župy zhodnotili delegáti na valné župní schůzi 22. října 1911 v Hradci Králové. Na schůzi zasedlo 21 delegátů. Během roku dosáhl počet členů župy 300 mužů a 300 žen cvičících. Orlové vykonali 3 veřejná okrsková cvičení. První z nich se konalo 27. srpna 1911 v Libštátě a historicky šlo o vůbec první okrskové cvičení Orla v Čechách.

Tohoto cvičení se zúčastnily odbory z Libštátu, Nové Paky, Lomnice nad Popelkou a Roškopova. Počet jednot a cvičících členů prozrazuje, v jakém rozsahu se v tomto zakladatelském období odehrávaly tělocvičné podniky Orla. Cvičební sestavy předvedlo 39 mužů a 28 žen. Shromáždění orlů využívali funkcionáři nejen ke cvičení. Okrskový slet byl příležitostí, jak oslovit větší množství nejen cvičících, ale i přispívajících členů, příp. přítomnou neorelskou veřejnost s nabídkou spolupráce nebo s významným prohlášením. Slet se stal svého druhu médiem, prostředkem masové komunikace. Kvůli administrativním nedostatkům byly stanovy Zemského svazu Orla pro Království české úředně schváleny až v r. 1914. Tyto stanovy byly jednotné pro zemský svaz i samostatné jednoty. Unifikované stanovy odkazující na jedinou centrální organizaci Orla se staly nutností, neboť úřady využívaly nepřesností ve statutárních záležitostech k tomu, aby znesnadňovaly nošení orelských spolkových stejnokrojů a narušovaly orelské veřejné podniky.

Během výroční schůze zaznělo z úst župního starosty Poláka prohlášení, ve kterém se Orel ostře vymezil vůči svému okolí, zejm. vůči nepřátelskému Sokolu, na jehož adresu zazněla slova o spojenectví se zednáři a liberálně-židovskou politickou stranou, kterou mínil mladočechy. Do projevu se promítala dobová ideologická označení s pejorativním nádechem, která měla za cíl stigmatizovat politického protivníka. Obdobná prohlášení a nálepkování, jež fakticky nikdy

¹¹¹ Krátký, F. a kol.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963, s. 256

¹¹² Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 12 an.

¹¹³ Tamtéž s. 12

nezmizela v české politické kultury, bylo v tu dobu obecnou praxí a na katolíky se snášela velmi často z opačné strany politického spektra. Následující prohlášení je reakcí na obdobně prudké projevy ze strany sokolů, Volné myšlenky, socialistů a liberálů. Dokumentuje nejen dobový rétorický způsob, jakým se Orel vymezoval vůči nepřítelům, nýbrž nám také podává hesla a ideje, jakých se Orel držel. Přitom se orlové postavili za odkaz Tyrše a Fügnera a jejich tělocvičné zásady. Tím prohlášením navenek dosvědčovali, že mají kontinuitu na původního Sokola. Zmíněné osobnosti pro ně představovali něco víc než jen zakladatele Sokola, obraceli se k nim jako k pracovitým průkopníkům tělovýchovy, nikoliv jako ke zinstrumentalizovaným ikonám pokrokařského boje. Vazbu na původního Sokola však budou orlové stále více zanechávat za sebou, stejně jako zakladatele české novodobé tělovýchovy, Tyrše s Fügnerem, budou nahlížet kriticky. V neposlední řadě se Polák za orly ohradil vůči sokolským výtkám, že zakládání orelských jednot tříští národ.

Jednohlasně přijatá rezoluce zněla: „*Shromáždění orlů dne 22. října 1911 v Hradci Králové prohlašuje, že věrně stojí na zásadách zakladatelů myšlenky tělocvičné, Tyrše a Fügnera, a bude vždy plnit poslání své k národu českému a chrániti i krvi svou rodnou zemi a řeč mateřskou. Chrániti a ctíti budeme své náboženství a ducha našich orlů vésti chceme k životu skutečně křesťanskému. Zůstaneme věrni tradicím národním a budeme je brániti silou lva proti nepřítelům. Odsuzujeme, že sokolstvo jest dnes ve vleku zednářstva, že je služkou politické strany liberálně-židovské, největších to nepřátel našeho národa, pro kterýž úkol Tyrš a Fügner Sokola nezaložili. Odsuzujeme, že v řadách sokolstva se pěstuje štvání protináboženské, nechceme národ vést do poroby, nýbrž chceme jej míti na výši slávy. Proto také rozhodně protestujeme proti resoluci České obce sokolské, ve které se praví, že katolíci tříští národ, zakládajíce Orla; naše vystoupení bylo vyvoláno nutností, a proto žádáme, aby katolíci a mládež česká Orla zakládali všude.*“¹¹⁴

Pozitivní zprávou pro Východočechy bylo založení středočeské župy se sídlem v Praze. V souvislosti s orelskou Prahou vstupuje na scénu další výrazný činovník a starosta nové župy ing. Bedřich Pospíšil (1881 – 1919)¹¹⁵. Po pražském Orlu následovalo vzápětí založení prvního odboru Orla v Plzni br. Veselým.

Valná hromada zvolila východočeským župním starostou opět Josefa Poláka, do župního výboru vždy jednoho zástupce odborů z Hradce Králové, Proseče, Sloupnice, Týniště nad Orlicí, Nové Paky, Libštátu, České Třebové, Kostelce nad Orlicí, Dolního Újezdu, Černilova, Lomnice nad Popelkou. Tito členové župního výboru byli do funkce delegáta zvoleni plénem svých kmenových

¹¹⁴ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 13 a 15

¹¹⁵ Medailon B. Pospíšila in: Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989 (strojopis), s. 9

odborů. Krajským náčelníkem byl zvolen B. Staněk. Důležitou součástí usnesení se stal plán svolat na rok 1912 župní slet do Hradce Králové. Prvním krokem k přípravě významného podniku bylo vydání cvičebních sestav od bratrů Valy a Kadeřábka. Posledně jmenovaný brzo vystřídal br. Staňka ve funkci župního náčelníka. Díky Polákově ediční aktivitě vychází Křesťanskosociální zpěvník obsahující orelské písně a první křesťanskosociální a orelský kalendář. Pro zdar sletu bylo třeba vykonat mnoho práce na poli osvěty a tělocvičných příprav. Pro ten účel uspořádala župní náčelnická rada v Hradci Králové 17. dubna 1912 tělocvičný kurz pro začátečníky, který vedl br. Příkryl. V červenci téhož roku následoval řečnický kurz, jemuž předsedal prelát a sociolog dr. František Reyl. Čtvrt roku před sjezdem upravovali dobrovolníci povrch cvičiště poskytnutého městem pro slet.

V tuto dobu se v českém Orlu rozšiřují stanovy o pojem jednota. Odbor byl odbočkou župního ústředí, jednota však znamenala suverénní orelskou organizaci s vlastním vedením. Župa zakládala jednoty tam, kde jiné místní katolické spolky a jejich ústřední orgány souhlasily s přítomností samostatného Orla. Polákovi velmi záleželo na pěstování dobrých vztahů s bratrskými katolickými spolky. Proto sondoval prostor pro založení odborů resp. jednot v respektu vůči původním katolickým spolkům, ať se jednalo o spolky katolických tovaryšů, mariánské družiny, svatojosefské jednoty atd.

Historicky první župní slet v Hradci Králové se uskutečnil 28. července 1912.¹¹⁶ Šlo zároveň o vůbec první veřejné sletové cvičení v Čechách. Přes obvyklou negaci protivníků a pesimismus některých vlastních lidí pracovali organizátoři neúnavně. Pověst východočeského centra překročila hranice Čech, až ze Slovinska poslal blahopřání a zdravici zakladatel slovinského Orla poslanec a kněz ThDr. Jan Evangelista Krek.¹¹⁷

Slavnou sletovou mši svatou sloužil ráno v 8,00 hod. v královéhradecké katedrále sv. Ducha, zaplněné orelstvem, biskup Msgre. J. Doubrava. Na cvičišti nastoupilo 225 mužů a 104 žen,¹¹⁸ aby předvedli publiku připravené sestavy. Z Moravy doputoval starosta zemského Orla P. Jan Šrámek a spolu s ním přijelo české bratry podpořit 40 moravských orlů, kteří během sletu cvičili samostatně. Sletu osobně přihlížel královéhradecký biskup Josef Doubrava, na čestných místech seděli členové městské rady. Orel začal být chápán i církevními a světskými elitami postupně jako pevná součást

¹¹⁶ Ve své vzpomínce z r. 1947 uvádí organizátor hradeckého sletu z r. 1912 J. Polák datum konání sletu 12. července 1912. Srov.: Polák, J.: Hradec Králové 12. VII. 1912 a 17. VIII. 1947. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 13, s. 168

¹¹⁷ Medailon B. Pospíšila, o. c., s. 7

¹¹⁸ Organizátor sletu J. Polák v r. 1947 uváděl, že na slet přijelo 2000 orlů ve slavnostních stejnokrojích, cvičenců všech kategorií (tedy žáků, žákyň, dorostenců, dorostenkyň, mužů a žen) bylo 1530 a všech dalších návštěvníků a diváků na 10.000 osob. Srov.: Polák, J.: Hradec Králové 12. VII. 1912 a 17. VIII. 1947, o. c., s. 168

společenské reality. Slet přitáhl zájem dosud vlažných katolíků. Krajiní reakce ze sokolských řad zazněla, když sokolští ideoví činovníci v kraji odsoudili křesťanství, svalili na něho předtím vinu za veškeré zlo ve světě a tento odsudek, který nebyl vlastní Sokolu jako celku, zakončili přáním, aby se brzy říkalo: „Co Čech, to sokol a co sokol, to antikrist.“ V témže roce vzniklo heslo „Co katolík, to orel!“¹¹⁹ Kulturní boj se pomalu rozhořel kvůli ofenzivnímu nástupu Orla, který předvedl katolíky silné a hrdé, kteří za Kristovo společenské království veřejně bojují, takové, jaké pokrokaři všech denominací nechtěli.

Hradecký slet je pokládán za počátek rozmachu orelského hnutí v Čechách. Pod jeho vlivem začal Orel intenzivně pracovat v Českých Budějovicích, Plzni, na Čáslavsku, Mladoboleslavsku aj.

Na orelské schůzi 22. září 1912 došlo k unii mezi dvěma subjekty, východočeskou župou a Zemským svazem Orla pro Království české. Tato unie byla zvláště patrná v překrývání funkcí ve vrcholových orgánech, členové župního výboru se stali členy výboru zemského svazu. Tím získali faktickou hegemonii v celozemské české organizaci Orla, tj. v ZSOKČ. Udávat směr ostatních žup však Východočeši příliš nemohli, protože v ostatních českých župách byl Orel teprve v plenkách.

Župním starostou byl už potřetí zvolen br. Josef Polák, který se stal faktickým starostou Orla v Čechách, neboť stanul zároveň v čele ZSOKČ. Místostarostou župy se stal br. dp. Plechta, farář z Levínské Olešnice. V župním výboru zasedli ses. Nosková, bratři A. Petr, J. Havelka, F. Tábořský, J. Trla z Hradce Králové, dále bratři F. Těhnik z Libštátu, Škeřík ze Sloupnice, Kubík z Proseče, Štancl z Kostelce, J. Mencl z Černilova, Moták z Litomyšle, Kuřík ze Studence, Šulc z Lomnice a Středa z Náchoda. Za předsedu náčelnické rady byl zvolen kněz P. Robert Vala z České Třebové a zemským náčelníkem se stal br. V. Kadeřábek. Do zvláštní funkce řečníků byli zvoleni rodní bratři Kozlové z Týniště n. Orlicí.

V souvislosti s přípravou prvního českého zemského sletu se objevuje jméno katechety a hudebního skladatele P. Rudolfa Šetiny.¹²⁰ Tento kněz vložil své skladatelské nadání do služeb Orla. Stal se autorem mnoha známých skladeb¹²¹, z nich nejvýznamnější je sletový pochod z r. 1922 Vzhůru, Orle slovanský, k němuž katecheta P. dr. Vladimír Hornof napsal text. Katecheta R. Šetina složil hudbu pro sletová cvičení mužů i žen a sletový pochod a od této doby byl v Orlu aktivní až do své smrti. V roce 1913 se zároveň konal orelský slet ve slovinské Lublani, kam z Čech a

¹¹⁹ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 18 - 19

¹²⁰ Medailon R. Šetiny in: Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989 (strojopis), s. 108-109

¹²¹ Jeho skladby nalezneme v orelských zpěvnících, např. Odrážka, A. (edit.): Zpěvy domoviny. ČSO Brno 1936, s. 253 – 255 Šetinův pochod Slovanský Orle, v šíř i dál; s. 311 – 313 sletový pochod z r. 1922 Vzhůru, Orle slovanský atd.

Moravy zamířilo na 400 orlů, z toho 60 východočeských. Byla to první velká zahraniční sbratřovací výprava českého orelstva. Pevné orelské vazby k Jihoslovanům mají své kořeny právě tomto čase.

Dalším vhodným místem pro západní postup Orla byl Kolín, kde se prezentovalo na 300 krojovaných orlů během sjezdu katolického lidu 7. – 8. září 1913. Součástí sjezdu byla také plenární schůze české zemské organizace Orla.

Klima středních Čech však bylo zatím v mnohém konzervativní. Situace nedozrála v některých českých regionech, jako např. v kolínském, rakovnickém, kralovickém ad., do tak konfrontační fáze, aby věřící pocítovali nutnost založení samostatné katolické tělocvičné jednoty. Ale postupem času i Kolín dospěje ve svém vývoji k založení vlastní orelské jednoty, jedné z nejsilnějších ve středních Čechách. Rok před vypuknutím první světové války je zde však situace odlišná od stavu ve východních Čechách a na Moravě. Katolíci pořádající kolínský sjezd doufali, že Sokol stále disponuje potenciálem shromáždit pod svými křídly všechny české vlastence a že zůstane minimálně tolerantní v ohledu náboženském. Z tohoto důvodu dokonce někteří pražští členové sletového výboru vyslali do Hradce libockého faráře V. Háalku s žádostí, aby východočeští orlové přišli na kolínský sjezd v civilu. Tato žádost byla také motivována vnějším strachem před sokolskou negativní reakcí. Korporativní účast Orla pokládali za kontraproduktivní s tím, že dosud málo známý Orel na Kolínsku může být sražen na kolena neuváženou výpravou. Starosta českého zemského svazu Orla tyto obavy ignoroval a ujistil pražského emisara o tom, že důsledky za případný nezdar vezme na sebe.

Pověst vyškovského sletu, kde se orlové dokázali fyzicky bránit útokům, předcházela i východočeskou orelskou výpravu do Kolína. Jistý prvek brannosti a bojovnosti, jako přirozených důsledků a doplňků tužení těla, měl bezpochyby svůj účinek a protiorelské síly se neodvážily zastoupit orlům cestu nebo vyprovokovat otevřený střet, přestože by jistě bylo v silách Sokola a ostatních protikatolických skupin mobilizovat se k rozbití orelské prezentace. Vídina konfrontace s fyzicky zdatnými muži nutila i ostřílené bijce k zamyšlení. To už byla jiná skupina katolíků, než jaké znali z náboženských procesí a poutí.

Na 300 orlů hostovalo na sjezdu, který proběhl bez incidentů. Již v předvečer sjezdu katolického lidu vystoupili na tribunu orlové P. Voňavka, A. Petr a J. Polák. V první jednacím den dopoledne se konala orelská schůze za předsednictví župního starosty a za osobní návštěvy královéhradeckého biskupa J. Doubravy a moravských hostů.

Plenární schůze shrnula dosavadní vývoj organizace v Čechách. Ke dni sv. Václava roku 1913 pracovalo v rámci českého zemského svazu Orla 48 odborů a jednot. Plénium odhlasovalo, že termín plánovaného sletu bude 15. srpna 1914. Orel se stával nejprogressivnější silou českého

katolického spolkového života. Dokladem je skutečnost, že některé katolické spolky žárlily na jeho rostoucí vliv a snažily se omezit jeho působení. Na katolickém sjezdu čelili orlové protestu paradoxně samostatné katolické omladiny. Dalo by se předpokládat, že pokud bude moci někdo Orlu v katolickém táboře konkurovat, bude to nejpravděpodobněji právě organizace katolické mládeže. Ta však v porovnání s tělocvikáři stagnovala a v obavách ze samovolné integrace svých členů do Orla žádali po starostovi zemského svazu, aby zamezil zakládání orelských odborů a jednot v místech obsazených katolickými omladináři. Tento požadavek br. Polák odmítl s odkazem na usnesení valné schůze Orla z r. 1912, stvrzující statut samostatnosti a nezávislosti Orla v Čechách. Koordinovat zakládání orelských jednot s jiným samostatným sdružením pokládal za neadekvátní situaci, kdy Orel aspiroval na sjednotitele českých katolíků. Dřívější opatrný přístup se snahou vyhnout se překrývání s kolegiálními spolky zmizel.

Je ironií, že trest za úspěšnou orelskou misi obdrželi sokolové od sokolů, a sice ten nejméně předpokládaný subjekt: Kmochova dechová hudba. Sokol vyloučil Kmochův orchestr ze sokolských řad kvůli tomu, že zahrál orlům na schůzi. Zároveň dostali hudebníci zákaz nosit sokolský kroj.

Ve vzájemných střetech a konfliktech se Sokolem se Orel bude vyvíjet i v budoucnu. Na dlouho se usídí v paměti sokolů hořkost z domnělé orelské zrady vůči všennárodní tělovýchovné organizaci. Liberálním a pokrokovým sokolům bude Orel nestravitelný také kvůli svému aktivnímu sociálnímu katolicismu, za nějž si bratři vyslouží nálepkou klerikálové. Orlové však sokolům budou oplácet stejnou mincí, silnějšímu protivníkovi ustupovat nebudou. Svě nízké vědomí o pokrokařském Sokolu vtělili orlové později do přírodovědného srovnání, podle něhož „sokol je mezi ptáky slídicem, nadháněčem k záhubě jiných ptáků – zrádcem a špehoum. Člověku – lovcům – vykonal mnoho služeb pro jejich zábavu, ale člověk jeho symbolu nepřijal. Orel k člověku se nesníží a člověk uchvácen jeho majestátem bere si ho za symbol síly, velikosti a vítězství.“¹²²

1. 3. Válečné mlčení

Přípravy na srpnový slet r. 1914 byly v plném proudu. Zemský svaz vydal tiskem seznam cvičení jako metodickou pomůcku. Kněz a malíř Neumann zhotovil slavnostní sletové plakáty. Do řad cvičících se přihlásilo 470 mužů, 305 žen a 150 dorostenců. Tisíce hostů avizovalo účast. Tragické léto 1914 však zmařilo naděje všech orlů. Vypuknutím první světové války se nejen rozplynuly plány na český zemský slet, ale Orel obecně utlumil svoji činnost. Členskou základnu

předválečného Orla tvořila 2000 členů. Mnoho orlů padlo na frontách, mnozí bojovali v rakouských zákopech, jiní v zajetí vstoupili do čs. legií. Jedním z orelských známých legionářů byl zemský náčelník br. Kadeřábek nebo budoucí vzdělavatel a orelský publicista dr. V. A. Nesnídal.

Státy Dohody, Anglie, Francie, Itálie a Ruska a USA v mírových podmínkách z 9. ledna 1917 vyjmenovaly také osvobození Jihoslovanů, Rumunů, Čechů a Slováků. Květnový manifest českých spisovatelů měl vliv na prohlášení českých poslanců v den zahájení schůze Říšské rady ve Vídni 20. května 1917. Čeští zákonodárci požadovali přetvoření Rakouska-Uherska ve spolkový státní celek rovnoprávných národních států. Prohlášení žádalo pro český stát i připojení Slovenska. Politické strany si připravovaly půdu pro poválečné působení.

V tomto změněném politickém klimatu starosta moravského Orla P. Jan Šrámek svolal na 28. října 1917 třetí říšskou konferenci Orla do Brna, která konstatovala, že ve válečném čase z bývalé organizace přežily pouze tři orelské odbory. Dostavilo se 48 delegátů a 17 členů říšské tělocvičné rady Orla a hostů z Čech, Moravy i Slezska. Plénum se shodlo na tom, že nastalo jisté zklidnění politických poměrů a shodlo se na možnosti obnovit Orla. P. Jan Šrámek předvídal revoluční výbuchy po skončené válce. Z této predikce vyvozoval nutnost zřídit Orla jako svépomocného silného obránce práv katolíků a církve. Ve své řeči o budoucích poválečných úkolech Orla prohlásil: „Orl byl vyvolán živelným, spontánním hnutím katolického lidu jako nutná složka osvětové práce a je tedy naprostou nutností i pro příští náš velký kulturní rozvoj a zápas v našem národě, k němuž se protivníci přes naše varovné hlasy chystají a usilují už dnes. Musí být proto obnoven! I proti nejprudším nárazům protikatolického boje, jež by přišly, třeba být připraven; i také zvláště tehdy, kdyby se uskutečnil společný náš národní ideál státní samostatnosti české, kdy sami bychom stáli proti českému pokrokářstvu, stálému to podněcovateli protikatolického kulturního boje. Přestavbu organizace budeme řešit až po válce, až dá Bůh, zase budou všichni doma a až vyjasní se velké doby poválečné. Nemáme dnes ani práva co měnit bez těch, co jsou na frontách a neznáme ještě poměrů, jaké nastanou po válce a jakých oprav a změn budou vyžadovat nové okolnosti a poměry.“¹²³

¹²² Moravský, A.: Orel. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 7, s. 102

¹²³ Viz. Válečné dějiny Orla in: http://www.orel.cz/?ukaz=znovuobnoveni_po_prvni_svetove_valce. P.J. Šrámek na sjezdu předpovídal střet s pokrokovým táborem. Orel měl v tomto boji nastoupit jako voják a hájit katolickou víru před zesílenými nepřáteli: „Orl jest naprostou nutností i pro příští náš velký kulturní rozvoj a zápas v našem národě, k němuž se protivníci přes naše varovné hlasy chystají a o nějž usilují už dnes. I proti nejprudším nárazům boje protikatolického, jež by přišly, třeba být připraveni; i také zvláště tehdy, kdyby uskutečnil se společný náš ideál státní samostatnosti české, kdy sami bychom stáli vůči pokrokářstvu českému, stálému to podněcovateli kulturního boje protikatolického. A pro takový zápas potřebujeme ještě větší houževnatosti a neohroženosti v řadách našich stoupenců. Pro výchovu těchto neohrožených a houževnatých bojovníků, pro výchovu mocného sebevědomí křesťanské osvěty jsme Orla založili – to zůstane i

Válka se prodlužovala a spolkové aktivity byly zastíněny starostí o holý život v zákopech nebo o zajištění existence v zázemí trpícím hmotnou nouzí. Změnu přinesl rok 1917. Br. Josef Polák a br. P. R. Vala s dalšími zbylými funkcionáři 17. listopadu 1917 schůzovali v Chocni a zabývali se úvahami o budoucnosti poválečného Orla. V usnesení této spíše sondážní schůze bylo zakotveno začít okamžitě organizovat standardní spolkový život, jakmile pomine válečný stav.

Šrámkův projev odstartoval přípravné práce k orelské obnově, která začala v následujícím roce 1918. Ještě za války orlové obnovili ústřední list Orel, ve kterém se objevovaly zprávy o uváděné třetí říšské konferenci Orla, o požáru města Vyškova, při němž vyhořela vyškovská orlovna. Rakouské válečné cenzuře zjevně ušla státoprávně laděné věty o tom, že Orel touží po dosažení národní samostatnosti. Tato tužba byla vyjádřena obratem básníka a benediktinského kněze Sigismunda Boušky, hovořící o touze po Koruně Svatováclavské.¹²⁴

Uměleckým svědkem zakladatelských bojů byl katolický kněz a básník Karel Dostál Lutínov,¹²⁵ který tyto roky vtělil do orelské poezie,¹²⁶ jež našla své pozdější pokračovatele v Jaroslavu Dyjském nebo Vítězslavu Horynovi.

U příležitosti desátého výročí Lutínovy smrti v roce 1933 otiskl ústřední list čs. orelstva Orel vzpomínku básníkovu známého a orelského spolubratra Františka Mikuláše Žampacha, který byl do r. 1930 ústředním jednatelem ČSO.¹²⁷ na tohoto člena katolické literární moderny, který svými verši povzbuzoval orly v rozhodných chvílích jejich prvního rozletu.

Od zmínky Lutínovy aktivity v literárním hnutí katolické moderny přechází pamětník k problematice křesťanskosociálních tělocvičných odborů a básníkovu vztahu k rodícímu se orelskému hnutí mezi lety 1908 – 1909. Když se o svatodušních svátcích 1909 rokovalo na křesťanskosociálním sjezdu v Olomouci o formě a obsahu samostatného tělocvičného spolku, Lutínov byl znechucen zdlouhavostí jednání, kdy nepanovala jednota ani v názvu proponované organizace. Tyto průtahy a Šrámkova opatrnost Lutínova provokovaly a iritovaly zároveň. Nakonec květnový křesťanskosociální sjezd nepřijal ani název Orel, nýbrž přidržel se jména Katolický sokol, čemuž odpovídaly také iniciály KS na opasku. Byl to právě Karel Dostál-Lutínov, kdo navrhnul jednoznačně přijetí názvu Orel pro důsledné odlišení od starého liberálního Sokola.¹²⁸ Svou

nyní jeho nejdůležitějším úkolem.“ F.M.: Jsme předurčeni k boji. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 17, s. 234

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Marek, P. – Soldán, L.: Karel Dostál-Lutínov bez mýtů, předsudků a iluzí. Třebíč Arca JiMfa 1998

¹²⁶ Proslulou se stala zejm. sbírka Orlí fanfáry: Dostál-Lutínov, K.: Orlí fanfáry. Olomouc 1928

¹²⁷ Žampach, F. M.: Vzpomínky na velkého bojovníka. In: Orel, Brno, roč. XVIII., 1933, č. 22, s. 253 - 256

¹²⁸ Tamtéž, s. 254

inspiraci čerpal u Slovinců, kteří ve stejném čase zaváděli křesťanskosociální tělocvičné odbory s názvem Orel. V českých zemích šlo o založení tělovýchovné organizace, která nebude sekci katolické politické strany, nýbrž samostatným spolkem s vlastní funkcionářskou strukturou.

Své přání po Orlu promítnul do básně Hoj, orlí, mocnou perutí, kterou složil a několik týdnů po olomouckém sjezdu, v červenci 1909, ji otiskl ve svém prostějovském týdeníku Ječmínek. Báseň vyzývá už v prvních verších k neohroženému vystoupení v národě a k obraně práv katolíků: Hoj, orlí, mocnou perutí k nepřítel vzleťme žasnutí a k jáso tu svých bratří... Od něho pocházejí hrdá slova: Chci národ silný, svobodný, jenž bojí se jen Boha. Báseň se okamžitě rozšířila mezi katolickými sokoly a členy křesťanskosociálních tělocvičných odborů. Stala se oblíbenou a zanedlouho k ní přibyl ná p ěv J. Nešvery. Báseň povýšila na hymnu Orla a právě ona dala v pravém slova smyslu jméno nové organizaci, proti které stál národn ě-liberální Sokol a celý pokrokářský tábor. Ačkoliv administrativně nem ěl Lutinov žádný vliv na novou organizaci, silou svého básnického slova překonal vůdčí osobnost Šrámkovu, která trvale váhala s jasným pojmenováním rodícího se spolku a kráčela kupředu jen pomalými kručky. To však nebylo nic pro starého harcovníka z literární moderny.

Jeho činnost zůstala omezena jen na orelský odbor doma v Prostějově. Napsal pro něj organizační řád. Přes varování brněnského ústředí začal jednostrann ě, avšak nepravideln ě vydávat od r. 1910 časopis Orel coby přílohu týdeníku Ječmínek. Rebel značně předstihl své hnutí, protože první organizační řády ústředí byly vydány až v r. 1912. Tehdy orlov ě ustavili také Říšskou tělocvičnou radu, čili řádnou organizaci tělocvičných odborů. Teprve když ústředí slíbilo vydávat Orla jako ústřední list, přestal jej Lutinov solit ěrn ě vydávat a v r. 1911 jej zastavil.

Poskytl Orlu mnoho nám ětů a impulzů. Neprojektoval Orla výhradn ě jako tělocvičný spolek, nýbrž počítal s jeho duchovním, kulturn ě-vzd ělávácím, ale i branným a bezpečnostním aspektem. Přál si mít z orlů novodob ě rytíře, samaritány, ochránce slabých a utiskovaných. Zde se jeho idealismus snoubil s moderním sociálním smýšlením, které měl v sob ě hluboce zakořen ěné. Uvažoval dokonce o Orlu jako organizaci služby, jež by fungovala např. i jako hasičský sbor apod. Tyto návrhy zůstaly soukromou úvahou bouřliváka, leč on sám se stal nezpochybnitelnou autoritou nového hnutí. Fakticky založil žánr orelské písn ě a poezie. Za svým velkým vzorem půjdou Josef Nešvera nebo katechetové a hudebníci P. Vladimír Hornof a P. Rudolf Šetina.

Byl přesvědčený český vlastenec, což mu nebránilo ve snahách o česko-n ěmeck ě porozum ění. Pro ten účel dokonce přeložil hymnu Kde domov můj do n ěmčiny. Cht ěl přiblížit slova naš ě nejmilejší písn ě českým Němcům, aby si ji i oni mohli osvojit svým rodným jazykem. Pon ěkud bizarn ě mohlo působit, když jako poddaný habsburského císaře přeložil do češtiny n ěmeckou

hohenzollernskou císařskou hymnu Heil dir im Siegeskranz, sledovav totožný účel jako s překladem české hymny do němčiny, tj. reciproční solidaritu Čechů s Němci. Po první světové válce byla Lutinovi vyčítána úspěšná účast v soutěži o rakouskou válečnou píseň, za kterou byl odměněn Českou akademií. Katolická žurnalistika se snažila vyvracet jeho popřevratová obviňování z rakušáctví. Jádrem lutinovské apologie bylo, že básníkovy verše ve válečných časech volaly po ukončení světového konfliktu, že byly ve skutečnosti prodchnuty antimilitarismem a českým vlastenectvím.¹²⁹ Lze však mít spíše za pravdu, že Lutinov byl v této době loajální prohabsburský kněz – byť vnitřně stále církevní modernista – a upřímně věřil ve vítězství rakouských zbraní. Obsah jeho poezie prodělal vývoj od monarchistických veršů až k těm, jež opěvovaly samostatný český stát. Po 28. říjnu 1918 Lutinov vítal čs. samostatnost. Orelský bard zemřel 3. prosince 1923 a jeho hrob na prostějovském hřbitově zdobí mozaika moravského katolického malíře a grafika Jáno Köhlera.¹³⁰

2. Československý Orel. České orelské župy na poli tělovýchovy a sociální činnosti v Československu 1918 – 1938

2. 1. První obnova

Konec 1. světové války a příchod československé samostatnosti 28. října 1918 přinesly na pořad dne myšlenku orelské obnovy. Krátce před vyhlášením Československé republiky, 22. 10., zemřel zasloužilý průkopník českého orelstva P. Robert Vala.

Obnova musela začít reorganizací a rekonstrukcí členské základny. Až do r. 1919 trvalo začleňování vracejících se orlů-vojínů do znovu budované organizace. Celková ochablost zbylých domácích orlů nedovolila, aby se Orel zapojil hned 28. října do ozbrojených oddílů, jež tvořili většinou sokolové. Ti byli mnohem pohotovější a svou autoritou dokázali účinným způsobem udržovat veřejný pořádek. Revoluční atmosféra zastihla někdejší orly nepřipravené na akce, jakými bylo demonstrativní stržení mariánského sloupu na pražském Staroměstském náměstí 3. listopadu 1918. V popřevratové nejistotě, kdy se o obnově Orla mohlo leda spekulovat, se zbytky organizace zdržely jakýchkoliv veřejných aktivit. Spíše defenzivní byl postoj většiny angažovaných katolíků té

¹²⁹ Tamtéž, s. 255

¹³⁰ Nekrolog K. D. Lutinova: Nepodepsáno: Za Karlem Dostálem Lutinovem. In: Orel, Brno 1923, ročník VIII., č. 12, s. 192 - 193

doby.¹³¹ Orlové nebyli připraveni na úlohu ozbrojených sborů, které se chopili pohotoví sokolové. Tím se Orel osudově zpozdil, což doháněl svou vojenskou dobrovolnickou angažovaností r. 1919 a později. Jádrem národního vojska se stali jednoznačně sokolové.¹³² Zpoždění orlů nelze obejít jednostranným tvrzením o válečném paralyzování organizace, neboť již v říjnu 1917 dal P. Jan Šrámek na brněnské orelské konferenci podnět k obnově jednot a Orel začal pracovat ještě v závěrečné fázi války na Moravě i v Čechách. Tudíž měl být v říjnu 1918 připraven pro možné vystoupení po boku Sokola jako hnutí hlásící se rozhodně k nové československé státnosti. Na vině bylo také slabší postavení Orla v Čechách a jmenovitě v Praze, kde se uskutečnily stezejní události domácí revoluce.

Orel se hned na počátku 1. republiky dostal pod politický a propagandistický tlak protináboženských liberálních skupin. Z nich vůči Orlu tradičně nejvíce vymezovali sokolové, ke kterým se v prostředí laického státu přidávali ostentativně anarchisté, přívrženci Volné myšlenky a různých levicových směrů. ČOS vydala 2. února 1919 zvláštní rezoluci, ve které označila orly za zrádce národa kvůli jejich předchozímu prohabsburskému katolictví a údajnému rakušáctví. Jako příkladu používali válečný aktivismus některých českých katolíků za 1. světové války. Tyto odsudky však byly tendenční a licoměrné, neboť každý legální spolek a politická strana za 1. světové války v Rakousku-Uhersku musely dosvědčit určitým způsobem loajalitu státu, ve kterém působily, buď z osobního přesvědčení, nebo z čistě sebezáchranných důvodů. Na absurdní obviňování z národní zrady orlové odpovídali analogicky např. tím, že sokolům připomněli, jak za války poskytovali rakouské armádě dobrovolně sokolovny pro účely lazaretů a jak se předáci Sokola podíleli na státem požadované válečné výchově dětí, jež sestávala zejm. z pořadových cvičení dětí po vojenském způsobu (řazení do vojenských formací, pochodování atp.).¹³³ Nejen sokolové, ale i orlové se mohli vykázat účastí v odboji. Proti monarchii doma nevystupovali, ale bránili aktivně germanizaci a snažili se pomáhat potřebným. Krom toho téměř 2000 orlů bojovalo v čs. legiích. Pod tíhou argumentů a po orelských reakcích žurnalistické přestřelky na čas utichly.

¹³¹ Aktivity směřující k obnově mariánského sloupu zůstaly po dobu první republiky na teoretické bázi. Orel se obnovných snah chopil po osvobození r. 1945, pořádal sbírky a na svatohostýnské orelské pouti 26. srpna 1947 orlové rozhodli postavit mariánský sloup do 30. září 1950, symbolicky k 300. výročí jeho vztyčení. Komunisté nastoupivší k moci tyto snahy zmařili a angažovanost pro mariánský sloup přitížila mnoha zatčeným. Viz. Bradna, J. – Kavička, K.: Praha. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Historická společnost Starý Velehrad se sídlem na Velehradě, Velehrad 2008, s. 14

¹³² K vojenskému provedení domácího převratu a roli Sokola v něm viz. blíže Rošický, J.: Rakouský orel padá. Forejt Praha 1933

¹³³ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 24

Početně reprezentativní schůze Orla se konala 9. února 1919, v čase formování celostátního katolického politického hnutí. Tehdy část orlů pociťovala určitou skepsi, protože schůze nastolila fatální otázku, zda má vůbec královéhradecký a potažmo český Orel obnovit svoji činnost ve vesměs nepřátelském prostředí nového státu. Výsledné usnesení však rozhodlo pokračovat ve spolkové práci a defétismus byl zažehnán. Zemský svaz se obměnil, doplnil. Místo vedoucího náčelnické rady po zesnulém br. Valovi převzal br. J. Mencl. Schůze 18. května téhož roku měla za cíl konsolidovat personální poměry do doby, než bude svolán župní sjezd. Schůze svolala školení pro cvičitele, neboť organizátoři tělesné výchovy museli mít náležitou průpravu. Dbalo se na rekonstrukci tělovýchovných kádrů, kteří museli co nejdříve oživit organizovanou tělocvičnou aktivitu v jednotách. Za předsedu náčelnické rady byl zvolen br. V. Vtípil z Krouné, Jeho předchůdce J. Mencl se stal zemským českým náčelníkem. Vzhledem k vazbě na ČSL, nově vzniklou jednotnou politickou stranu československých katolíků, bylo nabíledni, že podobný unifikační proces bude očekáván také v Orlu. V roce 1919 tedy východočeské vedení navázalo rozhovory s moravským zemským vedením týkající se spojení obou zemských organizací do celostátního sdružení.

Z české strany byl učiněn zásadní krok k budoucímu moravskému primátu ve sjednocené organizaci. Na návrh bratrů Poláka a Klimeše přijala schůze zemského svazu 20. července 1919 usnesení, podle něhož delegáti proponovaného nejvyššího celostátního orgánu Orla, Říšské rady Orla, mají být voleni poměrně podle počtu členstva jednotlivých zemí. Přirozeně tím moravská organizace do budoucna získala početní převahu. Schůze odsouhlasila založení český zemský zpravodaj s názvem Věstník orelský (později přejmenovaný na Orelský věstník), jehož redaktorem se stal br. Polák. Informační spojení věstníku se středočeskou župou obstarával br. Klimeš z Prahy. Ústřední zemského svazu zůstalo stále ještě v Hradci Králové, ačkoliv členové rokovali o možnostech jeho budoucího přeložení do Prahy. O budoucí přeložení sídla zemského svazu do Prahy panovala shoda.

V létě 1919 byl mírový stav v ČSR narušen vpádem maďarských bolševiků na Slovensko, kteří iniciovali vznik Slovenské republiky rad po vzoru Maďarské republiky rad. 18. června a 3. července vyslali, po společné dohodě s moravským orelským svazem, Češi orelské dobrovolníky na pomoc československé armádě na Slovensko. Bratři ve dvou oddílech konali po 3 měsíce strážní službu v uhelných dolech v Handlové. Vojenské angažování orlů při obraně mladého státu se přirozeně odrazilo na rostoucí společensko-politické prestiži orelstva. Do čela jedné z orelských rot se postavil kněz orel P. Vojtěch Marzy. Úřady pohlížely na orly ve zbrani s respektem.¹³⁴ Také

¹³⁴ Ačkoliv na poli spolkové činnosti byl Orel evidentně dál diskriminován. Při poskytování školních tělocvičen spolkům byly upřednostňovány spolky Sokol a DTJ. Např. tělocvična státní reálky

pokrokáři a liberálové se zdrželi protentokrát úvah o tom, že má církev odčinit údajné viny za svou domnělou národní zradu, stejně jako byla vojenskou angažovaností otupena protiorelská kritika. Svým slovenským vystoupením, jakož i předchozí účastí v čs. legiích, získal Orel právem uznání jako státotvorná a národně spolehlivá organizace, ač to bylo uznání získané na zapřenou převážně od protivníků. Paralelně s orly rukovaly na Slovensko 4 dobrovolnické prapory sokolů a jedna rota DTJ.¹³⁵

V této pohnuté době, kdy samostatná republika zápasila o své rovnocenné místo v rodině evropských národů, se také na Slovensku konstitovalo plnohodnotné zemské vedení Orla pod záštitou mezi slovenského národního vůdce odsouzeného Maďary, Msgre. Andreje Hlinky. Na důkaz podpory se čeští a moravští orlové zúčastnili 7. a 8. září 1919 sletu Orla slovenského v Malackách.

V čase čínorodé práce postihla Orla bolestná ztráta. 14. září 1919 zemřel starosta středočeské župy a poslanec Národního shromáždění Československé republiky za ČSL ing. Bedřich Pospíšil. Na paměť práce, kterou odvedl pro Orla v těžkých časech, se středočeská župa pojmenovala právě po něm.

Vzpruhou pro katolickou obnovu bývá často mučednictví, ač to nemusí být přímo podstoupená smrt z lásky ke Kristu. Také v Československu pohnula věřící k větší orelské podpoře teprve zpráva o krvavém napadení orlů protikatolickými násilníky na východočeském poutním místě Chlumek u Luže 4. července 1920. V době nástupu schismatické Československé církve¹³⁶ a pokračující proticírkevní kampaně, kdy na politiku, kulturu i vzdělání vykonávali výrazný vliv socialisté a liberálové, budovali katolíci svépomocně svou spolkovou základnu, která plnila účel hráže proti ateizaci společnosti.

Náboženské pouti s četnými zástupy věřících bývaly odevždy duchovní posilou katolíků v časech nouze a nesvobody. Východočeši se pravidelně vypravovali na pouť k Matce Boží Chlumecké do chrámu na Chlumku u Luže. Pouti 4. července 1920, která znamenala velkou zkoušku pro věřící a zejm. orly, se účastnili také krojovaní orlové s praporem. Pout' prověřila jejich odolnost nejen vůči výsměchu, ale také vůči fyzickému útoku.

v Hradci Králové, která orlům byla propůjčena pro cvičitelský kurs, jim byla během pár dní odňata na intervenci některých členů profesorského sboru. Přes opětovnou kolkovanou žádost v řádném termínu bylo oprávněné kladné vyřízení zdržováno, takže k využití tělocvičny už nedošlo. In: Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 26

¹³⁵ Kössl, J. – Krátký, F. – Marek, J.: Dějiny tělesné výchovy II. Praha, Olympia 1986, s. 131. Dále Krátký, F.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963, s. 253

¹³⁶ Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924). Olomouc L. Marek 2005

Na veřejnost pronikly již několik dnů před poutí zprávy, že pokrokáři ji hodlají násilně rozehnat. Nejpravděpodobnější příčinou rozbíječského plánu byla korporativní účast orlů. Samotnou pouť by pokrokáři přešli jako běžnou náboženskou akci. Lidovecký poslanec Adámek se obrátil na sociálnědemokratického premiéra Vlastimila Tusara s naléhavou žádostí, aby přijal náležitá bezpečnostní opatření proti avizované provokaci. Od Tusara se však nedočkal žádné odpovědi ani praktického opatření. Ministerský předseda žádost poslance Adámka ignoroval.

Onu poutní neděli bylo jako obyčejně poutní místo Chlumecké obleženo několika tisíci poutníky. Dopolední poutní mše sv. pod širým nebem byla slavena se vši důstojností, za přítomnosti krojovaných orlů s praporem. Při odpoledním řazení průvodu však náhle došlo ke srážce, když pokrokáři, volnomyšlenkáři a levicoví ruští legionáři zaútočili kameny a holemi na orly. Před bouřící levicový dav předstoupil senátor ČSL, sociolog a prelát ThDr. František Reyl, který chtěl svou autoritou zákonodárce zjednat pořádek. Zeptal se předáku zástupu, co si přejí. Dostalo se mu posměšné odpovědi, že pokrokáři jdou navštívit katolický sjezd. Nad hlavami bylo opět vidět hrozící hole. Skupiny orlů se mísily s řadovými poutníky, jimž hrozilo také nebezpečí, protože četnictvo nebylo přítomno na místě. Orlové vlastními těly bránili děti v přilehlé uličce. V dalším útoku pokrokářů museli orlové hájit orelský prapor, který chtěli přívrženci levice získat evidentně jako trofej jejich slavného dne. Orlové byli v taktické nevýhodě, protože neočekávali útok na náboženské pouti. Stáli proti pokrokářům s holýma rukama. Jejich parlamentáři, např. br. Zlámal z Horního Jelení a br. Vohralík z Holic, snažící se o zjednání klidu byli brutálně napadeni a krváceli. Přivolané četnictvo se nechtělo výrazně angažovat a jen neochotně oddělovalo obě skupiny.

Při dalším pokusu o vytvoření souvislého průvodu došlo ještě k několika napadením. Pokrokářské skupiny provázely orelský poutní průvod a pravidelně na něj dotíraly. Cílem bylo orly rozehnat, narušit jejich řady, podlomit jejich rozhodnost. Orlové však, i s tou fyzickou újmou, toho dne neustoupili. Drželi řady. Tím poskytli vzpruhu ostatním orlům ve státě, kteří se mohli ve svých místech setkat s podobnou konfrontací. Demokratické svobody si katolíci museli dobývat někdy téměř svépomocně.

Tím, že spojené protikatolické síly zaútočily na náboženské procesí, překročily hranici relativního příměří. Dokud útočily na orly, dalo se jejich násilí brát jako odplata za zradu na Sokolu. Ale v okamžiku agrese proti duchovnímu neozbrojenému průvodu se probudili i ti nejsmířlivější a nejztrašenější katolíci, aby zvedli svůj hlas na obranu víry a života bližních. Vyjádřit svůj odpor šlo přímým podpořením katolické organizace. Růst orelských jednot je jedním z důsledků protikatolického násilí. Na Chlumku byli orlové silou, která sice holýma rukama nemohla zabránit napadení věřících, ale svými těly chránili orlové alespoň děti a staré lidi. Padaly na ně rány i za

druhé. Jelikož se však jednalo o sportovce, dokázali alespoň rychle jednat v nejpálčivějším okamžiku a zachraňovat co se dalo.

2. 2. Východočeští orlové vedoucí silou sjednocovacích snah

Sjednocení československého orelstva do jedné organizace se ukazovalo, zvláště po bouřlivých poutních událostech a podobných excesech, jako existenciální nutnost. Lpění na zemské autonomii svazů se jednoznačnějevilo jako přežitek.

Mezi Brnem, Hradcem Králové a Prahou probíhala jednání o sloučení. Kvůli obezřetnosti a pomalosti Čechů pojalo brněnské centrum podezření z úmyslného zpoždování procesu, jež měl zapříčiňovat Polákův český zemský svaz. Aby Češi smyli toto podezření, vyzvali brněnské ústředí k uzavření sjednocovací dohody. Schůze konaná v Hradci Králové 1. února 1920 vyzněla pozitivně pro obě strany, jež konstatovaly rozhodnou vůli založit jednotnou organizaci.

Obě centra však uplatňovala rozdílný přístup. Moravský Orel 1. února prosazoval úzkou integraci do jednotné organizace s jediným starostou a výkonným výborem. Východočeští orlové, reprezentující s převahou všechny české župy, na valné schůzi v Hradci Králové 24. května 1920 přišli naopak s návrhem federativního uspořádání celostátní organizace s výrazným prvkem autonomie zemských organizací Orla. Teprve po zdárné dohodě s moravskými orly mělo dojít k formální likvidaci stávajících zemských svazů Orla v obou zemích. Čeští orlové neprojednávali otázku sjednocovacího procesu v naivní víře v orelskou unii jako v hodnotu samu o sobě. Ve vědomí moravské početní převahy si zemskou autonomií chtěli pojistit vliv v českých župách i po případném sjednocení. Polákovo vedení si přálo rozhodovat o zřízení budoucí české organizace a o jejím vedení bez šrámkovských zásahů.

Jednota českého orelského svazu se demonstrovala ve složení jeho nového výboru. Zemským starostou zůstal i nadále br. Josef Polák. Královéhradečtí funkcionáři, kteří dosud třímali vedení svazu, se o vedoucí funkce podělili se zástupci ostatních českých žup, kterým tak podali důkaz o jejich potřebnosti ve vrcholných orelských orgánech. Ve vedení svazu zasedli bratři Klimeš a Mazur za pražskou resp. středočeskou župu a br. Alt za západočeskou župu. Další pozice ve výboru zaujali královéhradečtí orlové, bratři J. Mencl, V. Vtípil, J. Trla, J. Poličanský, J. Navrátil, J. Prouza, J. Šulc, F. Weisbauer, F. Štafl, sestry M. Zahradníková a M. Hýblová.

České prohlášení s návrhem autonomního zemského principu československého Orla nenalezlo v Brně očekávanou odezvu. Místo toho se moravští orlové, aspirující na rychlé provedení

unifikace dle vlastního plánu, tj. s cílem sjednocení na základě jednoho celostátního vedení bez samostatného zemského (resp. svazového) zřízení, rozhodli jednat separátně se všemi českými župami, kromě východočeské. Oprávněně dostali moravští bratři výtku za vměšování do interních věcí zemského svazu v Čechách. Náčelnická rada Zemského svazu Orla v Hradci králové vydala prohlášení, ve kterém nařizuje všem českým jednotám jsoucím ve spojení se svazem, aby zachovaly kázeň a disciplínu a hlásily se hradeckému vedení k dispozici. Jednalo se o výzvu k zachování samostatnosti českého Orla. Této výzvy uposlechly všechny východočeské jednoty, kromě jedné. Tato skvrna na integračním procesu hnutí poznamenala negativně vztahy obou zemských organizací. Moravskému svazu tento manévr navíc nepřinesl kýžené ovoce.

Dočasně se Polákovým orlům podařilo zachovat českému svazu suverenitu. Jednota českých žup však v tento čas již vykazovala značné trhliny. Plenární schůze zemského výboru se již 25. července 1920 pražští zástupci nezúčastnili. Vlivem oslabení českého Orla byli zvoleni také někteří delegáti podle přání Moravanů. Jednání měli v rukou stále Polák, Mencl a Alt. Důležitým usnesením schůze bylo, že Orel doporučuje zřizovat při jednotách stráž na ochranu kostelů. Od kněží odpadlých od Říma a od laiků, kteří své pastýře následovali do schismatu, hrozilo zabírání katolických kostelů pro moderní národní církev s odůvodněním, že se obsazovatelé kostela jsou stále tíž věřící (ve skutečnosti se již nejednalo o katolíky, ale o příslušníky nové Československé církve, z hlediska katolické církve upadlé do schismatu).

Na některých místech republiky orlové skutečně silou hájili kostely, neboť hrozilo jejich reálné odcizení církvi. V Chudobíně, Litovli nebo v Olomouci se snažili přívrženci schismatické československé církve násilím zabrat zdejší kostely. Mnozí orlové byli tehdy zraněni při obraně katolických chrámů. Exemplárním příkladem kostela, o který byla svedena fyzická i právní bitva, byl olomoucký chrám Panny Marie Sněžné, který přímo užívali orlové jako svůj spolkový svatostánek. Sakrální budovu orlové uhájili. V čele boje stál budoucí starosta hanácké župy Šrámkovy, právník dr. Řehulka, který pomáhal spolu s druhým právníkem dr. Hrubanem odbornou právní radou obráncům kostelů. Vlastnictví kostelů církvi bylo třeba v mnoha konfliktních případech vysvětlovat úřadům, a zde přišla právní pomoc vhod. Orlové se v kritický okamžik postavili na schody kostela se záměrem nevydat svatostánek. Na poslední chvíli triumfoval právní výklad dr. Řehulky, který akceptoval také velitel olomoucké posádky generál Kroupa, jenž se také postavil proti vydání kostela schismatickým. Br. Řehulka rovněž pomáhal orlům, kteří se podíleli na obraně a svoje

počinání museli obhajovat soudně.¹³⁷ Ne vždy však měli obránci katolických kostelů k dispozici vlastní právníky a dostatek katolíků odhodlaných k aktivní sebeobraně.¹³⁸

Bránit svatostánek v časech této zkoušky znamenalo pro orly střídat se neustále v hlídkách a být vždy připraveni zasáhnout. Zde nacházíme motiv budoucí orelské branné výchovy, jejíž smysl tkvěl ve vojenské a občanské obraně republiky. K branné výchově podporované a spoluorganizované státem přidával Orel ještě prvek duchovní, neboť obrana vlasti byla neoddelitelná od obrany církve. Československá republika byla pozemským domovem, obecná církev zase vedla duše pomocí duchovních prostředky tak, aby byly uschopněny přijmout po smrti vlast nebeskou. Obrana obou těchto domovin – církve a vlasti (nebe a země) – byla v orelské branné výchově zakomponována. Hájení kostelů v raném čase republiky znamenalo boj za práva Kristovy církve a jejího postavení ve společnosti. Orel zůstal v otázce českého schismatu na straně biskupů a kněží, kteří zachovali věrnost Římu.

Východočeský zemský orelský výbor v souvislosti s kulturním bojem konstatoval neochotu ministerstva národní obrany poskytnout orelským cvičencům ručnice pro branná cvičení, zatímco sokolové a DTJ zbraně pro cvičení na žádost obdrželi. Orlům ministerstvo nevyhovělo.

Hrozilo, že unifikační rozhovory uvíznou ve slepé uličce. Byli to Češi, kteří ustoupili moravským požadavkům. A tak v červenci 1920 zástupci českého zemského svazu přistoupili na moravské podmínky sjednocení z 1. února toho roku. Tím se otevřely dveře konečnému sjednocení českého a moravského Orla. Pražští orlové už v tuto dobu pracovali ve viditelné součinnosti s moravskými bratry. Obě organizace za přítomnosti P. Šrámka 30. srpna na zemské konferenci ČSL v Čechách svolali také orelskou konferenci, jež se usnesla na likvidaci Zemského svazu Orla v Čechách.

Sebevědomí Východočechy opustilo. Plenární schůze v Hradci Králové 26. září 1920 přijala usnesení, podle kterého se Polákovo vedení podřizuje moravskému a pražskému plánu rozpustit zemský svaz v Čechách. Do rozpuštění zemského svazu vedla českého Orla prozatímní rada,

¹³⁷ Richter, K.: Dr. Řehulka – orel. K padesátinám starosty župy Šrámkovy. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 23. – 24, s. 275 - 276

¹³⁸ Některé venkovské katolické farnosti nedokázaly zabránit obsazení katolických far a kostelů. Exemplární případ představuje farnost Radhošť u Vysokého Mýta, kde příslušníci Československé církve za pomoci legionářů a sokolů zabrali 21. 11. 1920 zdejší katolický kostel a faru, o něž byl předtím sveden fyzický boj bez vážné zdravotní újmy. Avšak zdejší kněz P. Václav Oliva byl napaden, smýkán po zemi z kostela až na faru. Četnictvo a armáda nesměly zakročit silou, což povzbuzovalo československé věřící a jejich spojence. Bývalý katolický, nyní československý kněz v kostele sloužil nové bohoslužby, zatímco katolíci nějaký čas chodili na mši sv. na faru. Sokolové dokonce hlídali se zbraní v ruce kostel ve snaze zachovat jej stoupencům nové církve. Teprve v roce 1922 dostali katolíci oba objekty zpět a zároveň došlo k soudnímu postihu hlavních strůjců záboru. Orlové v této kauze nefigurovali. Blíže viz. Oliva, V.: O záboru kostela a fary bývalou národní církví čs. v Radhošti u Vysokého Mýta 21. listopadu 1920. Kotrba Praha 1940

jejímiž členy byli bratři J. Polák, K. Záleský, F. Alt, zemský náčelník br. Mencl a zemskou náčelní ses. Hýblová. Plodem tohoto organizačního provizoria bylo rozhodnutí svolat župní slet na r. 1921 v Hradci Králové. Tento plán avizoval brzké obnovení samostatné východočeské Brynychovy župy namísto celozemské organizace a jejích poboček, které jsme i před srpnem 1920 technicky nazývali župy. Nejednalo se o nový podnik, nýbrž o odložený slet z r. 1914. Měl nyní proběhnout ve svobodném státě. Valná schůze východočeského Orla 14. listopadu 1920 rozvrhla župu na okrsky: I. královéhradecký, II. novopacký, III. náchodský, IV. opočenský, V. ústecký (tj. Ústí n. Orlicí), VI. litomyšlský, VII. prosečský, VIII. chrudimský a IX. německobrodský. V rámci sletových příprav vedl prvního ledna následujícího roku br. J. Mencl vzdělávací kurs náčelníků.

Poslední, likvidační valná schůze Zemského svazu Orla v Čechách, jež doposud představoval zastřešující federaci všech českých krajských organizací, se konala v Hradci Králové 10. dubna 1921. Plénum odhlasovalo usnesení, podle kterého přestal existovat samostatný český Orel reprezentovaný do té doby Zemským svazem Orla v Čechách. Tento datum je skutečným vznikem Československého Orla (ČSO) v Čechách a dokončením poválečného integračního úsilí orelstva ve svobodné republice. Orlové z Čech, Moravy a Slezska se sjednotili pod jedním vedením, jež sídlilo v Brně. Pomocným orgánem pro Čechy byla Zemská rada Orla v Praze. Na unifikaci Orla organicky navazovalo budování struktury žup, tj. krajských sdružení.

Bezprostředně po změně statusu českého Orla překročili delegáti k založení východočeské župy. Ustavující valná hromada za Polákova předsednictví jednohlasně odhlasovala název župy po hradeckém biskupu-buditeli Edvardu Janu Nepomuckém Brynychovi. V nové župě fungovalo 90 místních jednot. Nově zupa podléhala pražské zemské radě a brněnskému ústředí. Schůzi osobně pozdravil místní ordinář biskup ThDr. Karel Kašpar.

Do župní rady, nejvyššího řídicího orgánu župy, byli zvoleni: za starostu Josef Polák, za místostarostu jičínský profesor br. A. Kaska, za náčelníka br. J. Mencl a za jednatelku ses. Zahradníková. Vzdělavatelem, tj. orelským pedagogem a katechetou, se stal br. F. Šimon. Na počest vzniku župy a sjednocení Orla v ČSR uspořádali místní akademii v Klicperově divadle, na které se za značné návštěvnosti předvedlo s cvičebním i kulturním programem 174 orlů.

Ve stejnou dobu se nejvyšším orgánem hnutí stala Říšská rada Československého Orla (ŘŘČSO). Díky účasti všech českých žup obdržel tento orgán legitimitu jednat suverénně jménem celé organizace. Přes silné zastoupení Čechů byla převaha moravských delegátů zřejmá. Tento evidentní stav se demonstroval navenek některými usneseními rady. Jedním z nich byla volba Msgre. Jana Šrámka, zakladatele moravského Orla, čestným starostou jednotné organizace. Dalším rozhodnutím upomínajícím na přesun těžiště jednoznačně na Moravu bylo svolání

celoorelského sletu v následujícím roce 1922 do Brna. Členy ústřední rady, užšího vedení vzešlého z voleb ŘRČSO, se za české župy stali bratři Filip z Prahy, Polák z Hradce Králové a Schwarzer z Nové Paky.

Generální zkouškou na ústřední všeorelský slet se měl stát župní slet plánovaný na 7. srpna 1921. Ten se stal prioritou Brynychovy župy, která byla nejaktivnější organizací v Čechách. Od sletů, masových exhibičních akcí, si orlové slibovali emancipaci ČSO v českém společenském životě. Schopná organizace a velké početní zastoupení členstva budilo respekt u protivníků Orla a mohlo orelské organizaci dodat nové členy. Do příprav se zapojili na 200 členů ČSL v Hradci Králové, což byl vždy přirozený spojenec, který s Orlem v mnoha místech tvořil personální unii.

Župní sletové dny připadly na sobotu a neděli 6. – 7. srpna 1921. Slet byl v sobotních večerních hodinách otevřen v sále Adalbertina hudební akademii. Skutečnost, že začátek tělocvičné akce měla kulturní, nikoliv sportovní úvod, napovídá priority orelské práce a to, že posilování těla vhodnou fyzickou výchovou bylo v Orlu podřízeno duchovnímu růstu a kultuře. Právě kvůli značnému důrazu na kulturu a náboženství v orelském programu bylo v Orlu zapsáno mnoho orlů-přispívajících, kteří nemohli nebo nechtěli cvičit, ale rádi se podíleli na duchovní (katecheze apod.), kulturně-vzdělávací (tematické přednášky, divadelní soubory, loutkářské skupiny, recitace, dechové hudební orchestry atd.) a společenské (charitativní podniky aj.) aktivitě Orla. Převaha přispívajících se projevovala i během průvodů. Na sletu v Hradci Králové pochodovalo v krojích a s prapory na 15 000 orlů, ale cvičení na stadionu předvedlo 2500 orlů. Toto srovnání je samozřejmě jen relativně vypovídající, neboť organizátoři byli limitováni v počtu vystupujících prostorovými kapacitami, časovými omezeními ad. vlivy.

Sbor, který předvedl orelské zpěvy, vedl P. ThDr. O. Svoboda, kněz a orelský hudební skladatel. Na čestných místech zasedli královéhradecký biskup, pozdější pražský arcibiskup a kardinál Karel Kašpar a člen městské rady kanovník Msgre. ThDr. Domabyl.

Sportovní program znamenal skutečně až poslední tečku za sletem, v tomto ohledu není orelský slet synonymem pro setkání za účelem cvičení, nýbrž setkáním pro duchovní, kulturní a tělovýchovnou spolkovou činnost, přičemž cvičení je až poslední v řadě. Nedělní program začal patnáctitisícovým průvodem orlů z vlakového nádraží na centrální městské náměstí, kde královéhradecký biskup dr. Kašpar celebroid polní mši sv. Východočeský ordinář zasvětil orly Božskému Srdci Páně na znamení jejich pevné sounáležitosti s Kristem – Králem a Církví sv. na zemi. Domácí orly přijeli podpořit bratři z Prahy a jihomoravské župy Kosmákovy se sídlem ve Znojmě.

Masová návštěvnost byla pojištěna jistou multifunkčností sletu, do jehož programu byla zakomponována biskupská mše sv., kulturní akademie, korporativní krojovaný průvod s prapory a také veřejný tábor lidu pořádaný ČSL na náměstí v neděli v 11,00 hod. po bohoslužbách. Za hlasitých ovací své projevy přednesli lidovečtí senátoři Kadlčák a Jílek a pražský profesor dr. Novák.

Po poledni se orelstvo v počtu 2500 cvičenců předvedlo pečlivě nacvičenými sestavami obecenstvu. Hlavní zásluhu na správném provedení cviků měl župní náčelník br. Mencl. Na čestném místě zasedl také královéhradecký biskup, jenž byl sletu a Orlu velice nakloněn. Slet přitáhl pozornost nejen katolíků, přišlo se na něj podívat množství lidí nepříslušejících do katolického tábora. Tito externí návštěvníci však aplaudovali orelským cvičebními sestavám, což byla velká pochvala pro pořadatele. Jinou mzdu tenkrát ani spolkoví činovníci nedostávali. Epochální význam sletu spočíval ve faktu, že se stal prvním skutečně reprezentativním veřejným vystoupením Orla v Čechách po 1. světové válce a obecně zároveň mohutným táborem katolického lidu. Slet s přidruženými akcemi vytvářel celek, díky němuž se pozvedlo sebevědomí českých katolíků v době protináboženského boje v ČSR.

V souvislosti s úspěšným orelským sletem pokračovalo sokolské vymezování vůči Orlu. Vedoucí funkcionáři Sokola vyzývali už veřejně k vystupování z katolické církve, protože podle nich reprezentovala vše přežitě a protipokrokové.¹³⁹ Orlům se tím dostalo stěžejního dokladu o celkové apostázi sokolského hnutí resp. o tom, že pro katolíky je členství v Sokole nepřijatelné. Ačkoliv se církevní autorita proti Sokolu nikdy přímo neohradila, stal se Sokol pro angažované katolíky, zejm. orly a lidovce, neakceptovatelnou organizací. Sokol představoval pro Orla zkraje první republiky nepřitele mnohem horšího než socialistické či komunistické dělnické tělocvičné jednoty, neboť ty avizovaly svoje protikatolictví od počátku své existence. Kdežto Sokol ústy svých vrcholných představených rozhlašoval nutnost vystoupit z církve, ale zároveň, že respektuje náboženské přesvědčení svých řadových členů, jen když je nebudou veřejně hlásat. Praktická politika Sokola vylučovala, aby se katolík ocitl v sokolském ústředním vedení. V této obojakosti orlové spatřovali plíživou snahu oslabit a neutralizovat církev ve společnosti.

Z dalšího srovnání vyplývá, že plně rozvinutou organizací se sítí kooperujících okrsků a jednot byla v každém případě župa Brynychova. Ostatní české župy, kterým se věnuji níže, nedosahovaly počtem svých jednot ani členů východočeské úrovně. ČSO představoval unitární organizaci. Ke společným tělocvičným celostátním akcím však došlo v jeho historii jen několikrát, na celostátním orelském sletu r. 1922, na Svatováclavských dnech orelstva r. 1929 a na Sjezdu

katolíků Republiky československé v r. 1935. Cyklické setkávání orlů se odvíjelo od liturgických svátků. Orelské náboženské pouti na Svatý Hostýn získaly od 30. let 20. století charakter hlavní orelské pouti v republice.

Přes snahu ústředí co nejvíce propojit župy, zůstávalo přirozeně těžiště činnosti v místních jednotách. Právě spolkový život v místních jednotách, nejnižších organizačních strukturách, je nejdůležitějším ukazatelem při snaze objektivně posuzovat Orla. Jednotné schéma neexistuje, protože byla značná diverzita mezi počtem a intenzitou činností, stejně jako velikostí členské základny jednot ČSO. Smíme však s určitostí tvrdit, že mezi českými krajskými sdruženími dosáhla župa Brynychova nejvyšší profesionality a objemu spolkové činnosti. Provozovala velké množství sportů a zájmových aktivit. Sondou do její župní struktury získáme dobrý přehled o konkrétním stavu východočeského Orla.

I. okrsek - královéhradecký

Od dob prvních Polákových odborů Orla r. 1906 tvořil královéhradecký odbor přirozené organizační centrum pro východní Čechy. Dominantní postavení si uchoval i pro budoucno a ještě jej rozšířil, když se v průběhu předválečných i prvních poválečných let stal apoštolem orelské myšlenky v dalších částech Čech.

Spolu s hradeckým odborem náležely do prvního okrsku odbory Černilov, Týniště nad Orlicí, Horní Jelení, Třebechovice p. Orebem, Častolovice, Česká Skalice a Dvůr Králové. Pro rekapitulaci se sluší uvést, že v tuto dobu fungovala tělocvičná jednota Orel pod ochrannými křídly jiné, mnohem etablovanější organizace, Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva. Z tohoto titulu hovoříme o křesťanskosociálních dělnických tělocvičných odborech, nikoliv o samostatné orelské organizaci. Tělocvičné odbory měly svoje orelské vedení, jež podléhalo představeným dělnickým křesťanských odborů. Pro potřebu rozšíření křesťanské tělovýchovy pracovali pověřeni funkcionáři, br. Plachta z České Skalice, bratři Kozlové a br. Fr. Hýbl z Týniště n. Orlicí a br. V. Koleč z Třebechovic.

Menší tělocvičné podniky hradecké jednoty a orlů z Kostelce n. Orlicí představovaly přípravné akce pro župní slet Orla v r. 1912 v Hradci Králové. Východočeský Orel se natolik emancipoval, že situace po sletu si žádala rychlé řešení statutárních záležitostí a strukturálních přeměn organizace. Župní starosta br. Polák svolal na 12. října 1912 do královéhradeckého Adalbertina schůzi, jíž se

¹³⁹ Viz. blíže tato práce: kapitola 2. 18. Katolická církev a duchovenstvo, s. 273 – 284

zúčastnili delegáti odborů z Hradecka a Chrudimska. Účastníci rozhodli o založení královéhradeckého okrsku a výboru jako jeho vedoucího orgánu. Jeho starostou se stal br. František Hýbl a jednatelem br. Josef Kozel, oba z Týniště nad Orlicí. Náčelníkem okrsku byl zvolen br. Václav Kadeřábek (Hradec Králové). Ve výboru dále zasedli: br. Zlámal (Horní Jelení), br. J. Havelka (Hradec Králové), br. J. Vohralík (Holice), br. Sedláček (Třebechovice p. Orebem) a br. Sehnoutka (Česká Skalice).

Administrativním sídlem okrsku se stalo Týniště n. Orlicí, kde se scházel výbor ke svým schůzím. Společnou kulturní akcí hradeckého a týnišťského odboru byl ples v lednu 1913 v Hradci Králové. Taneční podnik proběhl úspěšně za velké účasti členů.

Orlové provozovali tělovýchovnou činnost systematicky, zvláště s ohledem na svou veřejnou činnost. Okrskovému sletu předcházelo celkem 6 cvičebních kurzů. První okrskový slet proběhl 26. července 1913 za účasti 88 cvičících mužů, 36 žen a 48 dorostenců pod širým nebem, v městském parku v Týništi n. Orlicí. Před ním se orlové tradičně korporativně dostavili na bohoslužby do místního chrámu. Platilo, že slet hrál důležitou úlohu při rozšiřování Orla. Po každém uskutečněném veřejném cvičení vzrostl o Orla zájem. I po týnišťském okrskovém sletu se hlásili další zájemci o zakládání místních odborů. Následujícího roku se konal okrskový slet v Kostelci n. Orlicí.

Zemský orelský svaz pro Čechy obnovoval po válce odbory a jednoty své župy. Zastřešující okrsek obnovili 21. prosince 1919. Za starostu byl zvolen zkušený předválečný funkcionář br. Fr. Hýbl, jehož r. 1920 vystřídal ve funkci br. Záleský z Kostelce n. Orlicí, a okrskovým náčelníkem se stal br. J. Mencl z Černilova.

Díky snaživé práci činovníků se podařilo uskutečnit 22. srpna 1920 první poválečný slet okrsku v Kostelci n. Orlicí. V době kulturního, nebo spíše kultovního boje poskytovaly slety prostor pro podpurné shromáždění katolíků. Nejinak tomu bylo i při uvedeném okrskovém sletu. Takové fórum bylo evidentně důležité v čase zabírání katolických kostelů novou Československou církví a všeobecně rozšířenou protikatolickou agitací, kdy mnozí katolíci malomyslněli. Slet a shromáždění dodával zúčastněným naději a nadšení k boji i práci. Veřejné podniky Orla tedy plnily i psychologickou úlohu.

Při úvodní mši sv. byl vysvěcen prapor kostelecké jednoty, který byl prvním praporem tohoto okrsku. Ukázněné průvody a dobře secvičené programy vykonaly svůj vliv na širokou veřejnost. Z tohoto důvodu často budily protiakce druhé strany, nejčastěji sokolů. V témže roce vykonal br. Mencl další 2 cvičitelské kurzy¹⁴⁰ pro zájemce z řad okrskových jednot. Důležitým přípravným

¹⁴⁰ Cvičitelské kurzy resp. školy poskytovaly praktické i teoretické poznatky zejm. pro orelské náčelníky, vedoucí tělocvičných hodin, aby dokázali podle norem naučit členy jednotlivým

cvičením pro slet byla župní orelská akademie jednot Kostelec n. Orlicí, Hradec Králové a Černilov 10. dubna 1921 v Hradci Králové. Průběžná Tréninková předsletová cvičení probíhala také v jednotách Černilov a Týniště n. Orlicí. 22. srpna 1921 orlové pořádali okrskové veřejné cvičení v Horním Jelení.

První orlovnu okrsku a v Čechách vůbec vysvětil 28. září 1921 v Černilově pražský premonstrátský opat dr. Method Zavoral. Je příznačné, že první orlovna byla postavena ve východních Čechách, které jsou objektivně kolébkou českého Orla obecně.

II. okrsek – novopacký

Také zde jméno okrsku je odvozeno od nejstarší a nejdůležitější jednoty, která jako odbor Orla při Všeodborovém sdružení křesťanského dělnictva byla založena v Nové Pace 23. září 1908. O pondělí velikonoční r. 1911 byl ustaven samostatný ženský odbor při zdejším Orlu. Východočeši tím obdrželi další primát, neboť novopacký ženský odbor byl vůbec první odbor svého druhu v celých Čechách.

zde se Orel rozvíjel za cenu ustavičného sebezáporu a v kontraverzi vůči konkurenčním spolkům. Dělnické křesťanské odbory a Orel bývaly často personálně propojeny. Příkladem je i novopacký Orel, jehož starostou se stal jednatel odbočky křesťanského dělnictva br. Alois Petr, prvním náčelníkem byl zvolen Bohumil Staněk.

Následovalo založení orelského odboru 8. června 1909 v Libštátu a 1. dubna 1911 v Roškopově a v červenci téhož roku v Lomnici n. Popelkou, 7. ledna 1912 v Pecce, 6. června 1912 ve Studenci, 25. srpna 1912 v Nové Vsi nad Popelkou. K datu 2. valné okrskové schůze 20. října 1912 registroval okrsek již 375 členů. Starostou okrsku se stal br. P. František Plichta, farář v Levínské Olešnici, a funkci náčelníka podruhé obsadil Bohumil Staněk z Nové Paky. Třetí valná

cvičebními sestavám a různým druhům sportu. Šlo také o ideové, zdravotnické, pedagogicko-sociální a d. školení. Např. východočeská orelská župa Brynychova pořádala ve dnech 26. – 27. prosince 1932 v královéhradeckých konzistorních domech Boromeu a Adalbertinu cvičitelskou školu pro začátečnický, ve kterých školil řídicí učitel br. Weisbauer v teorii prostných, br. MUDr. J. Matyáš, lékař všeobecné nemocnice, hovořil o první pomoci poskytované v tělocvičně a ukázal praktické zákroky při konkrétních případech, župní místonáčelník br. Poličanský probral s muži prakticky jednotlivé druhy nářadí. Ve cvičitelské škole pro ženy byly sestry seznámeny s moderními směry ženského tělocviku – ses. Janáčková podala výklad o rytmice, ses. A. Novotná o gymnastice a ses. L. Zilvarová o pohybových hrách. Mužům i ženám přednášel br. Weisbauer metodiku, jak zacházet s dětmi tělocviku. Dalšími tématy byly tisk, orelská idea, orelská historie. Obdobně probíhaly další školící kurzy: zpravodajská škola věnovaná výchově dopisovatelů orelského tisku, vzdělávací škola pro duchovní rádce a vzdělavatele – ideové pracovníky, apod.

hromada okrsku 26. října 1913 zaznamenala 14 odborů a 750 členů. Nové odbory vyrostly v Křižlicích, Hořicích, Ondřejkovicích, Jilemnicích, Semilech a Železnici. 7. – 8. září 1913 vyslal okrsek delegáty na 7. všeobecný sjezd katolíků do Kolína. Zjara 1914 byl k okrsku připojen odbor Orla ve Dvoře Králové nad Labem.

Řetězec českých premiérů pokračoval 27. srpna 1911, kdy se v Libštátu konal první novopacký okrskový slet, jenž se stal obecně prvním veřejným orelským cvičením v Čechách a na němž cvičilo pouze 39 mužů a 28 žen ze čtyř tehdejších místních odborů. Hlavní význam podniku však netkvěl v početním zastoupení cvičenců, nýbrž v té části programu, ve které došlo k ustavení orelských orgánů a institucí. V rámci sletu proběhla totiž ustavující schůze okrsku Nová Paka, jenž pokládáme za historicky nejstarší český orelský okrsek. Předsednictvo tvořili br. Josef Nydrle (starosta) ze Staré Paky a br. Bohumil Staněk (náčelník) z Nové Paky. Součástí sletu byl tábor katolického lidu, na němž vystoupil dr. František Šulc z Hradce Králové a katolický novinář a orel Matoušek z Hronova.

Novopacký okrsek po svém řádném ustavení nemohl uspořádat svůj slet v Nové Pace, protože se orlům nezdařilo zajistit vhodné místo. Podle dochovaných zpráv lze předpokládat, že protivníci Orla znemožnili konání sletu v místě.¹⁴¹ Akce nicméně proběhla podle plánu v Levínské Olešnici 17. září 1911.

Obecní zastupitelstvo odepřelo zapůjčit Orlu ke cvičení městskou stělnici. Pořadatelé zabezpečili konání sletu na místním veřejném cvičišti. Cvičení proběhlo v avizovaný termín bezproblémově. Jedinou mrzutostí nakonec byla skutečnost, že přes noc nepřátelé Orla potrhali červenobílé prapory a zlámali stožáry, které tvořily výzdobu sletového cvičiště. Nedostatek cvičitelů museli orlové řešit vysláním tělocvičných lektorů do potřebných jednot. V případě příprav novopackého okrskového sletu byli cvičitelé cestou na zkoušky do Levínské Olešnice fyzicky ohrožováni odpůrci Orla.

Další incident se odehrál 1. června 1913 během okrskového výletu do Železnice, při němž se konala prezentace Orla v zamluveném přednáškovém sále. Pořadatelé museli požádat o pomoc jičínské četníky, protože slavnost křikem narušovali sokolové ve snaze znemožnit konání orelského podniku. Protiorelská opozice, která se rekrutovala od liberálních mladočechů, přes marxistické sociální demokraty, české národní sociály, sokoly až po přívržence Volné myšlenky, reagovala na orelské společenské i tělovýchovné podniky často vzdoroakcemi s cílem destruovat či narušit

Tyto edukační kurzy se konaly většinou na úrovni žup. Viz. Cha-: Cvičitelská škola pro začátečníky. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 1, s. 5

¹⁴¹ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 51

orelská shromáždění, nebo zastrašit orly v jejich konání. V této souvislosti používali tehdejší orlové často obecný pojem pokrokáři k souhrnnému označení odpůrců svojí organizace a katolické církve.¹⁴² Termín pokrokáři chápeme v tomto smyslu jako synonymum slova antiklerikál. Ve své době jej katolíci brali jako pejorativní resp. ironické pojmenování protivné strany. Podobně jako liberální a socialistický tábor nálepkoval politicky a sociálně aktivní katolíky zkratkou klerikál. Tato slova však časem zdomácněla v běžné historické a politologické nomenklatuře, pročež se jich ve svém textu nezříkám. Technický termín pokrokář nelze v tomto ohledu považovat za synonymum pro členy menších liberálních politických stran té doby, v jejichž názvu či programu se vyskytovalo slovo pokrokový. Jde konkrétně o Radikálně pokrokovou stranu a Státoprávně radikální stranu, jež vyšly z politického kvasu omladinářství a pokrokářství 90. let 19. století a jejichž zaměření mělo zřetelně protikatolický ráz. 6. července 1913 se orlové zúčastnili krajského katolického sjezdu v Hořicích. Jakmile byl ohlášen příjezd orlů, pokrokáři různé politické příslušnosti se sešikovali k opoziční akci, jejímž jediným smyslem bylo křikem a napodobováním hlasu domácího zvířectva narušit chod katolického shromáždění. K násilným střetům však nedošlo.

Činnost Orla na českém severovýchodě byla v některých případech retardována úředními zásahy. Zanedlouho po čtvrté plenární schůzi novopackého okrsku, jež se konala 11. ledna 1912, místní školní rada zakázala místnímu odboru Orlu v Nové Pace cvičit dorostence.

Snahy po unifikaci českých a moravských orlů byly navenek demonstrovány vytvářením vlastní spolkové symboliky. Společným integrujícím znakem orlů byl stejnokroj. Existovala diferencovanost v nošení krojů u českých a moravských orlů. Zatímco jihočeští katoličtí sokolové se drželi podoby klasického sokolského kroje s červenou košilí a čamarou, moravští a podle jejich vzoru i východočeští orlové užívali spíše tmavé slovanské kabátce, podobné sokolským čamarám, a bílé košile jako slavnostní kroj. V květnu roku 1912 se začali čeští a moravští orlové sbližovat skrze spolkový oděv. Tehdy byl předsednictvem Brynychovy královéhradecké župy přijat ženský cvičební kroj inspirovaný krojem, který začaly nosit poprvé právě novopacké orlice a který byl původně inspirován moravskými sestrami. Tento kroj se skládal z tmavomodré blůzy a tmavomodrého límce se 3 bílými pásky, na rukávech byl opatřeno páskovou manžetou a světle modrou šerpou. 6. června 1912 orlové ve slavnostních tmavomodrých krojích korporativně vystoupili při náboženském průvodu Božího Těla v Nové Pace. Na 3. valné hromadě okrsku 26. října 1913 byl odsouhlasen návrh na dívčí dorostenecký stejnokroj, o jehož schválení se místní obrátili na královéhradecké vedení zemského orelského svazu.

¹⁴² Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 51

Průběžně probíhala veřejná cvičení. 7. července 1912 se konalo druhé okrskové cvičení ve Studenci, na němž se předvedlo 88 mužů, 45 žen a 35 zástupců dorostu. Podařilo se nalézt dohodu se školní radou a odvolat zákaz cvičení dorostenců v Orlu. 12 orlů z okrsku se připojilo ke cvičení 3. zemského sletu Orla na Moravě, který se konal v Kroměříži.

V pořadí třetí cvičení okrsku se uskutečnilo v Nové Pace 20. července 1913. 45 dorostových cvičenců předvedlo program s praporky. 69 orlic cvičilo prostná s pomocí kuželů. S prostými vystoupilo 65 mužů. Orelská družstva cvičila na nářadí.

Od jara 1914 orlové nacvičovali na blížících se okrskový slet a na plánovaný zemský slet. Organizátoři ještě stihli uspořádat 12. července 1914 v Nové Vsi n. Popelkou okrskový slet, na němž promluvili starosta zemského svazu br. Polák a br. Matoušek. Ke konání zemského sletu již nedošlo kvůli propuknutí války. Spolková práce okrsku se za války zastavila.

Vedle tělovýchovy se orlové soustředili rovněž na výchovu táborových řečníků, jejichž služby byly využívány také během sportovních akcí. Schopní řečníci se scházeli ve výchovném kroužku. Přecházíme ke kulturní činnosti. Bezesporu reprezentativním a vydařeným podnikem byl okrskový ples 15. února 1914.

Orlové se obnovy organizace dočkali až na jaře roku 1919. Dne 21. března toho roku došlo k opětovnému konstitování orelského odboru v Nové Pace. Ve stejném roce proběhly rekonstrukční schůze předválečných odborů v Libštátě, Studenci a Dvoře Králové n. Labem. Výstavbu okrsku podpořili významně orlové ze Staré Paky. První výročí vzniku Československa si krojovaní orlové r. 1919 připomněli během oficiálních oslav v Nové Pace.

Aby orlové mohli rozpohybovat tělovýchovu naplno, bylo třeba do odborů vyslat proškolené cvičitele. Tomuto účelu sloužil první poválečný cvičitelský kurs konaný v Nové Pace 28. července 1919, během něhož se sešel nový výbor okrsku. Katolický kněz P. J. Ulík z Nové Paky stanul v čele okrsku jako starosta, náčelníkem byl zvolen br. Poličanský rovněž z Nové Paky. Další kursy měly vychovat Orlu zkušené funkcionáře a řečníky.

Výsledky svojí práce předvedlo 164 orlů na prvním poválečném veřejném cvičení, které se událo 31. srpna 1919 během okrskové výpravy do Studence. Orel se představil občanům na akademii v Libštátě 11. dubna 1920. Vedoucím akademie, která zahrnovala jak přednášku o orelském hnutí, tak sportovní program, byl okrskový náčelník br. Poličanský. Současně probíhaly informační přednášky o Orlu. Dalším sportovním podnikem se stalo veřejné cvičení na hřišti Střelnice v Nové Pace 15. srpna 1920. Tyto aktivity směřovaly k rozšíření organizace o další odbory Orla. Po novopackém cvičení byla 21. října 1920 založena jednota Orla v Jičíně. Jednalo se téměř o precedentní záležitost, jak dokazují další veřejná cvičení v této periodě. 17. dubna 1921 se

v Turnově konal pracovní sjezd katolické mládeže. Při této příležitosti uspořádali novopackí orlové akademii, kterou vedl okrskový náčelník. Tato akce vzbudila zájem místních, takže turnovští započali s přípravami na založení jednoty, k čemuž došlo 1. června 1921.

V tuto dobu dochází ke statutárním změnám v místních organizacích. V lednu 1921 se novopacký odbor integroval do jednoty ČSO Nová Paka. Také ostatní okrskové odbory, jež do té doby byly pouhou odbočkou okrsku, se přeměnily na samostatné jednoty se stanovami a voleným vedením. Okrsky nadále zůstávaly zachovány jako koordinační složka jednot a komunikant župního ústředí. Do konce roku 1921 došlo se počet jednot se srovnal s předválečným stavem. 15 jednot fungovalo v těchto místech: Nová Paka, Libštát, Lomnice n. Popelkou, Studenec, Křižlice, Štěpanice, Hořice, Miletín, Králův Dvůr n. Labem, Jičín, Turnov, Levínská Olešnice, Pecka, Roškopov.

Když v lednu 1920 vznikla Československá církev odtržením části duchovenstva a věřících od Římskokatolické církve, došlo k zápasu o katolické kostely, které si v některých místech příslušníci nové náboženské společnosti nárokovali. Orlové v celé republice konali v tuto dobu strážní službu u kostelů, aby nedocházelo k pokusům o jejich obsazení a zcizení katolické církvi.

Cvičenci z okrsku pilně nacvičovali na plánovaný župní slet. Kolektivní přípravnou zkouškou se stalo veřejné cvičení ve Staré Pace 3. července 1921, jehož se zúčastnili cvičící členové celého okrsku a župní starosta Polák s náčelníkem Menclem.

Novopacký okrsek zasahoval do horských oblastí Krkonoš. I zde našla činností bratří svoji odezvu. Když se zde naskytla vhodná situace, uspořádali orlové v Křižlicích 28. srpna 1921 veřejné cvičení. 11. září následovalo veřejné okrskové cvičení v obci Pecka. Ve prospěch oživení činnosti Orla v regionu hovořila akademie v Jičíně nebo besídky v Nové Pace a Turnově.

III. okrsek – náchodský

Také v tomto okrsku byla hybnou silou Orla katolická mládež. Početně navštívený sjezd katolické mládeže z Náchodska se konal v červenci 1908 ve Velkém Poříčí n. Metují. Od počátku byla v programu tělocvičná otázka a její institucionalizace. Jednání pléna se neslo již v duchu odmítnutí tělovýchovy v Sokole. Založení vlastní katolické sportovní organizace bylo uspíšeno skutečností, že ve stejnou dobu docházelo k vylučování aktivních katolíků z místního Sokola. Cesty se oddělily. Do tohoto kraje dospěla až z jižních Čech zpráva o existenci jednot křesťanskosociálního Sokola. Tělovýchovný projekt českobudějovického novináře a organizátora

Pavlíka-Sychry na Náchodsku předstihl královéhradeckého Orla, který v této oblasti již zdomácněl. V roce 1909 se ve Velkém Poříčí ustavila Tělocvičná jednota křesťanskosociální Sokol, která od ledna 1910 pracovala podle stanov budějovického průkopníka Pavlíka-Sychry. Předsednictvo katolického Sokola tvořili starosta jednoty br. Adolf Tera, jednatel br. V. Havel a náčelník br. František Čáp. V tomto roce vznikly katolické sokolské jednoty Poříč a Hronov. V pořadí druhá přijala název Sokol Vlastimil, avšak kvůli nedostatku vyškolených sportovních lektorů a trenérů její činnost nebyla významná.

Katolické sokoly brzo doháněli mnohem progresivnější a mnohem lépe organizovanější orlové, kteří paralelně připravovali vznik svých odborů v Náchodě, Horním Radechově, Horním Kostelci, Olešnici a Žďárkách. Sjednocovací proces odborů do náchodského okrsku byl na návrh předsedy zemského orelského svazu br. Poláka dokončen 28. září 1912 na orelské schůzi v Náchodě. Vedením okrsku byli volbou pověřeni starosta br. Josef Středa (Náchod), jednatel br. František Matoušek (Hronov) a náčelník br. František Čáp (Velké Poříčí). Součástí okrsku se stalo 7 orelských jednot z politických okresů Náchod, Police a Česká Skalice. Uvedené geografické a správně-politické vymezení nebylo vždy dodržováno, neboť do okrsku se hlásily i jednoty z jiných okresů. K roku 1912 se ke stávajícím jednotám přidaly jednoty Česká Skalice, Bohuslavice a Dobruška. Náchodský okrsek byl silným článkem struktury východočeské organizace Orla, jež se v tomto regionu čile rozrůstala. V okamžiku prvního okrskového cvičení v Náchodě 17. srpna 1913 patřilo do okrsku 14 jednot a 6 odborů. U protivníků budil růst Orla obavy i údiv.

Orel nese bezesporu zásluhu na politickém i apoštolátním probuzení českých katolíků, kterým vlil do žil novou krev a do srdcí nadšení. Z těch, kteří do jeho řad vstoupili, vytvořil téměř armádu. Z katolických žen i mužů učinil silné osobnosti a v moderním slova smyslu mohutnou masovou organizaci. To všechno bylo předtím něco nevídaného. Katolíci před Orlem měli sice svoje spolky, náboženské, sociální, charitativní i politické, ale nikdy neměli tak vycvičenou organizaci, která si dovolila vystupovat se stejnou odvahou jako sokolové. Ať uvedeme jako příklad orelskou účast na osvobození Slovenska od maďarských bolševiků v červácích republiky, nebo orly strážící katolické kostely před jejich odcizením a znesvěcením, orelské dobrovolníky hájící svobodu katolického kultu během veřejných bohoslužeb, orly hájící čest katolického kléru proti pomluvám a nenávislné liberální a socialistické kampani.

Valná hromada předmětného okrsku se udála 30. listopadu 1913. Již tehdy žila většina členů přípravami na župní slet, jenž se měl odehrát příštího roku a jež, jak již víme, překazila první světová válka, podobně jako celou spolkovou aktivitu okrsku.

Jeho rekonstrukce začala ještě za Rakouska-Uherska, 26. května 1918 na okrskové schůzi v Šonově. Starosta zemského svazu br. Polák se snažil na této válečné schůzi shromáždit funkcionáře, s nimiž se dalo počítat pro obnovnou práci. Po dobu válečného konfliktu starosta doporučoval alespoň minimalistickou variantu činnosti spočívající v organizační práci, recitacích, vycházek, merend ap. Ve válečné nouzi nemohla každá jednota nebo odbor uvést v život standardní tělocvičnou praxi. Vůle po spolkovém životě však existovala a jeho skromný projev znamenal přípravu na pozdější svobodnou dobu, která vrátí Orlu jeho někdejší místo v národní společnosti.

Zprvu pouze ženské sekce náchodské a poříčské jednoty započaly s kolektivním cvičením. V přelomovém čase těsně po vyhlášení samostatnosti, 3. listopadu 1918, se orlové rozhodli uspořádat orelský den ve Velkém Poříčí. Od podniku si slibovali růst zájmu o katolický spolkový život. Vynaložili značné náklady s cílem dosáhnout dostatečné reprezentativnosti akce. Slavnost se odvíjela od identického scénáře předválečných veřejných cvičení. Začala bohoslužbami obětovanými za padlé členy a kázáním královéhradeckého kněze dr. Domabyly. Po poledni uspořádali členové Orla a Spojené katolické strany konferenci, které se zúčastnil také starosta zemského svazu br. Polák. Obsahem schůze bylo ukázat cestu spolkové práce v nových politických podmínkách. Závěr orelského dne vyplnila tělocvičná akademie. Snahy obnovitelů přinesly úspěch, neboť k roku 1920 fungovalo již 14 jednot v okrsku. Situace byla dokonce natolik příznivá, že během okrskové schůze 28. listopadu 1920 v Hronově podal dobrušský delegát návrh na rozdělení stávajícího okrsku na náchodský a opočenský. Vzhledem k avizovanému zakládání nových jednot plénum nepřijalo tuto iniciativu jako boření jednoty, nýbrž jednohlasně dobrušský návrh přijalo. Do roku 1921 vstupoval okrsek o jednu jednotu chudší. Za dobu svojí existence vykázal 4 veřejná okrsková cvičení. Na župní slet do Hradce Králové r. 1921 nacvičovali členové z 13 jednot.

IV. okrsek – opočenský

Jak bylo výše řečeno, tento okrsek vznikl oddělením od náchodského okrsku r. 1920. Na ustavující schůzi 21. listopadu 1920 v Dobrušce byl do čela okrsku postaven katolický kněz P. Buřil z Meziříčí jako starosta, místostarostou byl zvolen br. J. Škoda z Mělčan, jednatelem br. Josef Vavřinka z Meziříčí. Náčelníkem mužů se stal br. Josef Kolovratník příslušející do Bolehoště a náčelní žen se stala ses. M. Valášková z Bohuslavic. Okrsek tvořily jednoty Dobruška, Bolehošť a

Voděrady. V tomto zakládajícím roce došlo k obnovení činnosti a založení jednot v Meziříčí, Novém Hrádku, Přepychách a Pohoří. Každá z jednot vyslala po jednom členu do okrskového výboru.

Po vzoru sousedního mateřského náhodského okrsku se i v opočenském stal významným, dobře navštíveným podnikem místní okrskový slet, který se konal r. 1921 v Bolehošti. Během prvních 2 let stačili vedoucí tělovýchovní funkcionáři uspořádat čtyři cvičitelské kursy. Okrskový výbor zasedal celkem deset krát.

V. okrsek – ústecký (tj. Ústí nad Orlicí)

Původně se tento okrsek nazýval litomyšlský. Pro jeho značnou geografickou velikost ho župa v r. 1920 rozdělila, čímž vznikl okrsek vlastní litomyšlský a zvláště ústecký. Okrskovou ustavující schůzi svolal náčelník českotřebovské jednoty br. Josef Šulc na 15. srpna 1920 do České Třebové. Sídlo okrsku se nacházelo v Ústí n. Orlicí a spadaly pod něj jednoty Česká Třebová, Choceň, Žamberk, Ústí n. Orlicí, Čermná a Dolní Dobrouč. 10. listopadu 1920 vedl náčelník zemského svazu br. Mencil okrskový cvičitelský kurs pro muže i ženy. Poté již iniciativu převzali místní okrskovní funkcionáři. 25. února následujícího roku pak týž smíšený kurs vedl okrskový náčelník br. Šulc. 27. listopadu orlové již pořádali kurs zvláště pro muže a pro ženy. Mužským lektorem byl opět br. Šulc a ženy vedla 18. prosince okrsková náčelní ses. Hýblová.

5. února 1921 se okrsková valná hromada, nejvyšší orgán v této úrovni orelské hierarchie, usnesla uspořádat okrskovou akademii. Po sportovní stránce měla podnik na starost okrsková náčelnická rada. Akademie, kterou osobně navštívil zemský starosta br. Polák a hudební skladatel a kněz-orel br. Šetina, se konala 5. května v naplněném katolickém domě v Ústí n. Orlicí.

Akademie se skládala z prostných cvičení a cviků na nářadí. Na dosažené kvalitě cvičení bylo znát, že Orel dospěl tělocvičnou odborností na úroveň ostatním současným tělovýchovným spolkům. Bohatá návštěvnost a publicita akce měly za následek rychlé rozšíření orelské myšlenky v okolí, což byl také zamýšlený cíl akademie.

Okrskové cvičení bylo předehrou a tréninkem pro župní slet. Přípravné výborové schůze okrsku k tomuto tématu se konaly 15. dubna, 20. června a 12. července 1921. Ve dnech 6. – 7. srpna 1921 se župního sletu v Hradci Králové zúčastnili orlové z celého okrsku. Dopravu do místa sletu jim zajišťoval zvláštní vlak.

Během tohoto sletového roku vzrostl počet jednot ze 6 na 15. Jednoty však byly od sebe velmi vzdáleny, proto se ukázalo, že praktičtější bude rozdělit stávající okrsek na dva nové

samostatné okrsky: ústecký a žamberecký. Tento krok byl schválen 27. listopadu 1921 během výborové okrskové schůze. Župní vedení shledalo oprávněnost tohoto požadavku, zvláště když některé jednoty začaly fungovat nezávisle na ústeckém okrsku, což byl případ jednoty Čermná. Přeskupení jednot v nových dvou okrscích zamezilo dezintegraci jednot vzdálenějších od dosavadního ústeckého centra tím, že tyto jednoty dostaly samostatný okrsek. Od této chvíle jednoty Ústí n. Orlicí, Česká Třebová, Velká Skrovnice, Choceň, Dolní Dobrouč a Velká Řetová administrativně spadaly pod mateřský ústecký okrsek. Ostatní jednoty se staly součástí nového okrsku žambereckého.

VI. okrsek - litomyšlský

Podobně jako v náchodském okrsku i v tom litomyšlském katoličtí sokolové předběhli orly. Ještě před založením prvního orelského odboru již existovala ve Sloupnici první jednotka Křesťanskosociálního Sokola. První orelský odbor vznikl ve České Třebové a Litomyšli r. 1909 při místním Všeodborovém sdružení křesťanského dělnictva. Samostatný litomyšlský okrsek byl ustaven v lednu 1912 na základě valné schůze, kterou do Litomyšle svolala českořebovský kaplan P. R. Vala, který k tomuto kroku dostal souhlas z královéhradeckého zemského svazu. Nový okrsek, jehož sídlem se stala Litomyšl, pojímal odbory Česká Třebová, Litomyšl, Sloupnice, Osík, Proseč a Dolní Újezd. Delegáti zvolili P. Roberta Valu okrskovým starostou, místostarostou br. J. Motáka z Litomyšle, náčelníkem br. Jakuba Nováka z České Třebové, jeho zástupcem br. A. Nováka z Proseče, jednatelem br. J. Zavorala z Dolního Újezda a pokladníkem br. J. Pauliše z Osíka.

Zraky činovníků se upíraly k plánovanému župnímu sletu do Hradce Králové. Aktivní přípravou ke krajskému cvičení byla místní cvičení v odborech resp. okrsku a kurs pro cvičitele v r. 1911 v Proseči. Závěrečnou zkouškou na slet se stal okrskový slet pořádaný přesně před sletem župním, 28. června 1912, v Litomyšli. Cvičení i průvod předznamenal brzký hradecký slet. V Litomyšli již vyšli orlové ve stejnokrojích, jednotka Sloupnice předvedla svůj vlastní nový spolkový prapor. Okrskový starosta br. P. Vala zajistil vypravení zvláštního vlaku, který dopravil orly na župní slet do Hradce Králové 28. července 1912, který představoval nejen první župní, ale obecně též první zemský slet v Čechách.

Jak se ukázalo, stal se župní slet vzpruhou pro odbory v okrsku, které se chopily iniciativy a pořádaly v předválečné době obdobné podniky v menším měřítku. Necelý měsíc po župním sletu, 18. srpna 1912, uspořádal odbor v Dolní Dobrouči vlastní místní slet, který se dočkal podpory

z celého okrsku. Okrskové cvičení proběhlo za účasti župního starosty br. Poláka 22. července 1913 v Proseči. Sestava byla provedena v pořadí dorost s tyčemi, ženy s kuželi a mužstvo prostrná. Činorodost okrsku spatřujeme ve skutečnosti, že okrskové slety pod širým nebem, jimž logicky předcházela veřejná cvičení a cvičitelské kursy v místních odborech, se v létě r. 1913 konaly 1x měsíčně: 30. června v Dolním Újezdě a 31. srpna v Litomyšli. V prvním válečném roce 1914 ještě stihli navázat orlové okrskovým sletem v Dolním Újezdě 22. června a cvičením místního odboru v Krouné 28. června, po čemž v červenci veřejně cvičili orlové v České Třebové.

Příznivé počasí bylo podmínkou pro konání veřejných cvičení, pro která by se nenašla vhodně velká tělocvična. Tyto podniky byly tedy přirozeně odkázány na jarní a letní měsíce, kdy se na cvičišťích a stadionech mohlo sejít velké množství účinkujících i diváků. Pořádající odbor se mohl vždy opřít o podporu sousedních místních organizací, jejichž členové se dostavovali cvičit i jako obecnstvo. Kmenové okrskové sdružení fungovalo jako převodová páka, která propagovala veřejná cvičení místních odborů a zajišťovala informovanost členů v okrsku.

Konce války se nedočkal župní starosta P. Vala. Na jeho dílo navázali dřívější i noví funkcionáři, mezi nimiž zvláště vynikl br. V. Vtípil z Krouné, který začal hned po obnově orelské činnosti v samostatném státě pořádat cvičitelské kursy. Výsledkem příprav a organizační práce byla cvičení v Proseči 11. července 1920 a v Litomyšli 27. února 1921.

Situace si kvůli rozlehlosti okrsku a růstu počtu jednot žádala reformu, která se uskutečnila způsobem rozdělení původního litomyšlského okrsku na tři nové okrsky: litomyšlský, prosečský a ústecký. Došlo tedy také k ustavení územně i početně zredukovaného okrsku litomyšlského 27. února 1921. Součástí okrsku se staly jednoty Litomyšl, Sloupnice, Němčice, Osík, Dolní Újezd, Mladočov a Nové Hrady. Delegáti valné hromady zvolili za okrskového starostu a vzdělavatele zároveň br. Václava Peterku, učitele z Dolního Újezda. Jeho náměstkem se stal br. P. Jiljí Hůlek, kaplan z Nových Hradů, jednatelem okrsku br. Josef Navrátil z Litomyšle, pokladníkem br. V. Pauliš z Osíka a náčelníkem br. František Bartoš z Dolního Újezda. Po svém ustavení konal okrsek svůj první slet 26. června 1921 v Litomyšli na nádvoří zámku. Župního sletu v Hradci Králové 7. srpna téhož roku se okrsek zúčastnil s vlastní dechovou hudbou. Litomyšl jako místo ustavení křesťanskosociálního politického hnutí 90. let 19. století mělo svůj historický a symbolický význam pro politický a sociální katolicismus. 27. srpna 1921 se zde konal sjezd katolické mládeže, kde se prezentoval také Orel.

VII. okrsek – prosečský

Jde o další z trojlístku nově vzniklých okrsků, které vstoupily v život po rozdělení litomyšlského okrsku r. 1921. Prosečský okrsek byl zejm. založen zásluhou br. V. Vtípila 17. března 1921. Vstoupily do něho jednoty Proseč, Polička, Sádek, Krouná, Pustá Kamenice a Studnice. Během jednoho roku přibyly nové jednoty v Mrakotíně, Svratouchu, Kladně, Kameničkách a ve Skutči. Tyto jednoty byly založeny díky iniciativě br. Vtípila a jeho okruhu spolupracovníků v Krouné.

V čele okrsku stanul katolický kněz P. Alois Štěpina z Poličky, jeho zástupcem ve funkci místostarosty se stal br. J. Řádek ze Sádka, jednatelem br. František Havelka z Proseče, vzdělavatelem katolický kněz P. A. Vobejda z Krouné, pokladníkem br. František Mareš z Pusté Kamenice, náčelníkem br. V. Vtípil z Krouné a jeho cvičitelským náměstkem br. J. Křen z Poličky.

Stejně jako zakládání jednot byla i tělocvičná iniciativa převážně v referátu br. Vtípila. První veřejné cvičení v r. 1921 se konalo v jeho jednotě v Krouné u Hlinska.

VIII. okrsek - chrudimský

Okrsek zakládal 7. listopadu 1920 sám župní starosta Josef Polák. Okrskovým starostou byl zvolen br. V. Kumpán z Chrudimi, místostarostou br. Čeloud z Luže, jednatelem br. Němec z Chrudimi, pokladníkem ses. Kumpánová z Chrudimi, náčelníkem br. Zahradník z Chrudimi a místonáčelníkem br. Kunrt z Luže.

Tento okrsek trpěl hned ve svých začátcích rozkolísaným stavem svých jednot. Hned po svém ustavení musel upustit od udržování dvou jednot. Z původních jednot Chrudim, Chrast, Luže, Roveň, Dašice a Trojkovice nepřežily poslední dvě jmenované první rok existence. Důvodem jejich zániku byly chybějící peníze na provoz a nemožnost nalézt vhodné cvičební prostory. Ke zbývajícím čtyřem jednotám však do roka přibylo dalších šest nových jednot: Bezděkov, Franclina, Hrochův Týnec, Nasavrky, Sezemice a Pardubice. Nejaktivněji se projevila hned od počátku jednota v Bezděkově, kde hned v zakládajícím roce uskutečnili první veřejné cvičení. Jednotě Trojkovice se podařilo obnovit svoji činnost.

Po pečlivých přípravách v jednotách uspořádal okrsek své první veřejné cvičení 24. července 1921 na biskupské louce u Podlažic v katastru obce Chrast. V témže roce jeli chrudimští orlové na tělocvičný den žactva a dorostu do Rovně.

IX. okrsek - německobrodský

Okrsek byl založen na ustavující schůzi v r. 1921 v Německém Brodě pod záštitou a za aktivní organizační účasti župního starosty br. Poláka, který promluvil o orelské myšlence a stavu Orla ve východních Čechách i v ČSR.

Do výboru okrsku byli zvoleni br. Rudolf Kozel starostou, farář ve Skále br. P. Václav Švec místostarostou, ses. Katuše Benešová jednatelkou, ses. Marie Plodíková pokladní, br. Jan Prokeš náčelníkem, ses. Adamová náčelní a německobrodský gymnaziální profesor br. Jan Sobotka vzdělavatelem.

Po oficiálním spolkovém jednání se pod vedením br. Prokeše z Polné a ses. Šramlové z Jihlavy konal cvičitelský kurs, neboť organizace potřebovala proškolené náčelníky.

2. 2. 1. Brynychova župa v Československu

Do první republiky vstoupila ze všech českých organizací Orla nejkonsolidovanější východočeská Orelská župa Brynychova. K roku 1921 fungovala v župě hustá síť 110 jednot sdružených v 9 okrscích, čímž se Orel v kraji stával významným faktorem pro společenskou a sportovní oblast.

Ačkoliv ČSO tvořil formálně unitární organizaci, hlavní díl práce odvedly místní jednoty, které konkrétně pracovaly se členy. Okrsky, župy a zemské výbory byly vyššími organizačními stupni. Ústřední rada Orla a výkonný výbor představovaly administrativní řídicí centrum organizace. K těmto institucím se budeme odvolávat s poukazem na celostátní aktivity Orla resp. na důležité akty, kterými Orel vystupoval navenek a vymezoval vůči státu.

Funkce župy měla svůj značný význam v tělovýchově, již pokládáme za hlavní zájmovou činnost Orla. Na krajské úrovni probíhaly slety, soutěže a závody v různých disciplínách. Brynychova župa měla v porovnání s ostatními českými župami rozvinutý systém sportovních akcí. Proto tuto župu používám jako příklad pro představení orelské tělovýchovy.

Z tiskového orgánu Brynychovy župy Orelská stráž získáváme přehled o závodech ve standardních gymnastických cvičeních při župním sletu v Pardubicích v r. 1931.¹⁴³ Župní závody mužů se konaly ve třech odděleních:

¹⁴³ Výčet sportovních disciplin pro župní závody mužů a dorostu. In: Orelská stráž, roč. IV., č. 4, 1. 4. 1931, s. 37

1. Nižší oddělení (závod družstev a jednotlivců)

1. Hrazda: cvičil se jeden ze dvou uvedených cviků, který si cvičenec vylosoval večer před sletem
2. Bradla (výběr cviků stejně jako u hrazdy)
3. Skok vysoký: 120 cm činilo 20 bodů. Za každý 5 cm méně ztrácel cvičenec 2 body až do 100 cm (12 bodů), výkon pod 100 cm zisk 0 bodů
4. Skok daleký: 4 m = 10 bodů. Za 5 cm doskoku méně přišel závodník o 2 body (skok 3,5 m = 0 bodů)
5. Vrh granátem: pro získání 20 bodů musel vrhač hodit nejméně 35 m. Každých 20 cm méně znamenalo ztrátu 1 bodu (délka vrhu 31 m = 0 bodů)
6. Běh na 100 m: docílení 14 sekund znamenalo zisk 20 bodů. Za každé 3 sekundy běhu navíc ztrácel běžec 2 body
7. Prostná: na župním sletu cvičil prostná vylosovaný oddíl

2. Vyšší oddělení (závod družstev a jednotlivců)

1. Hrazda: cvičenec předvede jeden ze dvou uvedených cviků, které si předchozího dne vylosoje
2. Bradla: úkolem je cvičit jeden volný výkon srovnatelný délkou a nesnadností cvikům na hrazdě. Za provedení lze získat až 20 bodů. Hodnocení se týkalo i kvality provedení cviku.
3. Kůň: provede se jeden stanovený výkon
4. Skok vysoký: 130 cm = 20 bodů. Za každých 5 cm méně srážejí se 2 body až do 110 cm (12 bodů), pod tuto míru zisk 0 bodů
5. Skok daleký: 450 cm = 20 bodů. Za každých 5 cm méně ztráta 2 bodů (4 m = 0 bodů)
6. Vrh granátem: za dosažení délky vrhu 40 m zisk 20 bodů. Za každých 20 cm méně ztráta 1 bodu (dosažení 36 m = zisk 0 bodů)
7. Běh na 100 m: 13 sekund = 20 bodů. Za každé 3 sekundy více ztráta 2 bodů
8. Prostná (předvedl vylosovaný oddíl)

3. Lehká atletika

Tento závod představoval individuální vystoupení cvičenců. Jednotlivec si vybral z níže uvedených disciplin minimálně tři a nejvíce pět. Mezi disciplinami byl povinně běh. Podle

zaznamenaného výkonu byla sestavena a zveřejněna tabulka závodníků podle nejvíce dosaženého počtu bodů.

Účastníci sletu závodili v těchto disciplínách:

1. Běh na 100 m
2. Běh na 1500 m
3. Vrh koulí jednoruč
4. Vrh ručním granátem
5. Hod diskem
6. Hod oštěpem
7. Skok vysoký z rozběhu
8. Skok daleký z rozběhu
9. Skok o tyči
10. Štafeta 400 x 300 x 200 x 100 m

Cviky na náradí:

A) Hrazda nižší.

1. Svis – svis vznesmo – výšin předem do vzporu vpředu – toč v podporu vpředu a nazad – podmetmo kmih – předkmihem celý obrat vlevo (kol levé ruky), levá pod-, pravá nadhmatem – výmyk zadem do vzporu vzadu – přehmat levou v nadhmat – přednos – seskok napřed.
2. Z kmihu nadhmatem: vzepření vzklopmo do vzporu předu – přešvihem únožmo pravou vzpor jízdmu uvnitř – toč jízdmu nazad – průvlekem podmet.¹⁴⁴

Spolkové dějiny Brynychovy župy slouží v mnoha případech za vhodný příklad, na němž lze demonstrovat různé aspekty života tělovýchovné organizace Orel v ČSR. Stejně situace, jaké se vyskytly v jedné župě či jednotě, byly paralelně řešeny v krajských či místních sdruženích Orla v jiné geografické části republiky. Výrazně to platí o budování orloven, hřišť, svolávání schůzí a sjezdů, organizování sletů a pořádání cvičebních programů, poutí etc. V následující fázi se hodlám zastavit u té první oblasti – zakládání orloven resp. spolkových domů.

Československá orelská organizace v Hradci Králové, sídle župy a po určitý čas i centru českého orelského hnutí, postrádala odpovídající zázemí pro svoji činnost. Moderní tělovýchova si

žádala prostornou tělocvičnu a reprezentativní hřiště, které by umožnily autonomní a svobodnou spolkovou aktivitu na poli tělovýchovy. V roce 1924 vzniklo Družstvo pro postavení tělocvičny Brynychovy župy ČSO v Hradci Králové. Družstvo samo nemělo k dispozici potřebných půl milionu korun na zamýšlenou stavbu. Jeho starosta br. dr. Svoboda získal, za pomoci lidoveckého ministra Dostálka¹⁴⁵, pozemek a zajistil projektovou dokumentaci pro budoucí stavbu.

Členové výboru byli váženými reprezentanty katolického církevního, politického i společenského života. Místostarostou družstva mezi lety 1932 – 1934 byl br. Msgre. K. Keppl, pokladníkem br. Polák (později vystřídáný br. ing. Myškou), jednatelem br. Boura a dalšími členy výboru družstva bratři a sestry Adamíra, Černý, Izáková, Kaiserlík, Kolasko, Netuka, Štafl, Třasák a župním delegátem br. Chaloupka. Kolektivními členy družstva s vkladem 1000,- Kč na subjekt se staly královéhradecký a náchodský okrsek a domácí orelská jednota Hradec Králové. Cenový strop pro provedení stavby byl na plenární schůzi župní rady 1. října 1933 stanoven na 600.000,- Kč. Do jara 1934 měly být finance k dispozici. Jejich zajištění měly na starosti společně župa, okrsky a jednoty. Tytéž organizační složky ručily za 1/3 této částku. Pro tento účel bylo využito 80% majetku župy. Okrsky přispívaly 1000,- Kč (viz. výše), jednoty do 50 členů 250,- Kč, jednoty nad 50 členů 500,- Kč. K 25. výročí existence župy měl rovněž každý člen zaplatit povinně mimořádný příspěvek 5,- Kč.¹⁴⁶ Župa samozřejmě vybízela členskou základnu k dobrovolným příspěvkům nad rámec výše uvedených pravidel.

25. března 1935 se družstvo transformovalo ve stavební výbor župy, čímž se předešlo kompetenčním sporům mezi jednotlivci a kolektivními členy. Ve výboru zasedli všichni dosavadní členové družstva. Jelikož se jednalo o stavbu župního sportovního areálu, spolupracovali s výborem úzce členové župního předsednictva: místostarosta župy br. Schwarzer, jednatel br. Kutálek, vzdělavatel br. P. Hůlek, mužský náčelník br. Mencil a ženská náčelní ses. Janáčková.

Kromě již zmiňovaného ministra Dostálka podpořili záměr lidovečtí poslanci městské rady i zastupitelstva. Náklady se šetřily také díky další svépomocné aktivitě. Orel ing. Janáček provedl výběr nabídek a analýzu stavebního rozpočtu. Orel nezískal státní subvenci pro stavbu orlovny.

¹⁴⁴ Teoretický popis gymnastických cviků mužů a dorostu Brynychovy župy blíže in: Orelská stráž, roč. IV., č. 4, 1. 4. 1931, s. 37-39. Dále prostrná dorostenců pro rok 1932 s hudebním doprovodem br. dr. Svobody in: Orelská stráž, roč. IV., č. 11, 15. 11. 1931, s. 118-126

¹⁴⁵ Jan Dostálka za ČSL ministrem československé vlády za rezort veřejných prací v letech 1929 – 1934 a 1934 – 1938 a průmyslu, obchodu a živností v letech 1934 – 1935, in: Pehr, M., a kol.: Cestami křesťanské politiky. Evropská akademie pro demokracii Praha 2007, s. 64 - 65

¹⁴⁶ Blíže k financování stavby orlovny viz. Župní rada: Bratrským jednotám, milému členstvu, všem našim přátelům. in: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 10 – 11, s. 73; Ja: Svou máme orlovnu. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1935, roč. VIII., č. 8 – 9, s. 71 – 74. Přehled platební kázně přispívajících orelských organizací viz.: Předsednictvo orelské župy Eduarda Brynychy: Bratři a sestry! In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., s. 74

Veškerý zdar podniku spočíval na dobrovolném dárcovství jednotlivců, sdružení, firem a na případném úvěru. Župní stavební výbor získal podporu od Spořitelny královéhradecké, Zemědělské záložny, Lidové záložny Eliška, nábytkářských továren K. V. Skuherský a J. Nevyhoštěný, odborného řezbářského závodu E. Soudil a V. Jenčovský, hodinářské firmy A. Čech a dále od ředitele pojišťovny J. Ruffera, vrchního městského zahradníka J. Votavy a dalších. Podrobné rozvržení částky na jednotlivé dárcce a jejich další investování do konkrétních prací není z oficiálních zpráv zjištělné, nicméně kapitál ve výši 500 tisíc Kč byla do projektu a výstavby vložena z výše uvedených zdrojů.¹⁴⁷

Máme k dispozici nominální seznam jednotlivců i firem, které se podílely na výstavbě orelského sportovního areálu v Hradci Králové. Stavebně provedl orlovnu kolektiv architektů a dalších specializovaných firem v sestavě V. Placák (plány), J. Komárek (stavba budovy), stavitel a stavební dozorce Fr. Černý (dozoroval stavbu budovy a plotu), E. Soudil a V. Jenčovský, kteří vyrobily orelské znaky a symboliku na budově. Stadion vybudoval stavitel J. Sedlák. Drátěné pletivo na plot osadila firma Ruffer. Instalaci kovových stožárů pro vlajky na budově provedla firma Halounek. Interiérové zařízení a tělocvičné nářadí pořídila jednota ČSO v Hradci Králové u firmy Richter. Osvětlovací tělesa instalovala místní firma Bouček. Firma Skuherský poskytla do novostavby vybavení šaten za symbolickou cenu, z většiny jako dar. Dalším darem byly židle od firmy J. Nevyhoštěný a velké hodiny od hodinářského podniku A. Čech, konečně originální velký kříž pro orlovnu věnovala zdarma řezbářská dílna Soudil – Jenčovský. Až na ing. J. Komárka, který pocházel ze Svobodných Dvorů, a brněnské firmy Richter sídlily všechny zúčastněné podniky v Hradci Králové.

18. června 1934 byly zahájeny stavební práce. 18. srpna 1935 byla orlovna slavnostně vysvěcena během župního sletu.¹⁴⁸ Jednalo se o nejvýznamnější prvorepublikovou slavnost Brynychovy župy, kdy si Orel ve městě otevřel tělocvičnu a spolkový dům, které spolu s venkovním hřištěm tvořily moderní sportovní areál. Hradecká orlovna se stala centrem a útočištěm každé jednoty v župě. V budově se nacházel byt pro správce, velká kuchyně pro účely slavností, šatny, umývárny, sprchy, tělocvičnu s jevištěm, župní kancelář se schůzovní místností, malý sál a další prostory. Bylo zřízeno ústřední topení, avšak zároveň existovala možnost vytápět odděleně jednotlivé místnosti kamny.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Župní rada: Bratrským jednotám, milému členstvu, o. c., tamtéž

¹⁴⁸ Podrobná zpráva o slavnosti svěcení orlovny in: Orelská stráž, Hradec Králové 1935, roč. VIII., č. 8 – 9, s. 61 – 76

2. 3. Počátky Orla ve středních Čechách. Orelská župa ing. Bedřicha Pospíšila

Papež Lev XIII. r. 1891 ve své encyklice *Rerum novarum* o dělnické otázce činí poznámku o obecném sdružování křesťanů pro dosažení určitých cílů. Tato sdružování pokládá za chvályhodná. Encyklika tudíž proslula nejen obranou práv dělnického lidu, nýbrž jako první sociální dokument církevního magisteria nedogmatické povahy, hovořící o křesťanských sdruženích, řádech a bratrstvech, které přinesly v minulosti lidstvu blaho, a vyzývající současné katolíky k sociálnímu angažování a spolkové činnosti v křesťanském duchu: „/.../ tato společenství byla vytvořena podle přirozeného práva, protože byla vytvořena za dobrým účelem. Pokud v nich běží o náboženství, podléhají právem jedině církvi. Nesmí si tedy státní moc osobovat nad nimi nějaké právo, ani nesmí chtít na sebe strhnout jejich správu.“¹⁵⁰ Křesťanská sociologie rozvíjela papežovu myšlenku sdružování podle křesťanského mravního zákona, který nehlásá pouze všeobecné sdružování lidí (rodina, stát), nýbrž i zvláštní svobodné zájmové sdružování, jež není závislé na státním povolení.¹⁵¹ Příkladem tohoto sdružování k naplňování přirozených cílů výchovy a vzdělání je Orel.

Naši katolíci, podporovaní biskupy typu J. N. E. Brynychy, pochopili papežova slova nejen jako výzvu k sociální solidaritě s dělnictvem a nápravě křiklavých sociálních křivd, ale také jako povolání k veřejné spolkové činnosti, kterou jejich protivníci z liberálního i socialistického tábora dávno vyvíjeli. Sem spadala aktivita křesťanskosociálních dělnických tělocvičných odborů a z nich vyrůstajícího orelského hnutí, které mělo k dělnické otázce a orelskému prostředí blízko. Jeho průkopníkem byl dělnický představitel a jeden ze zakladatelů katolického politického hnutí v Čechách Tomáš Josef Jiroušek. Orelské jednoty vznikaly často ve většinově dělnickém prostředí s obecně nižší životní úrovní, např. pražské jednoty Žižkov a Libeň.

Snaha katolíků osamostatnit se na Sokolu, který se vlivem politického liberalismu a socialismu projevoval namnoze protikatolicky, byla patrná dlouho před založením vlastní orelské organizace. Nemožnost koexistovat s protikatolickými liberály v Sokole a podpora samostatného katolického sdružování podnítila katolíky k založení prvního tělocvičného odboru mládeže při

¹⁴⁹ Nepodepsáno: Župní orlovna splněním našich tužeb. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 8 – 9, s. 87 – 88; Nepodepsáno: Stavba župní orlovny. Tamtéž, s. 88

¹⁵⁰ Papež Lev XIII.: *Rerum novarum*. Encyklika o dělnické otázce z 15. května 1891. Zvon Praha 1996, s. 51

¹⁵¹ „Poněvadž pak křesťanský zákon mravní ukládá povinnost, aby každý jednotlivec darů, Bohem mu jaksi jako talenty, jako kapitály, svěřených, pro své a svých bližních blaho využíval, jest mu tím dána spolu i oprávněnost, aby nejbližší k tomuto vzdálenějšímu cíli směřující úkol, dovolenými prostředky provedl, tedy aby též s jinými ve sdružení k tomu nutná a užitečná vcházel. Sem patří například sdružení ku pěstování věd a umění, jakož i sdružení, jichž účelem jest náboženské aneb mravní zdokonalení, sdružení k opatrování zevnějších potřeb životních atd. Toto právo nemusí

Jednotě katolických tovaryšů, podpůrného sdružení pro katolickou mládež, v Praze dne 14. března 1896. Odbor čítal 45 členů. Katoličtí tovaryši představovali renomovanou sociálně-charitativní a výchovnou organizaci pro studující i pracující mládež. Původ hnutí sahá do Německa. Jeho zakladatelem byl katolický kněz a sociální buditel P. Adolf Kolping (1813 – 1865). Mělo oficiální církevní podporu, což se odrazilo také na obsazení funkcí nového tělocvičného odboru. Valná hromada jednoty zvolila 9. září 1896 předsedou svého tělocvičného odboru ThDr. Josefa Buriana, katolického politika a kanovníka vyšehradského, za náčelníka Karla Magerleho a za cvičitele bratry Riedla a Skořepu. Cvičení probíhalo nepravidelně a ani po dvou rozjezdových letech nedosahovala jednota většího rozvoje. Výraznější postavou jednoty se stal cvičitel br. Sadil.

V Praze a ve středních Čechách nebyla od počátku 20. století, kdy sem pronikaly první vlašťovky z Moravy a východních a jižních Čech, potřebná snaha ani dostatečný počet organizátorů k zajištění vzniku samostatného křesťanského tělocvičného sdružení. Koncem roku 1909 v Praze začaly ve skupinách katolické mládeže, jež nebyla ovšem tak organizačně strukturovaná jako Orel, vznikat tělocvičné odbory. Mládež při farnostech však postrádala vedoucí činovníky, potřebné hmotné zajištění, koordinaci jednotlivých skupin atd. Z těchto příčin se jejich podnik začal výrazněji rozvíjet až po dvou letech existence.

Vývoj v Praze probíhal do značné míry samostatně a nezávisle na královéhradeckém Polákově centru, které se snažilo – díky své aktivitě oprávněně – hrát roli sjednotitele české katolické tělovýchovy. Ačkoliv Polák r. 1910 počítal s Prahou jako sídlem samostatné středočeské orelské župy v rámci ZSOKČ, šli pražští katolíci samostatnou cestou a pokoušeli se o založení vlastní organizace (tělocvičné odbory při jednotách katolických tovaryšů, samostatné tělocvičné jednoty mládeže, Křesťanskosociální Sokol). Jejich regionálně izolované pokusy však nakonec končili neúspěšně a spolupráce nabízená Východočechy pro ně v důsledku představovala jedinou konstruktivní cestu.

Na podzim roku 1909 se v Patronátu mládeže v Praze na Malé Straně rozhodovalo o založení řádné tělocvičné organizace se stanovami a odpovídající strukturou. Podle vzoru českobudějovického Pavlíka-Sychry založili pražští katolíci 10. října 1909 spolek Křesťanskosociální Sokol, jehož působnost byla omezena pouze na Prahu. Cvičení byla zprvu hojně navštěvována v tělocvičně malostranského Patronátu mládeže. Z důvodů vzdálenosti jediné tělocvičny na Malé Straně ad. vlivů (např. zimní mrazy) však návštěvnost upadala. Činnost Křesťanskosociálního Sokola ztrácela na intenzitě a během jednoho roku existence se nadobro vyčerpala.

člověku dáti teprve stát; lidé je mají od Boha, původce přirozenosti.“ Biederlack, J.: Otázka sociální. V. Kotrba Praha 1900, s. 92 - 93

V rozmezí let 1909 – 1911 evidujeme několik pokusů o založení fungující organizace. Vedle Sychrova Křesťanskosociálního Sokola paralelně usilovali o zřízení vlastního spolku další pražští katolíci. Na půdě křesťanskosociální strany se roku 1909 odehrály dvě bezvýsledné pražské schůze: 25. července na Žofíně a 10. října v malostranském Patronátu mládeže. Až schůzi konanou 18. října 1911 ve vyšehradské restauraci U Němečků můžeme pokládat za datum vzniku vlastního tělocvičného odboru skupiny křesťanskosociální mládeže, tedy ještě nikoliv Orla, do něhož tehdy vstoupilo prvních 38 mladých zájemců o tělovýchovu. Zakladatelé odboru kalkulovali s jeho brzkou přeměnou na samostatný spolek.¹⁵²

Křesťanskosociální Sokol i křesťanskosociální tělocvičné odbory byly z dlouhodobého hlediska institucemi s provizním charakterem. Z jejich nesystémovosti – nedostatek sportovního zázemí Sychrova Sokola, přílišná vazba křesťanskosociálních odborů na stejnojmennou politickou stranu – se poučili budoucí orlové. Tyto spolky však připravily cestu pro suverénní a na politických subjektech nezávislou katolickou tělocvičnou jednotu.

To už Praha měla svého Sychru. Stal se jím ing. Bedřich Pospíšil,¹⁵³ který razil zásadu organizovat tělocvičné sdružení katolického lidu na širokém základě s ambiciózním plánem budovat přímo v jednotlivých městech, jejich obvodech a na vesnicích samostatné jednoty a přijímat za členy všechny vrstvy a věkové skupiny obyvatel hlásících se ke katolické víře a české obcovací řeči. Katolický tělovýchovný ruch dostal nový impuls.

První tělocvičný odbor – nikoliv ještě jednotu – křesťanskosociální mládeže založil ing. Pospíšil v říjnu 1911 na pražském Vyšehradě také díky přispění vyšehradského kanovníka Buriana, jenž vycházel křesťanským tělocvikářům vstříc i v jiném ohledu. Zajistil pro ně totiž později, už jako pro orly, pozemek pro venkovní cvičiště. Vůbec prvním starostou tělocvičného spolku se stal br. Antonín Janovský, tajemník Svatováclavské Matice školské.¹⁵⁴ V Praze tudíž Orel nevznikal na zelené louce, jak tomu bylo ve Východních Čechách, nýbrž završil zde dlouhodobý proces utváření samostatné katolické tělovýchovy zaměřené na všechny generace. Jako předstupně, které se neukázaly trvale efektivní, posloužily jak Katolický Sokol, tak křesťanskosociální tělocvičný odbor. Odvedly kus práce pro budoucí sjednocené hnutí a jejich členové a funkcionáři dostali v Orlu možnost uplatnění. 11 členů uvedeného odboru reprezentovalo pražskou tělocvičnou jednotu na

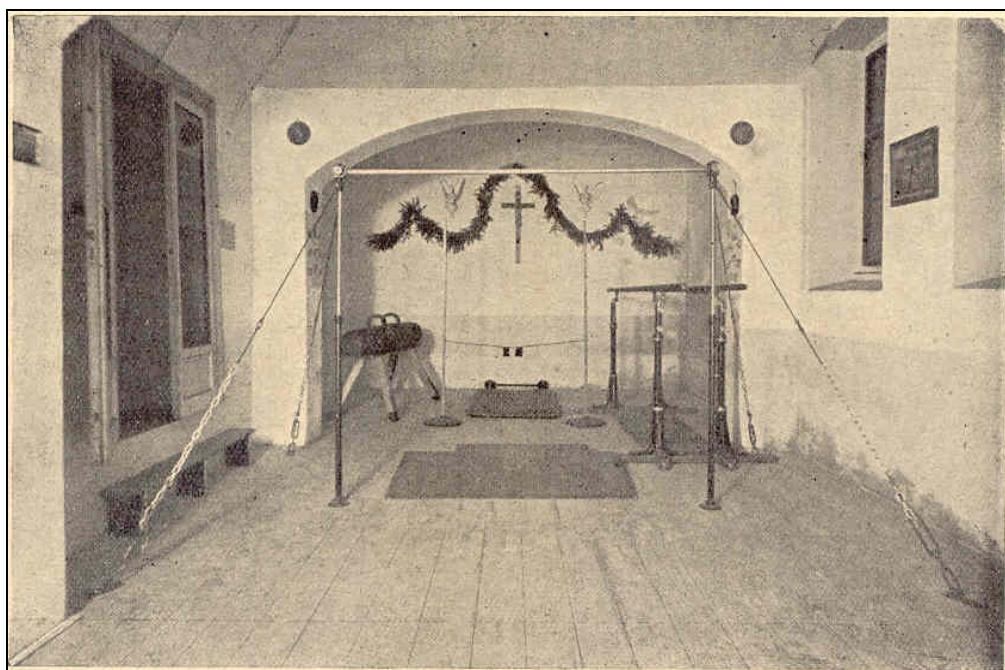
¹⁵² Kol. aut.: Vznik a vývoj prvé orelské jednoty v Praze. Dějiny Křesťanskosociální tělocvičné jednoty První pražský Orel na Královském Vyšehradě, nyní jednoty Orla Čs. Praha II. a VI. 1911 – 1926. ČSO jednoty Praha II. a VI. Praha 1926, s. 5

¹⁵³ Nesnídal, V. A.: Ing. Bedřich Pospíšil. Duchovní vůdce orelistva v Praze. Orelská župa Pospíšilova Praha 1937

¹⁵⁴ Jednatelem se stal br. E. Slavík, v radě jednoty zasedli bratři Klimeš, Martínek, Mastný, Danda, Myška, Jindra, Handlíř, sestry Brožová, Parmová a Šilerová. Prvním duchovním rádcem byl zvolen P. Alois Tylínek, tehdejší vyšehradský vikarista. Tamtéž, s. 7

východočeském župním sletu v Hradci Králové 28. července 1912, tři členové cvičili rovněž na orelském sletu v Kroměříži 11. srpna 1912 a jednota vyslala své delegáty dokonce na slovinský orelský slet do Lublaně ve dnech 23. – 25. srpna 1913. Zájemci se scházeli a připravovali činnost samostatné orelské jednoty.

Formální vznik suverénního tělocvičného spolku byl však vázán na úřední povolení. Skupina mládeže se transformovala v jednotu První pražský Orel na Vyšehradě¹⁵⁵ poté, co 7. září 1912 místodržitelství Království českého schválilo stanovy jednoty pod číslem 8A3726. 4. listopadu 1912 proběhla ustavující schůze vyšehradské jednoty v pražské restauraci V Malém koutku. Jelikož tehdejší stanovy neznaly pojem smíšená jednota, bylo třeba zřídit její dámský odbor s vlastní řídicí strukturou. Tím bylo zajištěno, že v novém sdružení směly působit také ženy. Starostou jednoty se stal dosavadní duchovní rádce křesťanskosociálního odboru a vyšehradský kooperátor a vikarista P. Alois Tylínek (1884 – 1965). Dalšími členy výboru byli místostarosta br. Havlíček, jednatel br. Klimeš a jeho řadovými členy bratři Hervert, Mastný, Procházka, Martínek, Hon, Tahovský, Daněk, Seidler, Kudláček, Halma, Fähnrich a Slavík.

Tělocvična vyšehradského Orla v r. 1913

¹⁵⁵ Kol. aut.: Vznik a vývoj prvé orelské jednoty v Praze. Dějiny Křesťanskosociální tělocvičné jednoty První pražský Orel na Královském Vyšehradě, nyní jednoty Orla Čs. Praha II. a VI. 1911 – 1926. ČSO jednota Praha II. a VI. Praha 1926

Již první schůze 29. října 1911 musela řešit zajištění prostor pro cvičení, neboť orlové se potřebovali připravit na královéhradecký slet. Ukázalo se, že ve formálně katolickém státě, za jaký se Rakousko-Uhersko pokládalo, neměla katolická tělocvičná jednota dlouhodobě žádnou vyhlídku na získání vlastních cvičebních prostor. Orlové marně prosili o přístřeší v katolických vzdělávacích a d. ústavech, u sv. Anny, v jubilejním spolku Praha nebo v tělocvičně pražského ústavu opuštěných dětí Joaneum. V objektu ústavu sídlil za první republiky rovněž sekretariát SKM. Za pohostinství se spolky odvděčovaly mj. veřejnými sbírkami šatstva a dalších potřeb pro sirotky z Joanea. Přestože orlové nabízeli úhradu za nájem, žádný ústav ani škola mezi Vyšehradem a Novým Městem pražským, kam jednota organizačně dosahovala, z obavy před bojkotováním a skandalizací za podporu klerikálního spolku jim nevyšel vstříc s potřebnými kapacitami. Antiklerikální psychóza a cílená pokrokářská propaganda, stejně jako nedůvěra některých katolických institucí, brzdily rozlet nového spolku, který teprve v budoucnu předvede svou vitalitu. Nebáli se pořádat veřejná vystoupení. Jedna taková prezentace Orla byla 4. července 1913 pojata jako osvětová přednáška na téma Mistr Jan Hus. Orelským řečníkem byl starosta jednoty br. Tylínek, který oslovil přítomné sokolské hosty s dotazem, jestli by Sokol jeho a ostatní pražské orly přijal do svých sokolských řad. Jednatel Sokola dr. Heller se proti takovému návrhu rázně ohradil s tím, že klerikálové nemají v Sokole co pohledávat.¹⁵⁶ Těžko vysledovat pravý smysl Tylínkova dotazu – zda chtěl opravdu vstoupit s orly do Sokola s možností využití sokolských tělocvičen, nebo jestli si chtěl názorně ověřit tvrdošijnost sokolů, když se mu naskytla šance konfrontovat na místě přímo sokolského jednatele.

V srpnu 1912 se čtyři krojovaní¹⁵⁷ členové vyšehradské jednoty dostavili na otevření katolického domu v Praze – Vršovicích. První známou veřejnou předválečnou prezentací jednoty První pražský Orel byla oslava svátku sv. Václava 28. září 1912. Akademii s veřejným cvičením ke cti českého patrona uspořádali a provedli společně vyšehradští a žižkovští orlové. Stala se generální zkouškou pro větší orelské vystoupení na svatého Václava následujícího roku, kdy všechny pražské jednoty Orla uspořádaly krojovaný průvod Prahou. Orelské řady čítaly přes 100 mužů a žen, kteří zamířili z vyšehradské tělocvičny do Měšťanské besedy, kde se konala spolková oslava sv. Václava. Ve stejném zařízení realizoval Orel v lednu 1914 první orelský ples v Praze, který protektorstvím a osobní přítomností poctil pražský arcibiskup Lev kardinál Skrbenský. .

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 1

¹⁵⁷ První kroj tvořila bílá košile se stojatým límcem, černý kabátec – čamara a kulatá čepice sokolského stylu s vodorovně připevněným orelským perem, černé kalhoty. Ženy nosily černou sukni a čamaru ženského střihu stejné barvy a rovněž čepici s orlím perem.

Korporativně vystupovali členové také na bohoslužbách, včetně společných sv. přijímání. Kolektivně přistoupili ke stolu Páně poprvé ve vyšehradském chrámu sv. Petra a Pavla 30. března 1913.

Organizace se potýkala s trvalou nouzí o spolkové prostory, zejm. tělocvičné. Teprve po královéhradeckém sletu v srpnu 1912 orlové zajistili prostor ke cvičení v někdejší pivovare Na Slovanech, kterou kvůli vysokému stropu nebylo možné v zimě dostatečně vytopit a tím ani využívat. V květnu 1913 dostali orlové výpověď z nevyhovující místnosti Na Slovanech a opět byli bezprizorní. Zakládající člen jednoty br. Antonín Kratochvíl se s bratry solidarizoval a poskytl jednotě sklepní prostory vlastního domu na nároží ulic Vratislavovy a Hostivítovy. Starosta jednoty P. Tylínek 8. prosince 1913 vysvětlil skromnou tělocvičnu, kterou si členové svépomocně upravili a vybavili. Jakmile opět orlové zakotvili, vzrostl i zájem o jejich činnost. Z původních 38 průkopníků z r. 1911 jich bylo v závěru r. 1913 celkem 205, přičemž se hlásili noví. V dubnu 1914 získali orlové od vyšehradské kapituly do nájmu vhodný pozemek na Vyšehradě pro letní hřiště. Velmi finančně náročné byly úpravy cvičiště. Jednota o hřiště přišla za 1. světové války, v čase utlumení činnosti Orla, vlivem neschopnosti splácet poskytnuté půjčky na stavební práce na hřišti.¹⁵⁸

Z Vyšehradu se Orel rozletěl po metropoli českého království. V roce 1912 došlo z iniciativy br. B. Pospíšila k založení orelské jednoty v Praze na Žižkově, v Liboci u Prahy, kde jeho snahy podporoval předseda české křesťanskosociální strany a místní farář P. ThDr. Rudolf Horský (1852 – 1926), a jeho odbor byl založen také při České lize Akademické v Praze. Utěšený, i když pozvolný růst jednot podnítil ing. Pospíšila k návrhu založit samostatnou středočeskou orelskou župu, podobně jako to učinili Východočeši. Delegáti pražských jednot, včetně vyšehradské, odhlasovali její vznik na valné schůzi 11. listopadu 1912 a ing. Pospíšila zvolili za jejího prvního starostu. Župa byla zcela samostatná i v rámci Království českého, tj. nepodléhala nikterak východočeské orelské župě. Znakem rodících se krajských orelských organizací – žup, jež koordinovaly činnost místních jednot, byla suverenita a také fragmentárnost. Neexistovalo jedno celočeské ústřední vedení ani sídlo. Orelská Morava samozřejmě fungovala obdobně samostatně. Spolupráce mezi župami probíhala na principu partnerském, nikoliv unitárním. Jednota První pražský Orel si uchovala naprostou samostatnost a představovala až do 11. března 1914 solitéra bez podřízeného vztahu k jakékoliv župě. Jednota sice spoluvytvářela středočeskou orelskou župu v r. 1912, měla v jejím předsednictvu své zástupce, ale v ničem konkrétním nepodléhala tomuto vyššímu orgánu. Župa nebyla vybavena žádnou jurisdikcí.

V tomto zakladatelském období, kdy se organizace a její orgány vyvíjely, se župa podobala spíše osvětové a propagační instituci než formálnímu strukturovanému výkonnému orgánu. Župní činovníci konali výpravy do města a obcí mimo Prahu a šířili povědomí o novém tělovýchovném sdružení. Sdružovala 6 – 8 pražských jednot, z nichž každá pracovala jako samostatný spolek, župou byly volně konfederovány. Této fragmentárnosti hnutí odpovídala i heterogenita spolkové praxe, nejednota panovala ve způsobu schůzování, metodice i v administrativě (jednoty měly např. odlišné formuláře, tiskopisy, legitimace, odznaky), každá místní organizace své akce konala na svou zodpovědnost a o své vůli. Sousední bratrské jednoty zvala na své akce, avšak spojení mezi nimi nebylo jiné než duchovní a ideové. Tradice rakouského spolkového života orlů je jednou z výrazných odlišností od integrační praxe první republiky, kdy tento proces bude završen unitární celostátní organizací řízenou z brněnského centra.

Své autonomie se vysehradští orlové dobrovolně vzdali 11. března 1914, kdy jich část vstoupila do Zemského svazu Orla v Čechách, řízeného br. J. Polákem z Hradce Králové, přesně se pro vstup rozhodlo 42 z 225 členů jednoty. Pravidla pro přihlášení nebyla tak rigidní, aby se museli hlásit všichni členové dané jednoty. Tylínkovi orlové se tím jako první z jednot hlavního města království zapojili do širší organizační struktury vytvářené v Hradci Králové a začali tím budovat síť české zemské orelské organizace. Z roku 1914 máme první zprávy o kontaktech pražských orlů s bratry z okruhu na západ od Prahy, z Hořelic a Kladna, kteří se účastnili vysehradských akcí a od pražských orlů získávali zkušenosti pro vlastní činnost.

Během monarchie i krátce po vzniku ČSR pracoval pro růst orelského hnutí a jeho integraci na úrovni Prahy a středních Čech nejvíce župní starosta br. B. Pospíšil, který se po vyhlášení československé samostatnosti r. 1918 stal poslancem Revolučního národního shromáždění. Jeho dny se však zanedlouho naplnily. Zemřel ve věku 38 let 14. září 1919 v Praze. Jeho zakladatelské zásluhy si středočeští orlové zapsali hluboko do srdcí a na důkaz uznání předčasně zesnulého organizátora pojmenovali svou župu jeho jménem, jež nese dodnes.

Do roku 1918 byl pražský a středočeský Orel omezen spíše na Prahu a její bezprostřední okolí (např. Liboc). Střední Čechy byly pro něj misijním územím. Význam stávajících složek hnutí se plně zúročil v budoucnu, s příchodem čs. samostatnosti, kdy zemské rady, župy a okrsky prošly proměnou a získaly nový rozměr. Kde existovaly předválečné kontakty, bylo možné nově navázat. S koncem první světové války se na těchto základech budoval nový Československý Orel. Župa konala svoji poslední předválečnou schůzi 30. června 1914. Lítice světového válečného konfliktu

¹⁵⁸ Kol. aut.: Vznik a vývoj prvé orelské jednoty v Praze. Dějiny Křesťanskosociální tělocvičné jednoty První pražský Orel na Královském Vyšehradě, nyní jednoty Orla Čs. Praha II. a VI. 1911 –

zahladila veškerou aktivitu pražských orlů, z nichž mnoho bylo odvedeno na frontu a zbylé členstvo se potýkalo s existenčními problémy danými válečným hmotným nedostatkem. Válka přirozeně nepřála spolkové činnosti a po čase živoření bratří činnost vyšehradské jednoty zastavili. Válečný osud tělocvičného spolku byl trpký také finančními problémy, neboť bratři Kratochvíl a Slavík museli uspokojovat věřitele, kteří poskytli prostředky na vybavení orelského cvičiště. Vedle žalob museli orlové odevzdat tělocvičné nářadí, jež však bylo zásluhou br. Kratochvíla posléze zachráněno. Exekuci se bohužel nevyhnulo kompletně zařízení venkovní hřiště.¹⁵⁹

Do značné míry byl vyšehradský Orel synonymem pro pojem středočeský Orel. K němu putovali jednotlivci i skupiny jako ke staršímu, zkušenějšímu bratru se žádostí o pomoc a radu. Tento výrok si lze ověřit na poválečné historii spolku, neboť právě z Vyšehradských, který se v r. 1919 sami obnovili jako jednota Orla na Vyšehradě, vyšel kruh obnovitelů středočeské župy, jejímž výboru připadla úloha vzkřísit někdejší místní jednoty. Ačkoliv prvotní počet členů – 70 osob – nebyl nikterak výrazný, jednota našla dostatek sil na to, aby zaštitila činnost krajské organizace. Hlavní organizační tíži nesl br. Polák a po jeho úmrtí pokračoval v tomto nesnadném úkolu rekonstrukce br. Šafránek, pozdější tajemník ČSL. V popřevratových časech se středočeský Orel oživoval pozvolna. Faktický návrat k normálním spolkovým poměrům nastal 10. dubna 1919 na schůzi funkcionářů z obnovovaných jednot, kdy byla obnovena středočeská orelská župa. Jejím starostou se stal br. Bedřich Klimeš. Smysl její existence tkvěl v koordinování obnovy starých jednot a zakládání jednot nových, budování organizačního aparátu a funkcionářské struktury. Uspořádala také několik cvičitelských kurzů v hlavním městě i na venkově.

Pomalu se rozpohyboval také tělocvičný ruch. Rezidua cvičenců z celé orelské Prahy se začaly scházet v tělocvičně Joanea. Župa takto shromažďovala členy jednot Vyšehrad, Žižkov, Vinohrad, Malé Strany. Vyšehradská jednota pod vedením P. Tylínka a br. Šafránka ustavila prozatímní výbor, jehož úsilím vzrost počet dosavadních 70 členů na 142 během roku 1919.¹⁶⁰

Veškeré přípravné práce se konaly po administrativní stránce neformálně. O schůzích nebyly vyhotovovány žádné zápisy. Teprve župní schůze 18. března 1920 přijala návrhy na opětné zřízení zaniklých jednot, z nichž první vešla v život opět vyšehradská jednota. Časový primát tedy držel Vyšehrad před válkou i po ní. Další nová jednota novoměstská byla na župní schůzi 5. června 1920 (formálně až na valné hromadě 17. června 1920) kvůli organizačním těžkostem sloučena s jednotou vyšehradskou. Takto vzniklý subjekt se napříště jmenoval Jednota čsl. Orla Praha I. a VI. Zároveň

1926. ČSO jednota Praha II. a VI. Praha 1926, s. 7 – 11

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 12 – 13

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 13

se jednota s 233 členy (137 dospělých členů, 11 dorostenců a 85 žáků) osamostatnila odloučením od župy, čímž získala identický status jako před 1. světovou válkou.

Po řádném ustavení se zpravidelnila i činnost jednoty,¹⁶¹ začaly se konat schůze, přednášky, vycházky¹⁶² a cvičení v nahlášených termínech. Pod opětně zvoleným starostou br. Tylínekem se začali shromažďovat někdejší předváleční funkcionáři a členové. Oblastně se organizační centrum přeneslo z Vyšehradu na Nové Město pražské, když díky vstřícnosti ředitele Joanea byla orlům poskytnuta tělocvična v novoměstské Salmovské ulici. Získané tělocvičné zázemí využívali orlové z dalších obnovených pražských jednot Praha II. (Dolní), Vinohrady, Smíchov, Nusle ad., kteří nedisponovali vlastními orlovnami ani pronajatými tělocvičnami.

Rokem 1921 dobíhá zakládající etapa a nastává standardní provoz organizace.¹⁶³ Župní valná hromada dne 20. března 1921 s uspokojením konstatovala, že ve středočeském kraji je sdruženo 37 aktivních jednot v 5 okrscích. Tato valná hromada odhlasovala, že středočeská župa dostane do svého názvu jméno zasloužilého prvního župního starosty Bedřicha Pospíšila. Po br. Klimešovi převzal vedení župy br. dr. Hynek David, za jehož administrativy středočeský Orel značně zesílil počtem členů i hustotou aktivit. Z 37 jednot v březnu roku 1921 vzrostl počet jednot v závěru téhož roku na 69. Celkem 10 okrsků sdružovalo tyto jednoty podle jejich geografické blízkosti. V roce 1921 uspořádala župa několik osvětově-tělocvičných akademií. V tomto zakladatelském a budovatelském období registrovala župa 6040 členů, z toho 1715 dospělých členů pravidelně provozujících tělovýchovu, 733 cvičícího dorostu a 1808 žáků. Na 690 orlů působilo v jiných oblastech než byla tělovýchova (funkcionáři, vzdělavatelé, iniciátoři kulturní, osvětové aj. činnosti) a 1094 orlů plnilo svůj závazek k Orlu pouze minimalisticky tím, že platili příspěvky. Přispívající se mohli účastnit všech akcí Orla podle svých možností, často se však pouze formálně k Orlu hlásili navenek (za čestnou povinnost se pokládalo nosit vždy a všude spolkový odznak), pomáhali charitativně apod.

15. ledna 1921 jednota vyšehradsko-novoměstská odhlasovala pořízení svého spolkového praporu, který byl coby posvěcený předmět jednotícím, reprezentativním a ctěným hmotným statkem a zároveň znamením suverenity orelské jednoty. Rozrůstání aktivit se odráželo na institucionální úrovni jednoty, jejíž valná hromada 30. ledna 1921 zřídila stavební fond pro účely

¹⁶¹ Jednota ustavila 26. října 1920 zábavní podnik, 28. října provedla ve vyšehradské restauraci U Němečků uměleckou akademii k oslavě svátku státní samostatnosti, do konce kalendářního roku uskutečnila 9 schůzí rady jednoty a 3 valné členské schůze s přednáškami. V adventu společně přistoupili orlové ke sv. přijímání. Tamtéž, s. 14

¹⁶² např. 25. července 1920 konala jednota Orla Vyšehrad výlet do Řevnic, 8. srpna t. r. zájezd do Roudnice. Tamtéž, s. 14

¹⁶³ Rada jednoty Vyšehrad konala v roce 1921 celkem 19 svých schůzí a 5 schůzí členských. Koncem roku vykázala jednota 212 dospělých členů, 22 dorostenců a 82 žáků. Tamtéž, s. 15

stavebních a údržbářských prací v tělocvičně, 2. března orlové zřídili úsporný kroužek, jehož smyslem bylo podporovat dobrovolné mimořádné příspěvatelství, díky němuž mohl Orel kumulovat další prostředky na činnost, 6. dubna vznikl výbor pro pořádání oslavy 10letého jubilea založení jednoty. Díky systematickosti a růstu vybavil Orel novým nářadím svou tělocvičnu, která se stala útočištěm všech okolních jednot i župy, ale také katolických studentů. 28. září byl posvěcen nový prapor jednoty, přičemž orlové pochodovali před pražskou veřejností v nových spolkových stejnokrojích na svatováclavskou akademii, která byla specifická tím, že na ní poprvé orlové skládali orelský slib.¹⁶⁴ Orelské ústředí vyzývalo orly, aby na každé významné akci vždy předřikali slib a obnovovali jej pravidelně – vzdáleně toto kolektivní prohlášení připomínalo náboženskou obnovu křesťanského slibu, kterou v církvi věřící podstupují. Orel ve slibu deklaroval věrnost víře, vlasti a poslušnost svým orelským vůdcům. Členové si jím stručně zopakovali, v čem tkví smysl orelství. Tento slavnostní, cyklicky opakovaný akt znamenal rituál opakovaného potvrzování orelské identity členů. Veřejný slib morálně zavazoval nezradit, plnit povinnosti, vytrvat celý život v Orlu.

Valná hromada jednoty 29. ledna 1922 zvolila nového starostu v osobě dosavadního cvičitele br. J. E. Sadila. Stávající dlouholetý starosta jednoty P. A. Tylínek musel dát přednost své kněžské službě, která ho volala do funkce faráře v Praze – Nuslích. Nadále zůstával coby čestný člen ve spojení s domovskou jednotou. Standardně zasedaly orgány jednoty během kalendářního roku.¹⁶⁵ Valná hromada na návrh nového starosty zřídila stavební fond pro shromažďování financí pro rekonstrukci stávající tělocvičny, příp. pro opravu venkovního hřiště Joanea či možnou budoucí stavbu vlastní orlovny. Novému starostovi připadly hned tři významné úkoly na poli spolkové tělovýchovy. Na nejnižším stupni zorganizoval veřejné cvičení v Praze – Břevnově, pro které mobilizoval celou členskou základnu, skutečně cvičily všichni orlové vyšehradské jednoty a všechny kategorie cvičenců. Dalším stupněm byl župní slet v Příbrami 4. – 5. června 1922, jehož se

¹⁶⁴ Orelský slib: „Slibujeme jako věřící katolíci před svým svědomím a před svými orelskými vůdci, že budeme vždy a všude a za každých okolností neohroženě vyznávat a hájit dědictví našich otců – víru římskokatolickou. Jako věrní synové našeho národa a oddaní občané Československé republiky budeme vždy plnit povinnosti k tomuto státu, jeho samostatnost a tradice vždy bránit a ochotni za čest a svobodu státu život položit. Slibujeme, že jako řádní členové Československého Orla zachováme vždy věrnost našemu orelskému programu, budeme udržovat kázeň v řadách orelských, poslouchat rozkazů našich vůdců a vychovávat bedlivě svěřenou orelskou mládež ve věrné syny církve a národně uvědomělé občany, pohotové vždy k obraně vlasti! K tomu nám dopomáhej Bůh, Matka Boží a svatí naši patronové!“ Nepodepsáno: Orelský slib. In: Orelský kalendář 1937. ČSO Brno 1937, s. 65. Slib bylo možno skládat při významných akcích v kostele, na sletovém cvičišti apod. Např. 28. října 1924 orlové vyšehradské jednoty obnovili svůj orelský slib v novoměstském kostele Nejsv. Trojice. In: Kol. aut.: Vznik a vývoj první orelské jednoty v Praze, o. c., s. 19

¹⁶⁵ Rada jednoty konala 19 schůzí, 10 členských plenárních schůzí spojených s přednáškami, duchovní cvičení a 2 společná sv. přijímání na mši sv. Zábavní odbor předvedl divadelní představení, dva společenské večírky, vánoční besídku žactva a cestopisnou přednášku s promítáním. Kol. aut.: Vznik a vývoj první orelské jednoty v Praze, o. c., s. 16

zúčastnila silná delegace cvičícího členstva v počtu 150 dospělých a dorostu a 40 žáků. Přibližně identický počet pražských orlů cvičil na říšském sletu Orla toho roku v Brně. Břevnovské cvičení i příbramský slet byly generálními zkouškami na celostátní slet s mezinárodní účastí.¹⁶⁶ Zástupci Svazu amerických katolíků připnuli vyšehradskému praporu svoji památní stuhu během sletu. V tomto roce dostal pražský i ostatní český Orel dárek v podobě vlastního časopisu s názvem Orelský věstník, jenž byl až do r. 1931 orgánem Zemské rady Čsl. Orla v Čechách a jenž byl vydáván z iniciativy pražských orlů. Na 100 výtisků věstníku bylo v r. 1922 rozšířeno mezi členy jednoty a 30 kusů Květů mládeži mezi orelské děti. Členská statistika vykázala koncem sletového roku 243 členů, 27 dorostenců a 83 žáků.¹⁶⁷

V dalším roce 1923 došlo ke stabilizaci členské základny a k nutnosti podřídit její rozšiřování výběrovým pravidlům. Účinkem celostátního sletu 1922 nastal totiž značný příliv členstva do této centrální pražské jednoty, i obecně do organizace. Kvantitativní přístup se však neukázal jako obecně prospěšný, protože kvůli kázni a nedostatečnému plnění povinností bylo třeba vzápětí mnohé členy vylučovat. Proto kandidáti členství napříště absolvovali zkušební období než obdrželi členskou legitimaci a s ní – v případě plnoletosti - i volební právo. Nutná restrikce vedla k poklesu členů na 225 (mužů i žen) oproti 243 členům z předchozího roku. Počet dorostenců se výrazně neměnil: 30 (oproti 27 z r. 1922) a žáků bylo evidováno 75 (83 v r. 1922). Shledáváme, že několik let členská základna víceméně ustrnula bez výraznějších výkyvů. Stagnace stran přijímání nových členů byla v r. 1923, jak bylo výše řečeno, spíše záměrná s cílem vyvarovat se průniku osob, které nebyly dostatečně identifikovány s orelským duchem nebo které mohly jednotu ovládnout a dosadit své vedení. Schůzí rady jednoty se uskutečnilo 22, což byl nárůst o 3 vykonané schůze oproti roku minulému a 17 členských se vzdělávacími přednáškami (o 7 přednášek více než r. 1922), pro které vzdělavatelé čerpali látku zejm. z časopisu Orelská osvěta. Celkem 3x přistoupili členové korporativně ke sv. přijímání. Po odchodu P. Tylínka z čela jednoty nastala fluktuace, když po ročním funkčním období vystřídal br. Sadila ve starostenské funkci br. Dr. Karel Forst jako historicky čtvrtý starosta vyšehradského Orla.

Cvičení se během posledních 2 let přesunulo ze Salmovské ulice zpět do Joanea, které bylo pokládáno za nutné provizorium. Jednotě se po složitém jednání s radou Hlavního města Prahy podařilo získat ke cvičení tělocvičnu ve škole u kostela sv. Štěpána na Novém Městě pražském. Nové prostory se odrazily na zvýšené návštěvnosti cvičení, pro mládež byly vyrobeny nové dvě výletní vlajky, které dorostenci nosili při svých zájezdových výpravách. 17. Června se 10 členek

¹⁶⁶ Brněnský slet viz. kapitola 2. 12. Slet 1922, s. 173

¹⁶⁷ Kol. aut.: Vznik a vývoj první orelské jednoty v Praze, o. c., s. 16

zúčastnilo župních ideových závodů s dobrým výsledkem, při nichž musely prokázat znalosti orelské myšlenky, programu, historie. 4 celá družstva dodala jednota také na ženské tělocvičné župní závody, jedno z nich dosáhlo na druhou cenu a další dvě na ceny čestné. Standardně se dbalo na pořádání akcí netělocvičného rázu, z nichž zábavní odbor zorganizoval tři společenské taneční večery, jedno divadelní představení a turistický výlet ke Svatojánským proudům. Tyto jednorázové aktivity byly důležité zejm. pro necvičící členy, kteří se tak mohli účastnit konkrétních akcí v jinak převažující sportovní činnosti. Na 120 kusů stoupanul rovněž počet odebíraných výtisků Orelského věstníku, Květy mládí bralo 30 čtenářů, avšak ústřední list Orel měl pouze 5 abonentů, ačkoliv také měsíční centrální zpravodaj se snažil přinášet zprávy proporčně ze všech žup republiky a jeho články jsou významné pro mapování historie českých žup. Z faktu nízkého zájmu o časopis Orel vyplývá, jakou důležitost hrála lokální a krajská aktivita Orla, jež zastíňovala ústřední resp. moravské akce a obecně dění v ústředních strukturách.

Další roky probíhaly v obdobném rytmu, přičemž docházelo k pravidelným obměnám řídicích struktur. Z personálního obsazení je pro nás zajímavá postava br. Aloise Petra, který stanul v čele jednoty v r. 1926,¹⁶⁸ tehdy již jako poslanec Národního shromáždění ČSR. Týž br. Petr patřil k čelným činovníkům křesťanskosociálních lidoveckých odborů. Jeho jméno je známo zejm. v souvislosti s únorem 1948, kdy coby spojenec komunistů provedl podle jejich plánu čistky v ČSL tak, aby se tato strana stala konformní vůči komunistickému režimu.

Kolem významné pražské jednoty se pohybovalo více postav, těšících se věhlasu v katolických řadách. Řádná valná hromada v roce 1926 udělila čestné členství vzdělavateli-laikovi a redaktorovi T. J. Jirouškovi za jeho zásluhy o Orla a katolické hnutí obecně, téže pocty dosáhl na slavnostní valné hromadě 10. října toho roku orelský hudební skladatel a katecheta P. ThDr. Rudolf Šetina za celoživotní práci pro orelské hnutí. Druhou polovinu 20. let začínali Vyšehradští s 390 členy, z nichž 263 bylo dospělých, 30 příslušelo k dorostu a 97 k žákům. Místo zrušeného zemského Orelského věstníku bylo odběratelům zasláno 200 výtisků ústředního listu Orel.

Správním územím výrazné a aktivní novoměstské a vyšehradské jednoty nebyly pouze ony dvě vymezené pražské čtvrti, jak poznáváme z rozsáhlého seznamu pražských míst, kde se její členové vyskytovali. Kostely a místa spojená s výkonem náboženského kultu (např. průvody Božího těla) představují body na pražské mapě, kam se orlové soustřeďovali. Jednalo se většinou o místa v blízkosti obou kmenových městských částí. Náboženských slavností (Vzkříšení, Boží tělo atd.) se účastnili samozřejmě v kostele sv. Štěpána na Novém Městě pražském, u sv. Petra a Pavla na

¹⁶⁸ Blíže k funkcionářské struktuře jednoty viz.: Kol. aut.: Vznik a vývoj první orelské jednoty v Praze, o. c., s. 24 - 27

Vyšehradě, ale také v kostelích v Podolí, Nuslích, na Smíchově aj. Často se krojovaní orlové novoměstští podíleli na duchovních slavnostech jako posila nuselských nebo smíchovských jednot. Spolkové pouti směřovaly zejm. na Svatou Horu u Příbrami a do Staré Boleslavi.

2. 4. Počátky Orla v jižních Čechách – orelská župa Jana Valeriána Jirsíka

O samostatné katolické tělovýchově na jihu Čech je adekvátní hovořit od roku 1907. Vlivem ideologizace a politizace zájmových spolků docházelo také v jihočeském Sokole k polarizaci mezi jeho věřícími členy a liberály. Programové militantní bezvěrectví šířilo nadstranické hnutí Volná myšlenka. O podchycení mládeže, která projevovala přirozený zájem o tělovýchovu, se staral katolický kněz Modestus Voňavka. Při skupinách mládeže vytvořil první speciální tělocvičný odbor, který se veřejně předvedl cvičebním program během Dne křesťanských sociálů v roce 1910 v Českých Budějovicích.

Na podzim 1909 se českobudějovický diecézní komitét rozhodl zřídit v Českých Budějovicích první jednotu Křesťanskosociální Sokola. Vazba na tradici celonárodní organizace Sokol byla tak silná, že se českobudějovičtí neodhodlali přetnout symbolicky nominální spojení s Tyršovými pokračovateli. Katolický Sokol byl projektem redaktora Pavlíka-Sychry. Od počátku narážel na nedostatek peněz, cvičebních prostor i organizátorů. Předválečné období není v pravém slova smyslu rozkvětem Orla, nýbrž ho lze pokládat za přípravnou etapu, ve které byly položeny základy budoucí jihočeské župy.

Konečně silnější byl královéhradecký a moravský orelský vzor. Ten se Jihočeši rozhodli následovat v r. 1911 založením tělocvičné jednoty Orel Jirsík, pojmenované podle významného českobudějovického vlasteneckého biskupa a buditele, v Českých Budějovicích, Netolicích a Lhenicích. Bez většího úspěchu proběhl pokus o založení jednoty také v Hosině. Za prvního starostu budějovické jednoty byl zvolen Boleslav Pavlík-Sychra, který byl obecně pokládán za autoritu v katolickém tělocvičném ruchu a nová funkce nepřekážela jeho předchozímu, v důsledku neúspěšnému angažmá při zakládání Křesťanskosociálního Sokola. Jeho nástupcem ve vedení jednoty se stal br. Alois Jakeš, pozdější prvorepublikový člen městského zastupitelstva v Trhových Svinech za ČSL. Díky importu z Moravy dostala jihočeská jednota kvalifikovaného pracovníka v osobě br. Rudolfa Slámy, uherskohradištského typografa, který se v rodném městě seznámil s teorií i praxí tělovýchovy a dokázal jihočeské bratry proškolit v této problematice.

V Českých Budějovicích a Netolicích se orelské jirsíkovské jednoty poměrně uchytily a rozvinuly tělovýchovnou činnost. Vzdálenější místa se však nepodařilo oslovit a jednoty Jirsík omezily svou činnost na uvedená centra. Br. Sláma dokázal integrovat existující jednoty skrze společná cvičení. Nejprve šlo o sportovní podnik budějovických a netolických členů v Českých Budějovicích a recipročně o spojené veřejné cvičení obou jednot v Netolicích. Mezi oběma jednotami vzniklo prostředí dobré spolupráce a podpory. Jednota Jirsík v jihočeské metropoli uskutečnila před 1. světovou válkou několik cvičení s volným přístupem veřejnosti. Jedním z posledních veřejných vystoupení členů katolické tělocvičné jednoty Orel Jirsík byla slavnost Božího Těla v r. 1914. V náboženském průvodu vyšli katoličtí tělocvikáři korporativně v krojích s čamarami.

Poslední netolické veřejné cvičení, pořádané opět za součinnosti obou zmíněných jednot, se mělo konat v osudový den 26. července 1914, kdy byla vyhlášena vojenská mobilizace. Budějovičtí už byli připraveni předvést svůj program v Netolicích, avšak jejich cvičení bylo úředně zakázáno a přespolní opět nasedali do vlaků směřujících domů. Nastaly odvody. Mezi padlými orly zaznamenáváme významného náčelníka br. Rudolfa Slámu.

V poměrech po osvobození neexistovala viditelná snaha po obnově Orla Jirsík. Byli to paradoxně nepřátelé katolického náboženství, kteří motivovali katolíky k založení vlastního tělocvičného spolku. Příčinou toho byly obavy, aby katolické děti nebyly odkřesťanšeny v Sokole, DTJ či v jiných sportovních organizacích, majících buď indiferentní poměr k náboženství nebo přímo protináboženskou orientaci. Na podzim 1919 začal František Kliment obesílat katolickou mládež z Českých Budějovic se záměrem uvést opět v život místního Orla. Fundamentem obnovené organizace se měla stát mládež.

Ukázalo se jako nezbytné navázat spojení s moravským orelským centrem, kde byla orelská organizace nejpokročilejší. Jihočeši se obraceli k novému Šrámkovu Orlu, s nímž už čile komunikovali Středočeši i Východočeši. Vypustili možnost obnovit Orla na předválečném izolovaném základu jirsíkovských jednot. V atmosféře zaměřené ostře proti katolické víře pochopili Budějovičtí, že proti frontálnímu útoku má smysl organizovat stejně jednotnou obranu, tj. jednotnou celostátní organizaci československou. Obnovitelský kruh a přistupující členové se podřídili brněnskému centru, od kterého očekávali pomoc a radu při novém utváření hnutí. V roce 1920 byli již jihočeští orlové ve svazku Československého Orla. Tehdy fungovalo již několik jednot: v tradičních Českých Budějovicích a Netolicích, dále pak Lišově, Jindřichově Hradci, Vodňanech, Písku, Českém Krumlově, Trhových Svinech a v Kamenici nad Lipou. 8 srpna 1920 složili orlové z uvedených jednot slavnostní slib na orelský prapor v Českých Budějovicích během oslav

katolického lidu s názvem Lidový den. Konečně 1. ledna 1921 jihočeské orelstvo svolalo valnou hromadu v Českých Budějovicích, na níž byla ustavena jihočeská orelská župa Jana Valeriána Jirsíka.

Zdárný chod župy jako pevné základny jihočeského Orla zajišťoval kolektiv spolkových činovníků, budějovičtí bratři František Kliment, dr. Jan Budař, vikaristé Jaroslav Macek a Antonín Jurásek, prachatický kaplan Jan Kolba, vodňanský kaplan J. Böhm, lišovský kaplan V. Steinbach, jindřichohradecký kaplan Václav Bartl a také P. Josef Brož, který kaplanoval v Kamenici nad Lipou a mnozí jiní. Koncentrace orelských funkcionářů z řad duchovenstva je po celé období existence ČSO pozoruhodná. Vedle svých kněžských povinností se vlastenečtí kaplani, faráři, vikáři, preláti a dokonce i biskupové vrhali nadšeně do orelské práce a pomáhali vydatně tam, kde se nedostávalo laických sil, nejen v duchovní službě, ale také při organizaci cvičení, zhudebňování cvičebních skladeb, poskytování sportovního zázemí, zajišťování finančních prostředků etc. Velmi populárním orelským knězem v Českých Budějovicích byl za první republiky katecheta P. J. Farka, zakladatel první orelské jihočeské dechové kapely. Hudba zvláště byla tehdejšímu kněžstvu blízká. Důkladná kněžská formace předpokládala hudební vzdělání, které nebylo vztaženo pouze na sakrální oblast, nýbrž často přesahovalo do ryze světských žánrů, jež však byly rozvíjeny v souladu s křesťanskou morálkou a se souhlasem církevních autorit.

Viditelným znakem jednoty hnutí byl spolkový stejnokroj.¹⁶⁹ Díky práci krojové komise, zřízené zjara 1921, bylo do konce toho roku ušito a distribuováno do jednot na 1200 orelských krojů. Rok 1921 znamenal netušený růst aktivity. Českobudějovická jednota uspořádala v tomto roce 11 zájezdů po jižních Čechách s pravidelným veřejným cvičením a dalšími prezentacemi Orla (přednášky, průvody) pro široké lidové vrstvy. Roku 1921 vykonali orlové v Českých Budějovicích úspěšné veřejné cvičení a akademii. V tomto roce vznikl také v jihočeské metropoli orelský dechový orchestr, jenž měl původně účinkovat jen při podnicích zakladatelské jednoty. Brzo se s ním seznámili orlové i jinde v Čechách a na Moravě. Těžiště spočívalo v domácí župě. Mimo domovské jednoty hráli orelišti muzikanti během následujících pěti let na orelských sportovních i lidových slavnostech ve Volyni, v Prachaticích, Protivíně, Netolicích, Českém Krumlově, Hluboké, Lišově, Trhových Svinech, Jindřichově Hradci, Kamenném Újezdě, Dubném, Poříčí, Boršově, Táboře, Dobré Vodě, ve Vrbném, v Mladé a Hosíně. V Pospíšilově župě hrála českobudějovická kapela v jednotě Pelhřimov, na hranicích žup, ve východočeské župě v jednotách Chotěboř a Libice, v Kosmákově župě na Vysočině v Jihlavě a v Telči a také na celostátním sletu v Brně r.

1922. V květnu 1923 uvítali hudební produkci francouzského maršála F. Focha při jeho příjezdu do Československa. Po pětiletém působení tvořilo hudebního tělesa 43 hudebníků.¹⁷⁰

2. 5. Počátky Orla v západních Čechách. Západočeská orelská župa Jana Sladkého-Koziny

Kraj západních Čech měl na začátku 20. století stále výrazný náboženský život. Katolické vyznání bylo přirozenou součástí identity širokých mas obyvatel. Tuto oblast, zejm. její průmyslově se rozvíjející Plzeňsko, však postihl na počátku 20. století pokles náboženského života jako důsledek celospolečenských ekonomických (industrializace), sociálních (růst dělnictva nezakotveného ve vlastní půdě, proletarizace), politických (politicko-ideová diverzifikace, působení politických stran s protináboženským programem) i psychologických (zklamání nižších vrstev z duchovních elit, odcizení náboženskému programu nereagujícím dostatečně rychle na společenské změny) vlivů. Klasickým paradoxem české země, její západ nevyjímaje, je nepoměr mezi většinou příslušností ke katolické církvi a chabým projevem této příslušnosti v oblasti společenského a politického života. Právě proto, že šlo o matrikovou, často ryze formální katolické vyznání, nebylo jinak nikde veřejně demonstrováno. Nebylo mnoho integrálně jednajících katolíků, pro něž znamenal jejich církevní křest zároveň automatickou příslušnost ke katolické politické straně resp. spolku, četbu katolického tisku, střádání peněz v křesťanské záložně, odebírání zboží od katolických obchodníků atd. Formální příslušnosti ke katolické církvi se nezříkali mnozí členové socialistických i liberálních politických stran. Nemělo to pro ně však jiný než úřední význam. Niterně byli církvi často vzdáleni.

Za náboženského buditele Plzně a jeho okolí byl pokládán plzeňský kaplan a pozdější arciděkan Antonín Havelka (1881 - 1960).¹⁷¹ Chopil se příležitosti a založil katolický politický časopis Český západ, který se ve 20. letech stal tiskovým orgánem západočeské ČSL. Propojenost politiky a náboženství se tehdy zračila mnohem jasně než dnes, kdy nám obě roviny připadají většinou jako zcela neprostupné a nepropojitelné. V první polovině 20. století bylo přirozené, že i katolické noviny se ujímaly zájmů Církve a náboženské výchovy. V této sféře často působili katoličtí

¹⁶⁹ Stejnokroje podle jednotného stříhu a látky, stejně jako odznaky, cvičební materiál ad. dodávala do jednot Orelská nákupna s. r. o., sídlící v Brně ve Francouzské ulici 34, sídle ústředí Orla. Viz. reklama např. in: Orel, Brno 1932, roč. XVII, č. 12, s. 2

¹⁷⁰ Farka, J. B.: Ze župy Jirsíkovy. Orelská kapela v Českých Budějovicích /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 6, s. 92

¹⁷¹ Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 45

kněží v roli redaktorů a žurnalistů, stejně jako v tělocvičném ruchu obsazovali klerici čistě světské funkce (kromě duchovních vzdělavatelů byli náčelníky, starosty, jednateli atd.) a naplňovali je náboženským obsahem, vnášeli do tělovýchovy sakrální prvky a participovali na ní přirozeně jako kněží (modlitba před cvičením, polní mše během sletů, důraz na morálku při provádění cviků atd.).

První zmínka o Orlu v Plzni se datuje k 7. srpnu 1912, kdy na schůzi výboru křesťanskosociální mládeže padl návrh založit v místě orelskou jednotu. Kromě souhlasného hlasování však členové odboru mládeže dál nepokročili. Významnější den pro plzeňského Orla nastal 12. října 1913 na členské schůzi místní odbočky Svazu české křesťanskosociální mládeže. Tehdy se jeho jméno dostalo do širšího povědomí zdejších katolické veřejnosti.

Ukázalo se, že význam uskutečněných sletů se zúročí časem a přinese Orlu popularitu. O Orlu totiž informoval mladé katolíky redaktor Českého západu Matoušek, který uvedl příklad orelského sletu ve slovinské Lublani 23. – 25. srpna 1913. Zájezdu se zúčastnilo 60 moravských a 354 východočeských orlů, z nichž ti druzí předvedli na sletu vlastní cvičební sestavu. Díky relativně silnému zastoupení české strany došlo k navázání trvale dobrých styků mezi Čechy a Slovinci. Matoušek viděl v ukázněné tělocvičné organizaci vzor hodný následování, v jeho činnosti spatřoval všestrannou efektivitu nutnou pro oživení katolického hnutí v Čechách obecně. Během schůze křesťanskosociální mládeže vyzdvihl hlavní vlastnosti, kterými se Orel profiloval: zbožnost, poslušnost, bratrství. Pro mládež, která víru chtěla brát autenticky a zároveň nalézt smysluplnou zábavu, byl Orel přitažlivý jako spolek s náboženským západem a zároveň s nabídkou volnočasových aktivit.

Zástupci křesťanskosociální mládeže se rozhodli uposlechnout výzvy redaktora Matouška a založit první místní odbor Orla v Plzni. O následující schůzi mládeže dne 30. října 1913 seznámil Matoušek kandidáty na členství v Orlu se spolkovými stanovami. Konečně na valné hromadě plzeňské skupiny křesťanskosociální mládeže 9. listopadu 1913 delegáti rozhodli o svém rozpuštění a faktické transformaci v orelskou jednotu. Valná hromada zvolila ze svých řad přípravný výbor tělocvičné jednoty Orel Plzeň. V čele výboru stanul br. Václav Veselý, profesí krejčovský mistr. Prvními počiny výboru bylo zajistit potřebné zázemí a vybavit jednotu sportovním náčiním. Funkcionáři objednali hrazdu, bradla a cvičební úbory. Členové začali v roce 1913 s cvičením bezprostředně po ustavení Orla. Jako první prostory pro tělovýchovu posloužily ambity plzeňského františkánského kláštera nedaleko hlavního arciděkanského kostela v centru Plzně. Divadelní představení konali v zadním traktu restaurace U Horů v plzeňské Tylově ulici. Advent byl tehdy za dveřmi, a tak se orlové veřejně prezentovali mikulášskou taneční zábavou. Pro děti uspořádali vánoční besídku a propagačně působili v plzeňských farnostech.

Pro samostatnou jednotu bylo třeba schválit závazné stanovy, k čemuž došlo 28. února 1914. Ustavující valná hromada plzeňské orelské jednoty se konala 30. března 1914 za přítomnosti 34 orlů. Václav Veselý se stal opět starostou a duchovním rádcem P. Antonín Havelka. 13. dubna 1914 se jednota předvedla prvním velkým podnikem, orelskou akademií a zábavní merendou. Této zdařilé akce se zúčastnili také členové jednoty katolického Sokola Puchmajer z Radnic. Podporu jim plzeňští orlové oplatili návštěvou sokolské katolické akademie v Radnicích.

V zájmu zesílení a kontaktů se Západočeši ihned přihlásili do Zemského svazu Orla Království českého a byli tak pod přímým vlivem královéhradeckého centra kolem schopného organizátora Josefa Poláka. Usilovně pracovali na přípravách 1. slovanského sletu Orelstva plánovaného na 4. a 5. července 1915 do Kroměříže. Mělo se jednat o mohutné tělocvičné fórum všech orelských organizací v monarchii. Konkrétně se měli na sletu prezentovat s vlastním tělocvičným programem čeští a moravští orlové, zástupci zakladatelského slovinského Orla, chorvatského Sokola, polského katolického Sokola a českého Katolického Sokola z USA.

Nadšená činnost orlů v Plzni a jejich snahy expandovat mimo západočeskou metropoli byly zkaleny vypuknutím světového konfliktu, který ochromil činnost jednoty, stejně jako tomu bylo v ostatních jednotách českých zemí. V Plzni se spolkový život v určité míře zachoval. Činovníci Orla se snažili v obecně skromných poměrech rozvíjet spolkovou aktivitu. Nevzdávali se a pracovali vzdělavatelsky a propagačně. Naproti tomu mladé orelské jednotě, resp. jejímu přípravnému výboru, v Mýtě u Rokycan se nepodařilo udržet chod instituce a došlo k jejímu zániku ještě před odhlasováním stanov a ustavující valnou hromadou. Jejího osudu následovala i radnická jednota, která za války rovněž přestala existovat. Přípravy na konání slovanského orelského sletu v Kroměříži byly válkou samozřejmě také přerušeny. V nouzovém stavu došlo k dohodě mezi plzeňskou jednotou Orla a radnickými katolickými sokoly o sloučení obou subjektů pod hlavičkou Orla. Vznikl tím společný orelský okrsek českého západu.

Když došlo k úřednímu zákazu cvičení pro školní mládež, pořádali orlové společné výlety, vycházky a taneční zábavy jako náhradu za plnohodnotnou tělocvičnou činnost. Největší stagnace jednoty Plzeň nastala mezi lety 1916 – 1919. V závěru této útlumové periody došlo k rekonstrukční valné hromadě 24. července 1919, kde vzdělavatel P. Havelka vyzval členy k navázání na přerušovanou spolkovou aktivitu. Ke cvičení používali orlové svůj spolkový dům v Tylově ulici v Plzni a také školní tělocvičnu, kterou úřady později orlům odebraly a poskytly sokolům.

Z války přijížděli domů mnozí přeživší orlové. Výše jmenované vedoucí funkcionáře doplnil válečný navrátilce br. Ladislav Korbel, který se jako náčelník zapojil do pořádání cvičitelských kurzů. zasloužil se o obnovu jednoty. Sekundoval mu br. František Pakštefl, jenž se stal náčelníkem

jednoty poté, co br. Korbel musel přijmout administrativně náročnější funkci ve vedení místního Orla. Výsledkem obětavé práce byly četné uskutečněné akce: dvě tělocvičné akademie, probíhal nácvik zpěvu orelských písní a pochodů, vedení pro členskou základnu pořádalo výlety a zájezdy do okolí Plzně spojené s propagací orelského hnutí. V orelské spolkové budově v Plzni se konaly tématické přednášky z dějin Církve, národa resp. o aktuálních otázkách doby (dělnická otázka, apologie víry apod.). Jednota konala pravidelné členské schůze v měsíčním intervalu.

V roce 1920 se na sbratřovací slovanský slet Orla do slovinského Mariboru vypravilo 378 členů ČSO a 18 z toho ze zahraniční odbočky ČSO ve Vídni. Také plzeňská jednota poslala svých 9 zástupců. Ze setkání se Slovinci a Chorvaty měli Plzeňští výborné zážitky. Tento slet byl první poválečnou společnou akcí československých a jihoslovenských orlů, byl proto nazván prvním slovanským orelským táborem. Delegáti přijali pro budoucnost myšlenku iniciovat založení Svazu slovanského Orelstva. Jeho prezentace měla proběhnout na plánovaném II. slovanském sletu Orla v Brně v r. 1922.

V atmosféře nadšení, které načerpali plzeňští orlové díky zážitku z účasti na mohutném mariborském slovanském táboře, uzrál plán založit pro západočeskou organizaci standardní orelskou župu, která obdržela jméno podle zastánce práv chodského lidu Jana Sladkého-Koziny a jejíž sídlem se stala logicky Plzeň. Myšlenka župy, krajské organizace, byla živá v Plzni už před 1. světovou válkou. Tehdy však zastřešující orgán představovalo pro české jednoty ústředí v Hradci Králové a ZSOKČ. Župa znamenala vlastní západočeskou organizaci na úrovni kraje. V okamžiku procesu konstituování župy byla jedinou její vlastní jednotou Plzeň.

Západočeská organizace se v dalším procesu rozšiřování vydala progresivním směrem, neboť se soustředila na mládež jako na svoji primární cílovou skupinu. V červenci roku 1920 se 21 plzeňských krojovaných orlů hostovalo na sjezdu katolické mládeže ve Velharticích, kde již v předchozích dobách br. Alt připravil půdu pro spolupráci mládeže s Orlem. Výsledkem vzájemných styků v Pošumaví bylo založení jednoty Čs. Orla ve Velharticích a vzápětí poté v Sušici, Pocínovicích a Volšovech.

Konečné stadium při konstituování župy nastalo 6. března 1921, kdy se uskutečnila ustavující schůze západočeské orelské župy, na které bylo zvoleno její první řádné předsednictvo. Starostou se stal tehdejší starosta plzeňského Orla br. Veselý, za župního jednatele delegáti zvolili br. Č. Malouna, za pokladní ses. M. Šabatkovou ze jednoty Sušice. Vedoucí cvičitelé župy v hodnosti náčelníků se stali pro muže br. Ladislav Korbel a pro ženy ses. A. Skuhrovcová z Klatov. Jelikož se jednalo o krajskou organizaci, pocházeli funkcionáři z různých jednot západních Čech.

V tomto období se již natrvalo ustálila struktura Orla v podobě župa – okrsek – jednota. Kozina župa sídlila ve 20. letech v Tylově ulici 33 v Plzni. Na tomto schématu lze ilustrovat podobu západočeské župy v jejích poválečných začátcích. Župní organizace sestávala ze třech okrsků, do nichž byly včleněny místní jednoty podle své geografické blízkosti. V prvním okrsku Plzeň byla kromě mateřské plzeňské městské jednoty založena ještě jednota Starý Plzenec, jejíž počátky byly složité kvůli špatné komunikaci s úřady a averzi dominantního Sokola. Jednota však nakonec vznikla a schválila si svoje stanovy. Po plzenecké jednotě vznikl Orel také v Přešticích. Ve druhém okrsku sušickém fungovaly od roku 1921 jednoty Velhartice a Volšovy. Třetí okrsek se jmenoval Pocínovice podle místní zakladatelské chodské jednoty. Jeho druhou jednotou se stala Kdyně. Těchto osm jednot tvořilo základ, který se do deseti zdvojnásobil.¹⁷²

Osobním nasazením orelského kněze P. Lauba získal Orel r. 1926 pozemek na katastru současných plzeňských ulic Lukavickou, Tělocvičnou a Radobyčickou, za drahou v blízkosti objektu TJ Sokol. Uvedený kněz P. Laub totiž r. 1925 koupil uvedený pozemek za 150.000,- Kč. Nejen že financoval koupi pozemku, ale podílel se na hrazení vlastní stavby orelského sportovního areálu. Sám také na stavbě fyzicky pracoval. Právě kvůli práci, jež způsobovala hluk v pozdních hodinách, se musel dokonce zodpovídat policii a platit pokutu. Na orelském pozemku vyrostl lehkooletický stadion, hudební pavilon, volejbalová hřiště a tělocvičný pavilon s divadelním sálem a kanceláří. Ze vzpomínek žijícího prvorepublikového orla-žáka PaedDr. Richarda Průchy¹⁷³ víme, že orlové během léta cvičili převážně pod širým nebem a v zimě se přesunovali do školních tělocvičen, např. v Tylově ulici v Plzni.¹⁷⁴

Orlové z Plzně se záhy zapojili do celostátních orelských sletů. Záhy po svém vzniku cvičili na sletu v Hradci Králové r. 1914, poté druhého sletu v Brně r. 1922 a konečně na Svatováclavských dnech orelstva r. 1929. Ve dnech 2. – 4. 7. 1927 uspořádal západočeský Orel svůj župní slet. Během existence samostatného Československa se některými významnými sportovními výkony zapsal do paměti orelských současníků. Byl několikerým vítězem celostátního orelského volejbalového turnaje a držitelem Šrámkova poháru za tyto tělocvičné výhry. Plzeňskou jednotu proslavili ve 30. letech mnozí někdejší orelští dorostenci: plochodrážní jezdec F. Holub, fotbalisté Viktorie Plzeň bratři Berkové nebo vrhař koulí F. Šebesta.

¹⁷² I. okrsek Plzeň: jednoty Plzeň, Starý Plzenec, Přeštice, Lnáře, Kasejovice; II. okrsek Sušice: jednoty Sušice, Velhartice, Volšovy, Čermná, Hory Matky Boží, Zbynice, Podmoky, Horažďovice; III. okrsek Pocínovice: jednoty Pocínovice, Kdyně, Velenovy. In: Kol aut. (nepodepsáno, v závěru publikace uvedeny iniciály F. W.): Vznik a stručné dějiny Orla v Čechách 1897 – 1921, c. d., s. 48. Seznam jednot a okrsků českých orelských žup v této práci, s. 248

¹⁷³ Materiál Orel župa Kozinova, jednota Orla Plzeň, 4stranný informační leták (A4) sestavený zejm. PaedDr. R. Průchou a vytištěný v r. 2010 v omezeném nákladu 50 ks

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 2

Po německé okupaci se plzeňská jednota postupně vyrovnávala s nastoupivší okupační mocí a jejím systematickým omezováním spolkové činnosti až k jejímu úplnému zákazu r. 1941.

Tělocvičný pavilon zabrala německá armáda a v nejkřutější době po atentátu na Heydricha skončil na popravišti br. K. Janda. V koncentračních táborech byli zavřeni vzdělavatel jednoty a někdejší lidovecký funkcionář Msgre. J. Limpouch, bratři Matas, Albl, Pechr ad. V květnovém povstání r. 1945 padli nebo utřžili zranění bratři Jahn, Maloun, Pořícký ad.

Od osvobození až do února 1948 orlové začali s nadějnou obnovou činnosti. Vrátili se k oblíbenému ochotnickému divadlu, venkovnímu cvičení (volejbal a míčové hry obecně) i cvičení v podmínkách zastřešeného pavilonu (stolní tenis). 15. 3. 1948 byly státně všechny sportovní organizace včetně jejich majetku integrovány do Sokola. 28. 1. 1950 stát odebral dle zákona o sjednocení tělovýchovy č. 187/49 Sb. plzeňské orelské jednotě hřiště a stavební parcelu včetně tělovýchovného pavilonu, jenž byl její součástí, a převedl nemovitosti do užívání jednotě Sokol Masna, jenž byl zanedlouho transformován v TJ Slavoj Plzeň.

Poslední radu jednoty před rozpuštěním tvořili: starosta br. Lilich, místostarosta br. Pokštefl, jednatel br. Průcha a náčelník br. Rajda. Orlové ignorovali výzvu ke vstupu do Sokola Masna a uchýlili se do vnitřní emigrace. Neexistoval způsob, jak orelskou organizaci zachránit. O odpor se orlové nepokoušeli, přesto byli mnozí postiženi už za fakt aktivní angažovanosti v někdejší katolické tělocvičné jednotě. Fatální důsledky měla perzekuce br. Jiřího Jandy, který prožil vyšetřování a internaci bezpečnostních orgánů komunistické moci, načež ho v jeho bytě v Karlových Varech příslušníci StB zastřelili. Další člen br. Karel Köbl si nejprve smrti za protistátní činnost vyslechl rozsudek, který mu vzhledem k jeho početné rodině (měl 4 děti) byl změněn na doživotí, což samozřejmě znamenalo rovněž trvalé znemožnění živitelské a vychovatelské otcovské funkce, ale umožňovalo doufat v budoucí zmírnění rozsudku. Na 7 resp. 6 let byli za spiknutí proti republice odsouzeni bratři Richard Průcha a Jiří Weis do uranových dolů v Jáchymově. Věhlasný orelský vzdělavatel, katolický politik a vězeň navrátilší se z německého koncentračního tábora prof. Msgre. Josef Limpouch se ocitl opět ve vězení, tentokrát v kněžském kriminále Leopoldov. Je jedním z kněží postižených dvojí totalitou.¹⁷⁵

Začátkem ledna 1990 se obnovily jednota Plzeň, jednota Domažlice a také župa Kozinova. Prvním župním starostou se stal politický vězeň komunistické totality a prvorepublikový pamětník br. Richard Průcha. Orlové začali hrát volejbal na pronajímaných hřištích, pořádali turistické pochody, účastnili se šachových, volejbalových a lehkootletických ústředních závodů na Moravě. Nedostatek vlastních prostor ke schůzím a sjezdům kompenzovali využíváním diecézního střediska mládeže

v Plzni-Skvrňanech, kanceláři KDU-ČSL, františkánského kláštera v Plzni či augustiniánského v Domažlicích. Od pádu komunismu jsou orlové na území župy pravidelně k vidění na památných chodských poutích u sv. Vavřince i na ústředních poutích Orla na Sv. Hostýně.

Deset let vedl starosta jednoty br. Richard Průcha spolu s předválečnými členy soudní jednání za vrácení plzeňské orlovny. Plzeňský Orel je jednou z mála českých orelských organizací, již se podařilo restituovat neprávem zabraný majetek. V roce 2001 Krajský soud v Plzni svým rozhodnutím vrátil plzeňskou polozděnou orlovnu do vlastnictví Orla jednoty Plzeň, nástupnické organizaci původního majitele Jednoty Čsl. Orla v Plzni. Orlovnu využívali vzpěrači Slavoje Plzeň, kteří se posléze odstěhovali do vlastních prostor bývalého Sokola v blízké Tělocvičné ulici. Mezi lety 2001 – 2006 probíhaly na objektu orlovny rekonstrukční práce, jejichž výsledkem byla díky dotačním titulům nová reprezentativní 2patrová budova na adrese Orel jednota Plzeň, Lukavická 3, Plzeň, která je spravovaná radou jednoty v čele se současným starostou ing. P. Rybářem.¹⁷⁶ Ze cvičebního rozvrhu je patrné, že orlovna slouží všem generacím Orla i dalším občanům. V budově probíhají kondiční cvičení, posilování, pohybové aktivity nejmenších dětí, sportovní tanec, hraje se zde stolní tenis atd.

Na přilehlých pozemcích, kdysi koupených dobrodincem paterem Laubem, stojí dnes bytové domy. Nádvoří v Lukavické ulici, kde bývalo venkovní hřiště, již Orel zpět nezískal, neboť ze zákona patří městu. Spolu s orly ze Kdyně, Blovic, Sušice a dalších českých žup rozvíjejí plzeňští a domažličtí spolkovou činnost do našich dnů. Plzeňská jednota platí v župě za ústřední organizaci, poskytující zázemí všem členům v kraji a družebně prostory sousedním župám.

2. 6. Na prahu nové existence

Dne 28. října 1917, tedy na den a měsíc přesně rok před zrozením samostatného československého státu, se prorocky uskutečnilo obnovení Orla během III. říšské konference Orla v Brně s účastí 48 moravských delegátů a 17 hostů z Čech, Moravy a Slezska. Abychom neopomněli zemský princip, konference jednala o nastartování činnosti Orla na Moravě, čeští orlové zde pouze hospitovali, ale moravské obnovné hnutí Čechy nezasáhlo. Proto rok 1917 má smysl pro celoorelskou historii, nikoliv však pro českou zemskou organizaci Orla tohoto období. Nicméně prorocky vyzněla slova Msgre. J. Šrámka o potřebě silné katolické organizace v budoucích

¹⁷⁵ Tamtéž

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 4

podmínkách samostatného státu. Věty moravského orelského starosty platily všem, i přítomným českým hostům, jež také v nedalekém republikánském budoucnu shromáždí pod svým vedením. Orel na Moravě byl progresivnější a Msgre. J. Šrámek se značnou měrou předvídavosti budoucích politických dějů hodlal své členy připravit na nové úkoly ve vlastním státě. Tušil zápas o svobodu víry. Obecně byla jeho slova pochopena nejen jako příprava obnovy Orla, kdy se skutečně začaly obnovovat jednotlivé odbory, ale také jako příprava na budoucí státní samostatnost, byť tento předvídaný proces nebyl vysloven explicitně: „Orel byl vyvolán živelným hnutím katolického lidu jako nutná složka jeho osvětové práce a jest naprostou nutností pro příští náš kulturní rozvoj, aby byl znovu probuzen k nové činnosti. Pro výchovu houževnatých a neohrožených bojovníků, pro výchovu mocného sebevědomí křesťanské osvěty jsme Orla založili a to zůstane i nyní jeho nejdůležitějším úkolem v bohdá brzo probuzeném ruchu spolkovém.“¹⁷⁷

Paralelně s transformací českého politického katolicismu a nástupem nové strany československých katolíků, již se stala Československá strana lidová, probíhalo v lednu 1919 celoplošné obnovení činnosti Orla v nových podmínkách znovunabyté státnosti.

Vůdčí úlohu hrála jednoznačně orelská Morava a Slezsko a centrum v Brně, kde se 5. ledna 1919 uskutečnil sjezd delegátů odborů Orla. Přijatá sjezdová usnesení uvedla v život samostatnou organizaci Československého Orla. Na sjezdu zasedlo 118 obeslaných delegátů z 59 místních odborů a 54 hostů.¹⁷⁸ Místem shromáždění se stala ochranovna mládeže Zdislava v brněnské Vídeňské ulici. Starosta Orla P. br. Jan Šrámek hovořil o nutnosti rychlé obnovy předválečné organizace a o jejím rozšíření na Slovensko a mezi Rusíny a Ukrajince do nejvýchodnějšího cípu republiky. Přivítal také hosty z východočeské župy Brynychovy, br. Josefa Trlu z Hradce Králové a br. Františka Alta z Hronova. Sjezd reprezentovala také ses. A. Čechová z vídeňského odboru Orla.

Ze zprávy br. Čeňka Landy vyplynulo, že Orel na Moravě rychle sbírá síly. Důkazem svižného zmrtvýchvstání poválečného Orla bylo 72 aktivních odborů a 16 registrovaných okrsků, které vykazovaly činnost.¹⁷⁹

Br. František Mikuláš Žampach zpravil přítomné o tom, že Orel již na Moravě a ve Slezsku není složkou křesťanskosociální strany resp. Spojené katolické strany ani Sdružení katolické omladiny, ale stává se samostatným spolkem se stanovami, v nichž je zakotvena nejen tělocvičná, ale výslovně také náboženská, výchovná a kulturní činnost. V dalším projednávání statutu nové organizace sjezdové plénum odsouhlasilo zrušení stávajících tělocvičných odborů při

¹⁷⁷ L. K.: Význam 28. října v dějinách národa a dějinách Orla. In: Orelská osvěta, ČSO Brno 1932, č. 4, s. 168

¹⁷⁸ Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948. Orel Brno 1992, s. 69

¹⁷⁹ Tamtéž

Všeodborovém sdružení křesťanskosociálního dělnictva (VSKD). Orelské kolektivní rozhodnutí navazovalo konsensuálně na usnesení IV. valné schůze delegátů katolického všeodborového sdružení (VSKD), které souhlasilo s tím, aby se jeho tělocvičná složka zapojila do nové orelské organizace. Těmito kroky byla zrušena dosavadní konfederovaná moravská zemská organizace Orla a vznikla samostatná katolická tělovýchovná organizace Československý Orel. Orelské stanovy schválilo ministerstvo vnitra 10. června 1919. Ustavení Orla na Moravě a ve Slezsku se stalo předobrazem pro vývoj v Čechách.

Sjezd zvolil 25 moravských a slezských delegátů do Ústřední rady Orla, která fakticky nahradila dřívější zemský svaz pro Moravu. Prvořadého cíle, tj. založení ČSO na Moravě, bylo docíleno. Podpora slovenských, karpatoruských a rakouských orlů byla zatím pronesena spíše v ústní rovině. Dalším místem aspirujícím na řádné spolkové konstituování byly Čechy.

Den před integrací dosavadních katolických konfesních politických stran do ČSL, 25. ledna 1925, konali orlové v brněnském Besedním domě slavnostní akademii s 12 tělocvičnými vystoupeními. Cvičení předvedli orlové z Líšně, Vyškova, Olomouce, Rajhradu a Ořechova.

Slibný začátek byl zkalen protiofenzívou, kterou rozpoutal svým prohlášením Sokol. Výbor České obce sokolské se 2. února 1919 nekompromisně ohradil proti obnově orelské organizace. Odůvodnění spatřovali v údajné válečné štvavosti orlů proti Dohodě a naší osvobozovací akci. Na orelské hlavy se snesla obžaloba z národní zrady a z přísluhování rakouské válečné mašinérii. Sokolové se proklamačně obrátili na církevní hierarchii a vedoucí činitele katolické politické strany se žádostí, aby tyto autority samy ukončily existenci Orla a zacelily tak trhlinu v jednotě národní tělovýchovy.¹⁸⁰ Orel byl však od začátku organizací úzce spolupracující s Církví a s křesťanskými politickými stranami a později ČSL. Těžko tedy mohl katolický episkopát a lidová strana vyvíjet tlak na zrušení vlastní organizace, která zůstala věrná zejm. v těžké popřevratové době, v čase útoků na Církev a zabírání katolických kostelů Československou církví. Uvedené sokolské prohlášení, které katolické kruhy přijaly spíše jako provokaci, žádného faktického účinku nedosáhlo.¹⁸¹ Orlové jej pochopili jako snahu sokolů dosáhnout někdejšího monopolu na českou tělovýchovu a ignorovali jej. Obvinění z národní zrady za války odmítli.

Ambiciózní snahy Sokola po ovládnutí pole tělovýchovy stále v pozadí protiorelské propagandy. Předsednictvo Ústřední rady Orla (ÚR Orla) 13. února 1919 reagovalo sebevědomě na sokolské prohlášení s tím, že Orel neakceptuje Sokola jako všennárodní organizaci a už vůbec ne

¹⁸⁰ Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948, Zřízení žup, o. c. Orel Brno 1992, s. 70 - 71

¹⁸¹ Sokol tvořil část protiorelské fronty. V tažení proti Orlu, katolické církvi a ČSL se dokázaly sjednotit jinak ideologicky rozdílné síly: sociální demokraté resp. později také komunisté, národní socialisté, národní demokraté, živnostníci a část agrárníků.

jako mravního soudce nad Československým Orelm. Podtrhlo nutnost existence silné katolické tělocvičné organizace, která byla a je poctivě česká, demokratická a sociálně spravedlivá. Orel si počínal v tuto dobu již cílevědomě vůči podobným napadáním mj. také jmenováním případů rakouského patriotismu českých sokolů za války.¹⁸²

Zemský svaz ČSO v Hradci Králové, dosavadní nejvyšší orgán českého Orla, vyslovil také oficiální souhlasné stanovisko s usnesením předsednictva brněnské ÚR Orla, jež odmítlo sokolské obviňování ze zrady národních zájmů za války.

9. února 1919 se konala zemská konference jednot a odborů Zemského svazu Orla v Čechách, de facto sjezd českého Orla, v Hradci Králové. Pojem konference se významově kryje s titulem sjezd. Rozumíme pod ním nejvyšší orgán daného orelského orgánu buď na celostátní (ČSO), zemské (zemské svazy Orla) nebo krajské (župy) úrovni. Sjezd měl oprávnění konat ve své územní a administrativní oblasti úkony statutární povahy (rozhodovat předně o své další existenci, o vystupování Orla navenek v jednání s úřady, při zřizování organizačních jednotek, volit funkcionáře atd.).

Za předsednictví zemského starosty br. Poláka a po přípravných pracích v odborech a jednotách konference potvrdila faktickou obnovu Orla v Čechách jako celozemské organizace, jež uznává svoje centrum v ZSČSO v Čechách. Sjezdové usnesení hovořilo ještě o zachování autonomie zemského svazu na brněnském ústředí. Ale vyslovilo se pro úzké styky a spolupráci s Moravany. Neexistenci vlastního tištěného média vyřešil zemský svaz provizorně. Ústředním tiskovým orgánem ZSČSO, jež přinášela organizační zprávy a informace o akcích, se stala nedělní orelská rubrika vycházející v rámci pražského deníku Lid. Odborné informace z oblasti tělovýchovné praxe a metodiky publikoval rovněž formálně neorelský časopis Dorost, jehož vydavatelem bylo Sdružení katolické mládeže v Čechách. Vedoucím ústředního zemského tělocvičného orgánu spojeného s funkcí předsedy náčelnické rady Orla v Čechách se stal po zesnulém pateru Valovi Josef Orlický, jehož k tomuto trvalému úkolu povolal zmíněný sjezd. Českým zemským náčelníkem se stal legionář Václav Kadeřábek.

Hybnou silou jednotící se organizace bylo její moravské křídlo. Její zemské vedení zvolila Ústřední rada Orla 26. ledna 1919. V čele předsednictva rady a ČSO stanul P. Jan Šrámek, funkci

¹⁸² Např. poskytování sokoloven pro rakouský Červený kříž, zvaní rakouských důstojníků na sokolská cvičení, pieta vůči zemřelému císaři Františku Josefu I. v r. 1916 a další příklady uvádějí orlové pro potvrzení skutečnosti, že sokolové za války sami projevovali vůči rakouskouherské monarchii oficiální loajalitu. Tento fakt nebyl nic zvláštního, protože pro udržení legální činnosti bylo pro české spolky nutností projevit státotvorný prorakouský postoj, ač šlo v př. sokolů spíše o symbolické gesto. Viz. Hanuš, J.: Kronika orelistva 1902 – 1948, Zřízení žup, o. c. Orel Brno 1992, s. 71 - 72

prvního místostarosty obsadil F. M. Žampach, druhého místostarosty Ladislav Zamykal, pokladníka katolický kněz P. Vojtěch Marzy a jednatele J. Matoušek. V předsednictvu ÚR Orla zasedli Č. Landa a F. Svoboda. Ústřední technický sbor zvolil na své schůzi ve Vyškově 16. března 1919 br.

Františka Prikryla za ústředního orelského náčelníka a zároveň ze svého středu vytvořil náčelnickou radu, které předsedal br. Prikryl, který měl mj. zkušenosti s uvedeným oborem spolkové činnosti z předválečných let. Ústřední náčelník ČSO byl potvrzen na zasedání ÚR Orla 25. března téhož roku.

Předsednictvo ČSO, jež bylo tvořeno užším výborem ústřední rady, se tři dny po volební schůzi ÚR Orla, 29. března, rozhodla o konstituování a směřování Orla ve východní části republiky. Formálně se Moravané usnesli na navázání kontaktů se slovenskými orelskými průkopníky.

Předsednictvo rozhodlo dále o vydávání ústředního tiskového orgánu s názvem Orel, který navázal na stejnojmenný předválečný list. Jeho první číslo resp. čtyřčíslo spatřilo světlo světa 20. dubna 1919. Od této chvíle si Orel udržel měsíční periodicitu pro celé období 1. republiky.¹⁸³ Tisk hrál v Orlu po celou dobu jeho existence výraznou stmelovací a osvětovou roli. Zvláště pro jednoty geograficky od sebe vzdálené představoval životně důležitý prostředek komunikace, jenž posiloval vědomí jednoty mezi ústředím a místními organizacemi. Ještě před vznikem Orla, Orelského věstníku, Květů mládí ad. regionálních a odborných spolkových časopisů a bulletinů získali orlové útočiště v lidoveckých politických novinách.¹⁸⁴

Periodicita zasedání ústředních orgánů Orla je v tomto zakladatelském období četná. 25. března 1919 projednávala ÚR Orla za Šrámkova předsednictví v Brně řadu otázek, jež měly bazální význam pro chod organizace. Po oficiálním oddělení od křesťanskosociální strany řešila zbývající vyrovnání a rozdělení majetku. Rada se zabývala otázkou převzetí sportovního materiálu, který byl deponován ve skladu někdejšího zemského výkonného výboru křesťanskosociální strany. Jednalo se tudíž o reziduální problematiku z předchozí doby institucionální jednoty Orla a politické katolické strany. ÚR rovněž debatovala o cyrilometodějské pouti Orla na Velehrad v létě toho roku, o budování ústřední orelské kanceláře a některých administrativních záležitostech.

¹⁸³ Redakce Orla sídlila v křesťanskosociálním spolkovém domě v ul. Nové čp. 8, Brno. Zodpovědným redaktorem se stal F. M. Žampach. Od prvního čísla vychází v Orlu literárně poučná příloha pro mládež Květy mládí, jež se na začátku školního roku 1919/1920 osamostatnil a vycházel od této doby jako zvláštní periodikum pro orelské děti a mládež.

¹⁸⁴ Orelské hlídky tvořily pravidelnou rubriku v moravských katolických politických novinách: v brněnských Občanských novinách a v listu Den, v olomouckém Našinci, moravskoostravském Novém deníku, třebíčské Stráži, znojenské Ochrane, kroměřížském Pozorovateli, dále ve valašských Novinách z pod Radhoště, v uherskohradištských Slovácích novinách, prostějovských Hanáckých listech, zábřežské Severní Moravě aj. Z českých katolických periodik poskytl prostor Orlu deníky Čech a Lid v Praze, Obnova, Práce a Štít v Hradci Králové, Český západ v Plzni, Stráž v Náchodě a také krajinský list ve Vídni Pravda.

Významnou otázkou, kterou zmíněná ústřední rada nastolila k rychlému řešení, byla norma pro orelský stejnokroj. Nutno poznamenat, že v tomto období přetrvával ještě původní černý stejnokroj z časů monarchie. Celostátně nebyly kroje navíc ani unifikovány. V časech bohatých na spolkovou aktivitu sehraval stejnokroj výraznou roli.

Tento zevní jednotící znak Orla byl v tu dobu řešen primárně, neboť význam kroje měl obdobně integrující funkci jako tisk nebo orelské písně. Navenek se jím orlové manifestovali jako členové katolického hnutí. Místo dosavadní černé barvy kabátce a kalhot se prosadila olivově šedá barva obleku a čepice s orlím perem v podobě vycházející z národně buditeckého slovanského svérázu 19. století. Tento původ orelského stejnokroje, jenž je k vidění na četných místech obrazové přílohy, vyvrací možnou domněnku, že orelský kroj kopíroval sokolský spolkový oděv. Tento názor je irelevantní, neboť základem pro sokolský a orelský spolkový kroj, podobně jako pro slavnostní kroj DTJ byl právě původně dosti zlidovělý a rozšířený slovanský svéráz z doby po r. 1848. O podobě orelského kroje jednali členové ÚR Orla v Brně 20. 7. 1919 a definitivně jeho výše uvedenou podobu schválil ÚR Orla na své plenární schůzi 11. ledna 1920.

2. 7. Zrod slovenského Orla

Situace Orla v českých zemích bylo od počátku značně odlišná od podmínek na Slovensku, kde sice díky silnému postavení katolické církve a tomu odpovídajícímu zastoupení katolictví v populaci existovaly reálné předpoklady pro založení vlastní zemské organizace, avšak Slovensko postrádalo historickou kontinuitu s vlastní předválečnou orelskou organizací. S tímto nedostatkem bylo třeba počítat při ustavení slovenského Orla de facto na zelené louce.

Aby dostal Orel svému československému příjmení, jež označovalo celostátní charakter organizace, musel hledat účinnou cestu, jak proniknout do dalších částí republiky, zejm. na Slovensko. Orelská myšlenka pronikala na Slovensko ještě za monarchie, kdy se personifikovala výrazně v přátelství slovenského politika a kněze P. Andreje Hlinky s moravským farářem a přítelem Slováků P. Aloisem Kolískem, který byl členem Orla. Hlinka spolu s budoucím prvorepublikovým orelským slovenským zemským starostou P. Augustinem Raškou před 1. světovou válkou absolvovali návštěvu u orlů v Prostějově. Právě zde se oba pro Orla nadchli a začali projektovat jeho slovenskou větev. K dalším aktivním stykům docházelo během cyrilometodějských velehradských poutí, na něž putovali slovenští poutníci.

Jméno Čecha P. Kolíska je uchovááno ve slovenské paměti, neboť A. Kolísek se zasloužil o záchranu ružomerského faráře Andreje Hlinky, který si mezi lety 1907 – 1910 v maďarském vězení v Segedíně odpykával trest za svou kritiku programové maďarizace Slováků. U kořene konfliktu stála tzv. tragédie v Černové, rodné Hlinkově vsi, kde v r. 1907 maďarští četníci zastřelili 15 venkovských věřících kvůli tomu, že nechtěli vpustit do nově svěceného kostela, který si vystavěli z vlastních prostředků, biskupem ustanovené kněze místo Andreje Hlinky. Jednalo se o vzdor vůči rozhodnutí legitimního ordináře, spišského biskupa Alexandra Párvyho, avšak brutální zákrok proti věřícím byl zcela šokující a padl na hlavu maďaronského biskupa. Původní Hlinkův dvouletý trest byl rozšířen o další dva roky za údajné pobuřování, jehož se ružomerský farář měl dopustit články v Ludových novinách. K politické perzekuci se připojil postih ze spišské biskupské konzistoře, kdy biskup A. Párvy, maďarofil naladěný ostře protislovensky, suspendoval Hlinku z kněžské služby za údajné buřičství, nevěrnost církevní vrchnosti, neschopnost kněžsky věroučně působit a zachovávat mezi lidem střídmy a bohabojný způsob života. Maďarská politická i duchovní správa zamýšlela koordinovaným postupem umlčet národovecké působení ružomerského kněze Andreje Hlinky.

Proti výsledku zpolitizovaného procesu mohl Kolísek sotva co učinit. Hlinka však nesmírně získal u české veřejnosti svým neohroženým bojem proti maďarizaci. Pater Kolísek se ujal Hlinkovy obhajoby před vatikánskou Kongregací koncilu, jež měla posoudit Hlinkovu suspenzi na základně dokumentace dodané spišským biskupem. Kolísek v tomto nerovném boji získal rozhodnou podporu olomouckého vlasteneckého arcibiskupa Františka Saleského Bauera a také se mu podařilo přesvědčit mnohé kardinály. Jeho snahy přispěly ke zrušení suspenze papežem Piem X. 14. března 1909. Biskup Párvy zrušil suspenzi a Hlinka byl opět instalován na faru v Ružomberku. Nicméně Hlinkovo světské vězení trvalo až do 22. února 1910, ze 34 měsíců trestu prožil 27 za mřížemi. Od zrušení suspenze však mohl ve vězení sloužit mši sv. Kolískovu obětavost Hlinka nikdy nezapomněl. Oba muže v budoucnu spojoval také vztah k orelskému hnutí.¹⁸⁵

Maďarský útlak slovenského kulturního a politického života před rokem 1918 nedovolil rozvoj sebevědomé orelské organizace pro katolické Slováky. Orel se ve slovenských Uhrách neetabloval kvůli odmítavému stanovisku maďarské církevní hierarchie a pro nesnáze úřadů, kterým byla podezřelá jakákoliv myšlenka posilující slovenské národní vědomí.

¹⁸⁵ Blíže ke vztahu A. Kolíska a A. Hlinky viz.: 7. Přátelství a rozchod s Andrejem Hlinkou. In: Sommer, K. – Julínek, J.: Politik a kněz Alois Kolísek. Arsci Praha 2012, s. 69 - 84

Oficiální styky s přípravnými skupinami slovenského Orla¹⁸⁶ byly navázány na jaře 1919. Přímému navázání kontaktů předcházela souhlasná usnesení sjezdu orelských odborů z 5. ledna 1919 a předsednictva ÚR ČSO ze dne 29. ledna téhož roku.

V předstihu na Slovensko pronikal český Sokol. Zakládání jednot usnadňovala přítomnost českých učitelů, úředníků, četníků a vojáků. Protináboženská orientace řady českých sokolů však vedla k příklonu katolických Slováků k Orlu. Sokol stál v čele pokrokářských snah, pročež si proti sobě popudil novou národně-slovenskou církevní hierarchii, která vykonávala výrazný vliv na široké lidové vrstvy. Pozice slovenských biskupů byla mnohem silnější než postavení jejich českých kolegů v biskupských úřadech. Sokol na Slovensku zůstal početně slabší než Orel také proto, že byl pokládán za český import. Orel byl na Slovensko sice také vysazen z Čech resp. z Moravy, nicméně mezi ním a Sokolem byl fundamentální rozdíl spočívající v katolictví Orla a pokrokářství, liberalismu a husitství Sokola. 24. listopadu 1924 vydali slovenští ordináři pastýřský list, v němž svým diecézanům zakázali vstup do protikatolických spolků, liberálních i socialistických, mj. také do Sokola. Obdobný ofenzivní postup by byl v českých podmínkách vyloučený. Sokol byl v českých zemích nedotknutelnou všenárodní organizací, i přes secese DTJ a Orla. Ačkoliv řada vedoucích sokolských činovníků, včetně starosty ČSOS J. Scheinera nebo protiorelsky zaměřeného br. J. Pelikána, byla členy zednářských lóží, katolická církev se sokoly do otevřené konfrontace nešla.

Tyršova organizace na Slovensku byla tedy značně znevýhodněna diskriminačním přístupem církve na Slovensku. Orel se naopak těšil přízni církve, čímž se lépe etabloval ve společnosti. Slovenským průkopníkům se ho podařilo rychle poslovenštit, takže přestal být vnímán jako organizace z dovozu. Koneckonců jeho existence se datuje od samého začátku Československé republiky. Slovinci jej pokládali za mocného zastávce svých národních práv a nazývali jej důsledně Slovenský Orol.¹⁸⁷

Jedním ze znaků katolicity je jednota ve víře. Tato jednota československých katolíků byla okázale demonstrována, avšak u článků víry jednota začínala a zároveň končila. Formálně sdílená jednota měla vážné trhliny spočívající v rozličném pojetí a vývoji katolicismu u Čechů a Slováků. Katolictví bylo živým jednotícím prvkem značné části slovenského národa, zatímco český katolicismus byl od liberalizace společnosti v 19. století stále více sociologickým údajem než znakem aktivní náboženské praxe. Kolonku římskokatolický vyplňovali automaticky i mnozí nevěrci

¹⁸⁶ První centra Orla vznikala na západním Slovensku: v Malackách v r. 1919, kde půdu pro Orla připravovali katoličtí kněží P. Kopáč a P. Matoska, v Novém Městě nad Váhom působil pro Orla P. Augustin Raška a v Ružomberoku místní farář P. Andrej Hlinka.

čistě z formálních, společenských či zvykových důvodů, aniž by si plnili náboženské povinnosti. Statistické počty a praktikující věřící se rozcházely. Čeští katolíci byli v defenzívě, čelili silné politicko-spolkové konkurenci a v lidové straně se naučili, přes tendence jejího konzervativního křídla, jednat z pozice partnera, jednoho z mnoha politických hráčů. Konzervativci (B. Stašek) projektovali, spíše idealisticky a spektakulárně katolický, katolický politický a společenský program jako jedinou záchranu státu, realisté ve straně (J. Šrámek) postupovali skromněji. Usilovali o podíl na moci, neprovokovali katolickým integralismem. To s sebou neslo nutnou toleranci a kompromisnost v politických vztazích, jež byly častým terčem kritiky českých katolických intelektuálních kruhů (Jaroslav Durych), působících často soliterně mimo struktury lidové strany. Česko-slovenský dualismus s sebou nesl řadu nepochopení, odlišných pohledů a svárů, jež časem rozšiřovaly propast mezi katolíky obou národností. V tomto duchovním ovzduší se profilovaly také vztahy českých a moravských orlů. Zatímco politická jednota českých a slovenských katolíků se brzo rozpadla, orelské hnutí si formálně uchovalo společnou základnu až do rozpadu Československa.

Vlivem české podpory slovenským snahám vznikla první orelská jednota na jaře 1919 v Novém Městě nad Váhom. Vzápětí vyrostly jednoty v Drietomě, Trenčíně, Malackách a Senici. Pro zakládání jednot využili Slováci pomoci zkušených moravských bratří, kteří hojně dojížděli na Slovensko za tímto účelem. Osvětové přednášky podnikali po slovenských městech a obcích čeští funkcionáři. 31. července 1919 hovořil na plenární schůzi místní jednoty v Malackách místostarosta ČSO F. M. Žampach. Prvního srpna jeho turné pokračovalo v Novém Městě n. Váhom a 10. srpna v Trenčíně. Čeští a moravští katoličtí studenti se solidarizovali se svými slovenskými kolegy a uspořádali svůj III. sjezd v Ružomeroku 3. srpna. Z řad slovenského studentstva vyšla jednoznačná podpora pro zakládání orelských jednot na Slovensku. Tím získal Orel významnou podporu studujících.

Orelo-sokolský spor se z českých zemí rozšířil i na Slovensko, kde nabyl v některých případech nebývale ostrých podob. Trenčínskou schůzi Orla 10. srpna 1919 narušili sokolové z řad vojáků a zdejší socialisté. Přes křik, jehož účelem bylo destruovat jednání, byla schůze dotažena do konce. Situace se vyhrotila 17. srpna na schůzi v Žilině, kde přednášeli o Orlu Žampach a Hlinka. Došlo ke rvačce mezi orly a pokrokářským táborem, což bylo příčinou rozpuštění shromáždění. K založení místní jednoty došlo 5. 10. 1919. I na katolickém Slovensku se musel Orel probíjet k životu leckdy obtížně. Nejenže byly zakládající schůze Orla napadány a účastníci se stali terčem

¹⁸⁷ Šmíd, M.: Pohled na Jana Šrámka z papežského stolce v době první republiky. In: Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011, s. 225

výhrůžek, docházelo také k případům propouštění z práce kvůli členství v Orlu. V této zakladatelské době došlo k násilným střetům při prezentaci Orla v Trnavě, v Ružomberoku byla činnost Orla po určitý čas vůbec zakázána. K tomu se přidružilo zatčení Andreje Hlinky po jeho návratu z pařížské mírové konference.¹⁸⁸ Ve stejné době úřady zastavily vydávání Slovenských ľudových novin v Bratislavě, Slováka vycházejícího v Ružomberoku a také košické noviny Slovenská sloboda kvůli jejich autonomistickému zaměření. Ačkoliv úřady kladly překážky, Orel se šířil dál. Byly zakládány jednoty a okrsky.

Vzápětí po založení jednot následovala metodická tělovýchovná školení a odborné kurzy pro cvičitele. Sportovními apoštoly byli opět Češi. Týden 17. – 24. srpna 1919 byl ve znamení série školících kurzů, které řídil ústřední místonáčelník ČSO br. Metoděj Večeřa a cvičitel br. Matoušek. Exhibiční cvičení pro slovenské orly předvedli severomoravští bratři 3. srpna během veřejného vystoupení v Ružomberoku. 8. září proběhlo veřejné cvičení krojovaných orlů v Malackách. Součástí tohoto podniku bylo posvěcení praporu zdejší orelské jednoty. Solidarizovat se s místními orly přijely jednoty ČSO z různých částí Slovenska a z jižní Moravy a Čech.

Dalším centrem Orla se stala Nitra. Členská základna zdejší jednoty čítala na 200 členů. 5. 10. zde představil Orla ThDr. Josef Tiso. Na den přesně za měsíc po tomto projevu se ustavila jednota ČSO v dalším historickém městě, v Trnavě. Organizace se začíná ze západních míst šířit do středu a na východ země. V oblasti Dolního Pováží vzniklo do konce roku 1919 jedenáct jednot. V celkovém součtu pak ve slovenském Orlu v prvním roce jeho existence působilo 52 jednot.

Vzmáhající se organizace slovenského Orla si vyžadovala strukturální úpravu. 11. října 1919 v Brně rokovali zástupci českého, moravského a slovenského Orla o organizační podobě ČSO v novém stavu, kdy se Orel rozšířil na Slovensko. Slováky reprezentoval P. Augustin Raška, kaplan z Nového Města n. Váhom a starosta zdejší, na Slovensku nejsilnější, jednoty Orla. Delegation se sjednotily na zásadě, že transformovaná organizace bude formálně jednotná a bude rozdělena na tři zemské autonomní celky. Slováci akceptovali brněnskou ÚR Orla za nejvyšší statutární a řídicí orgán Orla v republice.¹⁸⁹ Následkem tohoto opatření se kodifikovalo zemské uspořádání Orla pro Slovensko. Administrativně se tento krok realizoval 26. října, kdy byla během I. zemské konference Orla na Slovensku, de facto zemským sjezdu, v Novém Městě n. Váhom založena Zemská

¹⁸⁸ Na mírovou konferenci v r. 1919 v Paříži Hlinka odjel jako delegát Slováků. Na konferenci ve Versailles chtěl vystoupit s požadavkem autonomie pro Slováky v rámci ČSR a se stížnostmi na protikatolické jednání čs. vlády na Slovensku. Jeho akci pokládala čs. vláda za rozbíječskou a samozvanou. Nebyl mu povolen vstup na jednání. Jakmile se vrátil domů, byl uvězněn formálně proto, že cestoval do Francie na falešný pas.

¹⁸⁹ Formálně představoval nejvyšší orgán Orla Sjezd ČSO. Ten se však scházel jednorázově, zatímco ÚR Orla, která byla druhým nejvyšším orgánem organizace, zasedala nepřetržitě mezi sjezdy

krajinská rada ČSO na Slovensku, postavená na roveň oběma zemským radám v Čechách a na Moravě. Starostou krajinské rady se stal P. Augustin Raška a jednatelem P. Andrej Marsina z Trenčína.

S těmito unifikačními procesy došlo ke zpřehlednění činnosti slovenského Orla. Odraz těchto změn se odrazil ve spolkové praxi slovenských jednot. Při zakládání jednot a později žup a při všech důležitých organizačních postupech Slováci pracovali v součinnosti s ÚR Orla. Dosavadní volný status slovenských jednot se vytratil s tím, jak ve sjednocené organizaci bylo třeba fungovat podle jedné stanov a o způsobu spolkové práce se radit na celostátní bázi.

Přes zastavování orelského tisku, který byl identifikován s lidovým autonomistickým proudem, Orel sílil. V krátkosti musel Zemská rada Orla na Slovensku svolat II. zemskou konferenci slovenského Orla. Uskutečnila se 13. listopadu 1919 v Novém Městě nad Váhom a bylo na ní zvolena 11členná Zemská rada v čele s výkonným starostou, kterým se stal P. Augustin Raška. Jeho náměstkem s funkcí místostarosty se stal Jan Mesaroš, hlavní inspektor drah v Žilině, jednatelem P. Andrej Marsina. Čestným starostou Zemské rady slovenského Orla byl zvolen prof. Jan Koválik ze Žiliny, poslanec Národního shromáždění ČSR.

Zemská rada musela flexibilně reagovat na početní růst Orla a na potřeby s tím spojené. Podle jejího rozhodnutí a kvůli rostoucímu počtu jednot byly ustaveny okrsky podle moravského vzoru. Slovenské okrsky, zde nazývané okolie, sdružovaly vždy více geograficky si blízkých jednot. Jejich sídlem se stala původní zakladatelská města: Nitra, Trnava, Malacky, Nové Mesto n. Váhom, Trenčín, Žilina, Ružomberok, Spišská Nová Ves a Košice. Ružomberok se kromě toho stal také sídlem zemského sekretariátu, jeho tajemníkem se stal Julius Podhorský. Zemská rada od svého zvolení úřadovala permanentně a řešila řadu otázek. Na její schůzi 8. prosince 1919 bylo odsouhlaseno vydávání časopisu Orol, jenž oslovoval prvořadě mládež. První číslo tohoto časopisu, jenž získal definitivní název Tatranský Orol, vyšlo až 1. května 1920 za redakce P. Jana Pöstényiho, spisovatele a kaplana v Kysuckém Novém Městě. Do redakčního a příspěvatelského kruhu patřili Andrej Hlinka, nitranský biskup dr. Kmeťko, dr. Koválik, básník Grebáč – Orlov, dr. Josef Tiso, zemský starosta Raška, dr. Nécsey, Andrej Marsina a další. Časopis mohl spatřit světlo světa díky dobrovolným příspěvatelům, ke konci prvního ročníku měl na čtyři tisíce odběratelů.

Situace pro orly se zlepšila ke konci roku 1919. Na intervenci Msgre. Jana Šrámka došlo ke zrušení vládního zákazu vydávat slovenské katolické noviny. Z vězení vyšel slovenský katolický redaktor Tománek, zadržovaný v souvislosti s projevy autonomismu. Také Hlinka se dočkal propuštění z vězení, ale na svobodu se zatím nedostal, protože byl prozatím internován v Brodce u Přerova. Tyto úspěchy slovenského katolického hnutí bohužel nepříspěly k prospěchu Orla, který

neměl důvěru zemské vlády. Ministr s plnou mocí pro správu Slovenska Vavro Šrobár kladl vzniku slovenského Orla překážky. Nitranský župan dr.Okánik, který byl sám knězem, vystoupil s návrhem zrušit dosavadní jednoty Orla na Slovensku.

Z těchto strastí vyšel však slovenský Orel vítězně. Rok 1920 přinesl další rozvoj Orla. Na západě země vznikají nové jednoty v Uherské Skalici, Kútoch, Búri, ve sv. Juri, v poutním místě Šaštín, v Radošovcích a na dalších místech. V žilinském okolí je vznik jednot toho roku datován následovně: 9. 5. Povážská Bystrica, 7. 6. Kysúcké Nové Město, 15. 6. Prešov (díky studentské iniciativě), 1. 8. Rájec, 15. 8. Sučany, 22. 8. Krásno nad Kysúcou a Skalité a 26. 9. Velká Bytča. Ve stejném roce vznikla orelská jednota v Bánské Bystrici. Koncem kalendářního roku si zemská rada poznamenala 100 fungujících jednot.

Jistá formální disproporce byla zapříčiněna faktem, že jednoty se svobodně ustavily, avšak plnou legitimitu získaly až úředním uznáním svých spolkových stanov. Bez stanov, které povinně musely odsouhlasit úřady, byla orelská činnost provizorní a neplnoprávná. Vládní úředníci pod vedením ministra pro Slovensko Vavro Šrobára po dva roky zdržovali vydání schválených stanov.

III. zemský sjezd slovenské Zemské rady Orla konaný 22. května 1923 v trnavském kněžském semináři konstatoval existenci 188 orelských jednot na Slovensku. Organizace měla k dispozici tři tištěná média: Tatranského Orla, který byl ústředním listem slovenských orlů, tělovýchovnou Přílohu Tatranského Orla, jež se v r. 1925 osamostatňuje pod názvem Stráž Tatier, a časopis pro děti a mládež Orlík. Díky úsilí zemské osvětové rady bylo vybudováno k tomuto datu 141 knihoven v jednotách, probíhala četná duchovní cvičení, z kulturních akcí divadelní představení, tematické přednášky ad.

Na Slovensku se rovněž začaly stavět orlovny. 30. května 1926 byla slavnostně, za značné účasti věřícího lidu otevřena orlovna, slovensky orloveň, v západoslovenských Zlatých Moravcích v Cyrilometodějské župě. S projevem vystoupil zemských starosta Orla na Slovensku br. Augustín Raška. Fakticky byla spolková budova dílem obětavého kněze-budovatele, zdejšího kaplana br. Vincence Bolčeka, který zajistil financování stavby. Prostředky na uhrazení celkové ceny 130.000,- Kč získal sbírkami (30.000,- Kč), bezúročnými půjčkami (70.000,- Kč) a dalším úvěrem (30.000,- Kč). Orlovna měla moderní sál s galeriemi, prostorné jeviště a dalších pět volně využitelných místností. Příléhající dvůr fungoval pro účely letního cvičiště.¹⁹⁰ Z roku 1931 máme zprávy o fungování dřevěné selské orlovny v Klině na Oravě. Zajímavým počinem v tomto směru byla i stavba Palárikovy dvorany v Čadci v župě Vajanského v r. 1926. Tento kulturně-národní dům se stal

¹⁹⁰ Nepodepsáno: Slovensko. Nová orlovna byla vybudována /.../. In: Orel, Brno 1926, roč XI., č. 11, s. 176

centrem slovenského spolkového života celé kysucké doliny. Jméno obdržel po slovenském katolickém knězi, buditeli a spisovateli Josefu Palárikovi (1822 – 1870). Projektu se zúčastnili Sokol, Orel, DTJ, obec Čadca a další spolky. Součástí budovy byla také tělocvična, kterou užívaly společně všechny uvedené tělocvičné jednoty na základě smlouvy, upravující systém střídání uživatelů a jejich vzájemné vztahy ve dvoraně.¹⁹¹ Spojení sil na Slovensku bylo nezbytností pro úspěšnou realizaci projektu. Z nouze se zrodila spolupráce jinak rozvaděných sdružení. Filozofie tohoto projektu vybočovala z běžné prvorepublikové praxe spolkového soužití, v němž převažovala různá míra soupeřivosti a řevnivosti.

Česká a moravská orelská organizace se s mladou slovenskou sestrou solidarizovala také tím, že zejména moravští funkcionáři odcházeli dobrovolně na Slovensko pomáhat při budování orelských struktur. Nejznámějším z nich byl patrně katecheta a budovatel československé vzájemnosti ještě z dob před první světovou válkou P. Alois Kolísek, dále zemský starosta slovenského Orla P. Raška, zemský náčelník br. Válek nebo brněnský rodák br. Vlado Richter. Česká angažovanost ve slovenském orelském hnutí někdy narážela na odpor slovenských nacionalistů, kteří propagovali čistě slovenského Orla. V roce 1926 se na valné hromadě Jednoty Čs. Orla v Bratislavě odehrál incident, jehož příčinou bylo opětovné zvolení br. Vlada Richtera náčelníkem jednoty. Po volbě vystoupil jeden z přítomných členů jednoty, jenž byl charakterizován jako fašista-akademik (pravděpodobně člen luďácké Rodobraný nebo studentského fašistického spolku), s protestem proti volbě Čecha, ačkoliv tento funkcionář byl se slovenským prostředím identifikován a přispíval dlouho k jeho rozvoji.¹⁹² Absurdní vystupování fašistů-akademiků proti br. Richterovi, jehož jediným hříchem bylo jeho češství resp. moravanství, se však setkalo s rozhodným odmítnutím ze strany většinového slovenského členstva bratislavské jednoty.¹⁹³

¹⁹¹ Nepodepsáno: Zvláštnost opravdu jedinečnou budou mít v Čadci /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 232

¹⁹² Nepodepsáno: Slovensko. Jak se daří českým orelským pracovníkům na Slovensku. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 63

¹⁹³ Jeden slovenský orel k incidentu tehdy poznamenal: „Chudák Vlado, to je za tvoju loňskú prácu pre Orla, pre ktorou si vynaložil svoje najlepšie sily, abys jednotu odvrátil od bližiaceho sa úpadku po stránke tělovýchovnej. Kolko nocí si nespál, aby si zaistil zdar orlovského sletu loňského? apod. Si moravským Slovákom a čo keby si boj aj Čechom, nemožeš byť naším bratom? Pane akademik! My Slováci sa musíme od moravských orlov učiť, lebo my sme ich synovia, oni sú ti, ktorí nás zrodili, oni sú prví, ktorí stavali orolské hradby na Slovensku. Teda máme našich najväčších slovenských orlov, zemského starostu Raška a náčelníka zemského Váľka vyhnat' zo Slovenska, pretože sú synovia Moravienky? Budme rady, že sú u nás. Keď si myslíš, že naša tendencia kultúrnotělocvičná je hnutím politickým – potom sa veľmi mylíš. Ak pozeráš takto na Orla, potom si zlým orlom.“ Viz. Nepodepsáno: Slovensko. Jak se daří českým orelským pracovníkům na Slovensku, o. c., s. 63 – 64. Orel se ohradil také proti českému fašismu: „S Orlem však fašismus nikdo spojovat nesmí, Orel půjde vždycky cestou svou po osvědčených cestách výchovy a činnosti národní a katolické. Pro Orla je fašismus zbytečností, Orel fašismu nepotřebuje,“ prohlásil ústřední list Orel s ohledem na možnou dezorientaci jinak čistě lidoveckého

Politická rozvaděnost mezi Šrámkem a Hlinkou, potažmo rozkol katolických konfesních stran československé lidové a slovenské lidové, dopadala i na orelské hnutí. Demonstrovala se např. dodatečně po výročním cvičení v první orelské slovenské jednotě v Malackách 15. srpna 1926. Za účasti moravských orlů ze sousední župy Šilingrovy a domácích bratří župy Radlinského zde promluvil člen slovenské krajské rady Orla br. Petr Briška, který vyzdvihl české a slovenské vazby a českou pomoc při poválečném zakládání Orla na Slovensku. Za to si vysloužil kritiku hlinkovského listu Slováč, jenž ironizoval jeho československé sbratřovací snahy a obvinil jej ze zneužívání Orla pro šíření falešného čechoslovakismu.¹⁹⁴

Koncept unitární československé organizace byl poprvé výrazně ohrožen v r. 1930, kupodivu primárně českým Orlem, konkrétně východočeskou župou, jež se oprávněně pokládala za vůdce českého orelstva. Důvodem sváru byly změny ve struktuře hnutí, směřující k centralistickému uspořádání. Bezprostředně po historickém III. orelském sletu r. 1929 začaly práce na novele stanov, jež projednal mimořádný sjezd ČSO 2. března 1930 v Brně. Strukturálním zásahem bylo zrušení samostatných zemských svazů, zaručujících až dosud rovnocenné postavení všech třech organizací (tj. české, moravskoslezské a slovenské), místo nichž bylo orelské hnutí budováno na hierarchické struktuře ústředí – župy – jednoty. Koordinačním orgánem mezi jednotami a župou zůstávaly nadále okrsky. V brněnském ústředí převažovali Šrámkovi lidé.

Mimořádný sjezd svým usnesením stanovy schválil. Jak v Čechách, tak na Slovensku měl tento krok dramatickou dohru. Nespokojenost s reformou organizace však v r. 1930 ještě nepřerostla v rozkol, ačkoliv Východočeši spěli minimálně k autonomii. Zachování jednoty hnutí nedlouho po památných Svatováclavských dnech orelstva bylo podpořeno také přirozeným faktem, že kritizovaná novela základní orelské legislativy prošla demokratickou hlasovací procedurou. Tento mechanismus bylo třeba respektovat, nešlo jej zneplatnit po procedurální stránce coby nelegitimní krok ústředí. Bylo možné jej napadnout jen u stejné nejvyšší instance, tj. u sjezdu.

Hlavním strůjcem odstředivého hnutí po sjezdu byla východočeská Brynychova župa. Nespokojeni byli rovněž slovenští orlové. Východočeši pokládali zrušení zemských svazů za útok na suverenitu českého Orla, nevzali na vědomí usnesení ústředního sjezdu a pokusili se o osamostatnění jako svébytná orelská organizace. Ústředí, jež se opíralo o schválená usnesení, udrželo jednotu organizace přímým zásahem, kdy do odvolání zbavila zemského tajemníka v Čechách Bedřicha Klimeše funkcí a členských práv. Brynychova župa poté pod vedením župního

členstva. Zpráva naznačila, že se vyskytli orlové inklinující k českému fašistickému hnutí. Smyslem článku bylo upozornit, že fašismus je s Orlem neslučitelný. Viz.: Nepodepsáno: Také Orel politizující /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 22 – 23, s. 349

starosty br. J. Poláka a pod jejím vlivem také ostatní tři české župy během r. 1930 akceptovaly usnesení mimořádného sjezdu o změně stanov. Novelu stanov cítili také Slováci jako zásah do svých zemských spolkových svobod a jako pronikání brněnského centrálního Šrámkova křídla do slovenského prostředí, kde za patriarchu orelstva byl pokládán Msgre. A. Hlinka. Ministerstvo vnitra pak nové stanovy schválilo 12. dubna 1930.

V roce 1930 byla zachráněna unitárnost organizace, spor však nezanikl, nýbrž latentně existoval dále a propukl s novou intenzitou za pět let znovu. Tehdy byli již Východočeši plně integrováni, protesty přišly od slovenského křídla. Rok 1935 se vymyká dosavadní spolkové koexistenci Čechů a Slováků v Orlu. Organizace na Slovensku zesiluje, slovenští orlové se české a moravské bratry dohánějí dotvářením standardních struktur. Dochází k zlomovému okamžiku ve vztazích se slovenským Orlem, který byl formálně součástí celostátní orelské struktury na principu zemských organizací s ústředním vedením v Brně, v němž měli Slováci svého zástupce.

Mezitím probíhala spolková tělocvičná činnost, kdy se slovenský Orel snažil zapojit do standardního systému župních sletů a okrskových veřejných cvičení. Slovenské župní organizace v těchto případech svůj postup mnohdy koordinovaly. Příkladem byl slet západoslovenského a východoslovenského Orla v Košicích 4. – 5. července 1931. Pisatel vystihl rozdíl mezi slety v českých zemích a na Slovensku. Podle něho česká sletová shromáždění si kladla za cíl předvést společnosti technicky bezvadně provedené cviky a ukázat tělesnou vyspělost svých členů. Tělocvičná a sportovní profesionalita však nebyly prioritou slovenských orlů. Ti na svých sletech demonstrovali především slovenskou národní myšlenku a vlastenecké smýšlení. Jejich slety měly národně-integrační smysl, měly získat pro národní hnutí ty Slováky, kteří se do něj dosud nezapojili.

První sletový den odstartovaly tělocvičné a lehkootletické závody, jež vyhrála domácí východoslovenská župa Bernolákova se sídlem v Košicích. Následujícího dne obdržela putovní prapor, dar slovenských krajanů z USA. Sobotní večer vyplnila slavnostní akademie v městském divadle za účasti církevních, státních i vojenských představitelů. Na prvním místě zasedli košický římskokatolický biskup Jozef Čársky, generál Josef Šnejdárka, prelát Andrej Hlinka, župní starosta dr. Rubeš, zástupce Sjednocené mládeže polské E. Vojtuszak. Starosta ČSO Msgre. J. Šrámek slet pozdravil písemně. Župní starosta v úvodu akademie připomněl, jak biskup Čársky před papežem doporučoval Orla: „/.../ byv tázán sv. Otcem na slovenské spolky katolické, uvedl, že nejdůležitějším z nich je Orel. Sv. otec nato poslal orelstvu své zvláštní požehnání. Dále poděkoval všem, kdož pracují v Orlu, a prosil kněze, aby šli mezi lid, jelikož on jako arcipastýř neuznává u

¹⁹⁴ Nepodepsáno (nečitelná značka autora zprávy): Slovensko. K situaci Orla na Slovensku. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 16, s. 255 – 256

svých oltářních bratří práci výlučně jen pastorační. Kněžstvo má povinnost pracovat v katolických spolcích, v první radě v Orlu!¹⁹⁵ Košického sletu se zúčastnili moravští hosté ze slovácké župy Velehradské. Její družstvo předvedlo lidový tanec kozáček a symbolická mužská cvičení.

Nedělní ráno 5. července patřilo nejprve duchovnímu programu. Na Legionářském náměstí byla sloužena mše sv. Po propuštění věřících se vydal městem manifestační průvod čítající 8000 lidí s prapory Orla, prapory národními, státními, městskými a papežskými. Odpoledne orlové cvičili na hřišti Svazu čs. důstojnictva. Na čestném místě zasedli div. generál Kop, generál Vlach, biskup Čársky, Msgre. Hlinka, za ústřední radu Orla br. K. Kavík, starosta města Košic, poslanec br. Vičánek, zástupce košického Sokola a další. Po zahájení programu br. Rubešem se slova ujal Msgre. Hlinka, který krátce pozdravil armádu a připomněl jí, jaký má v orelstvu rezervoár pro případ obrany vlasti. Pozdravil rovněž přítomného ordináře a oslovil sokoly.¹⁹⁶ Závěr Hlinkova projevu již doprovodila bouře a přivaly deště. 700 cvičenců však provedlo předepsané a uspokojivě všechna cvičení.

Jednotu organizace nenarušilo autonomistické vystoupení přívrženců A. Hlinky na Pribinových oslavách v Nitře r. 1933. Při něm však dochází k vymezení ústředí ČSO vůči Slovákům a tím také vůči slovenským orlům, jež odmítá protičechoslovakistické vyznění Pribinových oslav.¹⁹⁷ Nutné vymezení proti slovenskému autonomismu však není hlavním poselstvím nitranských slavností. Tím je orelská tělovýchovná prezentace během nich. Spíše než aby se Orel pouštěl do kritiky Slováků, vyslovuje podporu jejich katolickému hnutí a o účasti orlů z Čech a Moravy píše jako o české orelské podpoře slovenských orelských bratrů.¹⁹⁸ Orelské tělocvičné slavnosti v Nitře začaly navečer 12. srpna 1933 slavnostní tělocvičnou akademií s předvedením programu námořníci v podání slovenských orlic z Ružomberoku, s vystoupením symbolických prostných mužů na téma Pasol Janok tri voly u hája a Zborov, ženskými prostnými, bradly, národními tanci, zpěvem atd. Akademie se sice vydařila co do předvedeného programu. V jejím průběhu však sál začali opouštět

¹⁹⁵ Nepodepsáno: Slet slovenského orelstva. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 8, s. 110

¹⁹⁶ „Vážíme si a ctíme armádu, neboť ona je z nás a naše. Orelstvo bude vždy po boku armády, když nastane vážná chvíle a když rozvratné snahy budou sahat na existenci vlasti čs. republiky. Proto žádáme uznání orelské práce armádním vedením; Orel si to zaslouhuje a má právo to žádat. /.../ Sokola na Slovensku zakládali jsme i katoličtí kněží. Uznáváme i dnes výkony Sokola po stránce tělocvičné, ale chceme vidět i práci ducha ve smyslu křesťansko-konstruktivním. Sokol nechť zreviduje své stanovisko k církvi a vyrovnáme se na svých cestách, které by se nekřížily při tomto porozumění. My jsme a budeme katolickými a národními, urážet se v tomto smyslu nedáme; my Sokolu neubíráme na jeho hodnotě jako tělocvičnému spolku, ale nesmí se ani nám ublížit. Chceme porozumění a pokoj!“ Tamtéž

¹⁹⁷ Příkryl, S.: Orelské tělocvičné slavnosti v Nitře. In: Orel, Brno 1933, roč. XVIII., č. 17 – 18, s. 198 – 199

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 198

někteří církevní hodnostáři i orelští spolkoví činovníci kvůli ústním projevům, jež v sále zazněly, nebyly sice blíže specifikovány, avšak o jejichž protičeském duchu nelze pochybovat.¹⁹⁹

Na hlavní nedělní program se sjížděly davy orelstva z celé republiky, od rána čekala orelská mládež na snídani u polních kuchyní na nitranském stadionu. Přes politické napětí čeští orlové vnímali prvořadě genius loci staroslavné kolébky křesťanství na Slovensku a nechali se ovládnout atmosférou orelského sletu, v jehož duchovní usebranosti, Kristově mešní oběti se všichni zmírní a nabudou ducha jednoty a v jehož následném tělovýchovném společenství si Češi i Slováci bratrsky podají ruce. S tímto pozitivním přístupem vstupovali modré orelské košile Čechy a Moravy do nedělního sletového rána. Mohutný průvod orelstva se vinul až na prostranství pod nitranským hradem, kde vyslechl mši sv. a přijal svátosti jako duchovní posilu ke svému konání. Po bohoslužbě pokračoval průvod, tentokrát všech spolků, Nitrou na vojenské letiště, kde proběhly zdravice představitelů vlády, spolků ad. Po této zastávce průvod pokračoval. V jeho čele šla rota vojenských trubačů, následovaná selskou jízdou, cyklisty a Pribinovou družinou v historických kostýmech. Nejmhutnější těleso průvodu o 3000 pochodujících s 41 prapory tvořily orelské šiky ve spolkových i národních krojích. Za orly šlo 300 junáků, 1300 sokolů, dále členové dobrovolného hasičstva a další spolky. V závěru kráčela skupina židovské tělocvičné jednoty.²⁰⁰

Odpoledne přineslo veřejný tělovýchovný program všech kategorií, kdy se orlové shromáždili na zdejším orelském stadionu. Po fanfárách z Libuše a defilé 2000 sportovců se uskutečnilo cvičení 360 žaček s tyčemi, 258 žáků s obručemi, 340 dorostenek, 188 dorostenců s tyčemi, 84 moravských a českých orlic, 100 českých a moravských orlů, 33 slovenských členů v lidových krojích s valaškami a s hudbou, dále 370 slovenských orlic a 300 slovenských orlů a za značného zájmu i vystoupení příslušníků čs. armády. Vojáci 3. jezdeckého pluku Nové Zámky předvedli koňskou jezdeckou čtverylku a netradiční cyklistické vystoupení, jež vytvořilo hru barev trikolory díky pohybu jízdnicích kol, jež byly natřeny červenomodrobíle. Závěrem vojáci vytvořili ze svých těl iniciály T. G. M. Orel psal pochvalně o průběhu celého podniku, jenž nebyl narušen žádným incidentem a jemuž přihlíželo na 30 tisíc diváků. Mezi účastníky byli ministři čs. vlády Msgre. Jan Šrámek, ing. J. Dostálek, olomoucký arcibiskup L. Prečan, Msgre. A. Hlinka, poslanci Vičánek a Ország, slovenští biskupové, generálové Šnejdárk a Bartoš a řada dalších představitelů.

Osudová roztržka se šrámkovským, tj. čechoslovakistickým a prohradním vedením Orla nastala až na ústřední radě Orla 17. listopadu 1935, kde vystoupil zástupce slovenských orlů dr.

¹⁹⁹ „/.../ Účastníci mor. a čeští, kteří vydrželi až do konce, odcházeli s podivnými pocity, jako by se cítili nikoli ve své vlasti, ale někde v cizině, nikoli u svých bratří, ale u cizích, kteří je tam jen milosti trpí.“ Tamtéž

Alexej Izakovič s požadavkem, aby Československý Orel zaujal uspokojivé stanovisko ke slovenským emancipačním požadavkům. Slováci hodlali pro sebe reklamovat odlišný statut na úrovni bývalého zemského svazu (resp. orgánu dříve na Slovensku nazývaného zemská rada), který by je posunul do pozice rovného partnera brněnského ústředí, nikoliv řadového účastníka brněnského předsednictva. V roli vlastního zemského svazu by mohli vystupovat samostatně a nemuseli ve všem striktně akceptovat moravské a české župy. Cenou za společenství v jednotné organizaci bylo naopak podřízení Slováků většinovému rozhodnutí celostátních ústředních orgánů (zejm. ústřední rady a výkonného předsednictva), kde sice měli Slováci své zástupce, kteří však mohli být snadno přehlasováni. Přes českou podporu zvláště v zakladatelských dobách necítili slovenští orlové zachování organizační jednoty za bezpodmínečnou nutnost pro svou další spolkovou existenci.

Proto po hodinové rozpravě, po níž na návrh Msgre. J. Šrámka a prvního náměstka F. Leinera ústřední rada odmítla rozšířit program o tento bod, slovenští delegáti z jednání odešli s tím, že ústředí neguje slovenskou iniciativu a znemožňuje tím bratrskou spolupráci. Tímto okamžikem zástupci slovenského Orla oficiálně vyhlásili přerušování spolupráce s ústředím Orla v Brně a další činnost vyvíjeli prakticky autonomně až do zrušení Orla na Slovensku a jeho integraci do struktur HSLS v r. 1939. Prvním krokem k osamostatnění bylo prozatímní zvolení dr. Mateje Huťky za starostu Orla na Slovensku. Až do rozpadu Československa panovalo určité organizační vakuum - jež však nebránilo spolkové činnosti -, kdy slovenští reprezentanti dlouhodobě připravovali, ale nakonec nerealizovali založení Zemské rady Orla na Slovensku. Tiskovým orgánem organizace se stal Slovenský Orol, dále Stráž Tatier a Orlík pro mladé členy. Šrámkovu vedení, jemuž se Slováci vymkli zpod kontroly, nezbývalo než tento stav trpět, pokud nechtěl dalším tlakem docílit úplného a formálního schismatu. Spor zůstal fakticky nerozřešen, protože Slováci formálně nevystoupili z jednotné organizace, avšak ani ji nerespektovali. Spolupráci s brněnským ústředím pojímali volně. V roce 1935, který přinesl orlům tak slibný podnik v podobě celostátního katolického sjezdu, zavládly však ve východním křídle orelské organizace chaos a spory, které přizivily nedůvěru části Slováků vůči Čechům a oslabily jednotné fungování jinak progresivní katolické tělovýchovné slovenské organizace.

²⁰⁰ Tamtéž. Článek neupřesňuje, zda se jednalo o příslušníky židovského tělocvičného spolku

*Bůh, národ a vlast je vlajka má,
druž orelskou volám k činu,
cíl jediný srdce věrná spoj,
vše za víru, domovinu!*

František Hoplíček: Obrana Slovenska. Alegorie orelských borců bojujících s drakem bolševismu na Slovensku r. 1919. Vydáno ke Svatováclavským dnům orelstva r. 1929

2. 8. Obrana hranic nového státu

Potřebná organizační činnost Orla nebyla rušena pouze úředními překážkami a boji s pokrokovým táborem. Dostavily se také vnější zkoušky, při kterých měl Orel předvést, jak dalece se s novým státem identifikuje.

Maďarští bolševici vtrhli v květnu 1919 na Slovensko s cílem přenést komunistickou revoluci do ČSR a vybudovat na jejím území revoluční republiku rad. Rodící se československá armáda se maďarským bolševikům postavila. Na pomoc ohrožené republice přispěchali Sokol, DTJ i Orel.

Makkabi. Je pravděpodobné, že šlo o tento spolek. Pozn. S. V.

Dvě čtyř orelských dobrovolníků dalo vedení Orla k dispozici armádě. První byla odeslána na Slovensko 18. června a druhá 3. července 1919. Jejich úkolem bylo pacifikovat revoluční výbuchy v hornickém městě Handlová se silnou německou a maďarskou menšinou, v blízkosti Bánské Bystrice. Vojenské velení oddílu bylo svěřeno praporčíkovi br. Mastíkovi. Organizační záležitosti vedení oddílu dostal za úkol katolický kněz, člen ÚR Orla P. Vojtěch Marzy. Během třech měsíců služby splnili orlové zadaný úkol a na svěřeném území zajistili klid a pořádek. Ohrožení jednoty republiky bolševiky poskytlo orlům příležitost, jak získat prestiž, když jako dobrovolníci nastoupili do zbraně, aby nový národní stát Čechů a Slováků hájili vlastní krví.

Sociálnědemokratický ministr národní obrany Vlastimil Tusar 10. července 1920 v Národním shromáždění ČSR vyslovil své poděkování jak sokolům, tak orlům za jejich vojenské dobrovolné nasazení při obraně Slovenska proti bolševikům.²⁰¹

Podruhé, v závěru r. 1920 orlové bránili vydobytou svobodu pro změnu proti domácím bolševikům. Komunisté, tehdy oficiálně jako levice uvnitř Československé sociálně demokratické strany dělnické, vyhlásili 10. prosince 1920 generální stávkou, která měla přerůst v ozbrojenou revoluci s konečným převzetím politické moci v mladé republice. Tento boj proti pokusu o nastolení domácí bolševické diktatury byl úspěšně vybojován a Československu byla zachráněna svoboda a zajištěn další demokratický vývoj.

Vládní orgány musely 10. prosince 1920 během generální stávky, do které šlo 162 tisíc zaměstnanců, na některých místech čelit pokusům o ozbrojený převrat, jinde bránit rabování a dalšímu násilí. Na některých místech se situace vymykala z rukou. Tovární dělníci ovládnuti komunistickými agitátory zastavili práci a obsazovali továrny, úřady a významné komunikační body (zejm. poštu a dráhu). Zabavovali četnictvu a vojákům zbraně. O své vůli vyhlášovali socialistickou republiku v místech, které se jim dočasně podařilo ovládnout. Pokoušeli se verbovat muže do rudých gard. Nejkritičtější byla situace na Kladensku, Ostravsku, Hodonínsku a zvláště v Oslavanech na Brněnsku, kde stávkující obsadili elektrárnu, odzbrojili vojenský oddíl, a přerušili dodávku elektřiny do Brna.²⁰²

V této situaci 334 ozbrojených orlů pomáhalo spolu se sokoly potlačit komunistický puč. Na 1500 dalších orlů připravených k boji se shromáždilo v pohotovosti v různých moravských městech.²⁰³ Z této zkušenosti pochopily mj. obě rozvaděné tělovýchovné organizace, že zájmy republiky převyšují jejich vnitřní spolkové rozepře. Krize paradoxně oba subjekty sblížila, i když

²⁰¹ Brada, J.: Monarchisté. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 6, s. 81

²⁰² Tamtéž

²⁰³ Tamtéž

nevymýtila z kořene staré sváry. Ty naopak v demokratickém státě budou trvat s tvrdohlavou vytrvalostí až do okupace a po obnově v r. 1945 až za únor 1948.

Tyto dva momenty, vojenský příspěvek orlů k bojům proti maďarským a slovenským bolševikům, stejně jako orelská pohotovost v čase generální stávky nejsou vždy dostatečně reflektovány naší moderní historiografií.²⁰⁴ Přítomnost orlů Ačkoliv si sokolové, orlové a členové DTJ symbolicky podali ruce při společné obraně hranic mladé republiky a posléze během pohotovosti při generální stávce, jejich ideologie je držely ve stávajících mantinelech a s uklidněním politických poměrů se na někdejší společný křest ohněm zapomnělo. Duch permanentního vzájemného vymezování se byl zúčastněným organizacím vlastní po celou dobu první republiky, spíše než hledání společných témat. Prakticky pouze krizové okamžiky týkající se celého národa přivedly tělocvikáře různých barev pod jednu střechu. Příkladem jsou branné oddíly připravované pod vojenským velením k obraně státu, do nichž se zapojily všechny tělovýchovné spolky – důležité bylo, že arbitr byl nezávislý – čs. armáda. Brannost organizovaná Sokolem by orly nebo dělnické tělocvikáře zcela jistě nepřilákala.

Ani orelská angažovanost při obraně republiky v rozmezí let 1919 – 1920 nestačila k zamezení útoků vůči Orlu a jeho údajné neloajalitě republikánskému zřízení. Orelské osvětové orgány a vedení se proto soustředily na podávání důkazů orelské činnosti už v 1. národním odboji.

Když mezi lety 1919 – 1920 Orel čelil výtkám pokrokového tábora za to, že se údajně neúčastnil osvobozenického boje, uspořádali orlové dotázání u svých členů, jehož cílem mělo být zjištění počtu orlů v čs. legiích.²⁰⁵ Výsledek tohoto průzkumu potvrdil účast stovek orlů v čs. legiích. Největší počet orlů se účastnil bojů v ruských legiích (1472 orlů), v italské legii bojovalo 712 a ve francouzské legii 97 orelských bratří.²⁰⁶ Každoročně Orel oslavoval národní osvobození, legie a 28. říjen akademii, přednáškami a shromážděními. Od 28. října odvozoval svou vlastní spolkovou obnovu.²⁰⁷

²⁰⁴ Syntéza prvorepublikových dějin Z. Kárníka České země v éře první republiky v souvislosti s dobrovolnickými protibolševickými jednotkami na Slovensku zmiňuje jen sokoly a DTJ, orly vynechává. Obdobně selektivně uvádí pouze sokoly a jejich strážní hlídky v čase generální stávky. Viz. Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl první. XXIV. kapitola. Jenom ve zdravém těle může sídlit zdravý duch. 1. Tělovýchova, sport a jejich organizace. Libri Praha 2000, s. 533 - 534

²⁰⁵ Účastí českých katolíků v prvním národním odboji se zabývá publikace: Žampach, A.: Katolíci v zahraničních bojích o čsl. samostatnost. Úvahy, vzpomínky 1914 – 1920. Orel Brno 1928; Žampach, A.: Památce našich obětí pro čsl. samostatnost k 10. výročí trvání Čsl. republiky. Ústřední jednotka čs. legionářů katolíků Brno 1928.

²⁰⁶ Kol. aut.: Československý Orel. Program – dějiny – statistika. ČSO 1933, s. 19; Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948, Zřízení žup, o. c. Orel Brno 1992, s. 84

²⁰⁷ „Leč 28. říjen není pro nás orly jenom slavnostním dnem, ve kterém si připomínáme vznik svobodného československého státu, není pro nás jenom dnem vzpomínky na vzkříšení porobeného českého národa, ale také vzpomínáme vzkříšení našeho Orla po katastrofě, která ho

Orlové se účastnili bitvy u Zborova 2. července 1917. Byli dekorováni revoluční medailí a medailí Za vítězství. Jeden orel ve francouzské legii byl odměněn řádem čestné legie, dalších šest orlů obdrželo Štefánikův řád Sokola s meči, sedm francouzský válečný kříž, dvacet tři orlů získalo čs. válečný kříž, sedmdesát devět italské válečné medaile. V ruské legii bylo 51 orlů dekorováno ruským křížem sv. Jiří. Na 150 dalších orelských legionářů bylo nositeli dalších spojeneckých vyznamenání a řádů.²⁰⁸ Po válce prosluli jako známí a aktivní orelští funkcionáři-cvičitelé a příslušníci čs. legií bratři Ferdinand Fryč z Vyškova a již zmiňovaný br. Josef Mencil, známý zemský náčelník Orla v Čechách.

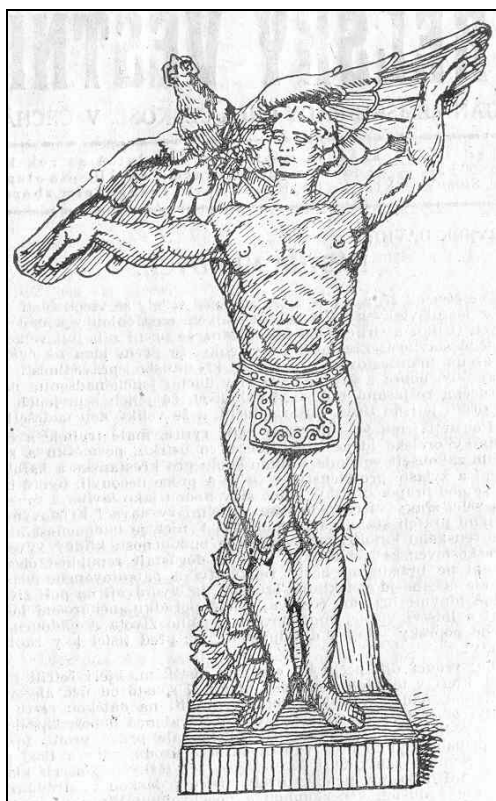
Jelikož se orlové v legiích nevydělovali a netvořili orelské zájmové kruhy v našem zahraničním vojsku, nelze o nich hovořit jako o samostatné skupině v rámci legií. Evidujeme je pouze jako jednotlivce.

V souvislosti s jejich působením v ruských legiích, kde měli největší zastoupení, se sluší poznamenat několik slov o náboženském charakteru ruského vojska, v jehož řadách se první čs. jednotky začaly utvářet. Křesťanské náboženské obřady a symbolika postupovaly ruskou vojenskou tradicí i praxí. První pluk čs. legií nesl jméno sv. Václava. Druhý pluk, který vznikl rozdělením prvního pluku, byl pojmenován podle slovanských apoštolů sv. Cyrila a Metoděje. Pluky uchovávaly svoje vojenské oltáře se svými sv. patrony. Plukovní prapory byly svěceny pravoslavnými kněžími. Náboženské úkony prováděné kněžími ortodoxní církve byly i pro české katolické orly platné, neboť ruská pravoslavná církev má zachovávající apoštolskou posloupnost.

Ideologie husitství byla do legionářského hnutí vnesena až v r. 1916, když ruský plukovník Mamontov nařídil přejmenovat cyrilometodějský pluk na pluk Jana Husa. Není pochyb o tom, že šířitel pravoslavi mezi československými legionáři Mamontov zamýšlel popularizaci husitství přispět k odkatolictví Čechoslováků a přes husitství je přiblížit pravoslavi.

postihla světovou válkou. 28. říjen je pro nás též slavnostním dnem, připomínajícím nám počátek nového života, radostného ruchu a snažení o uskutečnění orelských zásad a ideálů.“ L. K.: Význam 28. října v dějinách národa a dějinách Orla. In: Orelská osvěta, ČSO Brno 1932, č. 4, s. 167

²⁰⁸ Kol. aut.: Československý Orel. Program – dějiny – statistika. ČSO 1933, s. 19; Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948, Zřízení žup, o. c. Orel Brno 1992, s. 84

František Fabiánek: Borec s orlem. 3 m vysoká socha stála na slavnostním nádvoří orelského sletišťe v Brně. Byla slavnostně odhalena 16. července 1922 za přítomnosti starosty Orla Msgre. J. Šrámka

Tělo zdravé je lepší než bohatství nesmírné. (Sirach 30, 15)

2. 9. Základní stavební kámen – orelská tělovýchova

Jak bylo uvedeno výše, orelské hnutí si vytкло ve svých stanovách a řádech úkol vychovávat čs. katolíky v katolické víře. Tento fundamentální a zásadní cíl měl Orel plnit pomocí duchovní, tělovýchovné, kulturní i sociální činnosti. Přes deklarování náboženských priorit byl vždy Orel chápán prvořadě jako sportovní organizace s duchovním programem, odlišujícím ji od ostatních sdružení v této oblasti. Náboženský ráz Orla byl důležitý také proto, že v historických okamžicích (např. v letech 1938 resp. po r. 1945), kdy stát usiloval o sjednocenou tělovýchovu, byla katolická víra stěžejním argumentem pro zachování orelské samostatnosti. Tento argument uspěl v době, která respektovala zcela nebo alespoň částečně svobodné rozhodování demokraticky

vedených organizací, mezi něž Orel počítáme. Pod tlakem totalit však jakýkoliv jeho oprávněný argument ztrácel váhu.

Křesťanská sociologie uznávala oprávněnost existence specifické křesťanské tělovýchovy. Orel poukázal na mínění katolické autority, sociologa prof. Bedřicha Vaška, který hodnotí sport jako správnou věc, nedostatečná péče o tělo ochuzuje podle něho i ducha. Sport je důležitý pro rozvoj těla, jež je darem Božím, ale i ducha, protože otužilé a silné tělo má dostatek sil pro duševní činnost. Zkrátka sama pohybová aktivita podle pravidel má svůj smysl a je dobrá. Negativem se stává v okamžiku, když se z prostředku stane cíl. Sport, závodění, cestování nejsou samy o sobě cílem orelské tělovýchovy, „jejím cílem jsou zdraví, mravní, národně uvědomělí občané, plnící své povinnosti, které jim ukládá katolické náboženství.“²⁰⁹

Pregnantně křesťanskou tělovýchovu charakterizoval předseda Osvětového sboru a ústřední vzdělavatel, katolický kněz P. František S. Pospíchal: „Velkým nebezpečím dnešní doby jest přehnaná kultura těla, jež se zvrhá až v kult těla. Je to pravým opakem nedávného názoru, kdy pěstěn byl toliko duch, rozum, paměť a zanedbáváno tělo. Donedávna řádného studenta nedovedl si nikdo představit, než sedícího nad knihou, shrbeného s vpadlýma prsama, bledým obličejem. Dnes zase v rukou naší mládeže nenajdete nic jiného než sportovní věstníky a lehkou četbu jako Komár, Proud /.../ Lidé se rádi vrhají z extrému do extrému. A v tom spočívá nebezpečí.“²¹⁰ Duše je středem jak náboženské aktivity, tak tělesné výchovy. Tělo má duši sloužit, duše hodnotově převyšuje tělo, protože oproti němu je nesmrtelná. Tělo křesťana má být zdravé a silné, aby odolalo útokům světa a ďábla. Je však také chrámem Ducha svatého a nástrojem duše. Tělesné zdraví je darem Božím, o který je nutné pečovat. Je předpokladem pro náležité vykonávání pozemského zaměstnání. Naopak neduživá tělesná schránka zabraňuje člověku v práci. Mít dobré zdraví je povinnost pro národ a lidstvo. Orelský vzdělavatel vymezil v tomto směru úkoly orelské organizace: „Tělo vypěstovat zdravé, zdravým je udržovat, zdatnost tělesnou zvyšovat, tělo ocelit. /.../ Jest tedy cílem křesťanské tělovýchovy tělo zdravé, schopné práce i námahy, radostně překonávající únavu, ochotně podřizující se zájmům vyšším, oddané ve službách duše.“²¹¹

Cílem orelské tělovýchovy měla být zdravá mládež, která žije křesťanstvím a plní povinnosti k Bohu, národu i státu. Podle orelských tělovýchovných zásad je třeba pečovat o své tělesné zdraví také z nadpřirozených důvodů. Okamžikem Vtělení Ježíše Krista, tj. když na sebe Bůh vzal lidskou přirozenost, povýšil lidské tělo na chrám Ducha svatého. Stalo se tedy něčím vyšším než doposud.

²⁰⁹ vj. (patrně říšský náčelník br. Vojtěch Jílek): O smyslu sportu. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 5, s. 50

²¹⁰ Pospíchal, F. S.: Orelské epištoly. I. O náš tělocvik. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 19, s. 290

²¹¹ Tamtéž

Tajemným způsobem od té doby, kdy církev koná svátostnou praxi a udílí sv. svátosti, přebývá Bůh také v konkrétních lidech fyzicky. O takto posvěcené tělo je třeba se starat dostatečně i fyzicky.²¹² O vládě ducha nad tělem, resp. osvobození ducha od těla uvažoval – možná v duchu přílišné asketické tělesné zbavenosti – zakladatel družebního německého katolického tělocvičného spolku Deutsche Jugendkraft (Německá mladá síla) Carl Mosters: „Smyslem tělesných cvičení má být duch: nutno jej zbavit tíže těla, na něž je vázán: jej nutno učinit svěžím, veselým a volným, aby byl úplným pánem v člověku.“²¹³ Tento výrok a křesťanské pojetí tělovýchovy neznamenaají negativní náhled na tělo a tělesné potřeby, ačkoliv je lidská fysis na druhém místě, podřízena vládě ducha.

Spolu s touto transcendentální inspirací tělovýchovy jde také její světský ekvivalent, tj. potřeba rozvíjet tělesné zdraví pro potřeby národa a pro zvýšení individuálního lidského zdraví. Tělesná výchova je zde dávana do souvislosti s nutností hájit stát a mít pro jeho obranu dostatečně silnou a otužilou populaci.²¹⁴

Tělovýchova rozvíjející fyzické síly a sport vytvářející prostředí zdravé soutěživosti byly hájeny jako důležitý sociální a socializační faktor. V zábavě a pěstování těla nebyl spatřován jeho prvořadý význam. Jelikož se při sportu sejdou lidé různých povolání, společenského postavení a věku – např. učitel i žáci, student i dělník, - přispívá sportovní prostředí svými specifickými instrumenty k utváření lidské společnosti. Jeho přínosem je zejm. solidarismus, který nutně plyne z jednání sportovního kolektivu. Uznávání autority, zodpovědnost, ohleduplnost a kázeň jsou dalšími ctnostmi, které si přirozenou cestou lze osvojit během sportu podle křesťanských měřítek. Již ve 30. letech pozorovali orelišti činovníci rizika nezdravého moderního životního stylu (kouření, alkohol, působení nezdravého pracovního prostředí atd.), proti čemuž stavěli sport jako vhodný nápravný prostředek.²¹⁵

Předpokladem správného cvičení podle orelského programu bylo, aby si cvičící člen osvojil zvyklosti a kázeň v tělocvičných hodinách. Technické zvládnání cviků následovalo až poté, co zájemce o tělocvik v orlovně projevil respekt vůči disciplinárním pravidlům obsaženým v Řádech ČSO. Usměrnění a výchova směřovaly na prvním místě vůči mládeži. Řády hovoří o primárním úkolu ČSO mravně povznést své členstvo, na prvním místě své mladé členy, kteří byli Orlu de facto

²¹² Orelská tělovýchova, in: Kol. aut.: Československý Orel. Program – dějiny – statistika. ČSO 1933, s. 9

²¹³ Citace in: vj.: O smyslu sportu. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 5, s. 50

²¹⁴ Orelská tělovýchova, in: Kol. aut.: Československý Orel, o. c., s. 9: „Katolické náboženství, úzce spjaté s dějinami našeho národa, přikazuje katolíkům milovat svůj národ a proto také pečovat o zvýšení jak mravních, tak tělesných sil národních a vychovávat národu syny a dcery nebojácné a statečné, hotové postaviti se v jeden šik za jeho dobro.“

²¹⁵ V. J. (patrně Vojtěch Jílek): Sport jako sociální činitel. In: Orel, Brno 1932, roč. 17., č. 1, s. 12 - 13

svěření důvěrou rodičů. Výchovné a kázeňské prostředky platily však všem členům bez rozdílů. Vzdělavatelé a náčelníci byli první orelští činovníci, kteří měli výchovnou funkci plnit. Zaprvé měli funkcionáři jít příkladem ukázněného křesťanského charakteru, jenž měl být sycen láskou k Bohu a bližnímu. Odpovědné osoby měly učinit cvičební hodinu co nejvíce užitečnou a příjemnou, v tom spočívalo naplňování bliženecké lásky během tělocviku. Cvičitelé pak měli s větší zodpovědností i více povinností. Na jejich bedra byla kladena povinnost účasti na schůzích cvičitelského sboru, návštěvy cvičitelských kurzů, plnit vzorně uložené úkoly, pravidelně docházet do cvičení, v družstvu udržovat kázeň a bratrskou svornost, držet se rozvrhu a vést záznamy o docházce a provedených cvičích, připravovat se na cvičení uvnitř organizace i na veřejná cvičení.²¹⁶

Druhý oddíl pravidel je věnován kázní, která představuje povinnou podmínku smysluplného výchovného působení. Orel má zachovávat lásku a spravedlnost ke všem členům. Součástí kázně je samozřejmé zvládnání probíraných a opakování cviků. V případě provinění bylo možné použít kárných prostředků. Nejmírnějším ukázněvacím prostředkem vůči mládeži bylo ústní napomenutí s uvedením jména provinilého; v dalším stupni pak důtka před šikem, která mohla být zpřísněna povelem, aby viník vystoupil na krok z řady; vyloučení z dané cvičební hodiny (osoba zůstala v tělocvičně stát stranou, aby nepřekážela programu, nejdéle však půl hodiny, aby nesetrvávala dlouho v pasivitě; nakonec zapsání stížnosti do knihy cvičenců, což muselo být předneseno na schůzi rady jednota, jež rozhodla o nápravě.²¹⁷

Technickou základnu orelské tělovýchovy tvořila tzv. hygiena tělesných cvičení. Každá věková kategorie jí měla věnovat minimálně dvě hodiny týdně. Praktický průběh těchto hodin probíhal setkáním cvičících členů všech sportovních odborů, tj. druhů sportu, cvičících i necvičících, napříč věkovými skupinami. Nejednalo se o pouhý sportovní výkon nebo zábavu, ale o systematickou tělesnou výchovu, edukaci těla. V Orlu byla každá kategorie rozdělena podle pohlaví a v tomto přirozeném oddělení také provozovala tělovýchovu, samozřejmostí byla praxe, podle které ženská družstva byla vedena ženami náčelnicemi a mužská mužskými náčelníky. Nejmladšími cvičícími členy byli předškolní žáci, následovalo školní žactvo do 14 let, dále dorost mezi 14 – 18 lety, muži a ženy nad 18 let věku.

Schematizovaná společná tělocvičná základna měla sedm hlav: rozcvičení, protahování svalstva a jeho sílení, kam patří i prostná cvičení, dále cviky obratnosti, sportovní hra v tělocvičně, všesportovní metodický výcvik, drobné pohybové hry a pochodová cvičení se zpěvem v možné

²¹⁶ Němec, K.: K řádu disciplinárnímu a cvičebnímu. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 3, s. 34 – 35

²¹⁷ Tamtéž, s. 35

alternativě s pořadovými cvičeními. Důraz byl položen také na tělesnou hygienu, která měla automaticky následovat po cvičení.²¹⁸

Prvorepublikový Orel praktikoval na prvním místě nářadový tělocvik, pořadová a prostrná cvičení. Během 20. let se v organizaci začal prosazovat sport a s ním spojená soutěživost, největší oblibě se v polovině 20. let těšil fotbal, který však byl pokládán za nepřipustný pro Orla jako kulturně-tělovýchovnou organizaci, neboť se jednalo o hru surovou nebo k surovosti vybízející.²¹⁹ Oficiálně fotbal v Orlu provozován nebyl. Pokud se mu některá jednota věnovala, byla taková praxe pokládána za nestandardní a byla spíše trpěna. Obecně násilné sporty, jako např. box nebo bojové sporty, se neslučovaly s programem Orla, neboť jejich smyslem bylo způsobit druhému bolest pro sportovní úspěch. Do této kategorie nespádaly branné sporty, jelikož v nich se v rámci branné výchovy orlové připravovali k hájení vlasti.

Vedle spíše tolerované kopané se ze sportovních disciplín rozvinula lehká atletika, házená, volejbal a míčové hry obecně, cvičící rychlost, spolupráci a postřeh hráčů. Neopomenutelnou předností míčových her byla jejich finanční nenáročnost, míč byl snadno dostupná výbava jednot. Lehká atletika se v Orlu zvolna ujímala během 20. let.²²⁰

Spolu se standardní tělovýchovou (zejm. prostrná) se během 20. let stále více etabloval sport, tedy zápolení s cílem získat co nejvíce bodů či dosáhnout maximálního výkonu v určité disciplíně. Za základní sport, jenž byl přístupný velkému počtu sportovců najednou, byla pokládána lehká atletika. Její přednost byla spatřována jednak ve snadnosti realizace – stačilo disponovat venkovním cvičišťem, jednak v hospodárnosti (finanční nenáročnost při pořizování nářadí) a také v otevření co největšímu množství lidí, kdy v jednom prostoru se sportu věnovalo třeba 100 cvičenců zároveň. V druhé polovině 20. let zaznamenáváme v Orlu markantní příklon k lehké atletice, kterou organizace nazývala základním sportem, jakýmsi sportovním minimem. Člověk si totiž jejím osvojením získal rychlost, vytrvalost a obratnost, vlastnosti, jež mohl využít ve všech ostatních sportech. Atletika byla přípravou k veslařství, lyžování, plavectví, běhu, ale také např. boxu (rohování).²²¹ V atletice Orel překročil běžné spolkové sportovní hranice a začlenil se do Československé atletické amatérské unie. Ta začátkem 30. let 20. století sdružovala 162 klubů a 6350 atletů, 1730 registrovaných závodníků, 133 závodnic a 154 soudců. Okrsková sídla unie se –

²¹⁸ V. J. (patrně Vojtěch Jílek): Sport jako sociální činitel. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 1, s. 10 - 11

²¹⁹ J. T.: Sport v orelských jednotách. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 9, s. 134

²²⁰ Tamtéž, s. 134 – 135

²²¹ Nepodepsáno: Lidovým sportem v pravém slova smyslu /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 234

až na východní Čechy - kryla se sídly českých žup, tj. středočeský okrsek měl centrum v Praze, západočeský v Plzni, jihočeský v Českých Budějovicích a východočeský v Pardubicích.²²²

Modernost a aktuálnost tělocvičné základny spatřujeme jednak v žádaném zapojení žen do tělovýchovy a tím ke zvýšení jejich tělesného zdraví, čímž Orel ostatně od svých začátků přispíval ke zrovnoprávnění žen v naší společnosti. Vedení ženského tělocviku se ujímala vždy žena náčelnice, z tohoto hlediska představoval ženský prvek v Orlu zcela samostatnou entitu, která si tělovýchovu přizpůsobuje svým potřebám a zájmům v rámci orelských zásad.²²³

Nešlo jen o to, že ženy cvičily prostná. Zapojovaly se i do náročných disciplín, např. do gymnastických závodů nebo lehkootletických závodů, cvičení na kladině a pořadových cvičení.²²⁴ Orel vypisoval pro ženy také účast ve volejbalových závodech, v plavání a v běhu na lyžích.

Zapojení žen do řádného tělocvičného programu nebylo vůbec samozřejmostí a v Orlu se o něj sváděl boj, neboť někteří členové pokládali např. nářadový tělocvik pro ženy za nevhodný, resp. zavrhovali ženský tělocvik vůbec.²²⁵ Tento názor však nebyl sdílen ani episkopátem, který působil jako patron orelstva. Orelská tělovýchova není pouhý kult těla, nýbrž tužení těla pod zorným úhlem křesťanství, což je nejlepší zárukou toho, že se ženský tělocvik nezvrhne o pohanskou oslavu těla, ale že bude mít za cíl posílení tělesné i duševní stránky ženské osobnosti. Orel aplikoval na ženskou tělovýchovu křesťanské hledisko, jehož cílem bylo umožnit ženě cvičit a zachovat přitom zdravou uměřenost (mírnost), tj. střed mezi krajnostmi – přičemž právě uměřenost je teologický pojem, představuje jednu z evangelijních ctností, kterou se orlové v praxi řídí: „Jest tudíž v prvé řadě třeba, aby každý cvičitel si uvědomil, že není naším cílem vychovávat nějaké akrobatky nebo hřmotné mužatky. Chceme sice mít ženy zdravé, silné, které však i v tělocvičně zůstávají ženami. Jest proto nutno, aby byl činěn rozdíl mezi mužským a ženským tělocvikem nejen z důvodů uvedených, nýbrž i z dosti vážných důvodů anatomických, fyziologických a estetických. Vždyť už sama bytost ženy vyžaduje, aby cviky pro ni určené byly odlišné od cviků mužských.“²²⁶ V duchu uměřenosti pokračuje br. Sadil ve vymezování charakteristiky ženského tělocviku: „Nemožno přece žádati na slabších a začátečnických, aby prováděli tatáž cvičení jako ženy zdravé a pokročilé. Mnoho

²²² Nepodepsáno: Organizační zpravodaj. Československá atletická amatérská unie /.../. In.: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 4, s. 58

²²³ V. J. (patrně Vojtěch Jílek): Sport jako sociální činitel, o. c., 11 – 12

²²⁴ Orel pořádal dokonce samostatné ženské závody, např. 28. září 1931 v Brně-Pisárkách na hřišti Moravské Slavie za přítomnosti říšského náčelníka br. Metoděje Večeři, kde 83 závodnic z celé republiky poměřilo síly v pětiboji, čtyřboji a v lehké atletice. Pětiboj vyhrála jednota Praha II a VI (župa Pospíšilova), čtyřboj jednota Brno I (župa Sušilova). V lehké atletice jsou uváděny výsledovky jednotlivých disciplín s uvedením jména a příslušnosti cvičenky. Viz. L. K.: Závody žen Čs. Orla. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 10, s. 137

²²⁵ Sadil, J.: Ženský tělocvik. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 13, s. 123 – 125

²²⁶ Tamtéž, s. 124

dívek a zvláště slabších se tělocviku straní, což je jenom výsledkem nesprávného názoru cvičitele, který nečiní rozdíl mezi cvičenkami.²²⁷

Poskytnout tělocvičné vyžití ženám a dívkám, které vykonávají náročné fyzické či duševní práce, je pokládáno za skutek milosrdenství. Pravidelným pohybem získává zchřadlé tělo sílu, protahují se neduživé svaly, přispívá se k zdravému vývoji plic i nervového systému. Pro ženy doporučuje orelský odborník švédský tělocvik, jehož výhodou má být dosažení pohybu a pravidelnosti tvarů, přičemž se ženy vyvarují přehnaného růstu svalové hmoty. Na tělocvičném náradí švédské soustavy (tj. vodorovný trám, svislé provazy, šikmé žebříky a vodorovné tyče) se provádí cviky odměřenými pohyby paží a nohou, hlavy a trupu.²²⁸

Pro zachování mravnosti a počestnosti katolických žen Orel stanovoval také podobu ženského cvičebního úboru. Platilo, že ne každý oděv je vhodný pro ženskou tělovýchovu. Z rozhodnutí Ústřední rady ČSO z r. 1932 měly orlice zakázáno nosit kalhotové cvičební úbory na hřiště, závody i do tělocvičen. U starších členů Orla a u většiny katolíků budilo pohoršení, když v některých jednotách ženy užívaly cvičební kalhoty. Množily se pochybnosti, zda se Orel nepřibližuje naturalistickému Sokolu a zda se nevzdaluje katolickým zásadám. Se záměrem vyvarovat se dalšího pohoršení ústřední rada apelovala na všechny členky, které dosud tohoto rozhodnutí nedbaly. Své rozhodnutí odůvodnila tím, že v sukňovém cvičebním úboru mohou ženy cvičit všechny cviky, včetně moderního sportu.²²⁹

Rovněž žactvo mělo své cvičitele, kteří podle jeho věkových kategorií a fyziologického vývoje stanovovali cvičební program. Významnou úlohu zde měly pohybové hry, které se přibližovaly tematicky dětským hrám a měly tudíž schopnost vázat dětskou pozornost více než schematizované sestavy. Důležitá byla také dramatizace, která rozvíjela chápavost a obrazotvornost jedince adekvátně jeho věku a schopnostech.²³⁰

U žáků existovala varianta dvojího členství v Orlu a v katolickém skautu, zaměřeném prvořadě na poznávání lesní moudrosti a tábornictví²³¹ v křesťanském duchu. Orelští skauti byli zásadně členy Svazu katolických skautů. Inspirativní byl skauting pro orly zejm. kvůli skautskému preferování pohybu na čerstvém vzduchu, sepětí s přírodou, otužování těla, zvykání si na tělesnou námahu a pořádání letních táborů.²³²

²²⁷ Tamtéž

²²⁸ Tamtéž, s. 124 – 125

²²⁹ Nepodepsáno: Cvičební úbor orlic. In: Orel, Brno 1933, roč. XVIII., č. 17 – 18, s. 211

²³⁰ V. J. (patrně Vojtěch Jílek): Sport jako sociální činitel. In: Orel, Brno 1932, roč. 17, č. 1, s. 12

²³¹ Článek na podporu tábornictví podepsaný: Franta, Hodolany, in: Orel, Brno 1932, 17. roč., č. 7, s. 115

²³² Berger, K.: Podstata a cíle skautingu. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 10, s. 131 – 132

Orel striktně rozlišoval katolické skauty od liberálních „divokých skautů“.²³³ Odsuzoval „divoké skauty“ a vyzýval k jejich potírání kvůli jejich nevázanému táboření po lesích, jež bylo postihováno úřady.²³⁴ Skauting na křesťanských základech se naopak těšil podpoře orlů, kteří výslovně doporučovali jeho pěstování v orelských jednotách. Spolu se Sdružením katolické mládeže ho vnímal jako příbuznou organizaci, vyzýval k jeho podpoře, ba dokonce k zavádění skautingu v orelských jednotách. Zamlouvala se mu skautská metoda hospodárně pořádaných táborů mládeže. Jistá skepse panovala vůči možnostem zavádět dívčí skautské oddíly při Orlu z etických a zdravotně-fyzických důvodů (nocování dívek pod stany v přírodě nebylo pokládáno za vhodné a počestné; skautské otužování bylo nahlíženo jako příliš tvrdé pro dívky). Čili tato skepse pramenila spíše z ohledu chránit děvčata než je ochuzovat o zajímavé zážitky. Dívčí období skautu orlové nezavrhovali, nicméně podmiňovali ji modifikací skautského programu.²³⁵

U dorostu se už počítalo s vážným zájmem o sportování, soutěživost. Orel umožňoval dorostencům seznámit se se všemi dostupnými druhy sportu s důrazem na omezení prvku soutěživosti, neboť přehnaná soutěživost mohla podle ČSO vést k poškozování zdraví. Jedna z křesťanských kardinálních ctností, uměřenost (nebo také mírnost), – tedy zastávání středu věcí oproti krajnostem – inspirovala tuto praxi. Závody představovaly vrcholnou zkoušku tělesné zdatnosti, ke které mohli být připuštěni jen všestranně rozvinutí dorostenci po předchozím náležitém výcviku. Mladším kategoriím nebylo tudíž umožněno účastnit se závodního dění.

První poválečné roky znamenaly průkopnickou práci, kdy Orel v Čechách budoval svou strukturu a prosazoval se v konkurenci dalších tělovýchovných spolků. V letech 1922 – 1923 se už všechny čtyři české orelské župy zařadily mezi standardně fungující tělocvičné spolky a jejich tělovýchova vykazovala pravidelnost a růst. Oproti 13.713 cvičícím členům v r. 1921 evidovala Zemská rada ČSO v Čechách dohromady za všechny čtyři české župy k 31. 12. 1922 celkem 19.054 aktivních cvičících orlů všech skupin.²³⁶ Ve všech kategoriích Brynychova župa výrazně převyšovala ostatní české župy.

Poměr žup v procentech u jednotlivých kategorií cvičících členů, uvedené přesné počty osob v každé kategorii (nejsou zaneseni členové necvičící a přispívající – statistika sleduje pouze aktivní tělocvikáře)²³⁷:

²³³ Mádl, J.: Skauting. In: Praha 1923, roč. II., č. 21, s. 327

²³⁴ Nepodepsáno: Zpravodajská rubrika Na orlí stráž. In: Orel, Brno 1928, roč. XIII., č. 9, s. 139

²³⁵ Mádl, J.: Skauting. In: Praha 1923, roč. II., č. 21, s. 327 – 328

²³⁶ Klimeš, B.: Naše statistika. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 14, s. 213

župa	členové	%	členky	%	dorostenci	%	dorostenky	%	žáci	%	žačky	%
Brynychova	1717	50.7	1486	50.5	827	52.4	777	47.7	2255	49.1	2231	45.2
Pospíšilova	1180	34.8	1000	33.9	489	31	495	30	1400	30.5	1521	30.9
Jirsíkova	343	10.2	326	11.1	167	10.6	266	16.3	655	14.2	856	17.4
Kozinova	145	4.3	131	4.5	93	6	92	6	282	6.2	320	6.5
Čes.župy celkem	3385		2943		1576		1630		4592		4928	

V tomto stále ještě mladém období fungovalo v českých župách dohromady 1601 cvičících družstev, tedy více než 5 družstev v jednotě. Ve sledovaném obvodu působilo 611 cvičitelů, funkcionářů s odbornou tělovýchovnou přípravou (průměr 2 cvičitelé na jednotu, spolu s náčelníkem mužů a náčelní žen 4 osoby v místní jednotě), Mužské cvičitelské sbory konaly během předešlého roku 776 a ženské cvičitelské sbory 707 schůzí.²³⁸

Během této periody si 1330 orlů, 943 orlic a 6232 dorostu a žactva pořídilo slavnostní orelský stejnokroj. Pouze dvě jednoty v Čechách pořádaly pro své členy cvičení třikrát týdně, ve 174 jednotách se cvičilo dvakrát, v 87 jednou týdně a 31 jednot nemělo vůbec stálý rozvrh kvůli hospitování v cizích tělocvičnách nebo kvůli tomu, že nevlastnily žádnou nemovitost. Posledně jmenovaná skupina byla odkázána na venkovní hřiště během letních měsíců resp. obecně za vhodného počasí. 51 jednot používalo školních tělocvičen, 82 jednot cvičilo v místnostech a sálech restaurací, 110 v soukromých či pronajatých místnostech, včetně sálů katolických domů. Vlastní orlovnu měla v tuto dobu pouze jednotka v Černilově v župě Brynychově.

V oblasti veřejných tělocvičných podniků během let 1921 – 1922 byly nejdůležitějšími slety žup Pospíšilovy a Jirsíkovy, župní cvičení Kozinovy župy, 19 okrskových cvičení a 69 cvičení jednot. Všechna tato tělovýchovná shromáždění byla otevřena veřejnosti a sloužila také propagačním a prezentačním účelům. Brynychova župa pořádala svůj poslední slet v r. 1921 a podle dvouletého cyklu jej chystala opět na rok 1923. Všechny tyto veřejné pohybové podniky se odehrávaly na venkovních prostranstvích, stadionech a hřištích. Proto se konaly pravidelně v rozmezí měsíců červen – srpen.

Za kalendářní rok 1922 se úhrnem konalo 92 akademií, podniků prezentujících nejlepší tělovýchovné a kulturní výkony ke slavnostní příležitosti. Župa Brynychova jich uspořádala nejvíce s počtem 34, následovala župa Pospíšilova s 34, jihočeská Jirsíkova se 17 a Kozinova se 7. Žákovské a dorostenecké tělocvičné besídky proběhlo v počtu 61, výletů s tělocvičným vystoupením

²³⁷ Tamtéž, s. 214

se uskutečnilo 253. Zemská rada Orla v Čechách měla dobrý statistický přehled i o materiálním vybavení jednot.²³⁹

Orelská mládež měla zvláště oblíbenou lehkou atletiku. Frekventanti okrskových a župních atletických kurzů se stávali cvičiteli příslušných odborů jednot. Původní nářadový tělocvik, který byl v zakladatelských časech hlavní tělovýchovnou náplní Orla, ustupoval během 1. republiky lehké atletice, která byla přitažlivější pro mladé členy. Lyžování bylo vázáno na geograficky vhodné lokality ČSR, zejm. na Krkonoše, Vysočinu a Beskydy, kde měl Orel své jednoty (viz. část o orelských lyžařských závodech v Krkonoších). Podobně jako zimní sporty pod širým nebem bylo, spíše technicky omezeno i plavectví. Naopak nejrozšířenějším sportem se během 30. let staly volejbal a házená, pro které byla na župní a ústřední úrovni pořádána mistrovství. V jednotách posiloval zájem také o basketbal a tenis.

Již začátkem dvacátých let registrujeme první průkopnické cyklistické podniky. Jízdní kola se prosazovala nejprve v menších skupinách, přičemž orelští funkcionáři usilovali o zřízení cyklistického orelského sboru, jenž by zastřešoval tento sport v jednotách na úrovni okrskového sboru cyklistického se sídlem v aktivní cyklistické orelské jednotě. Okrskové sbory by byly sdruženy v župním sboru, župní sbory v zemském sboru a konečně zemské v ústředním sboru.²⁴⁰ Tělocvikáři podtrhovali propagační význam cyklistiky, kterou projektovali coby spanilou jízdu, kdy jezdci v modrých oděvech podobných těm skautským, tj. v dresech, navštíví své bratry ve vzdálených jednotách a přispějí tak ke sblížení orelstva, během jízd se zastaví na mši sv., budou pěstovat styky se sousedními cyklistickými sbory atd.

Velice sebevědomě orelští cyklisté vyzdvihovali používání jízdních kol a favorizovali je vůči pěší turistice: „Co nám, jezdcům záleží na kilometrech! Mezitím, co pěšci již po třicátém kilometru těší se na definitivní odpočinek, po třicátém kilometru končí již své pochodové cvičení, začínáme my teprve v tomto kilometru vlastní jízdu, přicházíme teprve do tempa. A když ujedeme ještě jedno sto kilometrů, potom teprve se nám zasteskne po zakončení vyjížděky pro ten den. A druhý den? Zase vesele do sedel a novou „stotřicítku“ spolkneme zase spokojeně. Pěšec však druhý den nerad se vydává na další stoji „třicítku“. A v tom právě je význam takových vyjížděk. Cyklistický sbor bude takový tykadlem pěších vojáků.“²⁴¹ Cyklisté vykážou v porovnání s pěšími turisty nesrovnatelně větší počet kilometrů, což br. Zelenka dokazuje zmapováním vlastního cyklistického výletu z Prahy do Bavorského Brodu (Furt im Wald) za Domažlicemi a dále přes Nýrsko, Špičák až do Bavorské

²³⁸ Tamtéž

²³⁹ Tamtéž

²⁴⁰ Zelenka, F.: Cyklistický sbor orelský. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 22, s. 202 – 203

²⁴¹ Tamtéž, s. 202

Železné Rudy a Zwieselu v Německu a odtud do Sušice a Prahy. Význam cyklistiky se zvyšuje o osvětový, kulturní a nábožensko-apoštolský prvek, neboť orlové na cestách navštěvují kostely, poznávají cizí kraje a šíří orelskou myšlenku. Vedle toho jízda na kolech prezentuje přednosti pohybu na čerstvém vzduchu, slunce, koupání, otužování. Orelská cyklistika resp. cykloturistika získávala v dalších letech v Orlu na oblibě. Jízdy směřovaly často do poutních míst.

Smyslem rozvětvené tělocvičné základny bylo utvářet své členy v univerzálním tělovýchovném duchu tak, aby si osvojili postupně všechny druhy úkonů a neulpěli pouze výběrově na jednom. Odrazem této snahy zamezit doslova „specializaci“ v Orlu bylo zavedení orelského odznaku zdatnosti pro muže v roce 1933, který vyžadoval od závodících mužích sportovní všestrannost (např. běh, plavání, střelbu, ale i prostrná atd.).²⁴²

Průběžné školení členstva v praktickém zvládnání cviků měl po osvětové stránce na starosti orelský technický sbor. Správné zvládnání cviků bylo podmíněno soustavným tréninkem, k němuž poskytoval Orel návody prostřednictvím specializovaného listu Tělesná výchova a skrze další tiskoviny. Středočeská orelská župa Pospíšilova se velmi zevrubně věnovala tělocvičné edukaci. Ve svém věstníku, který sloužil zároveň jako zpravodaj pro všechny čtyři české župy, otiskovala přesné postupy cvičení podle Tyršovy soustavy, kterou orlové přejali.²⁴³ Jednalo se často o přetiskování cvičebních návodů z časopisu Tělesná výchova. V jednotlivých lekcích se čtenáři a zejm. povolání náčelníci seznamovali s definicí a přesným popisem cviků. V kapitole o skocích k prostným je po vysvětlení pojmu²⁴⁴ provedena typologizace skoků,²⁴⁵ jejich účel,²⁴⁶ prvky,²⁴⁷ načež jsou podána jednotlivá náčiní, jichž se při skocích používá jako pomůcek.²⁴⁸

Značnou pozornost věnovala zemská rada ČSO v Čechách přípravám na zemské závody, které představovaly jednu z vrcholových prezentací Orla na veřejnosti a byly dokladem reálně

²⁴² Orelská tělovýchova, in: Kol. aut.: Československý Orel. Program – dějiny – statistika. ČSO 1933, s. 14

²⁴³ Mádl, J.: Úvodem ke skokům prostým. In: Orelský věstník. Hlídka zemského technického sboru. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1924, roč. III., č. 1, s. 12 – 15, seriál cvičební metodiky pokračuje v dalších číslech věstníku

²⁴⁴ „Skoky prosté jsou cvičení, při nichž odrazem nohou a pohyby celého těla přenášíme celé své tělo buď do výšky, buď do dálky, nebo do výšky i dálky zároveň, anebo do hloubky.“ Viz. Mádl, J.: Úvodem ke skokům prostým. In: Orelský věstník. Hlídka zemského technického sboru. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1924, roč. III., č. 1, s. 13

²⁴⁵ Skoky do výšky, dálky, do výšky a dálky (skok vysokodaleký), do dálky a výšky (skok dalekovysoký), skok hluboký, skok útokem. Skok z místa, z rozběhu a z náskoku, odrazem jedno- nebo obounož, vpřed, stranou, vzad, vpříč (směr pohybu), snožmo, roznožmo, skrčmo, přípatmo atd. Tamtéž

²⁴⁶ Skoky prostné jsou samozřejmou součástí tělesné výchovy, jejich účelem je procvičit určité části svalstva a docílit tím jejich větší výkonnosti, správným aplikováním skoků mají lidské pohyby získat pružnost a lehkost. Tamtéž

²⁴⁷ Rozběh, odraz, let, doskok (dopad). Tamtéž

zvládnutých tělocvičných dovedností orly. Pokud orlové prokázali schopnost technicky provést dané sestavy, znamenalo to také po tělocvičené stránce, že jsou konkurenceschopní a že nezaostávají za ostatními sportovními spolky. Pro rok 1924 tak Orelský věstník přinesl pokyny pro soudce a závodníka a budování nářadových sestav (hrazda, bradla, kůň na šíř s madly, kruhy, povšechné pokyny).²⁴⁹ Veškeré cviky byly opět obšírně a plasticky vysvětleny, ačkoliv laické představě by napomohlo grafické znázornění jednotlivých cviků. Z jejich obsahu zjišťujeme složitost sestav a náročnost jejich provedení. Rozhodčí museli být prakticky sami schopni provést posuzované cviky a hlavně být dobře technicky proškoleni, aby jejich soud nad výkony závodníků byl objektivní.

Tělocvičná hlídka seznamovala své čtenáře rovněž s výsledkovými tabulkami župních závodů. Můžeme si udělat obrázek o obsazenosti těchto závodů v jednotlivých župách. Např. náčelník Brynychovy župy J. Mencil referoval o II. župních závodech mužů župy Brynychovy konaných 15. 8. 1925 na hřišti S. K. Pardubice. Celkem 58 závodníků nastoupilo podle početního obsazení družstev do vyšších a nižších oddělení a na lehkou atletiku, jsou uváděna i jejich jména podle dosažených míst a výkonu. V těchto závodech měla největší zastoupení jednota Česká Třebová s 11členným družstvem, za se umístila jednota Černilov s 8 závodníky, dále družstva jednot Pardubice (6 závodníků), Velká Řetová (6 závodníků), Týniště n. Orlicí (6 závodníků), Dobruška (5 závodníků), Humpolec (4 závodníci), Lomnice nad Popelkou (4 závodníci), Černá u Kynšperka (3 závodníci), Jičín (3 závodníci) a Hradec Králové (2 závodníci).²⁵⁰

Jmenované závody byly součástí sletu Brynychovy východočeské župy, který se konal mezi 15. – 16. srpnem 1925 v Pardubicích. Struktura sletů obsahovala duchovní i tělocvičný a zpravidla i kulturní prvek v podobě orelské akademie, jež obsahovala výběr toho nejlepšího, čím se členstvo

²⁴⁸ Při skoku vysokém jsou to stojan, laťka (motouz), můstek (odraziště) a žíněnka. Kapitola obsahuje zevrubný popis náčiní a jeho správného použití. Tamtéž, s. 13 - 15

²⁴⁹ Uvádím příklad cvičení na hrazdě se započítanými body za zvládnuté části sestavy: „Hrazda. Nižší oddělení: 1. Výmyk předem do vzporu vpředu – o prohnutém kříži a do vzporu o pažích napnutých (výmyk vysazeně a do kliku, srážka 1-2 hody), vzepření vzklopno – o napnutých pažích (do kliku neb na 3 doby, nohy i paže napnuty (přednos bez výdrže, srážka 2 bodů, ve shybu neb s pokrčenými nohama, srážka 2 bodů), svis střemhlav, výdrž 3 doby – výšin předem o nohou napnutých – podmet o prohnutém kříži a dřepu (podmet do stoje spatného, srážka 2 bodů). 2. Vzepření jízmo pravou o napnutých nohách – toč jízmo o prohnutém kříži, nohách napnutých. Ve vzporu jízmo vyčkat 3 doby. Podběhne-li levá noha po toči jízmo pod hrazdu (musí zůstat za hrazdou), srážka 2 bodů. Nevydrží-li závodník 3 doby ve vzporu jízmo, srážka 1 bodu. Přešvih únožmo pravou nazad do vzporu vpředu musí se díti spojitě. Ne tedy napřed přehmátnout pravou rukou a pak teprve přešvih. Podběhnou-li nohy do přešvihu pod hrazdu, srážka 2 bodů, vzepření vzklopno viz. u první sestavy, po toči v podporu vpředu nazad nesmí nohy podběhnouti pod hrazdu (podběhnou-li, srážka 2 bodů), výšin zadem o prohnutém kříži, plynule a nohy při sobě (výmyk spojený s „cukáním“, srážka 1-3 bodů, s roztáženými nohama, srážka 2 bodů). Nepodepsáno: Příprava k závodům zemským. In: Orelský věstník. Tělocvičná hlídka. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1924, roč. III., č. 14, s. 214 - 215

²⁵⁰ Mencil, J.: II. Župní závody mužů župy Brynychovy. In: Orelský věstník. Tělocvičná hlídka. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1925, roč. IV., č. 18, s. 270 – 272

v dané oblasti může předvést. Orelský tisk přinesl zprávu o protiorelských a protikatolických náladách liberálních a socialistických stran a hnutí, které provázely přípravu sletu i jeho provedení. Psal o bizarní a jindy nepředstavitelné protiorelské alianci liberálního továrníka s marxistou a agrárníkem a o křečovitém vzdoru a nepřátelské propagandě.

Sletová slavnost se však uskutečnila bez problémů. Jediným se nakonec ukázalo deštivé počasí při sobotních závodech 15. srpna (viz. výše). Toho večera proběhla v sále restaurace U Zlaté štiky početně navštívená akademie. V neděli 16. srpna se orlové předvedli v plném lesku. Do Pardubic se za tím účelem sjely tisíce orlů a dalšího katolického lidu. Městem prošel mohutný průvod krojovaného orelstva všech generací. Za orly následoval protestní průvod pokrokových stran, který však početně nepřevýšil orelské počty. Před hlavním chrámem v Pardubicích sloužil mši sv. královéhradecký biskup ThDr. K. Kašpar. Po mši sv. se cvičící vzdálili na přípravu na stadion, zatímco poslanec Adámek zahájil tábor katolického lidu. Mezi řečníky ČSL vystoupil ing. Dostálek, poslanci Košek a Adámek ad. Pokrokářům se nepodařilo tábor přerušit. Orlové si o sletu museli vyslechnout mnoho sprostých urážek, tato zkušenost je však spíše otužila.

Popis sletu, jinak standardního sportovního podniku, připomíná na mnoha místech třídní a protináboženský boj. Opozice totiž ve 20. letech živila aktivní protiorelský odpor na veřejnosti. 30. léta v tomto ohledu přinesou zklidnění. První polovina 20. let však s sebou nese trpké zkušenosti s masivním odpadovým hnutím od katolické církve, vznik Československé církve, zabírání katolických kostelů, protináboženskou agitace ve všech sférách společenského života, v tuto dobu pokrokáři ještě mnohdy divokým způsobem napadají katolíky jako tmáře a nevlastence. Tato popřevratová diskriminační atmosféra však během 20. let se bude mírnit.

Odpoledne procházel městem 6tisícový průvod orelstva, směřující na cvičiště. Opět čelil provokacím a nepřátelským projevům, avšak impozantní počet pochodujících a jejich kázeň zjednala orlům respekt i u protivníků. Aby nezůstal orelský průvod bez odezvy, pochodovalo poté městem 1700 přívrženců pokrokového tábora na protest proti klerikálnímu podniku.

Hlavnímu sletovému shromáždění a cvičením přihlíželo na 10 tisíc diváků, vstupenky i památné odznaky byly zcela vyprodány. Předchozí průvod i nynější cvičení z tribuny pozdravil biskup K. Kašpar, se kterým zasedli senátor prelát dr. F. Reyl, senátor F. Šabata, poslanec Adámek, redaktor listu Orel F. M. Žampach z Brna, polský katolický žurnalista Openchovski z Varšavy aj. Tělocvičný program proběhl za velkého zájmu obecnstva a byl zakončeno zpěvy orelských pochodů a písní, což vyvrcholilo značným aplausem. Orlové odjížděli posilněni a s pocitem, že jsou součástí silné a životaschopné organizace, která se neleká nepřátel. Ideový triumf předstihl význam sportovních výkonů. Úspěšný slet zhodnotili orlové hlavně ze strategického

hlediska jako další vyhranou bitvu proti nepřátelům církve: „Zvítězili jsme, slavnostně jsme zvítězili! /.../ Síla katolicismu jest příliš veliká, než aby se zastavila před demagogií a frázemi. Dnes se katolický tábor nebojí. Jest dosti silný, aby se postavil sám proti všem a zvítězil. Poznaly to v neděli pokrokové Pardubice, které se snažily všemožným způsobem slet rušiti. /.../ Orelská myšlenka jest dnes myšlenkou, která obrodí celý náš národ. Že je to pravda, o tom nás nedělní slavnost krásným způsobem přesvědčila. Zdař Bůh!“²⁵¹

V roce 1932 byl založen závod o putovní stříbrný věnec starosty Msgre. J. Šrámka. Každý rok jej mohla obdržet župa, která získala nejvíce bodů v ústředních závodech napříč sportovními odvětvími. Prvním držitelem ceny byla Metodějova župa z Vysočiny, v roce 1933 pak jihomoravská brněnská župa Sušilova.

Uvedený věnec starosty Šrámka, dále meč Msgre. Šrámka nebo putovní vlajky orelských závodů byly viditelnou trofejí, symbolem dosaženého kvalitního tělocvičného výkonu či vítězství ve sportovním klání. V roce 1933 byl zaveden odznak Za zdatnost Československý Orel, nazývaný obecně odznak zdatnosti. Bylo možné dosáhnout jej pouze závodními výkony v ideové i tělovýchovné oblasti. Uchazeč musel obstát v ideové zkoušce, předvést výborně prostrná, zaplavat 50 a 100 m, uběhnout 100 a 200 m, bruslit na 500 m (u každé disciplíny byl stanoven nutný čas pro její absolvování). Vytrvalostní část tvořil běh na 1500 a 3000 m, plavání na 400 a 1000 m, jízda na bruslích 5000 m, běh na lyžích 18 km, jízda na kole 20 km a pěší chůze na 20 km (se zátěží 12 kg). Nižší vzdálenostní hodnota se týkala žen, vyšší mužů, jednotná míra byla společná pro obě kategorie. Držitel odznaku zdatnosti musel zvládat univerzální sportovní i tělovýchovné dovednosti v požadované kvalitě a rychlosti. Prokazoval sílu, odvahu a obratnost nářadovými cviky, skoky do výšky, sportovními hrami, během na lyžích, plaváním atd. Specializace na jedno odvětví nestačila. Ačkoliv byl možný výběr mezi disciplínami, podmínkou získání odznaku byla jistá tělovýchovná univerzálnost cvičence. O náročnosti soutěže svědčí fakt, že z 350 účastníků v roce 1933 získalo odznak zdatnosti pouze 44 bratrů. Vítězem s bronzovým odznakem byl z Brynychovy župy br. Vladimír Zamazal z jednoty Městec Králové.²⁵²

Upomínkové odznaky a pohlednice Orel vydával k centrálním, okrskovým i župním sletům, stejně jako k významným náboženským či kulturním slavnostem a shromážděním (např. ke Svatováclavským dnům orelstva 1929). Specializovaným výrobcem standardních i příležitostních spolkových odznaků Orla a dalších katolických spolků byl Alois Louda ze Železného Brodu. Orelské

²⁵¹ Nepodepsáno: Náš župní slet. In: Orelský věstník. Hlídka župy Brynychovy. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1925, roč. IV., č. 17, s. 262 – 263

²⁵² Nepodepsáno: Odznak zdatnosti. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 6, s. 66

prapory zhotovovali firmy br. Emanuel Werner z Brna nebo br. Josef Neškudla z Nového Hradce Králové.

Orel nebyl katolickou organizací jen podle litery stanov, věrnost církvi osvědčoval permanentně ve veřejném životě. Náboženské morální zásady však musel uvádět do praxe také během cvičebních hodin. Nešlo pouze o čestné sportovní chování, které není samo o sobě speciálně křesťanskou maximou, ale spíše obecným pravidlem. Jelikož tělovýchova a sport představovaly stýkání lidí různého věku a stavu, bylo třeba upravit způsob vzájemného chování křesťanských sportovců, odlišit zdravé otužování těla od hazardování se zdravím, stanovit vhodné tělocvičné odívání atd. Přihlížíme zde samozřejmě k zásadám oddělené tělovýchovy pro muže a ženy. V tomto případě se jednalo většinou o morální a výchovné zásady, jež bylo třeba uvést do praxe. Nalézáme se v působnosti orelských vzdělavatelů, kněží a biskupů, kteří se vyslovovali z pozice učitelského úřadu také k některým aspektům vlastní tělovýchovy.

Moravský metropolita a příznivec Orla, olomoucký arcibiskup ThDr. Leopold Prečan vydal se ve svých směrnicích o aktuálních mravních otázkách vyslovoval také k tělovýchově. Konstatoval v nich správnost sportu a tělesných cvičení, které přispívají k zachování těla. Avšak zároveň uvedl, že katolíci jsou zavázáni pod hříchem zdržet se takových sportů, při kterých se hazarduje se životem nebo zdravím. Mezi výslovně zakázané sporty jmenoval automobilové, motocyklistické, letecké, jezdecké a další závody, které jsou prováděny zvláště nebezpečným způsobem. Rovněž odrazoval od takových druhů sportu, které z kulturního člověka činí jedince hrubých mravů (zamítán je závodní box; nikoliv však branné sporty, sloužící k otužení a přípravě na obranu církve a vlasti).

Celý tělocvik je za všech okolností posvěcen vyšším cílům, nesmí být namířen proti nim. Také tělocvičný úbor musí respektovat pravidla mravnosti. Proti přílišnému odhalování arcibiskup L. Prečan nařizuje, aby muži a dorostenci nosili do cvičení jen dlouhé cvičební (přiléhavé) kalhoty a tričko, nikoliv „plavky“ na způsob spodního prádla. Krátké mužské cvičební kalhoty mají sahat minimálně po kolena. Muži nosili vždy dlouhé cvičební kalhoty, dorostenci a žáci uvedené krátké kalhoty. Pro mužský úbor byla pravidla volnější, neboť pro horní část úboru byl přípustný nátělník.²⁵³

Ženy byly napomínány, aby při sportu a hrách nosily vždy sukni po kolena, rukávy vzdušné halenky měly sahat po lokty. Cvičit pouze ve spodním přiléhavém prádle a nátělníku arcipastýř zapovídal, stejně jako průsvitnou a přiléhavou látku úboru. Oblékání žen do mužských šatů bylo povoleno pouze při lyžování nebo horských túrách, přičemž se tento výjimečný způsob oblékání má být neokázalý, střídmy, aby nebudil pohoršení i žádosťivost. V ostatních případech bylo pokládáno

²⁵³ Prečan, L.: Ze směrnic vydaných J. E. arcib. dr. Prečanem o některých soudobých mravních otázkách. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 3, s. 28

za hřích, kdyby se orlice bez pádného důvodu oblékala do mužských šatů (zejm. kalhot). Způsob odívání v Orlu, Sokolu i DTJ byl obdobný. Jen v případě katolického Orla byla podrobně stanovena forma úboru s ohledem na náboženské zásady.

2. 10. Přednostní zájem o mladou generaci

V poválečné budovatelské etapě Orla se získání mládeže stalo primárním úkolem. Nešlo pouze o rozvoj činnosti vlastní mládeže, ale o přesah směrem k neorelské katolické mládeži. Paralelně s Orlem působila i další sdružení, jež byla zaměřena na výchovu dětí a dorostu v katolickém duchu: české Sdružení katolické mládeže (SKM), moravská katolická Omladina, Katolický skaut, Mladá generace ČSL, Sociální studentské sdružení (SSS), Česká liga akademická, Spolek katolických tovaryšů a poté některé církevní řády a kongregace (zejm. Saleziáni Dona Boska). S nimi Orel žil spíše v atmosféře spolupráce než konkurence. Zvláště zajímavé pro Orla byly spolky studujících.

Katoličtí středoškoláci měli svou stavovskou organizaci v Sociálním studentském sdružení. Tato organizace se ukázala jako velice vděčný předmět orelských snah, neboť naše tělovýchovná jednota pronikla do SSS bez problémů a středoškolské sdružení uvnitř svých buněk ochotně budovalo orelské odbory. Integraci napomohly i samotné studentské sjezdy, které potvrzovaly součinnost s Orlem na poli tělovýchovy. Druhý sjezd Spolku katolických akademiků a SSS v Kroměříži, jehož se 31. července 1919 zúčastnilo na 600 delegátů, odhlasoval prohlášení, ve kterém se hovoří o Orlu jako o jediné organizaci, ve které mají katoličtí studenti cvičit. Rezoluce navrhuje zakládání orelských odborů ve studentských spolcích jako nejvhodnější způsob spolupráce. Díky tomu Orel v SSS úspěšně zahnízdil a měl vliv na výchovu a činnost studentských generací. Sjezdů SSS se pravidelně účastnili významné současné i budoucí osobnosti československého katolického politického i kulturního života, jako např. P. Jan Šrámek, dr. Mořic Hruban, Karel Dostál-Lutinov, Andrej Hlinka, brněnský biskup dr. Karel Skoupý ad. Zájem o budoucí katolickou inteligenci patřil jednoznačně ke strategickým prioritám katolických elit.

Jak bylo výše řečeno, jedním z integrujících prvků orelské mládeže byl vlastní časopis Květy mládí. Vydávala jej Ústřední rada Orla v Brně. List podával členům své cílové skupiny výchovné a zábavné poselství formou různých literárních žánrů: básně, zpěvy a pohádky či zábavné a poučné čtení (např. krátké zprávy o životě lidí v Indii). V Květech mládí publikoval svoje

básně mladý orelský básník Jaroslav Dyjský.²⁵⁴ List otiskoval také básně J. V. Sládka nebo Adolfa Heyduka.

Stěžejní byly články, mající mladé orly upevnit v orelské myšlence. Na mladé orly, žáky i studenty, doléhaly politické a duchovní boje první republiky, zvláště v jejich počátcích. Duchovní a kulturní úkoly měly jednoznačnou přednost před tělovýchovnou činností. Z programu orelského mládí vysvítilo apoštolátní poslání, vyslovené dorostenkou Jarmilou Hanzálkovou do řad orelské mládeže: „Orel jest sdružení, kde pěstujeme všechny krásné a vznešené myšlenky a city, kde prožíváme nejkrásnější chvíle družného života společenského. Orel není spolek, kde bychom vyřizovali všechny svoje malichernosti – hlavní tendencí Orla jest – výchova duše. Naším cílem jest dospěti až k záři slunce Boží lásky, náš ideál jest sám Ježíš Kristus. A těžký jestli náš účel. My – mladá avantgarda orlí – máme obroditi celý národ – ba, celý svět. Pán Ježíš určil poslání sv. Apoštolů slovy: „Jděte a učte všechny národy.“ I my máme býti Jeho apoštoly.“²⁵⁵

Účelem orelské výchovy mládeže bylo připravit své žákovské a dorostenecké členstvo na budoucí konfrontaci s protináboženskými silami a vzdělat je v obraně katolické nauky. Jako příklad sloužila jednak orelská katechetika, ve které si děti měli uvědomit, co je Orel a jak se chová uvědomělý katolík, vlastenec a občan.²⁵⁶ Tato katechetika bývala otiskována na pokračování. Čtivější formou, jakou časopis sledoval upevnění orelství v mladé generaci, byl seriál Žité orelství. Ten na příkladech z konkrétních i jmenovitě neuváděných jednot poukazoval na naplňování orelské myšlenky v běžném občanském, školním, duchovním i spolkovém životě. Květy podávaly

²⁵⁴ Orelský básník Jaroslav Dyjský, vlastním jménem Josef Sural, (19.prosinec 1905 – 20.června 1926) byl od r. 1919 do r. 1924 aktivním členem orelské jednoty v Mramotících u Znojma, od r. 1924 až do své smrti v jednotě Orla ve Znojmě. Byl příslušníkem mladé orelské generace, ovlivněné básnickým odkazem K. Dostála – Lutinova a inspirující novou generaci orelských kulturních činovníků, zejm. středočeského orelského básníka Vítězslava Horynu. Zemřel na tuberkulózu v nedožitých 21 letech. Některé jeho básně zhudebnil ještě za Dyjského života orelský komponista katecheta P. Rudolf Šetina, který s nimi ještě básníka stihl seznámit. Ukázka poezie J.Dyjského v příloze této práce, s. 413 - 414. Blíže k J. Dyjskému viz.: Molík, F.: Za orelským pěvcem. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 263 - 264

²⁵⁵ Hanzálková, J.: Co jest Orel? In: In: Orelský věstník. Zemská rada ČSO v Čechách, Praha 1925, roč. IV., č. 18, s. 269 – 270

²⁵⁶ Orelský katechismus. „Co jest Orel? Orel jest vzdělávací a tělocvičné sdružení, jehož účelem jest vychovávatí své členstvo v uvědomělé a praktické katolíky, pravé vlastence, řádné občany a zdravé lidi. Kdo jest uvědomělý a praktický katolík? Uvědomělý a praktický katolík jest ten, kdo opravdu katolicky smýšlí, svoje katolické přesvědčení nejen doma, ale i všude na veřejnosti neohroženě slovy a zejména skutky ukazuje zvláště vzorným plněním náboženských povinností a zbožným křesťanským životem. Kdo jest pravý vlastenec? Pravý vlastenec jest ten, kdo svou rodnou zemi a řeč upřímně miluje, svojí pilnou prací a sebevzděláním o hmotné a duchovní povznesení svého národa pečuje a pro blaho své vlasti jest hotov přinést všechny oběti i svůj život. Kdo jest řádný občan? Řádný občan jest ten, kdo ctí své představené, ochotně poslouchá jejich rozkazů, zachovává všechny spravedlivé zákony a nařízení, svědomitě plní povinnosti svého stavu a ctnostně žije. In: Květy mládí. Listy orelské mládeže, Ústřední rada Orla Brno 1924, roč. VII., č. 2, s. 36 – 37

mravoučné příklady jednotlivců a křesťanských ctností, např. vzorných zbožných žáků,²⁵⁷ spravedlivých dorostenců pomáhajících bližním nést jejich břemena či věrnost, jakou projevils mladý orelský dělník svému městu a jednotě přesto, že kvůli odmítnutí členství v socialistické odborové organizaci ztratil v místě bydliště práci.²⁵⁸

Propagační kampaň za získání katolických dětí pro Orla představovala akce Katolické dítě do Orla, organizovaná orelským ústředím na podzim 1932. Oznámení o výsledcích kampaně v jednotách měly působit motivačně na ostatní jednoty. Jednota Újezdec – Těšov (župa Velehradská) hlásila vstup 29 žáků. Agitační praxe začala na poprázdninovém cvičení, spolu se začátkem nového školního roku. Tehdy pozvali orlové katolické rodiče a vysvětlili jim, po spolkové tělocvičné hodině, význam a smysl Orla a jeho činnosti pro výchovu dětí. Mnozí rodiče pak přistoupili ke spolupráci a svoje děti do Orla zapsali. I děti samotné prováděly přímou agitaci mezi svými vrstevníky, neboť dětem nejlépe rozumí děti. I na kamarádské pozvání přicházeli další adepti na zkoušku do cvičení. V jednotě Třebíč v župě Kosmákově zase uspořádali 28. září školní besídku, jejímž výsledkem bylo získání nových 66 žáků do Orla. Odbor jednoty Bystřice p. Hostýnem ve Lhotě Chvalčová propagační činností docílil vstupu 100 žáků.²⁵⁹

Důležitým komunikačním fórem se stala orelská pouť na cyrilometodějský Velehrad 4. – 6. července 1919. Prvotní byl duchovní význam pouti, jenž byl v Orlu vždy nadřazen světské zájmové činnosti. V pátek orlové slavnostně pochodovali od Cyrilky na velehradskou dvoranu, kde je uvítal kanovník dr. A. C. Stojan. Během následné schůze ve Slovanském sále velehradského poutního domu promluvil o smyslu orelské práce v úvodu místostarosta ÚR Orla F. M. Žampach, dále za Slováky dr. Jehlička z Bratislavy, za ČSL poslanec Národního shromáždění Josef Šámálik. Zdravici za české orly pronesl ing. Bedřich Pospíšil z Prahy, poslanec Národního shromáždění a strahovský premonstrátský opat Method Zavoral, bratři Čuřík a Landa jako zástupci křesťanskosociálních dělnických odborů br. Švábenský za válečné invalidy. Schůze se rovněž zúčastnila delegace Katolického Sokola z USA se svým kaplanem Msgre. Bouškou, P. Zlámalem a knězem-legionářem P. Biskupem. Vídeňské orly zastupovala ses. Anna Čechová. Známkou aktivních kontaktů s jihoslovanskými orly byla účast podpredsedníka Jugoslovenske orlovske zveze ze slovinské Lublaně, dr. Jožeho Pirce.

²⁵⁷ Rones, K. F.: Žité orelství. In: Květy mládí. Listy orelské mládeže, Ústřední rada Orla Brno 1924, roč. VII., č. 9, s. 151 – 153

²⁵⁸ Rones, K. F.: Žité orelství. In: Květy mládí. Listy orelské mládeže, Ústřední rada Orla Brno 1924, roč. VII., č. 4, s. 69 – 70

²⁵⁹ Z našeho života. Naše akce se daří. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 12, s. 197

5. července pochodoval masový průvod krojovaných orlů z velehradského nádvoří na cvičiště. Na 400 mužů, 322 žen, 160 žáků a 200 žaček defilovalo v krojích na Velehradě. Průvod doprovázelo 40 královníček ze Starého Města u Velehradu v lidových krojích.

Průběžně během pouti se orlové účastnili poutních bohoslužeb. Třetí den věnovali orlové zájezdům na Sv. Hostýn, do Luhačovic a na hrad Buchlov. Slovinská delegace se přesunula do Kroměříže a Brna, kde pro ně moravští bratři na znamení úcty připravili orelskou akademii.

V soupeření o mládež v katolickém lidovém táboře představovalo pro Orla vážného soupeře zejm. české Sdružení katolické mládeže (SKM) s jeho časopisem Dorost a katolická Omladina na Moravě. České župy přicházely do kontaktu přirozeně s SKM. Je možné definovat obě organizace s ohledem na cílové skupiny: Sdružení bylo organizací čistě pro mládež, kdežto v Orlu společně pracovali mladí i staří členové.²⁶⁰ V SKM nehrála tělovýchova tak stěžejní roli jako v Orlu, sdružení se profilovalo primárně jako duchovně-osvětová organizace.

Začátkem 30. let se diskutovalo v katolických spolkových kruzích o návrhu ustavit jednotnou říšskou organizaci katolické mládeže. Pro Orla nebyla taková varianta vítaná, neboť by padl jeho všegenerační charakter. Orlové naznačili, že na vedení proponované samostatné organizace mladých by aspirovalo SKM, a přidrželi se stávajícího modelu samostatné organizace, pro kterou bylo SKM partnerským spolkem s vlastními stanovami a vedením.²⁶¹ Oba spolky se snažily o kooperativní soužití. Modus vivendi byl však narušován přirozenou snahou obou subjektů získat co nejvíce členů, přičemž oběma šlo o mladou generaci. Pandán českého SKM na Moravě byla katolická Omladina.

Historicky existovalo organizované hnutí katolické mládeže, tedy přímý předchůdce SKM a katolické Omladiny, v Čechách i na Moravě od roku 1907. Orlové uznávali jeho zásluhy o mládež a její výchovu. Nicméně i v prostředí vzájemné spolupráce byli skeptičtí vůči soužití obou spolků v jednom místě.²⁶² Z přirozeného konkurenčního boje se ustálila nepsaná praxe nezřizovat orelské jednoty tam, kde funguje SKM, a zdržet se ustavování SKM v místě s fungující orelskou jednotou. Tímto rozdělením sfér vlivu předcházely obě strany roztrpčení z hrozícího přetahování členů. V ideálním případě koexistovaly oba subjekty v přirozené, někdy dokonce personální jednotě – tj. dvě organizace a dvojí členství osob. SKM a Orel paralelně fungovaly a spolupracovaly třeba ve

²⁶⁰ Nepodepsáno: Staří a mladí. In: Orelská osvěta, ČSO Brno 1932, č. 5 – 6, s. 189

²⁶¹ -vk (patrně zkratka jména redaktora Vladimíra Kučery – pozn. S. V.): Moravské orelstvo na Sv. Hostýně. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 9 – 10, s. 138

²⁶² „Zbývá mi ještě zmínit se o tom, může-li pracovat v jednom místě Orel i Omladina či sdružení mládeže. Mám za to, že to jde těžko. Je tu konkurence a pak členstvo jednoho spolku tvořilo by kádr i druhého spolku a v důsledku toho bylo by tu bylo ještě větší finanční ztížení.“ Cimpl, B.: Orel či Omladina? In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 9, s. 140 – 141

středočeské Dobříši. V některých případech docházelo k přetransformování spolků, jako u jednoty Orla v Heřmanově Městci v župě Brynychově. Jednota vznikla r. 1926 z místní odbočky SKM, za spolupráce pardubické a chrudimské jednoty.²⁶³ Pomoc nejbližších jednot nově se ustavující jednotě byla samozřejmá a nutná. Nový subjekt v okrsku potřeboval svého garanta. Nešlo vstoupit soliterně do orelského hnutí. Budoucí jednota si proto nejprve musela projít stadiem odboru při nejbližší řádné jednotě. Během tohoto přípravného období zakládající orlové pracovali na tom, aby mohli řádně plnit orelskou tělocvičnou a duchovní náplň. Získávali členy a propagovali organizaci v místě. Kvůli náročnému programu nezakládali orlové jednoty všude, nýbrž raději z místa svého bydliště dojížděli cvičit do sousedních jednot. Efektem dojíždění bylo ušetření si agendy s vedením spolku a posílení stavů nejbližší fungující jednoty.

Konkurenční optikou na sebe uvedené katolické spolky pohlížely spíše během rozjezdových 20. let, kdy se opětně konstituovaly, obsazovaly pozice a rostly. Ve 30. letech došlo k ustálení počtů i aktivit a členové sdružení i orlové k sobě nacházeli cestu ve vědomí objektivní potřeby spolupracovat ve výchově mládeže a volnočasových aktivitách pro mladou generaci. SKM uznávalo orelskou specializaci na sport a fakt, že Orel představuje výhradní organizaci pro křesťanskou tělovýchovu. Proto i ve svém spolkovém časopise *Dorost* ve 30. letech vedlo pravidelnou rubriku *Sport – Orel*, ve kterém informovalo o aktualitách domácího i světového sportu a exkluzivní okénko věnovalo orelské tělovýchově.²⁶⁴ Tělocvičný program SKM měl jen doplňkový charakter. Ve skromných sportovních aktivitách SKM byl zastoupen např. stolní tenis, který si získal mezi mladými zvláštní oblibu. Byl rozšířen i díky své finanční nenáročnosti.²⁶⁵

V prvorepublikové historii Orla zaznamenáváme jen nemnoho vážnějších konkurenčních střetů obou spolků. Příčinou konfrontace v roce 1934 byla výzva SKM k zakládání tělocvičných odborů v jednotlivých místních skupinách sdružení. Tělocvik byl však orelskou doménou. Orel obvinil SKM, že mu záměrně konkuruje a znemožňuje spolupráci, ačkoliv dříve sdružení deklarovalo, že Orlu škodit nechce. Orel žárlivě střežil svůj tělocvičný monopol v katolickém táboře a vypočetl zájmovou činnost SKM: náboženskou výchovu, sociální a praktické aktivity (např.

²⁶³ Nepodepsáno: Nová jednota byla založena /.../. In: *Orel*, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 268 – 269

²⁶⁴ SKM v *Dorostu* např. informovalo o orelském průkopnictví branné výchovy. List přinesl zprávu o orelských branných závodech konaných 1. září 1935 v jihomoravských Obřanech v župě Sedlákové. Se zájmem popsal závodní disciplíny (pochod se zatížením na 25 km, skok do výšky, skok do dálky, běh na 100 m, hod kyjem a plavání), včetně výsledků, počtů účastníků a orelských funkcionářů. Blíže in: Nepodepsáno: *Orelstvo opět první*. In: *Dorost*, Praha 1935, roč. XVII., č. 18, s. 237

²⁶⁵ V roce 1935 se ustavil výbor sportovního odboru SKM, který 24. března 1935 uspořádal 1.ročník turnaje stolního tenisu o putovní pohár arcidiecézního duchovního rádce SKM,

zemědělskou problematiku) s tím, že tělocvik nikdy nepatřil do programu SKM. Ve své kritice šli orlové tak daleko, že členy SKM podezírali z příslušnosti k Sokolu či jiných nekatolických tělocvičných spolků, a varovali před božením jednoty křesťanského lidového tábora.²⁶⁶

Podle Orla bylo rozšíření programu SKM o tělocvik porušením spolupráce a jednoty, která závisela na orelské tělovýchovné exkluzivitě a na prvotním nároku SKM na oblast duchovní činnosti. Je vhodné podotknout, že sportovní a pohybový prvek v SKM nikdy nedosáhl orelských rozměrů, proto se orelská žárlivost jeví jako bezpředmětná. Ve sdružení se rozšířily zejm. odbory stolního tenisu. Jeho sportovní činnost nikterak nenarušila převládající orelský vliv v křesťanské tělovýchově.

Pro soužití SKM i Orla však byla většinou charakteristická vzájemnost a kooperace. Obě organizace se zúčastňovaly společně poutí, božitělových procesí, svěcení kostelů, vítání biskupavizitátora a dalších slavností. Těžiště spolupráce spočívalo v duchovní oblasti. Sdružení mělo přednostní zkušenost z organizování eucharistických kroužků, skupin věnujících se duchovní četbě, přednáškám a modlitbě a společně uctívajících Krista v nejsvětější svátosti oltářní. Skrze eucharistickou úctu došlo ke spojení SKM a Orla v tomto dílčím bodu, což však pomohlo obrousit hrany konkurenčního boje a zvýšit důvěru mezi oběma stranami. Např. v r. 1931 se v Hlinsku v župě Brynychově ustavily kroužky eucharistiánů jak v Orlu, tak ve sdružení. Představitel Orla se stal vedoucím eucharistických skupin v obou organizacích. Schůzky se konaly společné, byly zahajovány zpěvy náboženských písní, program pokračoval přednáškou orelského vzdělavatele vdp. Leopolda Sokola na témata mše sv., svátost oltářní, katechismus atd. Po slovu duchovního následovala duchovní četba, rozhovor a v závěru opět duchovní píseň. K obdobné integraci se sdružením došlo na duchovní bázi v téže době také v orelské jednotě Chotěboř nebo v Němčicích u Litomyšle.²⁶⁷ Z orelské strany zněla slova uznání na adresu časopisu sdružení Dorost.²⁶⁸

Orel se prezentoval jako organizace pro všechny věkové kategorie s důrazem na výchovu mladé generace. V prostředí hnutí stojícím na katolických základech byla morální výchova samozřejmostí. Účast na exerciciích, korporativní sv. přijímání, náboženské pouti a další viditelné úkony náboženské praxe tvořily páteř duchovního programu Orla. Náboženská výchova však vedle

svatovítského kanovníka Bořka-Dohalského. Turnaj se konal v herně stolního tenisu AFK Waldes v Praze-Vršovcích. Bliže viz.: F. H.: Ping-pong. In: Dorost, Praha 1935, roč. XVII., č. 4 – 5, s. 55

²⁶⁶ Cha.: Kam směřuje SKM? In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 4, s. 43

²⁶⁷ Ronés, F. K.: Naše eucharistické hnutí. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 2, s. 29 – 30

²⁶⁸ „Dorost /.../. Je to vzorný časopis pro katolickou mládež, který zcela správně zdůrazňuje, že bez hlubšího vzdělání náboženského a života podle víry náš katolicismus uvázne na osudné mělčině.“ Komentář vyzdvihl tematickou bohatost listu, který přinášel vedle informací z duchovního života také zprávy z oblasti živnostenské, dělnické, zemědělské, veřejného života, občanské nauky, kultury atd. Viz. –es–: Dorost /.../. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 2, s. 30

praktikování kultu obsahovala morální vedení a regulování chování členů. Církev tím naplňovala svůj učitelský úřad. Mladí členové byli přirozeně disponováni k tělovýchovné aktivitě a sportu, jež probíhaly odděleně pro muže a pro ženy. V dalších aspektech se však obě skupiny setkávaly a spolupracovaly. V oblasti kultury pořádaly orelské jednoty a župy spolkové bály a taneční zábavy. Orel při nich přicházel do styku s moderními hudebními styly (např. jazz) a tanci (tango a latinskoamerické tance obecně, charleston aj.), které pronikaly i do orelského prostředí a byly podrobovány kritice z hlediska křesťanské morálky. Odsouzení si zasloužily tyto tance kvůli divokosti, probouzení sexuálních vášní (zejm. při latinskoamerických tancích), stejně jako pro mravně nevázané písňové texty. V této otázce došlo i k názorové konfrontaci uvnitř Orla. Br.F.K.Rones se v ústředním listu r. 1926 pozastavil nad přílišně shovívavým hodnocením moderních tanců, které na stránkách téhož periodika přednesl br. Mádl. Zatímco br. Rones moderní tance zcela zavrhnul, br. Mádl byl pro jejich tolerování ze subjektivních důvodů a ve vědomí, že zákazy problém nevyřeší. Upozornil, že pořadatelé zábav v některých orelských jednotách nedbají zákazu moderních tanců a v př. vynuceného zákazu chodí členové tančit tam, kde moderní hudební styly nabízejí.²⁶⁹

Pisatel nezamítal tanec jako takový, jen jeho moderní formy. Národní tance byly v Orlu např. velice oblíbené a cvičitelé v mnoha jednotách je zařazovali do programu. Pokáral br. Mádl za to, že svým laxním, falešně tolerantním přístupem zbavuje mládež idealismu, podle něhož je třeba se zlem, hříchem a nedokonalostí bojovat, ne se jim podvolovat a snášet je. Podle této argumentace měla mládež moderní tance pro jejich zkaženost a nemorální charakter odmítnout a nehledat v této morální otázce kompromis. Ustoupení v této věci by znamenalo morální průlom do zdravé spolkové praxe. Br. Rones kladl čtenářům Orla řečnickou otázku, čím se Orel stane, když se ve všem přizpůsobí tomuto světu a jeho proměnlivým módám. Jak se pak bude lišit od ostatních spolků. Odpovídá si, že pokud Orel splyne s liberálním proudem přijímajícím nekriticky moderní vlivy v kultuře, stane se zbytečným. „/.../ Orel chce vychovat lidi mravně silnější, lepší generaci národní, jedince nad průměr dneška, celé upřímné katolíky a toto jeho poslání mu velí klást členstvu i oběti a povinnosti, bez nichž je cíl spolku a specificky Orla – iluzorní. Zkrátka, Orel by se vzdal svého zvláštního poslání v národě a mládeži, kdyby se vzdal naděje důsledně provést v členstvu, co mu prospívá k vytčenému cíli, resp. odstranit, co mu škodí. Člen, který to nepochopí, nebo se odškodňuje jinde, mezi nás nepatří,²⁷⁰ s rozhodností prohlásil br. Rones a odvolal se na aktuální

²⁶⁹ Rones, F. K.: Moderní tance a Orel. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 9, s. 129

²⁷⁰ Tamtéž

striktně zamítavé stanovisko německých biskupů k moderním tancům z důvodu ohrožování mravnosti a studu. Za příklad dal rovněž jejich kategorické odmítnutí katolickým studentstvem.²⁷¹

Uvedená konfrontace a četnost tanečních zábav a plesů v organizaci si vyžádaly bližší specifikaci vhodného tance, neboť se jednalo o obecně rozšířený způsob zábavy. Orel se k problému moderních tanců vyslovil v rámci reformy tanečních zábav, jež stanovily závazná pravidla pro konání programů tanečního charakteru. Podle nich měli orlové dbát na slušné vystupování během plesů a zábav, vyloučené byly odrhovačky, křik, nadávky. Zákazem ústřední rady orelské zábavy nesměly být pořádány v sobotu, neboť po dlouhé noci by mohla únava zabránit účastníkům v nedělní návštěvě kostela. Maximální doba trvání plesu měla být 2. hodina ranní, její překročení mělo být trestáno příslušným nadřízeným orgánem (např. jednota župou) jednoročním zákazem konat zábavy. Porušení zákazu pořádat taneční zábavy po veřejných cvičeních, akademiích a divadlech mělo být dokonce trestáno rozpuštěním provinilé jednoty.²⁷² Samozřejmý byl zákaz masopustních zábav jako nezdravého přežitku pohanské minulosti. Orel doporučoval přeložit šibřinky z postní doby, nebo v ideálním případě je vůbec zrušit. Z různých nevhodných masek mohlo plynout pro Orla pohoršení. První částí plesu měla být vždy prezentace organizace, koncert a zpěv, až poté taneční veselí. Již uváděné moderní tance byly obecně vyloučeny z programu orelských plesů. Orlové doporučovali cvičit a na plesech pak předvést národní tance. Kvůli fyzické a duševní nedospělosti měl dorost zakázán účast na tanečních zábavách. Přijít tedy mohli lidé starší 21 let. Pozvání cizího spolku na taneční zábavu směli orlové přijmout jen tehdy, pokud tím nebyla poškozena orelská čest Orla. Účastník měl dbát na prezentaci orelství. Funkcionářům a vedoucím činitelům Orla nebyla doporučována účast. Spíše měl být vybrán řadový pověřený člen. Tanec jako socializační prvek nebyl zamítán, nicméně jeho omezení bylo spatřováno jako pozitivní. Usuzujeme na to např. proto, že jednotám bylo doporučeno zřít se dobrovolně pořádání tanečních zábav nejméně po dobu jednoho roku.²⁷³ Ačkoliv se orlové snažily taneční podniky co nejvíce ukáznit, přece jen v nich stále viděli nebezpečí pro mravnost a potencionální zdroj pohoršení kvůli nevázanému veselí, alkoholu apod.

Nejsou k dispozici podrobnější zprávy o uplatnění těchto pravidel, resp. o realizovaných sankcích. Vzhledem k obecně zažitým křesťanským normám chování však orlové své plesy konaly ukázněně. Nenašel jsem důkaz výrazného porušení plesové kázně ve smyslu výše uvedené reformy tanečních zábav.

²⁷¹ Tamtéž, s. 129 – 130

²⁷² Jalubín, J. H.: Reforma tanečních zábav. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 50

²⁷³ Tamtéž

Vedení organizace si všímalo přirozených generačních rozdílů v myšlení a zájmech a snažilo se přiblížit organizaci mladým, kteří byli potřeba pro její udržení. Souvztažnost tělocviku, kultury a zábavy byla evidentní. Orelská osvěta nabádala funkcionáře, aby program činili pro mladé členy atraktivní. Sport nebylo třeba popularizovat, spíše šlo o získání mladých pro osvětovou, kulturní a duchovní činnost. Vhodnou cestou podle vzdělavatelského média byly společenské večery se zpěvem, společenskými hrami a debatami o aktuálních otázkách. Mládež lze do těchto akcí zapojit, zvláště jsou-li mladí zdatní ve hře na hudební nástroje, mají-li vzdělanostní předpoklady a další dovednosti použitelné v orelském společenství. List vyzýval ke skoncování s planým moralizováním, což neznamenal abstrahovat od mravní a náboženské výchovy. Jen se mají využít volnější způsoby výchovy. Doporučil promítání diapozitivů nebo filmové produkce s výchovným obsahem. Rozhodně nabádal k tomu, aby starší vedoucí funkcionáři a členové byli ochotni naslouchat přáním a názorům mladé generace, po zralé úvaze je korigovat, ale vycházet jim také vstříc.²⁷⁴

Služba mladým se neomezovala výhradně na tělocvičné a kulturní vyžití s nedílným prohlubováním duchovního života. Hnutí směrem k dětem a dorostu uplatňovalo rovněž svůj program sociální a charitativní, jenž se soustřeďoval na účinnou hmotnou pomoc sociálně slabším členům a potřebným spoluobčanům obecně. Orlové na několika místech ČSR spravovali útulky pro opuštěné děti, připravovali vánoční besídky pro chudé děti a svépomocí shromažďovali prostředky na tyto účely. Obecně je charita dědictvím křesťanské kultury, kterou v sledovaném období u nás provozovaly v prostředí katolické církve specializované dobročinné spolky (zejm. Vincentinum). Orelské hnutí se také podle svých možností charitě věnovalo.²⁷⁵

V roce 1926 se se zvýšenou měrou propagovala myšlenka zakládání sociálně-charitativních odborů Orla, stejně jako podpora farních charit a dalších podniků ustavených za stejným účelem. Nejstarším dobročinným spolkem bylo Vincentinum s 71 odbočkami 1926, jež souhrnně z dobrovolných darů vydaly pouze v r. 1924 na podporu chudých a zdravotní péči 303.491,- Kč.²⁷⁶ K roku 1926 fungovalo v ČSR 55 katolických domovů pro opuštěné děti.²⁷⁷ Nezištná podpora potřebných hrála od počátku orelského hnutí důležitou úlohu v sociálně-solidaristickém programu katolických tělocvikářů, jejichž hnutí vyrostlo z dělnických křesťanskosociálních odborů.

²⁷⁴ Nepodepsáno: Staří a mladí, o. c., s. 191

²⁷⁵ Němec, K.: Sociální péče o mládež. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 52 – 53

²⁷⁶ Němec, K.: Sociálně-charitativní péče o mládež v Orlu. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 7, s. 97 – 98

2. 11. Budování organizační struktury

2. 11. 1. Župní zřízení

Po osamostatnění organizace na katolické politické straně se na základě usnesení sjezdu z 5. ledna 1919 začínají psát nové dějiny Orla. Úředně bylo nutné splnit požadavky státu a předložit mu akceptovatelné stanovy. Existovaly dvoje stanovy, jedny pro Orla jako celostátní organizaci a posléze stanovy jednot ČSO, představovaných jako organizačně nižší složka celostátní organizace. Orelské ústředí v Brně předložilo svoje stanovy k odsouhlasení 28. února 1919 ministerstvu vnitra v Praze. Poté, co ústřední stanovy prošly, moravské jednoty postoupily svoje stanovy Zemské politické správě v Brně a slovenské jednoty Krajiňskému úřadu v Bratislavě. České orelské jednoty a královéhradecký Zemský svaz Orla měly v tomto ohledu náskok, neboť svoje stanovy již měly schváleny z dřívějšího. Pro reálnou unii obou zemských organizací bylo nutné sladit základní dokumenty, jimiž se tělovýchovná jednotka měla řídit. Ministerstvo vnitra schválilo stanovy ústřední organizace svým výnosem ze dne 10. června 1919. Od této chvíle začal Orel vystupovat jako partner pro stát, jako legální zájmové sdružení. Do té chvíle představoval po zákonné stránce jen dobrovolnou skupinu jednotlivců. 2. listopadu 1919 proběhla podle nových stanov nová ustavující schůze, ve které byli v předsednictvu volbou potvrzeni titíž lidé, které byli zvoleni sjezdem 29. května toho roku. Schvalování stanov jednot se prodloužilo a završeno bylo až zkraje roku 1920.

Před dotážením organizačních záležitostí v oblasti župního zřízení se Orel opíral na úrovni krajů o organizační celky nazývané podle spádových měst, ve kterých se nacházela důležitá výkonná centra Orla. Těmito celky byly např. Brněnsko, Vyškovsko, Hodonínsko, Třebíčsko, Tišnovsko, Novoměstsko, Olomoucko, Valašsko, Lašsko, Ostravsko a slezské Opavsko.

Předchůdcové samostatných krajských orgánů, žup, byla místní krajská uskupení (viz. Hodonínsko, Vyškovsko aj.), jež měla charakter spíše koordinační než přímo exekutivní. Posléze následoval od r. 1920 pokus o založení 5 krajských svazů, ucelenějších orgánů, z nichž existovaly Krajský svaz brněnský, 11. dubna 1920 se ustavil Krajský svaz západomoravský se sídlem v Třebíči. V průběhu tohoto roku následoval Krajský svaz olomoucký, Krajský svaz slovácký v Uherském Hradišti a Krajský svaz ostravský se sídlem v Ostravě. Šlo o návrh budoucího župního zřízení a je nutné jej považovat za pokus pro pevnější strukturu v budoucnu. Přesto se již v této podobě vytvořila hierarchie organizačních jednotek, ze které bylo možné vyčíst, kdo se komu

²⁷⁷ Tamtéž, s. 97

odpovídá a kdo má právo vystupovat jako představený. Krajským svazům byly zodpovědné svazy okresních měst, jimž podléhaly místní okrsky skládající se z několika jednot.

Také slovenská Krajská rada Orla se na své schůzi 28. května 1920 podřídila jednotnému postupu ÚR ČSO, který směřoval k ustavení žup namísto oblastí resp. okrskových svazů, a zredukovala počet okrsků z 18 na 8, ve kterých bylo sdruženo 51 jednot. Tyto okrsky se staly základem pro budoucí župní uspořádání slovenského Orla. Jednalo se o tyto okrsky: Slovenské Záhorje se sídlem v Malackách, Trnava, Nové Město nad Váhom, Trenčín, Žilina, Zvolen, Orava-Liptov se sídlem v Ružomberku a rozsáhlý okrsek Slovenský východ se sídlem v Prešově.

Ve stejné době v Čechách byl hlavní zemskou organizací Zemský svaz Orla. Jednoty byly sdruženy v okrsky na základě okrskového zřízení z r. 1911. Organizace postrádala župy jako vyšší krajská zastřešující sdružení. Jedinou župou byla Středočeská orelská župa založená r. 1912, která však vznikla za součinnosti s královéhradeckým zemským svazem br. Poláka a svoji činnost rozvíjela v úzkém spojení s Východočechy. Jak zemský svaz, tak středočeská župa byly jako předválečné organizace nezávislé na moravské organizaci Orla.

Usnesení orelského sjezdu, jehož se 5. ledna 1919 zúčastnili delegáti orelských okrsků z celé republiky, se vyslovovalo v souladu se schválenými stanovami souhlasně pro vybudování jednotné celostátní organizace. Jednání o vytvoření jednotné organizace mělo svoji sankci v usnesení ÚR ČSO z 20. července 1919. Na jeho základě začala brněnská rada jednat s českou a slovenskou organizací o faktické instituční integraci. Situace pro zamýšlený postup byla v Čechách technicky méně příznivá než na Slovensku, neboť českým orlům se nezamlouvala podřízenost moravskému centru, která se zdála být neodvratnou v př. spojení zejm. vzhledem k faktu, že moravský Orel byl nejpočetnější a nejlépe fungující organizací v republice. Také skutečnost, že svoji nejvyšší organizaci nazvali Moravané Ústřední rada Československého Orla ještě před faktickým dotážením integrace, tedy před opravdovou čechoslovakizací Orla, svědčí o moravských ambicích hrát ústřední roli ve sjednocovacím procesu a posléze v samotné celostátní organizaci.

Hrozba moravského rozhodovacího monopolu dělala českému Orlu těžkou hlavu. Po letech samostatnosti a suverenity a spíše partnerského vztahu k Moravě nebylo snadné přijmout představu náhlé moravské supremace, ačkoliv pro toto opatření logicky hrála všechna fakta. Celý proces se zadrhl na sjezdu českých jednot, jenž se konal rovněž 20. července 1919 (stejně jako výše uvedená schůze ÚR ČSO v Brně) v Hradci Králové. Delegáti odhlasovali jednohlasně, že český Orel si má podržet svoji samostatnost a nezávislost na moravské organizaci.

Další debatní schůzka, jejímž cílem bylo nalézt společný motiv sjednocení, se uskutečnila 11. října 1919 v Brně. Této užší porady s Moravany se zúčastnili jen nejvyšší funkcionáři, za

Slováky P. A. Raška, za středočeskou župu br. Klimeš z Prahy, za hradecký zemský svaz br. Polák a br. Alt. Výsledkem jednání bylo souhlasné stanovisko Slováků a Čechů se záměrem sjednotit Orla, ovšem pod podmínkou, že stanovy a řády explicitně stanoví, že Orel v ČSR sestává ze tří autonomních zemských organizací.

Mezi středočeskou župou a královéhradeckým svazem existovalo pnutí ohledně sídla českého Orla. Polákův svaz nesouhlasil s pražským sídlem. V roce 1920 dosáhl východočeský Orel počtu 80 místních jednot, což znamenalo významný silový argument proto, aby mu byl dán prostor pro vedení všech českých orelských organizací. Morava se v debatě o sídlo budou české zemské rady postavila za Středočechy. V reakci na tuto událost 24. května 1920 rozhodla valná schůze východočeského zemského svazu zamítavě nejen k návrhu na přenesení sídla do Prahy, ale pozastavil tím také další sjednocování. Vůle zemského svazu hrát primární úlohu v integraci a určovat její politiku za celé Čechy evidentně vysvítala z celého jeho dosavadního jednání.

Východočeský partikularismus byl zlomen až v srpnu 1920. Nestalo se tak na půdě Orla, ale relativně na nezávislé půdě, během zemské konference ČSL a všeobecného katolického sjezdu v Praze mezi 28. a 30. srpnem. Pražská cesta vyplynula v debatě jako jediná reálná možnost, čímž východočeské řešení přestalo být aktuální a udržitelné. Posledním pokusem, jak zvrátit daný stav, byl královéhradecký návrh, aby pouze župy v Čechách jednaly s moravským centrem jako suveréni. Tato iniciativa vůbec nepřipouštěla existenci nějaké zastřešující zemské rady a zachovávala by tak formální roztříštěnost českého Orla z dob monarchie. Toto únikové řešení neprošlo. Do věci se osobně intenzivně vložil Msgre. Šrámek. Výsledkem debaty byl ústup Východočechů, kteří nejenže souhlasili se zrušením svého zemského svazu, ale připojili se i k usnesení, podle něhož měla být naplněna Zemská rada ČSO se sídlem v Praze. Šrámek vzápětí poděkoval královéhradeckým delegátům za jejich pozitivní přístup. Konference zvolila provizorní 11člennou Českou zemskou radu Orla, v níž měli zastoupení všechny župy.²⁷⁸

Formálně se věci neudály tak rychle, jak se může z prvotního popisu událostí zdát. Zemský svaz bylo nutné regulérně zrušit, k čemuž nedošlo bezprostředně po pražském srpnovém sjezdu r. 1920, ale až na likvidační valné schůzi konané 10. dubna následujícího roku v Hradci Králové. Tímto okamžikem se členové někdejšího Zemského svazu Orla v Čechách stali hromadně členy Československého Orla se sídlem v Brně. K datu 10. 4. 1920 se můžeme odpovědně odvolávat jako k datu vzniku jednotné organizace československého orelstva. V témže dni vykonali východočeští orlové ustavující schůzi vlastní župy, kterou pojmenovali po místním zasloužilém

biskupovi Edvardu Janu Nepomuckém Brynychovy.²⁷⁹ Zakládající župní schůzi podpořil účastí Brynychův nástupce a stávající královéhradecký biskup dr. Karel Kašpar.

Uvedený vývoj s sebou přinesl jistý posun v obsazení vedoucích míst nové zemské rady. Nejznatelněji tuto změnu demonstroval funkcionářský pád Josefa Poláka, který se z funkce starosty zaniklého zemského svazu posunul na nižší příčku přisedícího zemské rady. Těžiště českého Orla se očividně posunulo do Prahy, což se projevilo personálně ve volbě pražského orla Jakuba Filipa starostou zemské rady. Místostarostou se Alois Petr z Hradce Králové, jednatelem Bedřich Klimeš z Prahy – Vyšehradu a pokladníkem dr. Hynek David. Česká převaha se odrazila také v obsazení exekutivní funkce zemského tajemníka, kterým byl na návrh české zemské rady brněnskou ústřední radou jmenován br. Klimeš. Vyváženosti pražské a moravské strany bylo částečně docíleno, když vedení zemské tělovýchovy bylo svěřeno Východočechům. Zemským náčelníkem mužů se stal zkušený br. Mencl, zatímco českou ženskou náčelní vykonávala ses. Hýblová.

Mezi dalšími přisedícími, kteří představovali zároveň snahu po co nejuvěrnějším územním rozproštění a reprezentativnosti zemské organizace, jmenujme Karla Záleského z Kostelce nad Orlicí (k němuž se přidal další Východoček br. Alt, jehož vyslalo vedení likvidovaného svazu), Václava Veselého z Plzně, Vincence Reichelta z Mladé Boleslavi, Františka Klimenta z Českých Budějovic, Karla Plešingera z Jindřichova Hradce a ústředního tajemníka ČSL Bohumila Staška z Prahy. Posledně jmenovaný byl důležitou spojkou s českou zemskou organizací ČSL. K prvnímu září 1920 vzniká sekretariát zemské rady v Praze 2 v ulici Na Slupi čp. 14.

2. 11. 2. Reorganizace. Od zemských svazů k župám

Po ustavení župního zřízení v roce 1920 v Orlu²⁸⁰ se česká zemská organizace Orla připravovala na plnohodnotnou spolkovou činnost ve svobodném státě. Organizaci v Čechách,

²⁷⁸ Zemská rada vznikla na Slovensku i na Podkarpatské Rusi (viz. níže). 1. 4. 1921 dosáhl svého uznání i rakouský Orel ve Vídni tím, že byly úředně akceptovány jeho stanovy. Zemskou orelskou radu rakouskou ustavili vídeňští orlové ještě v roce 1921.

²⁷⁹ Medailony patronů orelských žup a dalších významných orelských osobností in: Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989, strojopis v rozsahu 126 stran

²⁸⁰ Seznam žup v příloze této disertační práce. O zřízení žup rozhodla moravskoslezská konference Orla 10. října 1920. Morava a Slezsko měla celkem 10 žup, Čechy 5 žup; 8 slovenských žup bylo zřízeno na 3. zemské konferenci Orla v Ružomberoku 6. listopadu 1920. V Čechách vznikla Středočeská orelská župa, jejíž pozdější celý název zněl Středočeská orelská župa ing. Bedřicha Pospíšila se sídlem v Praze, dále Jihočeská orelská župa Jana Valeriána Jirsíka se sídlem v Českých Budějovicích, Východočeská orelská župa Edvarda Jana Nepomuckého Brynychy se sídlem v Hradci Králové a Západočeská orelská župa Jana Sladkého Koziny se sídlem v Plzni; pátá župa měla původně vzniknout na Českomoravské vysočině,

v zemi Moravskoslezské a na Slovensku řídily zemské rady, pozůstatek původního Orla, vybudovaného na principu dvou samostatných organizací v Čechách a na Moravě během monarchie. Předsedové zemských rad, nyní rozhojňených o slovenskou krajskou radu, nyní působili zároveň ve funkci náměstků říšského starosty Msgre. J. Šrámka. Všem orlům v této době ležel na srdci zejm. ústřední orelský slet, který byl plánován na rok 1922 do Brna. Předstupněm k celostátnímu sletu byla jednotlivá krajská, tj. župní tělocvičná vystoupení. Tyto organizační úkoly vytěžovaly hnutí, které starost o statutární a institucionální reformy přenesly za rok 1922.

Dalším krokem po územním rozčlenění bylo přijetí společných stanov na valném sjezdu ČSO v Brně 12. června 1921.²⁸¹ Župní zřízení bylo do těchto stanov promítnuto. Stanovy se staly základem pro vypracování řádů Orla, které představovaly konkretizaci a výklad stanov samotných. Stanovy, schválené červnovým sjezdem ČSO, sjednocovaly organizaci právně. Členství v Orlu bylo jednotné, nelišilo se statutárně podle země, kraje, místa. Bylo udělováno pouze pro jednotnou organizaci ČSO na území celého státu. Místní jednoty neměly formální samostatnost, nýbrž staly se odbočkami ČSO s vlastními volenými řídicími orgány.

Podrobné rozvedení stanov je obsaženo v Řádech ČSO, které rozpracovala ÚR Orla r. 1921. Ministerstvo vnitra řády schválilo svým výnosem č. 88.860/21 ze dne 29. 12. 1921.²⁸²

Dalším úkolem, před jehož vyřešení byla organizace postavena, bylo ustavení hlavního vzdělávacího a organizačně-tělocvičného orgánu. Dne 21. listopadu 1920 se jím na základě rozhodnutí ÚR Orla stal desetičlenný Ústřední osvětový sbor ČSO. V čele s předsedou br.P.Františkem Pospíchálem plnil funkci odborného poradního orgánu ústřední rady ve věcech vzdělávání členstva v oblasti spolkové činnosti. Pro účely spolkové edukace vycházel zvláštní časopis Orelská osvěta, na jehož stránkách se čtenáři seznamovali nejen s náboženskými, historickými, kulturními ad. tématy, ale také s obsahem schůzí říšské osvětové rady.²⁸³ Jednalo se o odborný časopis určený primárně orelským vzdělavatelům, duchovním rádcům a dalším osvětovým pracovníkům Orla i dalších katolických spolků.

k jejímu založení však nedošlo. In: Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948, Zřízení žup, o. c. Orel Brno 1992, s. 92. Seznam a sídlo župy tamtéž, s. 92 - 93

²⁸¹ Stanovy Čsl. Orla, jeho žup a jednot. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 1, sign. I 1

²⁸² Řády Čsl. Orla. In: ODTVS HM NM, Fond Orel, Karton č. 1, inv. 2, sign. I 2

²⁸³ Např. II. schůze Osvětové rady Čs. Orla 29. listopadu 1934 v Brně informovala o brzkém vydání trojdílného orelského zpěvníku obsahujícího 450 písní, o sjezdu župních vzdělavatelů 28.12.1934 v Brně, projednala témata přednášek pro první pololetí r. 1935 (katolické misie, unionismus, nutnost modlitby za sjednocení nekatolíků s Římem, role náboženství na obrození vlasti, sociální encykliky papeže Pia XI. atd.). Viz. L. K.: II. schůze Osvětové rady Čs. Orla. In: Orelská osvěta, Brno 1934, č. 11 – 12, s. 276

Program osvětové činnosti stanovovala zpravidla říšská konference Osvětového sboru Orla Čsl. v Brně a příslušné zemské konference osvětových sborů. Z celostátní a zemské české osvětové konference v září 1922 vyplynul program pro poslední čtvrtletí aktuálního roku a pro rok 1923. Za minimalistický program byli na všech úrovních zodpovědní vzdělavatelé jednot, okrsků i žup. Jeho provedení měli zodpovědní ideoví pracovníci – vzdělavatelé posílat ve formě vypracovaných přehledů na okrsky, odkud se objem došlých dokumentů posílal na župu. Župní vzdělavatel zpracuje údaje do přehledné statistiky, kterou do 14 dnů před zemskou osvětovou konferencí musel poslat zemskému vzdělavateli, kterým byl k datu vydání osvětového programu br. František Zelenka, revident zemské politické správy Prahy-Liboce.²⁸⁴

Vzdělavatelská činnost byla členěna na: a) náboženskou, b) osvětovou a c) zábavní. Samozřejmě náboženskou povinností, na jejíž plnění měl dohlížet vzdělavatel jednoty, bylo povinné velikonoční svaté přijímání všech členů jednoty. Korporativně přistoupit ke stolu Páně měly všichni členové. Vzdělavatelé důrazně doporučovali účast na duchovních cvičeních (exerciciích) za vedení orelských, příp. pověřených kněží. Vychovatelská role jednoty spočívala z osvětového hlediska také v dohledu nad plněním náboženských povinností členů. Trvalá neúčast na mši sv. a kázání v neděli a zasvěcené svátky byla důvodem pro vyloučení z jednoty. Tímto důsledným vychovatelským působením podle katechismu katolického náboženství orlové bděli nad tím, aby členstvo žilo aktivním křesťanským svátostným životem. Pouhé zvykové, nebo dokonce matrikové katolictví nestačilo pro získání a udržení orelské legitimity. Úkolem osvětového sboru bylo zajistit, aby Orel nebyl katolickou organizací pouze podle jména, ale aby jeho členové svědčili o Kristu svou vírou i skutky. Na daný rok doporučovaly centrální osvětové orgány župám uspořádat společnou pouť všech jednot do blízkého poutního místa. Jednoty měly dbát na pěstování chrámového zpěvu, přičemž se hovořilo minimálně o běžných kostelních zpěvech, nikoliv přímo o gregoriánském chorálu, jenž je vlastním zpěvem katolické církve.²⁸⁵ Přesto byl chorál v mnoha jednotách pěstován.

Osvětový článek programu hovořil o povinnosti jednoty zorganizovat pro členy minimálně jednou měsíčně přednášku na témata: říjen – orelský slet Brno 1922, listopad – Temno v českých dějinách, prosinec – sociální činnost církve, leden – československý stát, únor – volné téma podle potřeby jednoty, březen – československá sekta (tj. Československá církev – pozn. S. V.) a katolická církev, duben – Evropa po světové válce, květen – křesťanský solidarismus. Daná témata nemuseli připravovat samotní vzdělavatelé jednot, jejich zpracováním byli ústředím pověřeni referenti (kromě specifických přednášek, které psali vzdělavatelé přímo v jednotách). Ti museli látku

²⁸⁴ Zelenka, F. a zemský osvětový sbor ČSO v Čechách: Program osvětové práce na období 1922 – 1923. In: Orelský věstník, rubrika Organizační ruch, Praha 1922, roč. I., č. 19 – 20, s. 188 – 190

zpracovat včas kvůli dodání do jednot. Ústředí rovněž dodávalo podklady pro veřejnou přednášku na téma Co Čech – to orel, kterou měla každá jednotka povinně provést během dané periody. Minimálně dvakrát do měsíce měli vzdělavatelé promluvit s aktuálním, praktickým tématem (např. společenské chování, kázeň apod.). Sbor navrhoval, aby jednoty konaly nepravdělně debatní večery k aktuálním otázkám doby, zvláště mají-li vztah k orelské organizaci. Motivoval k odebrání orelských tiskovin, jež jsou důležitým zdrojem informací. Doporučoval zakládat čítárny i knihovny při místních jednotách a upozorňoval, že v příštím osvětovém programu od června 1923 bude již stanoveno zřízení knihovny jako přímá povinnost jednot. Každý orel měl povinně absolvovat kurz orelské výchovy podle vydaných příruček Orla se závěrečným přezkoušením ze znalostí orelské myšlenky, historie, praxe, současnosti. Kdo doposud kurzem neprošel, měl tak učinit v průběhu následujících tří let.²⁸⁶

Do bloku zábava patřila ochotnická divadelní představení, jejichž nezávadnost posuzoval vzdělavatel. Jednotka měla důsledně prosazovat zpěv národních a orelských písní. S tím souvisela výzva k zakládání orelských hudebních těles. Do povinností vzdělavatele také patřil dohled nad tím, aby nebyly pořádány zábavy v sobotu večer. Tento funkcionář netrpěl taneční zábavy po veřejných cvičeních. Tělocvičná aktivita byla vážným podnikem spojeným obyčejně s krojovanou manifestací orelského hnutí, při které se napínaly síly i soustředěnost angažovaných orlů, zatímco taneční zábavy nebylo kvůli jejich odlišnému, volného charakteru vhodné navazovat na orelské tělocvičné podniky. Zábavy v sobotu večer byly členům zakazovány z prostého důvodu, neboť po probdělé noci hrozila jejich nepřítomnost na mši svaté v neděli ráno. Tyto tři články – duchovní, osvětový a zábavní - tvořily i v budoucnu stabilní kostru osvětového programu ústředí a žup. Na základě splnění proponovaných úkolů vzdělavatelé doufali, že se Orel stane průbojnou, silnou a rostoucí organizací.²⁸⁷

Vedle nejvyššího duchovně-ideového orgánu byl naplněn Ústřední technický sbor, jehož smyslem bylo školit odpovědné funkcionáře, aby byli schopni provádět různé druhy cviků řádně po formální i praktické stránce a aby uměli takto nabyté dovednosti předávat členům. Technický sbor rovněž dbal na dodržování technických norem ohledně vybavenosti orloven a cvičišť. Také ten byl poradním orgánem ústředí a jeho prvním referentem se stal br. Válek.

Celozemské svazy zastřešující činnost v Čechách, v zemi Moravskoslezské a ve Slovenské krajině se ve druhé polovině dvacátých let začaly ukazovat pro svou územní rozsáhlost jako neefektivní. Existence velkého množství jednot vyžadovala menší zastřešující obvody sdružení,

²⁸⁵ Tamtéž, s. 188

²⁸⁶ Tamtéž, s. 189

kteřá by dokázala pružně obhospodařovat a administrovat jednoty na menším území než je země. Tímto teritoriálním, krajským útvarem se staly župy. Existovaly již v předchozím období, avšak reforma stanov jim dala plnou právní subjektivitu a výkonnou moc. Každá organizační úroveň, ústředí, župy a jednoty měly fungovat podle vlastních stanov. Okrskům přináležela pouze role koordinátora činnosti blízkých jednot, neobdržely vlastní stanovy.

Zavedení župního zřizování, k němuž vyzval jako první IV. řádný valný sjezd ČSO konaný 17. října 1926 v Brně,²⁸⁷ znamenalo fundamentální posun od principu samostatných zemských organizací, formálně spojených hlavou celostátního starosty, stanovami a ústředními orgány, k unitární organizaci sídlící v Brně, již byly všechny župy přímo podřízeny. Efekt spočíval v soustředění moci a kontroly ve Šrámkově vedení a v početní převaze moravskoslezských žup a jejich členstva nad župami českými resp. slovenskými. Rozdíl oproti předchozímu paritnímu postavení zemských svazů byl evidentní, české, potažmo slovenské župy se staly druhořadými. Nemohly obstát v konkurenci s moravskými župami, s nimiž slezské tvořily jednotu.

Valný sjezd uložil ústřední radě, aby pro nejbližší sjezd ČSO připravila návrh stanov, ve kterých by byly uvedeny pouze právní jednotky: jednota, župa a ústředí. Novela počítala s vypuštěním instituce zemských rad. Sjezd schválil, aby v budoucích stanovách bylo župám umožněno sdružovat se do poradních sborů, pracovních kolektivů k plnění vymezených úkolů.²⁸⁸ Tyto útvary však neměly dosahovat váhy řádných, výše jmenovaných právních jednotek.

Moravští reformisté se obávali hlavně slovenského odmítnutí. Slovenská krajinská rada ústy svého delegáta br. Válka vyslovila souhlas s jednotou organizace, právním statusem žup a možností účelového pracovního sdružování žup. Zároveň však zdůraznila nezbytnost určité formy zemského vedení slovenského Orla.²⁹⁰ Smyslem tohoto požadavku bylo, aby si Slovinci řídili svou organizaci sami a nemuseli se obávat neomezeného Šrámkova vlivu, jenž se ukazoval být v hnutí směrodatným. Nasnadě byla také obava odpovědných slovenských funkcionářů, kteří však byli také národovci, z reakcí radikálních slovenských nacionalistů a autonomistů, kteří by svoji protičechoslovakistickou propagandu mohli namířit proti Orlu s tím, že proponovaná unitárnost pod brněnským šrámkovským vedením znamená faktickou čechoslovakizaci organizace. V očích mnoha Slováků by se tím orelské hnutí znevěrohodnilo. Krajinská rada slovenského Orla naopak znamenala možnost řídit si svoji organizaci samostatně, bez čechoslovakistické ingerence. V některých zásadních aspektech požíval slovenský Orel specifická práva, kterými nedisponovaly

²⁸⁷ Tamtéž, s. 189 – 190

²⁸⁸ a.-: IV. řádný valný sjezd Československého Orla. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 20 – 21, s. 306

²⁸⁹ Tamtéž, s. 313

ostatní dvě zemské organizace. Významným faktem v tomto ohledu je otázka finančních příspěvků členů. Zatímco v r. 1925 bylo na členských příspěvcích z Čech a z Moravy na ústředí v Brně odvedeno 113.304,55,- Kč, příspěvky slovenských orlů byly soustředěny přímo v zemské radě slovenského Orla, nikoliv v centrální orelské pokladně.²⁹¹ Hospodářská autonomie Slováků byla tedy skutečností již v čase plné organizační jednoty všech tří zemských rad.

Konflikt o slovenskou samostatnost se vedl až do poloviny 30. let, kdy skončil patem. Nemožnost zvrátit Šrámkův unitární systém hlasováním – moravská a prošrámkovská skupina měla většinu – vyřešili Slováci odchodem z jednání ústřední rady, přerušením styků s brněnským ústředím a pokračováním v činnosti stávající krajské rady Orla na Slovensku. Prakticky tím jednostranně obnovili někdejší zemský systém. Aby ústředí předešlo další eskalaci konfliktu, tiše snášelo tento stav do konce existence československého státu.

2. 11. 3. Jednotná celostátní organizace. Konstituování ústředních orgánů.

Ohrožení, jaké pociťovali katolíci na začátku republiky, se odrazilo však také v jejich vzrůstající tendenci organizovat se. Rychlý nárůst se týkal zejm. Moravy. Spolu se Slovenskem a rakouskými jednotami (nepočítaje v to Čechy) měl Orel ke konci roku 1918 celkem 12 tisíc členů. Za jeden rok však jeho členskou základnu ve zmíněných oblastech tvořilo 40 tisíc členů.²⁹² Z krizové doby rostla mohutná organizace. Tato stoupající tendence pokračovala, a tak začátkem června 1921 evidujeme v celém Orlu na 82 tisíc členů. Ve srovnání se Sokolem a DTJ byl Orel slabší organizací. Sokolská obec měla ke konci roku 1920 přes 322 tisíc členů a DTJ již v roce 1920 celkem 221.232 členů.

Jmenování biskupů české a slovenské národnosti vedlo k posílení sebevědomí československých katolíků a pomohlo upevnit jejich svazek s novou republikou. Papežský stolec jmenoval v listopadu 1920 Karola Kmeťka, Jána Vojtaššáka a Mariana Blahu do biskupských hodností. Plnost kněžství přijali na svěcení 12. a 13. února 1921 v Nitře. Jen na 600 moravských orlů přijelo projevit radost nad biskupským svěcením a předvést orelskou věrnost katolickým biskupům do Nitry. Moravskou delegaci vedl nový A. C. Stojan, jenž obdržel papežský jmenovací dekret na stolec olomouckého arcibiskupa 10. listopadu 1920 a jenž byl svátostně potvrzen

²⁹⁰ Tamtéž

²⁹¹ Tamtéž, s. 307

²⁹² Údaje o vývoji členské základny žup, jednot a okrsků otiškovaly každým rokem orelské kalendáře, např. in: Orelský kalendář 1931, Nakladatelství ČSO Brno 1930, s. 53 - 120

svěcením v olomoucké katedrále sv. Václava 3. dubna 1921. Také při této slavnosti asistovali orlové ve stejnokrojích, jak při průvodu se 70 prapory, tak při třech akademiích, jež všechny novosvěcený arcipastýř navštívil. Jak svěcení slovenských biskupů, tak nového olomouckého arcibiskupa provedl apoštolský nuncius kardinál Micara.

Orlové se zúčastnili v říjnu 1921 pouti československých katolíků do Říma. Mezi 700 poutníků bylo 100 orlů. Orelská delegace, již vedl starosta hanácké župy Šrámkovy br. Dolanský, byla uvedena před papežský trůn 8. října 1921.²⁹³

Den před hromadnou audiencí předal br. Dolanský při soukromém přijetí Svatému Otci zprávu o orelské organizaci v ČSR a její dosavadní činnosti.²⁹⁴ Ve své odpovědi vyzdvihl papež zejm. hrdinné hájení katolických kostelů proti uzurpátorům a znesvětitelům v kultovním boji vedeném v ČSR po r. 1918.

Při oficiálním přijetí československé orelské delegace 8. října papež Benedikt XV. sestoupil s trůnu a pod dojmem předchozích informací o bojích orlů za práva církve v ČSR zvolal ke shromážděným členům Orla: „Defensores fidei!“ Jména obránci víry si orlové považovali a pokládali ho za své nejvyšší významání, kterého se jim dostalo osobně od samotného náměstka Kristova.

Sjezd ČSO konaný v Brně 12. června 1921 přinesl vedle unifikace spolkových regulí²⁹⁵ také naplnění ústředních orgánů ČSO. Nejvyšším řídicím orgánem Orla se stal plenární sjezd, po ní v hierarchii následovala ÚR Orla a krajskou řídicí složkou se staly župy. Reorganizace znamenala, že župy se staly právními osobami s výkonnými pravomocemi, což znamenalo širokou decentralizaci zemských organizací (př. kde dříve rozhodovala za celou zemi jedna zemská rada Orla v Čechách, nyní samostatně rozhodovaly župy).

Na sjezdu došlo také k volbě 25členné Ústřední rady Orla. V jejím čele stanul celostátní, tzv. říšský starosta Československého Orla, jímž byl zvolen Msgr. Jan Šrámek. Dalšími statutárními členy rady byli všichni tři starostové zemských rad, kterými byli br. Jakub Filip z Prahy za českou radu, dr. Ladislav Vaněk jako starosta moravskoslezské zemské rady a slovenský zemský starosta br. P. Augustin Raška. Do tohoto ústředního řídicího orgánu byl dále kooptován předseda Ústředního osvětového sboru P. František Pospíchal, nejvyšší náčelník ČSO br. František Příkryl a nejvyšší náčelní ses. Julie Nečasová. Dalších 18 členů rady zvolili sjezdoví delegáti na základě jejich angažovanosti a zásluh. Výsledek volby zaručoval personální převahu Moravanů a

²⁹³ Členy deputace byli dále starosta České zemské rady Orla br. Filip, zakladatel českého Orla br. Polák, br. Kliment a br. Macek z Českých Budějovic, bratři Žampach a Kopecký z Brna, br. Medek z Olomouce a br. Rohan z Frýdku-Místku.

²⁹⁴ V ten samý den papež přijal zástupce Slováků, čestného starostu Slovenské zemské rady ČSO senátora dr. Jana Kovalíka.

²⁹⁵ Viz. výše přijetí společných Stanov a Řádu ČSO ústředním sjezdem

tím Msgre. Šrámka v nové ústřední radě. Dva totiž pocházeli, dva ze Slovenska a zbylých 14 z Moravy.

Na sjezdu padlo opětovné rozhodnutí, aby se Orel stal členem Svazu slovanského orelstva a Mezinárodní unie katolické tělovýchovy (dále MUKT) sídlící v Paříži.

Přízeň sjezdu projeví na prvním místě čeští a slovenští biskupové. A. C. Stojan, nitranský biskup Kmeťko a královéhradecký biskup Kašpar vyslali na sjezd své zástupce se zdravící. Zdar sjezdu popřáli mnozí lidovečtí senátoři a poslanci, stejně jako zahraniční přátelé ze slovinské Orlovske zveze a záhřebského Savezu gymnastičkah odsjekov a mnozí jiní.

Dosavadní tři zemské rady Orla, česká, moravskoslezská a slovenská, přijaly funkci poradního a pomocného orgánu orelského ústředí, podobně jako okrskové rady plnily tuto úlohu vůči župě. Zemské rady ztratily faktickou suverenitu jednat jménem dané zemské organizace. Tímto opatřením došlo k oslabení zemského principu, podle kterého organizace v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a na Slovensku spolu jednaly spíše jako partneři se značnou mírou autonomie. Zemský princip ustoupil strategii celostátní unitární organizaci, řízené z Brna. Starostové zemských rad se staly náměstkyně říšského starosty J. Šrámka. Čechy se s tímto stavem smířily, avšak na Slovensku byl integrační proces dokončen až v roce 1934, kdy došlo ke zrušení Krajské rady Čsl. Orla na Slovensku a jeho nahrazením župami.²⁹⁶ Krajské (tj. zemské) kompetence byly přeneseny na župy, jež existovaly i předtím, avšak nyní na ně byly přeneseny kompetence někdejší krajské rady. Od tohoto okamžiku musely samy vyvíjet iniciativu, která v předchozím období ležela na bedrech rady. Dvojitý účinek tohoto strukturálního zásahu spočíval: a) župy musely jednat samostatně a nečekat na iniciativu shora; b) výrazně vzrostl vliv Šrámkova vedení na celostátní úrovni. Slovenské zastoupení v ústředních brněnských orgánech nebylo pro slovenskou reprezentaci dostatečným zadostiučiněním za ztrátu zemské spolkové samostatnosti. S novým župním zřízením nesouhlasili a fakticky jej ignorovali a zemskou organizaci jednostranně udrželi (viz. níže). Přehlasování českými a moravskými župami, jehož výsledkem bylo zrušení zemského zřízení, brali jako uzurpaci svých práv. Do zániku ČSR existoval Orel na Slovensku sice jako součást jednotné celostátní organizace, avšak název československý byl používán zřídka, běžným označením se stalo Slovenský Orol. Ústředí tento spolkový autonomismus víceméně trpělo ve snaze nedokonat schisma.

Podmíněná akceptace nového uspořádání Orla ze strany Slováků se ukázala jako Pyrrhovo vítězství. Slovenská nespokojenost totiž vygradovala následujícího roku. Na ústřední radě Orla

17. listopadu 1935, kde vystoupil zástupce slovenských orlů dr. Alexej Izakovič s žádostí, aby ČSO vyhověl slovenským emancipačním požadavkům. Slováci usilovali o návrat k zemskému principu, který organizace opustila již v r. 1921 i za cenu, že by zemská suverenita platila jen pro ně a Čechy a Moravskoslezská země by zachovaly status quo. Přáli si pro sebe získat postavení zemského svazu (resp. orgánu dříve na Slovensku nazývaného zemská rada), který by je posunul do pozice rovného partnera brněnského ústředí, nikoliv pouhého řadového účastníka brněnského předsednictva. Zemská pozice by uvolnila slovenské postavení vůči Brnu, vtiskla by mu suverénní postavení, součinnost s moravskými a českými župami by snesla výjimky. Od roku 1921 až 1935 se zemský systém prolínal s župním, teprve v polovině 30. let dospělo ústředí k záměru definitivně ukončit přechodné období a naplnit stanovy z r. 1930, které hovoří již pouze o trojí struktuře ČSO: jednoty, župy a ústředí.²⁹⁷

Úvaha o tom, že Orel se vzdá úspěšně fungujícího systému celostátní organizace, byla od Slováků naivní. Po rozpravě o tomto návrhu ústřední rada odmítla rozšířit program o slovenský bod. Rozladění slovenští delegáti opustili jednání s odůvodněním, že šrámkovské ústředí svým zamítnutím slovenského návrhu znemožňuje bratrskou spolupráci. Slovenský Orol oficiálně vyhlásil přerušeni spolupráce s ústředím Orla v Brně a další jeho činnost probíhala samostatně až do jeho zrušení za slovenského státu a následné integrace do struktur HSLS v r. 1939. Prvním krokem k osamostatnění bylo prozatímní zvolení dr. Mateje Huťky za starostu Orla na Slovensku. Důvod, proč slovenští představitelé opustili jednotnou československou organizační bázi, tedy založení Zemské rady Orla na Slovensku, slovenští orlové dlouhodobě chystali, ale nakonec nerealizovali.

Organizace vydávala Slovenský Orol, dále Stráž Tatier a Orlík pro mladé členy. Šrámkovo vedení svým centralismem ztratilo možnost ovlivňovat situaci v řadách slovenského Orla. Nezbylo, než se s tímto stavem smířit a nevyhrocovat spor, aby se jednostranně vyhlášený autonomní statut neproměnil v úplné osamostatnění, čímž by bylo schisma dokonáno. Slováci formálně nevystoupili z jednotné organizace, avšak ani nerespektovali rozhodnutí jejích zvolených orgánů. Spolupráci s brněnským ústředím pojímali volně. Nadějný rok 1935 s jeho celostátním katolickým sjezdem přinesl ve svém závěru rozčarování v podobě rozkladu jednotné organizace. Konfrontace přizivila nedůvěru části Slováků vůči Čechům a retardovala růst hnutí.

Centrální struktura byla rozšířena ještě o Zastupitelstvo Orla, které fungovalo jako shromáždění zástupců žup paralelně vedle ústředního sjezdu. Důvodem jeho naplnění byl fakt, že

²⁹⁶ Válek, J.: Reorganizácia na Slovensku. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 2, s. 15 – 16.
Pokračování: Týž: Reorganizácia na Slovensku. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 328 – 29;
Týž: Reorganizácia na Slovensku. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 4 - 5, s. 49

v ÚR Orla nebylo odpovídající zastoupení všech žup. Zastupitelstvo tento deficit mělo napravit. ÚR Orla s 25 členy byla volena sjezdem. Její členové však částečně byli nevolení, nýbrž své členství v ÚR obsazovali statutárně, z titulu své již držené funkce (viz. níže).

Hlasující delegáti nezasedali na ÚR Orla na základě rovnosti župního zastoupení, ale podle početního zastoupení sjezdových delegátů odvozeného od velikosti členské základny. Moravská převaha byla v ÚR Orla evidentní. Zastupitelstvo Orla mělo pomoci nalézt rovnováhu mezi moravskou supremaci a pravidly demokratické rovnosti v Orlu. Rozpor mezi bratrskou rovností a faktickým rozložením pravomocí představoval zejm. u českých orlů zdroj trvalé nespokojenosti a pocit druhořadosti. Nevedl však k rozbrojům, jako ve slovenském případě.

Stanovy dvou nižších organizačních stupňů, jednoty a župy, potvrzovalo orelské ústředí podpisy prvního náměstka a jednatele. Tím se dané jednotky stávaly součástí celostátní organizace. Stanovy jednoty uváděly název dané místní jednoty, její sídlo, oblast působnosti. Jednota byla definována jako pobočný spolek ČSO podle stanov hlavního spolku, tj. ústředí ČSO, schválených ministerstvem vnitra 12. dubna 1930 pod č. 23.179-1930-6. Předpis zakotvuje ustanovení o povinném členství jednoty v příslušné župě, přibližuje obecně činnost spolku v oblasti tělovýchovy i duchovní výchovy, evidenci členstva, poměrně podrobně vyjmenovává různé aktivity jednoty (přednášky, schůze, divadelní představení atd.). Popisuje, co je obsahem členství, práva a povinnosti členů. Nejvyšším orgánem byla výroční schůze jednoty, která se konala jednou do roku a volila radu jednoty, užší exekutivní orgán. Vyjmenovává činovníky jednoty, jimiž jsou starosta, náměstek starosty, vzdělavatel, náčelník mužů a náčelní žen, jež řídili tělovýchovu v jednotě, jednatel zapisující všechna jednání, matrikář, pokladník a hospodář. Pokladník spravoval jmění jednoty, hospodář se staral o nemovitý majetek a inventář. Tyto funkce někdy splývaly v jednu. Cvičitel byl podřízený náčelníka a vykonával praktický výcvik cvičících členů. Dokumenty s právní závazností museli signovat společně starosta nebo jeho náměstek a jednatel. K závazku nad 5.000,- Kč muselo vyslovit svůj souhlas župní předsednictvo. Dalšími orgány byli revizoři, cvičitelský sbor jednoty (cyklistický, lyžařský, samaritánský, skautský atd.), pracovní odbory (osvětový, stavební, divadelní, zábavní, propagační atd.), smírčí soud rozhodující o spolkových sporech v jednotě. Stanovy umožňovaly zřizovat v blízkých obcích odbočky jednoty, jež však neměly status samostatného spolku a podléhaly organizačně a administrativně jednotě. Jednoty

²⁹⁷ Srov. Kol. aut.: Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1931, část jednota s. 2 – 10, župa s. 11 – 24, ústředí ČSO s. 25 – 38.

měly právo pořizovat si kroje a prapor a nosit odznak. Jednota mohla být zrušena úředně nebo župní radou. V případě zániku přecházel majetek jednoty na župu.²⁹⁸

Rovněž župa měla status pobočného podniku ústředí Československého Orla. Její primární význam tkvěl v zakládání jednot v oblasti, kterou měla vymezenu. Sdružovala členy jednot k soustavné a jednotné činnosti k výchově těla i ducha. Dbala na dodržování stanov, řádů a dalších předpisů vydaných ústředím. Koordinovala činnost jednot. Přijímala členské přihlášky od jednot, jako odvolací orgán s definitivní platností rozhodovala o členství orla, který byl předtím vyloučen radou příslušné jednoty. Zřizovala také okrsky pro usnadnění spolkové práce jednot. Na své úrovni vyvíjela tělovýchovnou činnost (župní slety, tělovýchovná školení), kulturní a společenské podniky. Spravovala svůj majetek, měla možnost ukládat jednotám zvláštní župní příspěvek na odůvodněný účel. Směla žádat o povolení k provozu pohostinství, biografu, tiskařství nebo nakladatelství. Nejvyšším orgánem župy byl župní sjezd, který volil župní radu, výkonný orgán. Rada sestávala z předsednictva, tj. ze starosty župy a jednoho až dvou místostarostů, vzdělavatele, jednatele, pokladníka a náčelníka resp. náčelní, dvou až čtyř přísedících. Vedle předsednictva zasedali v radě zástupci orelských okrsků, jejichž členství podléhalo přísnému režimu. V případě trojí neomluvené absence na schůzi rady automaticky propadal mandát okrskáře a na jeho místo nastupoval náhradník. Do výše 15.000,- Kč mohl právně zavazovat jednotu starosta nebo jeho náměstek za spolusignace jednatele. Smlouvy nad tuto výši muselo potvrdit ústřední předsednictvo Orla v Brně. Pomocnými orgány župy byly župní osvětový sbor a župní cvičitelský sbor, řídicí se řády vydanými Ústřední radou ČSO. Spory v organizaci řešil smírčí soud. Používání praporu a vlajky podléhalo schválení ústředního předsednictva. Župa mohla zaniknout úředním rozhodnutím nebo na základě usnesení ústředního sjezdu.²⁹⁹

Ústřední stanovy upravovaly základní třístupňovou strukturu orelské organizace. Cíle a obsah činnosti se nelišily od předešlých stanov. Rozsah činnosti byl celostátní.

2. 12. První slet slovanského orelstva 1922

Jedním z hlavních historických milníků našeho Orla byl celostátní a zároveň mezinárodní orelský slet v roce 1922. Dokončení územního a administrativního sjednocení československého orelstva mělo být logicky zakončeno a oslaveno reprezentativním sletem. Jeho konání bylo

²⁹⁸ Kol. aut.: Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1931, část jednoty s. 2 – 10.

odsouhlaseno usnesením ÚR Orla 21. listopadu 1920. Slet byl plánován na rok 1922, a jelikož místem s nejlepší sletovou infrastrukturou bylo Brno, slet byl situován sem. Slet byl nazván Druhým slovanským orelským sletem, neboť česká strana se dohodla s Orly ze Slovinska a Chorvatska o jejich spoluúčasti. Národnostně však slet překonal slovanský limit, neboť se ho nakonec zúčastnili katoličtí gymnasté a sportovci z Francie, Belgie, Německa a dalších evropských zemí, jakož i zástupci amerického Katolického Sokola.

Pro uspořádání dosud nejmasovější tělovýchovné veřejné akce, jíž předcházely župní a okrskové slety, museli orlové svést další bitvu se Sokolem a s pokrokovým táborem obecně. Úporný protiorelský postoj ateistických skupin a politických stran byl součástí širší ofenzivy, namířené proti katolické církvi a lidové straně. Orel spolu s ČSL představovaly důležitou oporu Církve, která prožívala období vnitřní krize a recese, kde z jejích řad odpadlé kněžstvo zakládalo tzv. národní církve zvanou československá a druzí, spíše konzervativnější a pod vlivem slavjanofilství, se uchýlili k české variantě pravoslaví.³⁰⁰ Jistým eufemismem pro antiteistický boj se stala zobecněná fráze liberálů a socialistů, kteří prohlašovali, že nejsou proti náboženství, ale proti klerikalismu. Licoměrnost této věty byla evidentní, neboť klerikalismem byl míněn jakýkoliv veřejný počín představitelů Církve a politicky aktivních katolíků. Taktikou pokrokového tábora bylo druhé straně vsugerovat, že není legitimní politickou silou a nedopřát jí odpovídající prostor, příp. ji zastrašit. Orel měl však díky své masovosti oprávněný respekt i u svých protivníků.

Valný sjezd ČSO v červnu 1921 se oproti očekáváním neusnesl na přesném termínu, ve kterém měl být slet uskutečněn. Přesto se ve všech ústředních orgánech a v župách i jednotách konaly veškeré potřebné práce a cvičení jako součástí sletových příprav. Ke konání sletu se však pozitivně vyslovila již ÚR Orla 21. listopadu 1920, která na své schůzi 25. července 1921 definitivně rozhodla o Brně jako o místě konání sletu.

Na základě tohoto usnesení vznikla pětičlenná sletová rada ve složení bratři Kotulan, Žampach, Landa, Daněk a P. Pospíchal. Strukturu sletové organizace tvořilo 15 odborů, z nichž svým významem vystupují do popředí zejm. odbory finančně-stavební, tělocvičně-technický, ubytovací, hospodářsko-zásobovací, propagační, zahraniční a dopravní. Ústřední technický sbor, který byl po valném sjezdu nazýván Náčelnická rada, představoval odborný orgán ústředí, v jehož referátu bylo řádné provádění cviků. Měl již koncem ledna 1921 připravena všechna sletová cvičení pro všechny generační cvičící skupiny. Pro lepší koordinaci příprav byly konstituovány zemské

²⁹⁹ Kol. aut.: Stanovy Československého Orla, o. c., část župa s. 11 – 24

³⁰⁰ Blíže k problematice českého schismatu a protikatolických tendencí vedoucích k oslabení vlivu Církve v začátcích čs. samostatnosti po první světové válce in: Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924). L. Marek Brno 2005

technické sbory, neboli zemské náčelnické rady pro Čechy, Moravu a Slezsko a Slovensko. Moravským zemským náčelníkem byl zvolen br. Metoděj Večeřa, jeho zástupcem br. Bedřich Kostelka, náčelní žen ses. Sýkorová, místonáčelní ses. Sázavská. Českým zemským náčelníkem mužů se stal br. Mencl a ženskou zemskou náčelní ses. Hýblová. Slovenské vedoucí posty v místní zemské náčelnické radě zaujali za muže náčelník br. Válek a náčelní žen ses. Allárová.

Pro župní náčelníky a náčelní zorganizoval Ústřední technický sbor v květnu a červnu 1921 centrální cvičitelské kurzy, na kterých byly odborní cvičitelé vyškoleni pro praktické provádění sletové tělovýchovy. Sestavy s hudebním doprovodem vydalo ústředí tiskem. Sloužily jako učební materiál pro nácvik v župách a jednotách, kam svoje poznatky z ústředních sletových kurzů přenesli župní náčelníci. Posledními školícími akcemi byly zemské cvičitelské kurzy konané v listopadu a prosinci 1921 zemskými radami. Další průběžný trénink probíhal už v samotných jednotách až do data sletu.³⁰¹

Podobně také Ústřední osvětový sbor uspořádal kurz pro župní vzdělavatele v oblasti duchovní, kulturní a společenské. Uskutečnil se 29. března 1921 v sále Ochranovky mládeže na Vídeňce v Brně. Do kompetence sboru spadala mj. důležitá oblast náboženských slavností provázejících integrální celý slet.

Tělovýchovné orgány bylo třeba dobudovat do začátku sletu. V návaznosti na usnesení ÚR Orla z 9. října 1921 byla hned následujícího dne konstituována ústřední celostátní Náčelnická rada ČSO. Skládala se ze zkušených a v tomto textu vícekrát zmiňovaných funkcionářů, kteří obdobné funkce zastávali již v zemské náčelnické radě. Jejím náčelníkem se stal br. František Příklad z Prostějova, post náčelní získala ses. Julie Nečasová z Líšně u Brna. Statutárně byli členy ústřední náčelnické rady předsedové zemských náčelnických rad, tedy bratři Mencl, Večeřa, Válek a Cyril Moučka za orelskou župu vídeňskou, která byla pokládána za zahraniční součást ČSO, neboť vznikla za monarchie paralelně s organizacemi v Čechách a na Moravě. Ústřední rada dále zvolila do náčelnické rady prof. Aloise Dostála, MUDr. Bedřicha Truksu, praktického sportovce Bedřicha Kostelku a Františka Riegla, z žen sestry Marii Sýkorovou, Annu Sázavskou a Leokadii Havelkovou.

Otázka finančního pokrytí sletu byla řešena svépomocným způsobem resp. celoorelskou solidaristickou akcí. V jednotách byl upisován garanční sletový fond, jenž měl vynést potřebné dva miliony korun na konání sletu. Uhrazení tohoto sletového příspěvku se stala morální povinnost každého přispívajícího člena.

³⁰¹ Župní a okrskové slety představovaly faktickou přípravu na celostátní sletová vystoupení. Rozsáhlým veřejným sportovním podnikem v tomto směru byl župní slet v Hradci Králové 7. srpna 1921, dále podobná cvičení probíhala v Praze, Plzni nebo Čáslavi, stejně jako na Moravě a na

Veškeré úsilí roku 1922 bylo naplno ke sletovým pracím. Přípravné aktivity probíhaly naplno již v roce 1921, kdy byla péčí ústředí vydána řada publikací se cvičením, zejm. závodní nářadové sestavy pro národní i mezinárodní reprezentace. Orel působil jako svobodný občanský spolek. Při budování orloven, hřišť a nákupu sportovního náčiní se nemohl jednostranně spolehnout na státní podporu typu dnešních dotačních a grantových titulů, ačkoliv stát v určité míře poskytoval subvence tělovýchovným organizacím už za 1. republiky.³⁰² Stát těmito prostředky nesanoval veškerou činnost vybraných spolků, nýbrž státní prostředky poskytnuté na sport měly pouze podpůrnou funkci. Většinu nákladů kryly spolky ze svých rozpočtů. Bylo věcí spolkové cti udržovat orelský majetek vlastními silami, prací, penězi a dalšími obětmi. Důležitým instrumentem byly členské příspěvky a dary dobrodinců. Stát podporoval tělocvičné spolky v krajní nouzi a po řádném zdůvodnění žádosti.³⁰³

Nezbývalo než financovat podnik svépomocně, jako koneckonců veškerou spolkovou činnost v župách a jednotách. Slet si měl na sebe sám vydělat, proto byla zavedena sletová daň, jejíž objem byl určen pro garanční fond. Rozpočet podniku byl předběžně vyčíslen na 4 miliony korun. Stavba sletišť se vyžádala 1.600.000,- Kč. I s výstavbou okolních tribun a dalšími pracemi činil objem nutných finančních prostředků 3 miliony korun. Úkol vypracovat plán výstavby sletišť byl svěřen brněnskému architektu Jaroslavu Syříšovi. Stavbu samotnou řídil architekt Alois Dufek. Vedle dodatečné daně z akcí jednot, z příjmů za odznaky, z potravinových darů a dalších svépomocných aktivit bylo nevyhnutelné vypůjčit si peníze u banky.

Slovensku. Přípravný slet pořádala župa Pospíšilova 4. a 5. června na stadionu v Příbrami, Kozinova župa 11. června v Sušici a Jirsíkova župa 25. června v Českých Budějovicích.

³⁰² Stát poskytoval zákonně nenárokovatelnou podporu tělocvičným spolkům na základě jejich žádosti. Pro rok 1924 disponovalo Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v rozpočtové kapitole pro účely tělesné výchovy 2.000.000,- Kč, z toho 1.650.000,- Kč bylo vázáno na podporu tělocvičných a sportovních spolků, 210.000,- Kč na výchovu trenérů a dalších odborných sil, 70.000,- Kč na propagaci a 70.000,- Kč na podporu vědeckých prací. Subvence mohla být využita dosti široce: na koupi sportovního náčiní, na pořádání tělocvičných kurzů, závodů, propagaci, ale také na zakoupení pozemku pro venkovní hřiště nebo pro stavbu tělocvičen. Žádost musela organizace podrobně odůvodnit, popsat svou činnost, uvést spolkový majetek, počet členstva, hospodaření. Orelská praxe při stavbě orloven však spočívala v dobrovolných příspěvcích, veřejných sbírkách a úvěrech od finančních ústavů. Nepodepsáno: Státní podpora snah tělocvičných a spolků tělocvičných. in: Orelský věstník, Praha 1924, roč. III., č. 4, 52 – 54. Subvence poskytované ze státního rozpočtu na tělovýchovu činily např. v r. 1920: 650.000,- Kč, v r. 1921: 1.240.000,- Kč, v r. 1922: 3.250.000,- Kč, v r. 1923: 6.000.000,- Kč, v r. 1924: 3.800.000,- Kč, v r. 1925: 2.200.000,- Kč. Důležitým měřítkem pro rozdělení subvencí byla kvalifikovaná, odborně pojatá tělovýchova, pročež tělocvikáři ve zvýšené míře věnovali pozornost edukaci svých cvičitelů a členů. Viz.: Nepodepsáno: Tělesná výchova v rozpočtu Československé republiky. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 22 – 23, s. 347

³⁰³ Např. orelská jednota Olomouc dostala v r. 1926 od ministerstva zdravotnictví 10 tisíc Kč na opravu stadionu poškozeného větrnou bouří. Subvence vyvolala v pokrokovém táboře nevoli. Viz. Nepodepsáno: Subvence na stadion olomoucké jednoty /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 6, s. 95

Sletišťe bylo vybudováno v prostředí plném zeleně v Brně-Pisárkách, na pozemcích, jež si Orel pronajal od Pozemkového úřadu ČSR. Od října 1921 bylo připraveno dřevo na stavbu tribun. Celé sportoviště umožňovalo vystoupit pěti tisícům sportovců, přičemž do hlediště se vešlo na 90 tisíc diváků. Prvního května 1922 začali dělníci s povrchovými úpravami cvičební plochy a přidávala se další řemesla.

Ke sletu se váže také umělecká činnost orelských hudebních skladatelů. Katecheta P. dr. Rudolf Šetina při této významné příležitosti věnoval Orlu dva nové pochody: Mávněte, orli! a Vzhůru, orle slovanský! a také Sletové fanfáry. Do života vstoupila také orelská modlitba Ó, Zdroji pravdy, jejímž textařem byl Josef Rudolecký a autorem její hudby prof. František Krejzl. Zejm. pochod Vzhůru, orle slovanský! a zmíněná chorální modlitba se ujaly jako svého druhu hymny orelského hnutí. Ačkoliv oficiální hymnou Orla byl nadále Lutinovův pochod Hoj, orli, mocnou perutí!, uvedené dvě skladby se staly minimálně stejně populární.

Záměr uspořádat slet byl veřejnosti poprvé oficiálně oznámen Sletovým provoláním ke katolické veřejnosti, které vydala sletová rada 6. prosince 1921 a jež bylo převzato a publikováno všemi katolickými novinami mezi 8. – 10. prosincem.

V této době ústředí adresovalo pozvánky na slet zahraničním organizacím sdruženým ve Svazu slovanského orelstva a v Mezinárodní unii katolické tělovýchovy. 8. prosince se náčelnická rada na své valné schůzi usnesla na časovém rozvrhu slavností. Oddělilo se cvičení žáků a dorostu od cvičení dospělých členů. Slet byl termínově uspořádán velmi velkoryse. Byl totiž rozprostřen na určené dny v letních měsících červenci a srpnu. Časově od sebe dost vzdáleně mělo proběhnout 30. července 1922 cvičení dětí a mládeže během dne dorostu a žactva. Původní záměr byl začít sletové slavnosti 12. srpna členskými závody. Průvod členstva Brnem se měl 13. 8. vydat na sletový stadion, kde měla být sloužena mše sv. Týž den odpoledne mělo na stadion nastoupit členstvo k hlavním cvičením. Další den se měly odehrát cvičení studentů, závody v lehké atletice a mezinárodní závod o přebor. Večer měl být věnován akademiím, jež byly určeny převážně necvičícímu publiku. Sletový program byl připraven.

Orel v roce 1922 prožíval pravý rozmach. 122.182 členů v 1118 jednotách hledělo s optimismem vstříc budoucnosti.³⁰⁴ Sletové slavnosti byly zahájeny v neděli 16. července 1922 bohoslužbami slouženými za úspěch orelského podniku v biskupské katedrále na Petrově. Na dva tisíce lidí se zúčastnilo slavnostního zahájení sletu na orelském shromáždění ve dvoraně Besedního domu. Za Šetinových fanfár začalo vstupní jednání. V půl jedenácté dopoledne sál přivítal přicházejícího říšského starostu Orla Msgre. Šrámka, který z řečnického místa pozdravil

Čechy, Moravy, Slováci i Karpatorusy jako jednu velkou slovanskou katolickou rodinu republiky. Šrámka vystřídal se zdravící užgorodský zástupce Bródy za Karpatorusy,³⁰⁵ dr. Julius Karlický pokračoval jako reprezentant vídeňské zahraniční župy,³⁰⁶ dále slovenský zemský náčelník br. Jan Válek a český zemský starosta br. Jakub Filip.³⁰⁷ V sále pronesli pozdrav i takové osobnosti, jakými byl zakladatel prvního orelského odboru líšeňský farář P. Metoděj Hošek nebo slovenský kněz, politik a celoživotní podporovatel Orla P. Andrej Hlinka.

Tělovýchovný program otevřeli mladí svým Dnem dorostu a žactva v neděli 30. července, kdy po bohoslužbách nastoupili na stadion dorostenci a žáci, aby předvedli svoje sestavy. Součástí programu byly různé prezentace spřátelených sdružení. Příkladem uveďme, že v Den dorostu a žactva se v areálu stadionu uskutečnila v 60 stáncích výstava produktů lidových živnostníků, tj. provozovatelů živností spjatých s ČSL.³⁰⁸ Cvičící měli k dispozici jídelny poblíž šaten. Bezpečnostní službu vykonávali kromě orelských pořadatelů také skauti, hasiči a zdravotní skupina.

V neděli 30. července vyšel v 9 hodin v osmistupech průvod žáků, dorostenců a členů v doprovodu 9 dechových hudeb a 3 dorosteneckých souborů-fanfaristů z Lužánek směrem na stadion, kde měl sletový den začít mši sv. Průvod se ubíral Novou ulicí, náměstím Svobody, míjel nádraží, pokračoval Starým Brnem, kolem Starobrněnského pivovaru, až první řady vstoupily do stadionových bran. Mezi krojovanými skupinami budily svým zjevem pozornost zvláště deputace 46 uniformovaných orlů-vojáků, skupina jugoslávských orlů a amerických katolických sokolů. Průvod čítal na 15 tisíc hlav.

Hlavní sletovou polní mši sv. sloužil na stadionu starobrněnský augustiniánský opat prelát Bařina. Před svátostným Kristem pokleklo 20 tisíc lidí.

³⁰⁴ Perútka, J. a kol.: *Dejiny telesnej kultury*. SPN Bratislava 1988, s. 143 - 144

³⁰⁵ Mezi Karpatorusy probíhalo konstituování Orla naposledy. Orelská idea sem pronikla spolu s čs. vojáky, kteří již v r. 1921 založili na Podkarpatské Rusi dvě orelské jednoty. První velké organizační centrum rusínské Orla bylo v Užgorodě. Předsednictvo ÚR Orla rozhodlo na své schůzi 30. 5. 1922 o názvu orelské rusínsko-ukrajinské organizace: Orel v Podkarpatské Rusi. K 31. 12. 1922 měla Podkarpatská Rus pouze 28 členů, zatímco vídeňských orlů bylo 918, slovenských 25.628, českých 27.989 a moravskoslezských 67.619. Až do r. 1938 byl Karpatoruský Orel faktickou součástí slovenského Orla. Viz. Hanuš, J.: *Kronika orelstva 1902 – 1948*. Orel Brno 1992, s. 147

³⁰⁶ Rakouští orlové udržovali živé spojení s československým centrem v Brně, odebírali české orelské časopisy Orel a Květy mládí, jejich župa a jednoty pracovaly podle stejné tělovýchovné metodiky jako příslušníci Orla v ČSR

³⁰⁷ Mezi hosty byli zástupci politické scény za ČSL, např. dr. Karel Novotný z městské rady Brna, klub lidových poslanců a senátorů Národního shromáždění ČSR reprezentoval senátor dr. Procházka, Všeodborové sdružení křesťanskosociálního dělnictva zastupoval poslanec Antonín Čuřík ad.

³⁰⁸ Pojem lidový je v souvislosti s katolickým politickým hnutím synonymem s termínem lidovecký, obojí značí souvislost s ČSL

Odpolední cvičení začalo 2880 žákyň, po nichž následovali žáci v počtu 3520 cvičenců. V generační následnosti pokračovalo 2140 dorostenek. Zatímco předchozí mladší cvičenci předvedli pochodová pořadová cvičení, dorostenky cvičily sestavy s kroužky. Celkem 2704 dorostenců vytvořilo ze svého zástupu živý kříž a pokračovalo svými sestavami. Kapacita areálu bohatě stačila, protože ani 30 tisíc nedělních návštěvníků sletu nezaplnilo vymezené prostory stadionu.

Vrcholné sletové akce se odehrály v srpnu 1922. Od 10. srpna přijížděli hosté. Nejpočetnější návštěvou sletu byla bezpochyby reprezentativní výprava Jihoslovanského orelského svazu (JOZ), která připutovala v impozantním počtu 1200 bratří a sester. V čele Jihoslovanů byl slovinský biskup z Lublaně dr. Anton Bonaventura Jeglič. V Břeclavi byli bratři z Jugoslávie přivítáni místními činiteli Šilingrovy župy a ústředí a dvěma tisíci orlů. V Brně očekával hosty Msgre. Šrámek, který se pozdravil s čelnými funkcionáři Jihoslovanů, s br. dr. V. Menglerem, slovinským starostou Jihoslovanského orelského svazu, a s Chorvatem dr. Andričem. Do zvuků jugoslávské královské hymny zněl pozdrav živio. O ubytování měli zahraniční orlové postaráno v ubytovnách na Starém Brně.

10. srpna Brno uvítalo také katolické sportovce z Francie a Belgie. Přijeli od západu. Hned v Chebu je přivítali zástupci středočeské orelské župy Pospíšilovy. Uvítací program na ně čekal v Plzni a Praze. V hlavním městě se obě výpravy zastavily na večerní spolkový podnik a nocleh. Čekala je slavnostní akademie na ostrově Žofín. Během žofínské akademie vystoupila družstva uvedených evropských hostů, k nimž se připojili gymnasté z amerického Katolického Sokola a ze Švýcarska. Zúčastněné zahraniční delegace byly zastoupeny co do počtu osob velice různorodě. Francouzů přijelo 600, Belgičanů 440, členů českého a slovenského Katolického Sokola z USA 300, avšak ze sousedního Polska přijeli jen 3 osoby, z nedalekého Saska 5 Lužických Srbů, dále 6 Angličanů, 1 Holanďan a početná 300členná delegace Orla z Vídně. 11. srpna odjeli cizí výpravy do místa konání sletu, kde je osobně uvítal hned po příjezdu říšský starosta Orla a početný dav občanů. S druhou belgickou výpravou o 440 účastnících přijel do Brna také prezident MUKG van der Kerchove. Celkem se shromáždilo kolem 2400 zahraničních hostů.

V Besedním domě zasedli funkcionáři ČSO a sjezdu spolu se zástupci deseti zúčastněných národů. Za československou stranu se slavnostního uvítání zúčastnili ministři čs. vlády Šrámek, Dolanský a Mičura. Společně zasedli v sále slovinský biskup Jeglič spolu s brněnským biskupem Kleinem, starosta jihoslovanského Orla dr. Mangler, slovenský lidový poslanec Hlinka, starosta Slovenské zemskej rady ČSO br. P. Raška, pedagog tělocviku dr. Verdonek z Belgie ad.

Časně zrána v sobotu 12. srpna v 6 hodin se rozběhly závody na nářadí. Cvičební trvalo až do odpoledních hodin. Večerní program vyplnila tradičně hudební a tělovýchovná akademie v prostorách městského divadla.

Neděle 13. srpna začala obzvlášť svátečně, neboť prvním bodem denního programu byla mše sv. Slavnostní průvod orelstva na stadion předcházelo 600 čs. legionářů a vojáků, kteří šli před společným průvodem, neboť měli vojenský zákaz jít v rámci orelských řad. Československá obec legionářská v reakci na angažovanost orlů-legionářů ve sletovém ruchu vyloučila ze svých řad všechny své členy, kteří pochodovali na slet společně s hlavním proudem orelstva.

Za českými orly a orelskou mládeží nastoupily již zmíněné zahraniční deputace, z kterých jsem dosud nezmínil polskou, lužickosrbskou, ruskou a anglickou.

Pozornost budila manifestační účast členů orelského strážního oddílu, který se účastnil protibolševických bojů na Slovensku v r. 1919. V čele domácího průvodu jelo auto, ve kterém seděli Msgre. Jan Šrámek a prezident MUKG Felix van der Kerchove. V pořadí další kráčeli členové ústřední rady a v osmistupech členstvo Orla jednotlivých zemí v čele se slovenskými orly, za nimi bratři z Čech a konečně orlové ze země moravskoslezské. Za dvanácti tisíci krojovaných orlů a lesem 205 praporů následovalo na 30 tisíc členů v občanském šatu s odznaky Orla. Průvodu přihlíželo na 150 tisíc shromážděné neorelské veřejnosti

Mezi shora uváděnými významnými osobnostmi přibyl ke sletu v tomto nástupním okamžiku sám papežský nuncius kardinál Micara, který jako zástupce papeže srdečně zdravil orelské šiky. Apoštolský nuncius sloužil mši sv. na sletišti, po níž moravský metropolita A. C. Stojan posvětil ústřední prapor ČSO, který vytvořil malíř Jáno Köhler. Také Jihoslované si zde nechali posvětit svůj prapor. Dalším praporem, kterému bylo požehnáno z kněžských rukou, byl spolkový prapor, který českým orlům věnovali američtí katoličtí sokolové. Při župních i okrskových sletech bylo zvykem obnovovat orelský slib. Nejinak tomu bylo i na ústředním orelském sletu. Orlové zvedli pravou ruku a dvěma vztyčenými prsty hromadně zvolali na předřikávaný text: Slibujeme! Dopolední program byl vyčerpán po papežské a čs. národní hymně.

Šetinovy fanfáry ohlásily ve tři hodiny odpoledne začátek sportovního programu. 90 tisíc diváků sledovalo příchod 3100 orlic, které se po pochodovém cvičení rozestavěly na své mety a předvedly cvičební sestavy. Cvičební plocha stadionu nezůstala dlouho prázdná. Zaplnilo ji 30 družstev, které provedly cviky na nářadí. Po nich se dostali na řadu jugoslávští orlové, vojáci s puškami, Belgičané, Francouzi a další účastníci.

O sletové pondělí 14. srpna dopoledne se konala různá shromáždění a schůze zástupců katolických zájmových organizací a spolků, zemědělců, domkářů, dělníků, Omladiny, legionářů aj.

V odpoledních hodinách předvedli cvičení orlové z řad studentstva a večer se konal v Besedním domě slavnostní banket za účast vrcholných představitelů Orla a zahraničních hostů. Paralelně probíhala v Městském divadle mezinárodní akademie.

15. srpen započal ve znamení národních krojů a národních zvyků. V půl deváté vyšel průvod orlů v lidových krojích totožnou cestou na sletišť, jakou urazil předchozí neděli. Československé lidové kroje byly doplněny pestrou směsicí krojů jugoslávských. Průvod uzavíraly krojované orlice v počtu jednoho tisíce žen a přes 1700 orlů – mužů. Odpoledne na sletišti předváděli domácí i zahraniční účastníci svoje lidové zvyky. Zejm. Moravané ukázali slovácké královničky, fašank, šlaháčku, hody pod májí atd. Po prostných mužů pokračovala v ukázkách lidových zvyků a tanců katolická Omladina.

Na 50 zvláštních vlaků rozvezlo orly do domovů. Nedostatkem, jehož řešení připadlo pořadatelům, byla ztrátovost podniku. Organizátory totiž trápil schodek 500 tisíc Kč, na který se skládali orlové dodatečně.

Slet zanechal hluboký dojem mezi zúčastněnými a předvedl reálnou jednotu katolických slovanských a dalších evropských organizací. Psychologické vědomí katolické jednoty bylo přinejmenším stejně důležité jako dobrý pocit z úspěšných sletových tělocvičných akcí. Politický význam sletu byl však v důsledku důležitější než jeho samotné sportovní a kulturní výsledky. Svou masovostí a reprezentativností přispěl totiž k zrovnoprávnění katolíků jako politické síly ve společnosti, ke které sice formálně konfesně naležela většina obyvatel, jíž se však v praxi nedostávalo odpovídajícího podílu na moci. Fakt, že katolíci dokáží uspořádat podobně velkolepou akci, jakou byl všesokolský slet, zvyšovala prestiž nejen Orla, ale katolického tábora obecně. Sletový rok končil Orel jako masová organizace se 122.182 členů, kteří byli rozprostřeni od západočeského Chodska po Podkarpatskou Rus.

2. 13. Český Orel mezi dvěma slety 1922 – 1929

Podle nového republikového uspořádání jednotné organizace vznikla také v Čechách 30. srpna 1920 Zemská rada ČSO. Prvního září téhož roku byl v Praze zřízen sekretariát zemské rady. Zemský tajemník br. Klimeš informoval zemský sjezd v Praze 16. května 1921 o existenci 180 jednot v Čechách. Podle principu subsidiarity bylo ponecháno jednotlivým zemským radám, aby samy rozhodly o svém dalším členění na župy a okrsky. Čtyři české župy tehdy rozhodly o tomto územním rozdělení. Středočeská župa Bedřicha Pospíšila se dělila do 6 okrsků. Východočeská

Brynychova župa měla ustálený počet 10 okrsků. Jihočeská župa Jana Valeriána Jirsíka měla 7 a konečně nejméně početná západočeská župa Kozinova měla pouze 4 okrsky.³⁰⁹ Dospělých členů bylo v zemské organizaci tehdy na 11 tisíc, žáků 5 tisíc.

Pražský sekretariát zemské rady v ulici Na Slupi musel být v r. 1922 prostorově rozšířen. Zaujímal od této doby tři kanceláře. Agenda se kromě celozemské personální a hospodářské správy týkala také rozšiřování Orelského věstníku.

V této době můžeme hovořit o prudkém nárůstu počtu členstva. Na plenární schůzi ÚR Orla 9. října 1921 přednesl br. P. František Pospíchal ve své zprávě o členské základně zprávu, hovořící o aktuálním počtu 203 jednot s téměř 20 tisíci členů pouze v Čechách. 11. května 1922 pak br. Pospíchal na schůzi Zastupitelstva ČSO zpravil přítomné o tom, že v Čechách pracuje už 251 jednot.³¹⁰

Předsednictvo ÚR ČSO povolilo 29. listopadu 1921 vydávat českým orlům Orelský věstník, jenž ve čtrnáctidenních intervalech přinášel zprávy o činnosti Orla v Čechách. Oficiálně se stal informačním listem Zemské rady ČSO v Čechách, tedy renomovaným zemským tištěným médiem se akčním rádiem zasahujícím všechny 4 české župy. Věstník začal pod vedením dr. Hynka Davida vycházet od prvního ledna 1922. Další župy vydávaly podle možností také svoje zpravodaje. Vedle pražského věstníku vycházela po dobu první republiky ještě na profesionální spolkové úrovni královéhradecká Orelská stráž, orgán Brynychovy župy. Jihočeši vydávali po omezenou dobu na přelomu 20. a 30. let strojopisně několikastránkový věstník. V podobně improvizované písemné formě se ke svým členům obraceli vedoucí činitelé Kozinovy župy. Časopisem s celostátním dosahem byl Orel vydávaný ÚR ČSO v Brně. Slovenskými orelskými novinami byl Tatranský Orol.

Většinou měl Orel možnost publikovat zprávy v lidoveckém ústředním i krajském tisku, což zejm. orlové v Čechách nezdůrazňovali. Jejich orelské hlídky, pozvánky i články naleznete např. v pražských Lidových listech nebo v plzeňském Českém západu. Pro mládež vycházel na ústředí osvětově-zábavný časopis Květy mládí. Odbornou tělocvičnou revuí pro náčelníky představoval list Tělesná výchova. Časopisy Osvětová práce resp. Orelská osvěta byly periodiky specializujícími se na výchovné otázky, mezi nimiž hrála důležitou roli náboženská edukace. Osvěta

³⁰⁹ Přehledy o počtu a složení ústředních orgánů, o počtu žup, okrsků a jednot a statistiky vývoje členské základny byly pravidelně každým rokem publikovány v orelských ročenkách a kalendářích. Viz. přehled ústředních orgánů Orla a jejich personálního obsazení, počtu žup, okrsků a jednot in: Orelský kalendář 1932, Nakladatelství ČSO Brno 1931, s 61 – 149.

³¹⁰ K 8. říjnu 1921 bylo na Moravě a ve Slezsku 568, na Slovensku pak 178 jednot. Celkem měl ČSO v tu dobu ve všech třech zemských organizacích 949 jednot. K 11. květnu 1922 měla moravskoslezská země 632 a Slovensko 173 jednot, vídeňská župa 7 jednot a také Podkarpatská Rus již měla založené dvě průkopnické jednoty, celkem k tomuto datu měl celostátně ČSO i se

byla proto určena jako metodická pracovní příručka zejm. orelským vzdělavatelům, tj. hlavně katolickým kněžím vykonávajícím duchovní službu v orelském hnutí.

Základní ustanovení a osnova osvětové práce byla ustanovena na říšské konferenci Osvětového sboru Čs. Orla v Brně a konferencemi zemských osvětových sborů. Na každý rok vytyčili vzdělavatelé a další osvětoví pracovníci Orla (knihovníci jednot ad.) nová témata ve třech okruzích: 1. náboženství, 2. osvětě a 3. zábavě. Vzdělavatelé na všech úrovních orelské organizace byli zodpovědní za provedení přijatého programu. Zprávy o vykonání příslušných přednášek měli všichni vzdělavatelé jednot zaslat na sídlo okrsku a odtud putovaly župnímu vzdělavateli, který z nich vytvořil statistický přehled a zaslal jej nejpozději 14 dní konáním zemské osvětové konference zemskému vzdělavateli.

Sjezd české zemské rady Orla konaný v Praze 9. července 1922 informoval o změně zemského vzdělavatele. Dosavadního dr. Koukla nahradil br. František Zelenka, revident zemské politické správy. Pro sjednocení dozoru nad tělocvičnými přípravami na brněnský slet požádalo ústředí českou zemskou radu o obsazení funkce zemského sletového cvičitele, kterým se stal náčelník Kozinovy župy br. Ladislav Korbel, jehož tajemníkem se stal br. Sadil. Jeho role spočívala v inspekčních cestách po župách a jednotách a v kontrolách řádného dodržování norem pro sletová prostná cvičení.

15. ledna 1923 se v pražském hotelu U Zlaté husy uskutečnila IV. zemská konference Orla v Čechách. Zemský tajemník br. Klimeš konstatoval útěšný nárůst počtu místních jednot v posledních letech. Tento pozitivní trend se obrazil ve vzniku 256 nových jednot během posledních tří let. Primát si mezi českými župami v rámci zemské rady udržovala Brynychova župa.

Četnost tělovýchovných akcí nebyla výhradní předností sledovanou ústředními a zemskými orgány. Podle stanov a řádů měl Orel vychovávat svoje členy v katolickém duchu, což předpokládalo působení katolických kněží, duchovní cvičení, katechezi atd. V tomto směru se jevilo účelné působení duchovních v Orlu, kteří vykonávali funkci vzdělavatelů. Za sledované období evidoval zemský vzdělavatel br. Zelenka 268 duchovních cvičení uspořádaných ve 294 jednotách.

Sjezdové volby vynesly opětovně do funkce starosty Zemské rady Orla v Čechách br. Jakuba Filipa a vzdělavatele br. Františka Zelenku. Jednatelem resp. tajemníkem zemské organizace se stal br. Klimeš, náčelníkem mužů br. Josef Sadil a ženskou náčelní ses. Karla Jindrová. V předsednictvu zemské rady dále zasedli bratři Záleský, David a Sobíšek.³¹¹

zahraniční župou vídeňskou 1065 jednot. In: Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948, Rok 1921, o. c. Orel Brno 1992, s. 117 - 120

³¹¹ V průběhu 20. let se struktura vedení české zemské rady příliš neobměňovala, proto zde neuvádím podrobné výčty funkcionářů. Většinou zůstávali ve funkcích ti samí činovníci, maximálně

Členská základna byla během 20. let na vzestupu. Na základě sběru statistických dat hovořil oficiální seznam členské základny o tom, že k 31. 12. 1923 měla organizace celkem 125.924 příslušníků, z čehož na Moravu a Slezsko připadal největší díl 68.951 osob, následovaly Čechy s 29.172 členů a ve srovnatelném počtu 27.801 orlů následovalo Slovensko.³¹² Podkarpatská Rus v přehledu zapracovaná není, neboť v tuto dobu zde nefungovala samostatná orelská organizace, karpatoruští orlové byli započítáni do slovenské skupiny. Vedle kmenového členstva sdružovaného v řádných československých župách a jednotách bylo do orelského bratrstva započítáno také zahraniční členstvo. Jeho hlavní část se soustřeďovala v Orelské župě Vídeňské. Zahraniční počty jsou sledovány odděleně od domácí základny. Statistika uvádí číslo 1000 zahraničních orlů ke konce roku 1923, které zaokrouhleně zvyšuje počet celého československého orelstva na 127.000 osob.³¹³ Během dvou let, od 31. prosince 1921 do 31. prosince 1923, zaznamenal Orel nárůst členstva úhrnem o 59.095 osob.³¹⁴ Na tomto pozitivním stavu pro organizaci měl zásluhu jistě i orelský slet v r. 1922 s mezinárodní účastí a celostátní propagací Orla v československé společnosti. Přestože byl slet organizačně mimořádně složitou akcí, pozvedl výrazně sebevědomí orelstva v samostatném státě. Mohutný tělovýchovný, kulturní a duchovní podnik za následek posílení orelských řad. Na schopnosti naplňovat praktický sportovní program závisela budoucnost spolku jako platné součásti rodiny čs. tělovýchovných organizací. Cvičící mladá generace zde představovala nutnou prioritu. Ve sledovaném období ke konci prosince 1923 zaznamenáváme převahu 79.117 cvičících členů nad 46.817 členů necvičících (tj. činní, přispívající, čestní resp. zakládající). Do mladé generace, tj. mezi žáky – žákyně, dorostence a dorostenky, úhrnem spadalo z celkového počtu cvičících členů 54.932, což tvořilo nadpoloviční většinu cvičícího členstva.³¹⁵ Orelská statistika rozebírá strukturu členské základny podle hledisek věku, pohlaví, zemské příslušnosti a tyto kategorie srovnává.³¹⁶ Nedávný mezinárodní brněnský slet podnítil růst členstva.

docházelo k výměně postů v rámci předsednictva. V takovém případě došlo k výměně pouze prostřednictvím dosavadních členů zemské rady a jejího předsednictva.

³¹² Klimeš, B.: Statistika příslušníků Orla v r. 1923. In: Orelský věstník, Praha 1925, roč. IV., č. 1 – 2, s. 10 - 11

³¹³ Tamtéž, s. 10

³¹⁴ Tamtéž

³¹⁵ Tamtéž, s. 10 – 11

³¹⁶ Tamtéž

Statistika příslušníků Orla v r. 1923³¹⁷

	Čechy	Morava – Slezsko	Slovensko	Celkem
Žáci	4577	10.617	2882	18.076
Žákyně	4914	11.078	2800	18.792
Dorostenci	1787	5162	1998	8947
Dorostenky	1939	5252	1926	9117
Cvičící členové	3343	7660	2483	13.486
Cvičící členky	2738	6088	1873	10.699
Cvičící celkem	19.298	45.857	13.962	79.117
Činní členové	1761	4364	5095	11.220
Činné členky	1035	2877	3698	7610
Přispívající členové	3175	7869	3185	14.229
Přispívající členky	3315	7254	1861	12.430
Čestní a zakládající členové	588	730	-	1318
Necvičící celkem	9874	23.094	13.839	46.817
Stav k 31.12.1923	29.172	68.951	27.801	125.924
Stav k 31.12.1922	27.989	67.619	25.628	121.236
Stav k 31.12.1921	15.382	41.802	9645	66.829

Rostoucí trend dosvědčuje V. zemská konference českého Orla konaná v pražském Obecním domě 25. května 1924. Z úst zemského tajemníka Klimeše se delegáti dozvěděli o tom, že počet jednot v zemské organizaci vzrostl na 306 a 14 odborů. Místo proponovaného českého zemského sletu se v r. 1924 uskutečnil pouze župní slet Brynychovy župy. Pražský Orel pořádal v tomto roce závody,³¹⁸ středočeská Pospíšilova župa dva roky na to, 20. června 1926, zorganizovala v Kolíně svůj III. župní slet.

Místo sletu bylo vybráno kvůli místní silné orelské organizaci, jejíž kořeny sahaly před první světovou válku. Po ní však zbylo z původního spolku jen torzo a bylo proto třeba celý podnik postavit od základů. V širokém okolí převažoval Sokol. Kolínští orlové neměli žádnou blízkou

³¹⁷ Tamtéž, s. 10

³¹⁸ Pospíšilova župa konala např. 14. září 1924 v Praze zemské atletické závody. II. ženské závody Pospíšilovy župy, za mizivé účasti 26 sester, se pořádaly 26. října téhož roku v Praze na Strahově.

jednotu, o kterou by se mohli opřít. Byli odkázáni výhradně na svépomoc a vzájemnou solidaritu. Bratři F. Dvořák E. Růžička, dr. J. Kulač, K. Svoboda, R. Navrátil a další založili 23. září 1920 Jednotu Čs. Orla v Kolíně. Valná schůze jednoty, tj. zakládající schůze kolínského Orla, 30. října 1920 zvolila výbor jednoty v čele s br. Dvořákem. Proti založení orelské jednoty se důrazně ozvali sokolové, jejichž probuzená protináboženská kritika spojená s útoky na Orla zapříčinila pohoršení a odchod některých sokolů a jejich následný přestup do nové orelské jednoty. Kolínský Orel sílil a nové jednoty samostatného VII. kolínského okrsku vznikaly v blízkém okolí: např. ve Velimi nebo v Českém Brodě. Družstvo pro postavení katolického domu zakoupilo spolkový dům s dostatečně velkým sálem, kde Orel začal cvičit nářadové cviky, cvičil sborový zpěv, pod vedením br. Wintra se zformoval hudební kroužek a z iniciativy bratrů Straky, Majora, Navrátila, Čapka a sestry Kopecké se slibně rozvíjelo i ochotnické divadlo. Kvalitní technický sbor zabezpečil bezvadné provádění cviků, s nimiž Kolínští úspěšně reprezentovali na tělovýchovných zájezdech a sletech. Orelská účast na mši sv., procesích, sv. misiích byla samozřejmostí. Na praporu jednoty byl zobrazen sv. Václav na koni od M. Alše a hlavní kolínský chrám sv. Bartoloměje.³¹⁹

Celkově byla orelská organizace po mezinárodním orelském sletu v r. 1922 hmotně i finančně vyčerpaná, což se odrazila zejm. na nižší četnosti velkých sportovních podniků. Župy preferovaly menší, svépomocné akce jednot, nanejvýš žup.

Sdružení provozovalo svoji činnost podle jednotného programu. Z toho, co orlové činili v Čechách, můžeme odvodit náplň jejich moravských, slovenských i karpatoruských bratří. Ačkoliv nelze pominout akce celostátního dosahu, na nichž participovaly všechny zemské rady, těžiště mého zájmu jsou orelské Čechy. Odtud se odvíjí dál postup mého bádání. Na českou aktivitu se soustředím přednostně.

V orelském prostředí nešlo vždy jen o fyzické výkony. Závodů pořádali orlové i ve vědomostních disciplínách týkajících se Orla. Příkladem takové soutěže, jejímž cílem bylo prověřit znalosti orelského programu a historie, byly osvětové závody, které 22. června 1924 uspořádal v Praze Zemský osvětový sbor ČSO v Čechách. Závodu se zúčastnilo 16 mužů a stejný počet žen.

Celostátní IV. sjezd Orla v Brně 17. října 1926 odhalil naplno propast mezi orelským centrem v Brně a slovenskou zemskou radou. Zdálo se, že jednota obou organizací začíná být stále formálnější. Dokonce účast slovenských žup budila dojem, jako by Slováci ignorovaly nejvyšší orgán vlastní organizace. Z 9 slovenských žup se dostavili pouze delegáti ze dvou žup. Poté, co slovenští katolíci ze Slovenské ľudové strany opustili v r. 1921 společný parlamentní klub, který do té doby sdíleli s ČSL, bylo možné očekávat, že podobné rozdělení nastane šablonovitě také mezi

³¹⁹ Nepodepsáno: Kolínské orelstvo. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 3, s. 45 – 46

slovenskými a českými orly. Zvláště když starostou ČSO byl Msgre. Šrámek, který měl v Andreji Hlinkovi, výrazné osobě slovenského Orla, svého politického protivníka.

Slováci na sjezdu obhajovali důležitost autonomie zemských orelských rad, jež interpretovali jako záštitu před pronikáním šrámkovců do struktury slovenského Orla. Stále slábnoucí vazba na brněnské a celostátní ústředí vůbec se zřetelně demonstrovala v platební disciplíně. Čeští a moravskoslezští orlové totiž odváděli své členské příspěvky na brněnské ústředí. Slovenské župy naopak platili členské příspěvky Zemské radě slovenského Orla, která si je ponechávala. V důsledku mohlo Brno takové jednání označit za flagrantní porušení stanov a neplacení příspěvků. Šrámkovi však šlo o zachování jednoty orelského hnutí, navzdory politickému rozdělení českých a slovenských katolíků, jež ještě více zdůrazňovala Šrámkova slovenská krajská organizace ČSL na Slovensku vedená dr. Martinem Mičurou, jež působila jako nevídaný host ve slovenském katolickém politickém prostředí, jež si monopolně nárokovala Slovenská ľudová strana.

Záměrně nekoordinovaný postup Slováků byl neklamným znamením, že slovenský Orel se stává autonomní součástí své celostátní zakladatelské organizace. V r. 1926 např. slovenští orlové vyjeli samostatně do USA, kde mezi členy Katolického Sokola slovenského provedli zcela přednáškové turné. Celý podnik proběhl bez jakékoliv konzultace a koordinace s ÚR ČSO. Jen pro srovnání, Šrámkovo vedení ČSO udržovalo také s českým Katolickým Sokolem v USA korespondenční styky a na velké sletové akce byli krajané vždy zváni do staré vlasti. Také ÚR ČSO vyslala svého vzdělavatele, sice br. prof. Jana Mádlu z Prahy, přes oceán, aby americkým krajanům metodicky a technicky vypomohl v jejich tělovýchovné katolické sokolské jednotě.

Těmito nezávislými akcemi a postupným ignorováním brněnského ústředí se slovenský Orel pozvolna vyděloval z celostátní organizace. Pojem Slovenský Orol získával stále formálnější podobu, ačkoliv šlo jen o obrazné pojmenování, neboť i na Slovensku se orelská organizace nazývala Československý Orel. Češi i Slováci začali vnímat Československého Orla a slovenského Orla jako dva rozdílné sociální organismy spojené jedněmi kořeny. Stále více se začalo rozlišovat a nebylo v silách šrámkovského vedení vývoj zvrátit. Slovenský Orol se brzo ujal jako samostatná organizace, vedle níž existovaly šrámkovské jednoty Orla na Slovensku věrné brněnskému vedení, čímž byla dokonána organizační schizofrenie, jež povstala z politického rozpolcení katolického tábora v ČSR. V roce 1933 došlo k reorganizaci ČSO na Slovensku. Po schválení stanov státními orgány byly koncem roku 1933 ustaveny župy ČSO na Slovensku. Přes český původ zůstal Orel organizací mezi slovenskými katolíky obecně přijímanou, zdomácněl a pro nacionalisticky uvažující katolické Slováky vyjadřoval slovenskost.

Je pravdou, že pro české župy byl národnostně podbarvený konflikt mezi českými a slovenskými orly vzdálenou realitou. Dozvídali se o něm z orelského tisku, někteří se během Pribinových slavností včetně orelského veřejného cvičení v Nitře roku 1933 stali svědky autonomistických vystoupení Slováků s protičeským tónem. Unitárnost organizace byla pro české župy samozřejmostí i nutností, spolu s moravskými a slezskými župami byly silnější početně i materiálně. Protičechoslovakistické výstupy Slováků vnímaly přirozeně s nechutí, nicméně v českém zemském věstníku resp. posléze v župním středočeském zpravodaji je věnována větší pozornost konfliktům českého orelstva se sokoly, případně překonávání každodenních potíží se získáváním kapacit na cvičení apod. Vysoká politika byla pro ně příliš abstraktní a zatěžovala by je v ustavičné starosti o praktické fungování organizace. Vnitřní spolkové rozepře přenechávali pro jednání centrálních orgánů, zejm. ústřední rady a předsednictva.

Reálným problémem bylo prosazování Orla v českých městech a vesnicích. Etablování katolického spolku s mocnými konkurenty - to byla žitá realita, kdy se orlové utkávali v ulicích s nepřátelskými či nechápavými reakcemi, jako tomu bylo např. během veřejného okrskového cvičení v Čáslavi v květnu 1922, které se úspěšně zdařilo navzdory administrativním překážkám kladeným městskou radou a nepřátelské propagandě agrárníků, volnomyšlenkářů a živnostenské strany. Zástupci zmíněných subjektů na vylepených plakátech vyzývali „husitské Čáslaváky“, aby se na orelský průvod neřvali ani z oken a na důkaz protestu zatemnili okna svých bytů, kudy průvod půjde. Orlové se však nenechali odradit a své tělocvičné okrskové vystoupení začali jako obvykle veřejným pochodem se dvěma dechovými hudbami. Městem šlo v ukázněných řadách 640 krojovaných cvičících členů Orla, k nimž se přidalo na 2000 dalších sympatizujících či zvědavých občanů. Své cviky provedlo 148 žákyň, 162 žáků, 42 dorostenců, 56 dorostenek, 106 žen a 128 mužů zvláště v jednotlivých kategoriích na zdejším armádním cvičišti. Orlové sklidili potlesk za své výkony a lidé provázeli jejich závěrečný průvod k městské radnici, kde byl za nadšeného provolávání orelského pozdravu Zdař Bůh! oznámen konec sletu.³²⁰ Úsilí zmařit orelský podnik bylo v tomto případě marné. Čáslavský slet byl příklad za ostatní obdobné podniky, které se odehrávaly za šablonovitě stejných či podobných okolností na jiných místech Čech, kde se protiorelská opozice sešikovala ke vzdoru. Nechat orelský průvod bez poznámky, protiakce, kritiky, by si pořádající strana mohla vysvětlovat jako známku slabosti pokrokového tábora. Mlčení o nepříteli, způsob boje z moderní doby, tehdy ještě nebyl praktikován. Konfrontace lidového katolického tábora a pokrokového tábora se dostavovala v různé intenzitě takřka vždy.

³²⁰ Zprávy z V. a VII. okrsku župy Pospíšilovy: Nepodepsáno a okrskové cvičení nedatováno: Veřejné cvičení okrskové v Čáslavi. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 11, s. 110

Aktivní a početné jednoty a okrsky Pospíšilovy župy se také mimo Prahu dokázaly prezentovat. Jedno z výrazných župních center vyrostlo již v r. 1913 a po obnově znovu r. 1920 v Roudnici nad Labem.

Zakladatelem a duchovním rádcem roudnické jednoty byl zdejší probošt a čestný občan města Václav Kotrch. Přišel na svět 19. září 1860 v Jiníně u Strakonice. V Českých Budějovicích na něj mocně zapůsobil vlastenecký biskup Jan Valerián Jirsík. Po budějovických resp. píseckých gymnaziálních studiích a následném absolvování pražského bohosloví byl v Praze 15. července 1884 vysvěcen na kněze. Po prvních působištích v německých severočeských místech, Šmídeberku a Seifech u Jáchymova se r. 1886 stal kaplanem v Roudnici n. Labem. Po 13leté ve funkci roudnického faráře prožil tři roky jako farář v Nechvalticích u Sedlčan. Jeho srdce ho táhlo zpět do Roudnice s jejími milovanými církevními pamětihodnostmi a historií. Na svou žádost dosáhl 18. září 1902 důstojenství roudnického probošta, v němž vytrval plných 45 let až do své smrti v r. 1947. Svědomitě se staral o proboštský kostel i památné kaple, jež nechával opravovat. Podílel se také na opravě kaple sv. Jiří na nedalekém Řípu, jemuž věnoval svou knihu Říp, jeho památnost a vyhlídka, vydanou r. 1898. Ve farnosti konal po 50 let každoroční exercicie. Pro jeho zásluhy o město byl jmenován jeho čestným občanem. Zesnul 24. ledna 1947. Jeho pohřeb byl obřím shromážděním představitelů církve, veřejného života, spolků i občanstva.

Osoba probošta Kotrcha hraje důležitou roli v orlém hnutí. V r. 1913 totiž založil a vedl první roudnickou jednotu katolického Orla. Spolek určený pro tělovýchovu v křesťanském duchu zakládal v tomto městě – jako na mnoha jiných místech naší vlasti – katolický kněz, který požíval značné vážnosti. Kněz v popředí tělocvičné jednoty může být z dnešního hlediska netradiční jev. Spíše bychom přirozenou kněžskou roli spatřovali v oblasti duchovních spolků, např. eucharistických, mariánských družin apod. Faktem je, že kněží se často ujímali funkcí příslušejících spíše laikům, ať v politických stranách nebo ve spolkovém životě. Nesporná výhoda celibátu a veřejný charakter kněžského úřadu jim skýtaly možnost aktivního zapojení ve spolkové sféře, pokud nebyla na újmu jejich prvořadé kněžské službě.

Zakládající valná hromada tělocvičného odboru Orla v Roudnici n. Labem se konala 16. listopadu 1913. Odbor byl konstituován v rámci Svatojosefské jednoty. První cvičící skupinu tvořilo 7 – 12 členů. K tělovýchově užívali někdejší kapitulní síň proboštsví, kterou na své náklady přestavěl na tělocvičnu roudnický probošt P. Václav Kotrch, první starosta roudnického Orla a jeho duchovní rádcem. Vybavení orlovny tvořila bradla, činky, můstek a další nářadí. I zde si orlové museli projít protivenstvím, když jim pokroková mládež během cvičení házela do oken tělocvičny kameny, špinila vstupní dveře blátem a pokřikovala nadávky. Leč na roudnické otužilé orly neplatilo násilí,

zastařování, posměch ani slovní hrubost pokrokářů. Během první světové války byl spolkový život utlumen, na frontu byli odvedeni cvičitel, vedoucí i řadoví činovníci Orla, bratři Brožovský, Rula, Šenfeld a další. I v této době udržovala tělocvik žákovská orelská skupina. V samostatné republice se obnovila i roudnická jednota na valné hromadě r. 1920, za účasti br. Klimeše z Pospíšilovy župy z Prahy, který objasnil smysl orelské práce a jeho ideu a vyzval přítomné k založení samostatné jednoty, což bylo na téže schůzi provedeno. Hlavními organizátory orelského života ve městě byli dnes již neznámá jména bratří Hanáka a Vaněčka a sestry Valentinové, cvičitelky žákyň a dorostenek, či náčelníka mužů bratra Josefa Soukupa. Protináboženská kampaň v začátcích čs. samostatnosti orly nezvklala, naopak i tábor pokrokářských odpůrců uznal vytrvalost a neohroženost Orla, jež mu vynesla růst a zájem katolíků.

Město se stalo centrem orelského hnutí na Podřipsku. 19. března 1922 zde byl proto ustaven X. okrsek Pospíšilovy orelské župy, administrovaný převážně roudnickými orly. První manifestace krojovaných orlů se uskutečnila 3. června 1922, kdy zdejší orelstvo s hudbou pochodovalo od kláštera přes náměstí k nádraží, odkud členové ve zvláštním vlaku odcestovali na župní slet do Příbrami, který byl generální zkouškou pro říšský, tedy celostátní orelský slet konaný v srpnu 1922 v Brně. Tohoto legendárního sletu se s nadšením zúčastnilo 56 krojovaných roudnických orlů. Ve svých krojích veřejně manifestovali svou příslušnost k Čs. Orlu. Byli k vidění během božitélových procesí a jiných náboženských slavností.

Bratři a sestry úspěšně realizovali orelský den 23. května 1926 v Roudnici n. Labem, sídle X. okrsku, spádového pro vnitrozemskou jednotu Mělník a severočeské hraničářské jednoty Litoměřice, Most, Děčín-Podmokly, Račice, Teplice-Šanov a Třebenice. Na slavnosti se shromáždil významný počet 500 orlů, z čehož 350 ve spolkových stejnokrojích. Průběh dne byl standardní pro podniky tohoto druhu, ve hierarchickém sledu složek duchovní, kulturní a tělovýchovné. Po dopoledních bohoslužbách následoval výstup na nedaleký Říp a exkurze roudnických historických památek. Odpoledne 312 orlů předvedlo veřejné cvičení. Slavnostní řeč držel župní starosta br. dr. Hynek David.³²¹ Z Prahy přijel zvláštní vlak, jenž s sebou přivezl rovněž krojovanou orelskou dechovou hudbu br. B. Rabana. Zdařilá akce přinesla jak morální a duchovní zisk, tak také posílila pokladnu jednoty o příjem z prodeje jubilejních odznaků a upomínkových předmětů. První okrskové cvičení v roce 1926 bylo do té doby nejdůležitějším veřejným počinem roudnického orelstva, kdy se Roudnice doslova zamodrala orelskými kroji. Dalšími aktivitami jednoty byly akademie, divadelní představení nebo společenské večery, přednášky, výlety a vycházky, pořádané buď samostatně nebo ve spolupráci s dalšími katolickými spolky.

Ochablost počátku 30. let překonávali obětaví funkcionáři: starosta jednoty br.Vodička, náčelní ses. Jirglová a vzdělavatel br. Nikodým. Mezi 15. – 17. květnem 1937 se za značné účasti cvičících členů i diváků uskutečnilo ve městě druhé veřejné cvičení X. okrsku, jež bylo spojeno se sjezdem katolického lidu. Za nacistické okupace a zákazu Orla r. 1941 byl spolkový majetek zabaven. Poválečnou obnovu roudnického Orla r. 1946 provázely těžkosti. Z tohoto období jsou k dispozici jen útržkovité informace, podle nichž se centrem obnovy stalo probošství, kde stále působil otec zakladatel P. Kotrch. Problémy s nedostatkem peněz a sportovního náradí, stejně jako úmrtí některých aktivních členů za války nebo jejich odstěhování z města měly za následek, že se již nepodařilo spolkový život jednoty navrátit do předválečných poměrů. V roce 1948 komunistický režim jednotu definitivně zlikvidoval.³²²

Úspěšný slet uskutečnil v r. 1926 také II. okrsek Pospíšilovy župy v osamoceně orelské baště v Novém Strašecí v rakovnickém okrese, poznamenaném výrazně odpadlickým hnutím po r. 1918. Právě do tohoto středočeského města v neděli 30. května 1926 směřovalo 420 příslušníků katolického Orla, aby v této spolkově hraniční jednotě morálně podpořili své bratry a prezentovali se jako akceschopná organizace. Hraniční charakter jednoty byl dán faktem, že západně a severozápadně odtud nemáme zprávy o existenci Orla, kromě později vzniklé, avšak nevýrazné jednoty v Kralovicích u Plzně.

Členové jednot II. okrsku se ráno shromáždili na novostrašeckém nádraží, odkud v trojstupech, s prapory, se zpěvem orelského pochodu a s hudbou hudebního odboru jednoty ČSO v Praze na Žižkově pod vedením dirigenta, nezdolného orelského muzikanta br. B. Rabana vyšli na manifestační pochod městem. Pořadatelé očekávali nepřátelské reakce, neboť rakovnický kraj byl silně postižen odpadovým protikatolickým hnutím. Průvod však vzbudil spíše zájem a zvědavost občanů, kteří jej sledovali vykloněni z oken i v zástupech na ulicích, nepadly žádné urážky ani nezazněl posměch. Průvod stanul před branami kostela, v němž pro orly sloužil mši sv. vldp. převor benediktinského kláštera v Praze-Břevnově P. Augustin Jannal. Po bohoslužbě využili orlové volný čas k tělocvičné přípravě. Odpoledne se orlové odebrali – opět veřejným pochodem – na cvičiště, kde orlové předvedli standardní sestavy prostných, přičemž se střídaly skupiny kolem 50 – 70 členů. Dvě družstva cvičila na hrazdě a bradlech, družstvo novostrašeckých orelských žen v národních krojích vystoupilo s rytmickým programem. Mezi přítomnými byli župní starosta br. dr. H. David a

³²¹ Nepodepsáno: Orelský den v Roudnici. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 11, s. 172

³²² Převážnou část zpráv o Jednotě Čs. Orla v Roudnici n. L. a o osobnosti probošta Kotrcha jsem získal díky soukromému badateli Filipu Uzlovi z Roudnice n. L., který informace čerpal od pamětníků a z fondu Československý Orel v roudnickém archivu. Článek k dějinám roudnického Orla viz.: Uzel, F.: Roudnický Orel vznikl před 100 lety. In: Litoměřický deník, 25. října 2013, s. 7

zemský vzdělavatel přisedící zemského výboru br. F. Zelenka. V 18 hodin bylo okrskové cvičení zakončeno.³²³

Novostrašecká jednota patřila k aktivním místním organizacím středočeské župy. Vlastní orlovnou disponovala od roku 1925. V neděli 27. září 1925 po mši sv. byla v 11:00 hod. orlovna posvěcena a hned ve 14:30 hod. toho dne zde se k počtě sv. Václava konala svatováclavská akademie s kulturně-osvětovým i tělovýchovným programem³²⁴ a v 19:00 hod. se orlové bavili na taneční zábavě.

Ve stejném období svolali veřejné okrskové cvičení orlové z jednoty Uhlířské Janovice v VII. okrsku, přesně na druhé straně Pospíšilovy župy než se nacházelo Nové Strašecí. V Uhlířských Janovicích vznikla jednota teprve v říjnu 1925 a proponované cvičení s obligátním programem duchovně-kulturním se konalo v dosud mladé jednotě 25. července 1926. Bratři pracovali po denním zaměstnání do pozdních večerních hodin na úpravě cvičiště, sestry a místní paní, které přiložily ruku k dílu, zajišťovaly občerstvení pro domácí i hosty.

V den konání v 8 hodin ráno přijeli autem jako první bratři a sestry z jednoty Kutná Hora a po nich orlové z Velimi. Členové těchto třech jednot okrsku se s kapelou přemístili na nádraží k uvítání hostů. Podpořit průkopnický podnik, první veřejné cvičení jednoty, přijeli bratři z Říčan, Kostelní Lhoty a pražské vinohradské jednoty. Zde se sešikovalo celkem 226 orlů a orlic v kroji a s praporem do chrámu, v němž všichni slyšeli mši sv. slouženou uhlířskojanovickým br. vzdělavatelem. Další průběh byl standardní: po bohoslužbě zkoušky cvičenců až do poledne, tělovýchovný odpolední program začal pochodem orlů a hostů z města i okolních vesnic a osad do velké zahrady. 212 cvičenců zde za mírného deště nastoupilo ke cvičení. K výkonu je povzbudil župní starosta br. H. David. Program byl splněn podle plánu. Jen kolínské družstvo vynechalo župní prostná, zato předvedlo cviky na hrazdě a bradlech, kolínské dorostenky a velimští žáci cvičení s tyčemi. Také nejmenší členové, malá děvčátka-začky vystoupily pod vedením místní ses. náčelní s hrou s panenkami. Okrskový slet, jehož se zúčastnily všechny čtyři jednoty okrsku, se vydařil díky péči všech zúčastněných. Masový podnik zjednal Orlu ve městě respekt. Každá taková akce měla pro pořadatele vůbec charakter emancipační.³²⁵

³²³ -c.: Nové Strašecí. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 11, s. 172

³²⁴ Z programu akademie: přednáška o svatováclavské myšlence, cvičení žactva a dorostu jednoty, valašské písně, Tři doby země české, symbolická cvičení aj. Viz. pozvánka na slavnost otevření orlovny a spolkového domu v Novém Strašecí. In: SOA Rakovník, fond Jednota Československého Orla Nové Strašecí 1925 – 1948 (1949).

³²⁵ Nepodepsáno: VII. okrsek pořádal veřejné cvičení /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 236

Spory katolického i pokrokového tábora se také ventilovaly skrze školu, kde pod demokratickým příkrovem probíhal boj o výchovu dítěte. Jedním takovým střetem, jehož se Orel účastnil a jenž se orelského hnutí přímo týkal, byl zásah pokrokového učitelstva proti účasti školní mládeže v Orlu z prosince 1922 v Libáni, kde fungovala orelská jednota ve svazku Brynychovy župy.

Ministerstvo vnitra ve schválených orelských stanovách dovozovalo Orlu provozovat tělovýchovu pro školní děti a mládež, ministerstvo školství podporovalo žákovské cvičební hodiny konané na půdě tělovýchovných organizací. Orelská školní mládež cvičila tehdy běžně ve více než 1000 jednotách. Na 6500 orelských dětí předvedlo v r. 1922 cviky na říšském sletu orelstva v Brně. Přes tyto skutečnosti vydala 5. prosince 1922 učitelská konference v Libáni usnesení, jímž zakázala školní mládeži cvičit v Orlu. Na vydání uvedeného usnesení a jeho realizaci měl značný podíl starosta místního Sokola, učitel měšťanské školy bezvěrec Fejfar. Po jeho zveřejnění 12. prosince přestaly skutečně orelské děti zejm. z měšťanské školy ze strachu před postihem do cvičení docházet. Zákaz však neměl dlouhého trvání. Proti opatření se totiž obratem ohradila rada orelské jednoty v Libáni a již 15. prosince vešel ve známost nový oběžník, který předchozí zákaz odvolal a žákovské cvičení v Orlu znovu povolil. Řevnivost a nesmiřitelnost se propojovaly s absurditou, kdy se pokládali za smrtelné nepřátele příslušníci téhož národa. Situace připomínala Kocourkov tím, když se ukázalo, že pokrokářští učitelé se při svém původním schváleném zákazu odvolávali na neexistující výnos zemské školní rady, který si sami pro zamýšlený cíl zkonstruovali a školní radě podvrhli.³²⁶ Podobné manipulace a útoky na různých úrovních se dostavovaly průběžně během první republiky a nutily orly k neustálé bdělosti.³²⁷

Běžné konkurenční boje mezi pokrokovým a lidovým katolickým táborem se odehrávaly na úrovni městský a školních rad a jiných institucí té doby. Podobnou zkouškou, kterou orlové interpretovali jako ekonomickou šikanu, prošla mladoboleslavská orelská jednota v r. 1926. Příslušníci Orla konali cvičení v tělocvičně dívčí školy. Školní rada složená většinou z pokrokového liberálního učitelstva se rozhodla, že zatíží orelské nájemce novým břemenem, poplatkem ve výši 1000,- Kč za roční opotřebení cvičebního nářadí tělocvičny. Doposud platila jednota měsíčně běžné nájemní náklady ve výši 40,- Kč za svícení v tělocvičně a na chodbě a 40,- Kč za úklid. Za 10

³²⁶ Nepodepsáno: Rubrika Různé. Neslýchaný čin učitelstva v Libáni. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč II., č. 1, s. 8

³²⁷ Zemská školní rada v Praze zapovídala účast školní mládeže na politických manifestacích a překrývání tělovýchovy mládeže s její činností v politických stranách. Zjištěný přestupek mohla postihnout zákazem cvičení dětí v jednotách. Podmínkou pro povolení cvičení školních dětí v tělovýchovných jednotách bylo zpravidla oznámení podané dotyčnou jednotou školní správě v místě. Podrobněji viz. Mencl, J.: Spolkový rádce. Školní žactvo v Orlu. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 8 – 9, s. 66 – 68

měsíců tak škole odvedla 800,- Kč. Tyto náklady zvýšené o 1000,- Kč neúměrně zatížily orelský rozpočet. Orlové svůj stav kriticky srovnali se situací v nedaleké Dubé, kde si v témže čase sokolové pronajali od tamní německé školní rady tělocvičnu za měsíční nájemné 50,- Kč za otop i světlo. Navíc dubská tělocvična byla vybavena nářadově mnohem lépe než popisovaná tělocvična v Mladé Boleslavi. Na tento nepoměr v nájmu orlové upozornili s tím, že jde o součást soustředěného protiorelského boje pokrokového tábora.³²⁸

Orelská organizace se nevyhnula ani disciplinárním zásahům ve vlastních řadách. Byť v malém množství, přesto docházelo k vylučování členů pro nekázeň nebo k rušení jednot. Ústřední rada ČSO se na své schůzi 27. září 1922 usnesla na základě § 4 stanov zrušit orelskou jednotu v Pardubicích, jejíž stanovy byly úředně schváleny 9. října 1920. Říšské vedení přistoupilo ke krajnímu kroku zrušení dotčené východočeské jednoty pro její nekázeň a nerespektování rozhodnutí vyšších složek ČSO. Usnesením ústřední rady byla jednota Pardubice vyřazena ze svazku Československého Orla. Šlo evidentně o krajní nouzi, kdy bylo třeba vyměnit stávající vedení novým. Všechny legitimace pozbyly platnosti a proti rozhodnutí ústřední rady nebylo možné se odvolat. Jak se ukázalo, zrušení jednoty bylo pouze přechodným opatřením, neboť ústřední rada oznámila paralelně se zrušením jednoty její opětné brzké založení s tím, že zájemci o pokračování spolkové činnosti se mohli hlásit kontaktní osobě, br. tajemníkovi Hořčíčkovi bytem Masarykova 128, Pardubice.³²⁹

Rušení jednot a vylučování členů upravoval § 4 Stanov Orla. Jedna z kompetencí, již byla vybavena Ústřední rada ČSO, nejširší ústřední orgán Orla, bylo rušení místních jednot pro nerespektování rozhodnutí vyšších organizačních celků a závažné porušení stanov. Proti usnesení ústřední rady rušícím jednotu neexistoval opravný prostředek. Naopak vyloučení fyzické osoby bylo složitější a jednotlivec se mohl odvolat. Rada jednoty mohla svého člena vyloučit např. za neplacení členských příspěvků nebo za dvojí členství v Orlu a Sokole, ale ten přestal být členem až po schválení tohoto aktu předsednictvem ústřední rady.³³⁰ Proti ní se mohl člen odvolat k čestnému a smírčímu soudu. Každé vyloučení muselo být písemně zaprotokolováno a postoupeno příslušné zemské radě Orla, která věc postoupila ústřední radě. Na zvlášť těžká provinění proti orelským zásadám pamatoval Disciplinární řád Orla, VI. odstavec Řádů ČSO, jenž umožňoval zemské radě

³²⁸ Nepodepsáno: Jednota v Ml. Boleslavi je trnem v oku několika pánů /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 61

³²⁹ Nepodepsáno: Organizační ruch ze Zemské rady Orla Čsl. v Čechách. Zrušení jednoty Orla čs. v Pardubicích. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 24, s. 236

³³⁰ Tak byli schválením předsednictva ústřední rady z 30. dubna 1923 vyloučeni T. Anderle z jednoty Kamenný Újezd (župa Jirsíkova) a J. Bezděk z jednoty Třebešev (župa Brynychova). Viz. Nepodepsáno: Vyloučení z Orla. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 10, s.

předložit návrh na vyloučení provinilce z domovské jednoty, jakož i všech jednot ČSO v republice. Z důvodů prevence, aby se ostatní jednoty vyvarovaly přijetí definitivně vyloučených osob, byla takováto rozhodnutí s konkrétními jmény publikována v Orelském věstníku. Tento sebeobraný mechanismus byl využíván v krajních případech, není zdokumentován případ, že by vyloučení bylo zneužito k odstranění nepohodlných osob či podobných zneužití.³³¹

Jednou z akcí mimořádného významu vzhledem k relativně nedávné minulosti bylo r. 1923 svěcení praporu orelské jednoty Praha 1, na němž byla znázorněna socha Panny Marie Vítězné – Immaculaty, stržená davem na Staroměstském náměstí 3. listopadu 1918. Mariánský obraz s vedutou týnského chrámu byl doprovázen devizou Pohanu Tvou odčiniti chceme. Tímto skutkem dali orlové najevo, že stejně jako v r. 1918, i po pěti letech rozhodně odsuzují tehdejší barbarský čin a zneuctění Panny Marie, jež je Královnou míru. Svěcení předcházela slavnostní akademie na pražské Plodinové burze 11. srpna 1923. V neděli následujícího dne vyšel průvod orelstva od domu Jednoty katolických tovaryšů, staršího bratra Orla, na Anenském náměstí k chrámu Matky Boží před Týnem, kde byla sloužena mše sv. Zde, v těsné blízkosti původně stojícího mariánského sloupu, křížovnický velmistr Josef Vlasák prapor posvětil. Po tomto slavnostním aktu, kterým si orlové dali závazek obnovit sloup na jeho původním místě, se konala odpolední zahradní slavnost v restauraci Občanská plovárna pod Letnou. Dvoudenní slavnost byla skončena již odpočinkovým rekreačním způsobem.³³² V okresech středočeské župy rostly nové jednoty a přípravné odbory budoucích jednot. V r. 1931 to byly jednoty Modřany (I. okrsek), Bystřice u Benešova (VI. okrsek) a Kročehlavy u Kladna (II. okrsek); a dále odbory Podmokly (náležející jednotě Litoměřice, X. okrsek) a Chomutov (při jednotě Most, X. okrsek).

V Čechách 20. let probíhala orelská tělocvičná, duchovní i další činnost pravidelně, aktivita se odvíjela podle plánu vytyčeného orelskými říšskými (celostátními), zemskými i župními orgány a osvojeného jednotami. Samozřejmě, že prvotní sportovní náplň si stanovovaly jednoty samy podle svých možností a zájmů. Bylo třeba neustále obnovovat dovednosti cvičitelů a udržovat orelské vědomí a pocit jednoty hnutí. Tyto nezbytné úlohy uvnitř sdružení vykonávaly pověřené odborné útvary, technické a osvětové sbory na všech úrovních orelské organizační struktury. Technické sbory měly na starost řádnou výchovu cvičitelů, dbaly na řádné osvojení cviků, pořádání tělocvičných školení. V jejich referátu byla všechna příbuzná tělocvičně-metodická témata. Do kompetence osvětových sborů spadala vzdělávací činnost dalších netělovýchovných oblastí, ačkoliv

³³¹ Nepodepsáno: Organizační ruch ze Zemské rady Orla Čsl. v Čechách. Vylučování členstva z jednot. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 24, s. 236

³³² Nepodepsáno: Ku svěcení praporu jednoty Praha I. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 15, s. 231 - 232

i zde existoval prostor pro tělovýchovnou edukaci. Orlové neměli zaostávat v historických, současných společenských, politických ani obecně duchovních znalostech. Pro plné orelství nestačilo jen sportovat. I závodníci se museli podle příruček naučit reagovat na námítky proti náboženství, umět objasnit smysl existence Orla, s přehledem se vyjadřovat k historickým tématům, ale také mít dobrou znalost o praktických hospodářských otázkách zejm. ve vztahu k ekonomii Orla (správa orloven etc.). Rozpracovaná témata ke studiu i přednáškám předkládalo ústředí prvořadě vzdělavatelům, cvičitelům a dalším ideovým pracovníkům jednot a žup zejm. prostřednictvím odborného periodika Orelská osvěta.

Osvětové kurzy iniciovaly v Čechách ústřední zemské orgány: zemský vzdělavatel a zemská rada. Pro verifikaci znalostí se postupovalo v obdobném metodickém duchu jako při tělovýchově, tj. pomocí soutěží, závodů. Vedení zemského osvětového sboru vyhlásilo na 9. dubna 1926 konání osvětové závody do Prahy. Ze 130 jednot přihlásilo 70 jednot své členy do soutěže. Těmto prestižním závodům, de facto maturitě vyšších osvětových činovníků přikládalo zemské vedení velkou důležitost. Vedl je zemský vzdělavatel br. Zelenka, hlavním examinátorem byl štábní kapitán br. Koubal. Ve výboru závodu seděli zemský starosta br. Filip a místostarosta br. Klimeš. Metodickou pomůckou byly orelské příručky Zemského osvětového sboru č. 1 – 3, které vydala zemská rada. Závodníci podali vynikající výkony a osvědčili se jako vhodné osvětové pracovníky jednot, jež je vyslaly. V březnu 1927 uspořádal Zemský technický sbor ČSO v Čechách zemskou cvičitelskou školu pro začátečníky. Jednalo se o desetidenní vzdělávací kurs v Praze. Sbor své výstupy publikoval, konkrétně v tomto roce začal vydávat Sbírkou tělocvičných pódiových vystoupení.

S obdobným zájmem se setkávaly osvětové soutěže i v jiných župách. Někdy zájem o tento druh závodů předčil oblibu tělovýchovných kursů. Z toho vysvítá, že Orel nebyl pouze sportovním spolkem. Jeho členové byli prvořadě praktikujícími katolíky, a tak základní poslání jejich zájmové organizace muselo být náboženské. Úspěchem skončila třetí osvětová škola Jirsíkovy župy 1. – 2. ledna 1927 v Českých Budějovicích. V Národním Jirsíkově domě – orelském spolkovém domě se tohoto vzdělávacího podniku zúčastnilo 86 osob.

Středočeská župa svolala roku 1926 svůj III. župní slet na 13. června do Kolíně, kde měl Orel své technické zázemí. I na tento sjezd zavítal říšský starosta Orla Msgre. Šrámek, dále poslanci Mičura a Roudnický. Mši sv. sloužil děkan pražské teologické fakulty Karlovy univerzity Msgre. ThDr. Budař.

Vlastní spolkový život probíhal v konkrétních jednotách. Odborné školící kurzy roku 1926, jež zvyšovaly kvalifikovanost vzdělavatelů a cvičitelů, neměly hojnou účast. Pouze 16 orlic se zúčastnilo kurzu rytmického tělocviku, který mezi 13. – 16. květnem 1926 vedl dr. Josef Tatzauer ze

Zemského technického sboru. Obdobně slabá byla účast 12 mužů na kursu lehké atletiky, který vedl prof. Jan Mádl. Pozornost orlů se již nyní upínala k roku 1929, kdy byly ústředím plánovány orelské slavnosti na paměť tisícího výročí mučednické smrti sv. Václava.

Svůj druhý župní slet uspořádala jihočeská Jirsíkova župa od 3. – 6. července 1926 v Českých Budějovicích. Spojením sletu se sjezdem jihočeských katolíků byl podnik posílen o neorelské účastníky. Za přítomnosti děkana katolické teologické fakulty Karlovy univerzity Msgre. Dr. Budaře, župního starosty br. J. Macka a dalších osobností byl slet otevřen při sobotním shromáždění v Jihočeském Národním divadle. Ochotnický spolek Julius Zeyer zahrál symbolickou pohádku Jiříkovo vidění. Po několika popršených dnech se orlové probudili do slunečního nedělního jitra. Dvě orelské kapely, českobudějovická a jihlavská, hráli do pochodu, když se jihočeští orlové a s nimi bratři z Prahy, Sušice, Klatov, Domažlic, Tábora, Soběslavi, Jihlavy, Plzně a dalších míst vydali na pochod městem za státní vlajkou. Za ní kráčeli chlapci a dívky v národních krojích, žactvo, dorost, prapory, vedoucí funkcionáři, orlové muži a orlice ženy. Počet zúčastněných se blížil 5000 osob. Průvod stanul v kostele sv. Jana Nepomuckého, v němž sloužil mši sv. papežský prelát Msgre. dr. A. Mráz. Kvůli značnému počtu věřícího lidu, jenž se nevešel do svatojánského chrámu, bylo třeba sloužit paralelně druhou mši sv. Na venkovním prostranství ji celebroidal zahajský kaplan P. J. Pulec, nadšený šířitel orelské myšlenky.³³³

Po bohoslužbách se seřadil průvod, jenž směřoval na náměstí Svobody, kde orelstvo utvořilo kordon. Na tribuně zasedli zástupci církve, státní správy, politické reprezentace i armády. Přítomni byli českobudějovický biskup Šimon Bárta, župní starosta J. Macek, poslanci K.Hintermüller a A. Roudnický, náměstek starosty města br. dr. Dlouhý ad. Po slavnostních zdavicích dopolední program vyvrcholil přehlídkou orelstva.

Odpolední průvod byl pestrý a nápaditý, upomínající na sportovní povahu dne. V čele průvodu jeli cyklisté na vyzdobených kolech, následovalo krojované banderium se svátečně dekorovanými selskými vozy, vlajkonoš se státním praporem, na 200 osob v původních národních krojích, orlové a početné davy katolického lidu. V sadech Českého akciového pivovaru se konal pro účastníky koncert, který zajišťovala tři hudební tělesa. Rovněž večer se konal průvod, tentokrát lampionový, kdy tři kapely zahrály zasloužilým bratrům dr. Dlouhému a Msgre. Budařovi dostaveníčko.

Pondělní ráno kvůli vytrvalému dešti znemožnilo orelské závody, jež musely být odloženy. Od 8:00 hodin schůzovaly různé sjezdové sekce: katoličtí živnostníci, železničáři, zemědělci, studentstvo, ženy, duchovenstvo, učitelé ad. V 10:00 hod. se účastníci sešli na mši sv., kterou pro

ně sloužil biskup Bárta v mariánském kostele. Po bohoslužbě promluvil P. A. Tylínek na táboru lidu před kostelem o významu cyrilometodějské ideje pro náš národ.

Ve 14:00 hod. prochází mohutný orelský průvod městem ještě za mírného deště.

V okamžiku, kdy přichází na sportoviště, déšť ustává a orly zdraví slunce. Tělocvičný program všech kategorií na promáčeném cvičišti proběhl úspěšně. Na samý závěr orelská hudba zahrála během večírku v zahradě katolických tovaryšů, součástí setkání byl i sborový zpěv v podání cyrilské jednoty. Slet nebyl autonomní orelskou akcí, nýbrž integrální součástí katolického sjezdu jihočeského lidu. Jednotný postup všech složek lidového hnutí, jež podnik zorganizovaly, se ukázal jako efektivní. Každá skupina, spolek, jednotlivci přispěli svým dílem k programu, který by solitér stěží zabezpečoval.³³⁴

V roce 1926 zasáhla Orla bolestná zpráva o úmrtí orelského básníka Jaroslava Dyjského, vlastním jménem Josefa Šourala. Tento právník, jenž si za pseudonym zvolil název svého drahého Dodyjí, zesnul 20. června v Kasárnách u Znojma. Své básně publikoval v časopisech Orel i Květy mládí, stejně jako v denním tisku. 3 z nich zhudebnil orelský komponista a katecheta P. Rudolf Šetina. 22. června se s ním jeho orelští spolubratři naposledy rozloučili nad jeho rakví v Příměticích. Po předčasně zesnulém K. D. Lutinovovi byl pokládán za dalšího nadějného orelského umělce, který svým mládím symbolizuje mladou a životaschopnou organizaci.³³⁵

K příležitosti 28. října uspořádaly některé jednoty výstavy orelských historických artefaktů ze zakladatelských dob. Památní spolkové písemnosti, odznaky, fotografie a další uchovávané památky vystavily v tento památný den r. 1926 např. jednoty v Praze 1 a v Praze – Žižkově. Na počátku října otevřeli obdobnou výstavu orlové v Třeboni a o Vánocích Budějovičtí.

Duchovní cvičení představovaly samostatný komunikační a ryze duchovní útvar uvnitř organizace. Exercicie poskytuje církvi obecně pro všechny věřící, vždy odděleně pro muže a ženy, resp. pro kněze, řeholnice a různé skupiny, povolání atd. Orlové se účastnili svých spolkových exercicií. Obecně sestávaly z přednášek na různá duchovní témata, z rozjímání, modlitby, mše sv., generální sv. zpovědi. Zpravidla se v našem prostředí používaly exerciční knihy od sv. Ignáce z Loyoly nebo od sv. Alfonse z Liguori. Exercicie předpokládaly režim, při kterém jsou exercianti odděleni od ruchu světa a na duchovní témata se soustředí v tichém prostředí. Duchovní cvičení jsou běžně doporučována jako účinný nástroj duchovního růstu věřících a při důležitých životních rozhodnutích (např. volba stavu).

³³³ Dvořák: Ze župy Jirsíkovy /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 14, s. 220

³³⁴ Tamtéž, s. 220 – 221

³³⁵ Svozil, O.: In memoriam + br. Jaroslava Dyjského. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 230

Ve spolupráci se svými duchovními rádci, vzdělavateli, organizovala Pospíšilova župa duchovní cvičení s roční periodicitou, např. ve dnech 16. – 20. srpna 1926 a ve stejné dny také příštího roku 1927 ve františkánském klášteře Hájek u Jenče. Ve dnech 16. – 20. srpna 1927 se konaly exercicie pro orelské ženy v Praze v klášteře u sv. Anny.

V souvislosti s duchovní činností stojí za poznámku, že 4. listopadu 1927 přijalo české zemské ústředí rezignaci dosavadního župního vzdělavatele br. Zelenky. Na schůzi Zemského osvětového sboru Orla v Čechách 17. listopadu proběhla volba nového zemského vzdělavatele, kterým se stal univerzitní profesor Msgre. ThDr. Jan Budař. Schůze se zabývala také průběhem minulých duchovních cvičení a osvětových závodů.

Za centra duchovních cvičení, na něž kladla katolická církev zvláštní důraz, byla vybírána zpravidla důležitá poutní místa Čech a Moravy, při kterých církev provozovala exerciční či poutnické domy. V rozpisu Osvětové rady ČSO pro rok 1932 zjišťujeme, že exerciční orelský sekretariát v Praze 2, Ječné ulici, vypisoval kurzy duchovních cvičení pro župu Brynychovu v premonstrátském klášteře Želiv (pro jinochy od 5. – 9. května, pro dívky od 9. – 13. května), dále v Nové Říši (opět odděleně podle pohlaví) nebo v arcibiskupském gymnáziu v Praze – Bubenči, v klášteře boromejek v Praze – Karlíně, v kapucínském klášteře v Praze – Hradčanech a na dalších místech. Dalšími obvyklými místy, kde byly dávány exercicie, byly např. exerciční dům ve Staré Boleslavi, františkánský klášter Hájek u Prahy (resp. u Jenče) nebo ozdravovna Skalice u Litoměřic.³³⁶ Každý kurz byl zaměřen zvláště pro muže a ženy podle věku a někdy i podle profese (např. pro úřednice).³³⁷ Smíšená duchovní cvičení mužů a žen se nekonala. Kláštery byly nejen důležitým osvětovým centrem orlů, ale některé poskytovaly přímo organizační bázi hnutí - v zahradě kláštera kalasantinů v Kročehlavech u Kladna orlové cvičili, stejně jako v klášterním dvoře domažlických augustiniánů. Takovým „orelským“ klášteřem byl rovněž premonstrátský Želiv, jehož členové – řeholní kanovníci – s Orlem za první republiky úzce spolupracovali, podporovali želivskou orelskou jednotu a působili v ní jako funkcionáři. Znamou postavou želivského Orla byl známý český premonstrát, pozdější politický vězeň za komunismu a konečně želivský opat P. Bohumil Vít Tajovský.³³⁸

³³⁶ Župám, okrskům a jednotám Čs. Orla. In: Orel. Brno 1932, roč. 17, č. 5, s. 80

³³⁷ Tamtéž

³³⁸ Opat B. V. Tajovský vzpomíná na napětí, jaké existovalo mezi Orlem a Sokolem v Želivě za první republiky. I když podle něho se jednalo spíše o soutěživost, rivalitu, než o zášť. Stýkání obou skupin však bylo sporadické. V Želivě byli favority orlové díky provozování divadla, v Humpolci byl silnější Sokol díky podpoře továrníků evangelického vyznání. Rodák z Havlíčkobrodská P. Tajovský byl členem Orla od středoškolských let, po kněžském svěcení r. 1937 se stal dokonce vzdělavatelem 10. havlíčkobrodského okrsku (pozn. S. V. – P. Tajovský nesprávně uvádí 9. okrsek, ten však sídlil v Pardubicích) a jako divák se účastnil veřejných cvičení, psal do Orla a

Tělocvikáři využívaly přírodního prostředí k venkovním sportům. Území žup Brynychovy a Kozinovy se stýkalo s horským terénem. Brynychova župa v tomto ohledu nacházela řadu příležitostí pro rozvoj zimních sportů. Kalendářní rok orlové často začínali na sněhu. Každá jednota neměla vlastní orlovnu, pročež se členové chopili každé jiné příležitosti k tělovýchovné činnosti. Rok 1927 v této župě začal lyžařskými závody, které 10. ledna uspořádal druhý župní okrsek v Horních Štěpanicích v Krkonoších.³³⁹

Přes slibný a nadšený nástup Orla začátkem 20. let se koncem 20. let projevovala v českých župách určitá stagnace, viditelná při konání některých prestižních akcích. Exemplární ukázkou byl společný sjezd žup Kozinovy, Pospíšilovy a Jirsíkovy konaný 3. července 1927 v Plzni. V odpoledním průvodu na orelské sletišť defilovalo 1238 krojovaných orlů, za nimiž následovalo 1700 členů a příznivců v civilním obleku. Na tomto interžupním fóru byli přítomni důležití funkcionáři orelského ústředí: br. říšský starosta Šrámek, ústřední náčelník br. Večeřa, hlavní vzdělavatel Orla br. P. Pospíchal, starosta Zemské rady ČSO v Čechách br. Filip a člen zemské náčelnické rady br. prof. Skoumal. Slet proběhl dle plánu a všechny generační skupiny předvedly své sestavy. Odborně pojímaného vrcholového sportu, nářadových závodů, se však zúčastnilo pouze 20 sportovců. Na tak významnou akci byla taková účast povážlivě nízká. Ačkoliv s takovými známkami nízké aktivity český Orel nepadl, evidentně chyběly podněty pro činnost. Cvičení v jednotách probíhalo samostatně a průběžně, místní sportování představovalo nejstabilnější a nejsamostatnější prvek v orelské tělovýchově. Župy se na jednoty musely obracet výzvami, aby získaly informace o jejich činnosti. Tento stav byl znám z praxe Jirsíkovy župy. Zřetelný odpor k agendě, dotazníkům a další administrativní zátěži motivoval jednoty k pasivnímu odporu vůči centrálním orgánům počínaje župou výše.

Na vině útlumu byla nižší koncentrace členské základny v Čechách, velké vzdálenosti mezi jednotami i župními centry, přirozený úbytek organizačních pracovníků a později také hmotný nedostatek s příchodí světovou hospodářskou krizí.

z pozice svého stavu se podílel na orelské činnosti jednoty do německého zákazu. Srov.: Bohumil Vít Tajovský v rozhovoru s Alešem Palánem a Janem Paulasem: Člověk musí hořeti.

Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2009, s. 130

³³⁹ Župa Brynychova se na zimní sporty trvale specializovala. Důležité středisko v orelské jednotě Štěpanice u Jilemnice v Krkonoších pořádalo trvale závody v lyžaření – sjezdech, běžkování a dokonce i skocích z můstku. Např. Lyžařské závody II. okrsku župy Brynychovy 5. února 1828 se ve Štěpanicích uskutečnily za účasti čtyř jednot. Závodníci běželi trasy na 16 a 6 km. Z mužů se první umístil br. Alois Hanuš, druhý br. Stanislav Faistauer, oba štěpaničtí, a třetím byl br. Andělín Albrecht z jednoty Studenec. Ze 16 žáků se v jízdě na 6 km umístil na první příčce br. Ludvík Udatný rovněž ze Štěpanic. Viz. Hanuš, J.: Kronika orelistva II., 1902 – 1948, o. c. Orel Brno 1992, s. 207

Rostoucí členské řady si žádaly odpovídající zázemí pro svou činnost. Zaznamenáváme v tomto období budování jak orloven pro celoroční cvičení, tak pořizování a úpravu pozemků pro venkovní hřiště a stadiony. Očividně trvala početní i technická převaha východočeského centra nad ostatními župami zemské rady v Čechách. Brynychova župa si mohla dovolit působit nadále jako solitér, který se se slabšími župami dělil o pravomoce na zemské úrovni. 13. června 1926 východočeští orlové díky svépomoci otevřeli novou orlovnu v Bohuslavicích a 4. července téhož roku byl zprovozněn nový lidový dům a orlovna v Dolní Dobrouči, se slavností bylo spojeno veřejné cvičení V. okrsku Brynychovy župy. Ve dnech 27. – 28. srpna 1927 proběhlo slavnostní svěcení a otevření orlovny ve východočeském Žamberku. V Šonově u Broumova 2. září toho roku otevřeli rovněž lidový dům a orlovnu.³⁴⁰

Také Středočeši si svépomocně budovali použitelné zázemí. 16. září 1928 byl slavnostně vysvěcen katolický dům a orlovna v Praze-Nuslích. V roce 1928 pronajmula jednota Orla Praha – Vinohrady pozemek v pražských Riegrových sadech o výměře 2000 m² pro venkovní cvičiště, jež bylo určeno pro venkovní tělovýchovné aktivity. Vinohradský Orel v trendu hřišť pod širým nebem následoval pražské jednoty Bubeneč, Vršovice, Praha II. a Praha VI., které venkovní prostory již užívaly. 17. července 1927 otevřela župa Jirsíkova novou orlovnu ve Strmilově u Jindřichova Hradce.

Brynychova župa standardně každým rokem pořádala manifestační župní slet. Silné jednoty s dostatečným materiálním vybavením, orlovny a venkovními sportovišti se zpravidla dělily o jeho organizování. Dne 16. července 1925 se slet konal v Pardubicích. Úvodní mše sv. před děkanským kostelem se zúčastnilo 6000 orlů. Hlavní cvičení na venkovním stadionu provedlo 516 členů za účasti 10 tisíc návštěvníků.³⁴¹ Na župním sletu 14. srpna 1927 v Hradci Králové pochodovalo na 4000 orlů. Spolkový kroj na sobě mělo 750 členů, 510 členek, 360 dorostenek, 210 dorostenců, 420 žáků a 540 žákyň. Slet navštívili královéhradecký ordinář biskup dr. Kašpar, posádkový velitel generál Krejčí, senátor prelát dr. Reyl, starosta zemské rady br. Filip, člen ÚR ČSO br. Žampach, katecheta a komponista br. P. dr. Šetina aj. Jelikož pořadatelé vždy dbali na to, aby sportovní podnik obsahoval vyváženě duchovní a kulturní prvek, konala se vedle sletové mše sv. velká výstava o minulosti a současnosti Orla, kterou veřejnosti představil župní starosta br. Polák.

³⁴⁰ K 31. prosinci 1925 vlastnil Československý Orel 233 orloven a spolkových domů, 136 jednot cvičilo v pronajímaných školních tělocvičnách, 222 jednot v sálech restaurací a 286 jednot si vypomáhalo jinak, z čehož 194 jednot bylo závislých výhradně na tělovýchově pod širým nebem. Blíže viz.: a.-: IV. řádný valný sjezd Československého Orla. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 20 – 21, s. 310

³⁴¹ Nepodepsáno: Slet orelské župy Ed. Brynychy. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 60 – 61

Na severním rozhraní žup Pospíšilovy a Brynychovy, v Turnově, se 1. srpna 1926 uskutečnilo veřejné cvičení II. okrsku východočeské župy. Každý takový podnik byl společenskou manifestací orelské myšlenky, místní pořádající orlové byli zpravidla podpořeni okolními jednotami, čímž domácí byli posíleni v očích ostatních občanů. Tato solidaristická praxe byla obvyklá také u jiných spolků. Turnovského cvičení se zúčastnili orlové z Nové Paky a Mladé Boleslavi.

Program orelského dne začal ukázněným orelským pochodem městem za pozornosti obyvatel. Účastníci naplnili mariánský kostel, jímž zazněla cyrilometodějská mešní píseň. Kázal župní vzdělávatel. Po nasycení chlebem duchovním odešli účastníci za doprovodu dechové hudby na zkoušky na cvičiště. Katolický lid se účastnil v restauraci Střelnice manifestační schůze. Odpoledne začalo opět pochodem. Z turnovské Riegrovy ulice vyšel průvod v čele se státní vlajkou, za nímž následovali legionáři a orlové-vojáci, žáci, žačky, dorost, hudba a trubačský sbor. Vprostřed průvodu orlové nesli své prapory, za nimi kráčeli okrskoví funkcionáři a kněží, druhá dechová hudba, členstvo ve spolkových slavnostních krojích a druhý sbor trubačů. Závěr dvoutisícového průvodu mířícího na cvičiště tvořili členové v občanském šatě a další účastníci.

Diváci tleskali orelským borcům, kteří předvedli scénu Rozmach Orla, nebo mladoboleslavským žačkám s jejich programem Koničky. Muži a ženy předvedli standardně prostná. Celkově byl orelský manifestační podnik se cvičením hodnocen úspěšně. Turnovský Orel představoval opět jednu z místních organizací, jež se takřka bez prostředků a vlastního hmotného zázemí vzmohla k fungující jednotě.³⁴²

V jarních a letních měsících probíhala postupně okrsková cvičení ve všech okrscích. V Brynychově župě evidujeme další cvičení v tomto období např. v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě. 22. srpna 1926 zde uspořádali členové IX. župního okrsku veřejné cvičení. Po dopolední mši sv. kráčel průvod 1000 členů za deště městem na cvičiště, kde zahájil akci okrskový starosta br.Kozel. Vrcholem cvičení byla symbolická scéna Rozmach Orla.³⁴³

Každému sletu předcházela technická tělocvičná příprava na úrovni okrsků, jejíž provedení a koordinaci s župním ústředím měli za úkol okrskoví bratři náčelníci resp. sestry náčelní. V dobovém názvosloví hovoříme o nácvičných kurzech, k jejichž realizaci dávaly pokyn župní cvičitelské sbory, orgány sdružující cvičitele v příslušné župě. Příkladem jsou nácvičné kurzy, které v sídlech všech okrsků nařídil župní cvičitelský sbor Pospíšilovy župy 17. ledna 1926. V neděli 21. února se první uskutečnily v Příbrami, Benešově a Berouně, v neděli 28. února v Sadské, Kolíně a Pelhřimově, 7. března v Čáslavi, Mladé Boleslavi a Roudnici n. Labem, 14. března v Praze na

³⁴² -aš-: Ze cvičení II. okrsku v Turnově. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 235 – 236

³⁴³ Nepodepsáno: V Německém Brodě konalo se /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 268

Strahově pro 1. a 2. okrsek. Kurzy obsahovaly nácviky povinných sestav III. župního sletu v Kolíně a cviků pro mužské a ženské závody, cvičení na nářadí (12 cvičebních druhů).³⁴⁴

Povinnou účast měli náčelníci, náčelnice, vedoucí všech skupin (tj. mužů, žen atd.) jednot a okrsků, cvičitelé a cvičitelky družstev a cvičitelé-čekatelé a cvičitelky-čekatelky resp. bratři a sestry aspirující na funkci cvičitelů. Okrskoví náčelníci koordinovali organizaci kurzů, zajišťovali tělocvičny pro jejich konání. Veškeré informace posílali bez zbytečné prodlevy jednotám okrsku a předsednictvu župního cvičitelského sboru. Náčelníci okrsků a jednot dokládali protokoly ze schůzí cvičitelských sborů a náčelníci jednot ještě navíc seznamy cvičenců všech skupin se zápisem o docházce do cvičebních hodin. Vedoucí skupin jednot a okrsků zajišťovaly řádné nacvičení samotných povinných sestav (předepsané cviky, závody mužů). Referenti si je prohlédli a zhodnotili a opravili chyby. Jejich role spočívala ve zhodnocení, nikoliv v učení cvikům. Předpokládalo se zvládnutí cviků. Kdyby při kurzech (generálních zkouškách) bylo nutné učit cvičitele daným cvikům, bylo by to nestandardní vzhledem k tomu, že cvičitelé se na kurzech neměli učit, nýbrž naučené předvést. Každý kurs začal po ranní mši sv. a končil zpravidla v 18 hodin.³⁴⁵

Sletové sestavy musely jednoty zařazovat povinně do programů akademií (tělocvičných večerů apod. prezentací). Župní cvičitelský sbor upravoval i záležitosti ústrojové kázně. Zakázal např. nošení žlutých bot, polobotek a černých polobotek k slavnostnímu kroji. Okrskoví náčelníci měli ústrojové nedostatky včas zjistit a vyloučit z průvodu či ze cvičení ty členy, kteří by neměli v pořádku svůj slavnostní stejnokroj nebo cvičební úbor. V tuto dobu připravovala ústřední náčelnická rada nový cvičební úbor.³⁴⁶ Veškeré tělocvičné, kulturní, společenské a náboženské aktivity směřovaly k přípravám na blížící se orelské vystoupení při národních svatováclavských slavnostech 1929.

³⁴⁴ Nepodepsáno: Ze župy Pospíšilovy. Nácvičné kurzy. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 4, s. 60

³⁴⁵ Tamtéž, s. 60 – 61

³⁴⁶ Tamtéž, s. 61

Propagační pohlednice vydaná orelským ústředím ke Svatováclavským dnům orelstva r. 1929

2. 14. Svatováclavské dny orelstva 1929

Rok 1928 představoval vzepětí všech spolkových sil k přípravám na svatováclavské milénium, jehož oslavy připadaly na následující rok podle tehdy uznávaného data mučednické smrti sv. Václava v r. 929. Český zemský sjezd 25. března za účasti 54 delegátů, Msgre. Šrámka a zástupců ÚR ČSO, bratrů Metoděje Večeří a F. M. Žampacha a člena náčelnické rady prof. Skoumala, jednal z Svatováclavských dnů orelstva (dále SDO). Podtrhl obecný charakter těchto oslav, které měly mít celonárodní dosah. Cílem bylo zdůraznit význam sv. Václava jako patrona všech Čechů a československého státu. Tato všennárodní akce měla překročit omezený spolkový prostor, v jehož rámci probíhal slet v r. 1922.

Kursy, školení, přípravná cvičení, vše probíhalo jako během příprav na mezinárodní slet v r. 1922 v Brně. Nutnou součástí příprav byla duchovní průprava. Exercicie uspořádal v roce 1928 v rámci příprav na SDO Osvětový sbor Pospíšilovy župy; v červenci pro ženy v klášteře sester Božské lásky ve Veltrusích u Kralup, v srpnu pro muže ve františkánském klášteře v Hájku u Jenče. Brynychova župa uspořádala duchovní cvičení v želivském klášteře od 7. – 11. července pro muže

a mezi 11. až 15. červencem pro ženy. Skromná účast exercicií vykazala 7 mužů a 25 žen. Jirsíkova župa měla své exercicie od 30. do 2. dubna v Českých Budějovicích.³⁴⁷

Kursy byly v tomto roce rozšířeny o brannou výchovu. Oficiální politická místa hleděla na Orla jako na spolehlivou národní organizaci. Poválečné záměrně podezřivé a diskriminační doby zapadly do minulosti. Při desetiletém výročí existence samostatné Československé republiky byl Orel osloven armádními kruhy ohledně spolupráce při branné výchově mládeže.

První návrh na spolupráci vzešel od Svazu československého důstojnictva. Dva členové Orla, bratři Michálek a pplk. Křečan se zapojili do dotazníkové akce, jejímž účelem bylo zjistit připravenost československých zájmových organizací pořádat systematickou brannou výchovu ve svých místních jednotách. ÚR ČSO se na základě tohoto impulzu 4. 10. 1928 usnesla zjistit možnosti branné výchovy na vojenských velitelstvích, která nabídku spolupráce uvítala. Jednalo se o předvojenskou výchovu mládeže, která se v Orlu ujala a až do zákazu Orla německými okupanty v r. 1941 se oddíly brannosti udržovaly a vyvíjely činnost, která sestávala z pořadových cvičení s maketami pušek, nácviků chování při útoku otravnými plyny atd.³⁴⁸

Orel hodlal původně uspořádat svůj další slet po pěti letech od brněnského sletu 1922. Bohužel ani po pěti letech nedokázal uhradit všechny náklady spojené s předcházejícími sletovými slavnostmi. Proto časový horizont dalšího sletu posunul z roku 1927 na miléniový rok 1929, kdy měly 28. září církevní i státně-světské oslavy důstojně připomenout tisící výročí smrti sv. Václava, patrona a dědice české země.

Ke konání sletu se závazně vyslovil zvláštní sjezd ČSO 8. ledna 1928, který se konal v Brně ve dvoraně Nového domova. Za předsednictví náměstka ústředního starosty br. Františka Leinera zasedlo 128 delegátů a 33 hostů k předmětnému jednání. Sjezd se skládal z členů předsednictva a řadových členů ÚR ČSO, členů zemských rad a jednotlivých žup. Jedním z významných hostů byl rektor brněnského kněžského semináře a budoucí zdejší biskup ThDr. Karel Skoupý. Celostátní starosta br. Šrámek zdůraznil prestižní charakter celého podniku, tj. miléniových všenárodních oslav, jejichž oficiálním protektorem se stane vláda Československé republiky. Zdůraznil výjimečně důležitou roli orlů během sletu, kteří jako svatováclavští rytíři budou muset osvědčit své ctnosti a

³⁴⁷ Přípravné exercicie pro SDO nebyly navštíveny masově, byly určeny zvláště pro organizátory SDO. Kromě toho se orlové účastnili duchovních cvičení v rámci svých farností a svých jednot a žup. Rozvětvený duchovní život je příkladně demonstrován na počtu duchovních cvičení župy Brynychovy. Od dubna 1927 do dubna 1928 se na území župy uskutečnilo 31 samostatných duchovních cvičení, 154 společných svatých přijímání, 445 duchovně-osvětových přednášek typu katecheze, 2203 promluv před cvičebním šikem. Ostatní župy na tom byly početně méně ve všech jmenovaných případech. Systém duchovní činnosti však byl totožný. In: Hanuš, J.: Kronika orelstva II., 1902 – 1948, o. c. Orel Brno 1992, s. 208

schopnosti při organizaci jak duchovních, tak kulturních, společenských a tělovýchovných akcí, ke kterým se budou upínat zraky celého katolického světa.

SDO se měly uskutečnit mezi 28. červnem a 8. červencem 1929. Na důkaz těsného propojení zamýšleného sletu s miléniovými oslavami byl slet nazván Svatováclavské dny orelstva a v jejich rámci měly proběhnout mezinárodní závody Svazu slovanského orelstva a Katolického sokolstva. Nástin sletové organizace, příprav a provedení přednesli první jednatel ČSO br. Žampach a ústřední vzdělavatel br. Pospíchal. Nejožehavější stránkou podniku bylo finanční zabezpečení. Tématu se ujal Šrámkův náměstek br. Leiner, jehož doplnil finanční referent s návrhem vyspat mimořádný členský příspěvek na krytí nákladů za SDO. Měl být odstupňován podle generačního zařazení členů. Příspěvek na osobu u dospělého členstva (cvičícího, činného, přispívajícího, čestného, zakládajícího) byl stanoven na 20,- Kč. Dorostenecký příspěvek činil 10,- Kč a 2,- Kč na žáka. Vedle toho v září 1928 rozeslalo organizační centrum SDO dopisy na městské a obecní rady a na záložny a spořitelny žádost o podporu tělocvičnému podniku, což byl běžný postup praktikovaný sokoly i DTJ.

Organizačními pracemi se zabývalo 12 pracovních odborných skupin s obdobným zaměřením jako při sletu v r. 1922. Jejich počet byl paritně stanoven pro Prahu a Brno. Sjezd se usnesl na tom, že slet se uskuteční na státním stadionu na Strahově. Vybudované dřevěné tribuny měly být pronajaty od montážních firem. Po sletu bylo třeba uvést sletovou plochu do původního stavu. Jednalo se tedy o stadion ad hoc, omezený pouze na jeden slet.

Sjezdové plénum schválilo jednohlasně uvedené návrhy na konání SDO. V červenci a srpnu se rozbíhá činnost přípravného výboru SDO, náčelnické rady, stavebního, zahraničního a pořadatelského odboru. Zahraničnímu výboru připadl úkol dojednat spolupráci s cizími sportovními organizacemi. 9. – 11. června probíhaly v Praze schůzky s francouzskými a belgickými členy Mezinárodní unie katolických spolků a Jugoslávského orelského svazu. Delegace jednaly o účasti svých družstev a o zajištění sociálního zázemí pro zahraniční hosty. Do mezinárodní unie se přihlásil nově slovenský Katolický Sokol ze Spojených států. Byl rovněž ustaven filmový odbor, jehož úkolem byla filmová dokumentace sletu.

Český zemský starosta br. Filip ohlásil konání SDO v rozhlasovém vysílání pražského Radiožurnálu. Orel dostal v rozhlase prostor pro 3 přednášky, během nichž ve dnech 30. března, 3. a 24. dubna představil svou organizaci, stejně jako plánované miléniové slavnosti.

³⁴⁸ Nepodepsáno: Úkoly a organizace povinné branné výchovy. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII, č. 11, s. 124 - 125

Jednoty v celé republice horlivě trénovaly a nacvičovaly sestavy. Zkraje sletového roku 1929 probíhaly tradiční lyžařské závody v Krkonoších a další druhy sportů následují. Župní cvičitelské školy pracují na proškolení členstva. Kromě permanentní tělovýchovné činnosti a přípravné sletové práce, kterou známe z prvního celostátního sletu v r. 1922, dochází k utváření profesionálních zdravotních skupin během samaritánských zdravotnických kursů.

Ústřední náčelnická rada ČSO vydala tiskem v roce 1929 cvičební metodický materiál Povinné sestavy a závodní řády pro SDO, jehož součástí byly závodní řády a tělocvičné figury pro společná vystoupení členstva. Schůze župních náčelníků a náčelních 3. března, svolanou moravskoslezským zemským náčelníkem br. Bedřichem Kostelkou, konstatovala připravenost žup provádět kompetentně sletové nácvičky. ÚR ČSO vydala k SDO Ročenku Čsl. Orla 1929 s programem slavností. Také před miléniovým sletem byly nejvhodnější masovou generální zkouškou župní slety, které před konáním SDO uspořádaly 26. května hanácká Šrámkova župa v Olomouci, 9. června župa Klapilova v Křenovicích a župa Krekova v Boskovicích, 9. 6. pak župa Sedláková v Brně-Židenicích na fotbalovém stadionu SK Židenice. Sletoví inspektoři ČSO objížděli župy a jednoty a prováděli kontrolu cvičebních příprav.

Deputace ČSO vedená náměstkem starosty br. Leinerem, ústředním vzdělavatelem br. Pospíchálem a ústředním náčelníkem br. Žampachem předala 19. března 1929 pozvání na slet prezidentu republiky T. G. Masarykovi. Od hlavy státu se orlům dostalo příslibu účasti.

Již 4. března 1929 zaslal papež Pius XI. pozdravný miléniový list československému episkopátu a lidu, v němž vyzdvihl zásluhy sv. Václava o Církev a společnost. Pozdrav byl spojen s přáním blaha pro Československou republiku.

9. června poslední předsletová schůze ústřední rady zvolila čestné předsednictvo SDO. Sestávalo z 27 osobností: 13 československých biskupů, 2 opatů, 1 velmistra, místopředsedy Poslanecké sněmovny, předsedy Senátu a lidoveckých zákonodárců. Ze zahraničních členů zasedli ve svatováclavském předsednictvu reprezentanti českých a slovenských Katolického Sokola a rakouského Orla, Jugoslávského orelského svazu, dalších 7 biskupů, mezi nimi polský primas Hlond, anglický kardinál Bourne, apoštolský nuncius Ciriaci ad.

Vedle osobností patřil slet samozřejmě cvičícím hostům. Z největší dáli to byli čeští i slovenští katoličtí sokolové z Ameriky. Celkem 658 krajanů vítala orelská delegace na státních hranicích. 750 vídeňských členů a dalších hostů přijelo mezi 28. červnem a 2. červencem z Rakouska.

Slavná mše sv. v neděli 23. června 1929 sloužená pražským světícím biskupem ThDr. Sedlákem zahájila oficiálně SDO. Po bohoslužbách celebrant posvětil novou standartu pražské

orelské jízdě. Týž den navečer proběhlo v Obecním domě zahajovací shromáždění, v němž starosta Orla Msgre. Šrámek připomněl význam svatováclavského jubilea pro všechny národnosti ČSR a pro křesťanskou kulturu, která naše slovanské národy od Václavových dob napájí.

Vstupní sletová cvičení na strahovském stadionu provedly orelské žactvo a dorost mezi dny 27. června až 1. července. Na dorostenecké závody dohlížel 80členný soudcovský sbor, který se sešel 27. června. Předsedou dorosteneckých závodů byl hlavní náčelník Orla br. Bedřich Kostelka.

Za citelně chladného počasí nastoupilo v pátek 28. června od 7,00 – 14,00 hodin 26 dorosteneckých družstev a v nich 261 dorostenců na stadion, aby se utkali v nářadových a atletických závodech. Vítězné družstvo bylo ze župy Šrámkovy, druhou příčku obsadili orlové z jednoty Brno I. Z jednotlivců se na prvním místě umístil br. Karel Šupa z Brna I., na druhém br. Václav Hůlka z jednoty ČSO Praha I. a na třetí pozici skončil br. Vratislav Kaprál z slovenské Orla Košice.

Dorostenky vystoupily v celkovém počtu 382 sester rozdělených do 49 družstev. Excelovaly členky moravských žup. Kategorii družstev vyhrály sestry z Tuřan z jihomoravské župy Sedlákovy, druhé místo patřilo dorostenkám z jednoty Valašské Meziříčí ze župy kardinála Bauera, třetí byly členky ze Sušilovy župy a z jednoty Brno III. Ve třídě jednotlivých cvičenek náleželo první místo ses. Ludmile Peckové z tuřanské jednoty (župa Sedlákova), druhé místo ses. Ludmile Loučkové z jednoty Brno III. a třetí ses. Marii Štěpánkové v jednoty Praha – Vinohrady ze středočeské župy Pospíšilovy.

Každý sletový den měl svůj řád, jenž budu demonstrovat na příkladu uvedených dorostenců. Mezi veřejným cvičením a dalším sportovním programem, tj. mezi 11,00 – 14,00 hod. se sportovci naobědvali ve stadionových šatnách. Mezi 14,00 – 19,00 hod. pak dorostenci obou pohlaví prováděli trénink na další vystoupení a hodinu mezi 18,00 – 19,00 hod. vyplnila večere opět ve spartánském prostředí šaten. Ve 20,00 hod. zasedli soudcové a soudkyně k výsledkovým listinám, aby vyhodnotili proběhlé závody. Podle tohoto vzoru probíhal každý den na stadionu během svatováclavského sletu.³⁴⁹

V sobotu 29. června, druhého dne dorosteneckých a žakovských vystoupení, poctil slet svojí návštěvou prezident republiky T. G. Masaryk, jehož automobil doprovázela od Dlabačova orelská jízda se šavlemi. U sletové brány přivítali hlavu státu starosta ČSO Msgre. Šrámek, jeho náměstek br. Leiner a ústřední vzdělavatel br. P. Pospíchal. Za cvičence pozdravil prezidenta jihoslovanský dorostenec a kytici mu předala žačka z Masarykova rodného Hodonína. Při vstupu do

³⁴⁹ Viz. blíže k rozvrhu cvičebního programu na strahovském stadionu: Program Svatováclavských dnů orelstva v Praze, in: Orel, ústřední list ČSO, roč. XVI., č. 12, 1929, s. 183 - 186

prezidentské lóže zažil Masaryk mohutný potlesk ze všech tribun. Vzápětí zazněly česká a slovenská národní hymna a v lóži spolu s Masarykem a Šrámkem zasedl také předseda Mezinárodní unie katolických gymnastů Felix van der Kerchove. V sousedství hlavní státnické tribuny zasedli pražský arcibiskup František Kordač, světicí biskup pražský dr. Antonín Podlaha, náčelník generálního štábu československé armády generál Jan Syrový, agrární ministr vnitra Jan Černý, lidovecký ministr pošt František Nosek, slovenský ludový ministr unifikací Ludovít Labaj ad.

Prezident republiky shlédl nejprve od 15 hodin prostrná cvičení 3586 žákyň. Po nich závodili na stadionové ploše žáci a dorostenci. V dalším programu se na plochu vrátily 872 žákyň, které zatančily 10 tanců aranžované na hudbu národních písní, kterou napsal orelský hudební skladatel br. P. Šetina. O obsahu hudebního doprovodu referovala prezidentu Masarykovi autorka některých skladeb ses. Anna Chládková, moravskoslezská zemská náčelní. Pod vedením člena náčelnické rady JUC. Jaroslava Michálka vystoupilo v dalším pořadí 3962 žáků s prostrnými cviky. Vizuálně upoutala barevná červenobílá hra jejich cvičebních úborů.

Celý den 30. června byl věnován orelskému krojovanému pochodu Prahou. Na 15 tisíc osob většinou v národních krojích vyšlo před půl desátou dopoledne a směřovali přes Václavské náměstí do Revoluční třídy, Národní třídy a Masarykovým nábřežím, kde krojované pozdravili Msgre. Šrámek a van der Kerchove, na Karlův most a Malostranské náměstí, kde byl cíl průvodu.

Krojovaní českoslovenští orlové šli v samostatných skupinách podle zemské a krajové příslušnosti. Domácí krojované následovali jihoslovanští orlové ve svých krojích, vídeňští krajané, zástup spolkových praporů a další. Nejvíce se zúčastnilo orelských dětí a dorostu – na 12 tisíc jich pochodovalo Prahou.

Odpolednímu cvičení 1728 dorostenců a 2220 dorostenek s kopími přihlíželo za zhoršeného počasí na 30 tisíc diváků. Program vyplnilo další cvičení žákovských a dorosteneckých kolektivů na nářadí, házená a volejbal. Dorostenky cvičily na kladinách. Zvláště se vyznamenali Slovinci cvičící na bradlech. Mezi významné sletové hosty toho dne patřili papežský nuncius Msgre. Ciriaci, velvyslanec Itálie, pražský biskup dr. Podlaha, ministři Šrámek, Beneš, Nosek, Srdínko, generální inspektor čs. armády A. Podhajský,³⁵⁰ zemský vojenský velitel generál Bílý ad.

Den sportovního mládí končil večer v nuselském Tylově divadle kulturním programem, rytmickou pantomimou Jarní romance, kterou složila ses. Karla Jindrová dle inspirace stejnomennou básní Jaroslava Vrchlického a kterou umělecky ztvárnili členové pražských orelských jednot. Autorem hudby byl orelský komponista P. Rudolf Šetina. Následujícího dne, 1. července,

orelská mládež na výraz díky za zdárně povedené sportovní akce putovala do kostela k Pražskému Jezulátku.

Prvního července se začali sjíždět další zahraniční hosté. Chorvatští orlové v počtu 1200 osob přijeli toho dne přes Břeclav do Brna, druhého dne je vítala Praha. 2. července přijelo na 120 volyňských Čechů, z Chebu pak Belgičané, Francouzi a Němci. Dalšími byli Slovinci a Angličané. Za Jihoslovany přijel mezi jinými někdejší premiér a stávající ministr dopravy jugoslávského království dr. Anton Korošec, záhřebský arcibiskup dr. Antonín Bauer, lvovský arcibiskup dr. Theodorowicz ad. Svého primasa Hlonda doprovázelo na 900 Poláků. 3. července se význační hosté sešli na recepci pořádanou Národním výborem svatováclavským v zahradě strahovského kláštera.

Další dva dny po dorosteneckém tělovýchovném programu patřily vystoupením zahraničních hostů. Sletové dny 4. – 6. července byly věnovány nářadovým a lehkootletickým závodům členstva a v časové souslednosti 7. července provedli orlové v Praze exhibici národních krojů.

V mezičase se 5. července uskutečnilo mohutné defilé ČSO a zahraničních delegací Prahou. V ranních hodinách biskup dr. Sedlák odsloužil mši sv. na náměstí Jiřího z Poděbrad. Oltář ve čtverhranu obstoupili českoslovenští orlové, polští katoličtí sokolové, čeští krajané ze zahraničí, francouzští a belgičtí gymnasté a katoličtí skauti. Tento zástup třimal dvě stě spolkových praporů. Koridor pro příchozí klérus tvořili příslušníci Ústřední jednoty československých legionářů katolíků (dále ÚJČSLK), horníci s rozsvícenými kahanci, Lužičtí Srbové, krajané z Volyně a jihoslovanští orlové.

Po deváté hodiny se všechny skupiny ukázněně dali na pochod k pomníku sv. Václava na Václavském náměstí, na Národní třídu, Masarykovým nábřežím, přes Karlův most na konečný bod průvodu na Malostranském náměstí, kde dostali účastníci rozchod. Jednalo se o identickou trasu, jakou šel orelský krojovaný průvod 30. června. Druhý průvod však byl již přes 21 tisíc účastníků.

Po exhibičním pochodu většina účastníků spěchala na strahovský stadion, kde byl na půl třetí odpoledne nahlášen příjezd prezidenta, jehož doprovázel premiér Udržal. Ve sletových branách oba státníky uvítal starosta Orla Šrámek se svým náměstkem Leinerem.

Po prostných mužů vystoupil z řady mužský vedoucí cvičitel br. Michálek, obrátil se k prezidentské lóži a zvolal: „Panu prezidentu Republiky československé zdar!“ Všech 3816 cvičících mužů odpovědělo třikrát „Zdar!“ K tomuto holdu se připojilo na 75 tisíc návštěvníků, kteří hlavě státu rovněž provolali slávu.

³⁵⁰ Fučík, J.: Generál Podhajský. Paseka Praha 2009

4104 československých orlic cvičilo složité skladby spolu s asi 150 slovinských a chorvatských sester, s nimiž se dobře secvičily. Další v pořadí nastoupilo 432 vojáků, kteří předvedli překážkový závod se střelbou, prostrná s puškami. Ihned po armádě přišli atleti s ukázkou běhu na 3 km. S prostrnými vystoupili Jihoslované,³⁵¹ v rozích stadionu, blíže zraku diváků, cvičili své sestavy belgičtí muži a ženy a francouzští gymnasté.

Odpoledne zakončila alegorie na historii Orla v podání zástupců českých žup. Tento tělovýchovný a zároveň kulturní program se nazýval Rozmach Orla a v jednotlivých obrazech mapoval cestu Orla dějinami od začátku do současnosti. Autorem tohoto sedmidílného scénáře byl český zemský náčelník br. Josef Mencl, hudební doprovod složil P. Šetina.

Po sobotní slavné mši sv. ve svatovítské katedrále se účastníci rozešli po sjezdech a shromáždění katolických organizací, které se u příležitosti sletu v Praze setkaly. Čas na relaxaci bylo možné využít návštěvou sjezdu lidových zemědělců, křesťanského dělnictva nebo zvláštní jubilejní svatováclavské výstavy ve Vladislavském sále Pražského hradu.

Odpolední cvičení na Strahově bylo částečně přerušeno kvůli silnému dešti. Muži i ženy cvičili vystoupení s názvem Tři doby země české, která je opět živým obrazem našich dějin od příchodu Soluňských bratří, ke sv. Václavovi, christianizaci země, doby šťastné vlády, útlu, válek až do obnovení samostatnosti po r. 1918. Předčasné nastoupivší členové staré gardy byli však již bičováni mohutným přivalem deště. I starší ročníky však svoje sestavy docvičily, za což se jim dostalo upřímného potlesku. Slovinci, české ženy a muži cvičili již za souvislého deště. Navzdory povelům cvičitelů, kteří oficiálně rušili vystoupení, všechny skupiny svoje vystoupení dovedly do konce. Zvláště muži si dodaly odvahy zpěvem sletového pochodu Vzhůru, Orle slovanský! a rozhodným krokem obsadili stadionovou plochu. Zdatnost a vytrvalost promočených cvičenců obecnstvu imponovaly.

Pro významné hosty se konal v Obecním domě koncert jugoslávského pěveckého sdružení Ljubljana. Paralelně pražské jednoty organizovaly pro hosty kulturní a společenské akce.

V neděli 7. července se po bohoslužbách a adoracích orelských eucharistických kroužků národopisný den orelstva. Opět Prahou procházely krojované skupiny Čechoslováků, Poláků, Lužických Srbů, Slovinců a Chorvatů.³⁵² Čelo průvodu tvořilo 138 jezdců orelské jízdy. Krojovaných

³⁵¹ SDO byly posledním veřejným vystoupením jugoslávských orlů na mezinárodní úrovni a posledním rokem existence Jugoslávského orelského svazu vůbec. Jugoslávský král Alexander I. totiž 5. prosince 1929 založil jednotnou státní tělovýchovnou organizaci Sokol království Jugoslávie. Ostatní tělovýchovné spolky tím byly zrušeny. Jihoslovanský Orel se v tomto nouzovém čase přetransformoval na sportovní kroužky mládeže při farnostech. Později vznikly nástupnické organizace, jež už nenesly název Orel, ale fakticky pokračovaly v jeho činnosti: slovinská Zveza slovenskih fantje a chorvatští Križari.

³⁵² Viz. obrazová příloha dobových fotografií z SDO

pochodovalo na 5000, do pochodu vyhrávalo 20 dechových kapel. Národopisný pochod uzavíralo na 2000 orlů a orlic ve spolkovém kroji. K nebi se tyčilo 80 orelských praporů.

Po veřejném průvodu se orlové vrátili opět na sletovou plochu. Vstup do třetího cvičebního dne zajistili slovenští bratři scénickým vystoupením Osvobození Slovenska, kdy v historických kostýmech i lidových krojích přiblížili porobu Slovenska, maďarský útisk, slovenské národní obrození a konečně sepětí s Čechy ve společném státě. V závěru orlové vzdali úctu státní vlajce a přednesli modlitbu za vlast.

V samotném závěru defilovali orelní sportovci z domova i ciziny před 50 tisíci diváků. Česká a slovenská americká delegace, jež defilé zakončovaly, předaly v závěru starostovi Šrámkovi vlajku Spojených států. V pražském paláci Lucerna proběhl toho dne ještě rozlučkový večer, při němž starosta Šrámek zhodnotil pozitivně účast členů ČSO i zahraničních hostů a pronesl dík na adresu všech význačných hostů, kteří se sletu zúčastnili. Jmenovitým úspěchem byla návštěva prezidenta republiky. V pondělí 8. července uspořádal prezident Masaryk společenské setkání pro čelné zahraniční hosty SDO a české orelské funkcionáře.

Ne sletu se prezentovala jako nejsilnější družební delegace jihoslovanských orelských bratrů v počtu 2005 osob, početnou skupinu 1236 bratrů a sester tvořili čeští a slovenští katoličtí sokolové ze Spojených států amerických, Poláků bylo 900, vídeňských orlů 520, Francouzů 152, Angličanů 100, českých krajanů z polské Volyně 50, Lužických Srbů 46, Belgičanů 40, Němců z DJK 34, členů bavorského Reichsverbandu 3 a jeden Holanďan.

Stát nepodpořil slet žádnou dotací ani jinou hmotnou či finanční podporou. Výstavba stadionu si vyžádala 1.500.000,- Kč, čímž představovala nejnákladnější položku sletového rozpočtu. Členové Orla splatili ve členských dávkách 812.000,- Kč. Další příjmy plynuly z darů dobrodinců a přátel, vstupenek, nájmu za ubytování atd. Spolkovou práci vykonávali odborní cvičitelé i všichni sportovci zdarma.

Jak první poválečný celostátní slet Orla v Brně r. 1922, tak miléniový slet v roce 1929 otevřely bránu mezinárodní spolupráci nejen proklamačně, ale skutkem, neboť v obou případech hostila československá orelská organizace početné delegace zahraničních katolických tělovýchovných spolků z Německa, Rakouska, Švýcarska, Belgie, Jugoslávie a dalších zemí.³⁵³

³⁵³ Družební tělovýchovnou organizací v sousedním Německu byla Deutsche Jugendkraft (Německá mladá síla) a v Rakousku Christlich-deutsche Turnerschaft (Křesťansko-německá tělocvičná jednota). Blíže viz. –rda-: Christlich-deutsche Turnerschaft. In: Orel Brno 1932, roč. XVII, č. 1, s. 18 – 19. –j-: Deutsche Jugendkraft. In: Orel Brno 1932, roč. XVII, č. 1, s. 19

Československý Orel však také spolupracoval na tělocvičných podnicích svých zahraničních družebních organizací.³⁵⁴ Tím jim oplácel jejich účast na čs. orelských sletech a utužoval vzájemnost. Příkladem orelské angažovanosti v tomto směru byly gymnastické závody ve francouzské Nizze, konané od 15. – 18. července 1932 Federací francouzských katolických gymnastů.³⁵⁵ Hlavním bodem tohoto mohutného tělocvičného podniku, který byl nazýván shodně v čs. orelském tisku sletem a nad nimž převzal záštitu francouzský prezident A. Lebrun, byly závody v jednotlivých věkových kategoriích.³⁵⁶ Nejmladšími závodícími byli žáci od 8 let věku. Na 11 tisíc sportovců při závodech připadlo 500 soudců a rozhodčích. Během vrcholné exhibice vystoupilo dokonce na 16 tisíc gymnastů. Každá jednotka francouzských cvičenců ve zvláštních krojích – Francouzi neměli jednotný cvičební ani slavnostní kroj - byla provázena katolickým knězem, z tribuny sledovalo slet velké množství prelátů, generalit a dalších představitelů.

Ústřední list čs. orelstva píše o tom, že předností Francouzů byly nářadové cviky. S uznáním popisuje jejich mistrné zvládnání veletočů s různými obraty nebo vzorné rozpory na kruzích. Při nástupu na stadionu zazněla také československá státní hymna, současně s ní byla před hlavní tribunou nesena vlajka ČSR. Gymnastických cvičení se zúčastnilo družstvo orelských gymnastů ve složení bratří Kostelka, Malášek, Slavotínek, Hromádka, Dofek, Fryč a Driml. Cvičence provázela skupina třech necvičících orlů. Čeští gymnasté nastoupili do závodu Championat Artistique A, kde se jako první z orlů umístil br. Hromádka (z celkového počtu 56 závodníků obsadil 29. příčku).³⁵⁷

2. 15. Po svatováclavském sletu

Spolkový život v Orlu se v posletovém optimismu navracel do režimu klasické spolkové práce. Jednoty potřebovaly odpočinek, neboť prestižní svatováclavský slet finančně, fyzicky i duševně zaměstnal a vyčerpával celou organizaci Orla, zejm. v Čechách, kde se konala všechna hlavní sletová cvičení, stejně jako orelské duchovní a kulturní i církevní slavnosti. V tomto památném roce bylo otevřeno 13 orloven, z toho v Čechách dvě: 28. 9. v Oldřiši u Poličky (župa Brynychova) a 17.

³⁵⁴ Blíže k mezinárodním iniciativám Orla: Kol aut.: Zahraniční styky Čsl. Orla, in: Československý Orel. Program – dějiny – statistika. ČSO Brno 1933, s. 32 – 34

³⁵⁵ Federace francouzských katolických gymnastů představovala silnou tělocvičnou organizaci. Jen za rok 1932 se jejích závodů úhrnem účastnilo 133 590 gymnastů, členů federace. Blíže k jeho činnosti v předmětném roce, který slouží jako vzorový rok jeho spolkových aktivit: Mal., Několik poznámek z Francie. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 1, s. 18 – 19

³⁵⁶ Závody katolických gymnastů v Nizze. In: Orel 1932, Brno, roč. XVII., č. 8, s. 130

³⁵⁷ Tamtéž

11. v Praze – Dejvicích. Ozvěny sletu zaznamenal film o SDO, který již 28. listopadu promítali v českobudějovickém kinu Elektra. Kvůli zájmu došlo k několikanásobné repríze.

Miléniový rok znamenal pro orelstvo ztrátu významného hudebního skladatele a nadšeného orla, katolického kněze P. ThDr. Rudolfa Šetiny (nar. 11. 4. 1878), který zemřel 23. prosince v Praze. Od roku 1914 skládal hudbu ke cvičení. Jako komponista zazářil jak při brněnském sletu v r. 1922, pro který složil cvičební i pochodovou hudbu, tak při právě proběhlém svatováclavském sletu. Skládal hudbu nejen ke cvičení, ale také k baletům nebo divadelním hrám.

Ani svatováclavské milénium neutišilo vnitřní spory, které byly vedeny mezi ústředím a českou zemskou radou a jejichž jádrem byl spor o další existenci a smysl zemských rad. Ústředí zpochybnilo smysl dalšího setrvání u stávajícího modelu zemských rad z důvodu údajného přežití těchto zemských orgánů. Vlastní zemské organizace pokládalo Šrámkovo vedení za nadbytečné, dostačující byla ÚR a jednotlivá župní představenstva. Za tímto útokem na zemské rady mohla stát žárlivost ústředí na samostatný charakter české a slovenské organizace, z nichž zejm. slovenská se přibližovala autonomistické HSLŠ a v Čechách se vůči ústředí vymezovala nepoliticky Brynychova župa se silným zastoupením v české zemské radě. Svoji vlastní moravskoslezskou zemskou radu si moravské vedení již samo demonstrativně zrušilo, čímž s ústředním sekretariátem a ÚR Orla komunikovaly župy přímo. Cílem brněnského vedení bylo dosáhnout marginalizace resp. zrušení zemských orgánů. Český Orel bez reprezentativního orgánu by byl roztržštěn do čtyř žup, jejichž kroky by nebyly koordinovány ve vztahu k ústředí. Tím by došlo k omezení rizik možné jednotné protišrámkovské opozice.

Tajemník Zemské rady ČSO v Čechách br. Bedřich Klimeš v obavě před zvýšením role orelského Šrámkova vedení na úkor nemoravských zemských organizací vznesl námitku vůči návrhu Moravanů. Zdůraznil nutnost existence zemských rad Orla jako důležitého komunikačního a jednotícího orgánů, který má ve spolkové praxi své historii osvědčené místo. Zemský tajemník správně postřehl snahu o moravskou supremaci v hnutí. Obrana vlastních zemských organizací byla z české strany logická i z toho ekonomického důvodu. Šlo o praxi členských příspěvků, které by bez mezistruktury zemské rady putovaly v plné výši na ústředí. Zemské zřízení bylo udrženo jen na krátko.

Tlak ústředí na centralizaci byl natolik silný, že zemské rady s prvky autonomie musely ustoupit tomuto trendu. Mimořádný valný sjezd ČSO, který se konal 2. března 1930 v orelské tělocvičně jednoty ČSO Brno I. v Brně – Ponávce. Sjezd odsouhlasil změnu stanov z roku 1921.³⁵⁸ Naplnily se obavy českého a slovenského zemského svazu, neboť ze stanov byla vypuštěna

ustanovení o zemských svazech (neboli zemských radách). Strukturu Orla vyplňovala triáda ústřední – župy – jednoty.³⁵⁹ Aby sjezd vyhověl alespoň částečně námitkám českých a slovenských delegátů, ústřední vzdělavatel br. Pospíchal podal návrh, který ÚR ČSO umožňoval se souhlasem valného sjezdu ustanovovat podle župních žádostí na území země nebo kraje zemský či krajský orgán. Tyto krajské svazy měly být odbočkou ústřední organizace, jejíž zvláštní stanovy měla odsouhlasit ÚR Orla. Fakt, že se jednalo pouze o možnost naplnění zemských svazů, nikoliv o právo žup si tyto svazy zřídit jako syntetický zemský orgán, působily negativně na české a slovenské orly. Tento návrh prošel hlasováním v poměru 96 : 22 hlasů.³⁶⁰

Nové stanovy se však ukázaly být trvalým kamenem sváru po mimořádném sjezdu i po řádném sjezdu 21. dubna 1930, na němž se druhým náměstkem starosty Šrámka stal br. Josef Polák, čelná osobnost českého Orla. Redukce orgánů Orla vyvolala nevoli, která přerostla v revoltu fakticky zrušené zemské rady Orla v Čechách. V čele odporu stanul zemský tajemník br. Bedřich Klimeš. Spolu s částí zemského předsednictva se ohradil proti novým stanovám a 20. června vydal provolání k českým jednotám Orla. Manifest Zemské rady ČSO v Čechách vyzval české orly k aktivnímu vystoupení proti brněnskému ústředí, které se mělo projevit okamžitým přerušáním komunikace s celostátním ústředím, včetně odmítnutí placení příspěvků do centrální pokladny. Veškeré organizační problémy měly jednoty řešit výhradně se svými župami resp. zemskou radou v Praze. Vrcholem opozičního vystoupení odhodlaných českých funkcionářů bylo prohlášení, že zemská rada v Čechách je připravena vyhlásit autonomii svojí české organizace a navrátit se tak do původního stavu samostatného českého Orla, jak ho známe ještě ze začátků Československé republiky, kdy Zemský svaz Orla představoval nejvyšší a Čechy plně ovládaný orgán Orla v historické české zemi. Avšak nyní by již disponoval funkční organizační infrastrukturou, širokou členskou základnou i rozvinutým hmotným zázemím.

Šrámkovské vedení hodlalo samozřejmě zabránit jakémukoliv pokusu o narušení integrity hnutí. Česká zemská rada nebyla tak vyjednávačsky a personálně silná jako Slovenská zemská rada. Tento deficit umožnil ústředí učinit bez větších obav v české otázce rázné opatření. 20. července Ústřední rada ČSO zbavila br. Klimeše podle § 9 Stanov Orla až do odvolání všech funkcí v Orlu a všech členských práv. Akce, jejímž cílem bylo spíše vyvinout na ústředí účinný tlak než skutečně narušit fatálně spolkovou jednotu, neměla patrně větší naději na úspěch. Její prohlášení

³⁵⁸ Nové Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1931

³⁵⁹ Stanovy se dělily již na oddíl Jednota, Župa a Československý Orel (myšleno ústředí). Neobsahovaly již pojem zemská rada. Přesto navzdory stanovám na Slovensku stále tato organizační jednotka, Krajská rada Orla na Slovensku, fungovala. Tamtéž

³⁶⁰ Ministerstvo vnitra schválilo nové Stanovy Československého Orla výnosem č. 23.170-30-6 ze dne 12. dubna 1930.

vyzněla jako zásadní protest proti centralismu Šrámkova vedení, ale hlubší dosah na vývoj v Orlu neměla. Česká a moravskoslezská organizace už byly neobyčejně pevně institucionálně propojeny, k čemuž přispívaly také velké celonárodní slety. Secese byla prakticky vyloučena. Slovenský Orol měl v porovnání s českými orly mnohem silnější slovo v ústředí, také díky vazbám na HSLŠ, která nebyla pod Šrámkovou kontrolou.

Přes personální zásah ústředí vytrvala česká zemská rada v pasivní rezistenci. Pokyn k vystoupení z jednotné celostátní organizace sice vydán nebyl, ale mezi Prahou a Brnem neprobíhala po celý rok 1930 prakticky žádná komunikace. Tento stav se týkal také celé Pospíšilovy župy. Zprávy o činnosti českých jednot Pospíšilovy župy sice směřovaly na ústředí a do hlavního tiskového orgánu Orel, mezi středočeskou župní radou a Ústřední radou Orla však panovalo zatrpklé mlčení.

České župní organizace však nebyly jednotné v posuzování daného stavu. Kupodivu se východočeská Brynychova župa k revoltě nepřipojila. Měla svého župního starostu v předsednictvu ČSO a geografická blízkost k Moravě jí spíše předurčovala k roli kooperujícího sdružení. Roky trvající a prohlubující se integrace orelského hnutí nesla své plody mj. v postupně sílícím a žitém vědomí celostátní jednoty orelstva. Představa samostatného a tudíž slabšího Orla v Čechách byla pro mnohé, integrálně smýšlející orelské funkcionáře nemyslitelná. Panovala u nich vážná obava, že by se v takovém případě jednak u členů rozšířila nechuť z řevnivosti vedoucích funkcionářů a jednak že by český Orel bez moravské větve nedokázal účinně fungovat jako samostatná organizace. Obava z hrozící marginalizace izolujícího se českého Orla v poměrně sekularizovaném českém prostředí přiměla východočeské orly k podpoře usnesení celostátního sjezdu ČSO a k odmítnutí setrvat nadále v české zemské radě. Tento závěr byl odhlasován v poměru 84 : 17 delegátům valné hromady Brynychovy župy 4. května 1930. Uvedený postoj Východočechů svědčí o posunu v chápání orelské identity a jednoty během vývoje organizace za první republiky. Myšlení funkcionářů se stále více posunuje ze zemské úrovně na celostátní, ve vědomí, že Orel musí prorazit jako jednotná československá katolická organizace. Jakékoliv parciální zájmy a štěpení nesmělo podkopat orelskou práci.

Tento optimistický náhled pracující s vizí unitární organizace bez zemských mezistruktur nesdílely však všechny české župy. V protikladu s Brynychovou župou se jihočeská orelská župa Jirsíkova na své valné hromadě 27. dubna 1930 usnesla na tom, že župní rada trvá na zachování Zemské rady ČSO v Čechách.

K rozdělení organizace ČSO za první republiky nedošlo. Ústřední rada se obracela na členstvo s výzvami, aby zachovalo klid a jednotu hnutí. Ústřední rada vydala 17. května 1931

prohlášení ke katolické veřejnosti, jež se zmínilo o přetrvávajících tendencích rozložit Orla zevnitř a upozornilo na pokus oslabit Orla odváděním jeho členů do jiných, byť katolických, ne však plně tělocvičných organizací. Možné pnutí tak bylo zapříčiněno a byl zaset svár, jenž byl fyzicky ventilován skrze organizace Sdružení katolické mládeže (na Moravě Katolická Omladina) a jiných, zpravidla menších spolků. Ani tento pokus nepomohl k záměru opozice vytvořit zeď dělící české orly od zbytku organizace.

2. 16. Poutní ruch

Hlavním poutním místem Československého Orla se stal středomoravský Svatý Hostýn. Tradice svatohostýnských orelských poutí se ustavila v roce 1930. 25. srpna, týden po nejvýznamnějším mariánském svátku Nanebevzetí Panny Marie, připutovalo na Svatý Hostýn na 5 tisíc orlů a členů spřátelené moravské katolické Omladiny. Celkem se sjelo v daný termín na 15 000 poutníků. Po bohoslužbách se na ploše před kaplí Sarkandrovkou odehrávala orelská akademie, jejíž obsah tvořila převážně kulturní vystoupení. Pěvecký program předvedly sbory z Holešova a Bystřice pod Hostýnem a chrámový sbor z Horního Újezdu. O významu eucharistie hovořil ve své přednášce P. Nesrovnal z Prahy.

Superior svatohostýnských jezuitů P. Vraštil byl orelskou poutí nadšen. Navrhnul ústřední osvětové radě, aby orlové učinili ze svatohostýnského putování pravidelnou spolkovou pouť. Tento návrh přijalo orelské ústředí za své. Od srpna 1930 až do roku srpna roku 1941, vždy v oktávu slavnosti Nanebevzetí Panny Marie, ÚR ČSO konala na Svatém Hostýně pravidelnou celostátní spolkovou pouť. Válečný rok 1941 přerušil dosavadní poutní tradici a činnost Orla jako takovou. Organizace se přihlásila k životu opět po osvobození r. 1945. Tehdy se na 4 roky opět putování obnovilo. Ještě v roce 1948 se pouť konala, tentokrát již bez svého starosty Šrámka, který se ocitl v dlouholetém domácím vězení, stejně jako bez vnějších spolkových symbolů, praporů a krojů. Avšak s rekordní účastí 120 tisíc poutníků, orlů i dalších věřících, jejichž shromáždění vyznělo zároveň jako obžaloba komunistického režimu. Tato pouť však byla poslední na celá desetiletí, orelský prapor se k Hostýnu zdvihl až v r. 1990.

Svatohostýnská pouť se postupně vypracovala do čela orelských duchovních akcí kalendářního roku. Na druhý ročník pouti ve dnech 22. – 23. srpna 1931 se sjelo více než 7 tisíc členů Orla. První den byl věnován bohoslužbám, schůzi orelských dopisovatelů v poutní jídelně, pietnímu setkání u pomníku padlých a světelnému průvodu na vrchol hostýnské hory.

Nedělní program zahájila ranní slavná Mše sv. v 6,30 hod. v bazilice Panny Marie. V 9,00 hod. předvedli orlové akademii. Sestávala z recitace, přednášky o eucharistickém hnutí v ČSO od P. Štorcka a dalších kněží. O jedenácté hodině vyšel po svatohostýnských zastaveních průvod na pobožnost křížové cesty. Poutní program byl účelně kombinován tak, aby duchovní část měla přednost a převahu a zároveň aby se vytvořil prostor pro kulturní projev členstva a edukaci. Pořádání poutí se stalo důležitou náplní orelské nábožensko-kulturní činnosti. Navíc v ohledu mezinárodním byl značně překračován duchovní rozměr poutí směrem k národně-slovanskému a politickému porozumění.

Každý ročník svatohorské pouti vykazoval vyšší počty zúčastněných. Třetí ústřední pouť v r. 1932 navštívilo již 15 tisíc orlů, 6 tisíc z tohoto počtu přistoupilo korporativně ke sv. přijímání na znamení společné duchovní účasti na Kristově kalvárské oběti zpřítomněné nekrvavým způsobem na oltáři.³⁶¹ Nešlo pouze o ryze duchovní akci. Orelská organizace využila pouť ke spolkové manifestaci a proslovům ke členstvu, pro něž byl vyhrazen čas po hlavních bohoslužbách. Orelní řečníci apelovali na semknutost orelských řad a nabádali k aktivnímu boji za katolickou víru a ke svornému postupu proti bezbožeckým silám. Redaktor Orla br. Vladimír Kučera po bohoslužbách hovořil o aktuálním sociálním úkolu Orla, upozornil na nebezpečí bolševismu a dalších protináboženských ideologií, zavrhl rozleptávání jednoty orelského hnutí (kritika mířila na slovenský spolkový autonomismus) a vyzval k jednotné katolické protiofenzívě: „Přišel čas, abychom se již dali do díla. Fronta našich nepřátel mohutní. Slyšíte dobře jejich volání. Mluví o zničení Boha, náboženství, církve, křesťanského charakteru národa. Postavme se proto v tvář svým nepřátelům! Řadme se do generální fronty všech katolíků! Všichni katolíci, zvláště vy orlice a orli, máte dějinné poslání a úlohu v tomto mobilizačním plánu všeobecného nástupu katolických sil. Probudte ze sna všechny ty, kteří usnuli, vyřďte jim, že nadešel čas, aby se probudili, že musíme být připraveni, sešikováni. Nebezpečí je veliké. V řadách nepřátel povstal nejnebezpečnější nepřítel všeho křesťanského, vší křesťanské kultury, ruský bolševismus, uměle vyvolaný soustavným nevěrectvím, který dnes strhl na sebe vedení války proti Bohu. Je proto třeba Katolické akce, katolického činu! Slovo již nepomůže, ale čin! Skutek! Práce! Úplné pokřesťanění národa, křesťanské kultury. Nečekejme, až bude spojen proti nám celý svět. Začneme proto hned! Dokažme, že i malý hlouček, malá armáda, dobře zorganizovaná, dokáže věci veliké. Armáda jednotná a svorná. Jak je proto trestuhodným tříštit a leptat tento jednotný šik orelský v této kritické době! Je smutnou skutečností, že i mezi námi se časem vyskytnou existence, které ničí jednotu, zasévají nesvornost, porušují,

³⁶¹ -vk (patrně redaktor Orla Vladimír Kučera): Moravské orelstvo na Sv. Hostýně. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 9 – 10, s. 137

kázeň! Orelstvo je však organizací takových katolíků, kteří mají smysl pro kázeň, svornost a pořádek, kteří s rozhodností odvrhnou a zamítnou každý pokus proti jednotné frontě.“³⁶²

Populární se stávaly zájezdové pouti do zahraničí, které měly jednak náboženský, jednak sbratřovací rozměr, kdy docházelo k navazování kontaktů s hostitelskou protistranou a rozšiřování vědomí o Orlu v zahraničí. Vzhledem ke katolickému zaměření Orla je nejvýznačnější zahraniční poutí jednoznačně pouť do Říma, kterou uskutečnila mezi 3. – 12. zářím 1933 orelská župa Pospíšilova za celou orelskou organizaci. Této vůbec první župní pouti se zúčastnilo 75 členů Orla pod vedením župního vzdělavatele P. Augustina Schuberta, O. S. A. a redaktora dr. V. A. Nesnídala. Po zastávce u hrobu sv. Antonína v Padově stanula výprava v branách Věčného města. Poutníci navštívili řadu poutních míst, zejm. ta, která měla vztah k českým duchovním dějinám. Primární místo v tomto ohledu má cyrilometodějská tradice. Kroky poutníků směřovaly k hrobu slovanského apoštola sv. Cyrila v kostele sv. Klimenta. Dalšími zastávkami byly čtyři papežské baziliky, trapistický klášter a řada dalších. Poutní podnik vyvrcholil audiencí u papeže Pia XI. 7. září. Během mše sv., kterou celebroid papež, zaujali krojovaní orlové čestná místa v blízkosti papeže a oltáře. Po bohoslužbě římský pontifik udělil orlům audienci v trůnním sále. Po dalším putování v Neapoli a Pompejích se orlové opět vrátili do Říma, kde v katakombách sv. Kalisty sloužil významný básník benediktin Sigmund Bouška mši svatou. Přes Florencii a Benátky se orlové vraceli 10 a 11. září domů.

Orelské pouti sledovaly církevní kalendář a měly tudíž fixní charakter. Z poutního ruchu jednoho kalendářního roku můžeme s jistotou usoudit, že obdobný byl poutní itinerář v letech předešlých a následujících. Příkladem jsou význačná poutní místa Pražské arcidiecéze spojená se svatováclavským kultem. Po miléniových oslavách získala svatováclavská tradice mocnou vzpruhu a poutní místa Stará Boleslav³⁶³, svatovítská katedrála nebo Budeč výrazně ožily poutnickými výpravami. Pospíšilova župa v roce 1933 na svátek sv. Václava konala pouť do Staré Boleslavi a orlové se tradičně účastnili červnových korunovačních slavností na Svaté Hoře u Příbrami. V obou zmíněných poutnických centrech fungovaly orelské jednoty s hmotným zázemím – v Příbrami orelský sportovní areál, ve Staré Boleslavi orlovna nedaleko poutních chrámů -, které bylo využíváno pro organizační účely. Orelská župa Jana Valeriána Jirsíka v jižních Čechách konala svoji župní pouť 10. září v mariánské poutním místě Mláka u Třeboně. Mši svatou ve zdejším

³⁶² -vk (patrně redaktor Orla Vladimír Kučera): Moravské orelstvo na Sv. Hostýně, o. c., s. 138 - 139

³⁶³ Stará Boleslav jako středobod svatováclavského kultu představovala cíl nejen středočeských orelských poutníků, ale orelstva z celého státu. 15. července 1934 sem např. směřovala pouť orelské jednoty Pardubice v počtu 32 poutníků. Viz.: Nepodepsáno: Jednota Pardubice vykonala /.../. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 7, s. 82

barokním kostele Zasnoubení Panny Marie pro ně sloužil českobudějovický biskup ThDr. Šimon Bárta.

O poutním zájezdu můžeme hovořit také v případě české a moravské orelské výpravy na Pribinovy oslavy v roce 1933 do slovenské Nitry u příležitosti 1100. výročí tohoto knížete a posvěcení zdejšího chrámu sv. Emerama. Vzhledem k tomu, že slavnosti přerostly v politickou autonomistickou a protičechoslovakistickou akci slovenských luďáků, je třeba osvětlit také účast příslušníků českého orelstva v Nitře. Čeští orlové se zásadně orientovali čechoslovakisticky, čímž se lišili od svých slovenských bratrů, pro které byly osobnost Msgre. Andreje Hlinky a jeho politický program nezpochybnitelné. Do průběhu oslav, jež nebraly politický ráz, se orlové z Čech nijak nezapojovali. Naopak, přidrželi se původní poutní intence.

Bylo věci prestiže udržovat mezinárodní vazby. Měla je ČOS i dělnické tělovýchovné organizace, stejně jako menšinové československé spolky. Orel zdědil ještě z časů monarchie kontakty na jihoslovanské, zejm. slovinské orelské kruhy.³⁶⁴

*Starosta severomoravské orelské župy Kadlčákovy v Ostravě, katolický kněz P. Karel Kavík
ve spolkovém stejnokroji v r. 1938*

Podle přirozeného směřování ke katolické a slovanské tělovýchovné organizaci se geograficky nejbližší nabízela bratrská Polska se svým katolickým spolkovým ruchem. Politicko-

³⁶⁴ Viz. kapitola Jihoslovanské kořeny, s. 56

vojenské konflikty mezi ČSR a Polskem, jejichž jádrem byly spory o Těšínsko, zkraje existence obou mladých republik po první světové válce se odrážely i v chladném přístupu tělovýchovných organizací obou národů. S rokem 1933, kdy v Německu nastoupil k moci nacionální socialismus a Hitlerova vláda, chtěli orlové najít cestu k Polsku jako katolickému a slovanskému státu, ve kterém viděli možného spojence. Svým občanským nepolitickým přístupem hodlali přispět k česko-polskému usmíření. Otupit vzájemnou nevráživost a nedůvěru a ustavit mezi Orlou a vybraným polským kolegiálním subjektem družbu připadl primárně hraničářské slezské orelské župě Kadlčákově, ze které vyšel první příspěvek k česko-polské katolické spolkové družbě v Orlu. V tomto úsilí figurovali župní starosta P. Karel Kavík a učitel br. Hanzelka.

Zájezdy spojené s poutí se ukázaly být i zde vhodným instrumentem pro mise, jejichž cílem bylo navázat trvalou spolupráci. Mezi 3. až 5. červnem 1933 se konala první taková pouť vůbec. Pořádala ji orelská župa Šrámkova se sídlem v Olomouci a uctivý počet 766 účastníků, mezi nimiž byla také delegace pražských orlů ze župy Pospíšilovy, obsadila 13 vagónů Českých státních drah. První zastávkou bylo starobylé město a poutní místo Krakov, kde výpravu Československého Orla přivítali zástupci katolické družební Sjednocené polské mládeže (Sjednocenie mlodzieże polskiej – SMP, resp. Svazu katolické mládeže, Katolickie stowarzyszenie mlodzieży - KSM),³⁶⁵ členové akademické studentské obce, představitelé municipality, reprezentanti katolické církve a velké zástupy polského lidu. V čele čs. orelské návštěvy byli starosta hanácké župy Šrámkovy dr. Řehulka, druhý náměstek starosty ČSO br. Josef Polák z Hradce Králové, náčelník br. Metod Večeřa, br. Hanzelka z pohraniční Kadlčákovy župy, poslanec dr. Mořic Hruban a další. Sjednocená polská mládež se stal oficiální družební organizací Orla, jejíž činovníci jej během této návštěvy doprovázeli.

Manifestační průvod, ve kterém hrála orelská dechová hudba z Přerova a polská poštovní kapela, směřoval městem na hrad Wawel, kde byla sloužena mše svatá. Orlové po bohoslužbě ve

³⁶⁵ První sdružení mladých polských katolíků vzniklo v r. 1912 v pruské velkopolské Poznani pod názvem Svaz spolků katolické mládeže polské, další v r. 1913 v rakouském Těšíně jako Sjednocený svaz polské mládeže katolické. Kořeny hnutí jsou nejstarší na Poznaňsku, kde sahají k r. 1894. Jen ruská část Polska obdobný spolek neměla. V roce 1931 měla Sjednocená polská mládež 159.868 členů. Od 1. 8. 1934 se SMP z nařízení a doporučení polského episkopátu přejmenoval na Katolickie stowarzyszenie mlodzieży (Svaz katolické mládeže, KSM) s novými stanovami. Polští biskupové tím KSM integrovali do Katolické akce. Svaz představoval nejpočetnější organizaci mládeže v Polsku, v roce 1933 čítal 29 zwiazků-žup, 8847 místních jednot a 250.725 členů. Viz. Buráň, O. V.: Přebudování SMP a organizace Katolické akce v Polsku. Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 22, s. 258 – 259. Dále Nepodepsáno: Všepolský slet Svazu katolické mládeže polské (KZMM). In: Orel, Brno 1937, roč. XXII, č. 6 - 7, s. 75. Polský Sokol byl formálně katolický, jeho partnerem v ČSR byla ČsOS. Polským partnerem Orla bylo naproti tomu KSM, jež Sokola početně značně převyšovalo. V r. 1926 měla polská sokolská organizace 52.566 členů v 886 jednotách. Viz.: Polské sokolstvo /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 22 – 23, s. 349 – 350

svém poselství uvedli, že přicházejí z olomoucké katedrály sv. Václava ke krakovskému dómu v duchu bratrské křesťanské lásky. Tehdejší šéfredaktor časopisu Orel Zamykal poukázal během shromáždění před chrámem na někdejší česko-polské vztahy, které byly utvrzovány společnou mariánskou úctou. Po denním prohlídkovém programu hradu i města se orlové a zástupy Poláků setkali u novostavby zdejšího katolického domu. Za večerního ztišení obě strany deklarativně stvrdily česko-polské smíření. Jednalo se samozřejmě o symbolický akt, který inicioval ČSO sám za sebe. I přes přítomnost československého konzula se tato mise a jednotlivé její projevy nedají pokládat za plnění oficiálních státních úkolů, pro orlouskou výpravu neexistovalo žádné vládní pověření. Přesto však lze pozitivně hodnotit tento krok, mající překonat nedůvěru obou národů, když vzájemné mezistátní styky zůstávaly stále rezervované.

Po nedělní svatodušní mši svaté a absolvování turistických prohlídek předvedli orlové na krakovském sportovišti klubu Wisla ukázky prostných cvičení mužů i žen. Následná řeč dr. Hrubana, ve které vyzýval k bratrství, vzájemnosti a pospolitosti, vyvolala bouřlivý aplaus u polského publika.

Závěrečný den patřil pouti do mariánské Čenstochové, neboť v právě v mariánské úctě byl spatřován jedna z nejvýznamnějších opor budované česko-polské katolické pospolitosti. Výprava neměla zůstat pouze epizodickým setkáním, nýbrž pevným kvádrem trvalé spolupráce. Orlům se dostalo v tomto duchovním srdci Poláků opět vřelého přijetí od polské katolické mládeže a kléru. Před Palladiem Polska sloužil zdejší diecézní biskup dr. Kubina mši svatou. Podle zvyklostí se odpoledne uskutečnilo společné shromáždění, při kterém orlové předvedli opět cvičení.

Druhý poutní zájezd do Polska směřoval do Velkých Piekar a konal se brzo po krakovské výpravě dne 19. – 21. srpna 1933. Tentokrát se nejednalo o prezentaci ČSO v Polsku, nýbrž o představení aktivit Sdružení mládeže polské. 300člennou skupinu čs. orlů vedl orlouský atlet a člen ústředí br. Bedřich Kostelka. Účastnila se sletu SMP ve Velkých Piekarech u slezských Katovic, který se konal u příležitosti 250. jubilea od vítězství polského krále-turkobijce Jana III. Sobieského nad Turky u Vídně. Po průvodu městem a večeři s městkou radou se konala kulturně-tělovýchovná akademie, při níž cvičili členové Polského Sokola a čs. orlousky. V neděli 20. srpna se orlové zúčastnili mše sv. na kalvárském kopci v Piekarech, kde je ctěna zázračná ikona Matky Boží. Na to, jaký význam Poláci přikládali těmto sbratřovacím snahám, můžeme usuzovat z toho, že na mši sv. sloužené katovickým biskupem dr. Adamskim byl oficiálně přítomen maršálek sejmu, který zastupoval prezidenta Polské republiky.

Po bohoslužbách se přesunulo 50 tisíc účastníků na cvičiště, kde se konal slet SMP. Na závěr sletu pozdravil polské cvičence starosta slezské orlouské župy Kadlčákovy P. Kavík a br. Bedřich Kostelka zavěsil orlouské stuhy na prapor Sjednocené polské mládeže. Českoslovenští

orlové zakončili výpravu opět poutí do mariánské Čenstochové v pondělí 21. srpna. Dvakrát za sebou v krátkém čase zažilo Polsko československou orelskou sbratřovací misi, což sice nemělo důsledky v mezinárodní politice obou států, ale zcela jistě znamenalo příspěvek k česko-polskému sblížení zdola.

Obdobně i sportovní a sbratřovací zájezdy do Paříže, Vídně nebo jihoslovenské Lublaně byly obohaceny o komplementární poutnický prvek. V rámci tělocvičných slavností francouzské družební organizace FGSPF (Fédération Gymnastique et Sportive des Patronages de France, Federace francouzských katolických gymnastů a sportovců) konaných v Paříži ve dnech 10. – 11. července 1937 vykonali orlové pouť ke sv. Terezii z Lisieux. Podobně čs. orlové během svatodušních Dnů orelnosti ve Vídni 15. – 17. května 1937 putovali do rakouské mariánské velesvatyně Mariazell. Orelná náboženská pouť, samostatný duchovní spolkový podnik, byl fenomén spíše domácí, kdy jednoty, župy i ústředí pořádaly vlastní spolkové pouti zejména do mariánských, svatováclavských a cyrilometodějských poutních míst.

2. 17. Orel a politika

Panuje všeobecná představa o organickém propojení Československé strany lidové, konfesní strany čs. katolíků, s Československým Orem. Tato tradovaná myšlenka je oprávněná co do osoby, která oba subjekty spojovala v nejvyšší funkci stranického předsedy resp. říšského starosty Msgre. Jana Šrámka. Fakticky však můžeme tvrdit, že tímto končí očividná jednota strany a tělovýchovné organizace. Konstrukce Orla jako lidoveckého Sokola je značně zjednodušující. Máme-li hovořit o jistém druhu integrace Orla do katolického politického hnutí, pak Orel nebyl faktickou a nedílnou součástí ČSL ve smyslu tělocvičné sekce strany, nýbrž náležel do lidového hnutí, jakési širší báze katolické politiky a veřejné činnosti, v níž byly volně asociovány také různé zájmové spolky nepolitické povahy, jež byly přirozeným spojencem ČSL a tuto stranu spolkově podporovaly. Tělovýchovná organizace byla stavovsky, podle oboru činnosti, začleněna po bok ostatních konfesně katolických sdružení, jako bylo např. Sdružení katolické mládeže či Sdružení křesťanských zemědělců. Formálně samostatný Orel postupoval v politických otázkách podle katolické sociální nauky, hlásající přirozenou podporu katolické politické straně, v našem případě Československé straně lidové, jejíž stoupenci usilovali o uplatnění křesťanského politického

programu.³⁶⁶ Jednotná podpora ČSL episkopátem však v praxi nebyla jednoznačná. Zatímco oba hlavní hierarchové české a moravské zemské církevní provincie, český primas a pražský arcibiskup F.Kordač a moravský metropolita a olomoucký arcibiskup L. Prečan, během 20. let a později vystupovali veřejně na podporu ČSL, nový pražský arcibiskup K. Kašpar, který držel svatovojtěšský stolec mezi lety 1931 až 1941, projevoval zejm. od poloviny 30. let podporu agrárikům a Hlinkově slovenské lidové straně. Zatímco moravský metropolita L. Prečan udržoval s předsedou ČSL a starostou Orla J. Šrámkem přátelské vztahy, český primas K. Kašpar byl vůči předsedovi lidovců odtažitý.³⁶⁷

Většina tělocvičných sdružení, která co do významu a historické role snesou srovnání s Orlem, měla svoji výlučnou politickou vazbu: v případě DJT šlo o napojení na Československou sociálnědemokratickou stranu dělnickou, FDTJ představovala sportovní a volnočasovou sekci Komunistické strany Československa, orelské hnutí příslušelo do čs. lidového hnutí (spolu s jinými katolickými politickými organizacemi – např. Všeodborovým sdružením křesťanského dělnictva), čímž byla vyjádřena jeho příbuznost s lidovou stranou. Napojení tělocvikářů na politické subjekty bylo v té době normální. Naopak Sokol v roli dědičné všenárodní organizace tento monopartajní znak nevykazoval – do Tyršova spolku se hlásili nejpočetněji národní socialisté, ale také pravíci národní demokraté, agráři, členové živnostenské strany a také mnozí katolíci, kteří však svoje členství nepokládali za kontradiktorní ke svému náboženskému vyznání. Neexistovala však kompaktnost mezi sokolstvem a členstvím v lidové straně, protože liberální a socialistická orientace sokolů se zásadně rozcházela s politickým lidovým táborem, na prvním místě s ČSL. Kromě lidovců, komunistů, sociálních demokratů a dalších menších proudů se však se Sokolem mohly sjednotit všechny hlavní politické směry a strany. Stranickou pluralitou byl Sokol unikátní v politické kultuře první republiky, což dobře demonstuje zastoupení sokolstva v obou komorách Národního shromáždění ČSR ke konci roku 1925. Sokolskou legitimaci vlastnili členové různých parlamentních frakcí. V Poslanecké sněmovně jich nejvíce příslušelo do agrární strany (22 poslanců-sokolů ze všech 46 poslanců), dále následovali národní socialisté (13 poslanců-sokolů z 28), poslanci živnostenské strany (9 poslanců-sokolů ze 13) a národní demokraté (7 poslanců-sokolů ze 13). Úhrnem zasedalo v dolní komoře 51 sokolů z celkového počtu 300 členů Poslanecké sněmovny. V Senátu Národního shromáždění ČSR byl Sokol nejsilněji zastoupen u agráriků (14 senátorů-sokolů z celkového počtu 23 republikánských senátorů), následovali národní socialisté (8 senátorů-

³⁶⁶ Reyl, F.: Konkrétní cíle sociální politiky solidarismu. Program Československé strany lidové. In: Sociologie v politice. ČAT Praha 1924, s. 403

³⁶⁷ Trapl, M.: Obrana demokracie a český katolicismus. Katolická pravice proti politice lidové strany. In: Kol. aut.: Český politický katolicismus 1848 – 2005. CDK Brno 2008, s. 310

sokolů z jejich 14 senátorů), členové senátorského klubu živnostenské strany (3 sokolové z 6 senátorů) a národní demokraté (4 sokolové ze 7 senátorů). Celkem 29 ze 150 senátorů náleželo k Sokolu. Ze 17 ministrů mělo být 8 sokolů. Podle vlastního prohlášení Orel neevidoval, kolik jeho členů bylo mezi 54 poslanci a 28 senátory katolických stran ČSL a SLS.³⁶⁸ Z lidoveckých zákonodárců měli orelskou legitimaci zcela jistě Mořic Hruban (1918 – 1920 člen RNS, 1920 – 1925 poslancem, 1925 - 1929 senátorem), dále člen RNS a senátor J. M. Kadlčák, senátor a sociolog F.Reyl nebo B. Koukal, mezi poslanci pak samozřejmě starosta Msgre. J. Šrámek, A. Roudnický či Alois Petr.

Ve vědomí zachování navenek proklamované, ačkoliv ne zcela obecné neutrality, s cílem zabránit tříštění Sokola, vedení Tyršovy organizace před volbami vyzývalo sice členy k volební účasti, avšak nedoporučovalo podporu konkrétní strany.³⁶⁹ Jediným vodítkem byla rada, aby se sokolský volič řídil podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a volil stranu, která bude pracovat v duchu sokolských zásad, stanovených VII. valným sjezdem Československé obce sokolské v r. 1924. Těmito zásadami byly: národní myšlenka, zásada pokroku, demokracie a sociální spravedlnost.³⁷⁰ Můžeme konstatovat, že každá z výše uvedených politických stran, jejichž členové mívali sokolské legitimace, mohla tyto zásady akceptovat. Pro lidovce byla zásadně nepřijatelná myšlenka pokroku, která byla synonymem protikatolického postoje. Tím také lidovec nezapadal do myšlenkového sokolského konceptu. S ostatními třemi zásadami souhlasit mohl.

Ačkoliv na konstatování Sokola, DTJ a FDTJ, že Orel je součástí lidové strany, se nezdá být nic zvláštního nebo divného – spíše znělo jako bližší charakteristika Orla – , samotné vedení orelského hnutí se snažilo vyvrátit podobná tvrzení. Ne že by nesouznělo s křesťansko-solidaristickým politickým programem ČSL, spíše se mu nezamlouvala představa splývání dvou suverénních subjektů. Orel postoupil od r. 1909 tak daleko, že nechtěl žít ve stínu staršího bratra, lidové strany.

Orelský tisk soustavně vyvracel názory o spojení Orla a ČSO a vysvětloval zároveň poměr strany a tělocvičného spolku ve světle povinností katolíka, vyplývajících ze sociální nauky církve: „Proč jsme prohlašováni za spolek politický a konkrétně za součást Československé strany lidové? Prostě z toho důvodu, že členové Orla při volbách do obcí a Národního shromáždění nevolí ani agrárníky, ani národní demokraty, ani strany socialistické, nýbrž jistě téměř bez výjimky odevzdávají hlasovací lístek pro čl. stranu lidovou. A táži se, může-li rozumný a nepředpojatý člověk chtít po

³⁶⁸ Nepodepsáno: Kolik je sokolů v parlamentu? In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 1, s. 12

³⁶⁹ Výzva předsednictva ČSOS, jednatele J. Urbana a náměstka starosty F. Maška k účasti sokolů ve volbách. Viz. Úřední zprávy. In: Věstník sokolský, Praha 1929, roč. XXXI., č. 38, s. 741

³⁷⁰ Tamtéž

Orlu, aby jednal jinak? Příslušník Orla odevzdává volební hlas pro kandidáta čsl. Strany lidové, nečiní tak předně jako Orel, nýbrž jako svobodný občan u výkonu největšího a nejcennějšího práva občanského, poněvadž jím uplatňuje svůj vliv na správu obcí, žup a státu a odevzdáním hlasu pro tu či onu politickou stranu spolurozhoduje o tom, jakým duchem bude tato správa ovládána. /.../ Odevzdání hlasovacího lístku pro stranu politickou, která usiluje o uplatnění křesťanského názoru světového ve správě státní a správě veřejné vůbec, jest jedním z projevů takového důsledného katolického myšlení. Byli bychom špatnými katolíky, kdybychom v životě veřejném pracovali pro politické strany, které ignorují ohromný, ničím nenahraditelný zdroj nadpřirozených milostí, jímž jest křesťanství se svým učením o lásce k bližnímu a božské spravedlnosti, anebo kdybychom dokonce jako občané byli příslušníky stran, jejichž programem jest boj na život a na smrti proti všemu, co má jen poněkud nádech křesťanství.³⁷¹

Ačkoliv obě organizace, ČSL a Orel, fungovaly samostatně, zazníval z Orla názor, že ideální stav je co nejužší spolupráce, dokonce personální splývání obou. Institucionální sjednocení však žádný ze zúčastněných subjektů nenavrhol. Takový postup by totiž znamenal, že by Orel nutně klesl na úroveň pouhé tělocvičné sekce strany. V obecném povědomí lidovců i orlů by měl takový proces regresivní povahu. Vždyť právě osamostatněním Orla na strukturách křesťanskosociální strany znamenalo její růst a svobodu od politické angažovanosti. Jiná věc je, že i Orel hlásal společenskou angažovanost katolíků podle učení církve. Právě kvůli apolitičnosti pokrýval poptávku tam, kde politická strana neměla úspěch. Pro rozlišení obou rovin, politické a spolkové, a zachování profesionálního odstupu orlů od veřejného politického vystupování bylo zakázáno nosit orelský stejnokroj na politické, rozumělo se lidovecké schůze a akce. Rozumělo se, že lidová strana je určena pro své členy a příznivce, ale Orel je pro všecken slovanský katolický lid republiky. Této neodvislosti odpovídala i disciplinární opatření o nošení stejnokroje, jež byla upravena ve IV. odstavci Řádů ČSO. O vystupování ve spolkovém kroji měla rozhodovat zásadně rada místní jednoty, kroj nesloužil osobní libovůli, nýbrž jeho užití se řídilo spolkovými pravidly. Bez svolení rady jednoty nebylo možné kroj nosit na veřejnosti. A bylo přísně zapovězeno účastnit se ve stejnokroji politických projevů nebo schůzí. Kroj zpravidla nosili cvičící členové resp. dorostenci a žáci měli také svůj kroj. Nicméně také necvičící (činní a přispívající) členové si směli kroj pořídit a

³⁷¹ David, H.: Orel a život veřejný. In: Orelský věstník, Praha 1924, roč. III., č. 22, s. 337. Výzva k volbě ČSL také in: Nepodepsáno: Konají se volby. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 5, s. 1 – 2

vystupovat v něm. Podmínkou však byla minimální tělovýchovná příprava v pochodových a pořadových cvicích, již měli necvičící členové povinně absolvovat.³⁷²

Praktické oddělení institucionální nebránilo integraci personální. Bratr Josef Dobromil dával za příklad Moravu, kde si ČSL vychovávala dorost přímo v Orlu a kde čelní představitelé Orla – J. Šrámek a M. Kadlčák – byli zároveň vysocí orelští funkcionáři. Podobný stav byl podle něho přirozený a žádoucí i pro Orla v Čechách, kde tento dualismus nebyl vůbec automatický. Článek spíše vyznívá jako obžaloba českých lidovců, kteří s orly netvoří organickou jednotu a oslabují tak zdejší katolický tábor.³⁷³ Za příklad jsou dáváni moravští lidovci, kteří se se samozřejmostí nasazují i pro orelské podniky, např. budování orloven, jež se zároveň stávají lidovými domy. Za plod této spolupráce byl dáván i brněnský orelský stadion a další výsledky orelského snažení, jemuž prospěla vazba na lidovce. Kritika z orelských pozic se zaměřuje na českou zemskou ČSL, nikoliv jmenovitě na členy zemského výboru strany, ale spíše na pohlcovací taktiku českých lidovců, kteří lákají orly do strany, ale neoplácejí jim již stejnou mincí, totiž nevstupují do orelských řad.³⁷⁴ Pisatel si dokonce trpce stěžuje, když ventiluje vlastní negativní několik let starou zkušenost ze soužití orlů s lidovci. V roce 1921 byl lidovci zrazován z orelské činnosti s tím, že po krátkém orelském vzplanutí nastane pád. Takové poraženectví pokládá za bezpříkladné a skandální. Od vlastních lidí slyšel zpochybňování úlohy kněží v Orlu, kteří angažovaností ve spolku prý maří čas.³⁷⁵ Polemika odkrývá hlubší spor o působení kněží ve společnosti. Jednalo se o spor příznivců integrálního a laicistického přístupu. Autor článku popisuje laicistické stanovisko lidovců, kteří by údajně knězi vyhradili striktní působení v kostele bez možnosti širší společenské aktivity. Takovou tendenci pokládá orel za nelogickou a škodlivou. Pak by totiž kněz chyběl ve škole, v nemocnici a třeba také v katolických spolicích. Orel je proti izolaci kněží ve výhradně sakrální sféře, aniž by tím zpochybňoval jejich prvořadou obětnickou a kazatelskou funkci – v hierarchii povinností je kněz vysvěcen proto, aby vysluhoval věřícím svátosti a ne aby se prvořadě realizoval jako táborový řečník nebo hudební skladatel sletových pochodů. Důsledně však hájí pastýřskou roli kněze, který jde za svým stádcem. Podle Kristova příkladu má jít kněz i mezi hříšníky, a nebude to zahazování se, nýbrž kněžská služba. Na adresu českých lidovců zaznívá ostrý odsudek: „Pokrytci! Mládež odvádějí od kostela a kněze tam posílají, aby se s mládeží nasetkal.“³⁷⁶ Své rozhořčení provází verši K. Dostála – Lutínova:

³⁷² Nepodepsáno: Rubrika Zásadní ustanovení. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 16, s. 256

³⁷³ Dobromil, J.: Orel a lidová strana. In: Orelský věstník, Praha 1925, roč. IV., č. 11, s. 161

³⁷⁴ Tamtéž, s. 162

³⁷⁵ Tamtéž

³⁷⁶ Tamtéž

*Vrah vyvekl mne ze školy
a uvrhl mne do chrámů!
Tu zpívej lidu cokoli! -
a přijít ke mně nedá mu.*

Lidovcům pisatel vyčítá krátkozrakost, kvůli níž nevidí, že politická strana nedokáže mládež zabavit hodnotnou volnočasovou aktivitou. Doporučuje jim uvědomit si důležitost Orla pro duchovní, ideovou a tělesnou výchovu mládeže, na níž stranický aparát není uzpůsoben. Doporučuje straníkům hojnou účast na orelských akcích a všemožnou podporu katolické tělovýchovné a kulturní činnosti. Dává jim za příklad sociální demokráty, kteří doporučují při každé místní stranické organizaci zakládat DTJ.³⁷⁷ Tato kontraverze byla spíše ojedinělá. Poměr obou organizací zůstal bratrský a kooperativní. Rozhodně v Orlu v obecné míře trvale převažovala podpora lidové strany.³⁷⁸

Strana i tělocvičná jednota se lišily statutárně – zatímco ČSL usilovala o podíl na politické moci, Orel sledoval cíle výchovně-vzdělávací a sportovní. Oba subjekty měly rovněž rozdílné počty členů. Zatímco lidová strana měla mnohem početnější aparát i členskou základnu, orlů bývalo vždy méně. Např. v jubilejním svatováclavském roce 1929 měl Orel 103 301³⁷⁹ a v roce 1933 pak 112 503³⁸⁰ členů. Ve srovnatelném období evidovala však ČSL 88 560 členů v Čechách³⁸¹ a 115 975 na Moravě³⁸², celkem 204 535 osob se členskou legitimací strany. Byla respektována a popularizována nepsaná praxe, že lidovec býval zároveň členem Orla tam, kde fungovala orelská jednota. Tento dualismus však neplatil jako výlučné pravidlo. Orel a ČSL nebyly dvě plíce, jimiž oběma musel český katolík nutně dýchat. Leckde byla obě uskupení zcela oddělená a bez větší interakce. Na

³⁷⁷ Tamtéž, s. 162 – 163

³⁷⁸ „Kvasem zdravého politického života jest strana lidová, strana politického pořádku, správného sociálního nazírání, jež tvoří střed mezi výstřednostmi socialismu a liberalismu. Proto jest vyloženým štváním hanobiti lidovou stranu a tuto do jednoho koše házet se stranou komunistickou /.../ Lidová strana jest stranou vlasteneckou, neboť tím, že chrání křesťanský ráz rodiny a společnosti, staví a udržuje nejbezpečnější základy každého státu – víru a náboženství. /.../ Náboženství není jen pro parádu, jeho zásady nutno uplatniti v životě veřejném jako v soukromém. Jestliže socialisté budují na socialistickém názoru politické strany, mohou zajisté i katolíci budovati na křesťanském názoru.“ Junek, H. P.: Aby bylo jasno. In: Orelský věstník, Praha 1925, roč. IV., č. 1 – 2, s. 8 – 9. Pro co nejužší spolupráci Orla a ČSL se vyslovil také dr. Plocek z orelské župy Pospíšilovy na IX. zemském sjezdu ČSL v Čechách 26. 9. 1937, jemuž delegáti sjezdu souhlasně aplaudovali, když pronesl: „Pak bude platit: co lidovec, to orel a co orel, to lidovec.“ Zpráva: Orelstvo zdraví sjezd, in: Československé strana lidová ve své práci a úkolech, ČAT Praha 1937, s. 215

³⁷⁹ Kol. aut.: Český politický katolicismus 1848 – 2005. CDK Brno 2008, s. 221

³⁸⁰ Orelský kalendář 1933, ČSO Brno 1933, s. 113

³⁸¹ Údaj k roku 1927. Kol. aut.: Český politický katolicismus 1848 – 2005. CDK Brno 2008, s. 205

³⁸² Údaj k roku 1927. Tamtéž, s. 206

mnoha místech zůstali katolíci v Sokole, v oblastech se silným zastoupením agrární strany zase vstupovali do selských jízd, výjimečně se katolíci dělnických profesí zapojovali do DTJ.

V české zemské organizaci ČSL, v jejímž čele stál Msgre. Bohumil Stašek jako zemský předseda, se od poloviny 30. let vytvářela Orlu jistá konkurence v podobě Mladé generace ČSL (MG ČSL).³⁸³ Jednalo se o stranický dorost, který působil agitačně navenek, pořádal veřejná shromáždění a propagační pochody se stranickými prapory s vyobrazením čs. parlamentu se zářícím křížem a v jednoduchých stejnokrojích (bílá košile, černá vázanka, bareť s křížem). B. Stašek chtěl vytvořit z Mladé generace ČSL skutečnou údernou politickou organizaci, která dodá straně sílu a energii a která bude pracovat prostředky moderního politického boje (tisk, letákové kampaně, veřejné schůze na veřejných prostranstvích).

Orel stál sice v lidovém hnutí na nepolitickém spolkovém programu. Jeho členové však měli rovněž politické ambice a existence MG ČSL a ještě Sdružení katolické mládeže znamenala zvýšenou konkurenci. Orel měl časový náskok, neboť základní kámen k MG ČSL byl položen v r. 1929 z iniciativy redaktora Lidových listů Jana Scheinosta. Později se rozvoje stranického hnutí mládeže chopili kaplan z Prahy-Holešovic P. Antonín Stehlík a JUDr. Jan Jiří Rückl, který stanul v čele organizace. Orel se s MG ČSL, SKM a příslušníky Klubu lidových akademiků setkal v kurzech brannosti.³⁸⁴ Vhodný způsob, jak kooperovat a nevidět v sobě rivala v boji o členy. Mladá generace k tomuto celonárodnímu podniku pozvala uvedené nepolitické katolické spolky, z nichž minimálně Orel se zapojil do branné výchovy i bez předchozího oslovení Mladou generací. Nebyl však tak invenční, aby do branných oddílů svolal všechny potenciální katolické spolky. MG ČSL naopak k tomuto integračnímu kroku přistoupila a založila zastřešující orgán brannosti s názvem Společný výbor katolického mládí. Jeho kolektivními členy se staly všechny výše jmenované spolky pracující s mládeží.

Spolkový tělocvičný ruch katolíků se začal utvářet po založení křesťanských konfesních politických stran. Stal se plodem křesťanskosociálního politického hnutí a odtud pochází oprávněná vazba katolické politiky na Orla. Náš sledovaný spolek nevznikl na zelené louce, nýbrž z angažovaného politického fóra, jímž byl manifestační sjezd křesťanských sociálů v Olomouci v r.

³⁸³ Oproti Orlu nebyla MG ČSL tak masovým spolkem jako Orel. Vznikla relativně pozdě, kdy už pozice mezi mládeží měly obsazeny Orel, SKM a katolický skaut. Její specifikum spočívalo v čistě politické náplni. Oficiální dobové materiály ČSL hovoří spíše o počtu skupin a schůzí než o absolutních číslech členů, z čehož lze usuzovat na nemasový charakter organizace: 1. září 1937 fungovaly skupiny či náčelníci MG ČSL v 708 místech v Čechách. Během 1 roku provedli členové MG ČSL 37 veřejných politických projevů, 22 projevů brannosti, 34 schůzí ustavujících nové skupiny atd. Hnutí si vypomohlo soustředěním sice menšího, avšak aktivního počtu mladých členů, kteří pro ČSL veřejně agitovali tiskem i slovem. Rückl, J. J.: Pomáhejte mladé generaci. In: Československá strana lidová ve své práci a úkolech, ČAT Praha 1937, s. 66 – 67

1909, tehdy konaný u příležitosti 10letého výročí od vzniku moravské křesťanskosociální strany. Z původních tělocvičných odborů při straně se Orel vyvinul v samostatnou organizaci, pro kterou ovšem platila nepsaná vazba na zakladatelskou stranu.

Obdobnou genezi zažil také původní slovinský Orel, který se vyvinul rovněž z křesťanskosociálního politického hnutí. Křesťanskosociální svaz J. E. Kreka měl na 50 tisíc členů. Z jejího středu vznikl slovinský Orel, který měl v roce 1906 již 4500 členů. Katolický kněz J. E. Krek byl slovinským Šrámkem – ačkoliv měl snadnější úlohu v tom, že slovinský Orel nebyl rozdělen podle zemského klíče jako v Čechách resp. na Moravě, kdy každá historická země měla také svou vlastní zemskou orelskou organizaci. Podle toho byl J. Šrámek hlavou pouze moravské zemské organizace, zatímco v české hráli prim východočeští orlové pod vedením J. Poláka. Význam moravské větve však nakonec natolik převážil, že se Moravané stali směřodatným sdružením i pro Čechy a po r. 1918 již jednoznačným vedoucím činitelem.

V rodném Slovinsku uvedl J. E. Krek v život jak katolické politické hnutí, tak vlastní tělocvičnou organizaci, která nabídla sportovní činnost katolíkům jako vhodnou alternativu vůči členství v liberálním protikatolickém Sokole.³⁸⁵ Vidíme tedy, že vazba českého resp. slovinského Orla na konfesní politickou stranu byla ve své době samozřejmostí, obdobně jako se mladočeši, národní sociálové a zčásti i agrárníci hlásili k Sokolu a sociální demokraté ke své DTJ. Ani u nich nebylo členství v sokolské organizaci resp. DTJ podmíněno členstvím v organizaci politické. Avšak povaha každého tělovýchovného spolku odpovídala konkrétnímu politickému názoru, ideologii a straně. Automaticky tedy zvala do svých řad lidi identické politické příslušnosti resp. názoru. Podle tohoto schématu by bylo anomálií členství katolíka v DTJ nebo marxisty v Sokolu.

Jedním z nástrojů protiorelského pokrokářského politického boje bylo obviňování orlů z nedostatečného vlastenectví, jež odpůrci zakládali na hlavní orelské zásadě služby Bohu a církvi na jedné a národu a vlasti na druhé straně. Starý pokrokářský argument o tom, že katolíci věrností papeži zrazují vlastní zem byl stále použitelný v ideologických a politických konfrontacích. Orel se těmto nařčením z nevlastenectví resp. národní vlašnosti důrazně bránil. JUDr. F. Kouba sumarizoval argumentaci v otázce orelského vlastenectví a došel k závěru, že zatvrzelé nepřátele Orla nelze přesvědčit o tom, že orelské sdružení jasně stojí na straně národa a vlasti. Důvodem této aporie, komunikačního bezcestí, je podle F. Kouby fakt, že pokrokářský tábor není schopen

³⁸⁴ Orelská brannost podrobně níže viz. kapitola 2.1.5. Orel v Čechách ve 30. letech

³⁸⁵ Marek, P.: Český katolicismus 1890 – 1914. Gloria Rosice Olomouc 2003, s. 216

přistoupit na stanovisko oprávněnosti a smysluplnosti Orla. Jeho bytí od počátku zamítá a o skutečnou diskusi a – když ne tedy spolupráci, tak alespoň – respekt nemá popravdě zájem.³⁸⁶

Táboru odpůrců vytýká strnulé lpění na ideologicky upravených historických schématech, osobách a dějích (domnělý katolický útlak českého národa, Jan Hus, Bílá hora, tzv. temno atd.), které jim znemožňují svobodný úsudek stran Orla a úlohy katolické církve v našich dějinách obecně. Jsou v zajetí svých jednostranných ideologických názorů, nemohou se vymanit z umělé zášti proti všemu katolickému, počítaje v to také Orla.

Autor stati hájí stanovisko, že pokrokový tábor, který prvořadě v širokém spektru zahrnuje liberální a socialistické strany, tisk a intelektuály, Československou církev, Sokola a Volnou myšlenku, nešíří skutečné vlastenectví, neboť pravá láska k národu má být doplněna přirozeně křesťanskou morálkou. Pokrokářské vlastenectví je naopak národu škodlivé, protože šíří materialismus, liberalismus, odpad od víry a volnomyšlenkářství, jejichž následkem je mravní rozvrat a faktická záhuba národa.³⁸⁷

Výše uvedený ideový spor měl však také verzi solidnějšího diskurzu, ve kterém bylo možné vymezit se racionálně v otázkách ideových priorit. Tou hlavní byla otázka přednosti náboženství před národem. Teologický argument jasně říká, že ontologicky Bůh a tedy i synovský vztah člověka k němu, tedy náboženství, má vyšší váhu než jakékoliv lidské společenství. Tato maxima vyplývá z toho, že Bůh je stvořitel, původce veškerého bytí na zemi, tedy i zakladatel lidského rodu, dělicího se na národy a rodiny. Bůh je tedy ve smyslu dané problematiky původcem národa, nikoliv naopak, a tudíž má nárok na prvořadou úctu, realizující se prostřednictvím náboženského kultu. Stvořitel je na prvním místě, vše stvořené logicky následuje za ním a slouží jeho slávě. Tento teologický přístup ovšem neznamená snížení hodnoty lidského společenství, v tomto případě národa. Představuje jen pojistku proti pohanskému zbožštění národa, jež mu v řádu stvoření nepřísluší.³⁸⁸

³⁸⁶ Kouba, F.: Orel a národní myšlenka. In: Orelský věstník, Praha 1931, roč. I. (V.), č. 2, s. 1

³⁸⁷ Tamtéž

³⁸⁸ „.../ každý dobrý katolík, tedy také orel, stará se především o spásu své duše, kterou mu zaručuje jenom pevná víra v Boha, a potom teprve o všechny ostatní věci, které lze uskutečnit jenom potud, pokud neodporují jeho náboženskému přesvědčení a cítění. Tuto zásadu nemůže nám přece žádný rozumný člověk vykládati ve zlé, protože víra v Boha nás chrání před mravní záhubou, které jsou bezpodmínečně vydáni dnešní moderní bezvěrci. Víra v Boha nebrání nikomu v konání vlasteneckých povinností a nikomu se nepodaří dokázat opak tohoto tvrzení. Dějiny nás učí, že celá řada našich vlastenců a učenců světového jména zachovala si pevnou víru, a kdo by se opovážil tvrditi o nich, že jejich vírou trpěla jejich vlastenecká a vědecká činnosti?“ Tamtéž

Víra je pojistka toho, aby lidé byli poctivými a spolehlivými vlastenci, neboť jejich věrnost národu je zabezpečena Božím zákonem, který přikazuje milovat své bližní slovem i skutkem a pro jejich pro jejich blaho se osobně nasazovat.³⁸⁹

Orelská argumentace se neubírá vadným směrem k druhé krajnosti, podle které by měl pouze český katolík být vzorem veškerých ctností, neboť katolík stejně jako nevěrec podléhá stejným svodům a přirozeně také chybuje ve svém životě. Věřící člověk tedy není nikým vyšším kvůli své víře, ale k obraně vlasti je lépe disponován, neboť se opírá o věčného, nepomíjejícího Boha, kdežto naděje ateisty vkládaná v pomíjející hmotu může mít trvanlivost stejnou jako hmota, tj. dočasnou. Odtud filozofické objasnění důležitosti víry pro společenský život.

V kontrastu s pokrokáři činí orlové z katolické víry základní stavební kámen svého vlastenectví. Veškeré dobro pochází ze spojení národa s katolictvím. Naopak adresně je zamítáno husitství, protestantismus a všechny moderní plody osvícenství: „Tragédie našeho národa spočívá pak v tom, že oslavuje to, co by vlastně mělo býti oplakáváno a oplakává to, co jest jeho největší chloubou a co mu přineslo nejvíce prospěchu a užitku.“³⁹⁰

Z politických ideologií pokládal Orel za škodlivé socialismus a liberalismus, stejně jako jeho moderní plody: komunismus, nacionální socialismus a fašismus. Zvláště kriticky se vymezoval vůči moderním ideologiím, autonomních na křesťanství a disponujících vlastní kvazináboženskou nomenklaturou a programem.

Moderním politologickým slovníkem Orel detekoval také v bolševismu náboženský prvek, znamení uctívání osob a myšlenek, založený ovšem na negaci všeho ideově odlišného. Zemi sovětů, která náboženství totalitarismu zosobňovala, si nikterak neidealizoval. K jejímu politickému systému zaujímal nepřátelské stanovisko, neboť díky čs. legionářům na Rusi i podle svědectví uprchnuvších ruských emigrantů, kteří osobně zažili střet s bolševiky, byl o jeho metodách a hrůzovládě zpraven.³⁹¹ Zamítal bolševismus, protože tento revoluční sociální řád „pronásleduje křesťanství, používá hrubého násilí, hlásá nenávisť, přijímá metody zločinců za své, a hlavně popírá existenci Boha, ducha a duše, neboť vše, právo i mravnost odvozuje od hmoty. Výsledek je, že po

³⁸⁹ „Můj bližní je každý člověk. /.../ Svě bližní máme milovati, protože jsme všichni po Adamovi jako bratři – k obrazu božím stvořeni, smrtí Kristovou vykoupeni a k nebeské blaženosti povoláni. /.../ Láska k vlasti. Více než jiné smíme a máme milovati ty, kteří jsou nám bližší vírou, dobrodiním anebo rodem: jsou to rodiče, sourozenci, příbuzní, členové vlastního národa. Úctu dej cizině, lásku vlasti! /.../ Kdo miluje svůj národ, hlásá se k němu, váží si mateřské řeči, otcovské půdy a národních zvyků i památek. Hledí poznati dějiny svého národa a hájí spravedlivě právo jeho, přispívá na jeho potřeby a modlí se zaň.“ Viz. Kol. aut.: Katechismus katolického náboženství. Matice cyrilometodějská Olomouc 1932, s. 118

³⁹⁰ Kouba, F.: Orel a národní myšlenka /.../, o. c., s. 15

³⁹¹ Orel doporučoval v r. 1937 do spolkových knihoven knihu o vývoji ruské revoluce posledních 110 let: Vilinskij, V. S.: Ruská revoluce 1825 – 1936. Společenské podniky Přerov 1937

15 letech bolševického režimu na území ve velikosti 1 šestiny zemské plochy (sovětské Rusko), je potlačena veškerá svoboda lidí (statek duchovní), a lidé žijí v neustálém nedostatku životních potřeb (statek hmotný). Tedy ožebračení o duchovní i hmotné statky je výsledek, ale i cíl bolševismu. Proto jej musíme potírat. Z křesťanské lásky k bolševikům budeme nenávidět bolševismus.³⁹²

Dále ztotožňuje bolševismus prakticky s hříchem, urážkou Boha, a dovozuje, že i my, tedy orlové, jsme bolševiky, kdykoliv pácháme hřích. Bolševismus se tedy potažmo stává teologickou veličinou, kvůli níž ztrácíme milost Boží, nástroj spásy, protože máme pracovat prvořadě na potírání hříchů v sobě, abychom se nevzdalovali od studnice Božích milostí. „Jakmile se oprostíme uvnitř od bolševismu (hmotařství, hříchu), budeme moci i navenek veřejně proti němu útočit. A také ho potom porazíme a zničíme,³⁹³ rozvádí orelský pisatel požadavek zbavenosti hříchu v souvislosti s protibolševickým bojem.

V seznamu zamítaných bludných učení figuroval rovněž fašismus, ačkoliv katolíci ocenili Lateránské dohody z 11. února 1929 uzavřené papežskou kurií a Italským královstvím, tedy fašistickou Itálií, skrze něž byl fakticky obnoven suverénní papežský stát a byly uspořádány vztahy mezi italskou korunou a Svatým stolcem.³⁹⁴

Tato jednotlivost týkající se mezinárodněpolitické tzv. římské otázky však neměla vliv na obecně kritické posuzování italského fašismu, zvláště po některých osobních zkušenostech. Výrazně se Orla dotklo zrušení mezinárodních katolických sportovních závodů, plánovaných do Říma na 3. – 6. září 1926, jichž se měli účastnit i čs. orlové. Italští katoličtí tělocvikáři představovali dosud samostatnou entitu v jinak totalitním italském fašistickém státě. B. Mussolini se však snažil také o ovládnutí této sféry společenského života, čemuž se katolíci bránili. Samostatné sportovní podniky chápali fašisté jako nezdravý jev, neboť nic nemělo fungovat mimo stát a fašistický režim. O svou svobodu postupně katolické spolky přicházely. Flagrantním zásahem fašistického státu do spolkové svobody katolíků bylo zrušení římských mezinárodních závodů, které bylo vydáno 31. srpna 1926, krátce před jejich plánovaných zahájením. Odřeknutí tělocvičného kongresu odůvodnil v tiskovém komuniké ministerský předseda B. Mussolini incidenty v Mantově a Maceratě, při kterých došlo k potyčkám mezi katolickými skauty a příslušníky italských fašistických úderných rot. K násilným konfrontacím mezi účastníky kongresu a fašisty došlo i na jiných místech Itálie. Je možné, že šlo o záměrnou provokaci fašistů s cílem získat oficiální důvod pro zákaz závodů. Ačkoliv střety

³⁹² Michálek, E.: My a bolševismus. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 9 – 10, s. 149 – 150

³⁹³ Tamtéž, s. 150

³⁹⁴ Nepodepsáno: Obnovení církevního státu, Città di Vaticano, po 58. letech stalo se skutkem. Vítězství Sv. Stolice nad zednářstvím. In: Dorost, Praha 1929, roč. XI., č. 5, s. 67 – 68

neměly žádné vážné důsledky, poskytl – k údivu ostatních evropských pozvaných sportovců – režimu příležitost pro odvolání závodů z pořádkových a bezpečnostních důvodů.³⁹⁵

Poslední slovo však přece jen měli italští katoličtí gymnasté navzdory Mussoliniho tlaku, neboť po zmařeném mezinárodním kongresu uspořádali 26.září 1926 přímo na půdě Státu Vatikán, před zraky papeže Pia XI., vlastní tělocvičné vystoupení. Italským pořadatelům se díky vatikánskému azylu dostalo jistého zadostiučnění za předchozí státní šikanu.³⁹⁶

Negativní postoj vůči komunismu čerpal Orel nejen z historické zkušenosti a z přímé reality, nýbrž také z učitelského úřadu církve, konkrétně výroku magisteria v podobě encykliky papeže Pia XI. *Divini Redemptoris* (O bezbožeckém komunismu) z 19. března 1937. Rovněž svou kritiku zaměřenou vůči německému nacionálnímu socialismu opíral o papežský okružní list *Mit brennender Sorge* (S palčivou starostí), který týž papež vydal německy krátce předtím, 14. března 1937. Pontifex v listě vyslovuje obavu o osud církve v Hitlerovu Německu, konstatuje porušování konkordátu nacistickým režimem a kritizuje filozofické základy tohoto zřízení, jež jsou obsaženy v termínech rasismus a vypjatý nacionalismus.

Orla znepokojovaly zásahy nacistického režimu vůči německé katolické církvi, která fakticky ztratila možnosti vychovávat mládež, vést vlastní školy nebo nemocnice. K orelskému sluchu došly zprávy o odstraňování křížů z německých škol, jež např. ubránili katolíci v Oldenburgu, o protestním dopisu münsterského biskupa Clemense Augusta von Galena, zvaného kvůli nekompromisnímu protinacistickému postoji *Lev z Münsteru*, obviňování křesťanů ze zrady německví a o umělém ožívování novopohanského kultu.³⁹⁷ Osobně pociťoval Orel samozřejmě odpor k totalitizaci společenského života, jež se dotkla také katolických spolků. Německá katolická družební organizace *Deutsche Jugendkraft* (Německá mladá síla) byla hitlerovským režimem zrušena a mládež se musela povinně sdružit ve státní nacistické Hitlerově mládeži (*Hitlerjugend*), jejíž ideologie protiřečila katolické morálce a sociální nauce.

2. 18. Katolická církev a duchovenstvo

Svým programem byl Orel od počátku organizován a utvářen jako katolická organizace, která před r. 1909 ani později neměla v českém prostředí obdobu. Sdružoval katolíky nejen pro

³⁹⁵ a.-: Mezinárodní závody v Římě – odvolány. In.: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 257 – 259

³⁹⁶ Nepodepsáno: Veřejné cvičení ve Vatikáně. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 22 – 23, s. 347 - 348

sport a tělovýchovu, ale také pro kulturu a sociální činnost. Formálně byla občanským spolkem, nikoliv organizací ustavenou katolickou církví. Ve svém programu však jasně deklarovala svou příslušnost k Církvi římskokatolické, což v praxi dotvrzovala loajalitou viditelné hlavě církve v Čechách, československému episkopátu. Orelské vedení vždy následovalo hlasu katolických biskupů, což mělo vliv na katolíky zejm. v pohnutých historických okamžicích. Orlové tak pevně stáli při biskupském sboru v nelehkém období po vzniku Československa a přeořazení biskupských stolců, stejně jako převážně laické sdružení odporovalo snahám o založení národní církve odpadem od Říma.

Duchovní stav nejenže inicioval vznik Orla v naší vlasti, ale provázel ho na jeho další pozemské pouti. K Orlu náležely stovky převážně světských kněží a v některých případech i biskupů a řeholníků.³⁹⁸ Mezi angažovanými arcipastýři jmenujme pražského světícího biskupa ThDr. Antonína Eltschknera (1880 – 1961), starostu orelské jednoty Praha - Vinohrady, z řeholníků nejvíce proslul vzdělavatel Pospíšilovy župy P. Augustin Schubert (1902 – 1942), člen řádu sv. Augustina a převor konventu u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně. Nejvíce práce odvedli kněží ve farnostech, faráři, katechetové, kaplani. Uschopnění celibátem pro plné církevní, ale v případě souhlasu představeného také pro spolkové nasazení vykonávali nejen duchovní službu v jednotách, ale namnoze pracovali jako výkonní funkcionáři a administrativní pracovníci Orla. Takovým statutárním orgánem – jako příklad za mnohé jiné – byli místostarosta votické jednoty br. P. Jeronym Husák, františkánský mnich z místního kláštera, nebo světský kněz a starosta jednoty České Budějovice br. P. Antonín Jurásek.

Za otcem zakladatelem Msgre. Janem Šrámkem stojí zástup mužů, jejichž hlavním úkolem byla služba oltáře, avšak svou službu bližním vtělilo mnoho z nich právě do orelské práce ve víře, že sdružováním laických katolíků v efektivně pracujícím tělocvičném a kulturním spolku bude posílena církev zezdola. Výraznými orelskými osobnostmi první republiky byli P. Rudolf Šetina, P. Vladimír Hornov, P. Alois Kolísek nebo P. Alois Tylínek. Orel se církvi odvděčil také tím, že z jeho řad vycházeli mladí muži, kteří si díky katolické výchově v Orlu volili kněžské povolání. 17. března 1934 byli v Českých Budějovicích vysvěceni na kněze čtyři orlové z Jirsíkovy župy: bratři Kadlec, Kříšta, Boudal a Mědílek.³⁹⁹

³⁹⁷ Nepodepsáno: Německo se připravuje k velikému boji proti křesťanství. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 3 – 4, s. 32 - 33

³⁹⁸ K lednu 1934 působilo v Orlu 705 kněží, což byl nárůst o 44 osob oproti roku 1933. S náboženskou výchovou jim pomáhalo 136 laiků-katechetů (nárůst o 79 osob oproti r. 1933). Viz. Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 1, s. 4

³⁹⁹ Nepodepsáno: Noví pracovníci Páně z řad orelských. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 9, s. 71

Prioritou Orla byl dobrý vztah s episkopátem. Patrně nejvýznamnější událostí první republiky v oblasti církevních důstojenství bylo udělení kardinálského klobouku pražskému arcibiskupovi ThDr. Karlu Kašparovi papežem Piem XI. v r. 1935. Orlové prvnímu kardinálovi v Československé republice blahopřáli,⁴⁰⁰ stejně jako si všímali kněžských i životních jubileí svých členů v duchovní službě. Biskupové se účastnili orelských sletů a slavností. Bylo viditelnou známkou katolicity Orla, že fungoval ve spojení s místními ordináři. U příležitosti sletů, akademií a podobných podniků byli zváni na čestná místa, ať jako celebranti, světitelé nebo pouze jako hosté – diváci. Při mši sv. 2. dubna 1933, sloužené v královéhradecké katedrále u příležitosti župního sjezdu východočeského orelstva, vysvětil hradecký biskup ThDr. Mořic Pícha župní vlajku pro orelské závodníky.

Ačkoliv kněží v Orlu často zastávali exekutivní funkce, např. P. Karel Fanfrdl byl ve 30. letech jednatelem ČSO na brněnském ústředí, jinde byli kněží starostové jednot i žup, jejich hlavní funkce v orelském hnutí neměla administrativně-organizační, nýbrž duchovně-pastýřskou povahu. Starostenské a jednatelské role náležely přednostně laikům, kněz se měl soustředit na výchovu a vedení duší. Této kněžím přirozené roli odpovídala funkce vzdělavatele, tedy duchovního rádce a učitele. Oficiálně působili v řadách Orla i laičtí vzdělavatelé, přesto však tato oblast byla tradičním hájemstvím kléru.

Nejdůležitější etapou vzdělavatelovy práce jsou duchovní cvičení, exercicie. Jejich organizátorem po technické stránce jsou župy jako koordinační krajské orgány. Úkol jednot spočíval v motivaci členů a jejich vyslání na kurzy. Řádně vykonané exercicie posílily ducha orlů, vzdělaly a upevnily je v poznaných náboženských pravdách, prohloubily náboženské znalosti směrem k praktickému prosazování křesťanských zásad v běžném životě. Duchovní cvičení má vlít do duší nadšení, aby jejich absolventi byli stateční a pevní orli.⁴⁰¹ Proto, aby účinky duchovních cvičení trvaly a přinesly užitek, je nutné pěstovat náležitou eucharistickou úctu, neustálé spirituální spojení se Svátostným Kristem a tím i nadpřirozený život. Každý, zejm. mládež, musí často přistupovat ke stolu Páně a přijímat Pána Krista v posvátných způsobech, čímž se posiluje náboženský život. Bez nich zvlažní. Orelské eucharistické kroužky šířily zásadu častého (tj. aspoň 1x měsíčně) svatého přijímání pro oživení života náboženského a tím i obecně lidského. Odraz tohoto zušlechťování

⁴⁰⁰ Nepodepsáno: Orelstvo zdraví a vítá nového kardinála. In: Orel, Brno 1935, roč. XX., č. 22, s. 1: „Pro prestiž naší republiky na fóru mezinárodním je událostí zvláštní závažnosti, že sv. Otec povolává do Svatého kolegia jednoho z vynikajících synů našeho národa, který tím, že stává se knížetem Církve, nabývá podle mezinárodní konvence práv, jaká přísluší korunním princům panujících domů, a může se, aspoň teoreticky, stát papežem.“ Dále viz.: Nepodepsáno: Arcibiskup ThDr. Karel Kašpar kardinálem. In: Orelská Stráž, Hradec Králové 1935, roč. VIII., č. 10 – 12, s. 81

⁴⁰¹ Fojtík, H.: Úkoly vzdělavatelů. In: Orelská osvěta, Brno 1932, s. 120

duše se musí projevit i viditelně, ve zbožnosti, duchu modlitby, sebezapírání a bdělosti nad vlastními nedostatky. Těmito duchovními prostředky, eucharistickou úctou a exerciciemi, dociluje vzdělavatel horlivosti a ctnosti u svých členů. Orelská osvěta se v tomto bodě dotýká hlavního účelu Orla: „/.../ vésti je (orly – pozn. S. V.) k životu dokonalému, eucharistickému, jenž jest pravým, ideálním životem, naším cílem a smysl orelského života: výš a blíž k Bohu.“⁴⁰²

První spolkové exercicie Orla v Čechách se konaly ve františkánském klášteře v Hájků u Jenče, západně od Prahy, mezi 16. – 20. srpnem 1926. Pro 29 převážně pražských bratrů je vedl kněz – orel P. Vraštil. Exericianti při zachování striktního mlčení absolvovali tematické přednášky z duchovního života, modlitby, rozjímání, každodenní mši sv. a generální sv. zpověď. Odloučenost od světa měla dodat duším novou sílu a energii pro další zápasy. Františkánský Hájek se od tohoto okamžiku stal místem pravidelných orelských duchovních cvičení mužů.⁴⁰³

Na zapojení členů do tohoto edukačního a kultovního systému dbal vzdělavatel, zpravidla kněz. V centru duchovního eucharistického života orelští vzdělavatelé doporučovali připravovat orelské adorační pobožnosti. Pro posvátné klanění přinášejí tyto důvody: „1. Je to přítomnost samého Božského Spasitele, jenž ve Sv. Hostii vystaven na oltáři při tiché modlitbě přímo na nás působí. 2. Je to chrám, jenž jest nejlepším místem pro promyšlenou duchovní promluvu a jenž již svým celkem k zbožnosti naladí duši člověka a soustřeďuje pozornost. 3. Přejde třeba i mládež, která je v jiném spolku a naším se poskytuje příležitost k apoštolské činnosti.“ Ne všude bylo možné ustavovat eucharistické skupiny, stačilo provádět adorační pobožnosti, při níž vzdělavatel promluví na dané téma spjaté s aktuální osvětovou osnovou Orla. Manifestační eucharistická úcta se projevívá společným sv. přijímáním orelstva minimálně 3x ročně: v postu, v adventu a ve svátek sv. Václava.⁴⁰⁴

Náboženský úkol orelstva byl dvojitý: 1. reprezentování a šíření křesťanských zásad navenek, 2. eucharistickou úctou sloužit svátostnému Kristu a vychovávat a posvěcovat své členy. První cíl měl charakter apoštolátní a osvětový, tkvěl v poslání šířit Kristovo učení v národě a pomoci k jeho obrácení. Druhá výzva platila do vlastních orelských řad a měla za cíl utvářet vnitřní duchovní společenství s Kristem proměněným tajemným způsobem v Nejsvětější svátosti oltářní. Tato úloha spočívala v častém svatém přijímání, individuální i kolektivní eucharistické úctě a jejího šíření mezi orelstvem.⁴⁰⁵ Svou snahu opírali orelové o předpoklad, že republiku a národ lze obrodit prvotně

⁴⁰² Tamtéž, s. 123

⁴⁰³ Nepodepsáno: První orelské exercicie v Čechách. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 17, s. 267 – 268

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 123 – 124

⁴⁰⁵ Brož, J.: Orelstvo v září Nejsvětější eucharistie. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 8, s. 73

duchovním způsobem, obrácením ke Kristu, čímž se národ povznese také po všech ostatních stránkách. Milosti čerpané z přijímání eucharistického Krista však potřebuje také Orel pro svůj růst a sílení. Podobně jako první křesťané, také orlové viděli povinnost ve veřejném náboženském projevu, jímž svědčili o věrnosti Kristu a jeho církvi. Nejen při poutích a průvodech, ale také během hájení katolických chrámů před zabráním příslušníky Československé církve nebo před zhanobením antiklerikály.⁴⁰⁶

Duchovní cvičení českých žup se konala většinou ve zvláštních exercičních domech, nejčastěji při poutních místech, či klášterech řádů a kongregací, které se exercičnímu ruchu profesně věnovaly (jezuité, františkáni, redemptoristé): Středočeši nejčastěji v Hájku u Jenče, Staré Boleslavi, ale i v katolickém domě v Kladně aj.; členové župy Brynychovy v královéhradeckém Adalbertinu, v Lidovém domě v Kostelci nad Orlicí⁴⁰⁷ aj.; jihočeští orlové absolvovali exercicie v Klokotech u Tábora a Západočeši v prostorách františkánského kláštera v Plzni.

Nejen mezi biskupy a kněžími, nýbrž i mezi bohoslovci měli orlové své členy a příznivce. Svěcení a primice (tj. první mše svatá) kněze – orla byla vždy zároveň důležitou slavností orelskou. Cesta ke kněžství byla vroubena orelským hnutím a jeho katolickou výchovou, proto si Orel rozhodnutí svého člena ke kněžské službě kladl také za svoji zásluhu. Např. 25. března 1934 se ve farním kostele v Červeném Kostelci konala primice rodáka a orla z nedaleké Olešnice, novosvěcence Josefa Mědíčka. Uvítání novokněze a průvodu se zúčastnilo 224 krojovaných orlů a 168 věřících v občanském šatě. Odpoledne v 15:30 hod. se u příležitosti kněžských prvotín P. Mědíčka konala akademie s kulturním a tělocvičným programem v sále červenokosteleckého lidového domu.⁴⁰⁸

Orelstvo spatřilo světlo světa v době čerstvě potlačeného modernistického hnutí, které v církvi nastolovalo otázky měnící a často deformující podobu i obsah dosavadního katolicismu. Modernisté byli zastoupeni zejm. mezi kněžími, kteří sledovali nejen duchovní, ale i své osobní cíle. Od takových kroků, jakými by bylo zrušení povinného celibátu kněží, zavedení lidového jazyka do liturgie, svěcení žen, volba biskupů věřícími apod. si slibovali nové letnice, nové jaro církve, ale také zlepšení své osobní situace jakožto kněží. Encyklikou Pascendi Dominici gregis papeže sv. Pia X. z 8. září 1909 byl modernismus odsouzen jako rozkladná nauka. Od této doby měl každý kněz před

⁴⁰⁶ Tamtéž

⁴⁰⁷ 7. – 10. prosince 1933 se v Kostelci nad Orlicí zúčastnilo exercicií XI. okrsku Brynychovy župy celkem 85 orlů spolu se členy SKM. Viz. Luňák, F.: Exercicie XI. okrsku orelské župy Brynychovy konané ve dnech 7. – 10. pros. 1933 v Kostelci n. O. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 1, s. 4 – 6

⁴⁰⁸ Hanuš: Primice kněze-orla. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 4, s. 41 – 42

svým svěcením tzv. protimodernistickou přísahou potvrdit svůj odpor k modernismu a souhlas s encyklikou Pascendi.

I v Čechách a na Moravě našly modernistické myšlenky živnou půdu. Ze známých kněží-literátů, kteří byli novým hnutím osloveni, jmenujme Karla Dostála-Lutinova nebo Jindřicha Šimona Baara. Oba se angažovali v modernistických skupinách, literárních i duchovně-kněžských. V konečné fázi nepřešli do schismatu, nýbrž setrvali na půdě katolické církve. Zvláště prostějovský farář a básník K. D. Lutinov se těšil upřímné přízni orlostva. U J. Š. Baara nemáme zjištěno, zda byl členem Orla. S jejich modernismem ze začátku 20. století i s mnohem organizovanějším hnutím po r. 1918 orlové nesouhlasili. Kdyby Lutinov následoval K. Farského, směřujícího k založení vlastní národní církve, nebo M. Pavlíka do jeho české verze pravoslaví, musela by se orelská organizace vnitřně rozejít se samotným autorem orelské hymny. To, proti čemu postupně odpadající či vracející se kněží-modernisté po r. 1918 vystupovali, orlové-laici naopak hájili: institucionální a duchovní jednotu se sv. Otcem, nezcižitelnost katolických kostelů určených katolickému kultu, posvátnost kněžského úřadu (vs. modernistické laicizaci a desakralizaci kněžství) atd. Rezignace těchto kněží na své modernistické hnutí, jež původně pokládali za pozitivní a reformní, je osobně stála značný sebezápor. Od aktivit svého kněžského stavovského sdružení – Jednoty katolického duchovenstva – si totiž slibovali nejen ozdravení církevních poměrů, ale také zlepšení společenského a hmotného postavení kněží samotných. Duchovní, kteří se zřekli modernismu a vrátili se pod plnou jurisdikci svých ordinářů a k plné jednotě s římskou církví, si zachovali své katolictví a církve se k nim hlásila i po jejich smrti.⁴⁰⁹

Hnutí Katolické moderny zasáhlo svými aktuálními postuláty i samotného P. Jana Šrámka, který spolu s Lutinovem a P. Františkem Světlíkem patřil do okruhu zakladatelů moderny. Šrámek se dokonce r. 1897 zastal modernistického teologa Hermanna Schella. To však bylo ještě před vydáním encykliky Pascendi a tudíž před závazným výrokem církevního magisteria. Jakmile byl modernismus odsouzen, J. Šrámek se poslušně podvolil.⁴¹⁰ Jistá revolučnost, rovnostářství a důraz na sociální citění u těchto kněží však přetrvaly ve formě pozdějšího antiautoritářského křesťanskodemokratického politického programu, který akceptoval liberální parlamentní demokracii a konkurenci politických stran. Modernismus a určitý liberalismus byl u nich implicitně přítomen. Lutinov se do politiky nezapojil. Na Šrámkovi a Světlíkovi však můžeme pozorovat v časech první

⁴⁰⁹ Blíže: Winter, E.: Tisíc let duchovního zápasu. L. Kuncíř Praha 1940, s. 281 – 283. Případ českého modernismu podrobně in: Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924). L. Marek Brno 2005

⁴¹⁰ Turzová, V. M.: Kartouzský vězeň Mons. Jan Šrámek. Trinitas Svitavy 2006, s. 189 – 190. Blíže o Šrámkově vztahu k modernistickému hnutí: Marek, P.: Jan Šrámek a český katolický modernismus. In: Edit. Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011, s. 139 - 150

republiky minimálně nesoulad jejich postojů a praxe s oficiálním papežským programem vlády Krista Krále nad společností vyhlášený aktuálně encyklikou Quas primas, kdy mělo katolictví obrodit státy a národy, nikoliv aby soutěžilo jako jedna z nabídek v pestré paletě lidských ideologií. Tento fakt bývá někdy zastírán a je kladeno rovnítko mezi katolické politiky Šrámka, Staška, Světlíka, Rückla ad., jako by si byli rovni co do politických postojů. Nešlo o to, že se katolická politická strana – ČSL účastnila voleb a že ve společenství s ostatními stranami její reprezentanti zasedali ve vládě, v zákonodárných sborech a na všech úrovních samosprávy. S tím byla obě názorová křídla svolná. Šlo o to, že Msgre. J. Šrámek stav politické plurality pokládal za chtěný a dostačující s tím, že křesťanský politický program má být prosazován defenzivně, pomalu, zatímco konzervativní lidovci v čele s ne-orlem Msgre. B. Staškem tento stav měli za dočasný. Jejich ideálem byla katolická společnost a katolický stát, tedy ne laická morálka a soutěž stran a idejí, nýbrž státní zřízení respektující primát katolického náboženství ve všech ohledech společenského života. Tento pohled nazýváme katolickým integralismem a starostu Orla Msgre. J. Šrámka do této kategorie nemůžeme zařadit.

Z bouřlivých debat katolíků o budoucnosti víry v sekularizujícím se světě vyšlo však také obrodné liturgické hnutí, jež mělo oporu církevního magisteria. Jeho smyslem bylo zvýšit duchovní úroveň věřících, zpřístupnit latinskou mši svatou pomocí dvojjazyčných misálů,⁴¹¹ rozšířit znalost gregoriánského chorálu jako vlastního zpěvu církve podle liturgických předpisů, vzbudit hlubší eucharistickou úctu atd. Hnutí tedy mířilo přímo ke kořenům a v plném respektu k tradici církve, v jednotě s papežem a v kontinuitě s posvátným tridentským koncilem usilovalo o vzdělání věřících, aby jejich víra nebyla zvyková, ale poučená a živá. Laickými propagátory liturgického hnutí, jež mělo podporu kléru, byli často varhaníci, vedoucí chórů nebo katecheti.

Také do Orla proniklo liturgické hnutí, které si vytklo za hlavní cíl, aby věřící liturgii porozuměli a tím se s ní vnitřně ztotožnili. K tomu nebylo třeba odstranit latinu, s kterou by byl odstraněn řád a neměnný význam pojmů, jež definují katolickou víru. Tedy nikoliv revoluční cesta. Věřící si má spíše své poznání, jež mu nikdo neupíral, odpracovat, vzdělat se a latinu přijmout jako jazyk západní liturgie: „Hnutí liturgické jest vedle hnutí eucharistického a exercičního jedním ze tří velikých hnutí, ze kterých roste náboženské obrození našeho národa a současného katolického života vůbec. Co je to liturgie? Liturgie jest bohoslužba Církve, jest určité stanovená, má svůj řád, své předpisy, své požadavky. Jednotlivý věřící může se modlití a ctíti Boha jakkoliv, svým způsobem. Pro bohoslužbu Církve však jest nutný jistý řád, pořádek, společná forma. Liturgie svaté

Církev použila úchvatným, jedinečně krásným způsobem slova a úkonu jako slyšitelného a viditelného náznaku neviditelných duchovních tajemství. Liturgie církevní jest plna vznešených, krásných obřadů, kteréžto mají každý svůj hluboký, krásný smysl, jejich vznešená symbolika něco velkého naznačuje. Proto věřící musí obřadům rozumět! Nesmí se jim obřady jevit jako něco beze smyslu, cizího, zbytečného, nepochopitelného! Liturgie a její obřady mají věřícího povznášeti k Bohu, rozněcovati v něm zbožné city, spojovati ho s knězem a s Bohem. Tak je tomu zejména při mši svaté, která jest první a nejdůležitější součástí naší bohoslužby, která jest vlastně sama bohoslužbou, velikou, vznešenou a přeposvátnou.⁴¹² Jak vidíme, hnutí nešlo o negaci dosavadní liturgie či o takovou reformu, která by ji zbavila posvátných znaků (jazyka, gest, oděvů atd.), jeho cílem bylo přiblížit mši svatou širokým masám lidu.

Kritika propagátorů liturgického hnutí nebyla zaměřena proti formě a obsahu liturgie, jež byla dána tridentským koncilem a církví od té doby zachovávána. Nespokojenost vyvěrala z příliš formální, někdy jen fyzické přítomnosti věřících na mši sv. bez znatelného duchovního spojení s proměňujícím knězem-obětníkem. Hnutí se snažilo, aby věřící pochopili smysl mše svaté a čerpali o to plněji užítky z eucharistie. Nešlo o to, aby věřící rozuměli každé slovo – důležitá byla víra ve zpřítomnění Kristovy kalvárské oběti na oltáři nekrvavým způsobem - , šlo o uchování víry, která ze zvykově předávané zkušenosti mohla snadno zpovrchnit a degradovat v pouhou nedělní společenskou povinnost a k jejímu postupnému odumírání. Od pevnosti ve víře v nadpřirozené hodnoty se odvíjela i schopnost přinést oběť pro tyto hodnoty a pro viditelnou Kristovu pozemskou instituci, jež je na zemi opatruje jako depositum fidei (poklad víry). Není-li faktická víra, nejsou ani činy lásky a oběti pro tuto víru. Svou obavu o stav duchovního vnímání mše sv. pokládali katolíci za varovnou, přičemž odkrývali nepříjemnou realitu: „Porozumění, pochopení liturgie u nás chybí. Lid nechápe významu liturgie. Mše svatá jest mu obsahem cizí, není mu pramenem posvěcení, pramenem milostí, nýbrž jen pouhou příležitostí k modlitbě a zpěvu.“⁴¹³

Upozornit věřící na smysl a krásu katolické liturgie bylo i účelem liturgického hnutí v Orlu. Konkrétním návodem, jak by měli orlové-laici přispět k liturgické obnově, byly chrámové sbory a cyrilské jednoty pěstující liturgickou hudbu, v nichž měli příslušníci ČSO působit jako nejaktivnější zpěváci. Orel hájí gregoriánský chorál, jenž je nařízena jako hlavní zpěv oslavující Boha v jeho platném kultu, a naráží na fakt ignorování 30 let starého motu proprio papeže sv. Pia X. o liturgické

⁴¹¹ Plodem tohoto úsilí od 30. let jsou četné edice česko-latinských misálů pro věřící, redigovaných emauzským benediktinem M. Schallerem. Např. Edit. Schaller, M.: Římský misál. Česká katolická charita Praha 1952

⁴¹² Sedliský, J.: Liturgické hnutí a orelstvo. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1935, č. 5, s. 40

⁴¹³ Sedliský, J.: Liturgické hnutí /.../, o. c., č. 6 – 7, s. 50. Citován časopis pro katolickou hudbu posvátnou a liturgii Cyril, roč. 1934, č. 3-4, s. 39

hudbě. Dokonce hovoří o přímém odporu v části církve vůči pravidlům posvátného zpěvu, kdy lidový zpěv je z lenosti upřednostňován, aniž by kněz vyvíjel snahu zavést řádný liturgický posvátný zpěv gregoriánského chorálu. Již ve své době museli katolíci uvnitř církve hájit také posvátný liturgický latinský jazyk: „Odpor jeví se zvláště v nesmyslném, úzkoprsém zamítání latinského jazyka v bohoslužbě vůbec a latinského zpěvu zvláště. Zamítá se zde něco neskonale vznešeného, impozantního, jednotný církevní zpěv v jednom a též jazyku po celém světě prováděný, nádherný projev jednoty církve, společenství v Duchu, něco, co překlenuje omezené obzory provincionální a národní, něco, co jiné církve nemají! A přece jedná se zde o předpis latinského zpěvu pouze při zpívaných mších svatých! Při tichých dovolen jest zpěv v jazyce lidu, takže i lidový zpěv v jazyce národním má širokou možnost svého uplatnění!“⁴¹⁴

Prezentovat se jako katolická organizace znamenalo dostávat se do konfrontací s protivníky, což Orel hojně zažíval ve vztahu k Sokolu a Volné myšlence, zvláště v začátcích čs. samostatnosti.⁴¹⁵ Musel také reagovat na útoky z řad nové Československé církve, vzniklé odpadem části katolického kléru v r. 1920. První patriarcha této církve dr. Karel Farský v anketě věnované tématu náboženství a Sokol, kterou uspořádalo sokolské ústředí, se kriticky vymezil vůči Orlu: „Orelstvo jest útvar čistě a jen římsko-církevní, nehledíc ani k symbolickému významu „Orla“ v dějinách panství a snah habsburských. Po této stránce mělo orelstvo býti vůbec zakázáno hned 28. říjnu 1918. A lze i dnes, a snad právě dnes, tuto stránku uplatnit k vyčištění naší vlasti od choutek a snů monarchistických i jejich symboliky. Orel orelský je právě dvouhlavý: jednu hlavu má v republice, ale druhou v Římě. Dvouhlavý je duch orelstva, dvouhlavé i jeho snahy: pro republiku a proti ní.“⁴¹⁶ Proti katolickému Orlu použil dr. Farský osvědčený odsudek monarchistický a habsburský, podsouval mu nedostatečné ztotožnění s republikou na základě vlastní interpretace orelské symboliky. Orelský věstník poznamenal, že nepřátelství dr. Farského vůči Orlu je pochopitelné, neboť právě orlové pomáhali bránit katolické kostely před odcizením a zneuctěním ze strany československých odpadlíků.⁴¹⁷

Spolu s Československou církví se vůči Orlu kriticky vymezoval od samého počátku Sokol. Jak pokrokovou Farského církev, tak dědice Tyršova odkazu spojovala společná minulost se Šrámkovými borci. Příslušníci nové náboženské společnosti byli až do r. 1920 součástí katolické církve, čímž se sdíleli s orly. Ti zase až do r. 1909 většinou cvičili v sokolských jednotách. Jejich odcizování Sokolu však začalo už v 90. letech, kdy si katolíci stále více nacházeli kulturně-

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 51

⁴¹⁵ Viz. s. 34

⁴¹⁶ Citace dr. K. Farského: Nepodepsáno: Už i pan doktor Farský proti Orlu. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 22, s. 205 - 206

tělocvičné zázemí ve svatojosefských jednotách, Kolpingových spolcích katolických tovaryšů nebo v křesťanskosociálních tělocvičných odborech.

Sokol se pokládal za hlavní národní organizaci. Vznik Orla pociťoval jako křivdu, porušení národní jednoty a odchod katolíků zveličil na zradu národa. Sám sebe ztotožnil s národem, neboť se neuměl smířit s optikou, že i v jiné organizaci s obdobným, avšak křesťanským programem může být pěstována kvalitní tělovýchova a uvědomělé vlastenectví. Tím, že katolíci opustili sokolskou organizaci, sice v jejich očích zradili jednotné národní tělovýchovné hnutí, na druhou stranu však Sokol sám vylučoval ze svých řad tzv. klerikály, tj. katolíky, kteří si svoji víru nenechávali pro soukromí, nýbrž působili v katolických spolcích a politických stranách.⁴¹⁷ Paradoxem tohoto stavu bylo, že Sokol fakticky žáril na konkurenčního Orla, ale zároveň orly jako angažované katolíky ze svých řad vylučoval, čímž je propouštěl do křesťanskosociálních tělocvičných odborů resp. Orla. Důvodem byla jistě i blízkost těchto lidí k Československé straně lidové, zatímco nejsilnější politickou silou v Sokole, jenž se tvářil apoliticky, byla národněsocialistická strana. Orel byl volně, nikoliv formálně, spojen s lidovou stranou a s žádným jiným politickým subjektem. Pro všénárodnost Sokola však mohl být použit argument, že mezi sokoly se řadili i národní demokraté, agráři nebo příslušníci živnostenské strany a koneckonců i mnozí katolíci, kteří necítili potřebu včlenit se do konfesního tělocvičného spolku. To jistě neznamenalo, že v Sokolu se sdružil národ jako celek. Oproti Orlu však sokolská obec dokázala integrovat občany různého náboženského vyznání i politického názoru. Z politického hlediska, jež bylo oficiálně irelevantní pro členství v obou tělocvičných spolcích, lze vzájemnou animozitu vcelku logicky pochopit jako součást politického boje, přeneseného ze stranických mítinků a novin do sféry zájmových organizací. Aktivní katolíci, často pozdější lidovečtí orlové, byli pokládáni za vetřelce v Sokole, který byl ovládán liberální

⁴¹⁷ Tamtéž

⁴¹⁸ V letech 1921 a 1922 byli ze Sokola vyloučeni např. dva významní katoličtí činovníci. Československá obec sokolská vyloučila ze svých řad soudního oficiála z Roudnice n. Labem Josefa Soukupa, který se následně stal cvičitelem členů českého zemského orelského svazu. Již několik měsíců před vyloučením však Soukup sám ze Sokola vystoupil pro neslučitelnost sokolství a katolictví. Jeho vyloučení tedy není klasickým případem sokolského zbavování se katolíků, bylo spíše oboustranným aktem. Za exemplární vyloučení z ideových důvodů platí případ Jana Scheinosta ze Sušice, kterého sušická sokolská jednota vyloučila v říjnu 1921 kvůli jeho vstupu do ČSL. Orelský věstník ironicky poznamenal, aby Sokol v tomto trendu pokračoval, neboť tím zajišťuje růst orelské členské základny. Viz. Nepodepsáno: Nenadepsaná zpráva o vylučování katolíků ze Sokola, in: Orelský věstník, Praha 1922, rubrika Různé, roč. I., č. 15 – 16, s. 158. Podobným případem protilidovecké praxe v Sokolu byl přípis, který obdržel sokol a katolík Stanislav Herink, jenž se měl své sokolské jednotě v Humpolci zodpovídat za to, že v r. 1926 zastupoval v humpolecké městské spořitelně lidovou stranu. Spojení sokola a lidovce bylo zjevně sokolskými funkcionáři pokládáno za neslučitelné, naopak motivy spojení sokola s agrární či národněsocialistickou stranou nebylo třeba objasňovat. Orelský komentář ironicky žádal co nejvíce takových přípisů, díky nimž by se snad i zbylí katolíci v Sokole s touto organizací rozloučili, viz. bm.: Opět důkaz sokolské nesnášenlivosti. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 3, s. 46

politickou silou. Zároveň však na ně sokolští funkcionáři naléhali s požadavkem zachovat národní jednotu v Sokole za cenu potlačení vlastního náboženského přesvědčení, jemuž nebyl dán v sokolském prostředí prostor k volnému šíření. Z tohoto hlediska lze osamostatnění věřících v r. 1909 pokládat za přirozené oddělení dvou nesourodých těles, pokrokářů a katolíků. Spolková sféra se v důsledku stala srozumitelnější, přehlednější.

Nešlo však pouze o vzájemnou politickou zaujatost. Sokolové svůj negativní postoj k Orlu zdůvodňovali také věcnými argumenty filozofické, náboženské i historické povahy. Se záměrem vykreslit Orla jako vydědence národa, ale element odporující náboženství samému dialekticky oddělili náboženství od církve a obě tyto kategorie od klerikalismu. Náboženství bez církve, jež je jeho uchovatelem, interpretem a vykonavatelem jeho kultu, umožňuje subjektivní přístup k nadpřirozeným věcem. Z pevného duchovního systému se tak stává zcela roztržité učení, volně konstruovatelné lidskou vůlí. Liberální a racionální pojetí náboženství bylo vlastní také sokolům.

Pojem náboženství jako takový sokolové nezatracovali. Ale bytostně odmítali klerikalismus, který pokládali za zneužití náboženství k vlastnímu prospěchu, ať politickému, hospodářskému nebo jinému.⁴¹⁹ Klerikál podle sokolů není vnitřně přesvědčeným duchovním člověkem, ale osobou nábožensky lhostejnou. „Klerikál je vždy člověk nenáboženský, ba protináboženský.“⁴²⁰ Sokolský myslitel Jan Pelikán odlišuje náboženství, které má vyjadřovat poměr člověka k silám, záhadám, vědou nevysvětlitelným. Náboženství vidí separátně od církve, která představuje organizaci věřících s vlastními pravidly a předpisy. Církev a klerikalismus jsou podle Pelikána negativní instituce, naopak náboženství ponechané ve své čisté, nedefinované formě mu nepřekáží.

Konstruuje církev jako instituci odvrácenou od života, odmítající přehnanou tělesnou péči a tělocvik, pokládající život spíše za utrpení a těšící se na věčnost. Ignoruje tím učení církve o tom, že života je třeba si vážit jako Božího daru. Orel v tomto dualismu představuje organizaci usilující o utváření krásného a zdravého těla, čímž má být v rozporu s učením katolické církve, pro kterou je tělo prý vězením duše.⁴²¹ Sokolové pokládali orly za vážné protivníky. Na adresu Orla, klerikální organizace, zaznívá démonizující sokolský odsudek: „Ne, není, nemůže být nic ošklivějšího, nemůže nic náboženství více poskvřit, nemůže nic církev více snížit než „orelství“ – toť skvrna, toť ošklivý vřed na těle národa. Toť nejotravnější květ klerikalismu. Pryč s ním, má-li být národ zdrav. Existence Orla poškozují veřejnou mravnost!“⁴²²

⁴¹⁹ Pelikán, J.: Náboženství, církev, klerikalismus, Orel a Sokol, ČOS Blatná 1923, s. 9

⁴²⁰ Tamtéž

⁴²¹ Tamtéž, s. 16 – 17

⁴²² Tamtéž, s. 20

Pro sokoly nebylo přípustné asistovat v krojích a s prapory při církevních slavnostech, což zdůvodňovali laickým a liberálním charakterem své organizace. Avšak nacházíme doklady o jejich veřejné náboženské angažovanosti v jiných křesťanských církvích, než byla katolická. Podpora římskokatolické církve či jakékoliv spojení sokolského obce s katolickým táborem by bylo pokládáno za zradu sokolského ideálu čerpajícího z husitských a pokrokových myšlenek. Rozkol už byl tak markantní, že by sokoly podobná aktivita diskvalifikovala v očích liberálů a socialistů – návrat v tomto směru před pokrokářskou éru nebyl reálný. Manifestační podpora protestantských církví Sokolem evidentně nebyla shledávána jako škodlivá. Korporativní sokolská účast na slavnosti evangelické církve v Kostelci n. Labem v r. 1926 byla takovým příkladem selektivního nábožensko-sociálního myšlení. Orlové vystihli kontrast v posuzování církví a tuto sokolskou iniciativu srovnávali se striktním zákazem, podle kterého sokolové v kroji nesměli do katolického kostela, stejně jako měli zapovězeno kráčet v náboženském procesí v kroji za křížem. Takto rigorózní pravidla však neplatily vůči nekatolickým vyznáním.⁴²³ U katolického Orla bylo samozřejmé, že se jeho členové angažovali při katolických akcích a neasistovali při aktivitách nekatolických. Sokol se však navenek projektoval jako laická a neutrální organizace.

Orelská filozofie byla v posuzování Sokola kategorická: katolík nemůže být členem Sokola.⁴²⁴ Zesílená averze vůči Sokolu byla způsobena nepochybně dlouhodobým rezonováním sokolské brožury J. Pelikána o církvi a klerikalismu (viz. výše). Nešlo jen o dva přístupy ke světu. Ze spolkového sporu vyvěrala otázka vlastní náboženské identity, pro jejíž zachování bylo třeba volit duchovní, ale i sociální instrumenty. Těmi byly katolické politické strany a zájmová sdružení. Z integrálně katolické perspektivy, v duchu encykliky Quas primas o vládě Krista Krále nad společnostmi, sloužily k zachování katolické víry konfesně kompaktní společenská tělesa. Tuto oblast v tělovýchově a kultuře u nás pokrýval Československý Orel.

Pelikánova brožura přinesla orlům dostatek důkazů o liberalismu, náboženském indiferentismu a ateismu sokolské organizace a tím také o její neslučitelnosti s programem Orla. Vyplývá z ní rozumová nepoznatelnost Boha, skepse vůči náboženské víře jako čiré pocitovosti, nahlížení kněží jako na pouhé úředníky a zaměstnance vykonávající administrativní úkony, autonomní nenáboženská morálka a vše je dovozeno odkazem na vyšší, nedefinovanou sílu zasahující do našeho mravního života, sílu, jež nabývá agnostických či panteistických rysů.⁴²⁵

⁴²³ Nepodepsáno: Sokoli asistovali při slavnosti evangelické církve /.../. In: Orel, Brno 1926, roč. XI., č. 15, s. 232

⁴²⁴ Krejčí, A.: Katolík nemůže být sokolem. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 12, s. 167 – 168

⁴²⁵ Tamtéž

První stránka pozvánky plzeňského Orla na společenský večer z 30. let

2. 19. Orelská práce ve 30. letech

Organizace se po svatováclavském jubilejním roce početně pomalu zotavovala a dařilo se jí zastavit klesající tendenci druhé poloviny 20. let. Orel sdružoval k 1. lednu 1930 celkem 112.629 členů všech kategorií. Z toho 15.723 bylo žáků, 14.635 žákyň, 7319 dorostenců, 8436 dorostenek, 14.696 dospělých cvičících mužů a 11.228 cvičících žen (výkaz cvičících úhrnem vykazoval 72.037 osob). 40.592 necvičících členů pomáhalo organizaci svými příspěvky, pořadatelskou, vzdělávací a další činností.⁴²⁶ Na Čechy připadal počet 30.382 členů.⁴²⁷

Dozvídáme se, že na celostátní úrovni se z 1237 jednot konala zimní cvičení předchozí sezóny pouze v 653 jednotách, letní pak v 859 jednotách. K tomu sloužilo 238 vlastních tělocvičen, 129 spolkových domů, 116 pronajímaných školních tělocvičných zařízení resp. dalších 231 prostor (např. restaurační sály). Sport byl pěstován pravidelně téměř v každé jednotě. Jednoty uskutečnily 189 akademií, 233 veřejných cvičení a 1095 dalších tělocvičných podniků. Čistý majetek jednot, tedy kromě majetku ústředí a žup, činil 11,993.000,- Kč. V této hodnotě byly započteny zejm.

⁴²⁶ Ben.: Statistika Československého Orla k 1. lednu 1930. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 2, s. 26. V uvedeném přehledu je třeba počítat se statistickou chybou, neboť statistika se opírala o výkazy zaslány od 1111 jednot z celkového počtu 1237 jednot (chyběly tudíž údaje 126 jednot). Skutečné počty všech kategorií byly tedy reálně mírně vyšší.

⁴²⁷ Moravské župy evidovaly 65.009, slovenské župy 16.213 a zahraniční vídeňská župa 1025 členů. Viz. Ben.: Statistika Československého Orla k 1. lednu 1930, o. c., s. 26

orlovny, spolkové domy a cvičišťe.⁴²⁸ Svépomocné střadatelské kroužky shromáždily 713.452,- Kč. 1240 orlů z 606 jednot se zúčastnilo různých církevních slavností (např. božítelových procesí), vánoční nadílku uspořádalo 267 jednot. Národní slavnosti konalo 911 jednot. Oblibě se těšily ochotnické divadelní podniky, za sledované období provedli členové 2757 divadelních představení na 776 jevištích v ČSR. Při některých orlovkách vznikala kina, k roku 1930 užívaly jednotlivé složky ČSO 110 licencí na provoz biografů. Důležitou osvětovou službou bylo orelské knihovnictví. Ke sledovanému datu organizace provozovala celkem 651 knihoven, 136 čítáren a vlastnila 103.731 svazků knih. V jednotách fungovalo 389 pěveckých kroužků, 44 hudebních sborů pro dechovou hudbu, 58 pro smyčcovou hudbu a 21 nezařazených souborů (menší hudební tělesa).⁴²⁹

Ve světle dnešních představ o sportu shledáváme, jakou vzdálenost urazily sportovní organizace až do dnešních dob, kdy si stěží dokážeme představit, že by při ČSTV působilo pěvecké či divadelní sdružení. Ani na současné obnovené historické spolky Orel či Sokol nelze aplikovat prvorepubliková kulturně-osvětová měřítká.⁴³⁰

Orel, a s ním i další tehdejší tělocvičné spolky, si vytkl za cíl univerzální výchovu svých členů.⁴³¹ Stejně jako další tehdejší tělocvičné spolky, fungoval na principu univerzálnosti co do zájmové škály aktivit. Výroba svalové hmoty a permanentní sportovní zápolení nebyly absolutní hodnotou. Ideový profil a zastávání náboženských zásad byly rozhodujícím faktorem pro vznik členství v Orlu. Pohybové aktivity následovaly podle fyzické vybavenosti a zájmu jednotlivců. Když se však tělovýchovně zdatný člen přihlásil do organizace, měl povinnost cvičit. Za nedostatečné úsilí na tomto poli se mohl dočkat sankcí a v př. trvalé neukázněnosti (zanedbávání cvičení bez omluvy atd.) hrozilo i vyloučení z jednoty.

Také v roce 1931 se konala cvičení podle klasického modelu, o němž byla řeč výše. V Čechách se uskutečnily v tomto roce dva župní slety, pro porovnání na Moravě a ve Slezsku 5⁴³² a na Slovensku 1.⁴³³ Tento poměr je charakteristický pro četnost župních sletů na úrovni zemí i pro budoucnost.

⁴²⁸ Tamtéž

⁴²⁹ Tamtéž

⁴³⁰ V některých soudobých orelských či sokolských jednotách existují pěvecké soubory, chrámové školy, pěvecké či recitační soutěže atp. Četnost těchto aktivit však není srovnatelná s rozkvětem činnosti za první republiky.

⁴³¹ Vedle tělovýchovných národních organizací i tehdy fungovaly samozřejmě kluby zaměřené čistě na sport bez kulturně-osvětové programové větve, ať už fotbalové či hokejové kluby a další specializované asociace

⁴³² Svoje slety konaly župy Sušilova, Kadlčákova, Šilingrova, Krekova a společný krajský slet žup Urbanovy a Bauerovy

⁴³³ Celoslovenský slet se konal v Košicích 4. - 5. července 1931.

Do roku 1931 vstupoval Československý Orel s počtem 117.105 členů, což vůči roku 1923, kdy organizace dosahovala nejvyššího historického počtu 127.040 všech členů, avizovalo sestupnou tendenci u všech kategorií kromě cvičících členů a členek. Úbytek necvičících členek byl také zapříčiněn jejich odlivem do jiných sdružení, zejm. do spolků Katolických dívek a žen. Krom přirozené fluktuace a kolísání členské základny je třeba vzít v potaz rovněž fakt, že spolkovou nabídku nezajišťoval Orel sám. O tuto oblast se s ním dělilo zejm. Sdružení katolické mládeže, moravská Katolická Omladina a katolický skaut, které v otázce volnočasových aktivit vytvářely jisté konkurenční prostředí. V reálných podmínkách však tato spolková diverzita neměla destruktivní účely, neboť členové všech spolků podnikali společné akce, navštěvovali se, v jednom šiku chodili na poutě, průvody atd. Pro základní přehled uvedme, že v roce 1923 cvičilo v Orlu 18.223 žáků, v roce 1931 to činilo 17.381, ve stejném rozhraní činil rozdíl dorostenců 9056 : 7337 cvičících.⁴³⁴ Podle počtu členstva bylo nejvíce jednot v kategorii 50 – 100 členů (tj. 486 z celkového počtu 1179 jednot).⁴³⁵

V roce 1931 Orel provozoval pestrou paletu sportů a tělovýchovných programů. Dávno nešlo pouze o prostná a nářadová cvičení. Nejrozšířenější dívčí tělocvik představovala rytmika spjatá s estetickými tanečními projevy. Věnovalo se jí 2655 dívek. Lehkou atletiku pěstovalo 3234 mužů a 1067 žen. Na koni jezdilo 873 členů, mnohem méně členů dělalo cyklistiku (458). Aktivní turistiku rozvíjelo 1968 orlů, lyžařství 1479, bruslení 1858, plavání 4011, veslařství 336, kopanou 1681, házenou 2018, volejbal 3869 a tenis 216 členů a členek. Ve spolupráci s Čs. červeným křížem ustavily některé jednoty samaritánské sbory, jež měly na starost zdravotní službu při tělocvičných akcích. K roku 1931 pracovalo v orelské zdravotnické službě 560 samaritánských dobrovolníků.⁴³⁶

Orel sám sebe pokládal za předvoj katolictví v ČSR a neskrýval ambici sjednotit všechny československé katolíky pod svými perutěmi. Heslo co katolík – to orel však budilo u některých jiných katolických spolků nežádoucí pocit ohrožení, vyvolávalo riziko pohlčení Orlem. Projekt, který byl pro tento účel odstartován a měl v masovém měřítku získávat katolíky do orelských řad, nesl název Národní fronta orelská (NFO). Jednalo se o padesátidenní nárazovou propagační akci vyhlášenou 2.dubna 1934, ve které se Orel prezentoval jako hnutí natolik silné, že ochrání práva katolíků. Cílem této svého druhu public relations akce byl nábor členů. Celostátní slety s mezinárodní účastí let 1922 a 1929, stejně jako župní a okrsková cvičení představovaly Orla jako

⁴³⁴ Viz. Blíže: I.: Několik poznámek k statistice. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 3, s. 49 - 50

⁴³⁵ Tamtéž

⁴³⁶ -spl-: Organizační zpravodaj. Rozvoj orelské tělovýchovy. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 5, s. 70

vitální organizaci, která je schopna prosadit katolický program v nepolitické oblasti. Svou organizovaností a vojenskými prvky (stejnokroje, branné kurzy, cvičení s maketami pušek, pořadová cvičení), osvojením a aplikací vojenských termínů (vojenské výrazy byly koneckonců charakteristické pro pokyny cvičitelů) budil pozornost u katolíků i nevěřících. Svou ofenzívností byl nezaměnitelný s „měkčími“ spolky typu Sdružení katolické mládeže s převážně duchovním programem nebo katolického skautu s jeho tábornickou náplní. Svým zapojením do státní branné výchovy se Orel posunul z tělocvičeného spolku do pozice dobrovolnického hnutí dávajícího své síly do služeb čs. armády. Předčil v tomto směru SKM i skauty, kteří měli užší akční rádius a speciálnější program. Z názvu Národní fronta orelská vyplývá, že tento integrační projekt přesahoval institucionální hranice Orla, byl nasměrován za spolkové orelské hranice s cílem získat co nejvíce dosud neangažovaných katolíků do svých řad.⁴³⁷

Skutečnost, že šlo prvořadě o otázku navýšení orelských počtů, dosvědčují prohlášení NFO: „Ale my chceme, aby orelstvo bylo také mohutným táborem, silnou frontou, která bude katolickému lidu imponovat svojí silou a nepřítelům zdatností a početností. Orelská služba Bohu a národu potřebuje pro uplatňování svého programu v životě národa podpory a číselné převahy. /.../. Orelstvo chce proto soustředit všechny tvořivé křesťanské síly našeho národa v jednotné frontě, která pak svede rozhodný boj o národní duši, o budoucí a věčné vítězství kříže a křesťanského rázu našeho národa!“⁴³⁸

Šrámkova organizace dokázala mobilizovat svoji členskou základnu a působit mezi katolíky s jistým efektem. Důkazem toho je NFO, jejímž výsledkem ke konci kalendářního roku 1934 bylo 15 tisíc nových členů a založení 39 nových jednot.⁴³⁹ NFO se měla stát trvalým apoštolátem organizace, udržujícím pohotovost členstva vůči protivníkům: „Doba žádá organizaci náboženskou a národní. Takovou je Čs. Orel. – Buďte připraveni na okamžik, až zazní zvuk polnice! Pak začne nový boj o katolíka, boj na staré frontě a novými zbraněmi! Pak se nesmíte zastavit před žádným katolíkem. Musíte jít do rodin, do vesniček i měst a získávat pro naši svatou věc. /.../ Marxistický, socialistický, liberalistický a zednářský pokrok se zřetelně šikuje proti nám! Proč? – Naše úspěchy jej vydráždily v jeho posledním tažení, ale také v rozhodném boji. Vaší posilou budiž, že plníte povinnost svatou a práci požehnanou. Rosteme, zatímco druzí se drobí! Proto kupředu, nastoupit do praporů, rot a oddílů a vyčkat, až znovu zazní polnice k nástupu!“⁴⁴⁰ NFO byla vyvolána v život

⁴³⁷ vk. (patrně redaktor Orla Vladimír Kučera): Boj o katolíka zahájen. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 7, s. 73 – 74

⁴³⁸ Tamtéž, s. 73

⁴³⁹ Prohlášení Národní fronta orelská. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 23 – 24, s. 266

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 267

účelově rok před plánovaným katolickým sjezdem s cílem posílit organizaci a připravit ji na tento prestižní podnik.

Spolu s tělovýchovou a duchovní činností orlové pořádali v časech mimo adventní a postní dobu plesy a další taneční a hudební zábavy na úrovni žup i jednot. V místních jednotách měly plesy a společenské taneční večery skromnější podobu, župní plesy byly naopak reprezentativní co do přítomnosti významných hostů, i počtu zúčastněných. 8. ledna 1931 uspořádala Pospíšilova župa svůj tradiční ples v obou sálech domu na pražském Slovanském ostrově. Hudební produkci obstarala plukovní hudba 28. pěšího pluku za řízení štábního kapitána J. Pešty. Hlavní protektor plesu říšský starosta Msgre. J. Šrámek prošel sálem za zvuků fanfár heroldů a nadšeného potlesku a od dcery ministra ing. J. Dostálka přijal kytici 60 bílých karafiátů – symbolu Československé strany lidové – ke svým šedesátým narozeninám. Spolu se starostou Orla se plesu zúčastnili župní starosta Červenka, dále lidovečtí politici poslanec V. Knotek, senátor F. Novák, generální tajemník ČSL F. Kliment, Msgre. Kudrnovský, přisedící zemského výboru F. Zelenka, městští radní P.J. Tylínek, Uhlíř, Fekejzl, generální inspektor armády generál A. Podhajský, zástupce jednoty legionářů – katolíků dr. Polanský ad.⁴⁴¹

Pospíšilova župa se připravovala na svůj župní slet v roce 1932. Svůj informační zpravodaj, který dosud vycházel měsíčně, začala župa vydávat od Nového roku 1932 ve čtrnáctidenních intervalech.

Také župa Brynychova se chystala na svůj slet, který se konal 16. srpna 1931 v Pardubicích. Datum i místo nabyly fixní podoby také pro následující župní slety. 16. srpna 1932 se v Pardubicích sletovalo znovu za obligátní účasti ústředních funkcionářů, tentokrát Šrámkova náměstka br. Leinera, br. jednatele Marzyho a členů ústřední náčelnické rady ses. L. Hudečkové a br. Michálka a župního starosty a ústředního místostarosty br. Poláka se slet odvíjel od počátečního pochodu 2360 orlů ve stejnokrojích z nádraží. Průvod se násobil přibližně stejným počtem účastníků v občanském šatě. Kondukt s prapory se shromáždil na náměstí před radnicí, kde královéhradecký ordinář dr. Kašpar celebroid mši sv. Celkem 10 tisíc věřících se dostavilo na mši sv. a následný tábor lidu, při kterém účinkovaly vedle Orla i další hlavní aktéři československého katolicismu, zejm. lidová strana.

Odpoledního průvodu na stadionu se zúčastnilo 3400 krojovaných členů ČSO a 3000 v občanském šatě, jimž hrály do pochodu čtyři dechové kapely. Počet cvičenců na stadionu byl

⁴⁴¹ Nepodepsáno: Župní ples. In: Orelský věstník, Praha 1931, roč. I. (V. ročník jako věstník zem. rady Orla v Čechách), č. 2, s. 19

samozřejmě menší než masy defilujících krojovaných orlů s prapory a hudbou. Prostrná cvičení předvedlo na 624 žáků, 700 žákyň, 152 dorostenců a 232 dorostenek, dále 384 mužů a 336 žen.⁴⁴²

Dvě skutečnosti si v tomto směru zaslouží naši pozornost. Z celkového počtu shromážděných tvořili orlové zhruba něco přes polovinu přítomných. Dobrou organizací dokázali však zmobilizovat místní katolíky, aby se dostavili na mši sv. a slet, který byl ve skutečnosti syntetickou akcí obsahující jak náboženský kult, tak tělovýchovný podnik i politickou tribunu, neboť automaticky po duchovním programu dostali prostor reprezentanti politického katolicismu. To, co antiteistické síly ve společnosti nálepkovaly jako klerikalismus, se zde demonstrovalo jako katolicky celistvá praxe, podle které má pokřtěný věřící působit veřejně nábožensky i politicky. Katolická sociální nauka pokládala za mylný názor, že náboženství je věcí soukromou. Jelikož náboženská výchova úzce souvisí s mírou morálky a ctností potřebných k zachování společenského blaha, nemůže být náboženství věcí soukromou, ale věcí veřejného zájmu. Orelské slety a podobné akce dávaly tudíž prostor širokému spektru katolických sociálně-politických aktivit, jež integrálně probíhaly v rámci hlavního spolkového programu Orla resp. paralelně s ním.

Východočeští orlové otevřeli v tomto roce na sv. Václava novou orlovnu v Hlinsku v Čechách. V mediální oblasti začali vydávat vedle hlavního župního zpravodaje, Orelské stráže, také věstník pro mládež s názvem Orelská stráž pro žactvo. Byla to de facto Orelská stráž přizpůsobená potřebám a zájmům školní mládeže. Obecně platilo, že orlové ve svých diecézích udržovali kontakt s místními ordináři. Patronem východočeského orelstva byl biskup v Hradci Králové ThDr. Mořic Pícha. Jeho předchůdcem v biskupském úřadu byl župní patro J. N. E. Brynych. Spolkového dění se zúčastňoval coby celebrant orelských mší, světitel orloven či spolkových praporů nebo pouze host různých orelských podniků. V rámci programu 26. valné schůze Brynychovy župy 2. dubna 1933 dr. Pícha vysvětil župní vlajku pro závodníky při ranní mši sv. v královéhradecké katedrále sv. Ducha.⁴⁴³

Toho roku čítalo východočeské orelstvo 14.740 příslušníků⁴⁴⁴ a rozhodlo se pro výstavbu vlastního župního tělovýchovného areálu. Otevření reprezentativního stánku královéhradecké jednoty a Brynychovy župy, orlovny a venkovního stadionu, dne 18. srpna 1935 při župním sletu bylo vrcholným počinem východočeské župy.⁴⁴⁵ Moderní budova i přilehlé sportoviště učinily zdejšího Orla suverénním, již se nemusel spoléhat na útočiště poskytované až dosud v prostorách jiných institucí (zejm. v diecézním konviktu Borromeum nebo ve školních tělocvičnách).

⁴⁴² H. A.: Slet župy Brynychovy v Pardubicích. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 9, s. 126

⁴⁴³ Informace o svěcení vlajky a valné schůzi župy Brynychovy in: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 3 – 4, s. 20

⁴⁴⁴ Cha.: Naše statistika. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 4, s. 41

Oficiální linie stanovovala, že duch nemá zaostávat za tělem, vzdělání duševní za výchovou tělesnou. Nástrojem spolkového vzdělávání byly ideové kurzy s ideovými zkouškami. Byly konány průběžně pro každou kategorii orelstva, ověřovala se jimi např. znalost orelské myšlenky u žáků, kteří přestupovali do kategorie dorostenců. V tomto případě představovaly určitou formu zkoušky orelského duševního a duchovního dozrávání, dospívání. Tyto zkoušky neměly povahu školsky přísného zkoušení, osvětové komise nabádaly ke shovívavosti vůči zkoušeným. Ideové zkoušky se stávaly spíše důvodem pro uspořádání orelské slavnosti pro rodiče přezkušovaných dětí a obecně členskou základnu.⁴⁴⁶

Ideové zkoušky sestávaly standardně ze šesti bloků. V rámci zkoušek Brynychovy župy z roku 1934 byly hierarchicky první náboženské otázky, jež se týkaly klasických katechetických témat a byly také podle vzoru katechismu strukturovány a vztaheny vždy k Orlu a tomto případě zvláště k orelské školní mládeži. Blok začínal otázkou: Co je cílem lidského života? (odpověď: nebe). Pokračoval otázkami: Která je cesta k nebi? (Úzká cesta přikázání Božích); Čím dobudeme nebe? (Vírou a křesťanským životem); /.../ Stačí jen soukromě se hlásiti ke Kristu? (Nikoliv. Kristus žádá, abychom i veřejně k němu se hlásili a tak dobrý příklad dávali); Proč nenávidí svět Orla? (Protože nenávidí Krista); Proč nenávidí svět Krista? (Jednak z neznalosti jeho učení a života, jednak ze zloby) atd.⁴⁴⁷ Druhý blok se týkal orelské myšlenky a zabýval se základními i podrobnějšími otázkami: Co je Orel? (Orel je sdružení katolíků, kteří chtějí lépe sloužiti Bohu, vlasti a národu); Proč vstupujeme do Orla? (Abychom vzdělávali a vychovávali duši i tělo. Abychom se naučili bránit svatou víru římsko-katolickou, abychom se naučili hájit naši vlasti, abychom byli lepšími katolíky); /.../ Jak zní orelský pozdrav? (Zdař Bůh!); Pro je krásným tento pozdrav? (Protože v něm je slovo Bůh) Zdravíme-li, přejeme tomu, koho zdravíme, zdar a Boží požehnání (upřesnění významu pozdravu); Kdo ještě užívá tohoto pozdravu? (Hornici) Nevědí často také, když sjíždějí do šachet, zda se živi a zdraví vrátí. /.../ Když prosíme Boha, aby nám při práci pomáhal, budme jisti, že vykonáme práci co nejlépe. S Bohem začni každé dílo, podaří se ti až milo. Naším pozdravem tedy dáváme záruku vítězství, neboť vyprošujeme pomoc Boží. (upřesnění) atd. Ve třetím bloku Dějiny Orla examinační ověřovali znalosti historie vlastního hnutí: Co víš o počátcích Orla? (Orel nebyl hned samostatným spolkem jako nyní. Nejdříve se cvičilo jenom v tělocvičných odborech. ty odbory byly zřizovány u jiných katolických spolků. U nás v Čechách hlavně u Všeodborového sdružení křesťanského dělnictva. Z těchto odborů vznikl náš nynější krásný a mohutný spolek Orel)

⁴⁴⁵ Zpráva o svěcení orlovný in: Orelská stráž, Hradec Králové 1935, roč. VIII., č. 8 – 9, s. 61 – 76

⁴⁴⁶ Nepodepsáno: Katechismus našeho orelstva. Otázky k ideovým zkouškám. In: Orelská stráž. Příloha orelské stráže, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 2, s. 1

⁴⁴⁷ Tamtéž

atd. Samostatným oddílem byly orelské povinnosti: Jak se orel chová ke katolickému knězi? (Slušně jej pozdraví. Prokazuje mu vděčnost. Vždyť kněz mívá ve svých rukou při mši svaté samotného Pána Ježíše) atd. Orel v kurzu předvedl také znalost orelské organizace, musel znát jméno své jednoty i jednot okolních, orgány jednoty, název domovské župy, okrsku, počet jednot v okrsku atd. Konečně v šesté oblasti tělovýchova dotazovaný musel vyjmenovat některé tělocvičné hry (na třetího, na kočku a myš aj.) a cvičební nářadí, uvést cvičební povely (pozor, v řad nastoupit, rozchod ad.), ukázat jeden oddíl prostných, jmenovat různé sporty (plavání, veslování, bruslení ad.) atd.⁴⁴⁸

Nejslabším článkem řetězce českých žup byla západočeská Kozinova župa, jejíž fungování se neobešlo bez trvalých svízeli, zejm. personálních. Nízká koncentrace členstva a malá aktivita jednot se projevilí flagrantně zejm. během veřejných cvičení, župních nebo okrskových sletů. Ani jubilejní slet Kozinovy župy v roce 1932 nebyl výjimkou. Uvádím ho jako ilustraci poměrů, jaké v župě panovaly stran pořádání větších sportovních podniků pod patronací župy, tj. na nejvyšší úrovni dané krajské organizace.

Desetiletou existenci svojí župy oslavili západočeští orlové župním sletem konaným 28.června 1932 ve Spáleném Poříčí. Venkovní mši sv. před kostelem celebroul poříčský děkan P.Adam Soukup a kázání pronesl plzeňský lidovecký radní, katecheta a orelský činovník P. Josef Limpouch.

Pro srovnání s výše uvedenými počty cvičících orlů na sletu Brynychovy župy je seznam účastníků západočeského sletu velmi skromný. Odpoledne sletového dne cvičilo na poříčském hřišti 58 žáků, 57 žákyň, 12 dorostenců, 23 dorostenek, 27 mužů, 30 žen.

Počty cvičících členů západočeského župního sletu odpovídaly počtu účastníků veřejných cvičení jednot resp. možná okrsků župy Pospíšilovy nebo Brynychovy. Přesto Orel v kraji hluboce zakořenil a provozoval zde pravidelnou spolkovou činnost. V Plzni a Domažlicích cvičili orlové ve vlastních tělocvičnách, v ostatních místech rozvíjeli tělovýchovu většinou svépomocně, v pronajatých prostorách tělocvičen.

Do roku 1932 vstupoval Orel se 117.100 členů ve svých řadách.⁴⁴⁹ Za osm let zaregistroval Orel pokles členské základny o téměř 10 tisíc osob, což bylo způsobeno jednostranně slovenským Orlem. Slovenská organizace totiž provedla revizi členské základny, v jejímž důsledku během osmi let ztratila organizace 9940 členů. Tento pokles byl vyvážen vyšší pružností, které slovenský Orel nabyl poté, co odepsal nepracující jednoty, které do té chvíle udržoval uměle při životě.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 1 – 4

⁴⁴⁹ Ke konci kalendářního roku 1931 měl Orel podle generačního rozvrstvení 17 381 žáků, 17 694 žákyň, 7337 dorostenců, 7429 dorostenek, 14 131 cvičících dospělých členů-mužů, 11 140

V Čechách naopak členská základna nepatrně stoupala. Hnutí naráželo zejm. na nedostatek žactva a dorostu. Dorostenců bylo málo kvůli početně nízkým válečným ročníkům, kam svým narozením dorostenci spadaly. Propagační a náborová kampaň Orla se proto soustředila začátkem 30. let právě na děti a mládež. Rok 1932 byl věnován sportovně i symbolicky žákům, následující rok byl nazván zase rokem dorostu. Pro nabídku kvalitní tělovýchovy bylo třeba opakovat cvičitelské kursy na župní i ústřední úrovni, což probíhalo v rámci soustavné edukační činnosti ČSO.

Rok 1932 a léta následující byly ve znamení rostoucí publikační činnosti Orla. Ústřední list Orel začal od začátku roku 1933 vycházet ve 14denním intervalu. Ústřední rada věnovala v rámci edukační činnosti náležitou pozornost vydavatelské činnosti. Z její iniciativy vycházela Pořadová cvičení a Sestavy k akademiím. Průběžně se k orelskému tělocviku vyslovovala Orelská osvěta, řízená katolickými kněžími, od r. 1932 P. Janem Huňkou a od začátku následujícího roku P. Františkem Pospíchálem, dvěma duchovními, kteří byli pokládáni za tělocvičné odborníky. Měli totiž dobrou znalost technických norem pro řádné cvičení prostných sestav i tělovýchovných akademií, stejně jako moderních kolektivních sportů, které však hrály až druhořadou roli.

Vpravdě českou, specificky mariánskou duchovní slavností bylo 200leté výročí, které roku 1932 uplynulo od první korunovace milostné sošky Panny Marie Svatohorské na Svaté Hoře u Příbrami. Hlavní korunovační slavnosti připadaly tradičně na svatodušní svátky, kromě Nanebevzetí Panny Marie 15. srpna. Orel měl ve městě pod Svatou Horou svoje hmotné zázemí, spočívající ve sportovním stadionu, a fungující orelskou jednotu.

Korunovační slavnosti probíhaly za účasti pražského arcibiskupa Karla Kašpara a dalších významných prelátů v rozmezí dnů od 4. – 12. června, kdy každým dnem putovaly ohlášená procesí z různých míst Československé republiky, ale také např. z Vídně nebo USA.⁴⁵⁰ Slavnosti bylo třeba rozvrhnout do celého týdne kvůli kapacitě poutního místa, které by nestačilo pojmout během jedné soboty a neděle tisíce poutníků, kteří se přišli poklonit Svatohorské Madoně.

Orlové se těchto ryze náboženských slavností účastnili ve spolkových krojích a s prapory. Svého arcibiskupa doprovázeli jako čestná stráž z venkovní dvorany do bran, ambity až k venkovnímu korunovačnímu oltáři svatohorské Bohorodičky. Jejich účast zde měla reprezentativní charakter, podobně jako přítomnost členů Sdružení katolické mládeže (dále SKM), příbramských domobraneckých střelců, krojovaných horníků a příslušníků dalších spolků. Jen orlům se však

cvičících žen, 25 360 necvičících mužů, 16 628 necvičících žen. Celkový počet členstva tedy činil 117 100 osob. Blíže viz.: Hanuš, J.: Kronika orelstva II., 1902 – 1948, o. c. Orel Brno 1992, s. 285
⁴⁵⁰ Zpráva o konání výroční svatohorské korunovace in: Red.: Jubilejní slavnosti korunovační, in: Svatá Hora, roč. XI., č. 7. – 8., 1932, s. 152 – 170

dostalo té cti doprovázet přímo českého primasa se všemi vnějšími odznaky biskupské svrchovanosti.

Jelikož by taková duchovní slavnost, jakou bylo jubilejní korunování milostné sošky, stěží snesla rozdělení na tělocvičnou a modlitebně-eucharistickou část, uspořádali orlové svůj slet na počest daného výročí v měsíčním předstihu, od soboty 14. do pondělí 16. května 1932, a na samotnou červnovou slavnost se dostavili již výhradně ve spolkových krojích jako poutníci a zástupci svého katolického spolku.

Příbramské orelské sletišťe, z něhož byla vidět Svatá Hora, bylo častým dějištěm okrskových a župních sletů. Takže předmětné jubilejní cvičení probíhalo ve vyzkoušeném prostředí. Dá se říci, že květnové slavnosti katolického lidu představovaly jistou přípravu na hlavní svatodušní svátky, o nichž jsem se zmínil výše. Korunovace se odehrála bez cvičení, avšak květnové orelské spolkové dny nebyly ochuzeny o duchovní akce. Orelským sletem vstoupila Svatá Hora do svatodušní doby, neboť druhým sletovým dnem nastal zároveň Boží hod svatodušní.

Spolkový orelský podnik před korunovačními slavnostmi začal, jak bylo v Orlu zvykem, netělocvičně, ryze duchovně. V sobotu 14. května o 20. hodině vyšli orlové spolu s dalšími přítomnými poutníky na světelný eucharistický průvod Svatou Horou, který vedl zdejší redemptoristický rektor P. Benda.

Následujícího dne, na Boží hod, celebroid středoečeský župní vzdělavatel P. Augustin Schubert, O. S. A., mši sv. za šťastné provedení sletu a růst Orla. Kázal starosta VI. župního okrsku a farář z Votic P. Kurc. Po mši sv. a snídani následovaly zkoušky cvičení na příbramském hřišti S. K. Horymír.

Ve 13,45 hod. vyšel od Katolického domu v Příbrami slavnostní průvod orelstva ve spolkových i národních krojích. Orelské řady se hnuly městem s prapory. V 15,00 hod. následovalo cvičení prostných na stadionu. V programu, kdy na sebe úzce navazovaly jednotlivé akce následovalo od 18,30 hod. svátostné požehnání pro orly, kteří tak museli několikrát během sletu putovat mezi sportovištěm a poutním místem. Ve 20 hod. konali orlové v sále příbramského konviktu umělecko-tělocvičnou akademii. Ve vojenském stylu byla od 22,30 hod. večerka a den se zakončil společnou modlitbou v ubytovnách.

V neděli 16. května o 7. hodině ranní pater Schubert obětoval mši sv. za zemřelé orly. Po bohoslužbě se orlové v průvodu odebrali na příbramský hřbitov, kde před hrobem tragicky zahynuvších horníků celebrant promluvil pietní řeč. Na hrobě zasloužilého orelského činovníka br. L. Havelky v Březových Horách orlové rovněž položili květiny.

Po poledním koncertu na hlavním náměstí opět následovalo cvičení členstva. Odpoledne vyplnily závody, kdy se na stadionu střídali cvičenci z českých žup, kteří závodili o nejlepší provedení sestav. Na cvičišti vystoupili se svým programem hosté, zájmu se těšilo představení národních zvyků a tradic.

Začalo být pravidlem, že orelských sletů využívaly jiné katolické zájmové spolky ke konání vlastních sjezdů a setkání. Tyto akce získaly charakter jakéhosi doprovodného programu sletů. Do příbramského sletového rámce v r. 1932 se vešly sjezdy katolické mládeže, katolických učitelů, zemědělců ad. Do popředí vystoupil sjezd katolických legionářů, kteří s orly úzce spolupracovali. Na sletu vystoupili členové Ústřední jednoty československých legionářů-katolíků (dále ÚJČSLK) v legionářských stejnokrojích. Mnozí orlové byli sami legionáři, např. středočeský činovník a redaktor Orelského věstníku dr. V. A. Nesnídal byl ruským legionářem a s předsedou Ústřední jednoty československých legionářů-katolíků (dále ÚJČSLK) br. Cyrilem Metyšem udržoval kontakt. V odpoledních hodinách orlové začali opouštět Příbram a vraceli se domů.

Vrátíme-li se ke stěžejní tělovýchovné činnosti Orla, konstatujeme, že kromě fakticky dvou hlavních celostátních a zároveň mezinárodních sletů v Československu v letech 1922 a 1929 tvořily páteř vrcholných tělocvičných podniků župní slety. O všech tělocvičných akcích, tj. celostátních sletů, župních, okreskových sletů nebo specializovaných závodů platí, že jim vždy předcházely bohoslužby, jež zpravidla sloužili duchovním rádcům Orla.

Kvůli organizační náročnosti nebylo možné pořádat slety s žádoucí pravidelností. Jako masové akce s cílem zpřístupnit účast co největšímu počtu občanů se odehrávaly valnou většinou na nekrytých cvičištech a stadionech. Např. v roce 1933 se celostátně v rozmezí měsíců června a července uskutečnily následující župní slety:

4. 6. župa Bauerova v Hranicích, 4. a 5. 6. župa Jirsíkova v Českých Budějovicích, 25. 6. župa Sedláková v Obřanech (spolu se svěcením zdejší orlovny), župa Křížkovského 2. 7. v Opavě, župa Krekova 2. 7. ve Vískách u Letovic a hanácká župa Šrámkova 9. 7. v Olomouci. Ze seznamu je patrné, že v Čechách se toho roku podařilo uspořádat slet na úrovni župy pouze v jihočeské metropoli, ani ve středočeské nebo východočeské župě se toho roku orlové ke sletům nedostali. Ostatní slety se konaly v silných moravských župách.

Reprezentativní strukturu orelských tělovýchovných akcí udržovala Brynychova župa, která během roku zařazovala standardně cvičební kurzy, okrsková cvičení, župní slety a různé závody, přičemž měla pokrytu celou župní mapu.⁴⁵¹ Na březen roku 1933 naplánovala kurzy povinných

⁴⁵¹ Veřejná cvičení s bohoslužbami a manifestačními průvody se konala na úrovni místních jednot i okrsků hojně v letních měsících. Ve východočeské župě např. 10. června 1934 konala jednotka

prostných, jejichž termíny a místa konání pro jednotlivé části župy byly otištěny v časopisech Štít a Lid. Informace šly do jednot samozřejmě také přes župní a okrskové orgány. Lehkoatletické kurzy byly stanoveny na duben až květen, okrsková cvičení pak na měsíce červen a červenec.⁴⁵²

Župní mistrovství mužů v odbíjené se konalo 6. července 1933 v Hradci Králové. Této vrcholové župní soutěže se zúčastnila družstva, která zvítězila na okrskových závodech, jež plnily funkci kvalifikačních soutěží. Vítěz převzal župní putovní vlajku⁴⁵³ a reprezentoval župu na ústředním orelském mistrovství her v Olomouci 15. – 16. července. Ve stejném období, 2. července 1933, vykonalo 12 žen a 8 dorostenek I. okrsku závody lehké atletiky v Borromeu v Hradci Králové.⁴⁵⁴ Okrskové, župní a celostátní soutěže na sebe kalendářově navazovaly zhruba v měsíčních intervalech. Po závodech v župách a jejich okrscích se v daném odvětví konaly ústřední závody, např. lehkooatletické závody mužů byly pořádány 2. – 3. září 1933 v Brně.⁴⁵⁵ Souhlas zúčastněných organizačních jednotek umožňoval adaptovat veřejná cvičení podle potřeby. V místě s hustou sítí jednot a okrsků bylo možné sdružit závody několika okrsků do obvodového cvičení, avšak obvody nebyly formální součástí struktury orelského hnutí. Takové obvodové cvičení se konalo 30. června - 1. července 1934 v Litomyšli. Účastnily se ho V., VI., VII. a XII. okrsek Brynychovy župy. Organizace podniku spadala pod domácí orelskou jednotu v Litomyšli. Vydala plakáty, upomínkové odznaky (1 ks za 1,- Kč, bílé odznaky pro necvičící, hnědé pro cvičící), zajistila sportoviště. Hlavním vedoucím závodu se stal župní lehkooatletický referent br. Tuháček. 30. června v 15:00 hod. proběhly lehkooatletické závody (vrh koulí, hod diskem, oštěpem, skok o tyči, skok do dálky, běh na 100 m, na 1500 m a štafetový běh 4x100). Hlavní mše svatá v piaristickém kostele,

Sezemice veřejné cvičení spolu s pochodem více než 500 orlů a orlic obcí; 15. července 1934 pořádala v Přibyslavi místní jednota veřejné cvičení u příležitosti 10letého jubilea od postavení zdejšího katolického domu. V průvodu šlo 400 orlů ve spolkových krojích, celkový počet účastníků pochodu činil 600 osob, včetně 27 mladých ve svérázu SKM. Viz.: Nepodepsáno: Sezemice /.../. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 7, s. 82; Nepodepsáno: Přibyslav /.../. Tamtéž

⁴⁵² Nepodepsáno: Hlídkva tělovýchovná. Naše podniky v roce 1933. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 3 – 4, s. 24 – 25

⁴⁵³ Vlajku se sv. Jiřím, znakem rytířských ctností, posvětil královéhradecký biskup M. Pícha 2. dubna 1933 v hradecké katedrále. Byla darem župního starosty br. J. Poláka a byla určena vítězům župních lehkooatletických závodů. Viz.: Cha-: Slavnost svěcení župní putovní vlajky. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 5 – 6, s. 33 – 34. Na župním mistrovství v odbíjené 6. července 1933 v Hradci Králové získalo titul mistra župy družstvo orelské jednoty Kostelec nad Orlicí, jemuž první pozici postoupila jednota Náhon. Kosteletčí orlové se zároveň stali držiteli putovní vlajky br. Poláka pro rok 1933. Bývalý držitel předal vlajku župnímu náčelníkovi br. Menclovi, který ji propůjčil vítězům. Viz. blíže: Jas: Mistrovství v odbíjené župy Brynychovy. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 8 – 9, s. 62 – 63

⁴⁵⁴ Nepodepsáno: Závody žen a dorostenek I. okrsku dne 2. července 1933. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 8 – 9, s. 63 - 64

⁴⁵⁵ Nepodepsáno: Hlídkva tělovýchovná. Naše podniky v roce 1933, o. c., tamtéž

průvod 947 krojovaných orlů a následné cvičební sestavy družstev přihlášených okrsků se uskutečnily 1. července.⁴⁵⁶

Župní valná hromada východočeských orlů 2. dubna 1933 v Hradci Králové byla přehlídkou vykonané práce za uplynulý rok. Počet členů župy vzrostl z 13.373 v roce 1932 na 14.668 členů ke dni konání sjezdu. Ze 180 jednot župy jich 163 vyvíjelo plnohodnotnou činnost dle stanov a řádů Orla. V I. okrsku byly založeny nové jednoty v Nechanicích, Číbuzi, Třebeši, Plotišti a Pouchově, ve II. okrsku vznikla jednotka ve Vysokém n. Jizerou, v III. okrsku v Hoříčkách a ve Lhotě u Červeného Kostelce.⁴⁵⁷

Vedle sletů, při kterých se předváděla řada druhů cvičení, se konaly v českých župách v letních měsících umožňujících venkovní cvičení specializovanější tělovýchovné podniky. Středočeská župa Pospíšilova pořádala mezi 24. a 25. červnem 1933 II. lehkootletické župní závody mužů na státním stadionu v Praze. V deštivém počasí závodilo 76 účastníků ze 16 jednot, z čehož 19 mužů závodilo o odznak zdatnosti. Župní putovní cenu získala orelská jednotka Praha-Libeň.

Sousedským župním závodem v lehké atletice byly závody družstev západočeské Kozinovy a Pospíšilovy župy na dráze SK Plzeň dne 13. srpna 1933, které pozdravil středočeský župní vzdělavatel P. Augustin Schubert. V závodech vyhráli středočeští atleti v poměru 54 : 41. Dalším mezižupním turnajem na české zemské úrovni byl lehkootletický závod žup Brynychovy a Pospíšilovy konaný 17. září 1933 na vysokoškolském hřišti Strakovy akademie v Praze. Mši svatou před závodem sloužil v nedalekém kostele sv. Tomáše na Malé Straně opět P. Augustin Schubert. Br. Cibulka z Pardubic překonal ústřední rekord ve skoku o tyči, když skočil 350 cm, a br. Marek z jednoty Praha IV., který ve skoku do dálky docílil 638 cm. Ke stávajícím tělovýchovným zařízením župy Pospíšilovy přibyla nová orlovna v Novém Strašecí, zbudovaná péčí okresního soudce JUDr. V. Stiebera, která byla slavnostně otevřena 27. září 1925 a podruhé po rekonstrukci 1. října 1933.

Každý jednotlivý druh sportu svého garanta – referenta. Tito referenti spravovali např. v župě Pospíšilově na začátku roku 1932 lyžařství, pěší turistiku, lehkou atletiku, míčové hry ad. Byli specializovanými odbornými tělocvikáři. Účelem cvičitelského sboru bylo pořádat kurzy pro

⁴⁵⁶ Nepodepsáno: Obvodové cvičení čl. Orla župy Brynychovy v Litomyšli. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 6, s. 62. Blíže k průběhu cvičení viz.: Nepodepsáno: Po obvodovém cvičení orelstva v Litomyšli. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 7, s. 74

⁴⁵⁷ Podrobněji viz. zprávu ze župního sjezdu: Cha-: Sjezd orelské župy Brynychovy. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1933, roč. VI., č. 5 – 6, s. 34 – 36

jednotlivé cvičitele z jednot s cílem vyškolit je, aby uměli získané poznatky aplikovat v praxi, event. předat dalším cvičitelům a vést cvičení daného druhu sportu v jednotách.⁴⁵⁸

Podbrdská oblast Pospíšilovy župy patřila k těm aktivním, které kromě účasti na sletech pořádaly vlastní sportovní dny. Nezáleželo na nízkém počtu sportovců, nýbrž na schopnosti sejít se z širší oblasti, v následujícím případě vymezené IV. okrskem Pospíšilovy župy s jednotami Nové Podlesí, Příbram, Třebsko, Březové Hory a Březnice. Orel umožnil účast také členům SK Březnice. Ukázkový sportovní den Orla uspořádala orelská jednota Nové Podlesí na Příbramsku 11. srpna 1935. Mši sv. sloužil a kázání u příležitosti sportovního dne držel obořištský kněz dr. Pejšek. Následně se orlové seřadili na orelském cvičišti k uctění státní vlajky. Organizátoři využili vhodný venkovský terén pro závod cyklistiky na 14 km, jehož se zúčastnilo 8 závodících. V orelské kategorii se první umístil br. K. Špínka z orelské jednoty Třebsko, který uvedenou trasu ujel za 28:04 minut, těsně následován příbramským orlem br. M. Šamšulou, jehož čas činil 28:06 minut. Na běžeckém závodu na 5000 m startovalo 11 osob, z nichž se v orelské kategorii umístil na první příčce br. J. Kaiser z Orla Březnice (18:21 min.), druhý doběhl br. B. Koldovský z příbramského Orla (19:04 min.), třetím byl br. J. Veleman z domácí jednoty Nové Podlesí (19:41 min.). Následovaly disciplíny skok vysoký, vrh koulí, přetahování lanem a volejbal.⁴⁵⁹ Odděleně závodili neorelští sportovci hostující na sportovním dni ČSO. Odpolední program vyplnilo divadelní představení orelských ochotníků s názvem Rozmysli si, Mařenka a během večerního posezení byly rozdány ceny vítězům. Ve vzájemném duchovním a sportovním společenství strávili členové orelského okrsku se spřátelenými sportovci celý den a navečer ocenili ty nejlepší cvičence.⁴⁶⁰

Není bez zajímavosti, že Orel se dovedl uchytit i v průmyslových městech s výrazným zastoupením dělnického obyvatelstva či v nábožensky vlašných venkovských oblastech. Příkladem obojího je Kladensko. V hornickém Kladně působil Orel od roku 1920.⁴⁶¹ Dokonce posílil natolik, že o 11 let později vznikla vlivem působení kladenské městské jednoty v blízkých Kročehlavech další jednota.⁴⁶² Orlové byli aktivní ve městě Kročehlavy již na počátku 20. let, neboť máme k dispozici seznamy členů od r. 1923. Jako odbor kladenské jednoty působili až do r. 1931, kdy získali statut samostatné jednoty. Ve stanovách byla tato skutečnost formulována tak, že Jednota Čs. Orla

⁴⁵⁸ -Nsl-: Župa Pospíšilova. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII., č. 1, s. 20 – 21

⁴⁵⁹ Podrobně k výsledkům a závodníkům in: Nepodepsáno: Orelský sportovní den v Novém Podlesí. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč V. (IX.), č. 8 – 9, s. 10

⁴⁶⁰ Tamtéž

⁴⁶¹ Zemská správa politická v Praze, 30. září 1920. Souhlas s utvořením Jednoty Čs. Orla v Kladně jako pobočného spolku ČSO, sídlem v Brně. In: SokA Kladno, fond Okresní úřad Kladno, inv. č. 1033, sg. SP09.

v Kročehlavech se stává pobočným spolkem Čs. Orla.⁴⁶² Termín pobočný spolek svádí k definici jednoty jako sdružení závislého na brněnském ústředí. Význam tohoto pojmenování však tkvěl hlavně ve zdůraznění unitárnosti organizace, kdy přihlášení se ke společným stanovám spoluurčovalo autentičnost nově založené jednoty. Jinak jednota vyvíjela činnost samostatně. Prvním arbitrem v případě potřeby byla župa (např. při disciplinárních problémech – neplacení příspěvků apod.). Teprve vyšší, župní a zemské otázky byly řešeny na úrovni ústředních orgánů.

Protiváhu k silné pozici sociálnědemokratického hnutí, včetně DTJ, zde tvořil tradiční městský, většinou katolický patriciát, obchodníci, živnostníci, úřednictvo, učitelé, svobodná povolání i nábožensky založení dělníci, kteří uměli vytvořit a udržet vlastní společenské, politické a zájmové struktury. Výraznou pozici v těchto vrstvách měli bezpochyby sokolové. Avšak i Orel se dovedl v tomto prostředí prosadit. V Kladně katolické spolky, s orelskou spoluúčastí, provozovaly katolický dům. Sloužil sportu, divadlu, tanečním zábavám i osvětě. Samostatné venkovní cvičiště kladenští orlové měli v místech dnešního zimního hokejového stadionu, v tzv. katolickém lese na jihozápadním okraji města. K roku 1942, kdy kladenskou jednotu rušilo německé gestapo, v ní bylo organizováno 161 členů.⁴⁶⁴ V sousedním městě Kročehlavy, jež dnes tvoří městskou část Kladna, našli orlové oporu v komunitě místních řeholníků z Kongregace pro křesťanské dělníky sv. Josefa Kalasantského (kalasantinů), kteří obdobně jako zdejší orlové pracovali s dělnickou mládeží. Ve dvoře kláštera, k němuž přiléhá kostel Božského Srdce Páně, se odehrávala orelská cvičení. V zimních měsících Orel cvičil ve školní tělocvičně. Když byla 8. 10. 1942 z příkazu gestapa zrušena, čítala kročehlavská jednota 87 členů.⁴⁶⁵

Svou přítomnost v metropoli manifestoval středočeský Orel svým župním sletem konaným 16. - 17. června 1934. Jeho základnou byly pražské Vršovice. Sobotní večer a nedělní ráno bylo vyhrazeno sletovým tělocvičným přípravám. V neděli o 9. hodině naplnili orelské davy vršovický kostel sv. Václava, kde byla sloužena pro sletové účastníky mše sv. Chrám ani nepojal všechny orly. Po bohoslužbách se orelstvo seřadilo a pochodovalo k pomníku sv. Václava na Václavské náměstí, kde bratři položili věnec. Na čele průvodu nesli státní vlajku, provázenou čestnou orelskou stráží. Následovali čs. legionáři a orlové-vojáci, orelská jízda, účastníci v lidových krojích, hosté,

⁴⁶² Zemský úřad v Praze, 28. března 1931. Souhlas s utvořením Jednoty Čs. Orla v Kročehlavech jako podobného spolku ČSO, sídlem v Brně. In: SokA Kladno, fond Okresní úřad Kladno, inv. č. 1033, sg. SP03

⁴⁶³ Stanovy Jednoty Čs. Orla v Kročehlavech, in: Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1930, s. 3

⁴⁶⁴ Seznam členů jednoty Orla v Kladně in: SokA Kladno, fond Okresní úřad Kladno, inv. č. 1033, sg. SP09

⁴⁶⁵ Seznam členů jednoty Orla v Kročehlavech in: SokA Kladno, fond Okresní úřad Kladno, inv. č. 1033, sg. SP03

členové župního předsednictva a delegace hostů z jiných orelských žup. Za honoračními skupinami kráčelo 752 žáků, 742 žákyň, 339 dorostenek, 182 dorostenců, 437 žen a 428 mužů. Podle zpráv o průběhu průvodu byli orlové hojně pozdravováni.

Tělocvičná část sletu se uskutečnila na Dannerově vršovickém stadionu. Začátek oznámil výstřel v 15:00 hodin. Po vztyčení státní vlajky nastoupili žáci do 8 let hrami, 640 žáků cvičilo s chocholky, 780 žákyň předvedlo prostná cvičení na téma národní písně. Po nejmenších vpochodovala na stadion četa vojáků 28. pěšího pluku, kteří cvičili s puškami. Společný nástup žen a dorostenek uvedl další kategorii cvičenců: ženy cvičily na kladinách, dorostenky se švihadly. Cvičení 168 dorostenců bylo poznamenáno nekoordinovaností. 290 dorostenek ukázalo naopak svědomitě zvládnuté cviky. Program dále pokračoval bojovým závodem dorostu, vystoupením 330 žen a 272 mužů. Ženská část byla hodnocena lépe než mužská, ženy vynikaly předností i elegancí cviků. Slet byl hojně navštíven diváky a pro mnohé účastníky byl reminiscencí pražského svatováclavského sletu v jubilejním roce 1929.⁴⁶⁶

Rok 1934 s sebou přinesl všeobecné zintenzivnění branné výchovy v jednotách, jejíž kořeny sahají k roku 1928. Branný odbor ČSO se stal ústřední pracovním sborem, jehož náplní bylo vedení, dozor a provádění branné národní výchovy v Orlu. Na župní úrovni vznikaly branné odbory žup (BOŽ) a v jednotách branné odbory jednot (BOJ), v rámci nichž působila družstva a čety brannosti. V plnění úkolů postupoval ústřední branný odbor v těsné součinnosti s náčelníckými radami a radou osvětovou. Prováděl výcvik instruktorů a župních vedoucích brannosti. Prakticky představoval velitelský orgán, ze kterého vycházely směrnice a příkazy vedoucím nižších branných jednotek, branným odborům žup a jednot. Vlastní cvičení probíhala vždy na úrovni jednot. Vedoucího brannosti v jednotách jmenovala rada jednoty.

Nejmenším branným útvarem bylo družstvo se 3 (lépe však 6) – 13 členy. Dvě až tři družstva tvořila četou. Tento útvar zpravidla vznikl uvnitř jedné jednoty. BOŽ mohla rozhodnout o vytvoření čety z družstev několika jednot, z nichž každá jednotlivě nemohla četou sestavit. vytvářela se spojovala v , následují četa, rota, prapor a pluk. Organizační složení těchto útvarů bylo identické s útvary vojenskými. Členy branných oddílů jednot nebyly starostové jednot, kněží, velitelé vyšších útvarů než byly oddíly jednot, členové branného odboru župy a ústředního branného odboru ČSO.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Nepodepsáno: Z orelského ruchu. Slet župy Pospíšilovy v Praze /.../. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 7, s. 79

⁴⁶⁷ Blíže ke struktuře branných odborů ČSO viz. Nepodepsáno: Branný odbor Čsl. Orla. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 4 – 5, s. 42

Základní brannou aktivitu vyvíjely jednoty, které sestavovaly seznamy členů svých branných oddílů, jejichž věk byl stanoven od 17 do 35 let. Získané údaje odesílal vedoucí branného oddílu jednoty župnímu odboru brannosti. Branný odbor, řídící branou výchovu v jednotě, měl být vytvořen v každé jednotě. Předsedou BOJ byl vedoucí brannosti jednoty, jehož do funkce jmenovala rada jednoty na návrh cvičitelského sboru. Vedoucí brannosti zasedal v radě jednoty, byl také členem cvičitelského sboru. Členy BOJ byli dále vzdělavatel, náčelník, náčelní, 3 – 4 velitelé útvarů (družstev, čet, rot). Tyto velitele jmenovala rada jednoty na návrh vedoucího brannosti.

Rada jednoty spolu se cvičitelským sborem zakládaly BOJ na společné schůzi tak, že náčelník, který postupoval ve shodě s ostatními členy cvičitelského sboru, předložil radě jednoty vhodného kandidáta na funkci vedoucího brannosti jednoty. Vedoucí brannosti nemusel být příslušníkem čs. armády. Podléhali mu velitelé všech útvarů jednoty. Velitel čety již musel být členem ozbrojených sil (byť jako branec po základním výcviku).⁴⁶⁸

*Jedním z významných hostů branného kurzu v únoru 1934 byl divizní generál
Antonín Hasal, který se účastnil všech jeho přednášek*

Branný odbor ČSO připravil národní plán orelské brannosti, jehož prvním plodem v únoru roku 1934 byl ústřední kurs pro vedoucí národní brannosti v orelských župách. Těchto 50

⁴⁶⁸ Nepodepsáno: Zprávy branného odboru župního. (Zkratka BOŽ). In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 4, s. 43

frekventantů, většinou aktivních a záložních důstojníků⁴⁶⁹ z 23 orelských žup, předalo posléze získané vědomosti a znalosti dalším orlům ve svých župách, na prvním místě vedoucím branných oddílů jednot.⁴⁷⁰

V rámci pětidenního kurzu si specializovaní orelišti funkcionáři ve dnech 14. – 18. února 1934 v brněnské zasedací síni paláce Typos vyslechli řadu přednášek z oblasti brannosti národa, bezpečnosti státu, branného zákona, tělovýchovy, vojenských cvičení, občanské výchovy, hygieny, běžné první pomoci i zdravotní péči při leteckém útoku, tělocviku v terénu, zpravodajské službě atd. Druhou částí kurzu byla praktická cvičení, která se odehrávala v orlovně jednoty Brno I. Cvičení a orientace v terénu a práce s mapou se prováděly v okolí Brna.⁴⁷¹

Důvodem pro cvičení s maketami pušek, trénování vojenských povelů a cviků, hod maketou ručního granátu, stejně jako základů sebeobrany bylo vyvoláno celospolečenskou tendencí ukázat obranyschopnost republiky v případě jejího ohrožení Německem, jež se po Hitlerově nástupu k moci militarizovalo. Brannou výchovu proto mezi jinými národními spolky věrnými Československu zavedl pro celou svou členskou základnu také Československý Orel, jehož příslušníci prokazatelně bojovali v čs. legiích a hájili republiku v zakladatelském období. „Oddanost a věrnost k národnímu a demokratickému státu ukládá také i povinnosti. Kategoricky zavazuje orelstvo jako spolek národní, aby v čas potřeby s rozhodností vystoupilo proti každému, kdo by ukládal o demokracii, svobodu národa, kdo by chtěl porušit celistvost a hranice našeho státu. A Čsl. Orel se také chopil svých povinností k národu. Vede svoje členstvo k věrnosti k obnovenému státu, jak mu to ukládá i náboženská víra. Vychovává členstvo a padesát tisíc orelské mládeže v občany národně uvědomělé a povinnosti dbalé. /.../ Čsl. Orel chce být také zárukou a obranou svého státu. Minulost byla těžká. Budoucnost je zlá a nebezpečná, je dobou osudu, ježto velké světové problémy dozrály k rozhodnutí. Složitě otázky hospodářské, světový imperialismus, ozbrojené Německo, snahy po revizi míru, to vše nutí k tomu, abychom byli stále připraveni,“ prohlásili orlové ke své účasti na branném hnutí.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Jmenný seznam frekventantů viz.: Nepodepsáno: Čsl. Orel pro výchovu k národní brannosti. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 4 – 5, s. 38

⁴⁷⁰ Ústřední list Orel věnoval kurzu značnou pozornost. Viz. Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 4 – 5, s. 37 – 44

⁴⁷¹ Nepodepsáno: Pořad přednášek. In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 4 – 5, s. 38 – 43

⁴⁷² vk.: BO (znamená branné oddíly – pozn. S. Vejvar). In: Orel, Brno 1934, roč. XIX., č. 1, s. 1

Branný oddíl Jednoty Čsl. Orla v Bučovicích na jižní Moravě v r. 1937 s vojenským instruktorem

Z křesťanského hlediska rozváděli orlové objektivní potřebu národní brannosti, posilující národ proti vnějším agresorům i domácím, aktuálně zejm. sudetoněmeckým, nepřátelům: „Brannost národa znamená sílu fyzickou i sílu mravní, která dovede přinášet i oběti, aby právo a spravedlnost byly třebas i krví a železem uhájeny proti každému útoku zvenčí a proti všem rozvratným snahám uvnitř státu. Čsl. Orel není však organizací militaristickou, neboť příslušnost k univerzálnímu katolictví jej zavazuje k pěstění míru mezi národy. Ale obrana Bohem udělených práv a Prozřetelností poskytnuté svobody jest jeho povinnost!“⁴⁷³

V případě zavádění branných kurzů nešlo o militarizaci civilního života ani o obohacení vlastní tělocvičné činnosti o branné závody. Účelem branné výchovy nebyl sport. Tato aktivita byla posvěcena vyšším státním cílům. Podle křesťanských zásad bylo jakékoliv nasazení armády oprávněné a spravedlivé pouze v případě obranné války: „/.../ vlast, jako vyšší celek, utvořený z vůle Prozřetelnosti, má právo na to, aby, je-li napadena, občané za ni položili i své životy. Bezdůvodně válečně útočit je těžkým hříchem, ale bránit se válečně je svatou povinností, pro kterou máme v Písmu svatém i v dějinách církve hojně opory. Liché je tedy poukazování na 5. přikázání Nezabiješ, jde-li o národní obranu.“⁴⁷⁴

⁴⁷³ Tamtéž, s. 2

⁴⁷⁴ Nepodepsáno: Branná výchova a úkoly v Orlu Čsl. In: Orelská osvěta, 1934, č. 11 – 12, s. 5

Armáda je podle Orla jedinou institucí, které náleží faktická obrana státu. Aspirace jiných organizací na vojenské funkce orlové odmítali. Sám Orel, Sokol ani DTJ nebyli paramilitantní sdružení typu střeleckých gard, branná výchova u nich probíhala v plné součinnosti s čs. armádou.⁴⁷⁵ Kurzisté poslouchali své spolkové velitele a zároveň plně respektovali školitele z řad čs. důstojnictva. Roli armády spatřovali nejen ve vlastním výcviku a připravenosti vojáků zasáhnout k obraně státu, nýbrž i v branné výchově občanů. Orel a ostatní uvedené spolky se nepokládali za autonomní branné korporace, nýbrž za subjekty spolupracující s vojskem. ČSO důrazně odmítal politizaci armády, která měla hrozit růstem vlivu skutečných paramilitantních organizací typu Národní garda resp. Národní střelecká garda, v níž byl patrný vliv agrární strany.⁴⁷⁶

Branná výchova nebyla specifikem orelské tělovýchovy, ale programem s všeobecnou platností pro všechny státoporně uvažující občany. Organizačním jádrem výchovy byly branné oddíly, ve kterých se mužské členstvo ve věku 17 – 35 let mělo povinně účastnit speciálního výcviku ve volné přírodě, kde se členové nejlépe otužili. Již pro dorostence ve věku 14 – 17 let byla stanovena přípravná cvičební fáze pro budoucí účast v řádných oddílech.⁴⁷⁷

Na důležitost branné výchovy však také odkazovala negativní zkušenost s počínající sudetoněmeckou aktivitou v českém i moravském pohraničí. Podobně jako pokusech o zabírání katolických kostelů během tzv. českého schismatu, i nyní orlové museli počítat s hrozcí fyzickou konfrontací. Že nešlo o platné obavy, ukázal incident, který se odehrál v roce 1934 v pohraničním Hlučínku, v obci Vřesina na hranicích ČSR, Polska a Německa. V této čistě jazykově české a katolické vesnici, ve které byla postavena vůbec první orlovna na Hlučínku, napadla skupina německých mladíků tři zdejší mladé členy Orla. Vedle tohoto krvavého napadení byl ohrožen i zdejší farář P. Nejedlý, orelský vzdělavatel, na kterého sudetoněmečtí provokatéři bez úspěchu stříleli. Odtud pramenila motivace pro jisté zpraktičtění tělovýchovy směrem k sebeobraně, jak proti nepříteli vnějšímu, tak proti vnitřnímu.

Hned zkraje roku 1934, 14. – 18. února, se v Brně v zasedací síni paláce Typos konal 5denní kurs branné výchovy pro župní činovníky, kteří získané vědomosti předávali dále do jednot

⁴⁷⁵ V branně-výchovné činnosti jednotlivé tělocvičné organizace odložily vzájemnou nevraživost a společně realizovaly programy na dnech brannosti, kde spolky předváděly výsledky své práce v této oblasti. Příkladem je den brannosti v Ústí n. Orlicí 18. – 19. srpna 1934, jehož se účastnilo za tělovýchovné korporace 248 orlů, 209 sokolů a 38 členů DTJ. Viz.: Buben: Den brannosti v Ústí n. O. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 10 – 11, 115 – 116

⁴⁷⁶ „Každý z nás ze zkušenosti ví, jak těžká je výchova lidí nejrůznějších názorů mravních a politických, aby se z nich utvořil celek, ovládaný jednou ideou a schopný tuto ideu v dané chvíli převést v činy. Proto nesmějí na armádu působit jiné vlivy než jen vojensky vlastenecké, neboť jinak by se její síly tříštily a důvěra v ni skládaná by byla marná. Proto také byla armáda zbavena zákonem vlivů politických, ale přes to zájem některých politických směrů o ni neustal.“ Tamtéž

⁴⁷⁷ vk.: BO, o. c., s. 2

svých žup. Vedení kursu s 50 frekventanty z celé ČSR se ujali bratři F. Leiner a B. Kostelka. Nejvýznamnějším počinem v tomto podniku byl fakt, že se Orlu podařilo kladně oslovit československou armádu. Náčelník hlavní štábu armádní generál Krejčí věc projednal nejprve s br. Leinerem. Výsledkem tohoto jednání bylo získání prestižních lektorů z řad čs. generality. K frekventantům hovořili generál A. Pschorn, generál M. Číla, plukovník justiční služby v. v. Rybák, divizní generál F. Hasal jako zástupce ministerstva národní obrany a další. Hmatatelným výsledkem kursu bylo provádění nových pořadových cvičení s vojenskými prvky. Vítaným přínosem bylo sblížení Orla se státní ozbrojenou mocí, jež poskytovala branným kurzům instruktory a často také další technické zázemí a v některých případech se účastnila orelských dnů brannosti.⁴⁷⁸

Ženská část členské základny byla také zapojena do branné výchovy. Podstatným prvkem výchovy byla zdravotní osvěta, což předjímalu potřebu zdravotního personálu v případě vojenského konfliktu. Technicky směřovala edukace identickou cestou jako v případě mužských kursů, tj. stupňovitě z ústředí na župy a odtud se získané poznatky předávaly členům do jednot. Stěžejním přípravným fórem se stal ústřední kurs pomocných služeb pro župní činovnice, pořádaný Ústřední náčelnickou radou žen od 29. 4. do 1. 5. 1934 v prostorách brněnského Červeného kříže. 54 frekventatek z 8 žup byly, za aktivní spoluúčasti ses. náčelní rady žen Marie Nečasové, kromě zdravotní pomoci a etiky proškoleny v tom, aby zvládaly poskytovat pomoc v takových krajních situacích, jakými byly letecký útok nebo útok otravnými plyny. v otázkách pasivní obrany obyvatelstva

Branný odbor ústředí zavedl zároveň pro branná cvičení jednoduchý úbor, sestávající ze světlé košile s dohodou, tmavých kalhot a hlavně černého baretu s odznakem orla v letu, který byl vlastním symbolem orelských branných oddílů. Branná složka se stala postupně samostatnou prestižní skupinou, jejíž příslušníci směli v branných úborech nejen cvičit, ale pochodovat v průvodech a účastnit se slavností a vystoupení.⁴⁷⁹ Běžná tělocvičná praxe se oddělila od tohoto druhu cvičení, jež nabylo vyššího národního významu. Jako první z tělovýchovných organizací vydal Orel průkopnický tématickou příručku Branností národa k silnému státu, o které se pochvalně

⁴⁷⁸ Dvě čtyřihraničářského praporu 2. Roty Nazdar z Trutnova se účastnily dne brannosti, který v Úpici pořádal 15. července 1934 III. okrsek Brynychovy župy. Podniku se zúčastnilo 1500 krojovaných orlů se 2 prapory a 2 dechovými hudbami, 500 orlů v občanském šatě, dále členové SKM ve slavnostních stejnokrojích a další příznivci Orla. Celkový počet přítomných činil 4000 osob. Viz.: Nepodepsáno: Velkolepý úspěch orelostva v Úpici. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 7, s. 78 - 79

⁴⁷⁹ Tuto výsadu pro úbor branných oddílů opakovaně potvrdila Ústřední rada ČSO 29. června 1937. Fakticky byly tyto úbory zrovnoprávněny se slavnostními stejnokroji. Úbor znamenal bojovou uniformu národního orelského vojska. Viz. Nepodepsáno: Z usnesení ústřední rady 29. června 1937. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 12 - 13, s. 135

vyjádřily vojenské kruhy. Bylo třeba ověřit, nakolik získané znalosti a dovednosti umění kursisté prakticky využít. Pro verifikaci sloužily branné závody, jež pořádala každá župa v republice.

Kurzy se konaly po celé republice. V roce 1934 ve spolupráci s čs. armádou pořádala branné kurzy např. župa Kadlčákova v Ostravě, kde za přítomnosti župního starosty P. K. Kavíka 130 účastníkům přednášeli vojenští odborníci z posádky ve Frýdku-Místku a funkcionáři branného župního odboru. Přednáškové okruhy zabíraly oblasti vojenství, protiletadlové obrany, zdravotní pomoc apod.

Z českých žup se konal 1. května 1934 kurs pro okrskové vedoucí branných oddílů v jihočeské župě Jirsíkově v Českých Budějovicích. Jinak převážnou část branných kursů konala orelská Morava. Celkově se do branných oddílů během roku 1934 zapojilo na 25 tisíc členů Orla. V příštích letech se branná výchova v Orlu stala přirozenou součástí jeho aktivit. Ideová i fyzická příprava na obranu republiky byla akcentována od roku 1934 stále více, zvláště od jara 1935, kdy německá vláda zavedla opět všeobecnou brannou povinnost mužů od 17 – 35 let a navýšila počet svých vojáků na půl milionu.

Orelské branně-výchovné úsilí, jež bylo pokládáno za prestižní aktivitu, od svého oficiálního začátku v r. 1934 rostlo, čímž si vynutilo zřízení vlastní struktury branných oddílů uvnitř organizace. Nejvyšším stupněm této stavby byl Branný odbor Čs. Orla (BOČO), jež řídil výchovu v celém orelstvu.⁴⁸⁰ Zodpovídal se náčelnické radě a Ústřední radě Orla. Na župní úrovni vznikaly branné odbory žup (BOŽ), které měly na starosti brannost v župách. Zrcadlově k ústředí i župní odbory podléhaly župnímu náčelnickému sboru, tj. tělovýchovnému vedení, a župnímu předsednictvu, tedy vedoucímu správnímu orgánu. Branný odbor v jednotách (BOJ) byl podřízen rovněž náčelníkovi místní jednoty a jejímu předsednictvu. Župní branné odbory v součinnosti s podřízenými odbory v jednotách pořádaly závody v dovednostech spjatých s branností.

Nejen že branné závody, semináře s touto tematikou a zdravotní výchova přirozeně doplnily program činnosti, ale stále ochotnější a vstřícnější byl vůči branným orelským snahám také stát, jmenovitě ministerstvo národní obrany. Účast a součinnost důstojnictva a dokonce i generality při

⁴⁸⁰ Orelské orgány na hlavních stránkách spolkových tiskovin během 30. let prováděly pravidelnou náborovou kampaň členstva, zejm. mládeže, do branných oddílů. Orel sám sebe sebevědomě představoval jako národní katolickou armádu pro hájení Církve i vlasti: „/.../ služba Bohu a národu je nejvyšším posláním nás všech, kteří tak oddaně sloužíme pod orelskými prapory. Kdo jiný mimo Orla si dnes zaslouží názvu národního vojska, národní organizace? Jsme dnes stále jediní a nedostižní, kteří nediskutujeme, nepíšeme a neřečníme, ale cvičíme brannost, připravujeme duchovně a fyzicky orelské řady k obraně vlasti. /.../ Doba je vážná! Národ a stát má mnoho nepřátel doma i za hranicemi. Musíme čelit tomuto nebezpečí a být připraveni vystoupit kdykoliv proti mezinárodním ničitelům míru, a doma proti těm živlům, kteří by chtěli ohrožovat naši demokracii a svobodu! /.../ Chceš také posílit vliv katolicismu ve státě? Vstup do branných řad

těchto akcích se staly samozřejmostí. Když se např. v květnu 1935 konaly branné závody XIII. okrsku župy Pospíšilovy ve Staré Boleslavi, účastnily se jich 51. dělostřelecký pluk a 8. jezdecký pluk. Sám ministr národní obrany B. Bradáč předal tehdy vítězům putovní ceny. Branná výchova a její každoroční propagace tvořily až do zániku Československa pevný pilíř její tělovýchovné činnosti a dotvrzovaly, že tělovýchova není prvořadě pro radost, nýbrž že dává lidskou fyzickou sílu a odolnost do morálně vyšší služby, v tomto případě do služby národní celku a k obraně státu. Organizace dávala za vzor orelské účastníky 1. národního odboje. V souvislosti s oběťmi, jaké přinesl Orel v čs. legiích, byl za vzor orelských branců dán br. Josef Buriánek, orelský borec a ruský legionář, účastník bitvy u Bachmače v Rusku 3. – 8. března 1918.⁴⁸¹

Branně-výchovný výcvik v jednotách byl důležitý kvůli ohrožení vlasti cizím agresorem. Prvořadě nebezpečí bylo spatřováno samozřejmě ve vyzbrojovaném Německu. V souvislosti s probíhající občanskou válkou ve Španělsku se však na pořad dne dostávalo také varování před komunismem, jehož přívrženci se dopouštěli ukrutností na civilistech ve španělském konfliktu. Na členy křesťanské tělovýchovné organizace působily děsivě zprávy o aktuálním pronásledování a vraždách katolíků v zemi se staletou křesťanskou kulturou. Zprávy o vraždění katolíků svou hrůzostrašností připomínaly pronásledování prvních křesťanů za římských pohanských císařů.⁴⁸² Za jeho strůjce byli označováni zejm. anarchisté a komunisté. Příčinu vzednutí takové vlny zla spatřovali orlové v odpadu od Boha.

orelských!“ In: Nepodepsáno: Polnice volá k nástupu. Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 3, s. 25 - 26.

Dále Musil, B.: Dva roky práce Čsl. Orla na poli brannosti, tamtéž, s. 27 - 29

⁴⁸¹ V textu u Buriánkovy fotografie se Orel a jeho branná výchova hlásí k dědictví 1. národního odboje, který spojuje s budítelskou prací předchozích generací: „Ve výročí národní revoluce vzpomínáme především těch, kdož nám svobodu vybojovali. Byly to šiky kněží – národních buditelů, byly to naše slavné legie. Hrdě se hlásíme k jejich odkazu, vždyť každý čtvrtý člen předválečného Orla bojoval za vlast v legiích. /.../ Orelská armáda stojí na stráží na hranicích naší vlasti, na prazích našich chrámů, jsme připraveni hájit vlast proti zahraničnímu i vnitřnímu nepříteli. Milovaná otčina nesmí se stát nikdy ani Habeš, ani Španělskem!“ Viz.: Nepodepsáno: V den svobody mrtvým bohatýrům k počtě zbraň! In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 20, s. 232. Podle Orla nezačala revoluce 18. července 1936 marockým povstáním generála Franka, nýbrž 16. února toho roku s nástupem sjednocené levicové vlády Lidové fronty, jež byla vytvořena na rozkaz Moskvy a jež byla původcem veškerého násilí proti katolíkům ve Španělsku. Orel stál názorově jednoznačně na protirepublikánské straně, i když explicitně nepodpořil gen. Franka. Viz. Miles: Kdo zavinil občanskou válku ve Španělsku? In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 23 – 24, s. 269 - 270

⁴⁸² „Biskupové z Jean, Leridy, Segozie, Leguenzy a Barbastru byli po bestiálním mučení zavražděni. Biskup ze Siguenzy byl zaživa upálen. /.../ V El Arahál bylo uzavřeno 20 osob, mužů a žen, do sklepa. Byli politi benzínem a zapáleny. V Utrera byl muž připoután ke stoličce a na jeho klíně vlastní děti upáleny k smrti. Jedné ženě nacpali benzínem nasáklou vatu do úst a nato ji zapálili. Faráři z Puete Genil byly na chodníku obě nohy sekyrou useknuty. V Campaně bylo 14 osob na hranici upáleno. V královském paláci v Madridu bylo 1400 osob zastřeleno. Farář z Cebreros byl zašit do pytlů a tak dlouho ponořován do vařící vody, až mukám podlehl. Jeden z jeho kaplanů zešílel při pohledu na toto mučení.“ Článek je psán s odvoláním na anglické, americké a francouzské očitě svědky. Vynechávám popis ničení a rituálního znesvěcování sakrálních prostor a předmětů. Viz. Nepodepsáno: Hrozné utrpení španělských katolíků. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 21, s. 244 - 246

Orelské branně-výchovné kurzy a závody získávaly společenskou prestiž a díky kvalitnímu provedení byly respektovány i státními orgány. Protektorem prvních branných závodů ČSO⁴⁸³ konaných ve dnech 26. – 27. září 1936 stal ministr národní obrany František Machník. Do závodů v Brně vyslalo 16 orelských žup celkem 210 nejlepších branců. Vítěznou trofej, Šrámkův putovní meč (skutečný, umělecký vypracovaný meč ze 17. století), získalo družstvo orelské župy Kadlčákovy, která se jako hraničářská župa pokládala za přední stráž republiky na moravském severu a branné výchově se systematicky věnovala. Spolupráce s čs. armádou měla nejen závodně-výcvikový charakter, kdy důstojníci spolupracovali na těchto podnicích. Orel poskytl své síly státní vojenské službě nejen jako vojáky-brance, nýbrž i jako civilisty, nevojáky i ženy. Příkladem jsou pražští orlové, kteří ve 30. letech (zpráva z roku 1937) spolupracovali s civilní protiletadlovou obranou, která připravovala Prahu na možný letecký útok.⁴⁸⁴

V závodní disciplíně pochodu v plné polní nejlépe uspěl br. Halouzka z Metodějovy župy na Vysočině, který urazil 25kilometrovou trať za 3 hodiny 20 minut. Ve vojenském stylu probíhal i život v ubikacích. Druhý závodní den začal mší sv., kterou pro všech 210 branců sloužil ve starobrněnském augustiniánském klášteře jednatel ČSO P. Fanfrdla. Po bohoslužbě nastoupili branci na dovednostní závody na Kamenném vrchu za Pisárkami. Sudí zde přezkušovali účastníky z odhadu vzdáleností, hlášení, orientace v přírodě, popisu terénu a 200 m dlouhého postupu. Inspekci dovednostního kurzu na studeném Kamenném vrchu vykonal osobně první náměstek starosty br. F. Leiner. Program pokračoval v závodu tělesné zdatnosti: běh na 100 m, skok daleký a hluboký, vrh kyjem. Nejlepší výsledky prokázalo družstvo orelských hraničářů župy Kadlčákovy z Ostravy, jež dosáhlo 742 bodů. Na druhé příčce se ocitli Jihočeši z župy Jirsíkovy se ziskem 710 bodů a putovní ceny ministra Czecha, na třetím místě bylo družstvo župy Urbanovy (Kroměříž) se 703 body.⁴⁸⁵

Součinnost Orla s armádou v otázce branné výchovy byla příkladná, jednalo se o orelský příspěvek k obranyschopnosti obyvatelstva, Orel zde plnil fakticky úlohu armády. Oboustranné dobré vztahy však byly v některých případech zpochybněny podivnou praxí. Když orlové na 19. – 20. června 1937 zvali ministra obrany F. Machníka na slet Pospíšilovy župy na stadionu Slavie na Letné, omluvil se z důvodů plnění úředních povinností. Obdobně posádkové velitelství Praha odmítlo vyslat své vojáky cvičit na slet kvůli přípravám oslav zborovské bitvy. Orlové nepochybovali o významu bitvy u Zborova a důležitosti její důstojné oslavy. Zároveň si však také všimli, že ve

⁴⁸³ vk: Velkolepý úspěch branných závodů. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 19, s. 217 – 218; vk: Boj o Šrámkův putovní meč. Tamtéž, s. 218 - 220

⁴⁸⁴ -Nsl-: Orelský život v župě Pospíšilově. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 3 – 4, s. 46

⁴⁸⁵ vk: Boj o Šrámkův, o. c., s. 218 - 220

stejný čas, kdy se konal orelský slet, odehrávalo se na strahovském stadionu cvičení I. kraje DTJ, na němž armáda vystoupila. Z této skutečnosti plynuly úvahy o tom, že armáda může podpořit DTJ, ale Orla ne, tedy že ministerstvo jedná nespravedlivě. Orel neupíral DJT právo na spolupráci s československým vojskem. Úvaha o dvojím metru ministerstva národní obrany byly spojeny s žádostí, aby se vojenská správa chovala spravedlivě také k Orlu, druhé nejsilnější čs. tělovýchovné organizaci.⁴⁸⁶

Také branně-výchovná oblast byla poznamenána konkurenčním bojem sportovních sdružení, pokračující frontou boje o nadvládu nad tělovýchovou. Orlové se zde opět utkali se Sokolem, který choval ambici zastřešit a ovládnout brannou výchovu z pozice nejsilnější tělovýchovné organizace v ČSR. Orlové se v prosinci 1935 ohradili proti návrhu zástupce Sokola dr. M. K. Laudy, který požadoval, aby branná výchova byla svěřena výhradně Sokolu. Orlové tento požadavek srovnávají s opatřením jugoslávské královské diktatury, která veškerý sportovní život zredukovala na Sokola. Podle Orelského věstníku čeští sokolové touží po obdobném diktátorském principu, což je důkaz toho, že sokolové mají problém s vlastní demokratičností.⁴⁸⁷

Návrh na sokolské ovládnutí branné výchovy shledává Orelský věstník za počátek zavedení diktatury ve spolkovém životě, jenž má být ovládnut Sokolem, přičemž tuto sokolskou ambici pokládá za latentní součást taktiky a praktického programu ČOS. Laudovým návrhem prý sokolové sondují nálady ve společnosti, z tohoto důvodu se také zvedá orelská kritika, aby pokusy o sokolskou hegemonii neprocházely bez povšimnutí a nebyla jim přikládána váha tichého souhlasu. Svou někdejší, až 50 let starou možnost stát se jedinou národní organizací měl Sokol promrhat „/.../ snad navždy tím, že se stal nejprve doménou protikatolického liberalismu, později a dnes zednářského protináboženského zaujetí vůbec. Byl to právě sokolský liberalismus, který vypudil z jeho řad socialistické dělnictvo. Protikatolická nenávisť, která se později projevila na Slovensku činy, poškozujícími stát a v historických zemích pro národ potupným bojem proticírkevním, vedla pak k založení Československého Orla, dnes po Sokolu nejpočetnější a velmi zdatné tělovýchovné organizace katolické. Sokol to byl, který svévolně a neprozřetelně rozbil možnost jednoty v tělovýchově národa. Dnes jest mu pykati za čin, jehož následky si ti, kdož jej zavinili, ani nedovedli ve své krátkozrakosti představit.“⁴⁸⁸ Z orelského článku vyplývá, že katolíci byli de facto nuceni Orla založit, původně chtěli v Sokole zůstat, ale jeho liberální vedoucí zpřetrhali vazby s katolickou církví, čímž se Tyršův spolek stal pro věřící neakceptovatelným.

⁴⁸⁶ Nepodepsáno: Dvojí loket MNO. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 12 – 13, s. 136

⁴⁸⁷ Nepodepsáno: Protestujeme. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 12, s. 1

⁴⁸⁸ Tamtéž

Orlové naopak v otázce branné výchovy našli společnou řeč se sociálnědemokratickou DTJ, která ústy svého starosty, poslance Poslanecké sněmovny a člena jejího branného výboru L. Vaverky navrhovala osnovu zákona o branné výchově, ve které se hovořilo o součinnosti všech složek provozujících brannou výchovu, nikoliv o jednom organizačním hegemonu. Měřítkem pro spolehlivost spolku měl být upřímný poměr k republice a demokracii. V návrhu zazněl požadavek dostatečného finančního a hmotného (venkovní cvičiště, tělocvičny) zajištění brannévýchovné činnosti, jenž měl být v zákoně zohledněn. S názorem DTJ se Orel ztotožňoval.⁴⁸⁹

Významnou osvětovou akcí, kterou Orel reagoval na vliv tehdejších médií, byla I. zpravodajská škola Čsl. Orla konaná od 28. – 30. října 1932 v Brně v paláci Typos. Tomuto podniku, de facto novinářskému kurzu, byl připisován značný význam. Orlové vydávali své časopisy, ale přispívali hojně do dalších katolických politických i spolkových novin a časopisů, buď s jasně orelskými tématy nebo jejich psaní mělo širší záběr. Kurzisté měli k dispozici katolické a lidovecké noviny: Lidové listy, Slovácké noviny, Den, Štít, Právo, Severní Moravu, Naše Slezsko a řadu dalších regionálních tiskovin, které často trpěli nouzí o schopné žurnalisty.

Říjnového kurzu se zúčastnilo 63 posluchačů ze všech českých i moravských žup, kromě účasti župy severomoravské. První náměstek starosty F. Leiner vyzdvihl spojení tělovýchovy s dobrou propagační a informační prací novinářů. Br. Hanzelka hovořil o nedostatku původních orelských zpráv. Problémem nebyli chybějící odborní dopisovatelé, nýbrž zpravodajové, kteří by pravidelně referovali o všech akcích v Orlu a vytvořili tak přehlednou kontinuální kroniku dění v organizaci. Ambicí kurzu bylo získat minimálně v každé župě jednoho zpravodaje.⁴⁹⁰

Redaktor Hanzelka dále hovořil o filozofickém pojetí orelského zpravodajství, které se má řídit zásadou biskupa Brynycha: proti knize knihu – proti tisku tisk. Řečník načrtl vlastnosti katolického novináře, který „si musí být vědom toho, že má mravní závazky správně informovat, obhajovat rodinu, reagovat na útoky protikatolického tisku, všímat si mládeže a učit ji ctít autoritu.“⁴⁹¹

Šéfredaktor olomouckého Našince P. Zamykal přiblížil svou představu katolického novináře, který měl střežit pravdu, Boží zákony a církevní příkázání, vyvažovat obecně nevěrecký a protináboženský tisk, který roli církve a náboženství buď programově ukazoval v negativním světle nebo o nich neinformoval objektivně. P. Zamykal vyžadoval po zpravodajích rychlost, stručnost, jasnost a čitelnost jejich příspěvků. Seminář byl vyvolán naléhavou potřebou generovat vypovídající

⁴⁸⁹ Nepodepsáno: Duch zákona o branné výchově musí být demokratický. Slova, která podepisujeme (následuje citace projevu posl. Vaverky). In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 23 – 24, s. 271

⁴⁹⁰ d: Podnik, který mnoho slibuje. In: Orel, Brno 1932, roč. XVII, č. 12, s. 187

mediální výstupy z uskutečněných akcí. Náčelník orlů-mužů B. Kostelka přímo uvedl, že se šíří zprávy o nečinnosti Orla v důsledku neinformování o jeho akcích.⁴⁹² Současníci vnímali značný význam sdělovacích prostředků a nemožnost ovlivnit své okolí laickým tiskem je nutila do hledání vlastních cest po mediálním zviditelnění. Ukázalo se, že nestačí akci naplánovat a úspěšně provést, nýbrž že musí být náležitě zpropagována předem a po ukončení je třeba o ní zpětně účinně referovat.⁴⁹³ V průběhu několikadenního kurzu byl promítán instruktážní film o vzniku knihy a vzniku novin. O metodice psaní reportáží ze sportovních závodů a sportovní fotografie přednášel br.Vojtěch Jílek. Doporučil pěstovat takový sport, který si vynucuje přísnější životosprávu, pravidelný spánek, střídanou stravu resp. abstinenci nebo mírné užívání alkoholických nápojů. Br. Řehulka informoval přítomné o praktických důsledcích tiskového zákona, vysvětlil úskalí tiskového deliktu a odpovědnosti za něj.⁴⁹⁴

Dne 14. října 1934 se v Brně po čtyřech letech konal VI. sjezd Československého Orla. Volba předsednictva, která sjezdu příslušela, potvrdila, že těžiště organizace spočívá stabilně na Moravě. Nejvyšší orgán Orla opět prosadil primát Msgre. Jana Šrámka, který byl zvolen říšským starostou Orla. Jeho prvním náměstkem se stal osvědčený František Leiner z Brna, podle zemského principu se druhým náměstkem stal Čech Josef Polák z Hradce Králové a třetím náměstkem Slovák dr. Matej Huťka z Michalovců. Ústředním vzdělavatelem byl zvolen P. Jindřich Křenek z Vyškova, říšským náčelníkem ČSO Bedřich Kostelka z Vyškova, náčelníkem mužů František Novotný, náčelníci žen Julie Nečasová, jednatelem P. Karel Fanfrdla z Brna, Alois Krček ze Šlapanic a Vladimír Kučera z Brna-Králova Pole, pokladníkem Karel Richter rovněž z Brna-Králova Pole.

České orelské scéně roku 1934 dominovala pražská župa Pospíšilova a konkrétně Praha samotná, kde byla největší koncentrace členstva. Župa vstoupila do Nového roku poutí orelských žáků k Pražskému Jezulátku dne 7. ledna. Na Slovanském ostrově uspořádala župa 9. ledna za účasti lidoveckých politiků i církevních hodnostářů svůj spolkový ples. Záštitu nad plesem převzal generální inspektor čs. armády armádní generál A. Podhajský.

Osvětový sbor župy Pospíšilovy měl svoji činnost rozdělenou na náboženskou, sociální a národní. V rámci první oblasti uspořádal sbor v několika turnusech duchovní cvičení pro muže ve františkánském klášteře v Hájku u Jenče, pro ženy v Kutné Hoře, pro dorostence ve Staré Boleslavi a pro dorostenky v Kladně.

⁴⁹¹ Tamtéž, s. 188

⁴⁹² Tamtéž

⁴⁹³ Tamtéž

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 188 – 189

V zimním období se odbývaly akce, které měly ze stanov obligatorní povahu. Každá župa konala svůj sjezd a každá jednotka svou výroční schůzi. Sjezd Pospíšilovy župy zasedal 18. února a konstatoval slušnou statistickou bilanci, podle které je v župě 99 jednot a odborů (tj. orgánů připravujících založení jednoty) s 9000 členů. Největší jednotou byly pražské Vinohrady. Význam župy dokládá i vlastní zpravodaj s názvem Orelský věstník. 6. června byla vysvěcena nová orlovna ve Staré Boleslavi, jejíž budova se nalézá v blízkosti zdejšího poutního mariánského chrámu a dodnes je na ní čitelný nápis orlovna.

Ze sportovních akcí, které překonávaly svým charakterem běžná cvičení v jednotách a staly se fórem více jednot, jmenujme župní přespolní běh mužů a dorostenců 8. dubna, pořádaný silnou jednotou Orla v Praze-Libni. Sešlo se celkem 44 závodníků ze 14 jednot. Dorostenci závodili na trati dlouhé 1500 m, muži pak na trati dlouhé 3000 m.

Župa Brynychova spolu s župou Pospíšilovou uspořádaly 30. září 1934 lehkooletické závody. Toto utkání je hlediska historie zaznamenáníhodné z toho důvodu, že br. Vičar z jednoty Praha-Libeň na orelském sportovišti překonal domácí župní rekord v hodu oštěpem, neboť hodil 46 m. Další rekord padl v rychlostním běhu, když br. Hendrych z orelské jednoty Kolín uběhl 1500 m za 4:30.8 minut.

Západočeský Orel měl za hlavní cíl udržet pravidelná cvičení a činnost členstva. Minimálně jednou za rok bylo však třeba vygenerovat manifestační masové cvičení, které povzbudí členy k další práci a navenek prokáže i neorelské veřejnosti životaschopnost orelského hnutí. Kozinova župa pořádala župní cvičení v červnu 1934 v Domažlicích, kde vedle orlovny udržovala spolupráci s místním augustiniánským klášteřem, jehož venkovní prostory používala ke cvičení. Ačkoliv se jednalo o nejmenší orelskou župu v republice, dokázala na pochod městem soustředit 1000 účastníků.

Významným orelským centrem českého západu, oblasti Pošumaví, byla Sušice, která se v roce 1936 dočkala vlastního venkovního cvičiště. Před prvním veřejným cvičením 13. srpna 1936 byla na cvičišti vztyčena státní vlajka a přítomné pozdravil župní starosta br. JUC. F. Mothejzík. Po jeho projevu nastoupili sušičtí orlové na své první cvičení. Slavnostní otevření cvičiště se odehrálo později, 15. – 16. srpna 1936 a západočeské orelstvo se jej zúčastnilo povinně. Po nedělní mši sv. a tělocvičném programu jednotka uspořádala zájezd do blízkých šumavských lesů.⁴⁹⁵

V tomto roce si západočeský Orel připsal vznik nových jednot v Plzni-Lochotíně, Karlových Varech, Staňkově-Vsi, Kralovicích a Starém Postřekově.

⁴⁹⁵ -ca: Sušice. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 19, s. 226

Rok 1935, do něhož Orel vstoupil se 160 tisíci členů, s sebou přináší událost celostátního významu, Sjezd katolíků Republiky československé, konaný v Praze mezi 27. – 30. červnem. Měl posílit víru ve státě, nasměrovat lid k aktivnímu katolictví. Unikátní byl sjezd tím, že nešlo o izolovanou akci českých a slovenských katolíků, nýbrž že se zde duchovním, kulturním a společenským programem prezentovali katolíci všech národností žijících v ČSR. Aniž by přestaly existovat národnostní rozdíly, stranicko-politické oddělení a diferencovaná politická očekávání a plány různých národních skupin, přece se na tomto fóru předvedli katolíci jako jednotný útvar napříč národnostmi ČSR. Sdílená víra byla tmelem národnostně a částečně i politicky diferencovaného společenství, jež se vytvořilo na sjezdu. Politická a jiná rozdílnost, plodící obyčejně konkurenci a svár, zde byla překryta jednotící funkcí katolického náboženství. Nešlo tedy ani o akci čs. lidovců, pročež se dostavili katolíci z agrární strany a jiných stran, v nichž byla víra pod dojmem laicismu nahlížena jako výhradně soukromá věc.

Za apolitičnost a ryzí náboženský charakter sjezdu ručil svolavatel, českoslovenští diecézní biskupové. Sjezd svolali jako sbor 6. ledna 1935 arcibiskup pražský Karel Kašpar, arcibiskup olomoucký Leopold Prečan, biskup českobudějovický Šimon Bárta, biskup bánsko-bystrický Marian Blaha, biskup nitranský Karol Kmeňko, biskup spišský Ján Vojtaššák, biskup brněnský Josef Kupka, apoštolský administrátor trnavský Pavel Jantausch, apoštolský administrátor košický Jozef Čársky, apoštolský administrátor rožňavský Michael Bubnič, apoštolský administrátor prešovský Pavel Gojdič, biskup královéhradecký Mořic Pícha, biskup litoměřický Antonín Weber, biskup mukačevský Alexander Stojka, apoštolský administrátor užgorodský František Svoboda a za čs. část arcidiecéze vratislavské arcibiskup Adolf Bertram.⁴⁹⁶

Tohoto velkolepého podniku se účastnili přirozeně i orlové. Jejich krojované členstvo pochodovalo v průvodech, drželo eucharistickou stráž během náboženských slavností, působilo v roli pořadatelů.

Ještě jedna událost byla pro Orla v tomto roce důležitá. V roce 1935 dochází k zlomovému okamžiku ve vztazích se slovenským Orlem, který byl formálně součástí celostátní orelské struktury na principu zemských organizací s ústředním vedením v Brně, v němž měli Slováci svého zástupce. Jednotu organizace nenarušilo autonomistické vystoupení přívrženců A. Hlinky, mezi nimiž byli také slovenští orlové, na Pribinových oslavách v Nitře r. 1933. Roztržka se šrámkovským, tj. čechoslovakistickým a prohradním vedením Orla nastala až dva roky po nitranských oslavách. Na ústřední radě Orla 17. listopadu 1935 vystoupil zástupce slovenských orlů dr. Alexej Izakovič, aby

⁴⁹⁶ Pastýřský list arcibiskupů a biskupů Republiky československé o katolickém sjezdu v Praze. In: Ordinariátní list Pražské arcidiecéze, Praha 1935, č. 1 – 5

Československý Orel zaujal uspokojivé stanovisko ke Slovensku a k Hlinkovým politickým požadavkům. Přes hodinovou rozpravu odmítl nakonec Msgre. J. Šrámek a F. Leiner rozšířit program o tento bod a slovenští delegáti z jednání odešli. Tímto okamžikem oficiálně vyhlásili přerušeni spolupráce s ústředím Orla v Brně. Prvním krokem k osamostatnění bylo prozatímní zvolení dr. Mateje Huťky za starostu Orla na Slovensku. Tiskovým orgánem slovenské organizace se stal Slovenský Orol.

Významnou slavnost zažila 18. srpna 1935 východočeská župa Brynychova, neboť toho dne byla slavnostně vysvěcena nová župní orlovna v Hradci Králové, jejíž stavbu od poloviny 20. let administrovalo k tomuto účelu zřízené družstvo. Další orlovnu v župě otevřeli orlové 24. června 1934 v Sebranicích u Litomyšle⁴⁹⁷, v témže roce také v Orlici u Kyšperka a na pondělí svatodušní roku 1935 v Rohozně u Svitav. Nové jednoty se v roce 1934 ustavili v Úsobí, Horním Holetíně, Bezděkově nad Metují nebo v Jablonci nad Jizerou⁴⁹⁸, 9. října 1935 vznikla nová jednota v Dolní Radechové na Náchodsku. Dlouhodobě byla Brynychova župa ze všech českých žup nejprůbojnější a její organizace tvořila skutečně akceschopnou síť jednot a okrsků. Ve srovnání s ní měly jednoty žup Kozinovy a Jirsíkovy jak menší lidský, tak i hmotný potenciál. Jelikož se jednalo o velké geografické celky, vzdálenost mezi jejich jednotami a tím jejich izolovanost byla také větší. Proto standardně fungující župou na úrovni Čech byla výhradně župa Brynychova, která sousedila přímo s moravskými župami a snesla srovnání s moravským prostředím.

Župa měla k 19. dubnu 1936, kdy se konal župní sjezd v prostorách královéhradeckého Adalbertina, 16.339 členů (k datu župního sjezdu 25. dubna 1937 vzroste počet členů na 17.355 působících ve 181 jednotách). Celkem 22 jednot mělo vlastní orlovnu a 16 jednot mělo své spolkové domy upraveny také pro ubytovací účely. V roce 1936 přibyla župě 13 nových jednot: Stolín-Mstětín, Borohrádek, Dolní Radechová, Přelouč (150 členů v zakládajícím roce), Hnátnice, Jablonné n. Orlicí, Samšina, Trusnov, Senožaty, Větrný Jeníkov, Zbečnick, Bohdaneč u Pardubic a Josefov.⁴⁹⁹ Následující rok přibyla novostavba orlovn v Studenci. Projekty orloven vypracovával v tuto dobu převážně člen ústřední hospodářské rady Orla ing. arch. V. Richter.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Díky svépomoci a osobnímu nasazení byla orlovna vybudována za méně než 100.000,- Kč, ačkoliv rozpočet stavby původně přesahoval 300.000,- Kč. Viz.: Nepodepsáno: Nové orelské stánky. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 8 – 9, s. 91

⁴⁹⁸ Nepodepsáno: Naši noví bojovníci. In: Orelská stráž, Hradec Králové 1934, roč. VII., č. 8 – 9, s. 92

⁴⁹⁹ Nepodepsáno: 44 nových orelských bašt. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 21, s. 247

⁵⁰⁰ Nové orlovny se otvíraly i na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. V roce 1937 to byly např. novostavby či přístavby orloven v Otnici (jižní Morava, župa Sedláková), v Cajle u Bratislavy (župa Moysesova) nebo v Hovoranech či Šardicích (jihomoravská župa Šilingrova). Viz. Nepodepsáno: Další nové orlovny. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 5, s. 55 - 56

Svébytnost projevovala tato župa zejm. na sportovní bázi, kdy pro závody v různých sportovních disciplínách stačila sama v rámci svých jednot uspořádat dostatečně navštívené sportovní podniky. Díky blízkosti Krkonoš a Orlických hor bylo specifikem této župy, že se věnovala také zimním sportům. 6. – 7. února 1937 pořádala v Horních Štěpanicích župní lyžařské běžecké závody. Mistrem župy v běhu na lyžích se stal Alois Hanuš z jednoty Křížlice v Podkrkonoší. Vedle běžek se závodilo i ve skoku na lyžích. Zde první místo obsadil František Martinec. Zdejší sportovní centrum sloužilo spolu s Jilemnicí po celou dobu existence Orla pro zimní sporty. V roce 1938 přibyla disciplína lyžařských závodů brannosti, která sloužila jako příprava pro možnou vojenskou službu v horském terénu.

Za druhou akceschopnou župu smíme označit pražskou a středočeskou župu Pospíšilovu. Ačkoliv nedosahovala významu východočeského Orla, dařilo se jí v českých městech vzbuzovat u katolíků sebevědomí a působit jako motor katolické obnovy. S tím šlo ruku v ruce spolkové nadšení, jehož plodem bylo v roce 1934 založení 12 nových jednot a 3 odborů, otevření nové orlovný v Praze na Žižkově a nového lidového domu s orlovnou a cvičišťem v Čáslavi. K datu konání župního sjezdu 23. února 1936 měla župa 107 jednot s 11.283 členů (při sjezdu 21. února 1937 bude mít župa 114 jednot, 11 odborů a 12.430 členů), avšak na tento vysoký počet členstva vlastnily jednoty této župy pouze 6 orloven. V roce 1936 byla po dvouleté práci otevřena nová orlovna v Bakově n. Jizerou. Jednota Zbýšov na východě župy činila přípravy ke stavbě reprezentativního orelského spolkového domu, který v obci později skutečně vyrostl. Prakticky se jednalo o rozsáhlou přístavbu k orlovně, která nepostačovala spolkovým účelům. Stavební práce započaly v r. 1937 ve svépomocném duchu, kdy veškeré pozemní a částečně i stavební a řemeslnické práce vykonali sami členové zbýšovské jednoty, kteří pocházeli přímo z obce i z blízkého okolí, z Dobrovítova, Damírova, Krchleb, Lhoty, Opatovic, Šebestěnic, Březí a Kluckých Chválkovic. Motorem společenství byli vzdělavatel dp. děkan Žížka a starosta jednoty br. B. Musílek.

Na příkladu moravské orlovný v Šitbořicích (župa Sedláková) shledáváme, že častou praxí bylo rozšiřování stávajících budov s cílem získat větší kapacity. V r. 1937 byla k šitbořické orlovně přistavěna nová tělocvična, dále přibýly jeviště s propadlištěm, šatna s velkou kapacitou, nářaďovna a knihovna. Budova hostila kanceláře Raiffeisenovy záložny, z čehož plynul nájem umožňující hradit stavební a provozní náklady. Novostavba i původní dům byly spojeny koridorem. Sociální zázemí tvořily sprchové i vanové koupelny, suterén se sklepem. I pro průběh zdejší stavby byla charakteristická svépomoc v prováděných pracích a pořizování stavebního materiálu.⁵⁰¹

⁵⁰¹ Nepodepsáno: Další nové orlovný, o. c., s. 56

Pražská smíchovská jednota v roce 1936 slavnostně otevřela své nové hřiště. Jednoty v Českém Dubu a Nymburce si nechaly posvětit spolkový prapor, orelské žactvo jednot Hostivař, Koloděje a Říčany obdrželo své posvěcené žakovské vlajky.⁵⁰²

Růst pokračoval také v roce 1936, když župa založila další jednoty v Tuhani, Praze-Vysočanech, Čerčanech, Černoučkou, Praha XIII-Strašnicích, Pyšelích, Lounech, Prčici a Mnichovicích.⁵⁰³ Odbory mající přípravnou funkci pro budoucí zřízení jednoty vznikly na Bílé Hoře, ve Vliněvsi, v Byšicích, Pšovce, Dolních Počernicích a v Kunraticích u Prahy byl ustaven branný oddíl orelstva. K únoru 1937 byl Orel ve Velké Praze s 28 jednotami na vrcholu sil.⁵⁰⁴

Nedostatek vlastní cvičebních spolkových prostor byl často nahrazován katolickými a lidovými domy, které orlové v součinnosti s ČSL, SKM resp. dalšími katolickými spolky budovali a provozovali, ale nebyli jejich výlučnými vlastníky (např. Katolický dům v Kladně, Katolický dům a orlovna v Praze-Nuslích apod.), nebo potřebné budovy či venkovní prostory poskytovaly různé církevní instituce (např. augustiniáni v Domažlicích umožňovali orlům cvičit v klášterním dvoře).

Počty schůzí a sjezdů odrážejí úroveň vnitřní komunikace ve středočeské župě. Její pracovní sjezd konaný v sále Svazu hospodářských družstev v Praze 10. března 1935 za předsednictví župního starosty br. Červenky konstatoval, že za uplynulý rok se uskutečnilo 20 schůzí župního předsednictva, jeden župní sjezd, dvě schůze župní rady a dvě pracovní schůze za předsednictví župního starosty a jednatele. Předsednických schůzí se účastnilo za sledované období jednoho kalendářního roku 220 osob, schůze župní rady 36 členů. Župa vydala k propagaci 20 tisíc letáků, pohlednic a plakátů. Přibylo na 1000 nových členů. Péčí předsednictva byla konáno 222 přednášek na různá témata duchovní i světská. Nejčastějšími přednášejícími byli župní vzdělavatel P. dr. Augustin Schubert, O. S. A. (76 přednášek), br. V. A. Nesnídal (57 přednášek) a župní starosta br. Červenka (34 přednášek). Župní kancelář zpracovala 2614 odpovědí a přípisů a přijala 2795 došlých dopisů, odeslala 13.333 tiskopisů.⁵⁰⁵

Sjezd konstatoval, že během předešlého roku župa založila 12 nových jednot: v Praze-Krči, Praze-Bráníku, Praze-Záběhlicích, Praze V-Liboci, Praze-Kobylisích, Zbýšově v Čechách, Kamýku n. Vltavou, Bakově n. Jizerou, Mníšku p. Brdy, Lhotce u Lochovic a v severočeské Bílině. Ustavily se také dva nové odbory: Hostomice a Vížina při jednotě Velký Chlumeck u Dobříše a Čelákovice přiřčené k jednotě Brandýs n. Labem.⁵⁰⁶ K datu sjezdu měla župa 104 jednot a 8 přípravných

⁵⁰² -Nsl-: Orelský život v župě Pospíšilově. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 3 – 4, s. 46

⁵⁰³ Nepodepsáno: 44 nových orelských bašt, o. c., tamtéž

⁵⁰⁴ -Nsl-: Orelský život v župě Pospíšilově, o. c., tamtéž

⁵⁰⁵ Nesnídal, V.: Župní pracovní sjezd. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 3, s. 2

⁵⁰⁶ Podrobný seznam jednot a okrsků čtyř českých žup viz. příloha na s. 310 – 312

odborů ve 14 okrscích.⁵⁰⁷ Ze statistiky vyplývá zvýšení členské základny o 2219 členů a úbytek 496 členů, což znamená čistý nárůst o 1723 členů (19 %).⁵⁰⁸

Početně nejsilnější byly pražské jednoty. První v žebříčku byla Jednota čs. Orla v Praze na Vinohradech s 471 členy, jejímž starostou byl pražský světicí biskup dr. A. Eltschkner. Následovaly jednoty Praha-Nusle (404 členů) a Praha-Vršovice (352 členů). Na Prahu připadala nejhustší organizační síť, kdy ve třech pražských okrscích fungovalo 25 jednot. Nejnižší členskou základnu vykazovaly jednoty Modřany (18 členů), Most (19 členů) a Golčův Jeníkov (20 členů). Z přehledu uvedených jednot je patrná zeměpisná roztržitost Pospíšilovy župy, která v sobě zahrnovala jednoty severočeské-hraničářské (Teplice-Šanov, Třebenice, Litoměřice, Most, Děčín-Podmokly resp. jednotu na česko-německém jazykovém pomezí v Českém Dubu pod Ještědem), kde se český živel výrazně stýkal s německým, jihočeské (Pelhřimov) nebo ze vzdálené Českomoravské vrchoviny (Golčův Jeníkov). Nejefektivnějším sborovým orgánem těchto jednot nebyla župa, nýbrž okrsek, v němž spolupracovaly geograficky nejbližší jednoty.⁵⁰⁹

Ze zprávy o hospodaření župy vyplývá, že obrat župy činil 262.823,65,- Kč. Významnou položkou nákladové stránky byl cvičitelský sbor mužů a žen ve výši 11.546,45,- Kč. Tělovýchovnou část nákladů převýšily administrativní výdaje. Na poštovním vydalo župní ústředí 5 tis. Kč. a na vedení župní kanceláře přes 37 tis. Kč. Zvýšené finanční prostředky bylo třeba vynaložit kvůli vyššímu nájmu kanceláře, nákupu nového nábytku atd. Ziskovým podnikem byl roční župní slet, kde organizace na prodeji sletových odznaků vydělala díky nasazení pražských jednot 9 tis. Kč. Součástí hospodaření byly i půjčky a finanční výpomoci jednotám. Celkový objem župních pohledávek ve výši 60 tis. Kč se snížil na polovinu.

Již pátým rokem vycházel Orelský věstník jako tiskový orgán středočeské župy, předtím pokrýval celou českou orelskou scénu z titulu orgánu Zemské rady Čs. Orla v Čechách. Tento měsíčník vycházel v nákladu 2 tisíce výtisků. V oblasti duchovní se za předchozí rok 1934 konala duchovní cvičení pro muže v Hájku u Jenče a pro ženy (není uvedeno místo jejich konání, ale obvyklým místem duchovních ženských kurzů byla Stará Boleslav), 8. a 9. prosince 1934 dával P. František Strnad z Boskovic exercicie pro školní mládež, prvního dne bylo na kurzu přítomno 300 a

⁵⁰⁷ Župní okrsky: I. Praha-jih (členů celkem v jednotách 2062), II. Praha-západ (členů 1607), III. Beroun (406), IV. Příbram (645), V. Čáslav (490), VI. Benešov-Votice (557), VII. Kolín (771), VIII. Pelhřimov (257), IX. Mladá Boleslav (508), X. Mělník-Menšiny, tj. odtud spravovány menšinové jednoty v severočeském pohraničí, např. jednota Šanov u Teplic (609), XI. Sadská (413), XII. Dobříš (501), XIII. Praha-východ (1770), XIV. Kopidno (149). Nesnídal, V.: Župní pracovní sjezd. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 3, s. 2 – 3. Viz. seznam českých žup, okrsků a jednot s. 310 – 312

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 3

⁵⁰⁹ Tamtéž

druhého dne 350 žáků a žákyň. Probíhal rovněž kurs župní osvětové školy o orelské myšlence, jehož se zúčastnilo na 100 orlů a orlic z pražských jednot.⁵¹⁰

Na poli tělovýchovy a tělovýchovné osvěty vykázal značnou aktivitu za sledovaný rok 1934 cvičitelský sbor mužů, který vykonal cvičitelské kurzy v Praze i ve venkovských okrscích a pořádal župní slet v Praze, jehož se zúčastnilo 2494 cvičících členů. Průvodu s prapory se zúčastnilo 3228 orlů. Tradičním sportovním podnikem byly závody mužů na náradí o župní putovní vlajku, kterou vyhrála jednota Praha II. – IV. už počtvrté. Další referáty se týkaly plaveckých závodů, utkání stolního tenisu, odbíjené, házené a tenisu. Pořádáním závodů v těchto disciplínách byl pověřen Župní sbor her, zatímco atletické závody měly vlastního organizátora v podobě Župního atletického sboru, který na sjezdu konstatoval triumf župního 7členného družstva, které na ústředních závodech v lehké atletice v Pardubicích získalo titul mistra Čsl. Orla před 18členným moravským družstvem župy Sušilovy.⁵¹¹

Další odborný orgán župy, Sanitní sbor, pořádal kurs masáží a soustavně zdravotní prohlídku pražského orelského žactva, kdy pro každého žáka byl evidován lékařský list s uvedením aktuálního zdravotního stavu jedince. Dalšími pověřenými odděleními byly Pořadatelský sbor, Branný odbor župy nebo Turistický odbor.

Na značné geografické ploše středočeské župy můžeme vymezit po pražských okrscích další regionu, ve kterém se Orel ujal a zažíval na české poměry relativní rozkvět. Orel byl silný na Sedlčansku a Voticku, v místech, kde se střední Čechy stýkají s jižními. Tělovýchovná jednota Orla byla v Sedlčanech založena v únoru 1920 místním kaplanem Ladislavem Krainerem. Do jednoty tehdy vstoupilo 18 dospělých členů, 6 členů přispívajících, 12 dorostenců a 65 žáků. I když se jednalo o osobní náklad, orlové si v počtu 72 osob pořídili spolkové stejnokroje, na něž zakladatel jednoty P. Krainer přispěl 3000 Kč a továrník Jaroslav Gärtner 1000 Kč. Mezi lety 1929 – 1926 byl br. Gärtner starostou jednoty.⁵¹² Organizoval cvičitele pro členstvo, zajistil tělocvičné náradí a jelikož jednota trpěla nedostatkem vlastních prostor, solidarizoval se do té míry, že orlům ke cvičení poskytl místnost ve svém domě. Dále pořádal mikulášské a vánoční nadílky a vedl delegace na župní sjezdy.⁵¹³ Tento podnikatel svými dary a podporou Orlu naplňoval solidaristický křesťanský program – komu bylo hodně dáno, má také hodně předat.

⁵¹⁰ Schubert, A.: Župní pracovní sjezd. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 3, s. 5 - 6

⁵¹¹ Hladký, V.: Župní pracovní sjezd. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 3, s. 8 – 9

⁵¹² Od roku 1926 funkci starosty orelské jednoty Sedlčany zastával obuvník Antonín Jelínek, náčelníkem byl obchodník Václav Smrček a cvičitelem kameník František Morávek. Vzdělavateli jednoty byli kaplan Ladislav Krainer a katecheta František Bučil. Viz. Habart, Č. (podle zpráv P. L. Krainera, kaplana v Sedlčanech): Orel v Sedlčanech. In: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Radnice v Sedlčanech, Sedlci-Prčici a Voticích 1928, s. 24

⁵¹³ Tamtéž, s. 23

Vedle zastřešených prostor využíval sedlčanský Orel pomoc zdejšího děkanství, v jehož zahradě pořádal cvičení. Druhou venkovní cvičební plochou byla zahrada br. Gärtnera. Tuto symbiózu místní farnosti a orelské jednoty lze pozorovat v mnoha obcích a městech (např. Orel v Domažlicích před postavením orlovny hospitoval u domažlických augustiniánů, v jejichž farní zahradě konal cvičení). Jednota konala sbírku pro stavbu katolického domu, jehož součástí by byla také orlovna. Během 3 let sebrali orlové 8000,- Kč. Jak bylo obecně zvykem, hlavní důraz kladli i sedlčanští orlové na duchovní výchovu (exercicie, bohoslužby), s prapory a ve stejnokrojích nechyběli na slavnostech vzkříšení a Božího těla nebo při svěcení nových kostelních zvonů ve Voticích a Olbramovicích. Pořádali plesy a taneční zábavy v restauraci U Karla IV., stejně jako divadelní představení. Zdejší orlové se rovněž aktivně zapojili do sbírky na dostavbu pražského svatovítského dómu.⁵¹⁴

Sedlčanský Orel představoval spolu s jednotami mezi Brdy a Vlašimskou pahorkatinou živý spolkový organismus, který se dokázal prosadit v místní společnosti vlastními silami. K roku 1928 neměl v sedlčanském okrese další jednoty, ale v každé farnosti měl své důvěrníky z řad kněží i laiků, kteří pro Orla individuálně pracovali, v Krásné Hoře plnil tuto funkci farář P. Vojtěch Kašpar a v Jesenici rolník J. Jindra).

Zakladatel jednoty pořídil prapor jednoty, který posvětil strahovský premonstrátský opat M. Zavoral během církevní pouti v r. 1920. V roce 1922 se sedlčanští orlové zúčastnili prvního sletu Pospíšilovy župy v Příbrami a téhož roku prvního celostátního sletu v Brně. Samozřejmě nevynechávali tělovýchovné podniky vlastního okrsku: v r. 1923 cvičili na okrskových sletech ve Voticích, v r. 1924 v Benešově a o rok později hostovali na okrskovém cvičení sousední Jirsíkovy župy v Táboře a v roce 1927 posílili slabé západočeské orelstvo na jeho sletu v Plzni.⁵¹⁵

Také v sousedních okrskových Voticích byl významnou organizační silou zdejší katolický kněz, farář P. Kurz. S cílem zorganizovat silné katolické hnutí a zejm. hnutí mládeže přesídlil v r. 1920 do místního františkánského kláštera tajemník ČSL Ludvík Šafránek. Na schůzi katolické mládeže 13. května 1920 hovořil o Orlu, přičemž vyzval ke vstupu do této tělovýchovné organizace s tím, že jeho program jeho svatováclavský program zaručuje zdravý náboženský vývoj členů obohacený o tělovýchovu. Jeho úsilí se setkala se značným zájmem občanů a 6. ledna 1921 se uskutečnila první vlná hromada votického Orla, tj. zakládající schůze, která zvolila starostou nové jednoty br. Ludvíka Šafránka, jeho náměstkem br. P. Jeronyma Husáka, kvardiána místního františkánského kláštera, náčelníkem br. Antonína Vlacha, náčelnicí ses. Anežku Vaisovou a

⁵¹⁴ Tamtéž

⁵¹⁵ Tamtéž

vzdělavatelem faráře P. Petra Kurze. Po přípravách a založení čítala jednota 65 dospělých členů a 42 žáků.⁵¹⁶

Mezi léty 1921 – 1923 se Orel ve Voticích zaměřil na cvičení v zastřešených prostorách kláštera, vzdělávací přednášky a další kulturní činnost. Provozování činnosti spíše na soukromé úrovni bylo motivováno faktem, že kvůli drahým látkám si orlové, pocházející většinou z chudých poměrů, nemohli pořídit orelské stejnokroje. Nebylo zvykem veřejně prezentovat Orla, aniž by členové neměli stejnokroj. Občanům se předvedli až v r. 1923 pořádáním okrskového cvičení ve Voticích, tehdy ještě bez vlastních krojů, zato ve spolupráci s dalšími jednotami okrsku, jejichž členové byli oblečeni do předepsaného stejnokroji. Konečně za nového starosty br. Emanuela Marhy, ředitele votického velkostatku, jednota pořídila v r. 1924 stejnokroje pro členy i žactvo a prapor jednoty v hodnotě 4200,- Kč, který na louce pod farní zahradou slavnostně posvětil senátor a strahovský opat Method Zavoral. Ve stejném roce 1924 uspořádal votický Orel své první vlastní veřejné cvičení, kterým si získal popularitu u zdejší katolické veřejnosti, která viděla v Orlu sebevědomého reprezentanta katolictví v obci. Orel se vzmohl díky podpoře továrníka a majitele votického velkostatku Emanuela Macešky.

Jednota čs. Orla ve Voticích se začala početně přibližovat sousední sedlčanské jednotě. K roku 1927 měla 68 cvičících členů, 27 dorostenců, 49 žáků, 36 přispívajících členů a 3 čestné členy. Podle vzoru ostatních jednot také votická jednota disponovala vlastní knihovnou se 120 svazky a čítárnou s odběrem 20 katolických periodických tiskovin. Ve své spolkové místnosti, kterou jednotě poskytovali františkáni své svém klášteře, konali schůze, ale třeba také loutkové divadlo pro děti. Nábytek a další vybavení v hodnotě 15.000,- Kč bylo většinou pořízeno z darů a svépomocí.

V místech, kde nebyl dostatek členstva na založení vlastní jednoty, fungoval odbor (neboli odbočka) votického Orla. Tak tomu bylo v Jankově (od r. 1922), Ouběnicích (1924) a v Olbramovicích (1925). Rozkvětu Orla v okrsku pomohlo několik výše uvedených majetných osob. K nim přičítáme i rolníka a majitele cihelny v Městečku Františka Páva, který silně podporoval orelský ruch v Olbramovicích, kde zdejším členům odboru pořídil na vlastní náklady orelské stejnokroje a ve svém bydlišti v Městečku vystavěl orlovnu, která byla vysvěcena a slavnostně otevřena 26. července 1926. Pro veřejná cvičení uvolnil prostor u své cihelny ve Veselce. Do výčtu jeho dobročinných aktivit patří i pořízení dvou nových zvonů pro olbramovický kostel v hodnotě 24.000,- Kč.⁵¹⁷

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 24

⁵¹⁷ Tamtéž

Orelský venkov se v porovnání s městem mohl opřít o stabilnější duchovní prostředí, selský stav ukotvený ve víře a osobní sousedské vazby. Koneckonců na vesnici museli všichni napříč názory už z existenčních důvodů více spolupracovat, vycházet si vstříc. Řevnivost městských poměrů si nemohli dovolit. Městský Orel se prosazoval mnohem složitěji vzhledem k větší konkurenci a nesmiřitelnosti protivníků.

Proti honoračním jednotám typu Praha – Vinohrady byly jednoty Čs. Orla v Libni, Karlíně nebo Michli spíše organizacemi se členstvem vykonávajícím převážně dělnické či řemeslnické profese. Tyto jednoty dokázaly pořádat rovněž neopomenutelné tělocvičné a duchovní podniky. Za příklad takové okázalé prezentace slouží slavnostní otevření orelského cvičiště michelské jednoty 9. června 1935.⁵¹⁸ V okolí michelského kostela prodávaly dorostenky od ranních hodin pamětní štítky k otevření orlovny a rozdávaly plakáty zvoucí na tuto akci. Slavnost začala standardně spolkovou mší sv. v kostele v Michli, při níž ministrovali dva orlové ve stejnokrojích. Obvyklé ministrantské hábity byly substituovány podle vojenských pravidel orelským stejnokrojem se smeknutou čepicí. Pokrývka hlavy mohla zůstat na hlavě pouze tehdy, pokud krojovaný orel držel prapor. Spolkový oděv Orla měl stejný charakter jako vojenská uniforma. Při polních mších sv. ministrovali vojáci většinou v uniformě, analogicky na orelské mši sv. asistovali orelští laici ve spolkovém kroji. Všichni členové jednoty přistoupili korporativně ke stolu Páně.

Odpoledne vyšel průvod 400 krojovaných členů s dechovou hudbou br. Nováka na slavnostně dekorované cvičiště. Mezi čestnými hosty byli michelský farář Nogol, další kněží Šeda, Dvořák a Lesák, kteří v té době konali v Michli sv. misie. Pospíšilovu župu reprezentoval župní pokladník br. Justl, I. okrsek br. Hůlka, městskou radu br. Šafránek. Z blízkých jednot se v plném počtu k akci připojily orlové z Koloděj, Bráníka, Hostivaře, Nuslí, Vršovic, Žižkova I. s praporem a Praha I. Delegace vyslaly jednoty Bubeneč-Dejvice, Vinohrady a také michelský sbor dobrovolných hasičů, jejichž příslušníci vykonávali samaritánskou službu během celého podniku. Po úvodních proslovech a ocenění zásluh o zřízení hřiště následoval hold státní vlajce a samotné cvičení prostných všech skupin. Tělovýchovný program měl značný úspěch, neboť měl zábavné prvky, nejen cviky podle normy. Dorostenci cvičili s tyčemi, žačky vystoupily s rytmickým číslem tanečků, žáci soutěžili ve štafetovém běhu. Rozvernou částí programu byly závody v kousání koláče a závody ve skákání v pytli. Tělocvičná produkce byla zakončena koncertem.⁵¹⁹ V čase neexistence domácích médií, vyjma rozhlasu, si lidé v zábavě museli s mnohem větší vynalézavostí vyhovět

⁵¹⁸ TK: Michle. In: Orelský věstník, Praha 1935, roč. V. (IX.), č. 7, s. 7 - 8

⁵¹⁹ Tamtéž

sami. Společné podniky, podobné tomu michelskému, vytvářelo a upevňovalo lidské společenství a vzájemnost.

Župní slety představovaly vyvrcholení tělovýchovného dění a celoročního snažení členů v oblasti tělovýchovy a rovněž trénink na celostátní slet. Ve dnech 19. - 20. června 1937 se středočeští a pražští orlové předvedli veřejnosti na župním sletu,⁵²⁰ konaném na pražském hřišti S. K. Slavie. Slet představoval podle tradičního schématu zároveň manifestaci orelské katolické ideje. Slet předvedl celkem dva manifestační pochody Prahou. V sobotu 19. června nástupní pochod orelstva na letenský stadion S. K. Slavie.

V neděli 20. června v 8:00 hod. pokleklo orelské shromáždění na mši sv. v chrámu Panny Marie před Týnem, kterou celebroid duchovní rádce, vzdělavatel župy Pospíšilovy a major duchovní služby dr. Forst. Po bohoslužbách se orlové odebrali na hřiště S. K. Slavie zkoušet na odpolední hlavní sletové vystoupení. K pomníku sv. Václava položili orlové vavřínový věnec s dedikací: Svému patronu Orelská župa Pospíšilova.

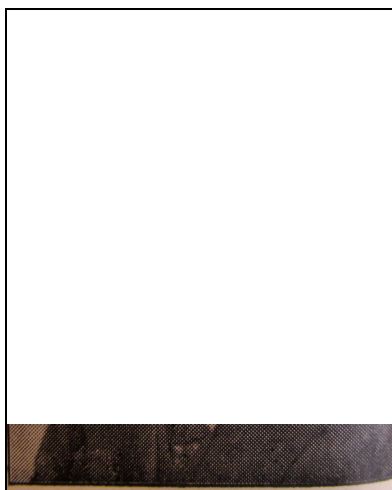
Ve 13 hodin už byli orlové seřazeni v Lützovově ulici a sousedních Vrchlického sadech seřazeni k průvodu. Na čele průvodu jel orelský jezdec na koni se státní vlajkou, za ním čestná stráž vlajky a dále jízdní oddíl pražského Orla na koních s jezdeckou standartou. Za jízdou kráčeli katoličtí legionáři, Národní garda, delegace armády, Mladá generace ČSL ve Velké Praze se třemi novými, krátce předtím posvěcenými vlajkami. Krojovaní v průvodu ztvárnili číslo Našim na Volyni a naši zahraniční přátelé. Jugoslávský, rumunský a polský dorostenec krácel vždy s vlastní státní vlajkou. Konečně pod náčelnickým vedením pochodovaly všechny věkové kategorie pražského a středočeského orelstva s prapory, delegáti hostujících žup Kadlčákovy, Brynychovy, Kozinovy, Sedlákovy ad. Čtyři dechové kapely nezvládaly tam mocný zástup rytmicky usměrnit, takže orlové šli i bez hudebního doprovodu pravidelným pochodem. Za značné pozornosti občanů se průvod vydal Václavským náměstím, Příkopy, Poříčím, Hálkovým mostem, Belcrediho třídou a ústila branou na stadion S. K. Slavie, kde byla zvlášť vřele pozdravována katolickým lidem shromážděným na sportovní podívanou.

Sletové cvičení, jemuž z tribuny přihlíželi říšský starosta Msgre. Jan Šrámek, český zemský předseda Československé strany lidové Msgre. Bohumil Stašek, svatovítský kanovník dr. Švec, nuselský děkan a náměstek pražského primátora Msgre. A. Tylínek, místopředseda Poslanecké sněmovny V. Košek, zástupci armády a další hosté, měl být generální zkouškou na III. celostátní slet Orla, jenž byl plánován nejprve na rok 1938 a pak na r. 1939, druhý rok měl být, 10 let od

⁵²⁰ Nsl: Slavný pochod Prahou. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 12 – 13, s. 149 – 150

svatováclavského milénia, věnován svatému Vojtěchovi u příležitosti 900. výročí od přenesení jeho ostatků z Hnězdna do Čech. Kvůli vyhrocení politické situace v obou letech bohužel ze sletu sešlo.

Sportovní program proběhl přesně podle plánu, všechny kategorie odcvičily, zvláště svědomitě a přesně byla provedena prostná. Vítězným družstvem závodu branné výchovy se stala jednota Orla Praha – Vršovice, již byla jako projev uznání dočasně svěřena župní vlajka. Sošku přeborníka I. okrsku získal za své výkony osobně bratr Svoboda z jednoty Praha II. a VI. Bratřím J. Markovi a J. Růžičkovi bylo uděleno nejvyšší orelské sportovní ocenění, odznak zdatnosti. Sportovní odpoledne bylo ukončeno sejmutím státní vlajky ze stožáru, jejím přenesením na cvičiště, kde orelstvo jako jeden muž vzdali symbolu státnosti hold.⁵²¹ Orel předvedl své fyzické dovednosti, jež v případě nutnosti hodlal poskytnout k obraně společné vlasti. Cvičení bylo manifestací orelské připravenosti stát se partnerem vlády a armády v branných otázkách. Slet skrze svůj propagační efekt přivedl do organizace nové členy.

*P. Antonín Jurásek, starosta jednoty České Budějovice, v r. 1934 největší orelské jednoty v ČSR.
Od vzniku republiky a obnovení jednoty byl jejím starostou do 30. let 20. století*

Skromnější aktivitu vyvíjela župa Jirsíkova. I když bychom předpokládali, že v tradičním jihočeském katolickém prostředí bude mít Orel přirozené podmínky pro svůj růst, tento předpoklad je lichý. Důvodem byla i přítomnost silného Sokola a agrární selské jízdy, jejichž členy byli hojně také katolíci, kteří necítili potřebu vstupovat do konfesní tělovýchovné organizace.

Jihočeská orelská organizace byla silnější než západočeské orelstvo, nenabyla však celospolečensky takového významu, jaký měli středočeští nebo Polákovi východočeští orlové.

Z jejího věstníku seznáváme, že své jednoty musela hojně pobízet k činnosti⁵²² a dávala jim za vzor cizí župy, např. Pospíšilovu.⁵²³ Přes zpravodaj plynuly také stížnosti na laxnost ve vyřizování administrativních záležitostí.⁵²⁴ Obsah listu byl samozřejmě diferencovanější, než aby sloužil za pouhý pranýř spolkové nepořádnosti. Stránky v něm vyplňovaly různé výzvy, zprávy z jiných žup a ústředí, organizační pokyny. Přirozeně také chválil jednoty za jejich aktivitu, např. jednota Černovice u Tábora byla pochválena v r. 1932 za vzorné odebírání župního zpravodaje. Tyto vesměs marginální zprávy, jež měly často povahu vnitřních regulativních sdělení, zabíraly značnou část čísla věstníku, jenž vycházel pouze v kalendářním roce 1932. Svědčí o nedostatku činnosti v Orlu na jihu Čech. Funkce župy se zde omezovala spíše na povzbuzování a napomínání jednot a k propojování jejich činnosti.

Přesto jihočeští orlové využívali každou vhodnou příležitost k prezentaci. Stran duchovních akcí hovoříme zejm. orelských poutích. První z těchto poutí měla titul I. župní pouť a směřovala do mariánského Lomce (někdy také zvaného Lomeček) u Vodňan v neděli 25. září 1932 a jejím smyslem poděkování Panně Marii za 15 let trvání Jirsíkovy župy. Pout' měla orly vzpružit do nové práce, před posvátnou soškou Madony Lomecké složili orlové spolkový slib, jímž si připomněli své povinnosti.⁵²⁵ Zúčastnění orlové z jihočeské metropole a blízkých jednot se sjeli do Malovic, odkud v 7:00 hod. ráno vyšli pod vedením starosty českobudějovické jednoty veledůstojného pána A. Juráska do mariánského Lomce. Ostatní připutovali od Netolic a Vodňan a také z orlové z Jistebnice, Tábora, Třeboně, Křemže a dalších míst diecéze. Pěší nebo motoristické cestování bylo nutností kvůli tomu, že do poutního místa nevedla železniční dráha. Jednoty byly důrazně žádány o účast s prapory také kvůli přítomnosti českobudějovického biskupa dr. Šimona Bárty, který zde odsloužil pro orelstvo mši sv. Jelikož se jednalo o pěší pouť, byl stanoven civilní oděv s orelským odznakem, jež měli mít i praporečníci. Na jihočeské poměry (viz. níže počty členů jednot) byl nadmíru uspokojivý počet 500 orelských a spřátelených lomeckých poutníků.⁵²⁶

⁵²¹ Tamtéž

⁵²² Výzva župy jednotám Český Krumlov a Dubné k posílení činnosti. Viz. Nepodepsáno: O našich jednotách. II: okrsek. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 3, s. 5

⁵²³ Věstník informoval o zdařilé propagační orelské výstavě, kterou v tu dobu pořádal II. okrsek Pospíšilovy župy v Praze a vybízel jihočeské orly k podobnému podniku. Viz. Orelským světem, Orelská výstava. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 3, s. 3

⁵²⁴ K funkcionářům směřovala upomínka za nedodané dotazníky činnosti za r. 1931. K datu zveřejnění nedodaly výkazy jednoty Český Krumlov, Dubné, Volyně, Skočice, Kamenice. Pokud by jednoty neprovedly nápravu a nedodaly materiály do 25. září 1932, hrozilo by jim, že nebudou uváděny v orelském kalendáři, což by znamenalo předstupeň jejich zrušení. Viz. Nepodepsáno: Hlídky pro naše funkcionáře. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 3, s. 6

⁵²⁵ Macek, J.: Orelstvu župy Jirsíkovy. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 3, s. 1

⁵²⁶ Nepodepsáno: Pokyny pro pouť na Lomeček. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 3, s. 1 – 2. Hála, E.: Katolický lid a orelstvo z jižních Čech na Lomečku. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 4, s. 6 – 7 (Příloha Jihočeského Orla, s. 1 – 2)

Statistika členstva orelské župy Jirsíkovy v r. 1932⁵²⁷

okrsek	jednota	žáci	žačky	dorostenci	dorostenky	cvičící muži	cvičící ženy	necvičící muži	necvičící ženy
I.	České Budějovice	70	105	7	9	34	25	161	176
	Borovany	23	15	17	14	9	10	12	12
	Hluboká	32	27	3		4		17	24
	Hosín	15	33	4	9	4	4	3	3
	Suché Vrbné	1	1	11	3	11	1	14	27
II.	Křemže	22	34	3	2	13	7	34	26
	Čes. Krumlov	16	16	3	1	24	5	14	18
	Brloh	13	8	5	6	17	16	23	17
	Dubné	4	1	3	4	8	13	8	10
III.	Lišov	21	28	30	9	25	12	30	18
	Libín	10	7	2	5	7	2	5	9
	Štěpánovice	10	13	4	4	13	9	5	3
	Třeboň	23	47	6	1	10	4	14	19
IV.	Písek	18	17	3	5	10	11	9	39
	Volyně					5	5	10	10
	Protivín	4	11	8	8	10	2	20	20
	Myšenec	2	9		2	2	1	6	10
	Čkyně	3	9		1	3	1	12	10
V.	Prachatice	6	9	7	5	12	8	16	9
	Strunkovice	18	3	1	3	10		20	11
	Skočice	11	7	1		7	10	21	4
	Vodňany	10	12		1	16	13	25	20
	Netolice	4	26	1	1	14	5	8	3
VI.	Tábor	39	36	11	10	13	9	57	60
	Černovice					7	5	8	5
	Jistebnice	10	8	1		8	3	14	11
VII.	Jindř.Hradec	33	23	7	5	25	20	30	85
	Strmilov	26	27	5	8	25	21	18	23
	Nový Etynk	9	9	2	1	8	7	13	15
	Kamenice n.Lipou.	13	8		1	7	10	22	40

⁵²⁷ Hála, E.: statistika členstva župy k r. 1932. In: Jihočeský Orel, České Budějovice 1932, roč. I., č. 4, s. 6

Obvykle o státních svátcích pak orlové demonstrovali na veřejnosti svou státoctvornou orientaci. Orelské ústředí k takové prezentaci přímo vyzývalo.⁵²⁸ Ve výroční den vzniku Československé republiky, 28. října 1933, defilovaly dvě orelské čety s hudbou a praporem v rámci vojenské přehlídky v Českých Budějovicích. Do slavnostního průvodu se zapojily orelské jednoty Tábor (v krojích i v občanském šatě), Křemže (v krojích), Vodňany s hudbou (v krojích), Český Krumlov, Písek, Třeboň a další. Podle zpravodaje bylo vystoupení příznivě přijato neorelskou veřejností.⁵²⁹

Standardního župního školení cvičitelů a cvičitelek se 28. a 29. října 1933 zúčastnili zástupci 24 z tehdejších 31 jihočeských jednot. Úspěšná akce povzbudila celé společenství na českém jihu k další práci. Bezpodmínečně nutné bylo, aby vedoucí funkcionáři z cvičícího členstva znali bezvadně prostná cvičení, která tvořila pořad páteř orelské tělovýchovy.⁵³⁰

Pravidelnou vzpomínku věnovali orlové svému patronovi, buditelskému biskupu Janu Valeriánu Jirsíkovi, před jehož pomník u českobudějovické katedrály vždy na památku zesnulých kladli květiny. Kalendářní rok, provázený adventním ztišením a půstem, byl charakteristický župní mikulášskou nadílkou, která směřovala zejm. k nemajetným členům a byla plně svépomocným podnikem. Konala se na svátek sv. Mikuláše v orlovně – Jirsíkově národním domě v centru Českých Budějovic na Lannově třídě. Exercicie, poutě, náboženské svátky, charitativní akce, veřejné průvody, spolková členská cvičení i veřejné sportovní podniky, tak probíhal život všech českých orelských žup během roku.

Župa oslavila svoje 25. výročí existence v roce 1935 zájezdem do Netolic, kde fungovala místní jednota Orla. Jednota České Budějovice uspořádala 1. srpna 1935 orelský sportovní den na Orelském ostrově blízko městského centra.

Početně slabší župa hledala přirozené spolupracovníky na pořádání akcí. Na jihu mezi katolickými sdruženími nefungovala řevnivost jako v jiných částech republiky. Spolkově organizovaní jihočeští katolíci pochopili potřebu vzájemné spolupráce pro celkový zdar katolického lidového hnutí. Proto také orlové svůj župní slet v červnu 1936 naplánovali a provedli v součinnosti s Diecézním sdružením katolické mládeže (SKM) a katolickým Sociální sdružením studentstva (SSS).⁵³¹ Ačkoliv se nejednalo o čistě orelskou akci, orlové tělovýchovnou část slavnosti, kterou realizovali, nazvali VI. župním sletem. Oficiální název netradičně dlouhé, čtyřdenní slavnosti však

⁵²⁸ E. H.: Z Jirsíkovy župy. In: Orel, Brno, roč. XVIII., č. 22, 1933, s. 263

⁵²⁹ Tamtéž

⁵³⁰ Tamtéž

⁵³¹ Hála, E.: Slet župy Jirsíkovy ve dnech katolického mládí. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 15, s. 173 - 175

oficiálně zněl Dny katolického mládí, z průběhu podniku však bylo poznat ruku orelského organizátora.

Slavnost začala standardně akademií v městském divadle v sobotu 27. června 1936, jejíž náplň tvořily národní tance, staročeská beseda a ukázky orelské tělovýchovy (rytmický tanec členek, bratři na bradlech a na hranolu). Sdružení katolické mládeže z Českých Budějovic zatančilo slovenskou besedu. Členové téhož sdružení z chodského Trhanova ukázaly chodské lidové zvyky v čísle nazvaném Na hyjtě. Studenti ze sociálního sdružení vystoupili s obrazem Svátý Václav – Kvas na Boleslavi od Jaroslava Durycha. Závěr představení byl korunován spontánním zpěvem svatováclavského chorálu všemi přítomnými.

Podle tradičního schématu následoval po kulturní sobotě hlavní duchovní a tělocvičný program v neděli 28. června, kdy se v ranních hodinách pod vedením župního náčelníka K. Vedrala jako hlavního pořadatele vydal průvod zúčastněných korporací od vlakového nádraží do centra na Masarykovo náměstí. Zde nastoupily spořádaně všechny spolky, aby vyslechli mši sv. pod širým nebem, před 14 m vysokým křížem, po jehož stranách visely na stožárech československá a vatikánská vlajka. Fanfáry přivítaly protektora slavnosti, českobudějovického biskupa dr. Šimona Bárta, pražského světícího biskupa dr. A. Eltschknera a vyšebrodského cisterciáckého opata T. Jaksche. Brněnské orelské ústředí zastupovala členka celostátní náčelnické rady žen ses. Svobodová. Po propuštění a závěrečném pozhennání pozdravili členové katolických spolků při defilé celebranta a ostatní vzácné přítomné. První župní místostarosta R. Tesař navštívil schůze Sdružení katolické mládeže v Jirsíkově národním domě, který sloužil zároveň jako orlovna, a Sociálního sdružení studentského v sále zdejšího sirotčince.

Slet probíhal odpoledne na Orelském ostrově. Na úvod br. Tesař pozdravil členy přítomných jednot a delegaci německých katolických turnerů. 800 krojovaných orlů se 14 prapory, dvěma sbory fanfáristů a orelskou dechovou hudbou, spolu se členy SKM a SSS vyšlo od Jirsíkova národního domu směrem na cvičiště. Průvod se rozrostl na 3000 osob, když se přidávali další občané.⁵³²

Po pozdravení vatikánské a československé vlajky vystoupili s prvním sletovým číslem zástupci SKM, kteří předvedli lidové tance. Následovala prosná orelského žactva, dorostu a členstva.

Pondělní odpoledne za zájmu veřejnosti na Orelském ostrově patřilo orelským dětem českobudějovické jednoty. Při podniku nazvaném Den orelského žactva jednoty českobudějovické závodily děti na koloběžkách, skákaly v pytlích, závodily přes překážky atp. Ze složitějších cviků mládí předvedli cvičení na kladině, bradlech a koze.

Pořadatelé zorganizovali pro zájemce v úterý 30. června exkurze v tabákové továrně, v továrně na tužky Hardtmuth, Československé akciové tiskárně, Měšťanském pivovaru a Českém akciovém pivovaru. Úspěšné Dny katolického mládí spojené s župním sletem znamenaly pro jihočeského Orla jednu z nejvýznamnějších veřejných prezentací během celé její prvorepublikové existence.

V růstu jednot Jihočeši zaostávali dokonce i za nejslabší českou župou Kozinovou. Zatímco v roce 1936 založila Brynychova župa 13 jednot, Pospíšilova 9 a Kozinova 5, orlům na jihu Čech se podařilo ustavit jedinou novou jednotu, v Milevsku v tábořském okrese pokládaném za málo přátelský pro Orla. Pomezí středních a jižních Čech skýtalo příležitost ke kontaktu s relativně blízkými orelskými jednotami Pospíšilovy župy VI. okrsku v Sedlčanech a IV. okrsku v Příbrami a Rožmitálu p. T. Zakládající schůze se za přítomnosti župního sekretáře br. E. Hály, senátora br. J. Krejčího a dalších 50 osob konala v milevském hotelu Modrá hvězda 27. září 1936. Starostou se stal katolický kněz P. Bedřich Kafka, náčelníkem br. ing. Cuhra a vzdělavatelem další kněz P. Norbert (pravděpodobně premonstrát zdejšího kláštera).⁵³³ Blízkost premonstrátského kláštera znamenala pro orly vítanou pomoc při výchově členů, koexistence Orla s kláštery – jak vidíme z příkladu domažlické nebo votické jednoty – byla pro katolické tělocvikáře vždy výhodou. Navíc mezi zvláštní příznivce Orla patřil právě premonstrátský opat Method Zavoral.

Také jihočeská župa vykazala účast v branně-výchovných závodech. 11. října 1936 se četa branného oddílu českobudějovického Orla a jednotliví členové z Lišova, Suchého Vrbného a Hosína, spolu s dalšími spolky věnujícími se brannosti, zúčastnila vojenského cvičení v Českých Budějovicích. Celkový počet branců, kteří cvičili zacházení se střelnou zbraní a prováděli různá pohybová cvičení v terénu, činil 600 osob. Orlové začali mši sv. v Rudolfově a v 11 hodin pochodovali spolu s ostatními na přehlídce před velitelem 5. divize, jenž pochválil jednotného ducha všech spolků, kteří hodlají svorně hájit vlast.⁵³⁴ Uvedená jednotka Suché Vrbné v květnu 1937 odsouhlasila na své valné hromadě stavbu orelského spolkového domu. V červenci toho roku byly podle zpráv ze župy díky usilovné práci stavební práce z poloviny hotovy.⁵³⁵

V září 1937 se Orel rozloučil se zesnulým prezidentem T. G. Masarykem: „Odešel ten, který svojí rozšafností, láskou k lidu a velikými oběti pro národ a stát získal srdce celého našeho národa, úctu a lásku všech, kdož znají jeho gigantický zápas o obnovení naší státní samostatnosti. Když po svém vítězném návratu do svobodné republiky vítán byl president Masaryk

⁵³² Tamtéž, s. 174 – 175

⁵³³ E. H.: Nová orelská jednotka v Milevsku. In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 21, s. 249

⁵³⁴ Nepodepsáno: Zpráva o branném cvičení In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 21, s. 249

mnohatisícovými davy jásajícího lidu, pravil také mezi jiným starostovi města Prahy: „Buďte jisti, že i když budu bydlet tam nahoře, myšlenky a srdce mé zůstanou zde dole. Nezapomenu nikdy, že jsem vyšel z lidu. Náš stát musí být demokracie. Bude to vláda lidu, lidem a pro lid.“⁵³⁵

Pozorujeme, že během prvorepublikové éry se pro orly stal Masaryk autoritou, již plně akceptovali od jeho zvolení do úřadu r. 1918. Přitom nelze tvrdit, že filozofická, náboženská a politická východiska měl Orel s TGM společná. Spíše naopak. V náboženských otázkách sledovala organizace sociální učení katolické církve, podle něhož měly být národy katolictvím obrozeny, tj. podporovali snahy o co největší vliv katolictví ve společnosti a odmítali laickou nenáboženskou morálku. Politicky však nepodporoval Orel autoritativní způsoby, jak dosáhnout katolického státu, nýbrž se stavěl za demokratickou cestu pomocí mobilizace katolického lidu ve volbách, stranických orgánech ČSL, tiskovou ofenzívou, hospodářskými a kulturními podniky atd. Vyhrocení vztahů prezidenta a církve v tzv. Marmaggiho aféře⁵³⁷ orly nepohnulo k aktivnímu připojení se k protihradní frontě. Zůstali věrni lidovecké většinové strategii politické spolupráce s demokratickými silami republiky, pro něž byl Masaryk společným jmenovatelem.

Přes všechnu výše zmíněnou vnější prvorepublikovou lojalitu Orla k TGM je třeba konstatovat, že vztah k prezidentovi – filozofovi museli orlové, obdobně jako všichni katolíci, precizovat a pomáhat si tím, co bylo v Masarykově programu a jeho dílech shledáno jako katolické. Do značné míry lze tvrdit, že proklamovaný pozitivní vztah k prezidentovi plynul jednak ze statutárně povinné úcty k hlavě státu, již musí katolík projevit, a jednak byl umělou konstrukcí, kdy rakouský realistický Masaryk, katolíky kritizovaný a katolíky kritizující, byl jako vůdce protirakouského odboje přijat ve všenárodní euforii také českými a slovenskými katolíky.

Elementární podmínkou pro identifikaci katolíků s Masarykem byla zásada, že Masaryk je člověk náboženský, tudíž nikoliv marxistický a materialistický či bezbřezě liberální. V dalším stupni pak přijímali prezidenta Osvoboditele jako státníka, jenž si je vědom důležitosti náboženství – jako instituce s morálními pravidly – pro zdravý růst společnosti. Sociálně rozvojovou funkci náboženství Masaryk nezpochybňoval. Spíše na něj hleděl jako na sociologicky zkoumanou kategorii. Vlivem moderní filozofie dospěl TGM ke sloučení náboženství a mravnosti. Soustavu iracionálních dogmat

⁵³⁵ E. H.: Jednota Čsl. Orla Suché Vrbné staví spolkový dům. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 12 – 13, s. 137

⁵³⁶ Oznámení o úmrtí T. G. M.: Nepodepsáno: T. G. Masaryk +. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 17 – 18, s. 194. Dále nekrolog T. G. M. tamtéž, s. 195 - 196

⁵³⁷ Aféra zahrnuje jednak roztržku ČSR a Vatikánu r. 1925, kterou započalo vyhlášení upálení M. Jana Husa za státní svátek, a jednak účast T. G. Masaryka a vlády na Husových oslavách 6. 7. 1925. Pro katolickou církev angažovanost hlavy státu v náboženském sporu neúnosná. Papežský nuncius F. Marmaggi na protest opustil Prahu, což mělo za následek přerušování diplomatických

nepokládal za prioritní náplň náboženství. Tou byla humanita a morální pravidla. Z křesťanského hlediska šlo tedy o redukování náboženského obsahu na správné zásady chování. Církevní hierarchie nadaná kompetencí vykonávat božský kult nebyla pro prof. Masaryka relevantní z náboženského hlediska, spíše z politicko-kulturního, neboť byla důležitým hybatelem společenských procesů. Iracionální obsah víry však zůstával pro Masaryka, bývalého katolíka a formálně hospitujícího evangelíka, nezajímavou veličinou. Ježíš, podobně jako další zakladatelské postavy světových náboženství, je mu prvořadě učitelem mravnosti. K tomuto postoji, vytěšňujícím transcendentální náboj, byli katolíci vnitřně minimálně zdrženliví a ze státnické úcty jej raději příliš neanalyzovali. Dospěli by totiž k rozporu, avšak jejich cílem byl konsensus. Rovněž spojování českého národa s Janem Husem, Janem Žižkou nebo J. A. Komenským, čili husitsko-reformační interpretace národa⁵³⁸ nemohla u katolíků padnout na úrodnou půdu. Orel během první republiky vždy respektoval autoritu prezidenta Osvoboditele a nikterak s ní nepolemizoval. Na tomto postoji nic nezměnila ani Marmaggiho aféra, kterou orlové vnímali spíše bolestně. Šrámkova osoba byla pojistkou prohradní orientace ČSO.

Organizace měla před sebou v létě 1937 pouhý rok svobodné činnosti v suverénním státě. V dobré víře konala přípravy na slet, jenž projektovala na rok 1939. Do mnichovské krize stačila podniknout dvě významné zahraniční výpravy do spojeneckých zemí, Francie a Jugoslávie, kde tamní katolické organizace pořádaly celostátní tělocvičné slavnosti, orelským slovníkem: slety.

V létě 1937 se Orel rozjel na tělocvičné slavnosti francouzských katolických tělocvikářů FGSPF (Fédération Gymnastique et Sportive des Patronages de France, Federace francouzských katolických gymnastů a sportovců) do Paříže, jež se konaly pod patronací francouzského prezidenta A. Lebruna od 10. do 11. července u příležitosti Světové výstavy umění a techniky.⁵³⁹ Domácí pořádající spolek FGSPF byla založena Paulem Michauxem v r. 1898 a v přítomné době sdružoval přes půl milionu členů kategorie muži a dorost. Ženské odbory byly založeny až v druhé polovině 30. let a aktuálně počet žen činil 3800 osob.⁵⁴⁰

vztahů ČSR a Vatikánu. Spor byl urovnán modum vivendi r. 1927 a příchodem nového nuncia Pietra Ciriaciho r. 1928.

⁵³⁸ Viz. Masaryk, T. G.: Česká otázka. MÚ AV Praha 2000, s. 148 – 152

⁵³⁹ Členy čestného organizačního výboru slavností zasedli předseda poslanecké sněmovny Herriot, ministr války Daladier, ministr zahraničí Delbos, maršál Pétain, kardinál Verdier, apoštolský nuncius Valeri a další francouzské osobnosti. Viz. Nepodepsáno: Zdařilý zájezd do Paříže. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 12 – 13, s. 140

⁵⁴⁰ Tamtéž

Aktivní družba mezi francouzskou federací a ČSO se datují k úspěšnému orelskému zájezdu na spolkové cvičení ve Štrasburku r. 1921,⁵⁴¹ kterou Francouzi oplátili vysláním svých gymnastů na brněnský slet 1922 resp. Svatováclavské dny orelstva 1929. Přirozeně Orel pozval své západoevropské kolegy na chystaný pražský svatovojtěšský slet v roce 1939. Z tohoto hlediska byly oba spolky svázány v praxi osvědčeným bratrstvím a kolegií a mohly se spolehnout na vzájemnou spolupráci při pořádání sportovních podniků. Duchovní a tělocvičné pouto bylo umocněno faktem spojenectví obou států, jež organizace reprezentovaly.

Československou delegaci reprezentovala družstva pražských dorostenek a brněnských členek-žen, jež kromě cvičení samého měla poukázat na potřebu a oprávněnost samostatného ženského tělocviku. Výprava měla rovněž svou národně-propagační sekci, tvořenou 50člennou skupinou ve slováckých lidových krojích s vlastní dechovou hudbou. Vedoucími 140členné čs. družiny byli náměstek říšského starosty br. F. Leiner, jednatel ČSO br. P. Fanfrdla, náčelník ČSO br. V. Jílek, jednatel Pospíšilovy župy a člen ústřední rady br. V. A. Nesnídal a další osobnosti. Výprava vyjela z Prahy 4. července. Do Paříže přijela s několikadenním předstihem, který využítokovala k prohlídce města, pozdravení se s českými krajany a sportovním přípravám. Při mimosportovní prezentaci se předvedla orelská slovácká kapela u vstupu do výstaviště. Účastníci navštívili také poutní místo sv. Terezičky v Lisieux, kde při té příležitosti orelský kněz prof. Neužil sloužil českým poutníkům mši sv.

Centrem dění byl však pařížský velodrom Parc des Princes, na kterém 10. července ve 21:00 hodin odstartovala večerní tělocvičná slavnost francouzskými gymnastickými cviky. Reflektor ozářil zelenou plochu, na které české orlice v bílých šatech předvedly kombinovanou rytmickou a gymnastickou sestavu ve valčíkovém taktu. Pro místní diváky a tělocvikáře tento netradiční program vyvolal burácející potlesk. S tanečním číslem v lidovém stylu uspěly i pražské dorostenky. Podobný úspěch mělo i závěrečné české vystoupení orlic s jejich rytmickou skladbou na téma národních písní za hudebního doprovodu slovácké dechovky pod taktovkou br. Pavelky.

Nedělní ráno pozdravily všechny korporace pochodem z ubikací na stadion, kde byla sloužena mše sv. Odpoledne nastoupili Čechoslováci se státní vlajkou vedení náčelníkem br. Vojtěchem Jílkem do nitra stadionu, jímž zazněly zvuky naší státní hymny. Naši žáci vystoupili s tyčemi, následovala prostrná, nářadové cviky ad. V další části programu slováctí orlové od Kyjova, Vlkoše a Mistřína zatančili lidové tance, ženy cvičily prostrná a pohybové číslo s barevnými kužely.

⁵⁴¹ Ks.: Orelská výprava do Francie. In: Orelský věstník, Praha 1923, rubrika Různé, roč. II., č. 15, s. 232 – 233

Orlové se podivovali, že čs. velvyslanec zcela ignoroval přítomnost Čechoslováků na celostátní tělocvičné slavnosti francouzských gymnastů, nedostavil se, neadresoval vedoucím orelské výpravy ani pozdravný resp. omluvný list, ani za sebe neposlal náhradu: „Mohl alespoň poslat na tyto velkolepé slavnosti stenografku nebo kuchaře vyslanectví?“⁵⁴²

Československá strana byla se svou zahraniční prezentací spokojena, pokládala ji za úspěšnou propagaci Orla a našeho státu v zahraničí.

Vrcholnou přehlídkou Orla, jeho dosažené společenské prestiže a síly se měl stát III. celostátní slet plánovaný na rok 1939. Předvánoční ústřední rada Orla v Brně schválila 13. prosince 1936, že vrcholný tělocvičný podnik se má konat na paměť 10letého výročí od Svatováclavských dnů orelstva v Praze v roce 1939.⁵⁴³ Realizaci sletu v závěru dekády posvětil také nejvyšší orgán Orla, ústřední sjezd Orla konaný za Šrámkova předsednictví 31. ledna 1937 v Brně.⁵⁴⁴ Svoji účast ohlásili již předem Francouzi, Slovinci a Poláci. Zánik Československa však tento plán znemožnil.

Zemská rada rakouské župy Československého Orla ve Vidni v roce 1928

⁵⁴² Tamtéž, s. 142

⁵⁴³ Nepodepsáno: Rozhodnutí o III. sletu Čsl. Orla padlo! In: Orel, Brno 1936, roč. XXI., č. 23 - 24, s. 268 - 269

⁵⁴⁴ III. slet Orelstva bude v Praze L. P. 1939 a další články o plánovaném sletu in: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 3 - 4, s. 25 - 32

2. 19. 1. Vídeň – rakouská župa

Jednou z historických zemských organizací existujících kontinuálně od časů monarchie byla orelská župa vídeňská, o které se vzhledem k její účasti na orelských podnicích v ČSR sluší poznamenat několik údajů. Již na podzim roku 1909 se vídeňští orlové účastnili prvního zemského sletu Orla v na Moravě ve Vyškově. Od té doby byli platnou součástí orelského bratrstva. Díky geografické blízkosti ČSR a Rakouska, a tedy orelské Vídně a Brna s jeho ústředím, pokračoval standardní kontakt obou organizací, přičemž vídeňská župa uznávala čs. orelské vedení a podřizovala se mu.

V roce 1919, v roce své poválečné obnovy, tvořilo vídeňskou organizaci pouze 248 členů. Za deset let již sdružovala 1018 příslušníků a v závěru roku 1930 stoupl její počet na 1056 osob. Nejvitálnější vídeňskou jednotou byla jednotka X. okresu se 191 členy, následovala jednotka XX. okresu s bohatou dvacetiletou historií.⁵⁴⁵

Zemská konference Orla v Rakousku, konaná 28. března 1931 v klášteře při českém kostele ve vídeňském III. okrese, zvolila za přítomnosti 130 bratrů a sester již dříve osvědčené předsednictvo sestávající ze zemského starosty br. P. Václava Henžla, místostarostů bratrů Ježka a Krejči, náčelníka br. Moučky, pokladníka br. Babického ad. Orgán vyhodnotil situaci Orla v Republice Rakousko jako dobrou s tím, že orelská myšlenka pomáhá uchovávat češství naší národní menšiny ve Vídni. Vyzdvížena byla technická stránka orelské tělovýchovy a získaná ocenění na závodech.⁵⁴⁶

Jak bylo výše uvedeno, podíleli se orlové z Rakouska na tělovýchovných a duchovních spolkových podnicích ČSO. O svou domovskou organizaci se opírali mnohdy i hospodářsky. U příležitosti příprav orelských slavností ve Vídni poskytlo brněnské vedení Orla v roce 1932 Zemské radě Čs. Orla ve Vídni finanční podporu, jejíž výše nebyla v tisku specifikována.⁵⁴⁷ Obdobně byly často pořádány i duchovní akce za pomoci československé domovské organizace. Příkladem jsou exercicie konané v týdnu od 1. 6. 1932 v exercičním domě na okraji Vídně, které vedl pražský jezuita P. František Domes a jichž se zúčastnilo 23 orlů mužů z vídeňského Orla.⁵⁴⁸ Prvorepublikový ústřední list Orel přinášel občasné zprávy z činnosti vídeňské jednoty.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Nepodepsáno: Z našeho života. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 5, s. 79 – 80. Blíže k orelské jednotě XX. okrsku in: Nepodepsáno: Dvacet let jednoty Čs. Orla ve Vídni XX. In: Orel, Brno 1931, roč. XVI., č. 9, s. 126

⁵⁴⁶ Tamtéž

⁵⁴⁷ Nepodepsáno: Z našeho života. In: Orel, Brno 1932, roč. 17, č. 8, s. 134

⁵⁴⁸ Šnajdr, F.: Orelské duchovní cvičení ve Vídni. In: Orel, Brno 1932, roč. 17, č. 8, s. 134

⁵⁴⁹ Vídeňský Orel např. v listopadu 1933 pořádal velké veřejné cvičení, o kterém referoval Orel, Brno 1933, roč. 17, č. 22, s. 256

Větším podnikem vídeňského Orla byly Orelské dny ve Vídni, konané o svatodušních svátcích 14. – 16. května 1932, jež byly zároveň slavností katolické minority vídeňských Čechů. Obdobná akce se konala v r. 1923 pod značným policejním dozorem kvůli riziku napadení německými nacionály. Do počátku 30. let se poměry uklidnily a Orel začal být, díky své korporativní účasti na různých slavnostech a cvičeních a příznivému postoji k Rakouské republice, vnímán vídeňskou německou veřejností pozitivně. 14. května začaly orelské dny tělocvičnou akademií. V neděli 14. května se pro cvičící konala mše sv. s českým zpěvem v kostele sv. Antonína v X. vídeňském okrese, necvičící šli na slavnou mši sv. do českého kostela na Rennwegu č. 63 ve III. okrese. Odpolední průvod směřoval na hřiště Českého srdce v X. okrese, kde provedl veřejné cvičení. Následovaly závody, jichž se zúčastnili jak domácí orlové, tak členové z ČSR. Podobné akce přispívaly k posílení českého ducha a české menšiny v sice národnostně diferencované, přece však většinou německé Vídni. Podpora orlů ze staré vlasti byla chápána jako samozřejmost.⁵⁵⁰

O svatodušních svátcích, ve dnech 15. – 17. května 1937, uspořádali vídeňští orlové s několika sty bratry z ČSR tělovýchovné několikadenní tělovýchovný program s názvem Orelské dny pro orly a ostatní československé katolíky žijící v Rakousku. Dni znamenaly významný podnik pro českou katolickou krajanskou komunitu, která se seznámila s praktickou činností Orla.

Slavnost začala v sobotu 15. května uvítacím večerem v hotelu Stalehner v XVII. okrese za účasti čs. generálního konzula dr. Musila, předsedy rakouských křesťanských turnerů dr. Pultara, jednatele ČSO redaktora V. Kučery, členů náčelnické rady ČSO ses. Mlejnkové a br. Hanuše ad. Mezi hosty zasedli prof. Msgre. Chromý, předseda Svazu českých katolíků v Rakousku, předseda vydavatelstva Pravdy prof. dr. František Karlický, starosta sokolské župy rakouské Velek, starosta Českého srdce Strnad, zástupce Čs. menšinové rady ve Vídni Tvarůžek a mnozí sokolští a menšinoví činovníci. Zemský starosta rakouské župy br. Krejča přečetl pozdrav od Msgre. J. Šrámka. V následné akademii zatančily dorostenky kozáčka a členky tzv. turecký tanec. Během večera hrála orelská kapela.

V neděli na Boží hod svatodušní 16. května se po ranní mši svaté konalo veřejné orelské cvičení na hřišti krajanského podpůrného sociálního spolku Českého srdce, na něž se dostavili legační rada čs. vyslanectví Bořek Dohalský a generální konzul ČSR dr. Šebesta, příslušníci české katolické menšiny, členové Sokola a DJT. Úderem 3. hodiny odpolední nastoupili orlové na cvičiště, kde z vlastních řad vytvořili živý kříž. Žáci a žačky předvedli prostná, dorost a žactvo tance a hry, žačky prostná a lehkou atletiku, dorostenci prostná, dorostenky a členky nářaďové cviky, členky prostná a muži prostná. Celkem se předvedlo na 1000 cvičenců. Zklamáním bylo, že z několika set

⁵⁵⁰ Bobák, A.: Orelské dny ve Vídni v roce 1932. In: Orel, Brno 1932, 17. ročník, č. 1, s. 14 - 15

účastníků z ČSR se však jen menší účastnila Dnů orelstva, většina dala přednost zájezdu do Mariazell či do zábavního parku Prater. Oficiálním datem poutního zájezdu do Mariazell či prohlídky Vídně bylo pondělí 17. května. Čs. zájezdy na orelské podniky rakouských Čechů představovaly pomoc a vzpruhu pro vídeňskou katolickou českou minoritu.⁵⁵¹

Počtem nevelká organizace⁵⁵², jež nedisponovala žádnou vlastní orlovnou, spolkovým domem ani jiným nemovitým majetkem, přerušila činnost za 2. světové války, ale po jejím skončení se opět obnovila a funguje v rakouské metropoli dodnes.

2. 20. Jednota Československého Orla v Dobříši. Modelový příklad české místní organizace

2. 20. 1. Podbrdská jednota ve středních Čechách

Příklad Jednoty Čsl. Orla v Dobříši nám umožňuje seznámit se se životem místní organizace v mezičase první republiky až do zastavení činnosti v r. 1948. Díky dochovaným písemným materiálům jsem měl možnost seznámit se spíše s technicko-hmotným zázemím místní orelské jednoty zachyceného období. Přístup do tohoto spolkového mikrosvěta jsem získal díky písemnostem jednoty, které se zachovaly osobní obětavostí pamětníků, zejm. pánů Petra Vitáska a Stanislava Sochora z Dobříše, kteří se účastnili orelské činnosti jako dorostenci po druhé obnově Orla v r. 1945 a bylo jim souzeno postarat se o vzkříšení organizace ještě po r. 1989. Prvního z nich jsem osobně znal, což v mnohém doplňuje informační mezery způsobené neúplností pramenů. Tito pánové, kteří Orla v Dobříši po r. 1989 obnovili, soustředili ze svého okolí orelský listinný materiál orelské provenience i různá úřední sdělení, dokumenty o členské základně, rozličné tiskopisy. Tato dokumentace přirozeně prořídla kvůli zabavování majetku Orla za okupace resp. za komunismu. Je s podivem, že se po těchto dvou destrukčních procesech ještě zachovalo relativně velké množství písemných archiválií administrativní povahy.

Je třeba upozornit, že prameny jsou omezeny tematicky i rozsahem. Nemáme k dispozici bohužel kroniku jednoty, pokud kdy nějaká existovala. Můžeme však čerpat z úřední dokumentace (smlouvy o koupi a prodeji orelských nemovitostí), soupisů i vyplněných originálních přihlášek do Orla, soupisu členů podle věkových kategorií, seznamu položek v orelské knihovně, fotografií apod.

⁵⁵¹ Cón, F.: Slavnost vídeňského Orla. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 19, s. 111

⁵⁵² Vídeňská župa měla k závěru roku 1932 celkem 1024 členů, což činilo 0,92 % všeho členstva (součet členů všech zemských organizací k témuž datu činil: 112.684 osob). Viz.: Žampach, F. M.:

I z tohoto nesourodého materiálu se můžeme pokusit přiblížit dnešnímu člověku tehdejší orelskou jednotu. Zajímavými sociologickými daty je sociální složení členstva, ve které nalezneme šlechtice, kněze, úředníky, statkáře, sedláky, obchodníky i různé zaměstnance.

2. 20. 2. Hmotné zajištění činnosti

Odrasovým můstkem k založení orelské jednoty v Dobříši byla orelská akademie konaná 21. května 1922 v tomto středočeském městě sousední orelskou jednotou Obořiště a pomocí 5 členů příbramského Orla. Akce začala orelským průvodem městem za zvuků dechové hudby, pokračovala májovou pobožností v kostele Nejsvětější Trojice a nakonec samotnou akademií s prezentací cviků v Měšťanské besedě. Orelská prezentace vzbudila pozornost občanů. Podle orelského zpravodaje byl průvod sledován sokoly, kteří jen stěží zakrývali vztek, a členy DTJ, z nichž mnohý utrousil nadávku na adresu orlů. Průvod a akademie měly za cíl povzbudit dobříšské orly v jejich první činnosti, propagovat orelskou myšlenku v Dobříši a pozvat místní katolíky do orelských řad. Dobříšští orlové založili jednotu v Dobříši již před akademií, hlavní zásluhu na jejím vzniku měl jednatel br. Ferdinand Svatoš. V květnu 1922 čítala již přes 50 členů.⁵⁵³ Stala se součástí IV. okrsku Pospíšilovy župy spolu s jednotami Borotice, Rosovice, Velký Chlumeč a Obořiště.

Valná hromada jednoty 1. května 1923 zvolila radu jednoty, tj. vedení místní organizace. Starostou jednoty byl zvolen br. Václav Vela, vrchní poštmistr, náměstkem starosty br. Matěj Jindáček, obchodník s ovocem, jednatelem br. Ferdinand Svatoň, účetní, pokladníkem br. Josef Kovář, obchodník, vzdělavatelem br. dp. P. Josef Nádvorník, děkan, náčelníkem br. František Fuchs, soudní úředník, a náčelní ses. Marie Bezprskalová, švadlena.⁵⁵⁴

Orelstvo v číslicích. In: Edit. Kučera, V. – Novotný, F.: Orelský kalendář 1934. Brno ČSO 1933, s. 92

⁵⁵³ Organizační ruch. Župa Pospíšilova. Obořiště. In: Orelský věstník, Praha 1922, roč. I., č. 11, s. 110

⁵⁵⁴ Další funkce rady obsadili: revidenti účtů br. Josef Dragoun, tesařský mistr, a br. Josef Pavelka, cihlářský mistr, knihovník br. dp. P. Karel Svoboda, katecheta. Řadovými členy rady jednoty byli bratři Ferdinand Havlíček, František Chadima, Josef Lukšán, Karel Houska, Antonín Bezprskal, . Josef Velebil a sestry Bohumila Koksteinová, Antonie Kadlecová, Barbora Lásková, Julie Fulínová, Marie Ungrová, Růžena Větrovská, Anna Pavelková, Františka Jindáčková. Náměstkem náčelníka se stal br. František Chadima, cvičitelem dorostu br. Karel Houska, cvičiteli žactva bratři Josef Velebil a Josef Lukšán, náměstkyní náčelní ses. Růžena Větrovská, cvičitelkyní dorostenek ses. Antonie Kadlecová, žákyň sestry Barbora Lásková a Františka Jindáčková. Viz. Nepodepsáno: Organizační ruch. IV. okrsek. Dobříš. In: Orelský věstník, Praha 1923, roč. II., č. 10, s. 157 - 158

Otevření dobříšské orlovny v r. 1937

I střípky pozůstalosti nám umožňují nahlédnout do nitra orelské jednoty středočeského města Dobříše. Zjišťujeme, že dobříšský Orel tohoto časového období měl stejné podpůrné zázemí v katolické církvi jako kdekoli jinde. V případě Dobříše se jednalo o přirozené prostředí, ve kterém byla katolická církev, lidová strana a Orel samozřejmým spojencem. Bylo proto samozřejmé, že zakládající orelské iniciativy se chopil místní kněz, který byl zpravidla vzdělavatelem. V případě orelské jednoty v Dobříši to byl zdejší katecheta P. František Soukup, který spolu s Janem Krausem, soudním kancelářským revidentem a obchodníkem Josefem Houdkem uzavřel s Evženem Brandem, ředitelem berního úřadu v. v. v Praze, 2. března 1932 smlouvu o koupi domů čp. 371 a 451 v Dobříši pro tělocvičnou jednotu Orla a Katolický dům Československé strany lidové v Dobříši za ujednanou cenu 85.000,- Kč.⁵⁵⁵ Vlastnické právo k nemovitostem bylo jednotě zapsáno na katastru 11. března 1932. Vlastníkem nemovitostí byl Orel, který v r. 1935 prodal dům čp. 371 Lidové záložně v Dobříši za cenu 60.000,- Kč.⁵⁵⁶ Společným jmenovatelem obou subjektů byla Československá strana lidová, ke které se Orel ideově a Lidová záložna strukturálně hlásily. Proto také prodej objektu probíhal v rámci interní podpory dvou katolických institucí. Důležitým poznatkem je skutečnost, že nemovitý majetek spolku zabezpečili většinou majetní členové, jako výše

⁵⁵⁵ Úmluva o koupi domů čp. 371 a 451 v Dobříši uzavřená 2. března 1932. Pozůstalost Orla jednoty Dobříš v držení téže jednoty obnovené v r. 1990

⁵⁵⁶ Trhová smlouva o prodeji domu čp. 371, jehož vlastníkem je Orel jednota Dobříš, Lidové záložně v Dobříši. Smlouvu podepsali 22. 8. 1933 za Orla starosta Karel Sklenička a jednatel Jan Svoboda, za Lidovou záložnu ředitel Josef Houfek a účetní Jan Kraus. Trhová smlouva v pozůstalosti Orla jednoty Dobříš, v současné době v držení této orelské jednoty
Usnesení Okresního soudu v Dobříši ze 3. 11. 1935 o vložení nemovitosti čp. 371 do katastrální knihy. Usnesení obsahuje informace o prodeji domu čp. 371 Lidové záložně, prodejní cenu nemovitosti, údaje o vložení vlastnického práva Lidové záložně. Usnesení v pozůstalosti Orla jednoty Dobříš, v současné době v držení této orelské jednoty

jmenovaný katecheta nebo obchodník. Orlovna byla pořízena z osobních vkladů a dobrovolných příspěvků.

Dříve, než získal Orel v Dobříši vlastní spolkový dům, se odehrávala cvičení na veřejných hřištích a s povolením knížete a člena Orla Colloredo-Mannsfelda také v parku dobříšského zámku. Nedostatek vlastní krytých prostor byl řešen nájmem školní tělocvičny. Divadelní představení pořádal Orel v sále hospody Na Prachandě. Škola zřídila začátkem 30. let v tělocvičně učebnu a tím přišel Orel a DTJ o zastřešené cvičební prostory. Jiné volné kapacity město nenabízelo.⁵⁵⁷ Členové jednoty se tedy odhodlali k postavení vlastní orlovny.

Svěcení praporu orelské jednoty v Dobříši r. 1937, zámecká zahrada

V roce 1937 byla přízemní stavba orlovny dokončena. Prostorný sál s přilehlými místnostmi nabídl na svou dobu multifunkční kulturně-tělovýchovné zařízení, ve kterém se kromě cvičení a her konala divadelní představení, přednášky a podobná shromáždění. Na venkovním hřišti se konala místní i okrsková cvičení. V témže roce byl posvěcen také orelský prapor se sv. Václavem, který vyšily členky jednoty v čele s matkou praporu. Bílé straně praporu vévodil tehdy častý motiv orelských praporů - motiv sv. Václava na koni od M. Alše. Druhá strana byla originálnější, neboť zobrazuje částečně vyšíváný a částečně malovaný obraz dobříšského kostela Nejsvětější Trojice a obrázek letícího orla s činkou v drápech jako klasickou spolkovou symbolikou. Díky četným jednotám Orla v okolních obcích se Dobříš – vedle Příbrami – stala přirozeným orelským

podbrdským centrem. Stala se dokonce sídlem XII. orelského okrsku Pospíšilovy orelské župy. Město Dobříš nepředstavovalo izolované centrum, neboť severozápadně od ní, přes brdské vrchy směrem na Beroun fungovaly orelské jednoty Hostomice, Malý a Velký Chlumeč a Osov. V jihozápadním okruhu od města existoval Orel v obcích Rosovice, Borotice a Obořiště s duchovním centrem redemptoristického kláštera a bohosloveckého učiliště. Hlouběji na jih a jihozápad např. v Březnici a Rožmitále pod Třemšínem.

Ke druhé polovině 30. let máme zachované pečlivě vedené záznamy o členské základně. Členové jsou strukturovaně vedeni podle toho, jestli jsou čestní, zakládající, muži-cvičící, muži-přispívající atd. K roku 1937, kam sahají poslední záznamy, jsou vedeni jako čestní členové Jednoty československého Orla v Dobříši Václav Palivec, komerční rada a majitel velkostatku v Osově, Václav Vela (v r. 1937 již zesnulý), poštovní kontrolor z Prahy 12, František Fuchs, soudní revident z Dobříše, Jana Kovářová, manželka obchodníka z Dobříše, Jan Uhlíř, lékárník z Nového Města n. Metují, Jeho Jasnost Josef kníže Colloredo-Mannsfeld z Dobříše a Josef Kovář (v r. 1937 mrtev) z Dobříše.⁵⁵⁸ Vedle čestných členů máme podrobný přehled zakládajících členů jednoty, tedy těch, kteří představovali hlavní dobrodince a sponzory Orla. Patřili mezi ně správce dobříšského knížecího statku Karel Sklenička, profesor náboženství z Prahy 12 P. František Soukup, Ing. Josef Křeček, vrchní stavební rada ministerstva veřejných prací z Prahy nebo statkář z Dobříše Josef Rys. Z celkem 15 zakládajících členů jednoty bylo 6 katolických kněží, což svědčí o obecné podpoře, jakou katolická církev Orlu automaticky a samozřejmě poskytovala. Orel byl skutečně katolickou laickou organizací v pravém slova smyslu. Jádrem činnosti vykonávali katoličtí laici, avšak přítomnost kléru uvnitř organizace zajišťovala úzké spojení s místní duchovní správou, základním stupněm církevní hierarchie. Orel plně respektoval autoritu biskupů a nauku církve.

Vedle zakladatelských a řídicích kádrů samozřejmě tvořili páteř jednoty cvičící a přispívající členové, kteří provozovali konkrétní činnost. K uvedenému roku 1937 cvičilo resp. bylo uváděno v evidenci v jednotě 18 žáků, 7 žaček, 7 dorostenců, 6 dorostenek, z dospělých cvičících 20 členů-mužů a 11 členek-žen. Daleko nejvíce však v tomto období nacházíme členů-přispívajících, jimž dominovaly ženy v počtu 33 osob. Přispívajících, tj. necvičících mužů bylo 18.⁵⁵⁹

Jednota měla zřízenou vlastní bohatou knihovnu čítající téměř 800 svazků z různých oblastí, od duchovní literatury, historie, beletrie, cestopisů až po různé světské povídky.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷ Nepodepsáno: Nová orlovna v Dobříši. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 11, s. 130

⁵⁵⁸ Jmenná evidence členů Orla jednoty Dobříš ve 30. letech 19. století, v držení Orla jednoty Dobříš

⁵⁵⁹ Tamtéž

⁵⁶⁰ Orelská knihovna v Dobříši, soupis titulů podle abecedního seznamu autorů s evidenčními čísly, ve vlastnictví současného Orla jednoty Dobříš

2. 20. 3. Soumrak

Při postupném omezování činnosti za 2. světové války sledujeme, že Orel v době, kdy jeho moravská část již nefungovala, se snažil utlumit až uspat svoji činnost, stát se pro okupanty neviditelným a v této formě přetrvat nejhroší časy. Je možné, že takovým maskovacím manévrem byl i pronájem orlovny firmě Omnipol a. s., Charvátova ul. 2, Praha 2, zastoupené ing. Bedřichem Grossem. Stejně tak je však možné, že k pronájmu svých objektů byli orlové úředně donuceni. O motivu tohoto kroku jsem bohužel nenašel jasný doklad.

O nájmu se dochoval pouze průvodní protokol datovaný 30. červnem 1942⁵⁶¹ (Orel v Čechách byl zrušen 30. září 1942), ze kterého však nevyplývá, co bylo předmětem činnosti pronájematelské firmy. Prostory orlovny byly patrně využity jako výrobní nebo provozovna, kde probíhala manuální práce. Z výčtu protokolu je zřejmé, že Orel postoupil (nebo byl nucen postoupit) v čp. 451 tělocvičnu se šatnou, mateřskou školku, knihovnu s předsíní, zdravotní zařízení, příchody k uvedeným místnostem, zahradu a hřiště, tj. veškerý svůj nemovitý majetek.

Pronájematel mohl libovolně stavebně zasahovat do objektu, ač byl formálně smlouvou zavázán k odstranění event. adaptací po skončení pronájmu. Začátek nájmu byl stanoven na 1. července 1942 na dobu 1 roku s možností automatického prodlužování, pokud by se jedna ze stran 3 měsíce před uplynutím roční lhůty nerozhodla nájemní vztah ukončit. Nájem činil ročně 9.468,- Kč spolu s připočtenými dávkami a poplatky a dalšími provozními náklady (vodné, stočné apod.). Protokol byl signován pouze zástupci Orla, Václavem Švecem a Barborou Duhkovou a dalšími svědky, rovněž členy jednoty. Dokument, vyhotovený rovněž v německém znění, postrádá však strojopisně předepsaný podpis zástupce firmy Omnipol a. s.⁵⁶² Během válečného období neměl Orel více přístup do svých prostor, které byly fakticky zabrány německou okupační správou a později využívány německou armádou.

2. 20. 4. Krátký rozlet

Ke svému majetku, který si orlové svépomocně vybudovali ve svobodných časech první republiky, se jeho původní vlastníci dostali po osvobození, kdy obnovili spolkovou činnost. Tehdy se

⁵⁶¹ Pamětní protokol sepsaný 30. června 1942 mezi firmou Omnipol, a. s. a Jednotou Orla v Dobříši, v pozůstalosti Orla jednoty Dobříš, v držení této orelské jednoty

⁵⁶² Pamětní protokol sepsaný 30. června 1942 mezi firmou Omnipol, a. s. a Jednotou Orla v Dobříši, v pozůstalosti Orla jednoty Dobříš, v držení této orelské jednoty

z totálního nasazení vrátil také pan Petr Vitásek, původně člen Orla v Obořišti u Dobříše, kde byl jeho otec, legionář-invalida z první světové války, po r. 1945 zvolen starostou obce za Československou stranu lidovou. Ze svého nedalekého rodiště se P. Vitásek přestěhoval po skončení vojenské služby právě do Dobříše, kde se podílel jako mladý řadový člen na činnosti jednoty.

Obnovnému úsilí Orla byla věnována konference XII. okrsku středočeské orelské župy Bedřicha Pospíšila, jež probíhala 24. Března 1946 od 8.00 hod. v zasedací místnosti Podbrdské záložny v Dobříši. Řídícím schůze, jíž se za okrsek zúčastnilo 10 zástupců jednot, byl okrskový jednatel Josef Třešňák. Po pietní připomínce členů, kteří zemřeli za války, přednesl předsedající souhrnnou zprávu o stavu jednot. Podle zprávy obnovily svou činnost po válce jednoty Dobříš, Borotice a Rosovice. Jednota Obořiště svou činnost neobnovila, její členové se rozešli. Jednatel vyzval přítomné k obnově jednot a žádosti o navrácení zabaveného majetku. Aklamací byla zvolena okrsková rada ve složení: starostou Karel Krob, úředník ze Starého Knína, který převzal další řízení schůze. Místostarostou byl zvolen František Fuchs, soudní revident z Dobříše, jednatelem potvrzen stávající Josef Třešňák, účetní z Dobříše, pokladníkem Emanuel Krása, notář v. v. z Dobříše, duchovním rádcem P. Ladislav Daňha, CSsR, člen kongregace redemptoristů z kláštera v Obořišti, náčelníkem mužů malíř z Dobříše Jan Vacek, náčelnicí žen Františka Krobová ze Starého Knína, členy revizní komise Jan Svoboda, technický úředník z Dobříše, Bohumil Zbíral z Borotic a Václav Petřík, obchodní příručí z Rosovic.⁵⁶³ Vedle tohoto administrativního funkcionářského centra se jednota obnovila rovněž po stránce tělovýchovné funkcionářské struktury. Cvičitelství sbor v počtu 10 funkcionářů měl na starosti cvičení jednotlivých věkových skupin, vždy odděleně muže a ženy. Vedle vedoucích žen a mužů byl zvolen také specializovaný vedoucí lehké atletiky, kterým se stal soudní asistent František Hořák z Dobříše, vedoucím pohybových her byl zvolen Stanislav Sochor, o kterém jsme již slyšeli v souvislosti s třetí obnovou Orla po r. 1989. Dále byli zvoleni tři zástupci jednot Dobříš, Rosovice a Borotice do okrskové rady. Zvolení členové se bez výhrad ujali svých funkcí.⁵⁶⁴

Ze zprávy zástupců jednot vyplývá, že jednoty Dobříš, Borotice a Rosovice zahájily svou činnost jak kulturní, tak tělovýchovnou. Dobříšská jednota měla jako první akci blíže nedatovanou maškarní merendu. Započala s rekonstrukcí vnitřních prostor orlovný, kterou měla již vrácenu. Členové hledali majetek zabavený okupanty. Pravidelně se v orlovně konalo cvičení, 1x v týdně

⁵⁶³ Protokol z okrskové konference XII. okrsku Středočeské orelské župy Bedřicha Pospíšila, konané 24. Března 1946, v majetku Orla jednoty Dobříš, s. 2

⁵⁶⁴ Protokol z okrskové konference XII. okrsku Středočeské orelské župy Bedřicha Pospíšila, konané 24. Března 1946, v majetku Orla jednoty Dobříš, s. 2

cvičili muži své sestavy a 1x ženy. V Boroticích pořádali orlové úspěšný, avšak rovněž nedatovaný ples. Cvičení však v čase okrskové konference nekonali z důvodů absence odpovídajících tělocvičných prostor. Také v Rosovicích pořádal Orel v plesové sezóně vlastní spolkový bál, který byl podle nejmenovaného referujícího vydařený. Členské besedy a cvičení měly se chystala jednota zahájit co nejdříve.

V Obořišti nebyl Orel obnoven, neboť v místě již fungoval přípravný výbor Sdružení katolické mládeže (SKM), a orelská činnost byla tudíž shledána jako nadbytečnou. Na veřejných akcích orlové a členové SKM většinou stejně spolupracovali a vystupovali společně. Majetek jednoty, kde neexistovala orlovna, měl být soustředěn na vedení středočeské župy až do okamžiku, kdy se rozhodne o jeho dalším využití.

K datu konání okrskové konference měly jmenované fungující jednoty za sebou již své valné hromady, tj. výroční volební schůze. Zvolený starosta okrskové rady K. Krob upozornil zástupce jednot na nutnost zaslat radě zápisy z valných hromad. Jelikož se orelský okrsek coby koordinační regionální orgán nemohl domáhat žádných veřejných financí v podobě dnešního dotačního systému, musel si své provozní náklady hradit sám. Jelikož se jednalo většinou pouze o administrativní náklady na korespondenci, kancelářský materiál apod., nebyl jeho ekonomický provoz náročný. Delegáti konference se usnesli, že pro krytí nákladů okrsku má sloužit tzv. okrsková daň v původní výši 50,- Kčs, na konferenci snižená na 20,- Kčs z každého uskutečněného veřejného podniku, a to i se zpětnou platností od poválečného obnovení jednot. Jednota Dobříš zaplatila starou vyšší sazbu ve výši 100,- Kčs na místě.

Standardně fungující komunikace mezi zástupci jednot, fakt uskutečněných valných hromad, živé spojení s Pospíšilovou župou, realizované kulturní akce a započatá tělocvičná činnost, rekonstrukce dobříšské orlovny, to vše dávalo tušit, že Orel v Dobříši a na Dobříšsku zdárně vykročil k nové budoucnosti. Po svědomité obnově a rozjezdu činnosti však přišlo zklamání v podobě druhého násilného přerušování činnosti.

2. 20. 5. Znovu umlčen. Druhá obnova

Po únoru 1948 si dobříšský Orel prošel nejprve nucenou správou Akčního výboru Sokola, orlovna přešla do sokolského užívání. V dalších letech orlovna často měnila uživatele. V období uplatněné restituce po r. 1989 v ní sídlila zvláštní škola. Navázat v historické kontinuitě na někdejšího předúnorového Orla se tehdy rozhodl pan Petr Vitásek, který od roku 1989 začal spolu

s pamětníky, zejm. s pan Stanislavem Sochořem a několika novými členy pracovat na obnově dobříšské jednoty Orla a otevřel tím jeho novou kapitolu. V nejnovější době má jednota přes 300 členů. Ve zrekonstruované orlovně cvičí profesionální oddíly orelského aerobiku, konají se zde dětské tábory a další sportovní i kulturní akce. Orelská jednota v Dobříši je tedy příkladem místní organizace, která dokázala vlastními silami dvakrát v dějinách obnovit svoji násilně přerušenu činnost.

2. 21. Československý Orel na cestě k Mnichovu

Stupňující se tlak hitlerovského Německa na Československo vedl k tomu, že největší tělovýchovné organizace v ČSR, Sokol, Orel a Dělnická tělocvičná jednota, ustoupily od řevnivosti a ve vědomí své spoluzodpovědnosti za budoucnost státu vydaly 1. května 1938 společné prohlášení o tom, že budou společně a jednotně bránit hranice i ústavu samostatného Československa za všech okolností. Sebevědomí pramenilo z faktu, že těmto spolkům byla fakticky svěřena občanská branná výchova v národě.

Kritická doba, jež měla vyvrcholit mnichovskou zradou, s sebou přinášela také světlé okamžiky svornosti českého lidu. Pro Orla znamenala paradoxně také rozšíření vlastní organizace do nejvýchodnější části státu. V roce 1937 bylo díky iniciativě orelské župy Bernolákovy v Košicích založeno několik jednot Orla na Podkarpatské Rusi. Předtím od roku 1921 existovaly řídké kontakty mezi karpatoruskými jednotlivci, kteří však nebyli sdruženi v samostatných jednotách resp. župách. Ukrajinsko-rusínské orelské hnutí bylo až do r. 1938 součástí slovenské krajinské organizace. Podobně jako v českých zemích a na Slovensku, také na Podkarpatské Rusi se patrony Orla stal katolický episkopát. Zakladatelské iniciativy se zde chopil řeckokatolický biskup z Mukačeva Msgre. ThDr. Alexander Stojka, díky jehož přispění na jaře 1938 fungovalo v zemi již 43 orelských jednot. Orel rostl mezi přátelskými řeckokatolickými obyvateli nejen díky duchovní spřízněnosti. Popularitu Orlu zajišťovala také jeho branná výchova, šířená mezi státuvěrné Rusíny a Ukrajince. Prevence byla zacílena jednoznačně proti maďarské anekční hrozbě. Orelské ústředí v Brně překládalo do rusínštiny a ukrajinštiny orelské osvětové a organizační materiály (Stanovy, Řády, hymnu Orla, metodické cvičební příručky).

Rozšíření Orla do nejvýchodnější části republiky se odehrávalo v době rostoucího napětí v mezinárodních vztazích, kdy se vlivem ohrožení ČSR zintenzivňovala branná výchova tělocvičných organizací. Není náhodné, že první významnou iniciativou karpatoruského Orla byl

kurs branné výchovy.⁵⁶⁵ Ve dnech 8. – 10. února 1938 se v Užgorodu a Michalovcích shromáždili řeckokatoličtí kněží, pedagogové a další zástupce karpatoruské inteligence, aby vyslechli přednášky z branné výchovy od orelských, lékařských a vojenských lektorů. Na řízení kurzů se osobně podílel řeckokatolický exarcha A. Stojka, jehož výzva podnítila značný zájem frekventantů. Od 8. – 9. února probíhal kurs v Užgorodu s účastí 160 řeckokatolických kněží a učitelů. Kurs se konal v učebně řeckokatolického učitelského ústavu v Kapitulní ulici pod protektorátem biskupa Stojky. O orelské myšlenke hovořil v Užgorodu prof. P. Michajlovič a o dějinách organizace katecheta P. Tichý. O důležitosti branné výchovy v národě promluvil za čs. armádu důstojník branné výchovy z Košic pplk. Nový. Zákon o branné výchově přiblížil redaktor Orla br. V. Kučera. Někteří řečníci se v tématech střídali a během kurzu vystoupili víckrát, jako např. ústřední jednatel ČSO P. Vraštil se svým tématem orelská organizace. Závěr kurzu patřil přednášce primáře dr. Fedince o první pomoci a pplk. Nového o bojových plynech a propagaci branné výchovy. Frekventanti podstoupili během kurzu také praktickou část, spočívající v praktickém použití plynové masky při cvičném plynovém útoku, přičemž masky byly otestovány v pojízdných plynových komorách.⁵⁶⁶

Pro 150 řeckokatolických duchovních, pedagogů a dalších spolupracovníků se 10. února uskutečnil jednodenní branně-výchovný kurs v redemptoristickém klášteře ve východoslovenských Michalovcích. Osvětovému fóru předsedal opět mukačevský ordinář Stojka. Jeho obsah byl obdobný jako v předešlém případě (zákon o branné výchově, organizace ČSO, první pomoc, zkouška plyn. masek atd.). Rovněž lektori byli většinou identičtí (P. Vraštil, V. Kučera, V. Jílek ad.).⁵⁶⁷

Valný sjezd ČSO 10. dubna 1938, konaný v Brně v sále Šrámkových sociálních domů, uvítal Karpatorusy v orelském hnutí a institucionálně je včlenil do organizace tím, že rozhodl o ustavení nové orelské župy s názvem Řeckokatolická župa Čsl. Orla na Podkarpatské Rusi a východním Slovensku. Záhy dosáhla počtu 50 jednot. Sjezd ocenil úsilí biskupa A. Stojky, který si orelskou věc vzal za svou.⁵⁶⁸ Ačkoliv v procesu zakládání Orla na Podkarpatské Rusi skrze součinnost východoslovenské župy Bernolákovy a brněnského ústředí došlo k mírnému sblížení slovenských a českých orlů, nepřinesl dubnový sjezd žádný podstatný obrat ani nápravu vztahů. Funkce třetího náměstka ústředního starosty, kterou tradičně obdržel zástupce Slováků, zůstala neobsazena.

⁵⁶⁵ -vj- (patrně Vojtěch Jílek): Orel rozepjal svá křídla nad Podkarpatskou Rusí. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 3, s. 31 – 32

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 31

⁵⁶⁷ Tamtéž, s. 31 – 32

⁵⁶⁸ Sjezdová zpráva – Nepodepsáno: Sjezd Československého Orla. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 7 – 8, s. 75

Poslední dva roky před potupným rozbitím republiky orlové viditelně upevňovali své mezinárodní vztahy s družebními organizacemi Francie a dvou slovanských států. Praktickou demonstraci těchto vazeb představovaly poutní a tělocvičné zájezdy ČSO do hlavního města Francie v r. 1937⁵⁶⁹, do Jugoslávie v roce 1938 a plánovaná cesta do Polska v témže roce.

Členové slovinské ZFO v nových stejnokrojích v r. 1937

Účast na sletu Zveze fantovskih odsekov (ZFO, Svazu oddílů mládeže), katolické organizace mládeže a slovinského nástupce Jihoslovanského orelského svazu, 25. – 30. června 1938 měla svůj ideově-katolický a vlastenecko-slovanský význam jako projev aktivní spolupráce dvou katolických spolků a význam politický ve smyslu utužení československo-jugoslávských přátelských vztahů.

Slovinské tělocvičné slavnosti nazýval český orelský tisk sletem. Jejich pravý název však zněl Mezinárodní tábor katolické mládeže, což byl svým způsobem název krycí, neboť tábornictví nebylo jejich pravým smyslem. Účelem slavností bylo vzkřísit Orla pod novým jménem a s jeho plnohodnotným tělovýchovným a kulturním slovanským programem. Důvod pro takový oficiální název byl prostý. Slovinská ZFO byla organizací mladých, nepředstavovala tělovýchovnou organizaci, neboť v tělovýchově trval státní monopol Sokola království Jugoslávie. Ze zákonných důvodů a kvůli odvrácení eventuálního zákazu akce proto zveza svolala mezinárodní tělocvičné fórum pod titulem tábora mládeže. Československá delegace si však tábor správně překládala jako

⁵⁶⁹ viz. výše

slet.⁵⁷⁰ K tělocvičnému podniku přizvali Slovinci automaticky evropské spřátelené katolické spolky v naději na jejich přímluvu, pomoc a solidaritu, ve víře, že zmezinárodnění sletu pozvedne i domácí nástupce Orla k dalšímu rozvoji a růstu a učiní je respektovanými v očích bělehradské vlády. Organizace se ujala ZFO, která byla rozdělena na mužskou sekci (Zveza slovenskih fantje – Svaz slovinských chlapců) a na ženskou sekci (Zveza dekliških krožkov – Svaz dívčích kroužků).⁵⁷¹

Přes sokolský tělocvičný monopol mohla slovinská mládež zakomponovat do tábora sportovní program, neboť v té době již od státu obdržela úřední povolení pěstovat sport a tělesnou výchovu, čímž byl zároveň neutralizován vliv liberálního jugoslávského Sokola na katolické tělocvikáře. Ústup státního dirigismu v tomto směru byl také zapříčiněn faktickým krachem diktované politiky sjednocené tělovýchovy pod Sokolem království Jugoslávie. Do doby tohoto uvolnění, tedy od roku 1929 přibližně do roku 1937, směli členové nástupnických organizací Orla, chorvatských križarů a slovinské zvezy, cvičit pouze kondičně, zdravotně, doplňovat sportem svou duchovní, kulturní a osvětovou náplň. Nesměly však pořádat závody. K datu lublaňského sletu již byly tělovýchovné poměry prakticky liberalizovány a umožňovaly jihoslovanským orlům návrat k předchozí standardní tělocvičné aktivitě pod novou hlavičkou.⁵⁷²

Vstupem do sletových tělocvičných prezentací byly zimní sportovní hry Orla a ZFO ve slovinském sportovním alpském centru Jesenice. Při nástupu sportovců 11. února 1938 zahájil závody na Černém vrchu u Jesenice náčelník ZFO br. Ivo Kermavner, za čs. stranu pak br. F. Novotný. Čs. družstvo se účastnilo lyžařských, běžeckých i skokanských disciplín. V lyžařských sjezdových závodech prvního závodního dne, 11. února, na trase dlouhé 2600 m zvítězil podle očekávání a díky důvěrné znalosti terénu domácí borec, Slovinec Zvan Lojze z Jesenice s časem 2:05 min. Druhou a třetí příčku obsadili rovněž slovinští lyžaři.⁵⁷³

Českým reprezentantům přálo více štěstí v sobotu 12. února, kdy odstartoval 16 km dlouhý běžecký závod na lyžích. Na druhém kilometru předběhl český běžkař br. Kosour celkem 7 závodníků. Cílovou rovinku protnul jako první slovinský závodník Starman, jako druhý doběhl náš br. Kosour, za ním na třetí pozici následoval br. Fousek a osmý pak br. Čivrný.⁵⁷⁴ Závody zakončila slavnostní akademie v Jesenici za účasti starosty ZFO dr. Stanislava Žitka. Vřelým Na svidenje a Bog živi! se čeští a slovinští orlové rozloučili až do letního pokračování tělocvičných slavností ve slovinském hlavním městě Lublani.

⁵⁷⁰ Viz. Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 14, s. 159 - 164

⁵⁷¹ Novotný, F.: Schůzka s Jihoslovany ve Vídni. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 21 – 22, s. 246

⁵⁷² Tamtéž

⁵⁷³ F. N. (patrně účastník zimních závodů br. František Novotný): První přátelský boj skončen. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 4, s. 45

⁵⁷⁴ Blíže k výsledkům závodů: F. N.: První přátelský, o. c., s. 45 – 46

Pořadatelé velkolepých sportovních podniků sledovali zajisté výkonnostní rovinu svých svěřenců, všechna družstva a jednotlivci se na reprezentaci své organizace a vlasti pečlivě připravovali. Z orelské prezentace lublaňského sletu však také jednoznačně vyplývá, jak se cenilo československo-jugoslávské přátelství a spojení. Orelský podíl na sletu byl praktickou ukázkou toho, jak zúčastněné národy, v tomto případě Češi a Slováci na jedné straně a Slovinci a Chorvaté na straně druhé, drží při sobě. Srbský národ v této sestavě scházel kvůli konfesní a spolkové odlišnosti. Nicméně čs. stranou byl zdůrazňován princip celojugoslávský, navzdory obecně pociťované křivdě způsobené bělehradským diktátorským zásahem proti svobodě katolické tělovýchovy v r. 1929, kdy nuceně ukončila činnost Jugoslovenska orlovska zveza. Nejvyšší sletovou metu představovalo československo-jugoslávské sbratřování, utužení zahraničních kontaktů, které pomáhaly prestiži obou stran v jejich domovinách. Politické hroty se v čase konání sletu – možná pouze během něho – otupily, na znamení čehož uvádím, že protektorem mezinárodního ryze katolického tábora mládeže stal mladý pravoslavný jugoslávský král Petr II.⁵⁷⁵ Tento akt, jenž by byl ještě před několika lety nemožný, Slovinci přijali jako vstřícné gesto na cestě ke smíření a uklidnění vztahů s Bělehradem. Evidentně zde hrála roli mezinárodní povaha sletu, jež po královské vládě vyžadovala zaujímání diplomatického postoje. Zahraniční sletové delegace tak už svou pouhou účastí na sletu slovinské katolické mládeže vyjadřovaly svoji solidaritu s jihoslovenskou družební organizací a ochotu se jí v případě nutnosti zastat na mezinárodním poli.

V neděli 26. června 1938 o 11. hodině byl slavnostně, s hudbou a v záplavě květin přivítán úřadující náměstek starosty ČSO br. F. Leiner starostou ZFO dr. S. Žitkem na lublaňském nádraží. Slavnostní orelský pochod zanikl v radostných pozdravech Jihoslovanů Živio Čehoslovaška! a Živili orli! Br. Leiner poté přijal hlášení čestné roty zvezy a přehlédl nastoupené řady ZFO. Postupně se do Lublaně přepravilo na 2000 čs. orlů. První orelská skupina za vedení br. Leinera se vydala spolu se slovinskými bratry do kostela sv. Josefa. Průvodu z nádraží se účastnili čs. orlové, slovinští katoličtí muži a ženy a rovněž krojovaní Slovinci. Průvod byl diváky nadšeně zdraven, lidé provolávali slávu Československu i Orlu. V chrámu sv. Josefa byla sloužena slavná mše sv., ukončena svatováclavských chorálem, při němž orlové vyprošovali ochranu pro český národ i pro všechny ostatní slovanské národy. Součástí slavností byl koncert brněnského pěveckého sboru katolických akademiků Moravan, který přednesl hymny obou států a vybrané skladby českých písní pod taktovkou dirigenta prof. Veselky. Jeho produkci Slovinci aplaudovali. 28. června přibyl do Lublaně také říšský starosta Orla br. Msgre. Jan Šrámek, jemuž stiskl pravici zástupce jugoslávské

⁵⁷⁵ Nepodepsáno: Jeho Veličenstvo král Petar II. převzal protektorát nad mezinárodním táborem katolické mládeže v Lublani. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 11, s. 122

vlády dr. Krek (synovec zesnulého vůdce katolických Slovinců J. E. Kreka), slovinský bán dr. Natlačen (poslední starosta slovinského Orla před jeho zrušením r. 1930), předseda ZFO dr. Žitko, náměstek F. Leiner, čs. konzul dr. Miňovský, reprezentanti městské správy a další osobnosti. Odpoledne strávil Msgre. J. Šrámek ve společnosti ministra vnitra dr. A. Korošce, jenž byl mezi lety 1933 – 1934 internován za svůj nesouhlas s vládou královské diktatury.

Mezinárodní akademie v sále lublaňského Unionu se zúčastnili ministr bez portfeje dr. Krek (později ministr výstavby a poté školství) ve stejnokroji zvezy, bán dr. Natlačen, lublaňský biskup Msgre. Rožman, děkan teologické fakulty Msgre. dr. Slavič, prezident Unie katolických gymnastů prof. Hébrard z Paříže, F. Leiner, náčelník ČSO dr. Jílek a řada dalších. Akademie se zúčastnila také skupina 20 chlapců a děvčat, členů zvezy, z Bělehradu. Nejváženější místo jeviště zaujímala čs. státní vlajka, následována vlajkami dalších zúčastněných národů: Francouzů, Poláků, Švýcarů, domácích Jihoslovanů a Američanů. Poslední vlajka byla vyvěšena z úcty k americkým Slovincům. V zahajovacím projevu dr. Žitko označil čs. orly za organizaci, jež je slovinské katolické zveze nejbližší.⁵⁷⁶ Těmto slovům přátelství a oddanosti odpovídalo také čelné umístění čs. státní vlajky.

Po zdravicích přednesl brněnský Moravan několik sborů. Následovala francouzská cvičení na koni a bradlech. Své tělocvičné umění předvedly jednotlivé kategorie zvezy, ČSO prezentoval dvě vystoupení mužů a žen. Kroměřížské orlice zatančily tanec Probuzení, královéhradecké orlice předvedly rytmiku Slovanský ples, orlové z Uherského Hradiště vystoupili s Kozáčkem.

Hlavní den sletu – Mezinárodního tábora katolické mládeže byl 29. červen, který byl zahájen mohutným, dvouhodinovým průvodem, jenž v ulicích Lublaně sledovalo na 100 tisíc diváků. Průvod začínalo netradičně 200 cyklistů, následovaná slovinskou jízdou ZFO, šestičlennou delegací polské katolické mládeže a organizace francouzských katolických gymnastů. První orelská četa s čs. státní vlajkou sklídila vlnu potlesku. Dále pochodovala 200člená skupina orelských kněží, dorostenky, prapory, zástupci ústřední rady Orla vedená br. Leinerem a členové v nových cvičebních úborech, sestávajících z modrých košil s rozhalenkou, baretů a bílých dlouhých kalhot. Za čs. orly postupovalo 15 tisíc členů a členek, dorostenců a mládeže pořádající slovinské Zvezy fantovskih odsekov.

Děni pozorně sledoval a všechny defilující skupiny z tribuny zdravil nejvýznamnější host tábora, princ regent Pavel, který za následníka krále Petra II. vykonával fakticky vládu. Spolu s ním a princeznou Olgou seděli na tribuně např. Msgre. J. Šrámek, ministerský předseda M. Stojadinovič, dále ministr vnitra Korošec, ministr tělesné výchovy Miletič, ministr bez portfeje Krek, předseda skupštiny Čirič nebo předseda senátu dr. Mažuranič.

Odpoledne se konal hlavní program na lublaňském stadionu. Orlové a orlice⁵⁷⁷ dali svým cvičením tábora mládeže charakter skutečného sletu, navzdory trvajícímu monopolu státního jugoslávského Sokola. Orlové vtiskli tábora mládeže charakter sletu, neboť si mohli dovolit provozovat oficiálně tělocvičná vystoupení, zatímco ZFO se musela držet kulturně – duchovní osnovy a vyvarovat se samostatného sportovního programu, který jí ze zákona nenáležel. S kulturním a pohybově-herním programem vystoupili Slovinci. Ostatní hosté následovali se svými cvičebními vystoupeními. Tělovýchova, kultura, duchovní program, to vše bylo standardní z minulých sletů, nicméně česká strana přikládala největší hodnotu posílení česko-slovenské a v širším měřítku také československo-jugoslávské vazby v čase kulminující krize střední Evropy. Příslušníci Československého Orla se pokládali za utužovatele čs. mezinárodních vztahů v této oblasti. Orelská přítomnost na sletu se uskutečnila v duchu československo-jugoslávského společenství. Podobné naděje na sbratření vkládali orlové rovněž do své následující plánované polské cesty.⁵⁷⁸

V krátkém čase po Lublani měla následovat slibná tělovýchovná sbratřovací mise ČSO na slet svazu polské katolické mládeže, konaný mezi 24. – 25. zářím 1938 v duchovním mariánském srdci Polska, v blízké Čenstochové. Přípravy po náročné slovinské cestě byly v plném proudu, avšak s narůstajícím mezinárodním napětím ohledně budoucnosti Československa, se stupňováním Hitlerova tlaku proti naší republice a protičeského násilí v čs. pohraničí, jehož strůjcem byly záškodnické skupiny sudetských Němců, kvůli následné vládní krizi a pádu Hodžovy vlády 22. září a vyhlášení všeobecné mobilizace o den později se plány orelské výpravy do Polska rozplynuly a orlové se do Čenstochové už nikdy neslétili. Navíc československo-polské vztahy utrhly v době mnichovské krize vážné rány kvůli polskému ultimátu z 30. září, jímž Poláci požadovali po čs. vládě odstoupení výrazné části Těšínska (tzv. Zaolzie), Oravy, Spiše, Kysuc a Šariš Polské republiky. Následujícího dne vláda ČSR polskému ultimátu vyhověla.

⁵⁷⁶ Nepodepsáno: Mezinárodní akademie. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 14, s. 161

⁵⁷⁷ Tělocvičný program orlic tvořily závody žen: 1. závody 6členných družstev a jednotlivkyň v družstvech ve smíšeném šestiboji (pořadová – přesné provedení bylo hodnoceno 10 body; prostná – jeden vylosovaný oddíl mohl získat nejvýše 10 bodů; vrh koulí obouruč 4 kg – za výkon 14 m získá 10 bodů, za každých 10 cm méně se srazil 1 bod; skok do dálky s rozeběhem – skok 3,50 m ohodnocen 10 body, za každých 10 cm méně se srazil 1 bod; skok přes kozu 0,9 m – nejvýše bylo možno získat 10 bodů; běh na 60 m – za 10 sekund získá 10 bodů, půl bodu ztráta za každou ztracenou sekundu z celkového limitu), 2. závody jednotlivkyň v pětiboji (skok do výšky, skok do dálky, vrh koulí jednoruč, hod míčem s poutkem, běh 100 m), 3. závod jednotlivkyň ve smíšeném šestiboji (prostná, bradla, skok do výšky, běh 100 m, hod míčem s poutkem, přeskok přes koně); závod dorostenek pojímal: pořadová cvičení, prostná, švihadla, skok do dálky, běh na 60 m. Podrobněji viz.: Nepodepsáno: Podniky žen v Lublani v r. 1938. In: Orel, Brno 1937, roč. XXII., č. 21 – 22, s. 248

⁵⁷⁸ Nepodepsáno: Vzhůru do Polska. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 16, s. 183 an. Program zájezdu do Polska in: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 18 - 19, s. 216 – 217

Na stupňující se podzimní provokace Henleinovy Sudetoněmecké strany a ozbrojené střety s henleinovskými bojůvkami povzbuzovanými z Německa Orel odpověděl výzvou do orelských řad k připravenosti k obraně vlasti. 22. září 1938 říšský náčelník ČSO br. MUDr. Vojtěch Jílek v rozhlasu vyzval členy ke svědomitému plnění povinností vůči vlasti a národu. Následujícího dne, kdy čs. vláda vyhlásila mobilizaci, náměstek starosty F. Leiner spolu s dr. Jílkem vydali orelstvu rozkaz, ve kterém vyhlásili pohotovost všeho členstva od 17 do 50 let. Praktická stránka pohotovosti spočívala v připravenosti vymezených ročníků Orla být k dispozici politické správě a pořádkovým silám ke strážní a pořádkové službě. Místo žen v tomto směru bylo v pomocných domovních hlídkách, zdravotní a podobné službě. Orlové, kteří nenastoupili do zbraně v rámci mobilizace, se spojili ke společné službě ve městech a obcích v součinnosti se členy Sokola, DTJ, skautu, selských jízdy, národních gard, hasičů a dalších.

Po přijetí mnichovských požadavků 30. září a odtržení pohraničních území od Československa ztratil Československý Orel dvě severomoravské župy: Stojanovu se sídlem v Zábřehu a Křížkovského se sídlem v Opavě, na celostátní úrovni se ocitlo mimo okleštěnou republiku 160 jednot z celkového počtu 1421 a 15.293 členů ze 169.374 příslušníků Orla na celostátní úrovni.⁵⁷⁹ Vlivem odstoupení části Slovenska bylo od vlasti odloučeno 24 jednot čítajících 6376 příslušníků. Z 956 tělocvičen přišel Orel o 14. Němci v připojeném území rušili veškerý český spolkový život. Skončil tedy i tamní Orel, jehož majetek připadl německé říši. Majetkové ztráty českého Orla na hřištích, tělocvičnách a jejich zařízení činily 607.500,- Kč, ztráty moravského Orla byly vyčísleny na 5,012.500,- Kč. Zvláště postiženy byly severomoravské početné župy Stojanova a Kadlčákova a Křížkovského, stejně jako jihomoravská župa Kosmákova.

S územní ztrátou částí Slovenska a Podkarpatské Rusi v důsledku vídeňské arbitráže 2. listopadu 1938 bylo od vlasti odloučeno 6376 slovenských orlů ze 46.400 členů (v ČSR zůstalo 40.024 orlů) a 1660 rusínských a ukrajinských orlů z celkového počtu 7896 členů (v ČSR jich zůstalo 6236).⁵⁸⁰ Z deseti slovenských žup přišla Bernolákova župa o 8 jednot s 2231 členy, Cyrilometodějská župa ztratila 7 jednot s 1725 členy, Kmeťova župa 4 jednoty s 935 členy, Moyzesova župa 2 jednoty s 447 členy, Radlinského župa 2 jednoty s 681 členy a Vajanského župa 1 jednotu s 357 členy. Slibně se rozvíjející župa Užgorodská na Podkarpatské Rusi se silným zastoupením mladé generace evidovala ztrátu 6 jednot (z celkových 62 jednot začínajících činnost) s 1660 členy, z čehož dorostu (chlapců i dívek) bylo 343 a žactva (chlapců i dívek) bylo 532 (celkem 875 osob). Ze zmíněných skupin karpatoruského Orla celkem zůstalo na čs. území 1493

⁵⁷⁹ Nepodepsáno: Výkaz ztrát v zabraném území. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 21, s. 247

dorostenců a dorostenkyň a 1405 žáků a žákyň (celkem 2898 příslušníků mladé generace). Lidské ztráty byly doplněny ztrátami hmotnými. Z nemovitostí přišel Orel na odstoupených územích o 2 lidové domy (1 církevní a 1 družstevní) a 1 orlovnu. Vyčíslená částka s vybavením interiérů a se započtením ztracených hřišť činila 2,629.185,- Kč.⁵⁸¹ Pod maďarskou vládou přestala organizace samostatného Orla fungovat. Druhorepublikovým nouzovým jazykem Orel adresoval do okleštěného zbytku obou zemí své povzbuzující poselství víry a naděje – v daném stavu šlo o jedinou možnou morální podporu: „Jsou bolesti, které nezabíjí, ale posilňují. Tato nová bolest musí dodat nový, silnější život. Slovinci a Rusíni dosáhli autonomní samostatnosti a i na zmenšeném území najde se pro každého taková životní úroveň, že i na vývoj spolkový zbude dostatek hmotné moci, které jistě naši bratři obětují, když ideje orelské jsou tak mocné a nepostradatelné. Necht' žije duch slovenský a bratří pod horami podkarpatoruskými. Bratřím tam v Maďarsku posíláme náš pozdrav a voláme nezoufat a věřit! Naše láska nezná hranic, nezná překážek v obětech a vedena jest snahou pomáhat a neopouštět. Proto také voláme na shledanou!“⁵⁸²

V této těžké době orelské vedení následovalo vládu v jejích prohlášeních povzbuzujících národ k dalšímu životu a práci a k zachování klidu.⁵⁸³ Již v říjnovém čísle byli pod prohlášením vedení Orla, povzbuzujícím k další práci a zavrhujeícím poraženectví, podepsáni bratři Fanfrdla a Leiner,⁵⁸⁴ nikoliv starosta Msgre. J. Šrámek. Po abdikaci prezidenta E. Beneše 5. října 1938 se s jeho jménem zřetelně vytrácelo také jméno Msgre. J. Šrámka, jenž se v novém politickém klimatu druhé republiky stával nežádoucím politikem právě kvůli svému spojení s odstoupivším E. Benešem. Jako jedno z mála povzbuzení té doby zaznamenal Orel jmenování Msgre. Augustina Vološina, zakladatele první orelské jednoty mezi Rusíny a Ukrajinci, předsedou vlády Karpatské Ukrajiny⁵⁸⁵ 26. října 1938.

Náčelník orlů mužů Rostislav Slavotínek ke ztrátě státního území včetně oblastí s orelskými župami a jednotami uvedl: „Jsme obětí světového míru. Výzvu vlády k zachování klidu musíme podporovat. My, orelní cvičitelé a cvičitelky, přispějeme nejvíce na pomoc naší milované vlasti,

⁵⁸⁰ Nepodepsáno: Ztráty orelníka na Slovensku a Podkarpatské Rusi. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 22, s. 255

⁵⁸¹ Tamtéž

⁵⁸² Tamtéž

⁵⁸³ Fanfrdla, K. – Leiner, F.: Bratři a sestry! In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 20 s. 229 - 230

⁵⁸⁴ Tamtéž, s. 230

⁵⁸⁵ Na znamení změněných politických poměrů Orel nepoužil do té doby obvyklý zemský název Podkarpatská Rus, nýbrž Karpatská Ukrajina, který připomíná poválečné označení tohoto území slovem Zakarpatská Ukrajina. Viz. Fotografie a oznámení o Vološinově jmenování in: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 22, s. 254

udržíme-li klid a pořádek a budeme-li dále na svých místech pracovat. Musíme být jako katolíci apoštoly morální vyrovnanosti a klidu.“⁵⁸⁶

Při zdůvodňování národní katastrofy hrály roli přecenění našich západních spojenců, ignorování Německa jako silného hráče na mezinárodním poli, ale také domácí události, které příčinu československého pádu posouvaly do nadpřirozené roviny: protináboženský boj, při němž zejm. zkraje existence Československa docházelo k veřejným útokům na katolickou církev v tisku, politice a kultuře, ikonoklasmus, zlehčování a potlačování náboženství, zabírání katolických kostelů Československou církví, odpad od katolické víry.⁵⁸⁷ Všechny tyto skutky byly interpretovány jako urážka Boha a měly zapříčinit mnichovskou katarzi, již jsme měli vzít jako pokání a poučit se pro budoucnost. Teprve obrácením národa ke katolické víře může nastat lepší doba pro Čechy.⁵⁸⁸

Ve druhé republice přichází ke slovu unifikační politické a společenské tendence. Se systémem dvou politických stran, vládní Strany národní jednoty a opoziční Národní strany práce, se množí hlasy vyzývající ke sjednocení tělovýchovy. 30. října se za předsednictví F. Leinera župní starostové jednomyslně vyslovili k zachování samostatného orelského hnutí ve stávající formě⁵⁸⁹ a odmítlo integraci zejm. se Sokolem kvůli nesourodosti křesťanskosociálního programu s liberálně-nacionálním programem sokolů, s nímž se ovšem nijak nezříkali dále spolupracovat v rámci Svazu občanské pohotovosti, pomoci vysídlelcům ze Sudet apod. Spolupráce Orla se Sokolem doznala později jasné podoby, např. když se obě organizace v roce 1939 rozhodly uspořádat společně státní kurzy pro cvičitele. Jinak ovšem Orel integrační návrhy trvale odmítal s poukazem na vlastní nezastupitelnou funkci v křesťansky vedené tělovýchově.⁵⁹⁰

Projevem solidární vůle spolupracovat při budování a obraně státu se stal Svaz občanské pohotovosti (dále SPO), volné pracovní sdružení Sokola, Orla, DTJ a legionářů, jež čítalo půl

⁵⁸⁶ Slavotínek, R.: Prohlášení. Tělesná výchova, č. 10, 15. 10. 1938, s. 3

⁵⁸⁷ „Po stránce mravní jsme hřešili a dopouštěli se hříšných nepravostí, počínajíc stržením mariánského sloupu v Praze. V duchu pokroku a humanity bouraly se svaté zákony manželské, výchova náboženská na školách, zabírání kostely pro nové církve a nebyly jsme daleko stavu, kdy urážky, utrpení a křivdy na katolicismu páchané pokládaly se za státní zásluhy. Propagoval se zákon humanity a laické morálky, která bez základu víry stala se zřícenou stavbou na písku budovanou.“ O-tka.: Úvaha k 28. říjnu. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 21, s. 242

⁵⁸⁸ „Musíme začít s Bohem! Nový náš stát – třeba ve zmenšeném rozsahu – musí být královstvím Kristovým a pak budeme státem šťastným, státem, v němž bude možno svobodně vyznávat Boha, kde lidé nebudou figurkami ani součástí stáda, nýbrž budou mít svobodu synů Božích. Buďme si vědomi, že náboženské rozbroje husitské dovedly nás k Lipanům, protestantské k Bílé hoře a novodobé bezbožectví k nynějším utrpením. Nepochybujme, doufejme v Boha, modleme se k němu, prosme o pomoc a jeho zákony proněme všechno. Prohloubíme-li tak svá nitra a život státní, nemusíme mít obavy z dnů příštích. Orelstvo jde do prvních řad za obrodu soukromého i veřejného života, pro blaho vlasti i národa.“ O-tka.: Úvaha k 28. říjnu, o. c., s. 243

⁵⁸⁹ R. P.: Trváme na nezávislosti a samostatnosti Čsl. Orla. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 22, s. 256

druhého milionu příslušníků, kteří poskytli své síly republice. Šlo o federaci, v jejímž vedení byly zúčastněné spolky paritně zastoupeny a při zachování vnitřních demokratických pravidel s takovou formou spolupráce mohli orlové bez výhrad souhlasit. Projekt znamenal zároveň nejzazší možnou mez integrace.

Při zachování samostatnosti spolků SOP nabízel jednotnou pomoc při řešení otázek národní a branné výchovy. Členové SOP byli připraveni ke službě ve zbrani jako občanští dobrovolníci v případě, že by se ozbrojené složky potřebovaly opřít o aktivní pomoc obyvatelstva. Další úkoly svazu spočívaly v osvětové, sociální a zdravotní činnosti, kdy pro potřeby národa měly členské spolky postupovat jednotně. Svaz se nemusel omezovat pouze na členstvo jmenovaných organizací, nýbrž směl podle nutnosti přizvat ke spolupráci i další sdružení. Byl řízen výkonným výborem, do něhož každá ze čtyř organizací delegovala tři své reprezentanty. Z nich byli voleni předseda, dva místopředsedové a jednatel.⁵⁹¹ V čele svazu stanul starosta Sokola ministr bez portfeje dr. Stanislav Bukovský a místopředsedy se stali František Leiner jako fakticky úřadující starosta Orla a sociálnědemokratický poslanec Leopold Vaverka, předseda Svazu DTJ.⁵⁹²

SPO byl podnik vynucený mnichovskou krizí, kdy požadavkem doby se stala jednota a součinnost, všechna řevnivost musela být zapomenuta. Přinesl do řad sportovních spolků solidaritu a vzájemnost. Z nouze – ohrožení vlasti dospěli členové národních organizací ke spolupráci. SPO bylo zaměřeno do vnitřního života tělocvikářů i navenek, k potřebám národního celku. V rámci první části programu se spolky zavázaly poskytovat si navzájem hřiště a cvičiště, společně organizovat a účastnit se sportovních podniků, jednotně plánovat jejich termíny a program, společně se účastnit národních průvodů ve státní svátky a o všenárodních slavnostech, pomáhat si při pořádání sportovních podniků.⁵⁹³ Integrovaným znakem byla práce na unifikaci věkových skupin žactva, dorostu i dospělých členů a sjednocení branné výchovy, jež dosud probíhala odděleně. Dále SPO řešil úpravu hranic žup (krajů), jež se měly identifikovat s hranicemi politických okresů. Předpokladem účinné spolupráce byl také společný technický jazyk. V osvětové oblasti bylo proto stanoveno vytvořit jednotné názvosloví, společnou osnovu škol a tělocvičných kurzů. Prvním podzimním počinem SPO v oblasti sportu byl podnět Svazu lyžařů ke spolupráci v zimních sportech blížící se zimní sezóny.⁵⁹⁴

⁵⁹⁰ Nepodepsáno: Katolický Orel má v národě své vlastní poslání. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 21, s. 250

⁵⁹¹ Nepodepsáno: Pracovní řád SOP. In: s. Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 21, s. 244

⁵⁹² vk (patrně redaktor Orla Vladimír Kučera – pozn. S. V.): Svaz občanské pohotovosti. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 21, s. 243

⁵⁹³ Nepodepsáno: Na čem pracuje SPO? In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 22, s. 259

⁵⁹⁴ Tamtéž

SPO v podstatě pracoval přirozeně-evoluční a kolegiální formou na integraci předmětných organizací, aniž by se jeden z hráčů stal natolik dominantním, že by pohltit ostatní. Svaz tímto systémem poskytl veřejnosti jeden z posledních příkladů svobodné demokratické spolkové praxe. Ve svornosti si tehdy podali ruce sokolové, orlové, příslušníci Svazu DTJ a legionáři.

Jedním z důsledků mnichovské krize byla i skepse k pořádání původně plánovaného III. celostátního orelského sletu v roce 1939. V listopadu 1938 se na stránkách Orla ještě uvažovalo o sletu ve skromnějších podmínkách. Byl zpochybňován letní termín 1939. Argumenty přispívající k odložení sletu byly složitá politická i hospodářská situace nového státu, aktuální zaměstnání členů náčelnické rady ve vojenské službě, celé orelské ročníky odvedené do armády, ale také nemožnost přijmout některé zahraniční delegace z organizačních, mezinárodně-politických i hospodářských důvodů.⁵⁹⁵ Ústřední rada Orla brzo rozptýlila spekulace o sletu, když 18. prosince 1938 oznámila rozhodnutí o zrušení sletu. Sjezd náčelnické rady 15. ledna 1939 plánoval uspořádat dva zemské slety namísto původního celostátního. Ve změněných podmínkách se Orel snažil pokračovat ve své činnosti. Brzo se ukázalo, že bude třeba čelit nových slučovacím snahám, kterým přála i druhorepubliková vláda a kterých se hodlal ujmout Sokol. Mělo jít o integraci Orla i DTJ pod celostátní Sokol za zachování Tyršových a Fügnerových myšlenek.

Jediným významným počinem ČSO v roce 1938 zůstávala jeho účast na lublaňském sletu. V čase ohrožení republiky Orel přirozeně akcentoval svůj branně-výchovný a sociálně-charitativní program. Místo toho, aby dvacátý rok trvání samostatné Československé republiky důstojně a klidně oslavil, musel přihlížet její destrukci a nerezignovat přitom na své poslání v církvi a národě. V zimních a jarních měsících probíhala pro účely oslav samostatnosti školení vedoucích funkcionářů, župní cvičitelské školy, výcvik vedoucích sletových čet. Vše bylo chystáno pro plánovaný a koncem roku odvolaný slet 1939. Z důvodu nasměrování veškerých sil pro potřeby sletu ČSO pro rok 1938 nechystal žádné ústřední tělocvičné akce, aby se župy, okrsky a jednoty mohly nerušeně ve svých místech připravovat na slet. Tělovýchovnou prověrkou měly být květnové župní závody zdatnosti. Kvůli obecním volbám byly závody přeloženy nešťastně na září, kdy byly kvůli stupňující se mezinárodně-politické krizi a ohrožení ČSR znemožněny. Orelští branci nastupovali do pohraničních posádek a od branně-výchovné teorie a tréninku měli přejít k praxi. Orel přinesl v tomto čase i nevratné oběti pro vlast. 5. října 1938 podlehl zranění náčelník Jednoty Čs. Orla v jihočeských Borovanech br. Martin Macht. Ještě před obsazováním částí Českokrumlovska německou armádou zaútočila začátkem října záškodnická skupina

⁵⁹⁵ -fn- (patrně zkratka příjmení Fanfrdla, jednatele ČSO – pozn. S. V.): Co bude s naším sletem? In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 22, s. 254

sudetoněmeckého freikorpsu na čs. vojenskou stráž u Skřídel na Českokrumlovsku. Br. Macht zde byl při výkonu služby smrtelně raněn granátem a ve věku 28 let tento otec dvou malých dětí obětoval svůj život za republiku. Jeho pohřeb se stal manifestací krojovaného orelstva, jež spolu se zástupcem čs. armády mjr. Kramosilem uctilo památku svého hrdiny.⁵⁹⁶

Spolková tělovýchova byla přizpůsobena potřebám doby a ohrožené republiky. Vedle pořadových, povinných prostrných a nářadových cviků získávala tělovýchova výrazně vojenskou náplň. V popředí stály branné dovednosti: orientace v přírodě, znalost zacházení s mapou, denní i noční pohyb v přírodním terénu, signální a spojovací služba, překonávání přírodních překážek v přírodě, pochodová cvičení a hry v přírodě. Z povinnosti začít s pravidelnými cvičeními nebyly vyjmuty ani jednoty bez tělocvičny. Důraz byl úmyslně kladen na tělovýchovu v přírodě. Náboženská a mravní výchova měla trvale kultivovat všechny tělocvičné aktivity. Orelské ústředí stanovilo, aby v tělocvičnách byla na čelné místo, nejčastěji pod kříž vyvěšena státní vlajka, a aby každé cvičení bylo zahájeno nástupem čelem ke kříži a vlajce s orelskou modlitbou, kterou pronese cvičitel, přičemž všichni stojí v pozoru: „Požehnej, Bože, orelské práci, kterou konáme pro spásu duše, slávu Církve a vlasti. Amen!“ Vzdělavatel měl před šikem pronést řeč na aktuální téma, jehož látku mohl brát z časopisů Orelská osvěta, Tělesná výchova nebo Orel. Každá cvičební hodina byla ukončena pochodem a pochodovou písní.⁵⁹⁷

Starosta Orla Msgre. Jan Šrámek se kvůli své předchozí prohradní angažovanosti na straně bývalého prezidenta E. Beneše stal za druhorepublikového autoritativního vládního režimu nežádoucí osobou. Stáhl se politicky i spolkově do ústraní, což můžeme seznat i z jeho absence na důležitých schůzích orelských orgánů, kde byl stále více zastupován svými náměstky, nejčastěji br. Františkem Leinerem. Tak tomu bylo i v bojích o zachování orelské spolkové samostatnosti. 8. ledna 1939 se F. Leiner a jednatel ČSO K. Fanfrdla ohradili vůči sokolskými návrhům na sjednocení čs. tělovýchovy s tím, že pro orly s jejich katolickým programem je neslučitelné vstupovat do konglomerátu nesourodých sdružení, který má být zastřešen laickým Sokolem. Jednotu tohoto stanoviska potvrdil i sjezd náčelnické rady a župních náčelníků 14. – 15. ledna 1939 v Brně.

⁵⁹⁶ E. H.: Padl ve službě vlasti. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 23 – 24, s. 268

3. Orel za okupace

3. 1. Omezený život spolku v podmínkách okupované země

Další ránu pro Orla, který byl bytostně svázán s československou samostatností, znamenalo obsazení druhorepublikového Česko-Slovenska 15. března 1939. Došlo tím k zániku Československého Orla v tom smyslu, že Orel ve Slovenském státu i jeho zemská organizace na Podkarpatské Rusi byl rozpuštěn. Ve smyslu totalitarizace státu představitelé slovenského autoritativního režimu včlenili Orla do oficiálních společenských a politických struktur v rámci Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLŠ).

O poměru Slováků k Čechům, kteří po definitivním rozpadu československého státu museli odejít ze Slovenska do nově zřízeného Protektorátu Čechy a Morava, svědčí i slova člena Krajinské rady Slovenského Orla P. Alexeje Izakoviče, adresovaná ve slovenském jazyce Čechům opouštějícím Slovensko i českému národu obecně: „Češi odchází. Propouštíme je s vyslovením díky za to dobré, co vykonali, a odpouštíme to větší zlo, které mnozí z nich zde spáchali. V posledních chvílích se na ně díváme jako na své budoucí sousedy a slovanské bratry. Chceme žít v pokoji s každým, i se slovanskými Čechy. Je na nich, že Slovenská republika si cení kladné hodnoty českého národa, který bude vítat i v budoucnosti. Nás nevede zlost a chceme věřit, že bez zlosti budou odcházet i oni, neboť slovenský národ není vinen tím, co se stalo. Odcházejícím Čechům podáváme ruku a voláme: s Bohem a na Shledanou na poli vzájemné spolupráce.“⁵⁹⁸ Stran protičeských luďáckých projevů byl tento psán ještě v relativně smířlivém duchu.

Hned zkraje okupace došlo k vcelku očekávanému omezení činnosti Orla. Výnosem ministerstva vnitra z 29. března 1939, čís. 17.281, bylo nařízeno, aby Orel rozpustil své branné oddíly a odevzdal zbraně, jež byly jednotám poskytnuty armádou k brannému výcviku. Tím skončila branná výchova v Orlu.

Orel se v okupovaných českých zemích kupodivu udržel až do roku 1941 a po celou tuto dobu vyvíjel tělovýchovnou, kulturní i duchovní aktivitu. Faktickou hlavou Orla se stal již definitivně František Leiner poté, co starosta J. Šrámek uprchl v r. 1939 do Velké Británie. Kroky německé okupační správy resp. protektorátní vlády proti Orlu, spjatém s předchozí Československou republikou a jejím demokratickým zřízením, začaly bezprostředně po okupaci. Napříště si Orel nesměl osobovat jakoukoliv nežádoucí brannost, na kterou mělo kromě německé branné moci

⁵⁹⁷ Nepodepsáno: Do nové práce pro Církev a národ. In: Orel, Brno 1938, roč. XXIII., č. 23 – 24, s. 271

nárok pouze protektorátní vládní vojsko. Za tím účelem vydalo ministerstvo vnitra 29. března výnos č. 17.281, podle něhož musel Orel – stejně jako další zbylé tělovýchovné organizace – rozpustit branné oddíly a odevzdat zbraně, které členové používali při výcviku. Tímto nařízením skončil program orelské branné výchovy.

Vláda hodlala veškerý veřejný život soustředit pod hlavičkou Národního souručenství, jediného Němci uznávaného politického reprezentanta Čechů v protektorátu. Tím se opět dostala na pořad dne otázka slučování spolků, nejen tělovýchovných. Tento první útok na samostatnost Orla byl kupodivu veden nikoliv z německé, nýbrž z české strany, zaštitěné ovšem účelovou důvěrou Němců. Činnost Orla měla být ukončena legislativní cestou téměř samovolně. Protektorátní vláda vydala 31. března 1939 vládní nařízení č. 97/1939 Sbírky zákonů a nařízení, podle kterého se spolky povinně musely do 31. května téhož roku hlásit okresnímu úřadu s vyjádřením, zda hodlají pokračovat ve své dosavadní činnosti. Požadovaný účinek nařízení spočíval v předpokládané pasivitě nebo strachu mnoha spolků, jež se zkrátka nestihnou přihlásit nebo využijí tohoto legislativního opatření k tichému ukončení své činnosti. Ústřední rada Orla konaná 30. dubna konstatovala, po projednání přípisu tělovýchovné komise Národního souručenství o sloučení tělovýchovných organizací, nesouhlasné stanovisko s tímto vládním záměrem. Rada projednala přehled hlášených jednot podle uvedeného vládního nařízení. Jednoty, až na zanedbatelné výjimky, požadované hlášení o činnosti podaly a vládní byrokratický tah proti Orlu nevyšel. Za konec vládních slučovacích snah můžeme pokládat usnesení výboru Národního souručenství z 16. září 1939, které prohlásilo, že zůstává zachována organizační samostatnost České obce sokolské, DJT, Orla a Skautu-Junáka.

Při obhajobě vlastní existence použil Orel ideové argumenty samotného Národního souručenství o tom, že křesťanský charakter národa se má projevit v celém společenském životě, zákonech i zřízeních.⁵⁹⁸ Orel se se zájmem pozastavil nad závěry programové komise Národního souručenství, podle nichž bylo křesťanství nejstarší a nejtvořivější mravní silou českého národa a podle nichž měla být tělovýchova prováděna výhradně na křesťanském mravním základě. Těchto proklamovaných zásad se Orel logicky chytil a použil je ke zdůraznění vlastní důležitosti v křesťanském národě. Dal tím najevo snahu po konsenzu s politickou reprezentací protektorátu. Zároveň našel průsečík s programem oficiálního jednotného hnutí Čechů, Národního souručenství. Výbor Národního souručenství při jednání o další existenci Orla zohlednil právě jeho křesťanský

⁵⁹⁸ Izakovič, A.: Českým spoluobčanům. In: Trnavské noviny, 26. 3. 1939, s. 2

⁵⁹⁹ Nepodepsáno: Kulturní program Národního souručenství. In: Orel, Brno 1940, roč. XXV., č. 2, s. 15

program, což mělo pozitivní důsledek právě v doporučení, aby místní organizace Národního souručenství upustily od dalšího slučování sportovních spolků.

Je paradoxní, že v čase národního ohrožení ze strany silného německého okupanta musel Orel udržovat ve zvýšené míře předvídatelnost a ostražitost proti vlastním českým lidem, konkrétně proti Národnímu souručenství a Sokolu. Tyto tlaky vedly v důsledku pouze k utužení kázně a jednoty orlů. Tyto boje nedodaly potřebné svornosti zúčastněných stranám a i v podmínkách okupace přispěly k udržení starých svárů. Uvedené potíže se v kontrastu s budoucí perzekucí a vězněním a popravami orlů budou však jevit zcela oprávněně jako druhořadé.

K raným dobám protektorátu se váže zajímavá prestižní událost, která nás zpětně přivádí k někdejší orelské česko-jihoslovanské vzájemnosti. 7. června 1939 obdržel F. Leiner jako hlava Orla na jihoslovanském konzulátu v Praze velkokříž řádu sv. Sávy Srbského, který mu za zásluhy o bratrský styk Čechů a Jihoslovanů propůjčil jugoslávský král Petr II.

Organizace hledala způsob, jak přečkat těžké válečné poměry protektorátu a zachovat svou činnost podle možností v co možná největší kontinuitě s předchozí dobou. Politický vývoj a snaha udržet se při životě ji nutil vymezit se vůči novému mocenskému zřízení, Velkoněmecké říši, jejíž součástí se české země po okupaci staly. Znamenalo to potvrdit rozchod Orla s předchozí liberálně-parlamentní Československou republikou. Akty loajality vůči říši byly povinnou úlitbou každého sdružení, jež chtělo pokračovat v činnosti pod rostoucím tlakem nacistů, nebo představovaly preventivní obranný manévr provedený se sebezáchovným úmyslem.

Tak i Orel provedl jistou bilanci předešlých dob a porovnal je počátkem roku 1940 s novou situací, ve které se aktuálně nacházel. Uvedl, že rok 1939 znamenal boj o samostatnost hnutí, o zachování jeho křesťanského charakteru a spolkového rázu. Je otázka subjektivního názoru, nakolik se orelní novináři ztotožňovali s aktivistickými prohlášeními, a nakolik je produkovali coby nutné a svědomí znásilňující proklamace pro to, aby bylo zabráněno většímu zlu. Výrazné zúčtování s první republikou lze číst na stránkách protektorátního Orla. Pisatel, pravděpodobně redaktor V. Kučera, na stránkách ústředního listu podává politické a ideologické vysvětlení, proč katolická tělovýchovná organizace Orel byla za první republiky pro tehdejší vládnoucí elity nepřijatelná.⁶⁰⁰ Naznačuje přitom kontinuitu prvorepublikových liberálních nepřátel Orla s protektorátními vládními kruhy, jež usilovaly o zrušení samostatné orelské organizace skrze Národní souručenství. Z díkce článku je patrná snaha interpretovat poměry optimisticky, navzdory permanentní hrozbě zániku

⁶⁰⁰ „Byl to však příliš smělý, příliš otevřený a jasný program pro onu dobu minulých dvaceti let, kdy nad národem vládly – pod pláštěm lžidemokracie – temné reakční živly pokrokařského realismu a protikřesťanského liberalismu. Byli jsme proto ubíjeni a loni jsme měli být zničeni! Nakonec však

organizace. Proto oficiálně Orel v novém uspořádání své organizace spatřoval naději na šťastnou budoucí činnost.⁶⁰¹ Vývoj neměl alternativu a bylo třeba co nejdéle udržet hnutí na nohou. Paralelně a tajně se orelští tělocvikáři, aktivní v časech svobody v branných oddílech, připravovali na eventualitu zákazu Orla a dalšího postupu, včetně ozbrojeného podzemního hnutí.

Zároveň si organizace byla vědoma, že v okamžiku ohrožení národní existence není prostor pro řevnivost, jakou se vyznačovalo prvorepublikové soužití spolků. Své představy vtělili orlové do zásady, podle které Orel může spolupracovat s ostatními českými spolky, ale pouze ve vymezených případech. Spolupráce připouštěli v případě sportovních akcí nebo národních slavností (hanácká svatba, dožínky apod.). Zde dokonce součinnost a účast orlů pokládali za povinnou.⁶⁰² Účastí však nesměly být dotčeny náboženské povinnosti katolíků (zejm. nedělní mše sv.) a ani část programu nesměla obsahovat protikatolické prvky. Osvětové a kulturní podniky doporučoval Orel konat výhradně ve vlastní režii a nikoliv v koordinaci s nekatolickými spolky. Riziko spatřoval zejm. v provádění divadelních představení, ve kterých může neorelský herec improvizovat a dopouštět se dvojsmyslných žertů, které by mohly kompromitovat orelské divadelnictví.⁶⁰³ Tato prevence předpokládala zachovat striktní samostatnost v oblasti duchovní, výchovné, osvětové a kulturní: „Nenechte se proto svádět žádnými krásnými řečmi o společné práci a o povznesení umění, ani sliby, že bude dbáno vašeho cítění náboženského, neboť tak daleko ještě kultura liberálních kruhů u nás nepokročila, aby jeden za všechny ostatní mohl sám slib splnit. Máme již mnohé trpké zkušenosti.“⁶⁰⁴

Životnost organizace ve ztížených poměrech se odrážela také ve schopnosti pokračovat v systematické tělovýchově. Po této stránce Orel dokázal, že hodlá pokračovat dále. Každá sezóna totiž začínala lyžařskými závody. Nejinak tomu bylo v roce 1939. 25. – 26. února se ústřední závody konaly na Radhošti. Závod měřící 18 km z celkem 13 závodníků vyhrál Vít Fousek z Orla jednoty Nové Město na Moravě. Vítězkyní ženského závodu na 6 km zvítězila ses. Červenková a ve sjezdu triumfovala ses. Kovandová, obě ze stejné jednoty jako Vít Fousek. 5. a 6. července se uskutečnilo mistrovství mužů orlů v lehké atletice v Pardubicích. 13. srpna se z ústředních podniků konalo sedmé mistrovství Orla v odbíjené mužů ve Střelicích u Brna za účasti 12 z 16 existujících orelských žup a 10. září následovalo čtvrté mistrovství v odbíjené žen v Brně. Také tělocvičné aktivity měly integrující vliv na okupovaný národ. 8. října 1939 se konal v Praze celostátní přespolní běh, kde

přece jen zvítězila rozvaha a těžký boj o samostatnost Orla byl šťastně vybojován.“ K.: Naše práce, náš cíl. In: Orel, Brno 1940, roč. XXV., č. 1, s. 1

⁶⁰¹ Tamtéž

⁶⁰² Příkryl, S.: Jak si představujeme spolupráci? In: Orel, Brno 1940, roč. XXV., č. 2, s. 1

⁶⁰³ Tamtéž

⁶⁰⁴ Tamtéž

české sportovce jako vzor silného češství povzbuzovaly davy občanů. Vítězství dosáhl orelský běžec Jan Haluza, který cílovou páskou proběhl na čele první tříadvacítky běžců.

Vedle pokračujícího tělovýchovného programu hleděla organizace uspořádat velké orelské fórum. Původně byl na rok 1939 zamýšlen celostátní slet se zahraniční účastí. V protektorátních, byť ještě předválečných poměrech nepřipadal takový obří, až příliš na první republiku upomínající podnik v úvahu. Nicméně Orel byla hnutím masovým a bylo v tradicích organizace prezentovat se veřejnosti. Náboženské pouti začaly suplovat světská orelská shromáždění. Poutní ruch totiž nebyl okupanty pokládán za politické shromáždění, a jako takový byl tolerován. Český lid, a to i nevěřící, hledal v tomto období ve zvýšené míře útěchu a posilu právě na poutních místech, např. u kaple sv. Vavřínečka nad Domažlicemi, na Budči u Kladna, Velehradě a jinde. Pospíšilova župa konala 21. května 1939 tradiční pouť do Staré Boleslavi k Palladiu Země české. Přes 400 poutníků došlo pod vedením orelského vzdělavatele P. A. Schuberta. Rovněž župa Jirsíkova vykonala pouť klasicky do Lomce u Vodňan v čele s župním starostou P. Mackem. Obdobně proběhly pouti v jihočeské Mláce a Klokotech, kde se úhrnem zúčastnilo 2 tisíce orlů.

Orelská poutní angažovanost nepřipadala nepřírozená ani protektorátním úřadům, ani Němcům, neboť poutní činnost Orla tvořila praktickou část jeho duchovního programu. Místo tělocvičného sletu se orlové začali scházet na duchovních sletech, kde byl dostatečný prostor i pro projevení národní sounáležitosti. Hlavní orelskou poutí prvního roku okupace bylo putování Orla na Svatý Hostýn v sobotu 1939. Účast na nedělních bohoslužbách činila 60 – 70 tisíc poutníků, z velké části orlů. Pro ohromné množství zúčastněného lidu sloužil ústřední jednatel P. Karel Fanfrdla mši sv. před vchodem do mariánské baziliky. Kázání pronesl prof. Josef Hlouch, pozdější českobudějovický biskup. Orelská účast na poutích, jež měly jako náboženský, tak národní ráz, činila 150 tisíc osob.

Rok 1939 přinesl několik personálních obměn v předsednictvu. Prvně František Leiner byl na schůzi Ústřední rady Orla 10. prosince 1939 zvolen novým starostou Orla. Někdejší první náměstek převzal vedení po Msgre. Šrámkovi, který 27. července utekl do zahraničí, a dlouho uprázdněná starostenská funkce vyvolávala rozpaky a budila dojem, že bez Šrámka nemůže Orel existovat. Na téže prosincové schůzi byl po nemocném odstoupivším P. Jindřichu Křenkovi z Vyškova zvolen ústředním vzdělavatelem Orla P. PhDr. Augustin Schubert, převor pražského augustiniánského kláštera. Paralelně s prvním dnem 2. světové války proběhla v okupovaných českých zemích zatýkací akce Albrecht II., při níž bylo zatčeno a dopraveno do koncentračních táborů mnoho českých osobností, mezi jinými také P. Karel Fanfrdla, náměstek starosty Orla F. Leinera.

I během roku 1940 probíhaly cvičení, školení, schůze, exercicie a další program v českých i moravských župách podle běžného pořádku. Pouti jsou tentokrát rozvrženy podle jednotlivých žup tak, aby každý člen měl příležitost ve svém okolí přijet na orelskou pouť. Centrální pouť na Svatého Hostýně zůstává a koná se 17. srpna 1940. Poutní mši sv. sloužil P. Schubert, který byl 14 dní po potu, 30. srpna, zatčen gestapem za svoje dlouhodobě říši nepřátelská kázání a projevy odporu proti okupaci. I přes perzekuci jednotlivců zůstávala organizace jako celek v chodu, aniž byla nucena k zapojení se do proněmeckých aktivit. Náboženský charakter Orla ho činil specifickým spolkovým tělesem, jež do značné míry neuměli Němci využít. V tu dobu byly již německá katolická organizace Deutsche Jugendkraft a rakouský Německo-křesťanský tělocvičný svaz, někdejší družební organizace Orla z mezinárodní federace křesťanské tělovýchovy, již zrušeny a jejich členstvo a majetek spojeno se státními nacistickými mládežnickými a sportovními svazy.

Během tichého účinkování Orla ve válečném protektorátu dochází i na tuto organizaci, která byla v důsledku shledána obdobně jako Sokol říši nepřátelskou. Uvězněného P. Fanfrdlu a P. Schuberta následuje 15. května 1941 náčelník MUDr. Vojtěch Jílek, který je však zatčen nikoliv pro členství v Orlu, nýbrž za účast v ústředním vedení protinacistické vojenské organizace Obrana národa. Ve vedení Orla panovala značná nejistota stran možných prohlídek a zatýkání. Ztráty mezi funkcionáři byly zacelovány. Za zatčeného P. Schuberta byl zvolen do funkce ústředního vzdělavatele P. Alois Kupka z Želechovic nad Dřevnicí. Na vlnách britského rozhlasu k českým občanům hovoří jejich ministerský předseda a někdejší starosta Msgre. Jan Šrámek. Je to on, kdo v červenci 1941 jako předseda exilové vlády oznámil orlům a všem Čechům a Slovákům, že se jeho vládě v Anglii dostalo plného uznání od vlády Velké Británie, která dosud uznávala čs. vládu pouze jako vládu prozatímní. Zároveň Šrámek posiloval z rozhlasových vln naději ujařmeného národa na osvobození. Jeho projevy však přirozeně nesměřují explicitně do orelských řad, ale týkají se aktuálních politických problémů, zvláště podílí-li se na jejich řešení prezident E. Beneš a čs. vláda v Londýně. Proto z hlediska mého tématu mají Šrámkovy válečné projevy hodnotu spíše ilustrační, nikoliv však věcnou, neboť v nich nikde nezaznamenávám poznámky o Orlu.⁶⁰⁵

Zatím Orel vyvíjel svou činnost v župách a jednotách, ač byli mnozí mladí členové posláni na nucené práce do Německa a aktivita v místech směřovala spíše dovnitř organizace, akce postrádaly okázalost, ustoupilo se od masových průvodů s prapory, které se preventivně ukrývaly, a jednoty se snažily vyvíjet svou práci bez reflektování politické reality. V apolitičnosti byla spatřována pojistka proti perzekuci.

.....

I v atmosféře obecného ohrožení se Orel snažil udržet zdání aktivní tělovýchovy, ačkoliv četnost závodů a veřejných cvičení řídla. Na ústřední úrovni se dařilo konat některé rozsahem a účastí větší sportovní utkání a soutěže. Ve dnech 26. – 27. července 1941 se v Olomouci na Andrově stadionu kupř. konalo XI. mistrovství Orla v lehké atletice mužů a dorostenců. 210 závodníků ze 14 orelských žup změřilo své síly. Náčelník orlů mužů R. Slavotínek zahájil závody, v nichž vynikla skupina župy Pospíšilovy ve složení Horčic, Malý, Schneider a Fyller, jež dosáhla čas štafety 4 x 100 m v tehdejší rekordním čase 45.5 vteřin.

Podobný velký podnik v podobě pokračování lehkootletických mistrovství se konal 14. září na pražském strahovském stadionu pod názvem Závod Čechy – Morava. Závody zahájil opět náčelník mužů R. Slavotínek za přítomnosti pražského světícího biskupa dr. A. Eltschnera, starosty orelské jednoty v Praze na Vinohradech, břevnovského opata A. Opaska, zástupce ministerstva zdravotnictví a tělesného výchovy dr. Švamberka, zástupce svazu DTJ, vládního vojska ad. Výsledek potvrdil předešlé olomoucké vítězství českých atletů župy Pospíšilovy. Závody

Kulturním počinem pražských orlic z jednoty Hradčany byla oslava 100. narozenin A. Dvořáka. Ve dvoraně strahovského kláštera provedly pod vedením náčelní Jožky Třešňákové jeho Slovanské tance za doprovodu Pražského sdružení učitelek a s hudebním doprovodem symfonického orchestru. 7. září 1941 se 150 orlů sešlo u Dvořákova hrobu na Vyšehradě k uctění mistrov památky. V Pospíšilově župě se během roku 1941 – 1942 konala cvičení na úrovni jednot, někdy okrsků a exercicie v Hájku u Jenče, avšak žádné větší župní podniky orlové nepořádali.

V župě Brynychově se 20. dubna 1941 konalo župní mistrovství ve stolním tenisu v orlovně v Hradci Králové za účasti 83 mužů a 24 žen. 13. července se na župním stadionu v Hradci Králové konalo župní mistrovství v odbíjené. Pouti a duchovní cvičení pro orly se konaly během roku 1941 v Klokotech, Staré Boleslavi, Přebyslavicích, ve Studénce u Dobrušky a v Lomci u Vodňan.

Veřejné aktivity, které mohli orlové konat s účastí veřejnosti, jako by dávaly tušit jistou účelovou toleranci okupantů ve smyslu chléb a hry za klid, pracovitost a poslušnost. Leč i tato relativní spolková svoboda měla své časové meze. Atletický závod Čechy – Morava na pražském Strahově představoval poslední veřejné vystoupení Orla před zastavením jeho činnosti.

3. 2. Proti okupantům

⁶⁰⁵ Šrámek, J.: Poselství víry a naděje. Řeči, projevy a články z r. 1939-1945. Čechoslovák Londýn

Po příchodu zastupujícího říšského protektora R. Heydricha do okupovaných českých zemí 27. 9. 1941 byli orlové svědky i oběťmi poprav tisíců českých lidí. Oznámení o popravě ústředního náčelníka Orla MUDr. Vojtěcha Jílka pod obrazem sv. Václava v Kounicových kolejích měl zdrcující účinek na české orlovstvo. Na druhou stranu tato politická vražda zatvrdila orly coby odpůrce okupantů, jejichž sliby o svobodném kulturním a hospodářském vývoji Čechů pod ochranou německé říše prohlédli jako účelovou lež.

Výsledkem zostřeného režimu po nástupu Heydricha do funkce bylo i zastavení činnosti Orla na Moravě výměrem policejního ředitelství v Brna č. 7256 z 30. listopadu 1941, jenž byl doručen starostovi Orla F. Leinerovi a jednatele J. Hanušovi. Nemovitý a dostupný movitý majetek spolku byl zajištěn, orlovny a spolkové domy byly úředně zapečetěny, přestal vycházet ústřední tiskový orgán Orel.

Byli to orlové, kdo ukončil krvavé působení R. Heydricha v protektorátu. Ze sedmičlenné skupiny atentátníků na říšského zastupujícího protektora Heydricha byli čtyři členy Orla: J. Kubiš, J. Gabčík, J. Valčík a J. Bublík. Sedm čs. parašutistů, kteří připravili a provedli 27. května 1942 atentát, se ukryvalo v pravoslavném chrámu svatého Cyrila a Metoděje v pražské Resslově ulici. Po prozrazení zde všichni přišli o život.⁶⁰⁶ J. Bublík byl před odchodem k čs. zahraničnímu vojsku do Anglie náčelníkem orelské jednoty v moravském Bánově. Právě J. Bublík zvolil libeňskou křižovatku pro provedení atentátu.⁶⁰⁷

Je zajímavé, že v ten samý čas, kdy probíhalo rušení Orla na Moravě, nebyla zastavena činnost Orla v Čechách, kde vyvíjel činnost ještě plných 10 měsíců, než ho 30. září 1942 stihl stejný osud jako jeho moravské křídlo. Existence zemské rady v Čechách, jež se ujala řízení zemské organizace, umožnila českým orlům na oněch deset měsíců prodloužit život své organizaci. Důvodem bylo jednak zemské zřízení zaručující formální samostatnost organizací v Čechách i na Moravě, což by však neměl být problém při razantním přístupu německých orgánů. Kromě spíše druhotného administrativního zdržení byl důvodem fakt, že Orel v Čechách nebyl tak viditelný jako na Moravě, jeho hlavní osobnosti působily většinou v moravských městech a obcích, a tudíž zrušení českého Orla sneslo odklad.

Po zákazu organizace se orlové scházeli převážně ke kulturní (např. divadelní), ale i náboženské a další zájmové činnosti v jiných katolických spolcích (např. mariánských družinách). Orelské společenství bez orelské organizace trvalo nadále. Vlivem německé perzekuce českého

1945

⁶⁰⁶ Každoročně se zástupci orelského ústředí a Pospíšilovy župy účastní u kostela sv. Cyrila a Metoděje v pražské Resslově ulici pietního aktu ve výročí atentátu na Heydricha

národa a s přibývajícím omezováním spolkové činnosti se ilegální Orel zapojil do hnutí odporu.⁶⁰⁸ Můžeme konstatovat, že pro branný odpor byli orlové školeni již za první republiky v branných kurzech. V mobilizaci 1938 se orelské branné oddíly účastnily pořádkové a bezpečnostní služby v rámci Svazu občanské pohotovosti (např. hlídání mostů, pošt ad. strategických bodů). Další členové nastoupili do armády jako záložní důstojníci i vojíni a pochodovali do pohraničních pevností.

Jako organizace svázaná se československou samostatností se Orel nikdy nesmířil s okupací. Proto, když přišla rozhodná chvíle, odpověděl tím, že se zařadil do odbojářských řad. Ústřední postavou orelského odboje se stal br. MUDr. Vojtěch Jílek, který usiloval o zapojení vycvičených orelských oddílů do podzemního hnutí. Jako náčelník mužů splnil slib, kterým se jako orel zavazoval hájit národ a vlast v čase nouze. Dokázal, že sliby nejsou jen slavnostní sletová ceremonie, ale vážným aktem s praktickými důsledky. Slib učinil také osobně P. Františku Hálovi, bývalému generálnímu tajemníkovi Ústřední politické kanceláře ČSL v Brně, který se před svým odjezdem do zahraničí loučil jménem bývalého starosty ČSO Msgre. J. Šrámka na ústředním kurzu v Jedovnicích se shromážděnými orelskými funkcionáři.⁶⁰⁹

Budoucí štábní kapitán čs. zahraniční armády br. František Novotný spolu s náčelníkem br. Vojtěchem Jílkem koncem dubna 1939 rozhodli o zapojení Orla do vojenské ilegální odbojové organizace Obrana národa. Za tím účelem navázali orlové spojení s jejím zástupcem pplk. Podruhem, podřízeným gen. S. Ingra, budoucím exilovým ministrem národní obrany z Londýna. Vojenské podzemní hnutí orelskou nabídku vřele přivítalo.⁶¹⁰

Dr. Jílek odjel těsně před vypuknutím 2. světové války do Švédska na Lingiádu, mezinárodní tělovýchovný kongres. Pravým účelem cesty však bylo setkání s československými politiky a důstojníky ve Varšavě, kteří už tehdy byli v emigraci. Náčelník Jílek jim přiblížil situaci v okupované vlasti. Od této chvíle nastoupil nebezpečnou cestu odbojáře. Do protektorátu přivezl pokyny vedoucím domácího hnutí odporu. Díky svému pověření zahraničním odbojem byl V. Jílek přijat do štábu generála Všeťičky v armádní odbojové organizaci Obrana národa, které dal k dispozici orelské branné oddíly jako příspěvek Orla boji za národní osvobození.

Záměr zapojit Orla do ilegálního protinacistického boje oznámil Jílek na schůzi náčelnické rady a župních náčelníků. Po schválení odbojové aktivity oznámil, kdo bude vedoucím odbojových

⁶⁰⁷ Nesnídal, V. A.: Orelský náčelník velitelem parašutistů, určených k odstranění Heydricha. In: Orel, Brno 1946, roč. XXVII, č. 3, s. 42

⁶⁰⁸ Blíže Novotný, F.: Orelský podíl na národním odboji. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 23 – 24; pokračování Týž: Orelský podíl, o. c., in: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 4, s. 51

⁶⁰⁹ Koukal, S.: Orelský odboj v letech 1939 – 1945. In: Kol. aut.: Orelské besedy dorostu a členstva, ČSO Brno 1947, s. 4 – 5

⁶¹⁰ Novotný, F.: Orelský podíl, o. c., s. 24

oddílů v jednotlivých oblastech. Oddíly obdržely krycí jména, která znali vedoucí důstojníci Obrany národa. Orlové tehdy ještě legálně působili jako tělovýchovná organizace. Souhlasem se zapojením do odboje se dobrovolně rozhodli pro riziko odhalení a perzekuce. Náčelníci se v čase odboje stali de facto veliteli svých branných oddílů.

Do odboje byla zasvěcena jen vybraná část členstva. Odbojová orelská síť byla vytvářena formálně revizními cestami po jednotách. Vedoucí oblastí se dostavili do dané jednoty za oficiálním účelem provést revizi činnosti. Skutečným smyslem kontrolních návštěv jednot bylo oslovit tamní schopné členy s nabídkou odbojové spolupráce. Zvláště se zaměřovali na záložní důstojníky. V podzemním hnutí byl angažován celý Orel, neboť revizní cesty byly vykonány ve všech jednotách okupovaných Čech a Moravy. V odbojových řadách se shromáždilo nezanedbatelných 20 tisíc příslušníků Orla, kteří měli vojenský výcvik.⁶¹¹ Systém tříčlenných skupin Obrany národa umožňoval zachovat životně důležité utajení skupin. Oblastní velitelé se řídili příkazy, které dostávali přes zasvěcené členy náčelnické rady od vedení Obrany národa. Orel byl plně integrován do struktur vojenského odboje. Obrana národa vydávala nejen rozkazy, ale orelským oddílům dodávala také zbraně, z nichž mnoho bylo získáno tím, že důstojníci demobilizované čs. armády po 15. 3. 1939 mnoho zbraní tajně ukryli pro budoucí potřebu.

Díky ohlasu na orelskou výzvu Orel hnutí odporu nabídl koncem června 1939 dvacet tisíc branců jen z Moravy. Zapojení členové dali k dispozici svá auta, současně organizace vytvořila dostatečnou zásobu pohonných hmot. Výcvikovým centrem odbojářů se staly Jedovnice. Br. Novotný zde působil jako instruktor záškodnických akcí, který sháněl látku pro výcvik např. u britských speciálních jednotek commandos. Kursisté trénovali box, nepozorované noční plížení terénem, cvičili bojové umění jiu jitsu, jež Angličané a Američané používali pod názvem silent killing, tedy odpravení bez hluku. Po výcviku měli získané dovednosti využít při sabotážích, zneškodňování německých stráží apod.⁶¹²

V měsících červen a červenec 1939 začalo několik stovek orlů pracovat plně podle pokynů důstojníků, nezávisle na orelském odbojovém vedení. Fakticky tím byli odveleni k podzemním vojenským skupinám. Byli pověřováni shromažďováním a ukrýváním zbraní, jež většinou pocházely ze zásob, jež po okupaci tajně ukryli důstojníci, ale jež odbojáři získávali také odcizením nebo darováním od jednotlivců.⁶¹³

Náčelnická rada vytvořila šifrovací klíč a zajistila spojení všech branných oddílů. V pohraničních oblastech, zejm. na Ostravsku a Uherskobrodsku orlové vybudovali tajné stezky pro

⁶¹¹ Koukal, S.: Orelský odboj, o. c., s. 6

⁶¹² Novotný, F.: Orelský podíl, o. c., s. 24

přechody do zahraničí, které zachránily mnoho životů a umožnily odchod řady lidí do čs. zahraniční armády. Dr. Jílek vstoupil do kontaktu i s komunistickými odbojáři.

Z bezpečnostních důvodů došlo k decentralizaci orelského hnutí odporu. Oblastní velitelé přestali být řízeni centrálně náčelnickou radou a působili při plnění úkolů samostatně. Náčelnická rada představovala sledovaný akceschopný orgán, který mohl přilákat nechtěnou pozornost okupačních orgánů. Ke zvýšené opatrnosti nabádala vlna represí počínaje zatýkací akcí gestapa 1. září 1939. Zatýkání se skutečně orlům nevyhnuło. V první vlně zatčených byli bratři Hrubý, Příkazský, Fanfrdla a vzdělavatel Pospíšilovy župy augustinián dr. Schubert, který skončil 28. 7. 1942 v koncentračním táboře Dachau. Do vězení je brzo následovali další oreští odbojáři: bratři F. Malík, dr. Michálek, Cvek, B. Kostelka, dr. R. Slavotínek a další vedoucí činovníci. Represe však orelský odpor neparalyzovala a orelský odboj trval do osvobození vlasti. Koncem roku 1939, kdy gestapo rozbilo vojenský odboj, Němcům unikl do zahraničí br. Novotný, zatčeni byli i důstojníci, kteří veleli orelským oddílům. Spojení s vojáky zajišťoval nadále br. Slávek Koukal. Samostatná a decentralizovaná práce orelských oddílů nyní byla výhodou kvůli vzrůstajícímu riziku prozrazení vlivem razíř a výslechů. Některé oddíly přešly k partyzánům, jiné změnily náplň činnosti z vojenské na propagační, sociální (ukrývání perzekuovaných) aj.

Schůze orelských velitelů probíhaly za účasti br. Jílka většinou v Brně. Právě on byl jedinou integrující postavou oddílů Orla. S jeho zatčením 15. května 1941 mezi orly rostly obavy z rizika, že by náčelník mohl při výslechu vyzradit mnoho odbojářů. Tato obava se ukázala lichou, protože br. Jílek nikoho nejmenoval. Kdyby promluvil, bylo by v ohrožení života několik tisíc lidí. Zatčený náčelník nezradil a zaplatil za svou věrnost životem.⁶¹⁴ Byl popraven 30. 9. 1941 v brněnských Kounicových kolejích.

Vzpomínky účastníků orelského odboje upozorňují na skutečnost, že zatčení orlové nikdy nevyzradili nic důležitého a hlavně neudali další osoby z podzemního hnutí.⁶¹⁵ O motivech jejich pevného postoje tváři v tvář smrti odbojář Slávek Koukal, který se dočkal svobody, po zkušenosti s vlasteneckou obětavostí orlů za války napsal: „Dojemné byly vzkazy našich uvězněných bratřů, kteří rafinovaným způsobem s pomocí motáků vzkazovali těm na svobodě, že se nemají čeho obávat, prosili je, aby vytrvali v započaté práci a plně se spolehli, že oni ve věznicích nezradí. A co jim dodávalo tolik síly? Hovořte s těmi, jimž Bůh dopřál, aby se vrátili do osvobozené vlasti.

⁶¹³ Tamtéž

⁶¹⁴ Koukal, S.: Orelský odboj, o. c., s. 7

⁶¹⁵ Tamtéž

Náboženství a ideály orelské jim dodávaly sílu a útěchu, takže s úsměvem snášeli všechna gestapácká muka a trýznění.⁶¹⁶

Významnou pomocí orelského odboje bylo zajišťování úkrytu hledaným osobám a jejich převádění do zahraničí. V této souvislosti vystupuje do popředí orelské historie osobnost ing. Vlada Richtera, rodáka z Moravského Slovácka a aktivního člena Orla a lidové strany. Za 2. světové války byl zapojen do odboje Orla a ČSL v oblasti Svatobořice-Mistřín, kde dodával jídlo a oblečení do zdejších zajateckých táborů, které se nacházely v hraniční oblasti protektorátu a říše na moravském jihu. Znalost příhraničního terénu a odbojářské zkušenosti Vlado Richter využije znovu po r. 1948, kdy se zapojí do třetího národního odboje.

Mnozí aktivní členové Orla, zvláště hrozilo-li jejich zapojení do hnutí odporu, byli gestapem pozatýkáni po zákazu organizace. Řada orlů byla popravených v období po atentátu na R. Heydricha. Z českých orlů jmenujme štábního strážmistra a jednatele mladoboleslavské jednoty br. Jaroslava Kučeru, dlouholetého funkcionáře, zakladatele turnovské jednoty z r. 1921 a někdejšího náčelníka litoměřické jednoty. 20. listopadu 1942 byl zatčen a 20. dubna následujícího roku v Osvětimi zemřel. Za svou oběť byl po válce r. 1946 oceněn čs. válečným křížem in memoriam. Orelskou obětí heydrichiády byl další mladoboleslavský rodák br. Břetislav Mach, jehož nacisté popravili 29. června 1942. V čase zrušení Orla byl příslušný do jednoty Praha – Nusle. Od prezidenta republiky E. Beneše obdržel i on posmrtně stejné vyznamenání jako br. Kučera.⁶¹⁷ Za svou podporu odboji zaplatili životem moravští kněží P. Václav Kostiha, starosta orelské jednoty a farář ve Ždánicích u Kyjova, a jeho kaplan P. Frantšek Voneš, vzdělavatel XI. okrsku Šilingrovy župy. Nejvýznamnějším faktem jejich činnosti byla podpora hnutí odporu a azyl poskytovaný odbojářům na faře. P. Kostiha v dubnu 1942 ukryl na faře anglického parašutistu Oldřicha Prchala a zraněného učitele Cyrila Žižlavského, který byl hledán gestapem. Po rozkrytí odbojové sítě byli oba kněží zatčeni gestapem a 1. července 1942 v Brně popraveni.⁶¹⁸

Orlové vstupovali také do partyzánských oddílů. Na cestu odvahy se vydávali zvláště dobří sportovci, vojáci nebo četníci, ale i členové, jež živila dělnická profese. V bojích s okupanty u Nového Hrozenkova padl v r. 1944 v partyzánských řadách br. Mašlaň, někdejší náčelník orelské jednoty v Hranicích, a strojní zámečnický a bývalý orelský náčelník br. Neumann z Mašlaňovy skupiny byl v témže roce Němci v Hrozenkově popraven. Další hranickou obětí odboje byl četnický strážmistr a orelský závodník br. Pitucha, jenž zemřel utýrán v r. 1942 v koncentračním táboře

⁶¹⁶ Tamtéž

⁶¹⁷ Nepodepsáno: Národní mučedníci z mladoboleslavské jednoty. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 4, s. 54

Mauthausen, nebo školník br. Malušek, umučen jako politický vězeň v koncentračním táboře Brieg r. 1943. Velitel vojenské akademie brigádní generál Šimon Drgáč jim 25. srpna 1946 během památného aktu odhalil v Hranicích pamětní desku.⁶¹⁹

4. Činnost mezi lety 1945 – 1948

4. 1. Druhé pozvednutí zapomenutého praporu. Vstříc sletu 1949

Když Orel po porážce nacistického Německa v osvobozené československé vlasti roku 1945 vstával k novému životu, musel složitě budovat někdejší struktury zeslabené významnými válečnými ztrátami. Nejenže na popravištích skončilo mnoho bratrů a sester, ale i dokumentační, nemovitostní a další hmotné zázemí se nacházelo v troskách. V ruiny se během spojeneckých náletů obrátily Šrámkovy domy na Francouzské ulici v Brně, kde sídlilo orelské ústředí až do svého zrušení v r. 1941 resp. 1942. Do vlastního se vrátili a vlastní sídlo nenalezli. Obnovitelé se potýkali s administrativní diskontinuitou, neboť Němci po rozpuštění ČSO v r. 1941 všechny spisy, archiv a další dokumenty a vybavení soustředili v Brně, odtud vše převezli do Prahy a nakonec na neznámé místo do zahraničí. Z tohoto stavu plyne i současná badatelská nouze, kdy velká část zápisů župních i ústředních orgánů a agenda jednot zmizela v důsledku válečné ztráty.⁶²⁰

První pracovní schůzky konali poslední starosta Orla František Leiner, prof. Jiří Malášek, Bohuslav Koukal, redaktor Orla Vladimír Kučera a kapitán František Novotný, jenž se vrátil do vlasti ze Sovětského svazu jako voják Svobodovy armády, na pracovištích nebo v soukromých bytech. Kancelář zřídili nejprve v budově Občanské tiskárny na Šilingrově náměstí, kterou brzo vyměnili za vhodnější prostor v budově v ulici Na Veveří čp. 6, kde ústředí sídlilo až do zrušení Orla komunisty. Dne 29. května se v Brně na orientační pracovní setkání sešli někteří župní náčelníci s úmyslem rekonstruovat hnutí. Kvůli omezení vydávání periodického tisku se zpozdila i obnova ústředního listu Orel, jenž začal vycházet od 24. června 1946 v Praze. Prvořadé bylo zajistit pro Orla holou existenci, jednak obnovením všech organizačních struktur⁶²¹ a obhájením jeho

⁶¹⁸ Nepodepsáno: Životy dvou kněží – orlů za svobodu národa. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 8 – 10, s. 119

⁶¹⁹ Neubauer, S.: Nejvyšší vojenská pocta padlým orlům-hrdinům. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 4, s. 50

⁶²⁰ Nepodepsáno: Svě ústředí musíme budovat znovu od základů. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 1, s. 13

⁶²¹ Z orelského ústředí vycházely výzvy, aby se v Orlu všude hlásili lidé, mající zájem o správních organizační činnost. Bylo třeba zacelit personální trhlinu, způsobenou ztrátou mnoha zkušených

samotnosti v poválečném vývoji, tendujícím k integraci sociálního a politického života. Organizace započala svoji práci ve věrnosti tradiční orelské filozofii vycházející z katolického náboženství. Začala rozvíjet tělovýchovnou, duchovní i kulturní aktivitu.

Sama sebe charakterizovala jako mladou, dynamicky se rozvíjející sílu, která nemá ustrnout na formě, ale má se umět správně orientovat ve světě i zápasit. V osvobozeném státě jako by orlové tušili zdroj blízkého nebezpečí pro vlastní svobodu, s dykovským „boj teprve nám nastává“ se zaníceně svěřili veřejnosti krédem: „Při probuzení byl znova vložen Orlu do vínků boj. Podstata, duše i tvář hnutí. Jiní zápasí, závodí pro zábavu, aniž chtějí dosáhnout jiného, než co je nad lidskou životosprávu, zkrátka co je podmíněno žaludku a plicím: Orel je budován na neklidu, jeho účel je věčný vzruch proti odpůrcům katolické morálky, jeho cesty se s ostatními nestřetávají a neprotínají na závodní dráze, to vše je činnost mimochodem, to je část z univerzálnosti katolíka, jehož život není zkamenělina tezí, jeho existenční a činný obsah je boj proti bludu. A ten si vyžaduje dobových zbraní, době podmíněné taktice. Proto Orel nebude žádnou sedlinou historických nánosů, nebude také spolkem ztrnulých řádů, forem a umíněných patriotů. Bude vždy hnutím, splňujícím všechny tužby katolíka, aniž je třeba se odlučovat, třídit, vyhraňovat se zvláště mimo orelský proud. Všechny spolky katolické, které kdy vznikly, které vznikají a budou chtít vzniknout, může Orel svou náplní uspokojit; jediná podmínka je skromnost, láska, bratrství.“⁶²²

Podobně jako za druhé republiky a na začátku okupace vyvstalo opět staré pokušení sjednotit tělovýchovu. Tato snaha vycházela brzo po osvobození z Ústředního národního tělovýchovného výboru (dále ÚNTV). Zároveň byl prohlášen za neplatný dekret protektorátní vlády o zrušení Orla, načež F. Leiner jako někdejší nejvyšší úřadující funkcionář Orla oznámil obnovení samostatné činnosti Orla, čímž se výzvám ÚNTV dostalo odmítavého vyjádření. Ministerstvo vnitra vzalo na vědomí obnovu Československého Orla výměrem z 12. února 1946.

V nových poměrech muselo předsednictvo Orla požádat pověřenectvo vnitra Slovenské národní rady o povolení činnosti Orla na Slovensku. K jednání sice docházelo průběžně po celou dobu třetí republiky, ale k faktické obnově Orla na Slovensku nedošlo. Orlové ze Slovenska si v ústředním listu anonymně postesklí, že český i slovenský Orel byl stejně postižen nepřízní osudu, avšak jen jednomu byla dána táž šance postavit se opět na vlastní nohy, zatímco prosba druhého zůstala oslyšena. Nepomohlo ani zdůraznění minulé státotvornosti slovenských orlů, ani fakt, že během Pribinových oslav r. 1933 figurovali členové Slovenského Orla na československé straně a ani později se nenechali vtáhnout do autonomistického boje. Naopak, slovenští orlové ještě

činnovníků za války. Viz. Nepodepsáno: Vzkazujeme Vám. Potřebujeme organizační pracovníky. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII, č. 1, s. 15

v polovině srpna 1938 uspořádali v Žilině velkolepou oslavu dvacetiletí Československé republiky, což jim u hlavního luďáckého proudu jistě nebylo přičteno k dobru. Důsledně zachovávali apolitičnost hnutí, ačkoliv jako jednotliví katolíci podporovali katolické strany, tj. Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu nebo Mičurovu ČSL na Slovensku. Avšak předáci slovenského Orla nepřipustili, aby se z organizace stala sekce jakékoliv politické strany, jíž by bylo možné využívat v politickém boji. Orlu zachovali nejvyšší možnou míru samostatnosti, úměrnou politickému vývoji. Teprve slovenskou autonomní vládou byl na sklonku roku 1938 Slovenský Orol zrušený a jeho členstvo převedeno do Hlinkovy mládeže, jež sjednocovala slovenskou tělovýchovu. Pisatel se v poválečném klimatu řízené demokracie zamýšlel nad paradoxem zániku a obnovy. Chápal, že Orel coby pozůstatek československé státní jednoty byl spolu se Sokolem slovenskými autonomisty zrušen, nedokázal si však zdůvodnit, proč nebyl spolu s tímž Sokolem obnoven, když svou státoctvornost prakticky doložil.⁶²³

Zodpovědní činitelé slovenského tělovýchovného ruchu nerefletovali snahy o obnovu Slovenského Orla. Když byla 15. června 1947 na Slovensku ustavena Slovenská tělovýchovná rada, pobočný spolek ČSTS, zúčastnily se jejího ustavení všechny slovenské tělovýchovné, turistické a skautské organizace. Nikdo však nepřizval zástupce někdejšího Slovenského Orla.⁶²⁴

Slováci usilující o obnovu Orla sice navázali styk s moravským vedením, v říjnu 1947 se jich několik účastnilo pracovního kurzu Velehradské župy, kde vzešel návrh uspořádat konferenci slovenských katolických pracovníků v Novém Městě nad Váhem s hlavním cílem obnovit slovenského Orla jako jednotnou katolickou tělovýchovnou organizaci českých a slovenských katolíků. Jelikož předsednictvo Velehradské župy nezískalo podporu brněnského ústředí, které bylo vůči obnově slovenského Orla pro specifické politické příčiny rezervované, uskutečnili velehradští orlové tuto konferenci soliterně, bez oficiálního pověření ústředí v měsíci říjnu 1947. Její přesné datum a bližší informace se mi bohužel nepodařilo zjistit. Slováci však měli eminentní zájem o zdar jednání, důkazem bylo 120 přišedších slovenských orlů, kteří se hlásili k obnově společné orelské organizace. Tento plán však až do února 1948 významně nepostoupil a Orel se svého vzkříšení na Slovensku prakticky nedočkal.

Ačkoliv existenci Orla vzala státní správa na vědomí až v únoru 1946, Orel začal pracovat bezprostředně po osvobození. Brzo se do orelských řad hlásilo na 100 tisíc členů. Na návrh

⁶²² F.M.: Jsme předurčení k boji. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 17, s. 234

⁶²³ Býv. orol: Dvaja jednako postihnutí, ale nie jednako odmenení. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 5, s. 50

⁶²⁴ Předsedou Slovenské tělovýchovné rady se stal prof. dr. Konštantín Čárský, místopředsedy A. Brežný, L. Markovič (Sokol) a dr. M. Janček (Slovenský Junák), viz.: Nepodepsáno: Slovenská tělovýchovná rada ustavena. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 12, s. 158

místostarosty Josefa Poláka byla první ústřední rada svolána 6. června 1945 do Prahy. Schůze byla specifická uplatněním principu kontinuity pro určení starostenské funkce. S poukazem na neplatnost vynucených organizačních a personálních opatření protektorátního Orla pozbyly platnosti tehdejší volby orelského vedení organizace. Na ústřední radě prohlásil Msgre. Jan Šrámek, že se nadále pokládá za starostu Československého Orla. Vzhledem k tomu, že F. Leiner převzal za okupace starostenskou funkci z důvodů nouze a svůj mandát pokládal za dočasný a udržovací, přirozeně se této funkce vzal ve prospěch otce zakladatele. F. Leiner nenesl za svou angažovanost v protektorátním Orlu žádné stigma, neboť Orel za války s Němci nekolaboroval. Snažil se přežít, pročež se musel nacházet ustavičně modus vivendi s protektorátní vládou i s okupanty. Ale důraz na nepolitickou činnost – tělovýchovu a náboženskou výchovu svých členů – ho do jisté míry chránilo před obligátními proněmeckými projevy. Důkazem Leinerova osvědčení ve válečné zkoušce bylo i udělení čestného diplomu Františku Leinerovi za zásluhy za vedení Orla během těžkých válečných dob. Diplom obdržel na ústřední radě 24. června 1946 u příležitosti svých 60. narozenin.

Tento první orgán Orla, který se sešel s cílem navázat kontinuálně na předešlou organizaci, měl reprezentativní účast: za ústřední předsednictvo se rady zúčastnili F. Leiner, J. Polák, P. K. Fanfrdla navrátilší se z koncentračního tábora, J. Hanuš, R. Slavotínek, L. Hudečková, V. Kučera spolu se statutárními zástupci již obnovených žup Brynychovy, Pospíšilovy, Sedlákovy, Sušilovy, Metodějovy, Velehradské a Šrámkovy. Vidíme, že hnací silou obnovného proudu byly od počátku dvě nejsilnější české župy, východočeská a středočeská.

Rada dala pokyn, aby na úrovni žup došlo ke svolávání vzdělavatelských škol, na nichž měly být informace předávány dále do jednot. Pověřenými osobami byli vzdělavatelé, jejichž vzdělavatelské školy proběhly počínaje 25. červencem 1945 postupně v Brně (210 osob), Hradci Králové (320 osob) a Praze (60 osob). Po těchto setkáních byly svolány župní a okrskové schůze, které konstatovaly značnou personální nouzi. V důsledku válečných ztrát, stárnutí členstva, chybějící formaci nových kádrů na všech úrovních scházeli potřební funkcionáři, od ústředních sborů po župy a jednoty. 11. 8. orlové oslavili 75. narozeniny Msgre. Jana Šrámkova.

I když byl Orel organizací postiženou nacistickou perzekucí, v některých aspektech bylo těžké obnovit jeho plnohodnotnou činnost. Stěžejním instrumentem spolkové práce byl tisk. Ačkoliv již od října 1945 podnikal Orel kroky k obnově svého ústředního časopisu, až 9. dubna 1946 vyhovělo ministerstvo informací této žádosti. Těžkopádný administrativní proces byl zapříčiněn také nejistotou a snahami o unifikovanou tělovýchovu, kterou prosazoval Sokol. Na vině byly i technické problémy (obecný nedostatek papíru). První číslo 27. ročníku Orla vyšlo 24. června 1946.

Odpovědným redaktorem se stal JUDr. Josef Jurák, který byl zároveň tvůrcem mediální strategie Orla. Obsahově nasměroval orelskou publicistiku, stanovil orelský vydavatelský program. Do tiskové oblasti spadala i starost o orelské knihovny, získávání abonentů ústředního listu i dalších publikací, kolportérská služba a zpravodajství z jednot.⁶²⁵ Ambicí vydavatele bylo, aby Orel začal vycházet od 15. srpna 1946 vždy 1. a 15. dne v měsíci. V praxi však bylo dosaženo měsíční periody. Obnova ústředního tiskového orgánu bylo maximum možného ve spolkové mediální sféře. Nepodařilo se naproti tomu uvést opětně do života někdejší specializované časopisy: vzdělávací Orelskou osvětu, na tělovýchovnou metodiku zaměřenou Tělesnou výchovu ani dětský časopis Květy mládí. Ústředí od roku 1946 distribuovalo do žup a jednot stanovy, přihlášky pro všechny skupiny členstva, členské matriky, výchovné besedy pro žactvo, besedy dorostu a členstva, zpěvníky, návody k prostrným, náborové letáky, členské odznaky a další propagační a osvětové materiály. V říjnu 1947 Orel nahrál pro potřeby jednot prvních šest orelských pochodů na gramofonové desky.

Prvotní osvětová snaha se zaměřila na děti a mládež. Zjara 1946 vydalo ústředí tiskem osvětové besedy pro žactvo a dorost. Doporučení pořádat duchovní cvičení následovalo nemnoho žup. Prakticky pouze Brynychova župa měla potenciál na uskutečnění vlastních exercicií, ostatní buď musely předně opravovat svoje navracené objekty a obnovovat hmotnou základnu svých místních sdružení resp. rekonstruovat svá vlastní občanská obydlí, pokud byla poškozena během bojů. Přes tyto fundamentální potřeby uspořádalo ústředí od podzimu 1946 do jara 1947 ideové kurzy v Brně, Praze, ve Zlíně, v Českých Budějovicích, Opavě, Hradci Králové a Olomouci. Jejich cílem byla především obnova orelského smýšlení mezi členy, kteří navazovali na přerušenu činnost a vlivem válečné pasivity se ukázala potřeba těmto lidem připomenout cíle a smysl Orla. Je patrné, že orelské vedení primárně akcentovalo duchovní obrodu a znovuvybudování organizační struktury. V roce 1946 vyšlo z ideových kurzů 360 orelských pracovníků ze střední a jižní Moravy, kteří se v jednotách ujali osvětové a vzdělávací aktivity v součinnosti se vzdělavateli. Oblíbeným nástrojem obnovy byly letní vzdělávací kurzy v přírodě, kombinující osvětovou, sportovní a tábornickou činnost.⁶²⁶

V poválečném období byl Orel zasažen určitou mírou modernizace, která se obrážela nejen v praktické akceptaci integračních snah a ve větší otevřenosti ke spolupráci s nekatolickým sportovním prostředím, ale např. také v oblasti spolkové symboliky, odívání. Spolkové kroje, odznak a hymna představovaly znaky, jimiž se Orel manifestoval navenek a projevoval svou identitu.

⁶²⁵ Nepodepsáno: Zasedání ústřední rady Čsl. Orla. Budování orelského tisku. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 22

⁶²⁶ Vyhlášeným centrem orelských kurzů byly moravské Jedovnice. Zpráva o kurzu ze srpna r. 1947 viz: Nepodepsáno: Přijď i ty na kurs! In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 16, s. 224

Tradiční orelské mužské i ženské čamary a lodičky s orlím perem byly sice dále používány, rovněž ostatní kategorie si ponechaly předchozí slavnostní stejnokroje. Ale současně se projevovala snaha zjednodušit spolkový кроj a modernizovat cvičební úbor. Rozdíl oproti prvorepublikovému řádnému stejnokroji spočíval ve vypuštění olivově zelené barvy a v jednoznačném převážení modré. Pro rok 1946 ústředí stanovilo jednoduché stejnokroje, jež byly chápány jako provizorium. Nové kroje měla zpracovat komise složená z absolventů uměleckoprůmyslových a textilních škol, zkušených krejčí a švadlen a dalších odborníků. Prozatím žačky nosily кроj z modrého šifonu, místo čepce ve vlasech bílé stuhy a bílé ponožky. Dorostenky se oblékaly do modré nabírané sukne, bílé halenky, k polobotkám nosily také bílé ponožky. Základním konstitučním prvkem byly spolkové barvy modrá a bílá. Jednoduchý кроj bylo možné levně pořídit, což bylo také jeho smyslem v čase poválečné nouze o textil. Kroj žen sestával z překládané modré sukne, bílé halenky, bílých ponožek. Žákům zůstal stávající úbor z režných krátkých kalhot, modré košile, lodička byla dobrovolná, stejně jako pásek a dlouhé punčochy, jež kryly celá lýtka a končily pod nohavicemi krátkých kalhoty. Dorostenci nadále nosili jako slavnostní stejnokroj šedozelené kalhoty, modrou košili na rozhalenku, na hlavu lodičku totožné barvy jako kalhoty s modrým dýnkem (lodička rovněž nebyla povinná), ustoupilo se od dlouhých punčoch. Jako cvičební úbor oblékali modré trenýrky a bílé tílko, odpadly dřívější punčochy. Konečně mužům zůstal slavnostní stejnokroj. Jejich cvičební úbor tvořily bílé kalhoty, původní modrá košile krátkými rukávy na rozhalenku, případně orelské tílko. Do spolkových průvodů mohli muži k bílým kalhotám nosit i modrou košili s bílou vázankou, možné byly i černé kalhoty. Volné finanční zdroje organizaci plynuly hlavně ze členských příspěvků, které pro obnovný rok 1946 byly stanoveny pro členstvo 5 Kčs, pro dorost 3 Kčs a pro žactvo 2 Kč. Čtvrtletně měly být odváděny na ústředí. Částky zahrnovaly i příspěvek žup a úrazové pojištění. Definitivní výši členských příspěvků měl stanovit nejbližší sjezd ČSO.⁶²⁷

Během let 1945 – 1948 měl sice Orel ambiciózní plány na uspořádání orelského sletu s mezinárodní účastí v r. 1949, avšak kvůli nástupu komunistů k moci v r. 1948 už k němu nedošlo. Během třetí republiky však organizace uspořádala významem sice menší, přesto však důležité tělovýchovné podniky, z nichž pozornost si zasluhuje zejm. XII. mistrovství Orla v lehké atletice, konané na orelském stadionu Brno III. mezi 5. – 6. červencem 1946. Tohoto prvního poválečného celostátního závodu se zúčastnili orlové pouze z moravských žup.⁶²⁸

Práce na rekonstrukci hnutí způsobily, že mnohé tradiční akce se ocitly ve skluzu. První svatohostýnská poválečná pouť se pod heslem Obrát' k nám své milosrdné oči konala až 24. – 25.

⁶²⁷ Nepodepsáno: Vzkazujeme vám. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 31

srpna 1946. Srpnový termín r. 1945 orlové nestihli. V čele poutníků přišli vedoucí funkcionáři: místostarosta F. Leiner, P. K. Fanfrdla, R. Slavotínek a J. Konvička.

Podmínkou fungující tělovýchovné organizace bylo stanovení pevného cvičebního řádu, jemuž museli vyhovět všichni cvičící členové. Náčelnické rady mužů i žen byly ústřední autoritou, která vygenerovala pravidla cvičební kázně osvobozeného Orla. Tělesná výchova se členila na 1. tělesnou výchovu základní, 2. tělesnou výchovu speciální a 3. tělesnou výchovu v přírodě. Dvě hodiny činily minimální týdenní cvičební závazek členstva. První hodina musela být povinně věnována základní tělesné výchově. Druhou hodinu bylo možné provést variabilně a naplnit ji hrami či sporty podle zájmu členů resp. cvičení pod širým nebem, v přírodě atd. Br. Josef Papež z náčelnické rady doporučoval přenést na mládež odpovědnost za rozhodování a pověřovat ji plněním úkolů. Vytvářet v oddílech mladých samosprávné a samostatné prostředí. Tím si měli žáci a dorostenci zvykat na budoucí roli funkcionářů. Základní jednotkou kolektivu mladých bylo družstvo, jehož vedoucím měl být žák nebo dorostenec schopný organizační práce. Souhrn družstev jedné kategorie (např. žáků) tvořil četnu, již velel dospělý vedoucí. Ten dozoroval a reguloval činnost vedoucích družstev.⁶²⁹

Zároveň měli náčelníci vycházet mladým co nejvíce vstříc a v souladu s křesťanskými morálními zásadami hledět uspokojit jejich zájmy. Celý rok měl být naplněn tělovýchovou. Kde neměli orlovnu či tělocvičnu, měli orlové pronajímat alespoň klubovnu. Br. Papež doporučoval vycházet hojně do přírody, na pochody, táboření atd.⁶³⁰

Orel se v Čechách začal aktivizovat bezprostředně po skončení války. V západočeské župě až do roku 1947 fungovala sice jen jednota Plzeň, ale zájem o navázání bývalé činnosti projevovali také jednotliví orlové z Domažlic a Přeštic. Činnost spočívala ve cvičení, náboženských poutích a exerciciích.

Českobudějovická jednota v jihočeské župě Jirsíkově byla aktivnější. V poválečném období pořádala kurs tělocviku pro 7 jednot a závody v košíkové. Na podzim 1946 se jednota uvedla v jihočeské sportovní obci svým prvním poválečným župním mistrovstvím mužů v odbíjené, jehož se na Orelském ostrově zúčastnila tři družstva domácí budějovické jednoty, dále orelská družstva z Třeboně z Písku. Šlo nejen o první tělocvičný podnik Orla ve městě, nýbrž o první veřejné vystoupení jihočeského orelstva po válce vůbec. Závody zahájil župní místostarosta br. F. Prášek. Mistrem župy se stalo první družstvo českobudějovické jednoty, jež vybojovalo prvenství ve všech

⁶²⁸ Blíže viz.: Nepodepsáno: XII. mistrovství Čs. Orla v lehké atletice. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 25

⁶²⁹ Papež, J.: Rozvrh a organizace tělovýchovné činnosti. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 8 – 9, s. 104

utkáních bez ztráty setu. Vítězství bylo spojeno s výhrou putovního poháru, jenž soutěži věnoval poslanec ČSL br. J. Plojhar. Druhou příčku obsadila jednota Třeboň a poslední byla jednota Písek. Vítězům předal ceny župní náčelník br. K. Vedral.⁶³¹

Řadou většinou mariánských poutí děkoval český Orel za přežití českého národa a obnovu svého hnutí. Brynychova župa na východě Čech konala 8. září 1946 sérii poutí do mariánských míst Králíky, Luže, Nová Paka, Malé Svatoňovice a Želiv. S orelskými poutníky šly i široké řady katolického lidu. Zvláště reprezentativní byla svatoňovická pěší pouť. Výchozím bodem, ze kterého vyšla 1600členná výprava orelské mládeže a věřícího lidu, byla Rtyně v Podkrkonoší. Mladí šli v orelských i lidových krojích. Poutní mši svatou na svatoňovickém náměstí sloužil orel-zakladatel, starosta orelské jednoty Praha - Nusle a politický vězeň z období okupace P. Alois Tylínek. Slyšelo ji na 2500 poutníků. Odpoledne se orelstvo seřadilo k průvodu městem, jenž končil opět na náměstí, kde během národní manifestace za účasti 3000 osob přednesla ses. Mišonová z Červeného Kostelce jednu z básní J. V. Sládka. Hlavní řečník P. Tylínek prohlásil, že utrpení dokázalo spojit všechny Čechy, aniž by byla důležitá jejich stranická příslušnost. Tuto jednotu stanovil za cíl, jenž je nutno zachovat. Za nepřítelů označil každého rušitele této jednoty. Viditelným znakem jednotného vlasteneckého postoje orelstva mělo podle něj být nejen zapojení se do hospodářské dvouletky, ale také do dvouletky duchovní, mravně obrozující český národ. Veřejná pouť a manifestace účinným způsobem zpropagovaly Orla v místě. Slavnost byla zakončena svátostným požehnáním v místním chrámu.⁶³²

Teprve během jara 1946, po přípravných pracích, a když pominula hrozba sjednocené tělovýchovy, se východočeský Orel dal do pohybu. Svůj nový rozlet oznámil 7. dubna 1946 prvním župním sjezdem v Hradci Králové a následnými letními veřejnými cvičeními okrsků. Z nich měla největší ohlas cvičení v Dolní Dobrouči, ve Slatině u Hradce Králové a ve Studenci. Orlové uspořádali také setkání na památné Kunětické hoře. Župa zorganizovala také župní závody žen a mužů v odbíjené, jimž předcházela kvalifikační utkání a okrsková mistrovství. V tomto období proběhly v Červeném Kostelci župní závody v lehké atletice mužů a dorostenců.⁶³³

Župa realizovala 13. dubna 1947 svůj valný sjezd na účasti královéhradeckého biskupa Msgre. M. Píchy. Župní vzdělavatel O. Deyl upozornil na dařící se osvětovou i exerciční činnost. Ze

⁶³⁰ Tamtéž

⁶³¹ Zpráva v Orlu nedatuje mistrovství. Na září či první polovinu října 1946 lze usuzovat z říjnového vydání ústředního listu. Viz. J-a.: Ze župy Jirsíkovy. In: Orel, Brno 1946, roč. XXVII., č. 5, s. 66

⁶³² Nepodepsáno: Orelská pouť v Malých Svatoňovicích. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 5, s.

60

⁶³³ Duben, J.: Ve východních Čechách Orel roste. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 8 – 10, s.

110

zpráv náčelníků můžeme usoudit, že sportovní činnost byla také obnovena v plné síle, čehož důkazem byl slet župy plánovaný a uskutečněný mezi 15 až 17. srpnem v Hradci Králové u příležitosti 35 let od prvního župního orelského sletu. Slet měl klasickou strukturu. 15. srpna se konaly lehkootletické závody, dalšího dne večer se v kostele P. Marie orlové ztišili při adoraci a 17. srpna vyvrcholil slet mší sv. slouženou biskupem Msgre. M. Píchou na ploše venkovního orelského stadionu a šestitisícovým průvodem orelstva, z čehož 4500 bylo oblečeno ve spolkovém orelském kroji. Celkem 7 dechových kapel provázelo pochodující orelské řady. Většina z nich byla orelských, minimálně jedna patřila ke Svazu brannosti. Manifestační pochod městem s prapory měl klidný průběh. Účastníci jen občas provolali slávu prezidentu republiky nebo starostovi Orla nebo hesla: „Bohu, vlasti, národu – za lepší svět, za křesťanskou obrodu!“, „Jdeme v jednom šiku – pro křesťanskou republiku!“ apod.⁶³⁴

Po všechny sletové dny probíhala cvičení, jimž přihlíželo na 15 tisíc diváků. Touto mohutnou akcí, pro kterou by v západních nebo jižních Čechách ani v Pospíšilově župě nebyly kapacity, prokázala Brynychova župa, že ona jediná z obnovených českých žup je plnohodnotným a akceschopným reprezentantem českého orelstva. Župa měla dokonce každý týden v místním rozhlasu k dispozici půl hodiny pro vlastní rozhlasový program. Její kolegiální české župy se zvedaly jen pozvolna k přerušené práci.

Slet byl hodnocen jako úspěšný také proto, že se stal demonstrací jednoty tělovýchovných organizací. Pozvání totiž přijali zástupci Sokola, DTJ a Junáka. Dostavil se i gen. Kratochvíl jako zástupce armády. Přátelská návštěva činovníků dalších organizací, s nimiž Orel působil v Čs. tělovýchovném svazu, dávali orlové za příklad prakticky prováděné národní jednoty a vybízeli k jeho následování.⁶³⁵

Největší župa v republice měla své jednoty často hodně vzdálené od královéhradeckého centra. Ačkoliv zde byl Orel silný, v mnoha částech župy se musel energicky probíjet k životu. Svou druhou obnovu zažil také v Lomnici nad Popelkou, kde jednota existovala od r. 1921. Ve městě nacházejícím se v průmyslové podkrkonošské oblasti, nejsevernějším orelském župním výběžku, vlastnil Orel svůj spolkový dům vybudovaný v r. 1934 za přispění místního faráře Františka Rajse a nabízející jak tělocvičný sál, tak divadelní jeviště, kde se hrálo hojně představení (např. žakovskou pohádku Vánoční dar. Členové jednoty byli aktivní ve stolním tenisu. Jednota hostila 22. 2. turnaj stolního tenisu 2. župního okrsku.

⁶³⁴ Nepodepsáno: Manifestace orelstva v Hradci Králové. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 15, s. 204

⁶³⁵ V. H.: Momentky z Hradce Králové. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 15, s. 206

Také poutní ruch, nezbytná součást orelského náboženského programu, byl o poznání hustší než v ostatních třech českých župách. Každoročně se Východočeši účastnili nejen hlavních orelských poutí na Sv. Hostýn, ale pořádali své vlastní pouti. Např. 18. května 1947 pořádalo orelstvo Brynychovy župy župní pouť hned na čtyřech poutních místech a 1. června společnou na Křemešniku s odhadovanou účastí 20 tisíc poutníků.

Předsednictvo středočeské Pospíšilovy župy se rozhodlo vzkřísit podle možností prvorepublikovou strukturu a ustavilo první okrsky, jejichž páteř představovaly pražské jednoty. V létě 1946 ustavilo první tři okrsky podle předchozího členění: I. okrsek tvořily jednoty Praha I., Praha II. a VI., Praha V., Praha VIII., Praha XI., Brandýs n. Labem, Stará Boleslav; ve II. okrsku se sdružily jednoty Praha III., Praha IV., Praha VII. Smíchov, Dejvice, Řepy, Nové Strašecí; konečně III. okrsek sestával z jednot Praha XII. Vršovice, Záběhlice, Hostivař, Strašnice, Nusle a Michle.

K prosinci 1946 fungovalo v Praze již 17 obnovených jednot. Nejstaršími jednotami byl První pražský Orel, neboli Jednota Čs. Orla Praha I. a VI., a žižkovský Orel - Jednota Čs. Orla Praha XI. Obě si tehdy připomněly 35. výročí své existence. Žižkovská jej oslavila 3. listopadu slavnostním vzpomínkovým i plánovacím shromážděním s hudebním programem. Před shromážděním vystoupil župní jednatel V. A. Nesnídal, nestor pražského orelstva, který odvedl 25 let nepřetržité práce v českých orelských strukturách. V témže dni proběhl z iniciativy Pospíšilovy župy v sále Přítomnost v Praze XI. vzpomínkový večer za orelské oběti války a k 4. výročí rozpuštění Orla nacisty. Setkání se zúčastnili mnozí pozůstalí po padlých a umučených orlech.⁶³⁶ Župa uspořádala 5. ledna 1947 svůj reprezentační ples v Obecním domě v Praze.

Na venkově i v mimopražských městech probíhala obnova pomaleji a provoz skromněji. Je faktem, že akceschopnou organizaci vzkřísili orlové Pospíšilovy župy pouze na území hlavního města. Např. v Týnci n. Labem začali orlové 24. listopadu 1946 svou činnost informační besedou. Po přípravných rozhovorech se ujala díla mládež, která hrála o nedělích loutkové divadlo. V prosinci se uskutečnila valná hromada, v lednu další koordinační beseda a následovalo organizované cvičení.

Ke spolkové činnosti se v poválečném období vrátila středočeská jednota v Novém Strašecí, kterou máme spojenou s pořádáním okrskového sletu r. 1926. Po osvobození byla jednota obnovena po přípravných pracích na výroční schůzi 3. února 1946 v novostrašecké orlovně. Starostou byl zvolen br. Karel Hajn, vysloužilý železniční úředník z nedalekého Rynholce. Do rady jednoty byli dále jednomyslně zvoleni: br. Josef Měcháček místostarostou jednoty, br. dr. Václav

⁶³⁶ Nepodepsáno: Orel v Praze. Jubilea pražských jednot. Vzpomínkové výročí rozpuštění Orla. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 7, s. 86

Stieber vzdělavatelem, br. Augustin Stieber jednatelem, br. Jan Vaško pokladníkem, br. JUC. V. Borovička a ses. Marie Lvová revizory účtů, farář br. dr. Josef Kubík, br. Emil Krob, ses. Růžena Ziková a ses. Emila Ezrová členy rady.⁶³⁷ Podle evidence členské matriky měla jednota v únoru 1946 celkem 42 členů, z nichž 31 bylo cvičících.⁶³⁸

Proces obnovy trval evidentně delší čas, neboť již krátce po ustavující výroční schůzi, 23. února 1946, jednota uspořádala svůj 16. spolkový ples. Podmínkou bezvadného tanečního podniku byla součinnost všech aktivních členů jednoty. Ples organizoval zábavní výbor, na jehož bedrech spočívala celá logistika, distribucí vstupenek počínaje, přes občerstvení, tombolu, šatnu, topení, úklid, dekoraci, hasičskou stráž až k samotné hudební produkci. Podle evidence plesových nákladů zjišťujeme, že tento podnik vyšel na 9244,30,- Kčs, z čehož nejnákladnější položku představovala hudba ve 3850,- Kč.⁶³⁹

Jednota si svépomocně vybavovala orlovnu tak, aby se mohla věnovat své tělovýchovné a kulturní činnosti. Sháněla zpátky své stoly na stolní tenis, půjčovala si promítačku od národního výboru, jednala o odkoupení některých kulis od divadelního spolku Dalibor.⁶⁴⁰ Schůze konali novostrašečtí orlové zpravidla ve své orlovně nebo ve zdejší kanceláři okresního výboru lidové strany. V poválečném období se schůze rady jednoty a výroční schůze otevřené všemu členstvu konaly spíše v zimních měsících a zvláště před významnými akcemi, jako byly náboženské poutě nebo plesy. Na poslední svobodné schůzi jednoty 17. února 1948 souhlasila s tím, aby se J. Thuma nastěhoval do orlovny, v níž se nacházela jedna bytová jednotka, a působil zde ve funkci domovníka.⁶⁴¹

Středočeši svolali na 24. – 25. srpna 1946 svou župní pouť do Staré Boleslavi k uctění Palladia země české, za vedení župního starosty J. Kopřivy a jednatele dr. V. A. Nesnídala. Pout' se měla původně konat v tradiční poutní termín Pospíšilovy župy, tj. první neděli v květnu. Středočeští orlové však od květnového termínu ustoupili kvůli oslavám povstání pražského lidu a také z důvodu probíhající předvolební kampaně. Do svatováclavské a mariánské Boleslavi putovali pražští a

⁶³⁷ Stieber, A. (jednatel): Zápis o výroční schůzi jednoty Čs. Orla v Novém Strašecí konané 3. 2. 1946. In: SOKA Rakovník, fond Jednota Československého Orla Nové Strašecí. Zápisy ze schůzí výboru a valných hromad 1946 – 1948

⁶³⁸ Matrika jednoty Čs. Orla v Novém Strašecí. In: SOKA Rakovník, fond Jednota Československého Orla /.../, o. c.

⁶³⁹ Stieber, A.: Zápis ze schůze jednoty Čs. Orla 3. února 1946. Stieber, A. – Měcháček, F.: Zápis ze schůze jednoty Čs. Orla 27. února 1946. In: Zápisy ze schůzí výboru a valných hromad 1946 – 1948. SOKA Rakovník, fond Jednota Československého Orla /.../, o. c.

⁶⁴⁰ Stieber, A. – Měcháček, F.: Zápis ze schůze jednoty Čs. Orla 27. února 1946. In: SOKA Rakovník, fond Jednota Československého Orla /.../, o. c.

⁶⁴¹ Stieber, A.: Zápis ze schůze rady jednoty Čs. Orla v Novém Strašecí 17. února 1948. In: Zápisy ze schůzí výboru a valných hromad 1946 – 1948. SOKA Rakovník, fond Jednota Československého Orla /.../, o. c.

středočeští orlové každoročně. Přeložený zářijový termín se týkal uctění Panny Marie Staroboleslavské. 24. srpna v 8,00 hodin se na 600 orlů ve spolkových krojích, národních krojích i občanském šatě shromáždilo na vlakovém nádraží v Brandýse nad Labem a vyšlo slavnostním pochodem s prapory, státní vlajkou a s hudbou směrem k mariánskému poutnímu centru. Na úvod sloužil za orelstvo mši svatou kněz orel, správce svatováclavského poutního místa Msgre. Josef Málek. Další pobožnosti proběhly v poutním kostele Panny Marie, před vystaveným a adorovaným Paladiem země české, Madony Staroboleslavské. Světskou část slavnosti vyplnilo orelské shromáždění v katolickém domě, jež zahájil župní starosta br. J. Kopřiva. Na téma orelské poslání v osvobozeném národě hovořil župní jednatel br. V. A. Nesnídal. Všeobecná obnova organizace měla být podle něho dovedena do stavu před jejím zrušením, aby Orel mohl uplatit své kulturně-tělovýchovné poslání při znovuvybudování státu. Restituovat původní postavení Orla ve společnosti orlové musejí kvůli obětem, jež přinesli orelští mučedníci za okupace, aby jejich dílo a oběť života, jež přinesli na oltář církve a vlasti, nebyly promarněny. O významu orelského kulturního programu pro celý katolický tábor promluvil vzdělavatel brandýské jednoty ctih. pán Fiala. Vyzval k jeho šíření mezi občany skrze osobní nasazení každého jednotlivce, aby byla orelská myšlenka správně chápána národem i katolickým táborem.⁶⁴²

Slavnosti hlavního patrona českých zemí proběhly v r. 1946 velmi úspěšně. 28. září posvětil orelský funkcionář světicí biskup pražský dr. A. Eltschkner ve svatováclavské kapli pražského Dómu nový orelský prapor. Po mši sv. orlové uspořádali ze svatovítské katedrály průvod k pomníku sv. Václava na Václavské náměstí.

Drželi čestnou stráž novému pražskému arcibiskupovi ThDr. Josefu Beranovi při jeho arcibiskupském svěcení v pražské katedrále 8. prosince 1946. Účast orlů ve slavnostním kroji nebo civilním šatě s prapory a hudbou byla samozřejmostí. Orlové od časů první republiky běžně doprovázeli nově ustanoveného biskupa do chrámu. Pražští orlové kráčeli s tasenými šavlemi roku 1931 také po boku Beranova předchůdce, Msgre. Karla kardinála Kašpara. Slavnost r. 1946 měla o to větší význam, že v osobě Msgre. Berana byl oslavován také kněz-mučedník, který si prošel německým koncentračním táborem. Orelský průvod s prapory a dechovou hudbou se řadil v 8,00 hod. na nádvoří Strahovského kláštera. Odtud vyšel na Hradčany. Památnou Matyášovou branou prošel nový arcibiskup do Pražského hradu a provázen věrnou orelskou stráží vstoupil do dómu. Svého arcibiskupa a primasa, nuncia dr. S. Rittera a vládu uvítala orelská hudba fanfárami.⁶⁴³

⁶⁴² Nesnídal, V. A.: Orelstvo z Čech u Paladia země české. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 4, s. 49

⁶⁴³ Nepodepsáno: Orel v Praze, o. c., tamtéž. Dále: Nepodepsáno: Naši arcipastýři do svědomí národa. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 8 – 10, s. 108 – 109

Staroboleslavská pouť se křížila s ústřední orelskou poutí na Svatém Hostýně, která měla mít z hlediska poutní spolkové hierarchie přednost. Pro rok 1946 tato klasická optika neplatila, orelská organizace nekladla souběžnosti obou poutí žádné překážky, neboť srpnový termín staroboleslavské pouti byl výjimečný. Standardně Pospíšilova župa putovala k Paladiu země české v měsíci květnu.

Moravské ústřední pouti připadl primát v počtu zúčastněných poutníků. Hostýn představoval jednoznačně největší poutní podnik poválečného orelstva. 24. srpna 1946 v 17 hodin začala svatohostýnská pouť pobožností křížové cesty, v 19 hodin následovalo přivítání a svátostné požehnání a od 20,30 hod. se konala u pomníku padlých pietní vzpomínka na padlé orly. Neděle začala v 7,30 hod. slavnostním kázáním, následovaly dvě mše svaté, adorace a od 11,15 hod. orelské shromáždění. V sezóně roku 1946 orlové uskutečnili největší pouť s účastí 12.000 poutníků, z čehož značnou část představovala mládež. Zpovídalo 32 kněží, bylo podáno na 8.000 sv. přijímání.⁶⁴⁴

Hned v roce 1946 stanovila župa první termíny duchovních cvičení. 29. července až 2. srpna a 10. až 14. srpna vykonaly exerciční kurs ženy v exercičním domě ve Staré Boleslavi. 2. - 6. září zde uskutečnili svá duchovní cvičení také muži.

Pražská a středočeská župa Pospíšilova, stejně jako celá organizace, se střetávala s integračními snahami, jejichž hlasatelem byl před únorem 1948 Československý tělovýchovný svaz (ČSTS), který na ni vyvíjel tlak s cílem orelské integrace. Díky vstřícnosti úřadů mohli orlové v obnovovaných jednotách používat školní tělocvičny. Některé orelské jednoty a okrsky, zejm. venkovské, zažívaly jistý růst, ačkoliv většinou dosahovaly maximálního úspěchu tím, že dokázaly obnovit činnost v rozsahu před zákazem organizace. Výjimkou je oblast jižních Brd, kde se Orlu a lidové straně dařilo úspěšně obnovit a rozšířit svou činnost. Výroční schůze orelské jednoty Březnice z kraje roku 1948 konstatovala, že členové jednoty pod vedením starosty Františka Duška uskutečnila za minulý rok řadu sportovních (závody) i kulturních (divadelní i filmová představení, duchovní přednášky) podniků. Pro tělovýchovnou činnost všech věkových kategorií používali březničtí orlové za tělocvičnu budovu zdejšího kláštera nacházející se v sousedství farního kostela v centru města. Aktivní byli zejména skupiny žáků a dorostu, což svědčí o progresivním vývoji jednoty. Spolu s aktivní tělovýchovou fungoval v jednotě živý divadelní odbor, který pod vedením br. Mottla odehrál řadu představení. Zmiňována je také knihovna jednoty, která byla standardním zařízením orelských jednot (např. v nedaleké orelské jednotě v Dobříši), jež vlastnily orlovny,

⁶⁴⁴ -jk-: V orelstvu je pravý, živý katolický duch. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 4, s. 43. Údaje o počtu poutníků se liší, počet kolísá mezi 12.000 – 20.000 většinou orelských poutníků.

katolické domy či disponovaly podobným hmotným zázemím. Přelomovou zprávou z této středočeské jednoty je plán postavit vlastní moderní orlovnu, který byl schválen výroční schůzí. Tento plán již orlové z politických důvodů nerealizovali, leč tento vážný návrh svědčí o životaschopnosti tehdejší jednoty v Březnici.⁶⁴⁵

Začátkem roku 1946 byla obnovena jednota v Praze na Hradčanech, jež se honosila členstvím mnoha významných prelátů, v čemž hrála důležitou roli blízkost svatovítské kapituly, kapituly Všech svatých a Pražského arcibiskupství. Konce války se nedočkal člen jednoty svatovítský kanovník ThDr. Antonín Bořek-Dohalský, P. Antonín Lacina, dr. Michálek, JUC.Řezníček nebo F. Schuh, kteří zahynuli v německých koncentračních táborech. Z následků věznění se nezotavil orel P. ThDr. Otto Stanovský. Přes lidské ztráty jednota začala se cvičením v tělocvičně na Strahově. Vedení tělovýchovného odboru mužů se ujali náčelník br. Fabík, dále bratři Kaplan, Horáček a Mandík, ženy a dívky vedly sestry Třešňáková a Matoušková. Do léta 1946 se hradčanští orlové účastnili dvou župních závodů. Ve stolním tenisu se ses. Kittnerová umístila na 2. místě, br. Smrž na 3. místě a br. Šilhavý na 2. místě v kategorii mladších. V župních přeborech lehké atletiky vyhrála dokonce jednota titul mistra. K prvnímu výročí osvobození orlice nacvičily Dvořákovy Slovanské tance č. 2 a 8., které s úspěchem předvedly 9. května před budovou Černínského paláce. Loutkářský odbor připravoval pro oděti loutková představení.⁶⁴⁶

Mezi aktivními pražskými jednotami byla také vinohradská, která v září 1947 vstoupila do širšího povědomí orelstva i občanů veřejným shromážděním v Národním domě na Vinohradech, jež zahájil její starosta br. Alois Tichý. Významný člen jednoty biskup ThDr. A. Eltschkner prohlásil, že katolík má patřit do katolického spolku a že je třeba podporovat Orla v jeho poslání pro církev a vlast. Mezi orelskými činovníky vystoupil rovněž náměstek pražského primátora a orelský patriarcha Msgre. Alois Tylínek, který se vyslovil pro zakládání nových jednot v Praze. Účelem shromáždění bylo povzbudit soudobé orly k činnosti a upnout jejich pozornost na plánovaný slet 1949. Program sledovalo vedle členstva také duchovenstvo a zástupci veřejné správy.⁶⁴⁷ Obdobných jubilejních a prezentačních akcí pořádalo pražské orelstvo v poválečné době více. K výročí 5. rozpuštění organizace a na paměť orelských mučedníků zahájila Pospíšilova župa oslavy sv. Václava r. 1947 shromážděním ve Smetanově síni Obecního domu. Br. Nesnídal v projevu poukázal, že válečné oslavy sv. Václava Němce vždy podněcovaly k potlačování českého živlu. Mezi přítomnými byli

⁶⁴⁵ Datum výroční schůze není udáno. jm.: Březnice postaví moderní orlovnu. In: Orel, č. 3, Praha 23. 2. 1948, s. 45

⁶⁴⁶ J. N.: Z jednot Dra Bořka-Dohalského a Dra O. Stanovského. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 30

⁶⁴⁷ -Nsl.-: Světící biskup pražský dr. Ant. Eltschkner: Orel musí být. Kdyby ho nebylo, museli bychom ho vzkřísit. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 16, s. 216

pražský generální vikář dr. B. Opatrný, zástupce ministra národní obrany gen. Pelich, poslankyně zemského českého národního výboru N. Svobodová ad.⁶⁴⁸

Pražský arcibiskup J. Beran, pražský světící biskup dr. A. Eltschkner, královéhradecký biskup dr. M. Pícha nebo brněnský biskup dr. J. Skoupý a nový českobudějovický biskup dr. J. Hlouch chovali k Orlu vřelý vztah a jeho snahy podporovali. Nový litoměřický biskup dr. Š. Trochta se tomuto směru poněkud vymykal, neboť příslušel do kongregace saleziánů Dona Bosca, která působila s vlastním duchovním, kulturním i sportovním programem a představoval pro orly jistou přátelskou konkurenci.

Středočeši z Pospíšilovy župy pořádali svůj poslední předúnorový sjezd 26. – 27. dubna 1947 v Praze v paláci Charitas. Za přítomnosti celostátního místostarosty J. Poláka bylo rozdáno třicet bronzových medailí pozůstalým po popravených orlech nebo členech, kteří jinak zahynuli následkem věznění.

Samostatnou oblastí zájmu byla obnova hraničářských jednot resp. orelská misie do pohraničí. V IX. okrsku Pospíšilovy župy se nacházelo, spolu s Mladou Boleslaví nebo Kopidlnem, severočeské horské město v Podještědí Český Dub. Místní jednota užívala vlastní orlovnu v těsné blízkosti kostela, jež v historii fungovala jako špitál. Po zabavení německými okupačními orgány byla budova prakticky zdemolována a po osvobození ji místní orlové za přispění dobrovolníků opravovali. Prostředky shromažďoval br. F. Malý, obuvník z Českého Dubu a jednoty byly nabádány k finanční solidaritě s bratry z pohraničí. Zkraje roku 1947 již byla spolková budova užívána členstvem.⁶⁴⁹

Tělovýchova předválečného stylu na celostátní nebo zemské úrovni se probouzela k životu pomalu. Její realizace a úspěch závisely na schopnosti soustředit v jednom místě více závodících jednotlivců a týmů z geograficky vzdálených míst tak, aby byl splněn požadovaný standard soutěže. Naproti tomu v místních jednotách se cvičení obnovovala mnohem jednodušeji.

Realizace centrálních závodů a mistrovství byla složitá. Důkazem toho je např. XII. mistrovství Orla v lehké atletice konané 5. – 6. července 1946 se na hřišti jednoty Brno III na Starém Brně konalo. Atletické závody měly asi nejsilnější kontinuitu ze všech ústředních sportovních akcí vůbec. Přesto účast ani výkony nespĺnily očekávání pořadatelů. Zastoupeny byly některé moravské župy. Za rok, mezi 26. – 27. červencem 1947, se během XIII. mistrovství Orla v lehké atletice prezentovalo svými výkony na témže hřišti 158 závodníků ze 13 žup. V seznamu

⁶⁴⁸ Nepodepsáno: Pražský Orel ve Smetanově síni. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 16, s. 221

⁶⁴⁹ Nepodepsáno: Pomozte Orlu v Podještědí. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 7, s. 91.
Moravský Orel v r. 1946 založil nové orelské jednoty v dříve německých nebo smíšených

sportovců nalézáme českého závodníka, br. Šilbergera z českobudějovické jednoty a župy Jirsíkovy, který v kategorii mužů zvítězil v běhu na 400 m (za 54,5 sek.) a v téže disciplíně na 200 m se umístil na druhé příčce (24,8 sek.). Z 11 zúčastněných žup v závodě mužů tím br. Šilberger pro jihočeskou župu získal 7. místo z 11 a 19 bodů. Na 10. místě této kategorie se umístil závodník východočeské Brynychovy župy. V kategorii 17 a 18letých dorostenců Jihočeši svého reprezentanta nepostavili, zato zde na 8. místě z 10 bodovali východočeští orlové se 3 body. Ostatní závodníci reprezentovali obnovené moravské župy, z nichž podle průběžně zveřejňovaných výsledků v srpnu 1947 nejvíce získali v kategoriích mužů a staršího dorostu orlové ze župy Sušilovy (celkem 14 vítězů). Kozinova a Pospíšilova župa mistrovství vůbec neobeslaly.⁶⁵⁰

Ve dnech 9. – 10. listopadu 1946 byly v Brně na schůzi župních náčelníků starostů odsouhlaseny směrnice pro práci v župách a tělovýchovný program pro rok 1947. Stěžejní akcí měl být slet moravských žup v roce 1948 v Kroměříži, který měl být generální zkouškou pro celostátní slet s mezinárodní účastí plánovaný na rok 1949. Tento slet měl být oním třetím sletovým fórem, jež se mělo původně odehrát už roku 1939. Dr. R. Slavotínek přednesl na ústřední radě Orla v Brně 12. ledna 1947 návrh na uspořádání III. řádného sletu Orla v roce 1949 v Praze. Z důvodů celostátního významu takové akce rada doporučila, aby její přípravu a provedení odsouhlasil nejvyšší orgán Orla, valný sjezd.

Osmý řádný valný sjezd Orla⁶⁵¹ konaný v Brně v budově Obchodní a živnostenské komory 31. července 1947 podle očekávání návrh schválil.⁶⁵² Bohužel ani rok 1948, ani 1949 nesplnil tužby organizátorů a kroměřížský slet ani historicky třetí orelský slet nebyl nikdy realizován. Poslední svobodné sjezdové shromáždění čs. orelstva zvolilo za starostu Msgre. Jana Šrámka, který se však ze sjezdu omluvil pro zdravotní potíže, a za jeho náměstký F. Leinera, J. Poláka, P. K. Fanfrdlu, vzdělavatelem se stal P. J. Konvička, náčelníkem ČSO R. Slavotínek a náčelníkem mužů br. Slávek Koukal. Volbu náčelní žen měla provést nejbližší ústřední rada. Místa třech jednatelů obsadili br. A. Ohnoutka, br. F. Morávek a br. dr. Pištělák. Funkci pokladníka přijal dr. F. Šrámek.⁶⁵³

oblastech: v Moravské Třebové, Moravičanech (okres Zábřeh), Lipovci (Blansko) a Oleksovicích (Znojmo), viz. Nepodepsáno: Nové orelské bašty. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 8 – 10, s. 99

⁶⁵⁰ Výsledná listina viz.: Nepodepsáno: Mistrovství Čs. Orla v lehké atletice. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 14, s. 192. Dále ZS-: Ještě mistrovství Čs. Orla v lehké atletice. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 15, s. 207

⁶⁵¹ Valný sjezd Orla byl svoláván jednou za 3 roky. Tvořily jej tyto orgány a funkcionáři: Předsednictvo ČSO, členového jeho odborných rad, Ústřední rada ČSO, delegáti žup, volení župními radami (za každých členů platících řádně příspěvky náležel župě 1 delegát volený z dospělých členů). Srov.: Leiner, F.: VIII. řádný sjezd Československého Orla. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 12, s. 153

⁶⁵² J. J.: VIII. řádný valný sjezd Československého Orla. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 14, s.

183

⁶⁵³ Tamtéž

Z odborných rad byly zvoleny osvětová, dvě náčelnické a hospodářská.⁶⁵⁴ V Osvětové radě ČSO zasedli básník br. Horyna a br. dr. Jurák z Prahy mezi 10 Moravany. V Náčelnické radě mužů zastupovali české křídlo br. prof. Malášek a br. Hladký, oba z Prahy, dalších 10 členů bylo opět z Moravy. V ženské náčelnické radě byly rovněž dvě sestry z Čech: sestry Šmoková z Hradce Králové a Winterová z Prahy, většinu rady tvořilo 10 moravských orlic. V dvanáctičlenné Hospodářské radě ČSO měly Čechy pouze jednoho zástupce, br. ing. Hrubého z Prahy.⁶⁵⁵ Moravská hegemonie v ústředních orgánech byla očividná. Orel na Moravě také dokázal nejlépe obnovit svůj provoz. Přetržení činnosti dopadlo na české orly zvláště těžce. V některých jednotách se spolkový život vůbec neobnovil (např. jednota Roudnice n. L.).

Skromná účast orelských Čech v ústředních orgánech svědčí o personální nouzi, jakou čtyři obnovené české župy zažívaly v krátkodobém poválečném rekonstrukčním čase. Moravské župy a jednoty se v tomto období zmožily na tak významné podniky, jakými byl X. slet severomoravské Stojanovy župy v Zábřehu 14. července 1946 nebo mohutné oslavy kroměřížského Orla 5. července 1946, kdy si 1000 účastníků připomínalo desáté výročí sletu v Kroměříži.⁶⁵⁶ Ve stejné době český Orel tělocvičně fungoval převážně na bázi místních jednot. Sletová vystoupení prvorepublikového formátu pro něj byla nedostižná.

Nemocného starostu zastoupil v nejvyšším zastupitelském orgánu ČSO jeho první náměstek br. F. Leiner, který Šrámka v této funkci provázel od r. 1925 a mezi lety 1938 – 1941 jej prakticky v řízení organizace plnohodnotně zastupoval. Sjezd měl do značné míry symbolickou a pietní povahu. Po úvodní modlitbě Otče náš a orelské modlitbě, obligátních prohlášení o usnášeníschopnosti sjezdu a volbě sjezdových orgánů byl přečten pozdravný telegram Msgre. J. Šrámka. Br. Leiner ve své řeči připomněl oběti padlých a popravených orlů za okupace, symbolem všech orelských obětí se stali vzdělavatel P. A. Schubert a br. MUDr. Vojtěch Jílek. Shromáždění s nadšením odsouhlasilo udělení nejvyššího orelského vyznamenání Orel zásluze prezidentu ČSR E. Benešovi.⁶⁵⁷

Sjezd provedl rovněž novou delimitaci některých orelských územních celků. Západomoravskou Kosmákovu župu rozdělil na dvě nové župy: jedna měla centrum ve Znojmě⁶⁵⁸ a

⁶⁵⁴ Podrobné složení odborných rad viz. Ko.: Členové čtyř odborných rad Čs. Orla. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 14, s. 193

⁶⁵⁵ Výsledná listina viz.: Nepodepsáno: Mistrovství Čs. Orla, o. c., tamtéž

⁶⁵⁶ Hampl, V.: Orelská Morava pracuje, přesvědčuje a strhuje. In: Orel, Brno 1946, roč., XXVII., č. 2, s. 32

⁶⁵⁷ J. J.: VIII. řádný valný sjezd, o. c., s. 182

⁶⁵⁸ Na základě rozhodnutí Předsednictva ČSO se 12. října 1947 uskutečnila v sále Katolického domu ve Znojmě přípravná schůze pro ustavení nové župy. Její území pokrývalo většinou bývalou

ponechala si jméno podle věhlasného písmáka, sídlo druhé, nazvané podle atentátníka na Heydricha J. Kubiše,⁶⁵⁹ bylo v Třebíči. Sjezd zmocnil ústřední radu k založení nových žup resp. k začlenění někdejších pohraničních oblastí, které nebyly dosud pojaty v orelské organizaci.⁶⁶⁰ Pro revizi a studium stanov podle nových poměrů byla zřízena odborná komise, ve které zasedli členové předsednictva a právní experti. V oblasti tělovýchovné sdělil náčelník br. Slavotínek, že náčelnické rady jsou připraveny k osvětové tělovýchovné činnosti v organizaci.

Také hmotnou stránku své někdejší činnosti Orel obnovoval. Jeho úspěchem bylo znovuvybudování rekreačního střediska pro žactvo a dorost v Lázkou u Zábřeha, zabraného v r. 1939 Němci. Odborníci z rekreačního odboru učitel G. Tichý, župní náčelník Šnyrych, župní jednatel Vychodil a duchovní rádce P. Unzeitig z Hodolan byli týmem, který v tomto školním zařízení pro 51 dětí zajistil pěkný prázdninový pobyt v létě 1946. V Třebovicích ve Slezsku byla svépomocí postavena nová orlovna, kterou orlové slavnostně otevřeli 31. srpna 1947.⁶⁶¹

Co se týče zapojení Orla do někdejších struktur Mezinárodní unie katolické tělovýchovy (MUKT), ukázal se jako životný francouzský kontakt. Prof. J. Malášek reprezentoval Orla v roce 1946 na Národním tělovýchovném kongresu v Paříži. L. Vičánková, J. Hrabal a studenti tělesné výchovy O. Bednář aj. Gabriel se ve dnech 19. – 31. srpna 1946 zúčastnili v Joinville u Paříže kurzu pro vedoucí francouzských gymnastů.⁶⁶²

Navázání bývalých mezinárodních styků Orlu pomohlo pro jeho zahraniční i domácí prestiž. U evropských družebních organizací mohl Orel hledat zastání, pokud by došlo ke krácení jeho spolkových svobod. Mezinárodní solidaritu katolických tělocvikářů z minulosti dobře demonstruje příklad Jihoslovenského orelského svazu, proti jehož zákazu ve 30. letech čs. orlové hlasitě protestovali a spolu s dalšími členy evropské katolické tělocvičné federace vyzývali k nápravě křivd, jež tehdejší slovinští a chorvatští orlové zakusili.

Obnovu předválečných kontaktů Orla s evropskými družebními organizacemi představovala první poválečná konference Mezinárodní unie katolické tělovýchovy (MUKT), jež se konala 19. – 20. října 1946 ve švýcarském Curychu. Zdejší organizace, Švýcarský katolický tělovýchovný svaz mužů

oblast německého osídlení. Blíže viz.: Nepodepsáno: Morava má novou orelskou župu. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 17, s. 239

⁶⁵⁹ 22. června 1947 byla J. Kubišovi odhalena pamětní deska v Rudíkově, kde mezi lety 1934 – 1935 působil v Orlu. Před rudíkovskou orlovnou se konala slavnost a v kostele byla sloužena mše sv. za br. Kubiše. Parašutistovým rodištěm byly Dolní Vilémovice, do Rudíkova odešel za prací. Blíže o Kubišově životě a pietní slavnosti: KO: Rudíkov poručíku Janu Kubišovi. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 12, s. 160

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 183

⁶⁶¹ Nepodepsáno: První orlovna po osvobození – velký příklad ostatním. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 14, s. 187

se sídlem v Curychu a Švýcarský ženský katolický svaz se sídlem v Bazileji, přežily válku nejlépe ze všech členských svazů někdejší katolické mezinárodní federace. Pro svou akceschopnost a vhodnou geografickou polohu Švýcaři aspirovali na vůdčí sílu federace. V této souvislosti se srovnávaly přednosti stávajícího sídla MUKT v Paříži s návrhem na jeho přeložení do Švýcarska. K francouzské, švýcarské, belgické, rakouské a italské delegaci se jako jediná slovanská delegace připojil Československý Orel, jehož zastupoval náměstek starosty br. F. Leiner. Evropsští zástupci vyjadřovali Orlu prostřednictvím br. Leinera své uznání, neboť byli informováni o násilném konci Orla v okupovaných českých zemích za války, stejně jako o obětech, které Orel za okupace přinesl. Z vedení unie na konferenci zasedl její generální sekretář Thiebeaudau, belgické tělocvikáře reprezentoval profesor katolické univerzity v Lovani dr. P. De Nayer, novou italskou katolickou tělocvičnou jednotu Centro sportivo italiano sídlící v Římě představili dr. M. Orlando a prof. Saletti.⁶⁶³

Účastníkům konference šlo v první řadě o obnovu a následné rozšíření někdejší spolupráce napříč státy a na pořádání mezinárodních závodů a tělocvičných slavností v katolickém duchu. Unie oživila činnost technické komise a zaměřila se na zpracování sportovních pravidel pro mezinárodní závody s účastí národních svazů. F. Leiner navrhl ustavit kulturní komisi při unii, do jejíž náplně měla patřit ideové otázky členských organizací. MUKT se věnovala přípravě jednotných směrnic ženské tělovýchovy, kterou do 2. světové války provozovaly pouze Orel a švýcarský svaz.

Mezi prvními poválečnými sportovními akcemi MUKT byly mezinárodní závody 4. – 6. července 1947 v Bazileji. Patnáctičlennou delegaci Orla vedli úřadující náměstek starosty F. Leiner a prof. Jiří Malášek. Hlavním pořadatelem VIII. ročníku závodů byl domácí Katolický tělovýchovný a sportovní svaz, jenž soustředil na závoděšti 92 jednot, z nichž každá vyslala družstvo čítající od 40 – 80 členů. Uskutečnily se lehkooatletické závody, zápasy, prostná, zvedání břemen nebo disciplína vrh těžkých kamenů. Premiérou bylo vystoupení švýcarských žen na téma národních tanců.

Leinerova mise byla hodnocena pozitivně. Orel v ní spatřoval naději na ukotvení v západních katolických spolkových a kulturních strukturách, jež mělo dojít svého praktického výrazu orelskou účastí na mezinárodních sportovních podnikcích. Recipročně slíbili Švýcaři účast na orelských slavnostech v Československu r. 1949. V Bazileji v létě roku 1947 se čeští reprezentanti sešli v mezinárodním bratrském tělocvičném kolektivu se členy kolegiálních spolků z Francie, Belgie a Rakouska. Orelský kolektiv představil ukázkou svých prostných. V programu slavnosti byly

⁶⁶² Blíže viz. Malášek, J.: Milion našich francouzských bratří a sester. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 3, s. 38 – 39

zakomponovány také bohoslužby a slavnostní shromáždění s projevy předsedy Mezinárodní unie katolické tělovýchovy prof. F. Hébrarda z Paříže a basilejského biskupa dr. F. von Strenga.⁶⁶⁴

Ze svobody kolegiálních sdružení ČSO vyvozoval svobodu svoji. Věřil, že svobodné mezinárodní společenství je jednou z pojistek vlastní existence a že v př. domácího ohrožení Orla by zahraniční organizace přispěchaly svým hlasem na pomoc. Tento psychologický moment hrál podpůrnou roli ve fungování Orla ve 3. republice, ačkoliv ani on nezabránil v konečném důsledku likvidaci Orla v r. 1948. Ze zprávy prof. J. Maláška vyplývá, že Orel pomohl svou účastí na tělocvičných slavnostech rozptýlit falešnou představu švýcarského tisku o situaci v Československu. Pisatel naznačuje, že veřejné mínění v hostitelské zemi mělo pohlížet na ČSR jako na nedemokratický a nesvobodný stát, spějící k diktatuře. Tyto obavy a pochybnosti čs. orlové potlačili. Byli vítáni jako zástupci svobodného katolického spolku z demokratického státu.

Převratný význam mělo přijetí pozvání do čestného předsednictva XI. všesokolského sletu. V prvorepublikových poměrech by něco takového nebylo možné ani žádoucí. Válečná zkušenost a oběti obou organizací pro svobodu vlasti však obrousily hroty někdejší revnivosti. A tak ústřední rada 12. ledna 1947 jednomyslně tuto nabídku přijala a jmenovala do sletového předsednictva náčelníka Orla R. Slavotínka a náčelnici žen L. Hudečkovou.

Orlové, sokolové a členové DTJ se začali na veřejných národních a tělocvičných slavnostech objevovat pospolu, sokol, orel a dělnický tělocvikář pochodovali v jedné řadě. Předáci organizací se navzájem obesílali s pozvánkami na své akce. „Kdykoliv nyní kráčím v jednom útvaru se sokoly a před námi státní vlajka, hluboko mnou proniká vědomí: kde jde o národ a republiku, my i oni máme k sobě velmi blízko. Máme k sobě tím blíže, čím více národ potřebuje našich sil a naší dobré vůli. Nejsem však snílek ani utopista a dávám přednost realistickému způsobu pozorování, myšlení a hodnocení. Jsou ideje a úkoly, které jsou nám i jim stejně samozřejmé. Jsou však také celé oblasti života /.../ nesmírně důležité, kde nemůžeme se vzdát svého, aniž tím nevznikne těžká škoda nejen nám, ale především národu a tedy i jim, kteří nejdou naší cestou. I kdyby svět se bortil a nás to stálo nejkřutější muka, nikdy nemůžeme opustit pravdu, že věčné je víc než časné, duchovní více než hmotné, Boží více než lidské. /.../ My nechceme jen věřit v Krista, my chceme věřit Kristu a každému jeho slovu, i tomu, které vyžaduje značné míry statečnosti. Bratři sokolové, můžete nám nerozumět, můžete cítit docela nevoli nad naší tvrdošijností, s jakou klademe Krista a v logickém důsledku i náboženství, katolictví, Církev a vše, co znamená to podstatné pro čas i

⁶⁶³ Nepodepsáno: Představitelé katolické tělovýchovy sešli se v Curychu. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 6, s. 71 – 72

⁶⁶⁴ Malášek, J.: Čs. Orel na VIII. sjezdu švýcarských gymnastů a sportovců v Basileji. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 13, s. 169

věčnost, na místo první a nejvyšší. Vždy a všude. I za cenu, že se od nás odvrátíte a že se docela obrátíte proti nám. Právě, že věc národa, to jest každého jeho příslušníka – i tebe, bratře sokole – nám leží na srdci a ve svědomí tak jako záležitost vlastní rodiny, trváme na věkovité pravdě: „Co pomůže člověku, byť celý svět získal, a na své duši škodu trpěl“. /.../ Mnohý z vás už namítl: „Vždyť my nevystupujeme proti náboženství, jen je považujeme za věc osobního názoru a záležitost zcela soukromou.“ /.../ Je jediné možná odpověď: Nestačí křesťanství pouze uznávat, jen strpět, tolerovat – je nevyhnutelně nutno křesťanství vzít jako životní náplň a úkol, je jedno potřebné – křesťansky a křesťanstvím žítí,“ hodnotil tehdejší orel kooperaci se Sokolem s jejími přirozenými limity.⁶⁶⁵

V poválečném klimatu a všeobecné vděčnosti Sovětskému svazu byl takticky upozaděn antikomunismus resp. antisovětlismus předválečné doby. Důkazem je i účast Orla na slavnosti 30. výročí Velké říjnové socialistické revoluce, kterou na základě pozvánky Svazu přátel SSSR odsouhlasilo předsednictvo ČSO 20. srpna 1947. Dokonce doporučilo jednotám zúčastnit se slavnosti v co největším počtu na místních úrovních.

Jak se ukázalo, Orel, který si hájil vydobytou samostatnost, musel v zájmu solidarity odvést určitý díl spolupráce s Československým tělovýchovným svazem (dále ČSTS) ovládaným sokoly. Nešlo jen o gesto jednoty a sounáležitosti tohoto zájmového bloku tělocvikářů, nýbrž také o obecně pociťovanou nutnost sjednotit síly po smrtelném válečném zápasu, ve kterém všechny dotčené historické spolky utrpěly nenahraditelné ztráty, zvláště na životech členů. Po nacistickém teroru již byla prvorepubliková řevnivost zkrátka směšnou, nemožnou.

Ústřední národní tělovýchovný výbor (ÚNTV), který usiloval o založení jednotné tělovýchovné organizace, nenalezl u orlů podporu. V dubnu 1946 byl ÚNTV nahrazen Československým tělovýchovným svazem, který z maximalistických plánů slevil a přišel s kompromisním návrhem spolupráce za předpokladu zachování samostatnosti členských sdružení. Na základě dohody utvořili svaz Československá obec sokolská, Československý Orel, Československý Junák, 26 sportovních svazů sdružených ve Všesportovním výboru a turistických spolků a slovenské sportovní svazy. Neevidujeme účast DTJ na projektu. Nový útvar neměl ovládat své kolektivní členy, nýbrž jim sloužit a technicky napomáhat jejich spolupráci. Stal se rozhodující institucí pro všechny zásadní záležitosti tělesné výchovy. Iniciativa nadále nesla název sjednocování čs. tělovýchovy, ale pro orly byla již přijatelnější než předešlý pohlcující ÚNTV.⁶⁶⁶

Účast v ČSTS představovala vstřícné gesto vůči instituci mající koordinovat činnost tělovýchovných organizací ve státě, což mohlo Orlu výhledově pomoci při solidárním půjčování

⁶⁶⁵ -bv-: Oni a my. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 17, s. 231 – 232

tělocvičen, sportovišť, snadnějším získávání státních podpor apod. Praktické vykročení ke svazu spočívalo v rozhodnutí orelského předsednictva z 29. ledna a 5. února 1947, kdy Orel vyslal do ČSTS několik zástupců: F. Leinera a J. Juráka, první se stal předsedou branného odboru svazu, druhý jeho členem, do finančního odboru dr. F. Šrámka, do tiskového a zahraničního odboru dr. F. Mikula, do technického odboru mužů prof. J. Maláška, do technického odboru žen R. Wintrovou ad.

Svou dobrovolnou účast v ČSTS orlové chápali jako dokončení demokratického sjednocovacího procesu čs. tělesné výchovy a jako krajní mez, k jaké jsou ochotni jít. Svaz byl ustaven v Praze na valné hromadě 16. listopadu 1946, za účasti ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny, který zastoupil ministra školství Jaroslava Stránského. Vstoupilo do něj 42 tělovýchovných, sportovních a turistických organizací, Češi i Slováci. Mimo svaz zůstala komunistická FPT a český Junák. Naopak slovenský Junák se ke svazu připojil. Schůzi řídil starosta Sokola dr. Hřebík. Plénum schválilo bez námitek stanovy svazu, které respektovaly ideovou rozdílnost a právní samostatnost členských organizací. Panoval optimismus a naděje na jednotný, koordinovaný a všem prospěšný postup v tělesné výchově. Valná hromada jednohlasně zvolila dr. Hřebíka předsedou ČSTS, místopředsedou dr. Čárského z Bratislavy. Tři zástupci Orla zasedli v 36členném předsednictvu, Šrámkův náměstek F. Leiner ve funkci místopředsedy, dr. J. Jurák jako jednatel a doc. dr. F. Mikula coby člen předsednictva. Ve výboru byli, vedle tří výše jmenovaných, ústřední jednatel ČSO br. K. Fanfrdla, ses. náčelní L. Hudečková, náčelník ČSO R. Slavotínek a místostarosta Velehradské župy J. Pavlačka. Každý člen měl zvoleného náhradníka, který byl připraven zaujmout místo v případě nutnosti.⁶⁶⁷

Součinnost organizací v ČSTS upomínala na společné angažování Orla, Sokola, DTJ a legionářů ve druhorepublikovém voluntérském Svazu občanské pohotovosti. Tehdy byla úzká spolupráce v branně-výchovném smyslu dosažena v důsledku mnichovské krize. Spolky k sobě na podzim 1938 našly cestu, byť pro jasně vymezený účel, v situaci ohrožení národa, státu a tím i svobodného spolkového života. Vzájemnost napříč sdruženími byla v čase III. republiky spíše projevem naděje a optimismu než nouzovým podáním si rukou. Jak však brzká historie ukázala, i spolupráce v ČSTS předznamenala brzký konec svobodného spolkového života a násilnou integraci tělovýchovy na příkaz komunistické vlády.

Propojování sportovních aktivit probíhalo formou dvoustranných dohod tělovýchovných organizací se sportovními svazy. Výhodným krokem byla smlouva ČSO s Českou atletickou

⁶⁶⁶ Nepodepsáno: Jsme členy Československého tělovýchovného svazu. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 1, s. 11

⁶⁶⁷ Nepodepsáno: Československá tělesná výchova sjednocena. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 6, s. 71

amatérskou unií (ČAAU), díky níž lehkootletické odbory orelských jednot registrované v ČAAU získaly stejný status jako ostatní lehkootletické kluby. Šlo tedy o získání lehkootletické licence s možností standardního zapojení do závodů. Přihlašování oddílů Orla do ČAAU a registrace závodníků příslušelo orelskému ústředí. Výhodou pro Orla bylo jednak zapojení do celostátních lehkootletických soutěží spolu s jinými organizacemi a kluby na základě členství v atletické unii, orelské sdružení profitovalo také organizačně z dohody s ČAAU, která se ujala školení a výchovy orelských instruktorů, rozhodčích a závodníků. Úkoly, jež se dotýkaly Orla i unie, řešila pracovní komise skládající se ze zástupců obou organizací.⁶⁶⁸

Orel v roce 1947 uzavřel rovněž dohodu s Českým volejbalovým svazem (dále ČVS), podle níž orelské oddíly věnující se v jednotách tomuto druhu sportu plní povinnosti ze stanov ČVS a těší se stejným právům jako členové ČVS. Orelští volejbaloví závodníci byli povinně registrováni v Orlu a skrze něj v ČVS. Pro orly měla tato symbióza řadu výhod. Volejbalový svaz dokázal zajistit pro členy Orla profesionální servis. Např. veškerá školení instruktorů, trenérů a závodníků v ČSO probíhala podle pravidel ČVS. Orlové tudíž nemuseli zpracovávat vlastní metodiku a podle ní svépomocně školit cvičitele. Orelští rozhodčí byli rovnocenní s kmenovými rozhodčími svazu.⁶⁶⁹

Vedle zapojení do programů sportovních svazů Orel sám pořádal pro své členy různé sportovní kurzy. Náčelnická rada ČSO svolala např. ve dnech 26. prosince 1946 – 1. ledna 1947 zvláštní kurzy lyžařských vedoucích v Krkonoších a v Krušných horách. Funkci instruktorů vykonávali úspěšní orelští lyžaři: na prvním místě přeborník a účastník zimní části lublaňského sletu 1938 br. Kosour, dále bratři Fousek, Loub ad. Jednoty byly o konání kurzů zpraveny prostřednictvím oběžníků. Nahlašovaly přihlášené kurzisty náčelnické radě.⁶⁷⁰ Ústředí i župy školily cvičitelské kádry na vlastních kurzech v oblasti základní tělesné výchovy, nářadových cviků a tábournictví. Zvláště poslední tematický okruh našel široké uplatnění pro oblibu letních orelských táborů dětí a mládeže. K prosinci 1947 disponoval Orel 610 instruktorů, kteří prošli státními školícími kurzy, jež pro všechna odvětví tělesné výchovy organizovalo ministerstvo školství.⁶⁷¹

Hlavní spolkovou duchovní slavností roku byla samozřejmě svatohostýnská pouť ve dnech 24. – 25. srpna 1947. Hlavní nedělení mše svaté, sloužené u velkého bílého kříže na prostranství před bazilikou, se zúčastnilo na 50 tisíc orlů. Mši sv. sloužil hlavní vzdělavatel ČSO P. Josef

⁶⁶⁸ Blíže viz.: Nepodepsáno: Smlouva s ČAAU. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 2, s. 27

⁶⁶⁹ Blíže k dohodě Orla s ČVS viz.: Nepodepsáno: Dohoda Orla s Českým volejbalovým svazem. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 18, s. 255

⁶⁷⁰ Nepodepsáno: Vzkazujeme vám. Na lyže do Krkonoš a Krušnohoří. In: Orel, Praha 1946, roč. XXVII., č. 7, s. 91

⁶⁷¹ Nepodepsáno: 610 nových orelských instruktorů. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 19 – 20, s. 271

Konvička, ministrovali mu náčelník ČSO dr. R. Slavotínek a náčelník mužů ČSO br. S. Koukal. Slova kazatelů obsahovala výzvu k modlitbě za dar víry pro obecný lid i pro vedoucí činitele státu.⁶⁷²

Celonárodní význam tohoto roku však připadl svatému Vojtěchovi. V roce 1947 se totiž na celém území státu konaly jubilejní slavnosti 950 let od mučednické smrti druhého pražského biskupa sv. Vojtěcha. Orelstvo se zapojilo do celonárodních oslav účastí na poutích, doprovázením lebky sv. Vojtěcha při jejím putování po ČSR, důsledným plněním náboženských poutních povinností, pořadatelskou službou atd. Čestnou stráž s tasenými šavlemi drželi orlové např. u katafalku s lebkou svatého Vojtěcha, vystavenou k veřejnému uctívání v centru Mladé Boleslavi v r. 1947 během putování svatovojtěšských ostatků Československem. Provedení oslav měl na starosti pražský arcibiskup a orel Msgre. J. Beran. Orlové se snažili přispět k duchovní obnově nově osídlovaných míst a zajížděli do českého pohraničí. V létě roku 1947 se ve spolkových krojích zúčastnili sjezdu katolíků v severočeské Chrastavě, kde během shromáždění vztyčili velký kříž na znamení své práce pro vítězství Krista v osvobozené vlasti.⁶⁷³

K světlým stránkám poválečného rozjezdu svobodného spolkového života patří zcela jistě smířlivější vzájemný vztah Sokola, Orla i DTJ. Přes trvajících konkurenci drastický válečný prožitek přece jen zklidnil vzájemné vztahy a řevnivost spolků. Na některých shromážděních se zástupci všech třech organizací sešli a dokonce viditelně v jednom šiku defilovali před veřejností, jako např. v létě roku 1947 při manifestačním průvodu orelstva Opavou. Tehdy za orelskými prapory solidárně jako hosté bratrsky pochodovali členové Sokola a DTJ ve slavnostních stejnokrojích.⁶⁷⁴ Spolky demonstrovaly vzájemnost, nikoliv institucionální jednotu, zejm. společnými národními shromážděními a tělovýchovnými vystoupeními. Někdejší konfrontační trend orelského tisku byl nahrazen vstřícným postojem vůči kolegiátním historickým spolkům. Společensky angažovaní členové historických organizací našeho národa svou vzájemnost rozvíjeli jistě také ve vědomím sílící komunistické moci ve státě, jež znamenala ohrožení svobodného spolkového života.

Časopis Orel se sympatiemi psal o XI. všesokolském sletu plánovaném na rok 1948 a o tom, že vzájemné poznání a spolupráce slouží ku prospěchu obou sdružení, přičemž v zápětí činí poznámku, zdůrazňující rozdíl ve filozofii obou organizací.⁶⁷⁵ Pisatel činí srovnání ve filozofii obou organizací, ze které z katolického hlediska vyvozuje etickou deistickou či panteistickou neurčitost

⁶⁷² Nepodepsáno: V jitřních nedělních hodinách. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 15, s. 198

⁶⁷³ Nepodepsáno: V severočeském pohraničním /.../. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 14, s. 196

⁶⁷⁴ Popisek k fotografii - Nepodepsáno: Opavské orelstvo žije /.../. In: Orel, Praha 1947, roč. XXVII., č. 18, s. 253

⁶⁷⁵ Fr. Mor.: XI. všesokolský slet 1948 – Orelské slavnosti 1949. In: Orel, č. 3, Praha 23. 2. 1948, s. 38

sokolské myšlenky, ve které je sice obsažena mravnost, tělesná síla a zdraví, avšak bez jmenování nejvyššího činitele, který toto vše způsobuje, - Boha. „My naproti tomu nekompromisně domýšlíme dále a tvrdíme: v Bohu je základ, kořen a jistota,“ vymezuje se orelský autor vůči sokolské filozofii.⁶⁷⁶ Zaznívá zde vstřícný názor na soužití obou organizací, avšak po zopakování diferencovaných ideových východisek Orel prohlašuje, že přirozený stav je zachovat oddělenost spolků. Jak všesokolský slet, tak plánované orelské slavnosti mají probíhat ve shodném národním duchu, čímž obě organizace projeví společně vlastenecké odhodlání obrodit národ.⁶⁷⁷

4. 2. Závěr krátkého letu

Po uchopení moci komunisty 25. února 1948 došlo také v Orlu k obdobnému procesu jako ve všech nekomunistických spolcích nebo důležitých státních institucích. Komunisté v něm za pomoci členů ochotných ke spolupráci vytvořili akční výbory k jejich ovládnutí zevnitř. Samotný fakt vzniku akčních výborů u orlů nejdříve živil falešnou naději, že by jejich hnutí mohlo v určité okleštěné formě přežít, už kvůli prokazatelným zásluhám na osvobození národa z nacistické poroby.

Na příkladu ústřední kanceláře Orla a jejího osudu lze nejlépe poznat taktiku komunistů při několikastupňové likvidaci nenáviděné klerikální organizace. Zároveň slouží jako vzorový příklad rušení ostatních organizačních jednotek, žup a jednot. Ústřední orelská kancelář v Brně musela sestavit akční výbor se souhlasem komunistů. Zasedli v něm členové Orla Večeřa, Ohnutka, Hůlka, Malášek a Wunsch, který týden předtím preventivně vstoupil do KSČ, což se nyní mohlo pragmaticky využít. Ačkoliv exkomunikační protikomunistická papežská bula vyšla až r. 1950, vstup katolíka do protináboženské strany – byť se jednalo o takticky odůvodnitelný tah – zůstával i před bulou na hraně možností, jaké jsou adekvátně použitelné. Ani tento spekulativní krok však nezabránil osudovým událostem, jejichž vyvrcholením bylo zrušení Orla. Složení akčního výboru nahlásili orlové předsedovi krajského výboru KSČ O.Šlingovi, který jim nařídil – bez jakéhokoliv zákonného nebo soudního nařízení – zveřejnit v tisku zprávu o zániku Orla a o vzniku Akčního výboru Sokola, pod který měly orelské záležitosti spadat. Protesty byly marné. Kvůli zablokovanému účtu Orla nebylo možné vyplácet mzdu 6 pracovníkům ústředí. Na žádost předsedovi Ústředního akčního výboru Národní fronty A. Čepičkovi byly finanční prostředky na výplaty z účtu uvolněny.

⁶⁷⁶ Tamtéž

⁶⁷⁷ Tamtéž

A. Večeřa se stal zástupcem Orla v Ústředním akčním výboru Sokola. Tento stav dával tušit, že sjednocená tělovýchova bude provedena dirigisticky pod hlavičkou Sokola ovládaného komunisty. Na pořad jednání akčního výboru se dostávaly případy zabavování orelských pozemků a budov, využívání nemovitostí k sušení obilí atd. Každodennost byla prodchnuta kombinací absurdity, arogance a násilných postupů. Počátkem března se měly přihlásit ty spolky, které si v nových podmínkách přejí pokračovat ve své činnosti. Orel tak samozřejmě učinil, ale úřady jeho žádost neuznaly za oprávněnou. V listopadu 1948 naopak Orla vyzvaly k převedení veškerého župního majetku sokolským župám Machálově a Vaníčkově. Členové se snažili zachránit alespoň drobný majetek, jako byly gramofonové desky s nahrávkami orelských pochodů nebo další osvětový materiál. Bohužel státu propadly 3000 m látky určené pro šití slavnostních krojů. Výzvy komunistů a některých kolaborantů z řad ČSL ke vstupu do Sokola vyslyšel jen nepatrný zlomek orlů. Většina setrvala v pasivní rezistenci a soukromně uchovávala orelské tradice. Mnoho orlů neodevzdalo prapory, kroje ani spolkovou agendu a schovalo si tyto památky v naději na lepší časy.

Posledním vzepětím orelského hnutí byla svatohostýnská pouť 28. – 29. srpna 1948, kde se sešlo mezi 100 – 120 tisíci orlů, již v civilu a bez krojů a praporů, avšak zpívajících orelské písně a demonstrujících nepokořenost Orla. Ilegální orelskou organizaci udržovali prvořadě orelišti náčelníci, prvořadě br. Bohuslav Koukal. Pořadatelé uspořádali běžnou lidovou pout', která vizuálně nepřipomínala orelské shromáždění. Nicméně prakticky byli přítomni vedoucí funkcionáři Orla a tisíce jeho členů. Mezi poutníky bylo mnoho tajných příslušníků Státní bezpečnosti (dále StB). Celou akci řídil důstojník StB Vrnka z Kroměříže. Agenti si všímali protivládních projevů, které však nebyly řízeny orelským vedením, jež nechtělo zavdat příčinu k perzekuci. Tato obava však byla zbytečná, protože zatýkácí mašinerie již čekala na spuštění.

Říšský náčelník B. Koukal s několika nejdůvěrnějšími spolupracovníky a činovníky Orla svolal během pouti tajnou schůzku. Jejím smyslem však nebylo ustavení podzemní odbojové organizace, nýbrž naopak. Koukal vyzval zúčastněné, aby v jednotách odrazovali možné odbojářské adepty od protistátní činnosti. Stanovil vyčkávací taktiku. Optimisticky totiž doufal ve vyjasnění celé situace a nevzdával se naděje v obnovení Orla. Jelikož organizace nebyla fakticky zrušena, nýbrž byla zamezena její činnost, a jelikož totalitní režim zatím svou krutost neprojevil naplno, orlové nechtěli dávat záminku k silovému zásahu státu či ke zmaření stávajících jednání. Naopak hodlali ukázat dobré gesto, pročež padlo rozhodnutí důsledně instruovat členy, aby se neuchylovali k nevratným krokům. Přítomní funkcionáři měli hlavně udržovat spojení s B. Koukalem a očekávat jeho další instrukce. Kvůli utajení svých sdělení měli používat neviditelný inkoust (roztok modré skalice), neboť panovala obava z kontrolování i zadržování ústřední orelské pošty. Tato

metoda utajené komunikace nebyla použita, přesto ji vyšetřovatelé a soudci uváděli jako jeden z důkazů protistátní orelské činnosti.⁶⁷⁸

Ihned po pouti byli zatčeni vedoucí funkcionáři orelského ústředí (starosta Msgre. J. Šrámek byl v tu dobu již v internaci pro pokus o ilegální opuštění republiky) a žup, čímž byly orelské struktury v polorozpadu ještě více paralyzovány. Někteří orlové tušili, jaké důsledky pro ně bude mít účast na pouti. Orelská selská rodina Nešporových z Lanžhota již byla připravena se sbalenými zavazadly bezprostředně po návratu utéct do Rakouska. Bohužel ani komunistické bezpečnostní orgány nespaly a manželé Nešporovy spolu se skupinou lanžhotských orlů byli po návratu nejprve zahánáni příslušníky StB do řeky, kde museli den a noc stát, a posléze byli zatčeni za účast na nedovolené orelské pouti.⁶⁷⁹

Hostýnskou poutí se na dlouho uzavřela historie Orla, jehož významné a angažované členy čekala perzekuce, ostatní strach, nejistota a zákaz spolkové činnosti. Pouť byla okázalým rozloučením spolku, jenž ještě nebyl úředně zrušen, avšak již nesměl veřejně působit. Život jeho jednot ještě dozníval během zabavování majetku, odevzdávání dokumentace a sokolské transformace Orla. Shromáždění se stalo protikomunistickou demonstrací odcházejícího hnutí, hlasitým, nenásilným projevem nesouhlasu s nastolovaným terorem a nesvobodou. Lidská naděje se rozplývala, prosby orlů směřovaly spíše k nebi. Pouť byla faktickou tečkou za orelskou činností. Podobné masové protirežimní akce už komunisté nehodlali tolerovat.

Kazatelské povzbuzení masy čerstvých orelských disidentů potřebovaly. Komunisté neotáleli se spuštěním zatýkácí mašinerie. Nechtěli připustit jakékoliv formování orelské opozice, ne-li odboje. Bylo by přemrštěné tvrdit, že na hostýnské pouti bylo utvořeno jádro orelského odboje. Hnutí odporu, jehož původci byli orlové nebo do něhož se zapojili, vyplynulo z iniciativy jednotlivců (zejm. letákové akce proti režimu). Nešlo o podzemní činnost koordinovanou z jednoho centra, ač právě ta byla zbožným přáním komunistických orgánů, zatahujících nad de facto ilegálními orly síť. O systémovém orelském odboji můžeme hovořit v případě jeho protinacistického vystoupení v koordinaci s Obranou národa. Protiněmecký odpor byl morální povinností všech vlastenců. Na co však nebyl Orel připraven a s čím nebyl plně vnitřně smířen, byl stav, kdy se má Čech postavit proti Čechu a vést odboj proti vlastním českým lidem. Tyto úvahy však byly přehlušeny rychlostí, s jakou začaly komunistické bezpečnostní orgány zatýkácí akce.

⁶⁷⁸ Kafka, J.: Orelské procesy. In: Stříbrný, J. (edit.): Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002, s. 186

⁶⁷⁹ Osobní svědectví Františka Nešpora ze slováckých Šardic, jehož rodiče zaplatili svatohostýnskou pouť několikaletým vězením

Součástí likvidace Orla stala jeho kriminalizace skrze politické procesy,⁶⁸⁰ v nichž bylo téměř 200 orlů, většinou funkcionářů, odsouzeno mezi lety 1948 – 1955 do vězení.⁶⁸¹ Jiní byli postiženi existenčně, vystěhováni z rodných obcí, povoláni k Pomocným technickým praporům či posláni do táborů nucených prací. Mnohdy se orelské procesy prolínaly se soudy s kněžími či členy ČSL. Kněžské povolání, příslušnost k lidové straně a Orlu byly často spojenou nádobou. Krutým mučením ve vyšetřovací vazbě si prošli náčelník ČSO B. Koukal, A. Ondráček, J. Malášek nebo Pavel Dědičík. Komunistická justice uspořádala zvláštní procesy s několika orelskými skupinami, v jejichž čele byl vždy významný orelský funkcionář coby hlavní organizátor podvržené nepřátelské činnosti. Tak byla souzena skupina orlů kolem náčelníka B. Koukala, dále skupina někdejšího pokladníka ČSO F. Šrámka resp. skupina bývalého redaktora časopisu Orel J. Juráka.⁶⁸² Orlům byl hned v říjnovém uherskohradištském soudním procesu roku 1948 podsunut záměr rozložit Československo teroristickými akcemi, demonstracemi a letákovou propagandou. Vrcholným trumfem režimu bylo obvinění 13 orlů a lidovců z jihovýchodní Moravy z organizování atentátu na předsedu vlády A. Zápotockého, přičemž pomoc měly poskytnout emigrantské kruhy v zahraničí.⁶⁸³

Do skupiny odsouzených orlů řadíme i katolické kněze P. Václava Drbolu (1912 – 1951), P. Jana Bulu (1920 – 1952) a P. Františka Pařila (1911 – 1951), kteří byli komunisty oběšeni v souvislosti s tzv. Případem Babice.⁶⁸⁴ První dva byli prokazatelně orlové, u P. Pařila vazbu k Orlu nelze potvrdit.

Pater Drbola působil po svém vysvěcení na kněze r. 1938 až do r. 1951 aktivní v kněžské službě ve Slavkově u Brna, v Čučicích, Bučovicích a Babicích u Lesonic. Byl funkcionářem Orla, za svého působení v Bučovicích fungoval jako starosta zdejší orelské jednoty a předseda místního spolku Katolický dům, zároveň byl místostarostou orelské župy Klapilovy se sídlem ve Vyškově. V Bučovicích, které byly živým orelským hnízdem, fungoval ve 30. letech dokonce oddíl orelské

⁶⁸⁰ Kafka, J.: Orelské procesy. In: Stříbrný, J. (edit.): Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002, s. 183 – 197. Vaško, V.: Dům na skále 1. Vzpouza orlů. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2004, s. 193 – 208. Vaško, V.: Dům na skále 3. Druhá série orelských procesů. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2008, s. 170 - 175

⁶⁸¹ V procesech bylo mezi lety 1948 – 1951 odsouzeno 171 orlů na celkem 974 let. Poslední orelský proces proběhl v roce 1955. Blíže: Balík, S. – Hanuš, J.: Katolická církev v Československu 1945–1989. CDK Brno 2007, s. 195

⁶⁸² Tamtéž

⁶⁸³ čt: Připravovali atentát na předsedu vlády Ant. Zápotockého. Tlupa reakčních teroristů z bývalé strany lidové a Orla zneškodněna. In: Práce, Praha 3. 10. 1948, roč. IV., č. 232, s. 1

⁶⁸⁴ Případ Babice označuje události, související se zavražděním 3 funkcionářů MNV v Babicích na Třebíčsku v červenci 1951. StB případ interpretovala tak, že akci provedla protistátní skupina řízená a vyslaná ze zahraničí. Vražda poskytla důvod pro likvidaci a diskreditaci kléru a zemědělců, kteří se bránili vstupu do státních družstev. Případ spustil lavinu zatýkání, desítky lidí byly odsouzeny k vysokým trestům, včetně trestů smrti.

brannosti. Vyšetřovatelé P. Drbolu mučením donutili přiznat se ke spoluúčasti na babickém případu, i když v době střelby na MNV byl již tři týdny vězněn. 14. července 1951 byl komunistickou justicí nezákonně odsouzen k smrti za vykonstruovanou účast na babickém případu a 3. srpna toho roku byl v Jihlavě popraven. Mezi lety 1990 – 1997 byl posmrtně rehabilitován a od roku 2011 probíhá proces jeho blahořečení. Jeho mladší kolega P. Jan Bula přijal kněžské svěcení r. 1945 a od této doby až do svého zatčení v r. 1951 sloužil jako farář v Rokytnici nad Rokytinou, kde působil ve funkci vzdělavatele zdejší orelské jednoty. Intenzivně se věnoval práci s mládeží, pro kterou založil orelské skautské sdružení Orlici, kteří nosili modré šátky a barety s orelským odznakem. 15. listopadu 1951 byl rovněž nezákonně odsouzen v babickém případu a 20. května 1952 popraven v Jihlavě. Komunistický režim donutil brněnského biskupa Karla Skoupého, aby odsouzené kněze posmrtně degradoval, čímž měl být dotvrzen jejich „zločin“ i církevní autoritou. V roce 1990 jej soud rehabilitoval a v r. 2004 bylo zahájeno beatifikační řízení.⁶⁸⁵

Koncem roku 1948 byl orelský člen Akčního výboru Sokola Alois Večeřa požádán kolaborujícím lidoveckým ministrem A. Petrem o to, aby ve veřejném rozhlasovém vystoupení vyzval bývalé členy Orla ke vstupu do prorežimního Sokola. Večeřa odmítl s poukazem na to, že jednak v r. 1946 veřejně hovořil proti sjednocené tělovýchově a jednak proto, že není dostatečně známou orelskou osobností. Stanovisko nezměnil ani poté, co mu Petr sdělil, že rozhlasový projev je přáním A. Čepičky a J. Plojgara. Po poradě s bývalým jednatelem pražské župy Pospíšilovy V. A. Nesnídalem, zaměstnaným tehdy v pražské ČSL, se Večeřa rozhodl projev přece jen napsat tak, aby byl co nejvíc neutrální. Uvedl v něm přirozené rozdíly mezi Orlem a Sokolem a z toho vyplývající neslučitelnost obou organizací a ochotu vstoupit do jednotné tělovýchovné organizace za předpokladu zachování náboženské výchovy a vnitřní samostatnosti Orla. Pisatel poslal projev Čepičkovi a očekával nějakou reakci. Žádná se však nedostavila, Večeřa text v rozhlase nepřednesl, což se – možná neočekávaně – nestalo důvodem k Večeřově perzekuci.

Ústřední kancelář Orla byla, stejně jako majetek ostatních organizačních složek převzat 30. září 1948 formálně Sokolem za pečlivé asistence StB, které šlo o zajištění členských seznamů, dokumentů, směrnic, peněz ad. materiálu. Do konce roku 1948 byla ukončena činnost orelského akčního výboru ve výše uvedeném složení. Definitivní tečka za existencí Orla byla učiněna 15. června 1950, kdy ministerstvo národní bezpečnosti vydalo výnos o zrušení Orla. Avšak již více než dva roky předtím Orel fakticky nepracoval. Administrativní zrušení organizace tím mělo značné zpoždění za její reálnou likvidací. Sokol, s nímž komunisté technokraticky zacházeli jako

⁶⁸⁵ Postulátorem beatifikačního řízení obou obětí komunistické totality je Msgre. K. Orlita z brněnského biskupství, blíže: <http://kanonizace.biskupstvi.cz>

s nástrojem pro celonárodní, jimi řízenou tělovýchovnou organizaci, přebíral do svého majetku orlovny a orelské spolkové domy.⁶⁸⁶ Majetek Sokola se tedy rozhojnil také o orelské stavby, hřiště i vybavení. V obrozeném sokolském tisku však nenalezneme ani zmínky o někdejším Orlu.

Vzdor organizace pominul, avšak mnozí jednotlivci se nevzdávali. Příkladem osobního odporu proti totalitě bylo vystupování okresního soudce v Kladně JUDr. Václava Stiebera, posledního náčelníka orelské jednoty v Novém Strašecí, který již před únorem 1948 ve svém působišti neutralizoval komunistické vlivy v justici a spolu s roudnickým soudcem představoval obhájce nezávislého soudnictví v dané soudní oblasti. Prakticky zamezoval tomu, aby justici bylo manipulováno pro zájmy komunistické strany, když vracel vykonstruované žaloby mající za cíl likvidaci oponentů KSČ apod. Hned 27. 2. 1948 byl vzat do vazby v Praze na Pankráci. Jelikož se mu dostalo zpráv o tom, že jej patrně čeká rozsudek smrti, rozhodl se utéct z republiky. Kvůli zdravotním problémům jej vazební lékař, předpokládav Stieberovu poslušnost, pustil bez eskorty na vyšetření do nemocnice v Praze na Karlově náměstí. Dr. Stieber se místo toho urychleně dopravil domů do Nového Strašecí, aby se zde rychle rozloučil s rodinou a bezodkladně se vydal na Moravu a odtud do Rakouska, Bavorska a později do USA. Lze předpokládat jeho napojení na orelskou převaděčskou skupinu v oblasti jihomoravského Lanžhota.⁶⁸⁷

S institucionální likvidací Orla, ani se zatčením jeho špiček se však Orel neodmlčel zcela. Nadále existovalo orelské podzemí, které poskytovalo hmotnou pomoc a úkryt politicky stíhaným osobám a zajišťovalo pro ně ilegální přechod přes jihomoravské hranice do Rakouska. Do této činnosti se jako vůdčí postava zapojil ing. Vlado Richter, který tím oprášil svou identickou válečnou aktivitu. Po únoru 1948 pomáhal uprchlíkům z komunistického Československa přejít hranice do Rakouska v oblasti Ladané v jihomoravském Podluží. Díky kontaktu ve státní správě v Brně dostával informace o tom, kdo má být zatčen, a bezodkladně tyto ohrožené lidi převáděl za hranice. Také Richterovi záhy hrozilo zatčení. V den svého převedení přes hranice musel dát přednost jiným lidem. Člen převaděčské skupiny Bartoš, který měl toho dne provázet za hranice i Richtera, byl cestou zpátky do vnitrozemí zastřelen. Richtera do Rakouska převáděl nakonec Jožka Severin, jehož pozdějším zatčením skončila prakticky celá převaděčská síť kolem Ladané. Skupina měla v lesní oblasti svého působení zakopané zbraně, o jejichž využití neexistují bližší zprávy. Orlové

⁶⁸⁶ Na některých místech sami orlové vstupovali do subjektů, které přebíraly někdejší orelský majetek, a pokračovali tak v užívání orloven a jejich zařízení. Takto do Sokola vstoupili čelní funkcionáři Orla v Dobříši. Viz. osobní vzpomínky Petra Vitáska, člena orla mezi lety 1945 – 1948 a starosty Orla jednoty Dobříš 1989 – 2005. Autor disertační práce se s P. Vitáskem osobně znal a čerpal od něho informace o dobříšské jednotě

⁶⁸⁷ Rozhovor autora práce s JUDr. Václavem Stieberem, synem poválečného okresního soudce a exulanta dr. V. Stiebera, dne 28. 1. 2014 v Praze

Vlado Richter a Prokop Střelský přeplavali na Dušičky 1948 řeku Moravu, aby se natrvalo rozloučili s rodnou vlastí.

Po příchodu do Rakouska americká CIA vystavila členům Richterovy skupiny falešné legitimace pro snadnější pohyb v zemi. V. Richter a jeho přátelé se rozhodli pokračovat do Německa, neboť v Rakousku je přímo ohrožovali sovětští agenti. Během zdejšího pobytu V. Richter zlikvidoval agenta KGB dýkou zabudovanou v deštníku. Z Rakouska do Německa se proto Richterova skupina musela přemístit za zvýšeného bezpečnostního rizika, neboť v Rakousku operovalo množství komunistických agentů, kteří o Richterově skupině věděli.⁶⁸⁸ Ukázalo se, že nejen v rakouských, ale i v německých uprchlických táborech není kvůli komunistické infiltraci bezpečno. Orlové mohli být zavražděni nebo uneseni. Takovému riziku museli co nejrychleji předejít. Proto V. Richter odešel se svou skupinou do USA, kde pracoval přes 30 let v krajanském hnutí, orelské exilové Svatováclavské župě a čs. křesťanskodemokratickém sdružení. Rovněž pracoval pro americkou armádu. Prokop Střelský s ostatními přáteli odjel do Norska a posléze do brazilského Rio de Janeira, kde si otevřel autodílnu a zřídil školu pro chudé děti, jež nesla jeho jméno. Ze skupiny žije dosud br. Kolařík v Austrálii. V norské orelské exilové skupině, ustavené 18. 2. 1950 byl spolu s P. Střelským aktivní br. Josef Kalvoda, jehož tehdejším primárním zájmem však byla politika a studium historie.⁶⁸⁹

Kapitolu Orla let 1945 – 1948 uzavřela pouť na Svatém Hostýně v srpnu 1948. Znamenala nejmohutnější protikomunistické vystoupení za celou dobu komunismu. Bude to opět náboženská pouť, tentokrát cyrilometodějská, která v roce 1985 na Velehradě při oslavě 1100. výročí smrti sv. Metoděje předznamená pád komunismu. Věřící jako početně významná skupina v národě zvednou poprvé po osmačtyřicátém a po Pražském jaru hlas proti utlačovatelskému režimu, jehož představitelé se odváží k prezentaci na samotném velehradském poutním shromáždění a Soluňské bratry budou prohlašovat za první komunisty. Jejich snahou bude využít pouť pro vlastní agitaci a interpretovat ji jako mírové shromáždění. Poutníci je za tuto samozvanost vypískají a čtyři roky poté komunistická moc padne.

Po celou dobu komunistické vlády v Československu udržoval exilový Orel kontinuitu hnutí. Náhradou za domácí župy vznikla jedna exilová orelská župa Svatováclavská, v níž se sdružily rozptýlené skupiny orlů v Evropě, severní i jižní Americe a Austrálii. První sjezd Svatováclavské župy Orla v exilu se uskutečnil v německém uprchlickém táboře Ludwigsburg 26. – 27. listopadu

⁶⁸⁸ Osobní svědectví V. Richtera podané členům exilového Orla, zejm. F. Schultzovi v USA, a příbuzným z rodiny Nešporovy žijícím v ČR

⁶⁸⁹ Blíže k roli J. Kalvody v čs. exilovém hnutí Cholínský, J.: Poutník Josef Kalvoda. Dílo Kladno 2002

1949. Prvním starostou exilových orlů byl zvolen katolický historik a předúnorový poslanec ČSL Bohdan Chudoba.⁶⁹⁰ Ustavující sjezd rekonstruované exilové organizace, orelské župy Svatováclavské, se pak odehrál 30. – 31. října 1954 v sále školy sv. Ludmily v americkém Chicagu. To už se jednalo o výstavbu orelské sítě po celém světě, zatímco zakladatelský sjezd v Ludwigsburgu měl za cíl ustavit vůbec první řádný orgán exilového Orla a stanovit program činnosti. Župním starostou byl na chicagském sjezdu zvolen katolický kněz P. Jan Smutný. Smyslem tohoto útvaru bylo sjednotit a koordinovat činnost rozptýlených orelských exulantů ve světě. Působnost župy byla celosvětová.

Nebylo však možné spravovat Orla z jednoho místa, proto vzniklo několik orelských exilových oblastí ve světě: oblast arcibiskupa A. C. Stojana v USA, oblast biskupa St. Zely v Kanadě, evropská oblast sv. Cyrila a Metoděje, oblast sv. Vojtěcha v Caracasu ve Venezuele⁶⁹¹ a oblast kardinála Josefa Berana v Austrálii se sídlem v Sydney.⁶⁹² Činnost exilových orlů spočívala v setkávání, pořádání náboženských poutí⁶⁹³, konferencí a veřejných manifestací⁶⁹⁴. Tělocvičné aktivity tvořily menší část programu.⁶⁹⁵ Od roku 1950 vydávala exilová župa měsíčník Orel, který byl jedním z důležitých integračních nástrojů jinak po světě rozptýleného orelstva.⁶⁹⁶ Svou pozornost

⁶⁹⁰ Bohdan Chudoba (1909 - 1982) se k Orlu dostal až v exilu. Během první republiky se spíše pohyboval v katolické akademické sféře a v lidové straně. Již tehdy – nezávisle na Orlu – byl aktivním sportovcem, hrál na tu dobu exotické ragby a baseball. Věnoval se také lehké atletice. Zamítal sport coby samoučelnou zábavu nebo exhibici, jeho pravý smysl viděl v posilování vůle, zocelování osobnosti a přípravě k boji za nadpřirozené duchovní hodnoty. Blíže: Drápala, M.: Na ztracené vartě západu. Kapitola Bohdan Chudoba. Na křížové výpravě dvacátým stoletím. Prostor Praha 2000, s. 415 – 417

⁶⁹¹ Jihoamerická oblast ve Venezuele čítala v r. 1951 celkem 18 orlů. Viz. Papež, J.: Československý Orel v exilu. Župa Svatováclavská. Orel Brno 2005, s. 84

⁶⁹² Tichomořská australská oblast měla koncem 50. let 20. století 87 členů v 8 městech a ve 3 jednotách. Viz. Papež, J.: Československý Orel v exilu. Župa Svatováclavská. Orel Brno 2005, s. 144 a 147

⁶⁹³ Nejvýznamnějším poutním místem exulantů se stal česko-americký benediktinský klášter sv. Prokopa v Lisle u Chicaga, kde se orlové a další krajanští poutníci scházeli u sochy Panny Marie Staroměstské, kopie Madony stržené r. 1918 na pražském Staroměstském náměstí. Orlové směřovali rovněž do svatyně národů ve Washingtonu. Významná pouť se zde konala 24. – 26. 6. 1983, kdy si orlové v české národní kapli ve washingtonské svatyni připomněli 35. výročí od násilného přerušování činnosti Orla v Československý. Viz. Nepodepsáno: Orel č. 5/1983, roč. XXXIV., s. 3

⁶⁹⁴ Patrně nejvýznamnější veřejnou manifestací Orla byla jeho účast na pochodech porobených národů v USA. Tuto tradici založil r. 1954 prezident Spojených států D. Eisenhower. Orel se ve slavnostních historických krojích a s prapory pochodu pravidelně účastnil.

⁶⁹⁵ Aktivní sportovci působili v chicagské jednotě Orla. Z významných cvičebních podniků jmenujme orelskou účast na sokolském sletu 2. – 4. 7. 1983 ve Vídni, kde cvičilo 400 sokolů. Orla zastupoval na tribuně člen exilového Orla br. K. P. (jeho identita není uvedena v exilovém Orlu), in: K. P.: Orel zastoupen na sokolském sletu. In: Orel, Michigan, USA, č. 5/1983, roč. XXXIV., s. 15 – 16

⁶⁹⁶ Časopis Orel se snažil přinášet zprávy nejen z dění amerického a obecně exilového orelstva, ale chtěl také přinášet zprávy ze staré vlasti. V důsledku nedostatku pravdivých zpráv došlo např. r. 1953 k chybnému informování o umučení orelského a lidoveckého činovníka a Zátopkova trenéra JUDr. Jana Haluzy, vězněného a pracujícího na uranu v Jáchymově. Dr. Haluza věznění

obraceli vedle exilové komunity také domů, za železnou oponu. V roce 1955 otiskl americký Orel oslavný článek k 85. narozeninám internovaného bývalého starosty Orla Msgre. Jana Šrámka.⁶⁹⁷ Začátkem 50. let orlové ve venezuelském Caracasu vydávali vlastní věstník s názvem Náš vzlet, australský Orel Sydney vychází nepravidelně dodnes. Orel v zahraničí uchovával kontinuitu hnutí až do pádu komunismu v Československu r. 1989, kdy pohotově navázal spojení s žijícími pamětníky domácího předúnorového Orla v Československu.⁶⁹⁸

5. Nadějně jaro

Po uvolnění politických poměrů v 60. letech začal Orel zvedat hlavu. Na jaře 1968 se sešli pamětníci z někdejšího vedení Orla s cílem vypracovat podklady pro jeho obnovu. Přípravný výbor tvořili bratři B. Koukal jako jeho předseda, F. Morávek, J. Pištělák, R. Slavotínek, dr. F. Šrámek, ses. M. Handlová, dále bratři Levíček, Šafář, Pospíšil, Drahovzal, Večeřa, Dědičik ad. Setkání, jež nebylo prezentováno jako obnovný sjezd, se uskutečnilo 27. 4. 1968 v Brně. Účastnilo se ho 350 delegátů z 15 orelských žup Čech i Moravy. Shromáždění rozhodlo o obnovení činnosti Orla. Přípravný výbor se obrátil na někdejší orly s výzvou, aby se hlásili do obnovené organizace a psali na adresu: Přípravný výbor Čsl. Orla, pošt. schr. 484, Brno 2, finanční příspěvky mohli zájemci posílat na účet Státní spořitelny č. 835 065.⁶⁹⁹ Jednoty měli svoji obnovu hlásit na okresní národní výbory. Jednoty, jež dosáhly minimálního počtu 22 členů, měly svoji obnovu hlásit příslušným okresním národním výborům. Výbor poskytl v prohlášení také vzor žádosti o obnovu. V této žádosti bylo výslovně uvedeno, že Orel v daném místě obnovuje svou činnost „ve snaze po odstranění deformací v kulturní i tělovýchovné sféře našeho společenského života.“⁷⁰⁰ Tím dal najevo, že je zde katolická entita, které nevyhovuje socialistická tělovýchova a pro kterou je Orel přirozenou sportovní základnou, neboť jeho spolková filozofie odpovídá křesťanské nauce.

Z celkového pojetí prohlášení a počtu přihlášených delegátů shromáždění a z konkrétních organizačních kroků (ustavení přípravného výboru, zřízení pošt. schránky, bankovního účtu) bylo

přežil a r. 2010 byl oceněn státním vyznamenáním jako politický vězeň. Viz. nepodepsaná zpráva Dr. Haluza – orelský mučedník. In: Orel, č. 5 – 6/1953, IV. roč., s. 15

⁶⁹⁷ Nepodepsáno: Msgre. Jan Šrámek pětaosmdesátníkem. In: Orel, č. 7 – 8/1955, VI. roč., s. 8 – 10

⁶⁹⁸ Blíže o exilovém Orlu: Papež, J.: Československý Orel v exilu. Župa Svatováclavská. Orel Brno 2005

⁶⁹⁹ Sestry a bratři! Oznámení o obnově Čsl. Orla 27. 4. 1968 (1 list s dolní částí – přihláškou do Čsl. Orla)

⁷⁰⁰ Tamtéž

patrné, že Orel hodlá obnovit plnohodnotně svoji činnost. Prvním historickým subjektem Orla, který se fakticky obnovil podle zákona č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních, byla valašská orelská župa kardinála Bauera, jejíž ustavující schůze se konala 5. května 1968 ve Valašském Meziříčí za přítomnosti delegátů 5 župních okrsků.

Urychlené zakládání žup a jednot bylo pokládáno za prioritu. Přípravný výbor vyzýval k organizaci kroužků a družstev se sportovním i kulturně-duchovním (včetně podpory pokoncilní duchovní obnovy) programem paralelně s nahlašováním činnosti úřadům. Právě sportovní činnost se v následném jednání s úřady ukázala být sporným bodem, neboť stát si nárokoval monopol na sport a tělovýchovu. Konstituující se ústředí inzerovalo dvě velká orelská shromáždění, která se měla uskutečnit během náboženských poutí 5. července na Velehradě a 25. srpna na Svatém Hostýně. Velehradská pouť orlů měla proběhnout v rámci celonárodní cyrilometodějské pouti, zatímco pro Hostýn se počítalo již se samostatnou spolkovou poutí.

Výzva k obnově činnosti z Bauerovy župy i přípravného výboru směřovala k orlům v celé republice. Kontakty s bývalými slovenskými orly nebyly obnoveny. Je pravděpodobné, že jednotlivci o sobě věděli, avšak obnovný proces nadějně započal v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Organizace se rozhodnutím svých představitelů sice rozhodla vstoupit v život. Druhá etapa založení, totiž uznání státem, teprve nastupovala. Přípravný výbor předložil ministerstvu vnitřní návrh nových stanov tak, aby odpovídaly zákonu č. 68/1951 Sb. o dobrovolných organizacích a shromážděních. Ministerstvo rozhodlo po konzultaci s Československým svazem tělesné výchovy (dále ČSTV) nezamítalo obnovu spolku, ale s ohledem na státní monopol tělovýchovy mu přiřkl pouze rekreační úlohu. Mezitím orlové připravili obnovu téměř 100 jednot. Bezodkladně orlové upravili návrh stanov a opětovně jej předložili ministerstvu. Jednání přípravného výboru a ministerstvem probíhalo standardně mezi 14. 8. – 21. 8. 1968. Závěrečné datum jednání završuje jiná nešťastná data (1939, 1949), na která měly původně připadnout celostátní slety s mezinárodní účastí, avšak kvůli politickým zvratům naopak Orla uvrhly v porobu a zapomnění. Příchod okupačních vojsk ukončil nadějnou dobu Pražského jara a s tím i pokusy o orelskou obnovu. Orlové odvolali hostýnskou pouť svolanou na 25. 8., kam přesto přijelo na 5000 poutníků.

Vzhledem k prováděným politickým čistkám a začínající normalizaci orlové nepokračovali ve svém úsilí. Na pozvání ministerských úředníků členové přípravného výboru nereflektovali, protože bylo jasné, že se poměry vrací do starých kolejí a že – jak se vbrzku potvrdilo – není reálná naděje Orla vzkřísit jako svobodnou organizaci. Naléhání zástupců Národní fronty, aby došlo k odvolání žádosti o obnovu Orla, bratři Morávek a Pištělák odmítli s tím, že není důvod odvolávat žádost, když nebylo nic povoleno.

.....

I přes liberalizaci poměrů konce 60. let byly některé návrhy pro reformistický komunistický režim neakceptovatelné. Kauza Orel byla jedním z nich. Pražské jaro přineslo sice reálný pokus obnovy, ale také byrokratické přešlapování na místě a konečné smetení návrhu se stolu.

Na další pokus si orlové museli počkat dalších 20 let. Po 21. srpnu 1968 opět poschovávali stejnokroje, prapory, písemnosti i fotografie pro lepší časy. Od Chodska po Valašsko předávali vzpomínky svým potomkům, v soukromí zpívali orelské písně, hmotně i duchovně si navzájem pomáhali, čekali a modlili se. Někdejší člen ústředí v Brně František Šrámek schovával až do své smrti peníze, které mu členové v Pražském jaru věnovali pro orelskou věc. Celkem mu svěřili – jako jednotlivci zosobňujícímu pomyslnou orelskou záložnu – 4700,- Kč, které byly použity při obnově Orla až v roce 1989.

6. Branou trikolór do nových dnů

Po jedenačtyřiceti letech Orel opět zvedl hlavu. Intenzivní komunikace pamětníků a nových zájemců o činnosti probíhala od prosince 1989. Právě bývalé české župy byly v popředí obnovných snah hned v listopadu 1989. Podle zpráv zachycených ve strojopisném Pražském orelském almanachu z r. 1990 se jako první k životu přihlásila 12. 11. 1989 jihočeská Jirsíkova župa.⁷⁰¹ Událo se tak v soukromí, mezi pamětníky, pět dnů před pádem komunismu, ve stejný den, kdy papež Jan Pavel II. v římské bazilice sv. Petra svatořečil Anežku Českou, s jejíž kanonizací byl odpradávná spojován návrat národní svobody.

Další orelské obnovné dění pochází už z období po 17. listopadu. Několik nadšenců, mezi nimi básník Vítězslav Horyna a Jiří Hladký, 23. 11. formují v Praze Klub přátel Čs. Orla (dále KPO), jehož účelem bylo shromáždit orelské pamětníky, kontakty a nové zájemce o činnost v Orlu. Nastala aktivní přípravná fáze naplněná korespondenční činností, zjišťování žijících členů-pamětníků, sondáže zájmu o obnovu, ale také přemáhání skepse, kterou projevovali mnozí bývalí členové, unavení věkem i zkušenostmi. Převážili však členové, kteří hodlali na obnově pracovat už z důvodů cti, aby dílo minulých generací nebylo zapomenuto, bez ohledu na reálné možnosti orelské organizace se uchytit. Pražští orlové o sobě věděli a udržovali kontakty během celých desetiletí. Proto první živé styky jsou navazovány právě v pražském prostředí. 6. 12. navázal KPO kontakt se

⁷⁰¹ Kronika obnovy Čs. Orla 1989. In: Hladký, J. (edit.): Pražský orelský almanach z r. 1990 (strojopis), Praha 1990, s. 5

ses. Růženou Winterovou, poslední náčelnice Pospíšilovy župy a vedoucí někdejší žižkovské ilegální orelské skupiny, která udržovala orelské vědomí a organizaci v malém kolektivu po únoru 1948, nebo se ses. B. Jurákovou, manželkou zesnulého šéfredaktora Orla dr. J. Juráka.

12. prosince přichází telefonická zpráva od br. Augustina Navrátila z Moravy o zasedání přípravného výboru Čs. Orla v Brně následujícího dne. Orlové z Prahy i jiných míst se prezentují články a interními informačními i vylepovanými propagačními letáky. 26. 12. se v Národním domě na Smíchově sešel br. J. Hladký z KPO s br. F. Pindákem, reprezentantem Čs. Orla v exilu. Účelem setkání bylo vyjednání podpory zahraniční orelské župy Svatováclavské obnovovanému orlu ve vlasti. Spojení bude trvalé a přinese duchovní, hmotnou i finanční podporu Orlu v Československu. Komunikaci s ústředím zajišťovaly orelské oběžníky.

Dnem faktického vzkříšení Orla se stal 30. červen 1990, kdy se v Brně uskutečnil manifestační ustavující sjezd Československého Orla.⁷⁰² Sjezd začal v 10:00 hod. mší sv. v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Brně. Od 12:00 hod. byla prezence účastníků v divadle Večerní Brno na Jakubském náměstí 5. V půl jedné shromáždění začalo modlitbou Veni, Sancte spiritus a orelskou modlitbou. Úvodní projev přednesl br. Bohuslav Koukal. O orelských zásadách promluvil br. František Morávek, nástin organizační a hospodářské činnosti přednesl br. Alois Večeřa, činnost přípravného výboru a kandidáty do ústředního předsednictva a pomocných sborů přiblížil br. Miroslav Kozlovský, hudební skladatel a politický vězeň.⁷⁰³

Ze zpráv přípravného výboru stojí za pozornost registrace obnovené organizace, jež proběhla u ministerstva vnitra podle zákona č. 83/90 Sb. ze dne 27. 3. 1990 o sdružování občanů. Orlu bylo přiděleno registrační číslo VSP/1 – 1125/90 – R.⁷⁰⁴ Jednoty a župy podle tohoto zákona už nemuseli hlásit svoji registraci okresním národním výborům. Postačovala registrace na brněnském orelském ústředí, které jednotlivé nižší organizační jednotky samo evidovalo a nahlašoval úřadům jejich vznik (zejm. ministerstvu vnitra a statistickému úřadu). Slovenský zemský svaz Orla musel provést registraci u ministerstva vnitra a ministerstva životního prostředí. Případný záměr jednot či žup provozovat vlastní podnikatelskou či jinou výdělečnou činnost (např. pronájem tělocvičen) bylo třeba konzultovat s ústředím. V čase sjezdu se očekávalo schválení restitučního zákona, od něhož si Orel sliboval návrat zabaveného majetku. Delegáti byli vyzváni k přípravě podkladů pro restituční žádosti, aby se při jejich uplatňování dodržely všechny zákonně stanovené

⁷⁰² Svolání manifestačního sjezdu Čs. Orla na 30. červen 1990. Oběžník č. 9 – 9. 6. 1990, Přípravný výbor Československého Orla, Brno, Jezuitská 7. Oběžník je součástí Pražského orelského almanachu (edit. Hladký, J.), strojopis, Praha 1990, s. 51

⁷⁰³ Tamtéž

⁷⁰⁴ Tamtéž

termíny. Orelské ústředí požádalo Ústřední výbor ČSL o součinnost při restitučních žádostech také proto, že mnohé majetky Orla byly spoluvlastněny lidovou stranou. V hospodářské zprávě zazněla informace o prvním jednání s ministerstvem školství o přidělení dotace na činnost, neboť orelská činnost se rozbíhala pouze z dobrovolných příspěvků členů.⁷⁰⁵

Po rozdělení československé federace v roce 1993 funguje organizace pod názvem občanské sdružení Orel ČR, resp. od ledna 2014 spolek Orel ČR se 17 tisíci členů ve 23 župách a 250 jednotách. V jeho čele stojí od sjezdu r. 2011 ing. Stanislav Juránek, senátor Senátu Parlamentu ČR a zástupce hejtmána Jihomoravského kraje za KDU-ČSL. Na Slovensku se družební organizace nazývá Slovenský Orol.

⁷⁰⁵ Tamtéž

Závěr

Přesvědčil jsem se, že dějiny Orla by se daly rozšiřovat libovolně a takřka nekonečně. Téma se zdá být nevyčerpatelné, ačkoliv mnoho z jeho primárních pramenů nenávratně zmizelo za druhé světové války resp. přičiněním orgánů komunistické moci. Tak se již nelze setkat s dokumentací řady českých jednot (např. v Litoměřicích, Nymburku). Přesto však stále zůstává dobový spolkový a ideově spřízněný tisk, náboženské i politické noviny a časopisy, osobní vzpomínky aktérů a odraz v novodobé literatuře, stejně jako dobová reflexe Orla z jiných spolků, zejm. Sokola.

Při studiu dobových materiálů jsem objevil mnoho zajímavých témat a aspektů, jež spojují Orla s dobovým životem. Orel neexistoval izolovaně, nýbrž projevoval se jako aktivní sociální činitel své doby, stýkal a potýkal se s dalšími spolky, politickými subjekty, ovlivňoval své okolí. Významná interakce probíhala na poli školství (povolení cvičení školních dětí v Orlu, konfrontace s pokrokovým učitelstvem, pronájem školních tělocvičen Orlem, subvence ministerstva školství ad.), armády (branné oddíly Orla, zapojení do protinacistického odboje) nebo politiky (potýkání se se spolkovou konkurencí jiných stran, Sokolem, DTJ nebo selskou jízdou).

Posledně jmenovaný aspekt ožívá i dnes. Oficiálně nepolitické spolky, mající však personální a ideové propojení s konkrétními politickými stranami, můžeme sledovat i v současné době, méně výrazně např. ve vysoké škole CEVRO s vazbou na ODS resp. v Masarykově demokratické (dříve dělnické) akademii ČSSD, hlasitěji pak v Českomoravské komoře odborových svazů, u níž je patrná vazba na sociální demokracii. Různé zájmové organizace nevládní povahy, zvané NGO (Non government organizations), nám v některých aspektech připomínají někdejší prvorepublikové nepolitické spolky, jejichž funkcí však byla také podpora vymezených politických subjektů. V př. Orla to byla evidentní podpora ČSL, přičemž spolek sklouzával k jistému dualistickému paradoxu. Orel chtěl být pro všechny, projektoval sám sebe jako všennárodní organizaci (neboť katolictví mělo být statkem celonárodním). Avšak defektem celonárodního charakteru spolku byla jeho stranickost. Spojení s lidovou stranou nebylo možné popřít – Orel je odůvodňoval podporou katolíků v politice s tím, že v jiných politických stranách nejsou osobnosti hájící křesťanskou sociální nauku v její celistvosti, nebo jsou v nich v neznatelné menšině (agrárníci). Drobné spory mezi prioritou lidovectví či orelství byly spíše součástí vnitřního třibení duchů než skutečného pnutí mezi oběma subjekty.

Téma ve své době mnohatisícové organizace nebylo samozřejmě touto prací plně vytěženo. Nabízí se prvořadě další zajímavý námět: zpracovat dějiny Orla na celostátní úrovni, postihnout život všech zemských organizací v jednotlivých dějinných cyklech. Evidujeme minimálně pět odlišně se rozvíjejících zemských celků: a) český, b) moravskoslezský, c) slovenský,

d) karpatoruský – ukrajinský a e) vídeňský. Specifickým okruhem se staly dějiny Orla v zahraničním exilu mezi lety 1948 – 1989. Ačkoliv jsem s řadou pamětníků hovořil, zůstává žádoucí využít dosud žijící prvorepublikové či poválečné členy k podání osobního svědectví o ČSO. Zpravidla neočekávaně od nich při rozhovoru zazní zajímavé nové informace.

Téma Orel lze koncipovat i z hlediska jeho průniku do okolního světa. Poskytuje jistý přesah za hranice někdejšího Československa i rakouské orelské župy. Např. díky lužické misi Msgre. J.Šrámka koncem 20. let 20. století se povědomí o Orlu – ač s kontraverzním průběhem – uchytilo mezi Lužickými Srby v německém Sasku, kde je patrné dodnes. V širším mezinárodním kontextu se nabízí angažovanost exilových orlů po roce 1948 ve Spojených státech, Kanadě, Austrálii a jinde.

Věřím, že se mi podařilo shromáždit, vytřídit a interpretovat důležitá data a smysluplné z nich vystavět strukturu práce. Mým záměrem bylo seznámit akademickou obec resp. každého zájemce o dějiny tělovýchovy s fenoménem orelského hnutí tak, aby z mého textu bylo možné získat reálnou představu o tom, jakou organizací Orel ve své době byl, jaká byla jeho pozice v interakci s dalšími tělocvičnými sdruženími a jak se zapsal do dějin české společnosti a národa. O vhodnosti zpracování (resp. publikování) tématu svědčí i fakt, že zatímco Sokol je obecně známým spolkem, Orel zůstává v pozadí nebo úplně skryt. Tuto vědomostní mezeru by historikova práce mohla úspěšně vyplnit.

Přál jsem si narušit některá klišé obecně o Orlu rozšířená. V lepším případě nemístně zjednodušují, v horším deformují historickou pravdu. Historikovým úkolem v tomto směru je překonat zažitě lidové pojmenování Orla coby klerikální tělocvičné jednoty ovládané církví, nebo jako lidoveckého Sokola. Vyšlo najevo, že Orel byl ve skutečnosti samostatnou organizací, jež byla přes všechnu spřízněnost s ČSL na lidovcích nezávislá, ba dokonce se s nimi leckdy dostávala i do kompetenčních a ideových sporů (výrazně to platilo zejm. o kritických postojích Orla vůči české zemské organizaci ČSL resp. vůči Hlinkovým luďákům; nebo o zcela lidských subjektivních preferencích). I přes loajalitu vůči církevní hierarchii se však rovněž nejednalo o církevní, nýbrž světskou občanskou organizaci, požívající organizační autonomie a vztahující se k biskupům jako k patronům a duchovním autoritám.

Mým studijním záměrem bylo rozšířit dějiny českého katolicismu o další výraznou spolkovou oblast reprezentovanou tělovýchovnou organizací Orel. Téma si zasluhuje obecnou pozornost už kvůli tomu, že stále velká většina našich obyvatel – v porovnání se Sokolem – nemá ponětí o existenci Orla a jeho úloze v našich dějinách. Myslím, že se nejedná o téma okrajové, nýbrž že se Orel významně zapsal do naší historie. Při psaní této práce jsem vynaložil veškeré úsilí, abych co nejuceleněji zachytil jeho spolkové dějiny ve vymezeném prostoru a čase.

Přílohy:

Seznam jednot a okrsků českých orelských žup⁷⁰⁶

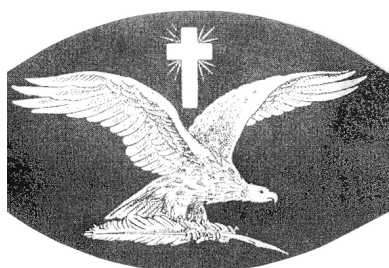
Východočeské orelská župa Jana Nepomuckého Edvarda Brynycha – celkem členů 13.383
1. okrsek: jednoty Hradec Králové, Slezské Předměstí, Nový Hradec Králové, Městec Králové, Náhon, Třebechovice p. Orebem, Týniště n. Orlicí, Černilov, Holice v Čechách, Libřice, Žďár n. Orlicí, Poděbrady, Ostřetín, Pátek, Jaroměř, Vrbice
2. okrsek: jednoty Nová Paka, Stará Paka, Lázně Bělohrad, Lomnice n. Popelkou, Libštát, Turnov, Jilemnice, Železný Brod, Štěpanice, Studenec, Roškopov, Levínská Olešnice, Křížlice, Jičín, Bratouchov, Horní Branná, Hořice v Podkrkonoší, Dvůr Králové n. Labem, Miletín, Peřimov, Loučky
3. okrsek: jednoty Náchod, Police n. Metují, Velký Dřevíč, Žďárka, Velké Poříčí n. Metují, Rтынě v Podkrkonoší, Machov, Úpice, Nové Město n. Metují, Šonov, Jizbice, Vysokov, Česká Čermná, Velká Jesenice, Česká Skalice, Slatina n. Úpou, Horní Radechová, Olešnice u Červeného Kostelce, Horní Kostelec, Červený Kostelec, Hronov, Libchyně
4. okrsek: jednoty Přepychy, Opočno, Nový Hrádek n. Metují, Netřeba, Meziříčí v Čechách, Jásenná, Dobruška, Bolehošťská Lhota, Bystré v Nového Města n. Metují, Voděrady, Bohuslavice
5. okrsek: jednoty Velká Skrovnice, Dlouhá Třebová, Vysoké Mýto, Velká Řetová, Sudslav, Choceň, Dolní Dobrouč, Česká Třebová, Ústí n. Orlicí, Brandýs n. Orlicí
6. okrsek: jednoty Sebranice, Litomyšl, Trstenice, Mladočov, Sloupnice, Dolní Újezd u Litomyšle, České Heřmanice, Svatý Jiří, Nové Hrady u Vysokého Mýta, Osík, Němčice
7. okrsek: jednoty Hlinsko v Čechách, Kladno, Vojtěchov, Studnice, Skuteč, Rychmburk, Proseč, Pokřikov, Otradov, Oldřetice, Mrákotín, Krouná, Vortová, Pustá Kamenice, Kameničky
8. okrsek: jednoty Horní Roveň, Nasavrky, Heřmanův Městec, Luže, Pardubice, Chrást u Chrudimě, Sezemice, Rohovládná Bělá, Chrudim, Bojanov, Hrochův Týnec
9. okrsek: jednoty Želiv, Věž, Smrdov, Radostín, Rovné, Přibyslav, Polná, Lipnice v. Sázavou, Ledec n. Sázavou, Krucemburk, Chotěboř, Havlíčkův Brod, Humpolec, Libice n. Doubravou
10. okrsek: jednoty Čermná u Kyšperka, Klášterec n. Orlicí, Orlice, Bystřec, Lukavice, Verměřovice, Výprachtice, Nekoř, Mistrovice, Žamberk, Jamné n. Orlicí
11. okrsek: jednoty Častolovice, Sopotnice, Třebešov, Horní Jelení, Kostecká Lhota, Kostelec n. Orlicí, Rychnov n. Kněžnou, Vamberk
12. okrsek: jednoty Svojanov, Sádek-Kamenec, Rohozná, Polička, Oldřiš, Korouhev, Sv. Kateřina, Bystré u Poličky

⁷⁰⁶ Údaje k r. 1933, celkový počet členů jmenovaných čtyř českých žup činil 26.567 osob, celostátně měl Orel 112.503 členů – viz. Kol. aut.: Orelský kalendář 1933, ČSO Brno, s. 66 – 119

Středočeská orelská župa Bedřicha Pospíšila – celkem členů 8907	
I.	okrsek: jednoty Michle-Krč, Modřany, Praha I., Praha II. a VI., Praha – Nusle, Praha – Vršovice, Říčany, Svatý Kilián
II.	okrsek: jednoty Hostivice, Kladno, Kročehlavy u Kladna, Praha III., Praha IV., Praha VII., Praha – Břevnov, Praha – Bubeneč, Praha – Smíchov, Praha Řepy – Zličín
III.	okrsek: jednoty Beroun, Hořovice, Svatý Jan p. Skalou, Tachlovice
IV.	okrsek: jednoty Březnice, Březové Hory, Příbram, Rožmitál p. Třemšínem, Třebsko, Nové Podlesí (evidováno k r. 1935)
V.	okrsek: jednoty Bratčice, Čáslav, Golčův Jeníkov, Kutná Hora, Ronov n. Doubravou, Třebonín, Vlkaneč
VI.	okrsek: jednoty Benešov, Bystřice, Louňovice, Neveklov, Popovice, Sedlčany, Vlašim, Votice
VII.	okrsek: jednoty Český Brod, Kolín, Předhradí, Týnec n. Labem, Uhlířské Janovice, Velim
VIII.	okrsek: jednoty Červená Řečice, Nový Rychnov, Pelhřimov, Olešná
IX.	okrsek: jednoty Bělá p. Bezdězem, Český Dub, Dymokury, Kopidlno, Mladá Boleslav, Rožďalovice
X.	okrsek: jednoty Litoměřice, Mělník, Most, Děčín-Podmokly, Račice, Roudnice n. Labem, Teplice-Šanov, Třeбенice
XI.	okrsek: jednoty Dvory-Čilec, Kostelní Lhota, Kostomlaty, Kovanice, Lysá n. Labem, Nymburk, Sadská
XII.	okrsek: jednoty Borotice, Dobříš, Obořiště, Velký Chlumec
XIII.	okrsek: jednoty Brandýs n. Labem, Praha II. Dolní, Praha VIII., Praha-Karlín, Praha-Vinohrady, Praha-Žižkov, Stará Boleslav

Jihočeská orelská župa Jana Valeriána Jirsíka – celkem 2916 členů	
I.	okrsek: jednoty Borovany, České Budějovice, Hluboká n. Vltavou, Hosín, Suché Vrbné
II.	okrsek: jednoty Brloh, Křemže, Český Krumlov, Dubné
III.	okrsek: jednoty Libín, Lišov, Štěpánovice, Třeboň
IV.	okrsek: jednoty Čkyně, Myšenec, Písek, Protivín, Volyně
V.	okrsek: jednoty Netolice, Prachatice, Skočice, Strunkovice n. Blanici, Vlachovo Březí, Vodňany
VI.	okrsek: jednoty Černovice, Jistebnice, Tábor
VII.	okrsek: jednoty Jindřichův Hradec, Kamenice n. Lipou, Nový Etynk, Strmilov

Západočeská orelská župa Jana Sladkého-Koziny – celkem členů 1361	
Župa nebyla rozčleněna do okrsků. Jednoty: Domažlice, Hory Matky Boží, Kdyně, Klatovy, Plzeň, Pocinovice, Přestice, Spálené Poříčí, Sušice, Velhartice, Volšovy	

Ukázka orelské poezie a zhudebněných textů

Josef Nešvera (nápěv) – Karel Dostál – Lutinov (text)

Hoj, orlí, mocnou perutí (hymna Orla)

Hoj, orlí, mocnou perutí
k nepřátel vzleťme žasnutí
a k jáсотu svých bratří!
Pod naším krokem duní zem,
my ustoupiti nemůžem,
vždyť Bůh a vlast k nám patří.

Nechť slepci slouží modlám svým
a za přeludem bláznivým
své kroky matné pletou:
My v bratské lásce pospolu
a v jarých písni hlaholu
jdem věrně za svou metou!

Jen tužme křídla svobodná!
Až přijde chvíle rozhodná,
ať z ocele jsou paže,
ať rozlomíme okovy,
ať země tvář se obnoví,
jak Bůh a vlast nám káže!

Jsme orli smělí, oddaní,
nás posměchu šíp nezraní,
nás nikdo nerozdvojí.
Aj, jedna víra, jeden Bůh
a jedna síla, jeden duch
nás v jedno tělo pojí.

Rudolf Šetina (nápěv) – Vladimír Hornov (text)
Vzhůru, orle slovanský (sletový pochod z r. 1922)

Vzhůru, orle slovanský, bílý orle náš,
rodné země od věků byl jsi věrná stráž!
Silný spár a peruť máš, smělý je tvůj hled,
zápasu se nelekáš, v boj své děti ved!
V srdci lásku k národu, v duši víry vznět,
s tebou půjdem kupředu, nikdy o krok zpět!
Byť i povstal vrahů val, zahřmí v český luh:
vpřed jen, bratři, směle dál, k vítězství: Zdař Bůh!

Česká vlast až zavolá za svá práva v boj,
sestro, bílá orlice, chystej bratřím zbroj!
Stuhou bílo-červenou oviň prapor náš,
ať jej chrání krví svou věrná naše páž!
V přední rady, orle, vpřed, za svou rodnou zem,
blankytný tvůj zasviť šat v lesku zářivém!
Prapor výš by hrdě vlál v boje třeskný ruch:
vpřed jen, bratři, směle dál, k vítězství: Zdař Bůh!

Karel Dostál – Lutínov:

Orlům

Jsou ještě orli v skalách Evropy,
jsou ještě orli v krásné české zemi,
svá křídla zvednou nad pláň potopy,
do úhlu světa bijí perutěmi.

Volna již naše matka Čechie
a svobodna též musí býti Víra,
ta mocným stromem zas se rozvíje,
jenž k nebesům až větve rozprostírá.

Ten odkaz Václavův, moc Karlova,
ten pramen čistý od Petrovy skály
se mocně rozlít musí poznova,
musíme stát, kde od věků jsme stáli.

Co Cyril, Method vštípil v půdu nám,
strom ušlechtilé, božské vzdělanosti,
ten musí volně růsti k výšinám
a ptáci nebes musí v něm být hosti.

To není křesťan, není pravý Čech,
kdo proti jedné svaté pravdě horlí –
chcem spravedlnost, ctnost a lásku všech
a zvítězíme, pokud budem orly!

Nechť ustoupí, kdo chabě naříká!
Orlové činu, vzleťte s chutí novou!
My rytíři jsme spásy z Blaníka
A pod korouhví táhnem Václavovou!

Karel Dostál – Lutínov

Orlí stráž

Na výšinách září hrad,
kolem hradu vonný sad,
nad hradem zní hlasy zvonů,
slyšet hymny milionů!
A ten hrad, toť Církev drahá!
Varujeme z dálky vraha!
Běda, kdož se odváží:
orlí stojí na stráži!

Pod horami luzná zem,
bodrý lid v ní domovem,
po skalinách šumí hory,
z mladých hrudí hřmějí sbory:
A ta zem, to Vlast je drahá,
varujeme z dálky vraha!
Běda, kdo se odváží:
orlí stojí na stráži!

Proti hadům, proti lžem,
proti zrádcům bojujem,
proti zlobě, proti mdlobě,
zdvíháme své paže obě,
proti cizí otročině
bouříme lid po otčině.
Svornost draky poráží,
orlí stojí na stráži!

Karel Dostál – Lutínov

Dík tyranům!

Kdyby ne vás, já neznal bych,
jak Svoboda je drahá,
kdybyste šat jí nervali,
neplála by tak nahá,
tak krásná, sladká, toužená,
čím víc je bitá, soužená,
od sobeckého vraha.

Ó bijte nás a dupejte
a lamte naše meče,
hle, novou setbou rozkvetete
krev, jež nám z hrudí teče,
a vstanou bratrů tisíce
a zalesknou se přilbice
a vítěz půjde v seče

Jaroslav Dyjský

Bázlivým

Vypněte hrdě prsa a hlavu,
vřadte se v pevný jarý náš šik,
nehleďte zpátky ve světa vřavu!
Není to mužné bázlivým být.
Ten, kdo se bojí, nedojde cíle.
Ten, kdo se bojí, nepatří k nám,
vítězná pro nás až přijde chvíle,
zahanben vzadu zůstane sám.

Jak dlouho ještě budete čekat,
jak dlouho ještě babsky se třást,
bezbožské lůzy stále se lekat?
Hled'te již bázeň ze sebe strášt!
Pohled'te na nás! Rosteme stále,
množí se šiky, roste náš řad;
když my se vz máhat budeme dále,
zahyne černý nevěry had.

Co jsou nám orlům nepřátel vzteky,
co jsou nám jejich nestoudné lži?
K smíchu jsou orlům krkavců skřeky!
Za pravdu orel tupen byl vždy.
Nám v čele stojí vítězný kříž,
za ním my jdeme kupředu dál –
povstaňte všichni, vzchopte se již,
vítězné aby nad všemi stál.

Pozn. aut. práce.: historické nahrávky sletového pochodu Vzhůru, Orle slovanský! a hymny Hoj, orli, mocnou perutí! jsou na CD nosiči v příloze této práce.

Prameny:

- Benda, V.: Křesťanství a konzervatismus. MK Praha 2002
- Bohumil Vít Tajovský v rozhovoru s Alešem Palánem a Janem Paulasem: Člověk musí hořeti.
Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2009
- Blabolil, A.: Teze I. – II. Křesťanské politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a
Československá strana lidová. Praha 1970.
- Bradáč, K.: Tělesná výchova na národních školách. Rychnov n. Kněžnou 1927
- Bradáč, K.: Příručka ke zkouškám z tělesné výchovy pro měšťanské školy. Mělník 1937
- Brynych, E.: Světlo pravé. Cyrilometodějské knihkupectví Praha 1892
- Drápala, M.: Na ztracené vartě západu. Prostor Praha 2000, s. 415 – 417
- Cinek, F.: K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918-1925. Olomouc
1962
- Cinek, F.: Arcibiskup Dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo. Lidové knihkupectví Olomouc
1933
- Dacík, R. M.: Základy Katolické akce. Krystal Olomouc 1939.
- David, H.: Dějiny orelstva. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Doležal, J.: Politická cesta českého katolicismu. Hradec Králové 1929
- Doležal, J.: Český kněz. ČAT Praha 1931
- Filip, J.: Orelská myšlenka. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Fontenelle, R.: Jeho Svatost Pius XI. Vyšehrad Praha 1937.
- Fučík, T. (edit.): Dr. Jan Šrámek ve svých projevech 1918-1938. Národní obroda Brno 1946
- Fuchs, Alfréd: Novější papežská politika. Orbis Praha 1930.
- Habart, Č. (podle zpráv P. L. Krainera, kaplana v Sedlčanech): Orel v Sedlčanech. In: Sedlčansko,
Sedlecko a Voticko. Radnice v Sedlčanech, Sedlci-Prčici a Voticích 1928
- Hála, K.: Tělesná výchova na obecných a měšťanských školách. Praha 1940
- Hladký, J. (edit.): Pražský orelský almanach z r. 1990 (strojopis), Praha 1990
- Hronek, Josef: Katolická literatura česká přítomné doby. ČAT Praha 1924
- Hruban, M.: Z časů nedlouho zašlých (vzpomínky dr. Mořice Hrubana). Česká křesťanská akademie
Řím 1967
- Chalupský, V.: Cesta českého kněze pod sekeru. Vincentinum Praha 1947
- Jan Pavel II.: Teologie těla. Paulínky Praha 2005
- Jílek, V.: První ústřední branné závody čsl. Orla, Brno 26. – 27. 9. 1936 (zpráva s výsledky). ČSO
Brno 1937

- Jiroušek, T. J.: Dějiny sociálního hnutí v zemích Koruny české. Vlast Praha 1900
- Klimeš, B.: Orelská organizace. ZR ČSO v Čechách Praha 1923
- Landa, Č. (edit.): Křesťanský socialismus průpravou ke křesťanskému solidarismu. Odborová ústředna křesťansko-sociální Brno 1926
- Ludvík, F.: Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně! (návrat Mons. Josefa Berana z německého koncentračního tábora 1945) Arcidiecézní pastorační ústředí v Praze 1946
- Lutinov, K. D. (edit. Zamykal, L.): Orlí fanfáry. Družina literární a umělecká Olomouc 1928
- Mařan, Ctibor: Naše křesťanská tradice. Universum Praha 1946
- Masaryk, T. G.: Česká otázka. MÚ AV Praha 2000
- Masaryk, T. G.: Moderní člověk a náboženství. MÚ AV Praha 2000
- Nesnídál, V. A.: Hrst vzpomínek z I. orelské pouti do Říma. Osvětový sbor orelské župy Pospíšilovy Praha 1934
- Nesnídál, V. A.: Ing. Bedřich Pospíšil. Duchovní vůdce orelstva v Praze. Orelská župa Pospíšilova Praha 1937
- Nesnídál, V. A.: Dr. Augustin Schubert, dachauský vězeň č. 27.127. Středočeská orelská župa Pospíšilova Praha 1948
- Nový zákon Pána našeho Ježíše Krista. Překlad a edit. Sýkora, J. L. – edit. Hejčl, J. Vyšehrad Praha 1946
- Ockenfels, W.: Katolická sociální nauka. Zvon Praha 1994
- Odrážka, A. (edit.): Zpěvy domoviny (orelský zpěvník). ČSO Brno 1936
- Oliva, V.: O záboru kostela a fary bývalou národní církví čs. v Radhošti u Vysokého Mýta 21. listopadu 1920. Kotrba Praha 1940
- Panýrek, D.: Lékař a škola. Řada úvah ze školního zdravotnictví. Praha 1905
- Paulas, J. – Šebek, J. (edit.): Katolické noviny 1949 – 1989. Katolický týdeník Praha 2009
- Rošický, J.: Rakouský orel padá. Forejt Praha 1933
- Kol. aut.: Orelský almanach. ÚR ČSO Brno 1922
- Kol. aut.: Vznik a vývoj první orelské jednoty v Praze. Dějiny Křesťanskosociální tělocvičné jednoty První pražský Orel na Královském Vyšehradě, nyní jednoty Orla Čs. Praha II. a VI. 1911 – 1926. ČSO jednota Praha II. a VI. Praha 1926
- Kol. aut. Bohoslovců z Hradce Králové: Činnost katolíků při našem národním osvobození. Adalbertinum Hradec Králové 1931
- Kol. aut.: Hrvatski pohod u Prag na proslavu 1000-godišnice sv. Večeslava. Přípravní odbor za Kol. aut.: Stanovy Československého Orla, jednot a žup. ČSO Brno 1931

- Kol. aut.: Listování stoletím. Kronika českých zemí ve fotografii 1901 – 2000. P. S. Leader Praha 2001
- Kol. aut.: Večeslavsku proslavu u Pragu Zabreb 1929 (Jugoslovenska orlovska zveza)
- Kol. aut.: Sociální encykliky (1891 – 1991). Zvon Praha 1996
- Kol. aut.: Orelský zpěvník sletový. ČSO Brno 1922
- Kol. aut.: Zdraví a síla. Orelský katechismus. ÚR ČSO, 2. vydání, Tomáš Gajda, Veselí n. M. 1927
- Kolísek, A.: Cyrillo-Methodějství u Čechů a Slováků do roku 1931. Karel Kolísek Brno 1935
- Kop, F. – Bartůněk, V. – Novotný, A.: Praha šest set let církevní metropolí. ČAT Praha 1944
- Kutnar, F.: Generace Brázdy. K vydání připravil J. Hanzal a J. Tlapák. Historický klub Praha 1992
- Severa, V.: Dějiny tělocviku. ÚR Orla Brno 1924
- Srebníč, J.: Tyršův duch. ČSO Brno 1932
- Vašek, B.: Cesty k sociální spravedlnosti. Základní křesťanské zásady hospodářsko-společenské. Katolická akce Olomouc 1931
- Vašek, B.: Doba úzkosti a varu. Studie sociálně-etické. Vesmír Praha 1936
- Vašek, Bedřich: Katolická akce. Výzva Boží k laikům. Velehrad Olomouc 1939.
- Weigner, K.: Vědecké zásady při tělesné výchově školní mládeže. Praha 1914
- Žampach, A.: Památce našich obětí pro čsl. samostatnost k 10. výročí trvání Čsl. republiky. Ústřední jednota čs. legionářů katolíků Brno 1928
- Žampach, A.: Katolíci v zahraničních bojích o čsl. samostatnost. Úvahy, vzpomínky 1914 – 1920. Orel Brno 1928

Literatura:

- Balík, S. – Hanuš, J.: Katolická církev v Československu 1945 – 1989. CDK Brno 2007
- Beranová, J. – Waic, M.: Kulturně výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací. NM Praha 1998
- Boháč, Z.: České země a Lužice. Sursum Tišnov 1993
- Bradna, J. – Kavička, K.: Praha. Mariánský sloup na Staroměstském náměstí. Historická společnost Starý Velehrad se sídlem na Velehradě 2008
- Broklová, E.: Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918-1938. Karolinum Praha 1999.
- Cabada, L. – Šanc, D.: Český stranický systém ve 20. století. Plzeň 2005
- Cílek, R. – Moulis, M.: Dokonáno jest...! Osudný březen 1939 – pohled do zákulisí.

- Epocha Praha 2004.
- Čechurová, J.: Česká politická pravice. LN Praha 1999
- Čechurová, J.: Čeští svobodní zednáři ve 20. století. Libri Praha 2002
- Daněk, B.: Československá strana lidová. Její krize a obroda. Vyšehrad Praha 1990
- Dacík, T.: Církevně politický vývoj u nás po 2. světové válce. Akademické nakladatelství CERM Brno 2000
- Dolejší, J.: Duch smaragdového kříže. Dějiny rytířského a špitálního řádu sv. Lazara Jeruzalémského se zvláštním zřetelem na Čechy a Moravu. Agentura Pankrác Praha 2003
- Dostál, V. V.: Agrární strana. Její rozmach a zánik. Atlantis Brno 1998
- Dyrek, K. – Kožuch, M. – Trojan, K.: Kněžské a řeholní povolání. Rozlišení a rozvoj. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1995
- Fučík, J.: Generál Podhajský. Paseka Praha 2009
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: Druhá republika 1938 – 1939. Paseka Praha Litomyšl 2004
- Grebeníčková, R.: Tělo a tělesnost v novověkém myšlení. Prostor Praha 1997
- Gulich, R.: Sudetoněmečtí katolíci jako oběti nacismu. Centrum pro náboženský a kulturní dialog při HTF UK v Praze. Edice Pontes pragenses, sv. 23. L. Marek Brno 2002.
- Hanuš, J.: Kronika orelstva 1902 – 1948. Orel Brno 1992
- Hanuš, J.: Orelské osobnosti. Brno 1989, strojopis v rozsahu 126 stran
- Hlavačka, M.: Zlatý věk české samosprávy (1862 – 1913). Libri Praha 2006
- Holeček, M. (edit.): Kardinál Josef Beran. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 1999
- Cholínský, J.: Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu (s přílohou Československo 1945-1948). Dílo Kladno 2002
- Kafka, J.: Orelské procesy. In: Stříbrný, J. (edit.): Církevní procesy padesátých let. Sborník příspěvků z konference Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství 2002
- Kaplan, K.: Nekrvavá revoluce. Sixty-Eight Publishers, Canada 1985 (+ 2. kniha Procesy).
- Kaplan, K.: Stát a církev v Československu 1948-1953. Doplněk Brno 1993
- Kaplan, K.: Pět kapitol o únoru. Doplněk Brno 1997
- Klimek, A.: Boj o Hrad 1. Hrad a Pětka. Panevropa Praha 1996
- Klimek, A.: Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi? Panevropa, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku Praha 1998.
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl první. Libri Praha 2000
- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl druhý. Libri Praha 2002

- Kárník, Z.: České země v éře první republiky (1918 – 1938). Díl třetí. Libri Praha 2003
- Kol. aut.: Český politický katolicismus 1848 – 2005. CDK Brno 2008
- Kol. aut.: Československé dějiny v datech. Svoboda Praha 1987
- Kol. aut.: Přehled československých dějin, díl II. 1848-1918, sv. 1 1848-1900. ČSAV Praha 1960.
- Kol. aut.: Přehled československých dějin, díl II. 1848-1918, sv. 2 1900-1918. ČSAV Praha 1960.
- Kössl, J. – Štumbauer, J. – Waic, M.: Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury. Karolinum Praha 2004
- Krátký, F. a kol.: Dějiny tělesné výchovy. SPN Praha 1963
- Kroupa, V.: Koncentrační tábory Třetí říše. Dachau, Mauthausen. ČSPB Praha 1986
- Kuklík, J.: Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Linde Praha 2002
- Kvaček, R.: – Chalupa, A. – Heyduk, M.: Československý rok 1938. Panorama Praha 1988
- Kvaček, R.: Poslední den. Z dramatického podzimu roku 1938. In: Slovo k historii, č. 17, roč. 1989, Melantrich Praha.
- Lipták, L. (edit.): Politické strany na Slovensku 1860-1989. Archa Bratislava 1992.
- Langhammerová, J.: Lidové zvyky. NLN Praha 2004.
- Machula, J.: Vatikán a Československo (1938-1948). USD AV ČR Praha 1998
- Marek, P. – Trapl, M.: Mons. František Světlík (1875-1949). Nástin života a díla katolického politika a novináře. Gloria Rosice u Brna 2001
- Marek, P. – Hanuš, J.: Osobnost v církvi a politice. Čeští a slovenští křesťané ve 20. století. CDK Brno 2006
- Marek, P.: Český katolicismus 1890 – 1914. Gloria Rosice Olomouc 2003
- Marek, P.: Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918 – 1924). Olomouc L. Marek 2005
- Mates, P.: Mezi Mnichovem a Berlínem. Státoprávní problémy druhé republiky. AUB MU Brno 1992
- Medek, V.: Cesta české a moravské církve staletími. Česká katolická charita 1982
- Ockenfels, W.: Katolická sociální nauka. Zvon Praha 1994
- Papež, J.: Československý Orel v exilu. Župa Svatováclavská. Orel Brno 2005
- Perútka, J. – Marek, J.: Grexa, J. – Kössl, J. – Reitmayer, L.: Dejiny telesnej kultury. SPN Bratislava 1988
- Podlaha, A.: Posvátná místa Království českého. Řada první: Arcidiecese pražská. Dědictví sv. Jana Nepomuckého Praha 1909

- Ráček, B.: Církevní dějiny. Vyšehrad Praha 1939
- Ráček, B.: Československé dějiny. Kuncíř Praha 1948
- Rataj, Jan: O autoritativní národní stát. Karolinum Praha 1997
- Renner, Jan: Československá strana lidová 1945-1948. Prius Brno 1999
- Reyl, F.: Sociologie v politice. ČAT Praha 1924
- Schikora, R. (edit.): Naše světla. Čtení ze životů svatých. Exerciční dům Frýdek 1947
- Schůtová, J. – Waic, M.: Tělesná výchova a sport žen v českých a dalších středoevropských zemích. Vznik a vývoj do druhé světové války. Národní muzeum Praha 2003
- Sommer, K. – Julínek, J.: Politik a kněz Alois Kolísek. Arsci Praha 2012
- Šíma, J.: Právo konkordátní a konkordáty po světové válce. ČAT Praha 1934
- Šindar, J.: Zemřel pod cizím jménem. Dramatický závěr života Jana Šrámka. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2007
- Šuránek, A.: Světlo z Beňova. Lidový životopis Služebníka Božího Antonína Cyrila Stojana. Matice cyrilometodějská Olomouc 1994
- Tesař, J.: Mnichovský komplex. Prostor Praha 2000
- Tomášek, D. – Kvaček, R.: Obžalována je vláda. Themis Praha 1999
- Trapl, M.: Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918-1938. SPN Praha 1990
- Trapl, M.: Politika českého katolicismu na Moravě 1918-1938. SPN Praha 1968
- Turzová, V. M.: Kartouzský vězeň Mons. Jan Šrámek. Trinitas Svitavy 2006
- Urban, O.: Kapitalismus a česká společnost. LN Praha 2003
- Vaško, V.: Dům na skále 1. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2004
- Vaško, V.: Dům na skále 2. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2007
- Vaško, V.: Dům na skále 3. Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří 2008
- Vilinskij, V. S.: Ruská revoluce 1825 – 1936. Společenské podniky Přerov 1937
- Vnuk, F.: Andrej Hlinka. Tribún slovenského národa. THB Bratislava 1998.
- Vykoupil, L.: Slovník českých dějin. Julius Zirkus Brno 2000
- Waic, M.: Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace. Karolinum Praha 2013
- Waic, M. a kol.: Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu. Karolinum Praha 2008
- Waic, M. (edit.): Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu. Karolinum Praha 2004
- Závodník, J.: Dějiny tělesné výchovy v Československu, část II. Orelské hnutí. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně Brno 1967

Sborníky:

- Ducháček, I. (edit.): Mandatář národa Msgr. dr. Jan Šrámek. Sborník k 75. narozeninám dr. Šrámka. Universum Praha 1946
- Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba. CDK Brno 2011
- Marek, P. (edit.): Jan Šrámek. Kněz – státník – politik (sborník z konference o J. Šrámkovi). Katedra politologie a historie FF UP Olomouc - Moneta FM Olomouc 2004
- Müller, M. – Janoušek, J. – Mičoch, L. – Sůva, J. – Urban, J. E. (edit.): Politika jako evangelizace. Dr. František Nosek a dnešek. Bílý slon Praha (rok vydání neuveden, ISBN 80-86315-08-8)
- Petrasová, T. – Machalíková, P. (edit.): Tělo a tělesnost v české kultuře 19. století. Academia Praha 2010
- Pospíšil, C. (edit.): Nosný pilíř křesťanské demokracie JUDr. Mořic Hruban, viceprezident senátu NS padesátníkem. Dusý a Pospíšil Brodek u Nezamyslic 1938
- Řezníček, J. (edit.): František Světlík šedesátníkem (28. 12. 1875 – 1935). Lidové knihkupectví a nakladatelství Olomouc 1935
- Scheinost, J. (edit.): Pražský katolický sjezd. Obrazový památník (27.- 30. 5. 1935). Stálý výbor pro sjezdy katolíků Československé republiky v Praze 1936
- Kol. aut.: K čtyřicátému výročí sjezdu litomyšlského 1894-1934. Památce těch, kteří základy katolického hnutí budovali... ČAT Praha 1934
- Kol. aut.: Lidová ročenka 1931. ČSL 1931
- Kol. aut.: Památce gen. Duchovního Msgra Metoděje Kubáně, papežského preláta a generálního vikáře čs. branné moci, umučeného dne 5. 3. 1942 v Dachau. MO a OO ČSL Josefov 1946
- Kol. aut.: Ročenka neděle 1932. ČAT Praha 1932
- Rataj, J. – Klimek, A. – Zudová-Lešková, Z.: Z druhé republiky 1. HÚ AČR – Památník odboje Praha 1993
- Rataj, J. – Klimek, A. – Zudová-Lešková, Z.: Z druhé republiky 2. HÚ AČR – Památník odboje Praha 1993
- Kol. aut.: 70 let nakladatelství Vyšehrad 1934-2004. Vyšehrad Praha 2004

Články:

- Dejmek, J.: Československo-vatikánská jednání o modus vivendi 1927-1928. In: ČČH, roč. 92 (1994), č. 2, s. 268-285.

Slovníky, encyklopedie, příručky:

- Čechura, J. (edit.): Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea. NM – ANM
Praha 1998
- Dobeš, J. – Hledíková, Z. – Janák, J.: Dějiny správy v českých zemích. LN Praha 2007
- Churaň, M. a kol.: Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století. I. a II. díl. Libri Praha 1998
- Marek, P. (edit.): Přehled politického stranictví na území Českých zemí a Československa v letech
1861 – 1998. Katedra politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, nakladatelství
Gloria, Rosice u Brna 2000
- Pehr, M., a kol.: Cestami křesťanské politiky. Evropská akademie pro demokracii Praha 2007
- Ráček, B.: Československé dějiny. Kuncíř Praha 1948
- Ráček, B.: Církevní dějiny v přehledu a obrazech. Vyšehrad Praha 1940
- Winter, E.: Tisíc let duchovního zápasu. L. Kuncíř Praha 1940
- Žaloudek, K.: Encyklopedie politiky. Libri Praha 1999

Tematické články autora disertační práce:

- Vejvar, S.: Jan Šrámek a Československý Orel. In: edit. Marek, P. a kol.: Jan Šrámek a jeho doba.
CDK Brno 2011.
- Vejvar, S.: Jihoslovanský Orel. In: Na východ č. 2/2001 – elektronický archiv
<http://www.navychod.cz/articles.php?id=ac4c64ae-a7b6-11df-aa30-00304830bcc4>

Noviny a časopisy:

- Akord
- Brázda
- Cyril (časopis pro posvátnou církevní hudbu)
- Časopis katolického duchovenstva
- Čech
- Český časopis historický
- Český západ Dělnická tělovýchova (zpravodaj komunistické Federace proletářské tělovýchovy)
- Historický obzor
- Homiletické listy
- Hlas lidu
- Katolík
- Květy mládeži

Lid
Lidová demokracie
Lidové listy
Ludová politika
Meditace
Museum
Na hlubinu
Národní myšlenka
Našinec
Neděle
Nedělní Lidové listy
Náš dorost (měsíčník dorostu a skautů)
Obzory
Ordinariátní list Pražské arcidiecéze, roč. 1935
Orel, ústřední orgán ČSO
Orel jihočeský, věstník jihočeské orelské župy Jirsíkovy
Orelský věstník, věstník středočeské orelské župy Pospíšilovy
Orel, ústřední list Čs. Orla (Brno 1919 - 1941, Praha 1946 – 1948)
Orel, ústřední list Svatováclavské orelské župy v exilu (1950 – 1989)
Orel Sydney, list tichomořské oblasti Čs. Orla, župy Svatováclavské v exilu
Orelská osvěta
Orelská stráž
Orelský věstník
Polední Lidové listy
Pondělní Lidové listy
Pražský večerník
Přehled pro čtitele sv. Václava
Rozhlas (věstník hanácké orelské župy Šrámkovy)
Rudé právo
Slovák
Slovo k historii
Sokolské noviny
Sokolský věstník

Studentská hlídka

Sursum

Svatá Hora

Svatováclavská stráž

3. Generace,

Tělesná výchova

Tělocvičný ruch (tiskový orgán DTJ)

Venkov

Venkovan

Věstník sokolský

Věstník staroboleslavský

Věstník Ústřední jednoty československých legionářů-katolíků

Vzlet Orla, list zahraniční oblasti Orla ve Venezuele, Svatováclavská orelská župa v exilu

Vyšehrad

Vývoj

Zasvěcení

Život

Archivy a muzea:

Archiv Ministerstva vnitra, Archiv bezpečnostních složek, Praha

Archiv Orla ČR, Brno

Národní archiv ČR Praha - Chodovec

Státní okresní archiv Kladno

Státní okresní archiv Rakovník

Oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea při Národním muzeu

Zdroje na internetu:

<http://www.orel.cz/?ukaz=historie> – pomůcka ke studiu orelské historie (spolková historie na stránkách současného Orla)

<http://www.cdct.cz/petera/php/ka.php> – Petera, V.: Géniové církve a vlasti. Medailony zasloužilých kněžských osobností

Orel v Bakově n. Jizerou:

<http://www.bakovnj.cz/cs/turista/o-bakovu/vzpominky-pametniku/120-let-bakovskeho-sokola.html>

Seznam zkratek:

- ABS – Archiv bezpečnostních složek (Ministerstvo vnitra)
- BOČO – Branný odbor Čs. Orla
- BOJ – Branný odbor jednoty
- BOŽ – Branný odbor župy
- CDK – Centrum pro studium demokracie a kultury
- ČAAU – Česká atletická amatérská unie
- ČAT – Československá akciová tiskárna (tiskové podniky lidové strany)
- ČOS – Česká obec sokolská
- ČSOS – Československá obec sokolská
- ČSL – Československá strana lidová
- ČSO – Československý Orel
- ČSTS – Československý tělovýchovný svaz
- ČSTV – Československý svaz tělesné výchovy
- ČVS – Český volejbalový svaz
- dp. – důstojný pán, označení katolického kněze v úřadu faráře
- DTJ – Dělnická tělocvičná jednota
- FDTJ – Federace dělnických tělocvičných jednot
- FGSPF - Fédération Gymnastique et Sportive des Patronages de France, Federace francouzských katolických gymnastů a sportovců
- FICEP – Fédération Internationale Catholique d'Education Physique et sportive, Mezinárodní federace katolické tělovýchovy a sportu, Orel byl jejím členem
- FPT – Federace proletářské tělovýchovy
- HSLŠ – Hlinkova slovenská ľudová strana
- JOZ – Jihoslovenský oreľský svaz (Jugoslovenska orlovska zveza)
- KPO – Klub přátel Čs. Orla (1989)
- KDU – ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová
- KSČ – Komunistická strana Československa
- KSM – Katolické stowarzyszenie mlodziezy (Svaz katolické mládeže, katolická družební organizace Orla)
- MG ČSL – Mladá generace Československé strany lidové
- MNV – Místní národní výbor

MUKT – Mezinárodní unie katolické tělovýchovy
NFO – Národní fronta orelská
P. – Pater, latinsky otec, označení katolického kněze, nejčastěji řeholního
RNS – Revoluční národní shromáždění
ŘRČSO – Říšská rada Československého Orla
SDO – Svatováclavské dny orelstva 1929
SKM – Sdružení katolické mládeže
SMP – Sjednocenie mlodzieže polskej (Svaz polské mládeže, katolická družební organizace Orla)
SOkA – Státní okresní archiv
SOP – Svaz občanské pohotovosti
SSS – Sociální sdružení studentské
StB – Státní bezpečnost
ÚJČSLK – Ústřední jednota československých legionářů-katolíků
UIOCEP – Union Internationale des Oeuvres Catholiques d' Education Physique (Mezinárodní unie katolické tělovýchovy, předchůdce FICEPu)
ÚNTV – Ústřední národní tělovýchovný výbor
vdp. – veledůstojný pán, oslovení vikáře v katolické církvi
VSKD - Všeodborové sdružení křesťanského dělnictva
ZFO - Zveza fantovskih odsekov (Svaz oddílů mládeže, organizace slovinské katolické mládeže)
ZR ČSO – Zemská rada Československého Orla
ZSOKČ – Zemský svaz Orla pro Království české

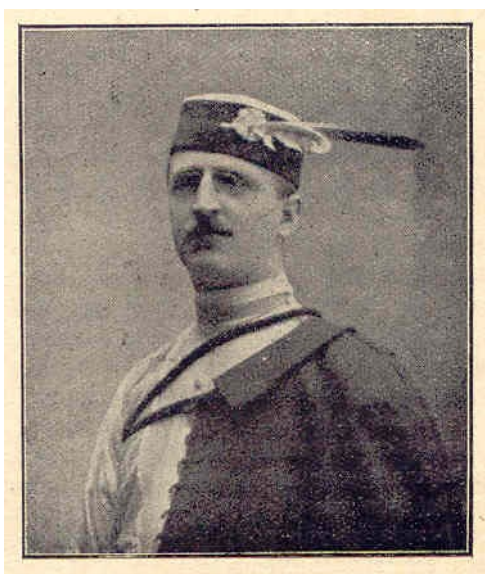
Obrazová příloha:

Msgre. Jan Šrámek, starosta
Československého Orla

Josef Polák, zakladatel Orla v Čechách,
náměstek starosty J. Šrámka

Antonín Janovský, první starosta Pražského Orla

Ing. Bedřich Pospíšil, jeden ze zakladatelů Orla
v Čechách

Rudolf Šetina, orelský hudební skladatel

Propagační pohlednice k mezinárodnímu orelskému sletu 1922

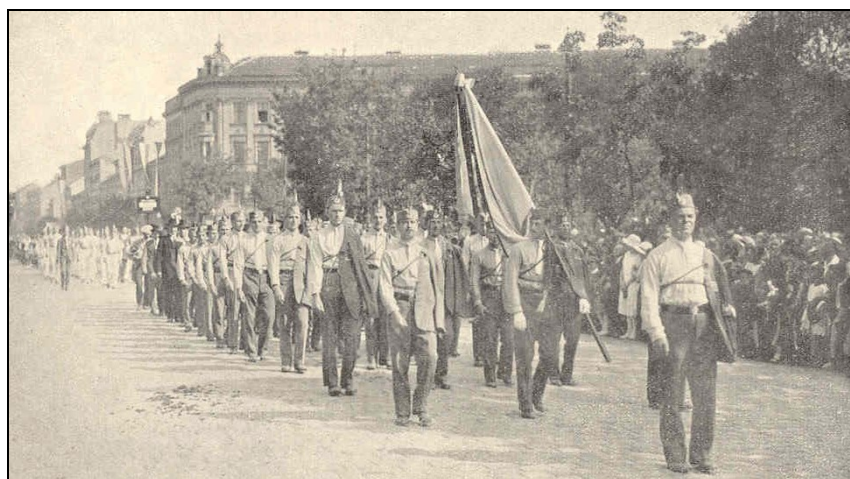
František Leiner, první náměstek starosty J. Šrámka

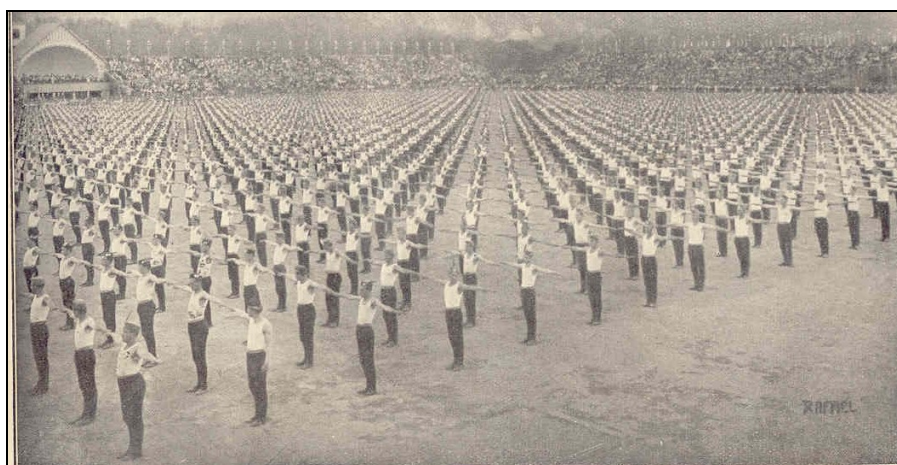
Propagační pohlednice ke Svatováclavským dnům orelstva 1929

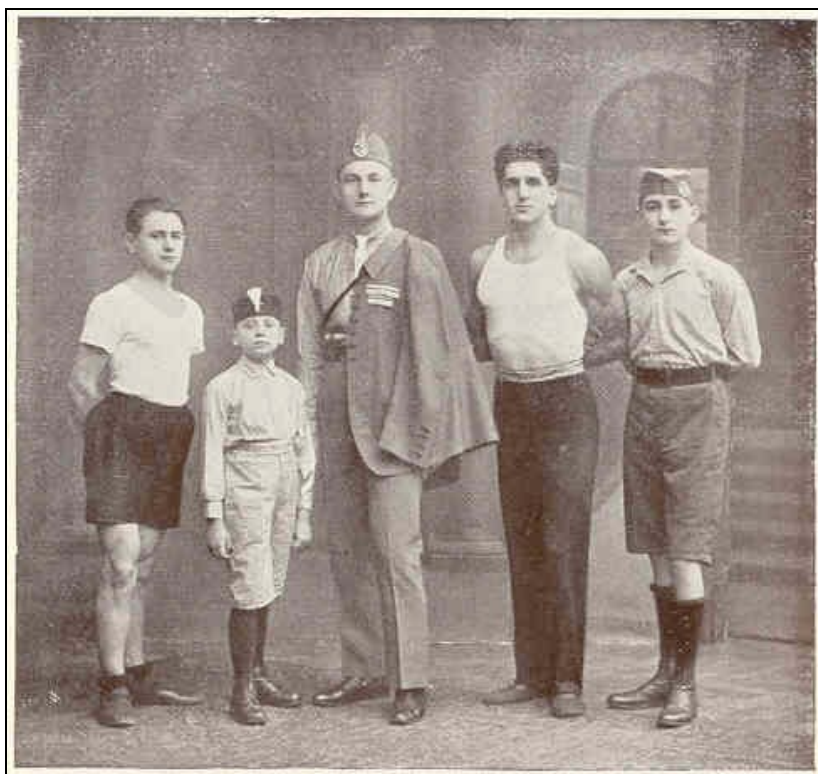
Pochod dorostu během sletu v Brně r. 1922

Orlové – dobrovolníci z bojů proti bolševikům na Slovensku

Rozestup mužů na stadionu během sletových cvičení v Brně r. 1922

Cvičební úbory a slavnostní stejnokroje mužských kategorií Orla

Cvičební úbory žaček, dorostenek a žen a slavnostní ženský stejnokroj

Příchod prezidenta ČSR T. G. Masaryka na sletovou tribunu Svatováclavských dnů orelstva v doprovodu
Msgre. J. Šrámka, M. Hrubana a F. Leinera (v popředí) r. 1929

Průvod praporů na pražském Karlově mostě během Svatováclavských dnů orelstva 1929

Příchod mužů na stadion během svatováclavského sletu

Orlové čestnou stráží při intronizaci nového pražského arcibiskupa ThDr. K. Kašpara
r. 1931 na Hradčanském náměstí v Praze, infulovaný prelát vpravo svatovítský kanovník a orel A. Bořek-Dohalský

Moderní orlovna ze 30. let v Hradci Králové

Pozn. aut. práce: sletový album SDO 1929 a další fotografie a obrazový materiál s popisky na DVD nosiči je přílohou této práce.

Shrnutí disertační práce

Historie tělovýchovné organizace Orel v Čechách 1909 – 1948

V roce 1909 vznikla v Čechách, na Moravě a ve Slezsku tělovýchovná organizace Orel. Sjednotila organizace, které pro katolíky organizovaly tělocvičné aktivity. Jejimi předky byly svatojosefské jednoty, katoličtí tovaryši a křesťanskosociální tělocvičné odbory. Orlové měli za vzor slovinského katolického Orla, jehož zakladatelem ve Slovinsku byl na začátku 20. století kněz a politik Jan Evangelista Krek.

Organizace Orla vznikla za rakousko-uherské monarchie, v časech Československé republiky 1918 - 1938 značně zesílila na celém území státu, roku 1935 dosáhla přes 160 tisíc členů. Celoživotním starostou Orla byl Msgre. Jan Šrámek, katolický kněz a politik. Orel provozoval tělovýchovu pro muže, ženy, dorost i žactvo v křesťanském duchu. Pořádal cvičení v místních jednotách a dva významné slety: mezinárodní slet roku 1922 v Brně a Svatováclavské dny orelstva r. 1929 v Praze.

Orel udržoval kontakty se zahraničními křesťanskými tělocvičnými spolky, stal se členem FICEPu (Mezinárodní katolická tělovýchovná federace). Pořádal zájezdy na zahraniční slety (např. do Francie, Jugoslávie nebo Polska).

V čase ohrožení Československa nacistickým Německem r. 1938 orlové vstupovali do Svazu občanské pohotovosti jako dobrovolníci při obraně republiky. Za okupace českých zemí se zapojili do protinacistického odboje. Němci věznili a popravili mnoho orlů za odpor proti nacismu. Po osvobození r. 1945 Orel obnovil svou činnost. Nástup komunistů k moci r. 1948 s sebou přinesl zákaz Orla a na 200 jeho čelných funkcionářů se dostalo do komunistických kriminálů. V r. 1990 byl Orel opět obnoven a v současné době má 17 tisíc členů.

Summary

History of sports organization Orel in Bohemia between 1909 – 1948

In 1909, originated in Bohemia, Moravia and Silesia sports organization Orel (the Eagle). Unified associations, which for Catholics organized gymnastic activities. Her ancestors were St. Joseph's unity, the Catholic companions and Christian Social gymnastic unions. Czech members of Eagle had a model of the Slovenian Catholic Orel, which was founded in Slovenia on beginning of 20th century by a priest and politician Jan Evangelista Krek.

Organization of Orel established in the times of the Austro-Hungarian monarchy, in the times of Czechoslovak republic (1918 – 1938) greatly intensified throughout the country, in 1935 reached over 160,000 members. Lifelong mayor of Orel was Msgr. Jan Šrámek, a Catholic priest and politician. Orel ran physical education for men, women, youth and pupils in the Christian spirit. Exercises organized in local groups and two major rallies: international gymnastic festival in 1922 in Brno and St. Wenceslaus days of Orel in 1929 in Prague.

Orel maintained contacts with foreign gymnastic and sports Christian societies, became a member of FICEP (Catholic International Gymnastics Federation). Organized tours for foreign rallies (f. e. to France, Yugoslavia and Poland).

In times of danger of Czechoslovakia by Nazi Germany in 1938 Catholic Eagles entered the Confederation of civil emergency as volunteers to defense the Republic. During the Nazi occupation of the Czech lands with Eagles joined the anti-Nazi resistance. The Nazis imprisoned and executed many Eagles for resistance against Nazism. After the liberation of 1945 Eagle resumed its activities. After the Communists took power in 1948 and Orel was banned, for 200 of his leading persons thrown into communist prisons. In 1990, Orel was again restored and currently has 17,000 members.

**DĚJINY TĚLOVÝCHOVNÉ ORGANIZACE OREL
V ČECHÁCH 1909 – 1948**

Obsah

I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY ORLA - s. 3

1. Úvod do historie katolické tělovýchovné organizace Orel v Českých zemích a na Slovensku – s. 3

2. Pracovní postup - s. 28
 2. 1. Archivy – s. 28
 2. 1. 1. Oddělení tělesné výchovy a sportu Historického muzea Národního muzea – s. 30
 2. 1. 2. Archiv Orla v Brně – s. 35
 2. 1. 3. Archiv Ministerstva vnitra ČR – Archiv bezpečnostních složek (ABS) – s. 35
 2. 1. 4. Národní archiv v Praze – Chodovci – s. 36
 2. 2. Faktografie. Zdroje v pramenech a literatuře - s. 36
 2. 3. Prameny - s. 40
 2. 4. Literatura – s. 43

3. Organizace Orla – s. 49
 3. 1. Struktura Československého Orla – s. 52

4. Jihoslovanské kořeny. Mezinárodní aspekt - kořeny orelského hnutí ve Slovinsku.
Univerzalistická katolická a národně slovanská myšlenka orelského hnutí. Spolková činnost katolíků jako odpověď na polarizaci spolkového života a naplňování sociální nauky církve - s. 56

5. Vzory a průkopníci - E. J. N. Brynych, T. J. Jiroušek, J. E. Krek, K. D. Lutinov, J. Šrámek – s. 67
 5. 1. Biskup z Hradce Králové Eduard Jan Nepomucký Brynych (4. 5. 1846 – 20. 11. 1902) – s. 68
 5. 2. Tomáš Josef Jiroušek (30. 5. 1858 – 6. 2. 1940) – s. 69
 5. 3. ThDr. Jan Evangelista Krek (27. 11. 1865 – 8. 10. 1917) – s. 71

5. 4. P. Karel Dostál – Lutinov (22. 9. 1871 – 29. 11. 1923) - s. 73

5. 5. Msgre. Jan Šrámek (11. 8. 1870 – 22. 4. 1956) – s. 74

6. Tělovýchova v Čechách – s. 76

6. 1. Přehled ostatních českých historických tělovýchovných organizací na našem území v moderní době – s. 76

6. 1. 1. Sokol – s. 76

6. 1. 2. Svaz dělnických tělocvičných jednot (DTJ) – s. 78

6. 1. 3. Federace dělnických tělocvičných jednot – Federace proletářské tělovýchovy – s. 81

6. 2. Statistický přehled – s. 83

6. 2. 1. Počet jednot a členů čs. tělovýchovných organizací k r. 1925 – s. 83

6. 2. 2. Členstvo čs. tělovýchovných organizací podle generačního rozdělení a podle pohlaví k r. 1925 – s. 83

II. OREL V ČESKÝCH ZEMÍCH 1909-1948 – s. 84

1. Křesťanskosociální Sokol a Orel v Čechách v čase rakousko-uherské monarchie

1909-1918. Začátky orelské organizace v českých zemích – s. 84

1. 1. Křesťanské dělnické tělocvičné spolky a křesťanskosociální Sokol – předchůdci Orla. Počátky Orla ve východních Čechách v roce 1909 – orelská župa Edvarda Jana Nepomuckého Brynycha v Hradci Králové - s. 84

1. 2. Zakladatelské období ve znamení konfrontace – s. 93

1. 3. Válečné mlčení - s. 99

2. Československý Orel. České orelské župy na poli tělovýchovy a sociální činnosti

v Československu 1918 – 1938 – s. 103

2. 1. První obnova s - 103

2. 2. Východočeští orlové vedoucí silou sjednocovacích snah – s. 108

2. 2. 1. Brynychova župa v Československu - s. 127

2. 3. Počátky Orla ve středních Čechách. Orelská župa ing. Bedřicha Pospíšila – s. 132

2. 4. Počátky Orla v jižních Čechách – orelská župa Jana Valeriána Jirsíka – s. 144
 2. 5. Počátky Orla v západních Čechách. Západočeská orelská župa Jana Sladkého-Koziny – s. 147
 2. 6. Na prahu nové existence – s. 153
 2. 7. Zrod slovenského Orla – s. 158
 2. 8. Obrana hranic nového státu – s. 171
 2. 9. Základní stavební kámen – orelská tělovýchova – s. 175
 2. 10. Přednostní zájem o mladou generaci – s. 190
 2. 11. Budování organizační struktury – s. 199
 2. 11. 1. Župní zřízení – s. 199
 2. 11. 2. Reorganizace. Od zemských svazů k župám – s. 202
 2. 11. 3. Jednotná celostátní organizace. Konstituování ústředních orgánů – s. 207
 2. 12. První slet slovanského orelstva 1922 – s. 212
 2. 13. Český Orel mezi dvěma slety 1922 – 1929 – s. 220
 2. 14. Svatováclavské dny orelstva 1929 – s. 243
 2. 15. Po svatováclavském sletu – s. 252
 2. 16. Poutní ruch – s. 256
 2. 17. Orel a politika – s. 262
 2. 18. Katolická církev a duchovenstvo – s. 273
 2. 19. Orelská práce ve 30. letech – s. 285
 2. 19. 1. Vídeň – rakouská župa – s. 333
 2. 20. Jednota Československého Orla v Dobříši. Modelový příklad české místní organizace – s. 335
 2. 20. 1. Podbrdská jednota ve středních Čechách – s. 335
 2. 20. 2. Hmotné zajištění činnosti – s. 336
 2. 20. 3. Soumrak – s. 340
 2. 20. 4. Krátký rozlet – s. 340
 2. 20. 5. Znovu umlčen. Druhá obnova – s. 342
 2. 21. Československý Orel na cestě k Mnichovu – s. 343
3. Orel za okupace – s. 356
 3. 1. Omezený život spolku v podmínkách okupované země – s. 356
 3. 2. Proti okupantům – s. 362

- 4. Činnost mezi lety 1945 – 1948 – s. 368
 - 4. 1. Druhé pozvednutí zapomenutého praporu. Vstříc sletu 1949 – s. 368
 - 4. 2. Závěr krátkého letu – s. 392
- 5. Nadějně jaro – s. 400
- 6. Branou trikolór do nových dnů – s. 402

Závěr.....	s. 405
Přílohy. Seznam jednot a okrsků českých orelských žup (k r. 1933).....	s. 407
Ukázka orelské poezie a zhudebněných textů.....	s. 409
Prameny.....	s. 415
Literatura.....	s. 417
Sborníky.....	s. 421
Články.....	s. 421
Slovníky, encyklopedie, příručky.....	s. 422
Tematické články autora disertační práce.....	s. 422
Noviny a časopisy.....	s. 422
Archivy a muzea.....	s. 424
Zdroje na internetu.....	s. 424
Seznam zkratk.....	s. 425
Obrazová příloha.....	s. 427
Shrnutí disertační práce v českém a anglickém jazyce.....	s. 433 – 434
Obsah.....	s. 435

PhDr. Stanislav Vejvar

podpis:

FF UK Praha, Ústav českých dějin

Disertační práce

Téma doktorské práce:

Dějiny tělovýchovné organizace Orel v Čechách v letech 1909 - 1948

